

T.C.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ

ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

TUNCELİ ZAZA ALEVİLİĞİNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zehra ŞİMDİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ELALTUNTAŞ

Bingöl - 2023

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

TUNCELİ ZAZA ALEVİLİĞİNDE GEÇİŞ DÖNEMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zehra ŞİMDİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk ELALTUNTAŞ

Bingöl – 2023

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	IX
TEZ ONAY SAYFASI	X
ÖNSÖZ/QASE VERİ	XI
ÖZET.....	XIV
KILMEK	XV
ABSTRACT.....	XVI
0. GİRİŞ/VİRENİYE	1
0.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU/TEMA DOSKERDİŞE	1
0.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ/FEL, EMELÊ U MUHİMİYÊNE DOSKERDİŞ.....	1
0.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI/METODÊ DOSKERDİŞÊ U ŞİNDORİ	2
0.4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
0.4.1 GELENEK	4
0.4.2. GÖRENEK	4
0.4.3. ADET	4
0.4.4. ÖRF.....	4
0.4.5. TÖRE	4
0.4.6. RİTÜEL	5
0.4.7. HALK İNANIŞLARI/İTİQATÊ QOMİ.....	5
0.4.8. GEÇİŞ DÖNEMLERİ/WAXTUNÊ VİYARNAYİŞ	5
0.5. TUNCELİ İLİ HAKKINDA BİLİGLER/SUKA DÊRSİMİ/TUNCELİ SERO MALUMATİ.....	6
0.6. Alevilikle ile İlgili Kavramlar	18
0.6.1. Tarık ve Tarık Çalmak/Tarîq/Tarîx u Tarîq Pır O Daene	18
0.6.2. İkrar ve İkrar Vermek/İqrar u İqrar Daene	19
0.6.3. Erkân/Cemaat.....	19
0.6.4. Darda durmak/ Dare- Darê u Vejiyaene Darê	19
0.6.5.Niyaz ve Niyaz olmak/ Niaz u Niaz Biyaene	20
0.7. ZAZA DİLİ HAKKINDA BİLGİLER/ZAZAKİ SERO MALUMATİ	20
BİRİNCİ BÖLÜM/QISIMO JÜYİNE	21
1. DOĞUM/DINA AMAENE	21

1.1. DOĞUM ÖNCESİ/DİNA AMAENE RA RAVER	23
1.1.1. ÇOCUKSUZLUK VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ/ BÊDOMANİ U HEKİMİYÊ.....	24
1.1.2. HAMİLELİK İLE İLGİLİ İNANIŞLAR/PE MENDENE SERO İTİQATİ.....	28
1.1.3. AŞ ERME/VİYAR KERDENE.....	30
1.1.4. CİNSİYETİN TAHMİNİ/ TEXMİN KERDENE CİNSİYET	32
1.1.5. BEBEĞİN FİZİKİ YAPISINA YÖNELİK İNANIŞLAR.....	33
1.1.6. DOĞUM ÖNCESİ HAZIRLIKLAR/PE MENDENE RA RAVER HAZIRLIX VİNİTENE-KERDENE.....	36
1.2. DOĞUM SIRASI İNANIŞ VE UYGULAMALARI/WAXTÊ DİNA AMAENA SERO İTİQATİ U RİTÜELİ	38
1.2.1. DOĞUM HAZIRLIKLARIVE DOĞUM/HAZIRLIXÊ DİNA AMAENE U DİNA AMAENE.....	40
1.2.2. EBELİK/ HEKİMİYÊ- CERRA/CERAH.....	45
1.3. DOĞUM SONRASI UYGULAMALAR/DİNA AMAENA RA TEPİYA RİTÜELİ	46
1.3.1. BEBEĞİN YIKANMASI VE TUZLANMASI/PITIK/DOMON/DERGUŞ ŞÜTENÊ U SOLE KERDENE	46
1.3.2. BEBEĞİN GÖBEĞİ VE EŞİ/NAQÊ PITIK/DOMON/DERGUŞ U OLVOZ.....	47
1.3.3. BEBEĞİN BAKIMI/WEYİ KERDENE PITIK/DOMON/DERGUŞ.....	48
1.3.4. BEBEĞE İSİM KOYMA/ NAMÊ PIRANAEENE PITIK/DOMON/DERGUŞ.....	50
1.3.5. BEBEKTE İLKLER/PITIK/DERGUŞ DE ÇİYANÊ SIFTÊNİ	52
1.3.6. YENİ DOĞUM YAPMIŞ KADIN VE ÇOCUKLA İLGİLİ ADETLER VE İNANIŞLAR/DIXASKAN U DOMON/DERGUŞ SERO ADET U İTİQATİ.....	56
1.3.7. ANNE VE BEBEK ZİYARETLERİ/ZİYARET KERDENÊ MA U DOMON	59
1.3.8. DOĞUM SONRASI KURBAN KESİMİ/DİNA AMAENE RA TEPİYA KIRVAN SARE BIRNAENE	62
1.3.9. ÇOCUKLUK ÇAĞI/WAXTÊ DOMONÊN	65
İKİNCİ BÖLÜM/QISIMO DİYİNE.....	67
2. SÜNNET/DOMON CI RA KERDENE-SUNET.....	67
2.1. SÜNNET ÇEŞİTLERİ/ TORÊ SUNET.....	69

2.2.	KİRVELİK/KEWRANÊN	71
2.2.1.	KİRVE NASIL SEÇİLİR?/KEWRA ÇITUR YENO WE ÇİNİTENE?	73
2.2.2.	KİRVELİK ÇEŞİTLERİ/TORÊ KEWRANÊNİ	76
2.2.3.	KİRVELİK BAĞI/GIRE- BAXE KEWRANÊNİ	81
2.3.	SÜNNET DÜĞÜNÜNE DAVET VE HAZIRLIKLAR/KEWRANIYE DE VENGE CI DAENE U HAZIRLIX KERDENE	88
2.4.	SÜNNET DÜĞÜNÜ/WEYVE KEWRANIYE	92
2.5.	SÜNNET MERASİMİ VE DİNİ TÖREN/MERASİMÊ DOMON CI RA KERDENE/SUNET U RİTÜELÊ İTİQATİ	95
2.5.1.	SÜNNET KESİM /TÖRENİ TÖRENÊ DOMON CI RA KERDENE/SUNET	103
2.6.	SÜNNET SONRASI/ DOMON CI RA KERDENE RA TEPIYA	106
2.6.1.	EL YIKAMA RİTÜELİ/RİTÜELÊ DEST ŞÛTENE	107
2.6.2.	SÜNNET SONRASI ZİYARETLER/DOMON CI RA KERDENE RA TEPIYA ZİYARET KERDENE	111
	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM/QISIMO HİREYİNE	115
3.	EVLENME/ZEWJİYAENE	115
3.1.	EVLİLİK ÖNCESİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR/ZEWJİYAENE RA RAVER İTİQAT U RİTÜELİ	115
3.1.1.	KISMET AÇMA İLE İLGİLİ İNANIŞLAR/BEXT RA KERDENE SERO İTİQATİ	115
3.1.2.	MUSAHİPLİK/MISAYİBÊNE	116
3.1.2.1.	MUSAHİPLİK YAŞI/SERRE MISAYİBÊNE	120
3.1.2.2.	MUSAHİPLİK BAĞI/ BAXE-GİRÊ MISAYİBÊNE	123
3.1.3.	EVLENME YAŞI/SERRE ZEWJİYAENE	131
3.1.4.	EVLİLİK ÇEŞİTLERİ/TORE ZEWJİYAENE	135
3.1.4.1.	Beşik Kertmesi	136
3.1.4.2.	Görücü Usulü	137
3.1.4.3.	Kaçarak Evlenme/ Ebe Remayış Zewejiyaene	139
3.1.4.4.	Berdel	142
3.1.4.5.	İç Güveysi	143
3.1.4.6.	Levirat/Yenge Evliliği / Naçke De Zewejiyaene	144
3.1.4.7.	Çok Eşlilik	145

3.1.4.8.	Endogami ve Egzogami.....	147
3.1.5.	KIZ GÖRME GELENEĞİ VE UYGULAMALARI/ADETÊ ÇENEKE VİNİTENE U RİTÜELİ	148
3.1.6.	EVLENME TÖRENLERİ/MERASİMÊ ZEWEJİYAENE.....	153
3.1.6.1.	Söz /Kaal/Qalkerdeni	153
3.1.6.2.	Nişan/Nisan	160
3.1.6.3.	Çeyiz/ Ceyze.....	164
3.1.7.	DÜĞÜN ZAMANI/TARİHİ/WAXTÊ ZEWEJİYAENE U TARIXİ	167
3.1.7.1.	KINAYA VE DÜĞÜNE DAVETÇİ/SİLALİYE	167
3.2.	EVLİLİK SIRASI İNANIŞ VE UYGULAMALARI SIRÊ ZEWEJİYAENE DE RİTÜELİ U İTİQATİ.....	171
3.2.1.	DÜĞÜN/VEYVE.....	172
3.2.2.	TAKI TAKMA MERASİMİ/ MERASİMÊ ZERN U PERE	181
3.2.3.	KINA/HENE	183
3.2.4.	NIKÂH/ EMRÊ HEQ/HAQ.....	186
3.2.5.	GELİNLİK/DAMATLIK/KINCE WEYVU U ZAMA.....	199
3.2.6.	GELİN ALAYI/WEYVEÇİ.....	202
3.2.7.	GELİNİN BABA EVİNDEN ÇIKARILIRKEN UYGULANAN PRATİKLER/RİTÜELÊ KE VEYVİKE ÇÊ PİYÊ XO RA VÊZİNA	206
3.2.8.	DÜĞÜNDE BERBİ/VEYVE DE BERBİ	208
3.2.9.	GELİNİ KARŞILAMA RİTÜELİ/RİTÜELÊ VERVA VEYVİKÊ ŞİYAENE	209
3.2.10.	GELİN ODASI/ODA VEYVİKE	216
3.2.11.	YÜZ AÇIMI /PAKE RİYE.....	219
3.3.	EVLİLİK SONRASI İNANIŞLARI VE UYGULAMALARI/ ZEWEJİYAENE RA TEPİYA RİTÜELİ U İTİQATİ.....	224
3.3.1.	GELİNLİK YAPMA/ VEYVE KERGİNE	225
3.3.2.	BOŞANMA/JÜVİN CA VERDAENE	228
	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM/QISIMO ÇARİNE	231
4.	ÖLÜM/MERDENE	231
4.1.	ÖLÜM ÖNCESİ/MERDENE RA RAVER	232
4.1.1.	ÖLÜMÜ HATIRLATAN BELİRTİLER/ÇİYÊ KE MERDENE ANÊ VİR	233

4.1.2.	ÖLÜM ANI İÇİN HAZIRLIKLAR/SİRÊ MERDENE DE HAZIRLIX KERDENE/VİNİTENE	234
4.2.	ÖLÜM ESNASI/SİRÊ MERDENE	235
4.2.1.	ÖLÜNÜN HAZIRLANMASI/MERDÊ HAZIR KERDENE	237
4.2.2.	EVİN DURUMU VE HAZIRLIKLARI/DURIME ÇÊYÎ U HAZIRLIX KERDENE.....	243
4.2.3.	ÖLÜYÜ EVDEN ÇIKARMA/MERDÊ ÇÊ RA VETENE.....	247
4.3.	ÖLÜM SONRASI/ MERDENE RA TEPIYA	248
4.3.1.	YIKAMA/ŞÛTENE.....	249
4.3.2.	KEFENLENME/KEFE-GORNÎ KERDENE	256
4.3.3.	CENAZE ERKÂNI/ERKANÊ-CEMATÊ CINAZE.....	260
4.3.4.	HELALLİK ALINMASI/RIZALIX/HELALÊN GURETENE.....	265
4.3.5.	GÖMÜLME İLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR/MEZELE KERDENE SERO İTİQATÎ U RİTÜELÎ	269
4.3.6.	MEZAR KAZMA ŞEKİLLERİ VE UYGULAMALARI/TORÊ MEZEL KINITENE U RİTÜELÎ.....	276
4.3.7.	TELKİN İNANCI/İTİQATÊ TELKİN	284
4.3.8.	BARUT YAKMA/BARUT VESNAENE	285
4.3.9.	ÖLÜ YEMEĞİ/ XERÊ MERDU.....	286
4.3.10.	İLK GÜNLER VE MEDAĞ/ ROZÊ SIFTÊNÎ U MEDAX.....	289
4.3.11.	YAS VE KIRK/ŞİA GİREDENE U ÇEWRES.....	295
4.3.12.	MEZARA KAZMA VURMA/ZENGEL PI RO DAENE MEZELU	302
4.3.13.	MEZAR BEYAZLATMA/MEZEL SIPE KERDENE.....	305
4.3.14.	MEZAR TAŞI ŞEKİL VE SİMGELERİ/ KEMERA MEZELU U SEMBOLÎ.....	306
4.3.15.	MEZARLIK RİTÜELLERİ/RİTÜELÊ MEZELXANEU.....	310
4.3.16.	ÖLÜM İLE İLGİLİ DİĞER İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR/ MARDENE SERO İTİQATÊ BİNÎ U RİTÜELÎ	318
	SONUÇ/PÊNİYE.....	327
	KAYNAKÇA/ÇİMEY	332
	YAZILI KAYNAKLAR/ÇİMEYÊ NUŞİYAYÎ.....	332
	SÖZLÜ KAYNAKLAR/ÇİMEYÊ EBE VATÊ	333
	EKLER (PART).....	336

EK/PART-1 DOĞUM RİTÜELLERİ SORULARI(PERSE RİTÜELE DIĞASKANU).....	336
EK/PART-2 SÜNNET RİTÜELİ SORULARI (PERSE VEYVE KEWRAENİ/SUNETİ)	338
EK/PART-3 KİRVELİK RİTÜELİ SORULARI(RİTÜLE KEWRAEN SERO PERŞİ).....	341
EK/PART -4 EVLİLİK RİTÜELİ SORULARI(PERSE RİTÜELE VEYVE SERO)	342
EK/PART -5 MUSAHİPLİK RİTÜELİ SORULARI(RİTÜLE MISAYIVEN SERO PERŞİ).....	350
EK/PART -6 ÖLÜM RİTÜELLERİ SORULARI(PERSE RİTÜELE MERDENE SERO)	351
EK/PART- 7 AĞIT ÖRNEĞİ /LAWUKE-ŞUARE	360

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Tunceli Zaza Aleviliğinde Geçiş Dönemleri* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2023

Zehra ŞİMDİ

TEZ ONAY SAYFASI

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğüne

Dersim de Durıme Zianê Zazaki isimli bu çalışma, jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan (Danışman) :

İmza: .....

Üye :

İmza: .....

Üye :

İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../ /2023 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi. Abdullah BEDEVA

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ/QASE VERİ

Köklü geçmişe sahip olan Tunceli ili, birçok kültüre ev sahipliği yapmış, zamanla bu bölgede birçok inanış, pratik ve ritüeller oluşmuştur. Günümüzde Tunceli’de Kurmanclar, Ermeniler ve Zazalar bir arada yaşamlarını sürdürmektedirler. İldeki Zaza nüfusu Kurmanc ve Ermeni nüfusundan fazladır. İl, ilçe merkezleri ve bağlı olan köylerde Zaza ve Kurmanc’ların birlikte yaşayışı eskiye benzer şekilde devam ederken, Ermenilerin nüfusunda çeşitli sebeplere bağlı olarak zamanla azalma görülmüştür. İlde konuşulan diller Zazaca, Kurmanca ve Türkçedir. Zazaca, il merkezinde daha az konuşulurken, ilçe merkezi ve köylerde daha fazla konuşulmaktadır.

Tunceli’de nüfusun büyük çoğunluğu Alevi inancına mensuptur. Alevi inancı, birçok gelenek, görenek, töreye yön vermiş ve onları şekillendirmiştir. Ritüellerde kullanılan dualar, ağıtlar, türküler Zazacayla seslendirilmekte ve uygulama isimleri yine Zazacayla adlandırılmaktadır. Türkçenin aktif kullanıldığı kesim de ise dualar, ağıtlar ve türküler Türkçe lakin uygulama isimleri Zazaca olmaktadır.

‘*Tunceli Zaza Aleviliğinde Geçiş Dönemleri*’ başlığı altındaki bu çalışma Tunceli, Alevilik ve Zazaca ile ilgili başlıca bilgiler, temel kavramlar, Tunceli Zaza Alevilerinde geçiş dönemleri üzerine yapılmıştır. Bu çalışma, sahada derleme, gözlem ve incelemeler neticesinde elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Çalışma, giriş ve dört bölümden meydana gelmektedir. Çalışmanın, giriş bölümünde, çalışmanın önemi, amacı, Tunceli, Alevilik, Zazaca ve bu konalara bağlı kavramsal terimler hakkında bilgi verilmektedir. Birinci bölümde, doğum, geçiş dönemi, doğum öncesi, sırası ve sonrası hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, sünnet ve ‘Kirvelik’ hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde, evlenme; geçiş döneminin, evlenme öncesi, ‘Musahiplik,’ evlenme sırası ve sonrası hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü bölümde, ölüm, geçiş döneminin öncesi, sırası ve sonrası hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında ise çalışmada öne çıkan bölümlere vurgu yapılarak ulaşılan sonuçlar belirtilmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Son olarak bu çalışmanın hazırlanması sürecinde bilgilerini ve vaktini bana ayıran, tezin bu aşamaya gelmesinde büyük katkısı olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Elaltuntaş’atezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen Dr. İlhan Bingöl’e, Kemal Tulga’ya, Uğur Uç’a, Ruhi Koçak’a, İsmail Yıldız’a, Tolga Keser’e, Kader Kırmızıçiçek’e, Fadime Ergün’e; saha çalışmasında

bilgilerini paylaşan ve destek olan kaynak kişilerime ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Çalışmayı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme şükranlarımı sunarım.

..../..../ 2023

Zehra şimdi

KISALTMALAR DİZİNİ/ÇEKUYÊ KELMEKİ

KK: Kaynak Kişi

ÖZET

'*Tunceli Zaza Aleviliğinde Geçiş Dönemleri*' adlı bu çalışmada adı geçen Tunceli Zaza Alevilerinin dili, inancı ve geçiş dönemleri pratikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın konusu, geçiş dönemlerinden doğum, evlenme, ölüm ritüellerinin öncesi, esnası, sonrası; doğuma bağlı olarak sünnet, evlenmeye bağlı olarak da 'musahiplik' konusuna ve bu konuların günümüze yansımalarından oluşmaktadır.

Bu çalışmada amacımız, Tunceli Zaza Alevilerinde geçiş dönemleriyle ilgili yaşanmış veya atılan ritüel, inanç, anlayış, bilgi ve kültürü ortaya çıkarmaktır. Geçen zaman içerisinde bu inanç ve inanışların uğramış olduğu değişimler tespit edilmiş, nedenleri ile belirtilmiştir. Çalışmaya kaynaklık eden konular objektif bir şekilde nitel veriler ışığında bilimsel bir yaklaşımla ortaya konmuştur. Bu amaçla tekrara düşmeden tarafsız bir şekilde bilgiye ulaşarak ele alınan konu, ana hatlarıyla incelenmeye çalışıldı.

Anahtar kelimeler: Tunceli, Alevilik, Zazaca, geçiş dönemleri.

KILMEK

Na kari ‘‘Elewiyânê Dêsimê Zazayan de Waxtunê Viyarnayîş’’ sero amo viraştene. Zonê, itiqatê u ritüelê Elewiyânê Desimê Zazayan sero gurenayis biyo. Waxtunê viyarnayîş de, dina amaene, zewejiyaene, ritüelê ke merdene ra raver, a sire de u merdene ra tepiya çitur vırajino? Merdene ra tepiya ritüelê ke yenê viraştênê, mabene dina amaene de sene alaqa esto? Kewrayên, domon cı ra kerdene u mabenê zewejiyaene de, uza ra dime mabenê zewejiyaene u mısayibêne de sene alaqa esto ney tespît biyo.

Na kari de vazemê ke Elewiyânê Dêsimê Zazayan waxtê ravêrde de ya ki waxtê nıkaên de itiqat, kultur, famkerdiş u zonayîşê xo çitur biyo ya ki beno ney tespît bıkerime. Waxtê ra piya taê çiyê vuriyê, formê xo kerdê vindi ya ki forme de newe guretê, çıra niya biyê ebe sebebu ra piya areze biyê. Ney ki ebe raa obejektif, veriyê nitelura piya ebe metodê u gureyanê ilmi sero amo hurendi. Riyê na fel u emelê ra ni çıyanê kulturi ebe bêhet, u ebe umumi amo doskerdene u sero gurenayis biyo.

Çekuyê Mefti: Dêsim, Elewiyên, Zazaki, Waxtunê viyarnayîş

ABSTRACT

Int his study titled 'Transition Periods in Tunceli Zaza Alevis', it was tried to determine the language, belief and transition period practices of the Tunceli Zaza Alevis mentioned. The subject of our study consists of the reflection of the transition periods before, during and after the birth, marriage and death rituals depending on the birth and the subject of possession depending on the marriage.

Our aim in this study is to reveal the beliefs, understanding, knowledge and culture that were lived and kept alive in the Zaza Alevis of Tunceli. The changes and adaptations it has undergone over time have been identified and indicated with their reasons. To demonstrate this objectively with qualitative data in the light of scientific studies. For this purpose, we have tried to reach the information in an unbiased way without falling into repetition and to examine the main lines of the subject under consideration.

Keywords: Tunceli, Alevism, Zazaki, transitionperiods.

0. GİRİŞ/VİRENİYE

0.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU/TEMA DOSKERDİŞE

‘Tunceli Zaza Aleviliğinde Geçiş Dönemleri’ başlıklı çalışmanın konusu Tunceli merkez, ilçe ve bunlara bağlı köylerde ikamet eden Zaza Alevilerinde geçiş dönemleri; doğum, evlenme, ölüm ritüellerinin öncesi, esnası, sonrası; doğuma bağlı olarak sünnet, evlenmeye bağlı olarak da ‘musahiplik’ ile ilgili gelenek, görenek, ritüeller ve halk inanışlarının ortaya konulması, bu inanışlarla geçmişten günümüze değişime uğrayan, devam ettirilen ve yok olan adet ve ritüellerin tespit edilmesine çalışılmıştır.

Tunceli Zaza Alevilerinde geçiş dönemleri saha çalışmaları, incelemeler, gözlemler nitel veriler ve bilimsel çalışmalar ışığında değerlendirmeye çalışılmıştır.

0.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ/FEL, EMELÊ U MUHİMİYÊNE DOSKERDİŞ

Bu çalışmanın genel amacı; Tunceli Zaza Alevilerinin kültürel yapısı, halkın yaşamındaki dönüm noktaları geçmişten günümüze adetleri, ritüelleri, inanışları ve bu inanışların geçirdiği değişimleri de dikkate alarak halkbilimi açısından değerlendirmek, incelemek ve ortaya koymaktır.

Tunceli’de yapılan bu çalışmanın araştırılmasına Tunceli, Alevilik, Zazaca, geçiş dönemleri üzerine yazılmış kitaplar, doktora tezleri, yüksek lisans tezleri, makaleler incelenerek ve ön saha çalışması yapılarak başlanmıştır. Tunceli Zaza Alevilerinde geçiş dönemleri ile ilgili yapılan saha çalışmasında genç nüfusun, atadan gelme gelenek, görenek, adet, ritüel ve inanışları bilmediği, kırk-elli yaş aralığındaki nüfusun bu inanışların bir kısmının sürdürdüğü ancak nedenlerini bilmediği, zamanlarda ritüellerin bir kısmının uygulamadığı tespit edilmiştir. Genel olarak elli beş-altmış yaş üstü nüfusun inanışları, nedenleriyle bildiği ve uyguladığı gözlemlenmiştir. Bu nüfusun da pandemi, alzheimer gibi çeşitli hastalıklarımız kaldıkları vesözlü belleklerini aktaramadan sır olma ile karşı karşıya kaldıkları tesbit edildiğinden, yapılan çalışmanın önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle ritüelleri yaşatma ve bu çalışmayı somutlaştırma adına ‘Tunceli Zaza Alevilerinde Geçiş Dönemleri’ konusu araştırılıp incelenmiştir.

0.3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLILIKLARI/METODÊ DOSKERDİŞÊ U ŞİNDORİ

'*Tunceli Zaza Aleviliğinde Geçiş Dönemleri*' başlıklı çalışmamızda, saha çalışması; alanı bilen kişilerin katılımlı-katılımsız şekilde gözlem ve mülakat teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Saha çalışmasında öncelik olarak Tunceli Zaza Alevilerinin yaşadığı merkez, merkeze bağlı köyler, ilçeler ve ilçelere bağlı köyler tespit edilip, geçiş dönemlerinden doğum, evlenme ve ölüm ritüelleri gözlemlenene başlanmıştır. Bu gözlemlerde mülakat için Nail Tan'ın 'Folklor (Halk Bilimi) Gen Bilgiler' kitabındaki geçiş dönemleri derleme sorularından yararlanılmıştır. Mülakat soruların bir kısmı, katılım sağlanan törenler ve çalışmada yazılı kaynak olarak kullanılan kitaplar içersinden tespit edilmiştir. Konuyla ilgili kaynak kişiler, elli yaş üzeri seçilmeye çalışılmıştır. Elli yaş üzeri kişilerin, evlenmeden önce bağlı oldukları aile ve evlendikten sonra dâhil oldukları ailenin geleneklerine ait unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Bazı verilere ulaşmada daha genç kuşaklar kaynak olarak seçilmiş ve bu yolla ritüellerin geçmişten günümüze yansımaları, geleneklerin sürekliliği ve evrilmiş noktaları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Gözlem tekniği: gözlem aşamasında katılımlı/aktif ve katılımsız/pasif teknikleri ile yapılmıştır. "*Katılımsız gözlem; gözlemcinin gözlemediği gruba katılmadan bu grubu dışarıdan gözlemlemesidir. Katılımlı gözlem: gözlemcinin gözlemek istediği gruba katılarak o grubun bir nevi üyesi gibi davranması demektir*" (İslamoğlu ve Alınacı, 2013, s.119). Katılımlı ve katılımsız gözleminin kullanıldığı tören, olay, ritüel vebunların yarattığı kültüre bakış açısı olarak '*etik ve emik yaklaşımlar*' kullanılmaktadır. Bu yaklaşımlar; "*folklor olay, olgularına veya kültürüne o topluluğun dışından ve o kültürü incelemeye gelmiş bir bilim adamı olarak bakıma, dıştan bakış açısı veya 'etik yaklaşım' olarak adlandırılmaktadır. Bunun karşıtı olan folklor olay ve olgularına veya kültürüne o topluluğun bir ferdi gibi bakmaksa, içten bakış açısı veya 'emik yaklaşım' olarak adlandırılmaktadır*" (Çobanoğlu, 2019, s. 82).

Görüşmede mülakat tekniği; bilgi ve verileri kaynak kişiden önceden hazırlanan sorularla sözlü olarak toplama tekniğidir. "*Görüşme*' veya '*Mülakat*' da diyebileceğimiz bu yöntem kullanımında derlemeci ile anlatıcı-icracı bir arada bulunur ve derlemecinin önceden hazırladığı sorular veya görüşme esnasında kendiliğinden doğan sorular, derlemeci tarafından, kaynak kişi adı verilen anlatıcı-

icracıya yönlendirilir. Gerek sorulan sorular ve gerekse alınan yanıtlar, ya yazılmak suretiyle ya da teyp, ses kayıt cihazı ve video kamera kaydedicilerle kaydedilir (Ekinci ve Gürçayır Teke, 2023, s.133).

Saha çalışmasına, 2022 Kasım ayından itibaren başlanmış, çalışma 2023 Nisan ayına kadar sürmüştür. Saha çalışmasında, çalışma alanını oluşturan Tunceli merkez, ilçeler ve bağlı olan köylere gidilerek bu yerler ile ilgili çalışmada kullanılacak bilgi ve verilerin tespitinde ‘yüz yüze görüşme’ en yoğun kullanılan yöntem olmuştur. Çalışma alanından gelecek verilerin, geçmişi hesaba katılarak kişilerin elli-altmışyaş üstü olmasına dikkat edilmiş, elli beş yaş altı kişilerle de geçmişten gelen verilerin yakın tarihe ve günümüze yansımalarının önemi dikkate alınarak görüşülmüştür. Elli beş yaş üstü kişiler, ritüellerin geçmişi, elli yaş altı kişiler, günümüze nasıl aktarıldığı ve uygulanıp, uygulanmadığının tespiti için geçiş dönemleri pratiklerini, uygulamalarını ve inanışlarını anlatmışlardır. Bu yaş aralıklarının tercih edilmesinin nedeni geçiş dönemleriyle ilgili bilgilerin günümüze gelişi ve bu bilgilerin günümüzde ne düzeyde uygulandığının tespit edilmeye çalışılmasıdır. Görüşmeler ‘ses kaydı’ ile kayıt altına alınmış, gözlemlerden elde edilen bilgi ve veriler de eklenerek bu çalışma ortaya konulmuştur. Görüşmelerin pandemi sonrasına denk gelmesi ve katılımcıların bir kısmının altmış beş üstü olması nedeni ile görüşmeler açık alanda yapılmıştır.

Saha çalışmasında alana dâhil olan yerler, Tunceli merkez, Ovacık, Nazimiye, Pülümür, Mazgirt, Pertek, Hozat, Çemişgezek ilçeleri ve bağlı olan köylerdir. Saha çalışmasında 32 kaynak kişiyle görüşme yapılmıştır. Bu kaynak kişilerin 20’si kadın, 12’si erkek görüşmecidir. Kadın kaynakların çok olmasının nedeni, kadınların geçiş dönemi ritüel ve inanışlarında aktif rol oynamaları ve konuya hâkim olmalarıdır. Kaynak kişilerin eğitim durumları: okuryazar olmayan, okuryazar, ilkökul, lise ve lisans mezunları şeklinde görülmektedir. Görüşmelere, kaynak kişilere, çalışmanın konusu ve nedenleri hakkında bilgi verilerek ve kaynak kişilerin çalışma hakkında merak ettiği sorular giderilerek başlanmıştır. Doğum, geçiş dönemlerinde şifacı olarak bilinen ebeler, ölüm geçiş dönemlerinde vefat eden kişileri yıkayan ve pratikleri uygulayan kişiler, nikâh, ‘musahiplik,’ sünnet ve ‘kirvelik’ gibi konular için bu işlemlerde aktif rol alan dede veya mile ile görüşmeler de gerçekleşmiştir.

0.4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde araştırma konusu ile ilgili başlıca kavramlar açıklanmaya çalışılacaktır.

0.4.1 GELENEK

Gelenek; toplumsal yaşantının düzenlenmesine katkı sağlayan normlardır. Geleneklere uyum sağlamak, kişiyi topluma yakınlaştırmakta, aksi durum ise kişinin toplumdaki uzaklaşmasına, toplum tarafından dışlanmasına ve hor görülmesine neden olmaktadır. “*Gelenekler, bir milletin bütünüdür. Sosyal normların içerisinde gelenekler iskelet gibidir. Bir takım kurallar ve cezalar bulunmakla beraber, en ağır ceza toplumdaki dışlamaktır*” (Eroğlu, 2015, s. 304). Geçmiş yaşamda türetilen gelenekler, günümüz insanlarına da etki eden kültürel değerlerdir.

0.4.2. GÖRENEK

Görenek; kişinin yaşadığı toplumda alışlagelmiş, görenek benimsediği davranış ve alışkanlıklardır. “*Öteden beri yapıla gelmekte olan, fakat henüz adet durumunu kazanmamış olan bu davranış biçimlerine grubun, toplumun gelişmesine uygun yenilikler eklenir. Bunlar süreklilik kazanabildiği gibi bir süre sonra ortadan kalkabilir*” (Eroğlu, 2015, s. 303). Toplumsal yaşantıyı kolaylaştıran görenekler, zamanla ortadan kalkabilir veya süreklilik gösterebilmektedir.

0.4.3. ADET

Adet; toplumu düzenlemeye katkı sağlayan, toplumu alışlagelmiş davranışların kalıplaşmasıdır. Kişi, adetlere uyum sağlamadığı zaman, gelenekler gibi toplum dışına itme ve uzaklaştırma yaptırımlarına maruz kalmaktadır. Tunceli Zaza Alevilerinde düğün yapmak, büyüklere ve ocakzade kişilere ‘*niyaz olmak*’, ziyaretten alınan toprak, taş, ağaç dalı parçalarına ve yapılan gömeye ‘*teberik*’ demek yaygın adetlerdendir.

0.4.4. ÖRF

Örf; toplumda kişilerin, uyulması beklenen hüküm, kurallar ve davranışlardır. Bu davranışlara uyum, kişiyi toplumun bir parçası yapmakta ve aksi durumda ise kişiye yaptırım uygulanmaktadır. “*Örflere karşı çıkma kimi toplumlarda yasaya karşı çıkmayla bir tutulur. Böyle durumlarda birey, kimi zaman yasaların da üstünde tutularak katı ve bağışlamaz bir tutumla cezalandırılır. Burada örfün dışına çıkan bireylerin iç dünyasında yaratılan çöküntü ve eziklik duygusu yasal cezadan daha ağır bir yoğunluktur*” (Eroğlu, 2015, s. 304).

0.4.5. TÖRE

Töre; gelenek, görenek, adet gibi kavramları içinde barındırmaktadır. ‘*Köy yerinde “Adet, toréma/ adet töremiz” diye söylenen ve çoğunlukla (kimi toplumlarda*

yazılı hale gelmiş olan) sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılarak gelen kültürel öğeler, bilgi, beceri, alışkanlıklar ve davranışlar, inançlar, zamanla o toplumun hayat tarzının bir parçası haline gelir”(Demirdöğen, 2020, s.339).

Tunceli Zaza Alevilerinde töreler, kırsal kesimde daha sık, il ve ilçe merkezinde daha az uygulanarak devam etmektedir. Toplum içersinde ‘bebeğin dış hediği, sünnet, gağan, ölü aşı ve elma atma’ gibi uygulamalar ilin tamamında yapılmaktadır. ‘Gelinlik yapma’, silah sıkma gibi uygulamalar ise süregelen zamanda azalmakta veya hiç yapılmamaktadır.

0.4.6. RİTÜEL

Ritüel, kişilerce benimsenmiş ve kutsallaştırılmış tören, ayin veya kutlama anlamlarına gelmektedir. Tunceli Zaza Alevilerinde; doğumda, kum-toprak hazırlama, doğum esnasında ‘Kırk Huri,’ doğum sonrası ‘Elke’den korunma, bebeğin, kırkı, dış aşı ve yürümesi ritüelleri, sünnette el yıkama, kirveyi karşılama ve kurban ritüelleri, evlilikte, elma atma, gelinin evle helalleşmesi, ata bindirme, evde karşılama ritüelleri, ölümden, helâllik suyu dökme, barut yakma, mezar düzeltme, mum yakma ve mezara kazma vurma ritüelleri vardır.

0.4.7. HALK İNANIŞLARI/İTİQATÊ QOMİ

Halk inanışları, toplum tarafından benimsenen, değer gören ve nesilden nesile aktarılan inanmalardır. Halk inanışları, ihtiyaca göre, problem çözmek için ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bireye çocukluktan aşılana ve insan hayatına işlenen inanışlardır.

0.4.8. GEÇİŞ DÖNEMLERİ/WAXTUNÊ VİYARNAYİŞ

İnsanın yaşamı doğumla başlayıp ölümlerle sona eren belli dönemlerden geçmektedir. Bu dönemler insan hayatında önemli olan başlangıçlardır. Bu başlangıçlara halkbiliminde ‘geçiş dönemleri’ denmektedir. Bu çalışmada geçiş dönemleri adı altında doğum, evlenme ve ölüm işlenmektedir. Doğum sonrası sünnet, ‘kirvelik’ ve evlenme de ‘musahiplik’ işlenmiştir. Çalışmada her geçiş dönemine ait, gelenek, görenek, adet, ritüel ve inanışlara ayrı ayrı yer verilmiştir.

0.5. TUNCELİ İLİ HAKKINDA BİLİGLER/SUKA DÊRSİMİ/TUNCELİ SERO MALUMATI

Tunceli; nehirleri, dağları ve yaylalarıyla bütünleşmiş bir şehir olarak bilinmektedir. Munzur Nehri bağlı olduğu Ovacık ilçesindeki kırk göze kaynağından, Munzur baba efsanesinden ötürü kutsal sayılmaktadır. Aynı zamanda dağlara da bu kutsallık atfedilmiştir. Dinîmisyonu sahip kişilerin önceleri bu dağlarda yaşam sürmesi ve ardından sır olmasındankaynaklı,dağlar da kişiler gibi kutsal görülmektedir. Tunceli toprağı, 'pirlerin, dedelerin toprağıdır' anlayışı ile bir bütün olarak suyundan, dağlarından ve birçok ziyaretlere ev sahipliğı yapma özelliğinden kutsal bir şehir olarak kabul edilmektedir. Önceleri Tunceli'de köyler ve mezradan oluşan yaşam düzeni, aşiretlerin birliktelikleriyle var olmuştur. *"Aşiret, doğunun gerçeğidir. Klan türü örgütlenmenin bir üst birimi olarak kabul edilen aşiret yapılanması, daha çok kan bağı ve aidiyet ilişkisine dayanan bir örgütlenme biçimidir. Aynı atadan geldiklerini kabul eden birçok geniş ailenin birlikte yaşama gerçeğidir. Toplumun varlığını sürdürmesi için zorunlu bağların bir arada tuttuğı yapıdır"*(Munzuroğlu, 2012, s. 39). Tuncelide aşiretler, belli ocaklara taliptir yani aşiret üyeleri aynı ocağına bağlı olmaktadır. Daha sonraları kente göç ile aşiret kavramı kısmen çözülmüş, yerini aile kavramı almıştır. Buna rağmen aile adı yine ocakla bütünlük göstermektedir. Her aile belli bir ocağına bağlıdır. Geçmişte aile/aşiret içi evlilikler olmasından kaynaklı oluşan aşiret ve ocak bütünlüğü günümüzde aile/aşiretler arası evliliklere evrilmiştir. Köy yaşamını ve ritüelleri aşiretler belirlediğinden, köy yaşamında herkes aynı aileden veya aynı ocaktan olduğundan benzer ritüeller yapmaktadırlar.Günümüzde bu kavramlar evlilik ve göçlerle iç içe geçmiş ve bir köyde birden fazla aile/aşiret mensup kişiler birlikte yaşam sürmektedir.

Tunceli'de geçim kaynağı, geçmişten günümüze genellikle hayvancılık olmuştur. Çünkü arazilerin dağlık ve taşlık olması tarımı çok mümkün kılmamıştır. Kısmen de olsa tarımsal faaliyetler yapılmaktadır. Havyacılıktan sağlanan süt ile çeşitli ürünler üretilmekte vebu ürünlerin satışı yapılmaktadır. Tunceli'de yakın zamanda ve günümüzde değişen yaşam koşullarından ve ihtiyaçların farklılaşmasından dolayı iş olanaklarıkısmen artmıştır. Ayrıca şehrin bir diğer geçim kaynağı dabaşka şehirlere ve ülkelere göç eden gençlerin,çalışarakailerine sağladıkları maddi destektir.

Tunceli'de karasal iklim hâkimdir. Yazları kurak ve sıcak, kışları karlı ve soğuktur. Kışların uzun, soğuk, coğrafyanın engebeli ve dağlık olması kişiler arası iletişimi,

giyimi, kültürü ve birçok ritüeli etkilemiştir. Bu zorluklar, halkın yaşam biçimini ve inanç ritüellerini etkilemiş ve şekillendirmiştir. Bu şartlar halka, odun toplamaktan, tarla biçmeye, hayvan gütmekten, ürün pazarlamasına ve düğünden, ölüm ritüellerine kadaryapılan tüm eylemlerde ortak güç olmayı, iş bölümünü ve birlikte hareket etmeyi öğretmiştir.

Giyim olarak; kadınlar, şalvar ve tülbent tercih ederken, erkeklerde aynı şekilde şalvar, gömlek ve şapka tercih etmektedirler. Köy, mezralarda ve kısmen ilçe ve şehir merkezinde bu giyim hala kullanılmaktadır. Tunceli halkı da diğer halklar gibi değişen modadan ve yeni giyim-kuşam şekillerinden etkilenmiş, geleneksel kıyafetlerin kullanımı zamanla azalmaya başlamıştır. Böylece özellikle günümüz gençleri farklı giyim stilleri benimsemişlerdir.

Tunceli, akademik çalışmalar için de özgün bir yapıya sahiptir. Tunceli’de birçok bölüm akademik çalışmalar yapmış ve yapmaktadır. Tunceli: dil, din, siyaset, edebiyat, tarih, sosyoloji ve halk bilimleri gibi birçok bölümün araştırma konuları için cazip bir şehirdir:

Mehmet Polatcan: 2006’da Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında “Pertek ve Çevresinde Yaygın Halk İnanışları” başlıklı yüksek lisans çalışması,

Erdal Yıldırım; 2010’da “Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamalar Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” adlı çalışması,

Erdal Yıldırım; 2010’da Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında “Tunceli Aleviliği” başlıklı doktora çalışması,

İlter İgit: 2012’de Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalında “Tunceli’deki Mezar Taşları” başlıklı yüksek lisans çalışması,

Muharrem Parlayan: 2012’de Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında “Tunceli ve Çevresinde Halk İnanışları” başlıklı yüksek lisans çalışması,

Serpil Koçoğlu: 2016’da Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında “Tunceli Çemişgezek İlçesindeki Yaygın Halk İnanışları” başlıklı yüksek lisans çalışması,

Hüseyin Yıldırım: 2016’da Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında “Tunceli’de Doğum, Sünnet,

Nikâh ve Cenaze Merasimlerinin Dinler Tarihi Açısından Tahlili” başlıklı doktora çalışması,

Sibel Taş; 2019’da Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü bünyesinde “Tunceli’de Geçiş Törenleri: Doğum, Evlenme ve Ölüm” adlı yüksek lisans çalışması,

Fatoş Yalçınkaya: 2020’de “Doğu Anadolu Alevilerinde Evlilikle İlgili Ritüeller”adlı çalışması,

Aydın Demirel: 2022’de Pamukkale Üniversitesi, İslami İlimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında “Tunceli’de Ziyaret Yerleri ve Halk İnanışları” başlıklı yüksek lisans çalışması,

Kibar Taş: 2022’de “Aleviliğin Tanımı ve Temel İbadetleri (Kureyşan Ocağı Özelinde)” adlı çalışması bu alanda yapılan çalışmalardan bazılarıdır.

‘*Tunceli Zaza Aleviliğinde Geçiş Dönemleri*’ başlıklı çalışma ise Tunceli il, ilçe merkezleri ve bağlı bulunan köylerdeki Alevi ve Zaza olan kaynak kişiler tespit edilerek yapılmıştır. İl, ilçe merkezleri ve bağlı köylerde aynı ocağa ve aynı aşirete bağlı kişilerin ritüellerinin aynı olması sebebiyle, kaynak kişilerin farklı ocaklara bağlı olmaları veya aynı ocaktan olan kişilerin aşiretlerinin farklı olması detayı göz önünde bulundurulmuştur. Veri toplama aşamasında bu çalışmanın sınırları içinde yer alan il ve ilçelerden en az üç kişi ile görüşülmeye çalışılmıştır.

0.2. ALEVİLİK HAKKINDA GENEL BİLGİLER/ELEWİYÂNİ SERO MALUMATI

Tunceli halkının kendine özgü, herhangi bir kitaba bağlı olmayan sözlü olarak aktarılan bir inanç sistemi vardır. Bu inanç sistemine ‘*Alevilik, RaeHaq, Riya Haq ve Kızılbaş*’ denmektedir. Aleviliği kimi Hz. Ali’ye kimi de ‘*alev*’ kavramına dayandırmaktadır. Alevilikte alev kavramı, ışığın ve aydınlığın kutsallığından gelmektedir. Alevi genel olarak Hz. Ali’ye bağlı olan ehlibeyt soyundan ve yolundan devam eden kişilere denmektedir. Seyyid Mahmut Yıldız (Cemgil, 2022, s. 27)’a göre “*Alevilik yoldur ve bu yol, yerin-göğün birbiriyle ikrarlı olduğu öğretilidir.*” Bu öğretinin yolu, dedelik ve ikrarlık üzerine kuruludur.

“*RaeHaq Allah yolu ve düzgün inanmaktır. Hak yolunda, düzgün inanmaktır*” (KK.10, KK.31). “*Kal Allah, bela dünyadır ve biz Kalubela’dan beri Aleviyiz deriz. Dünya kurulduğundan beri Aleviyiz demektir*” (KK.31). Kaynak kişilerin aktarımına

göre ‘RaeHaq’ın insanlığın var olduğundan beri var olduğuna inanılır. Bu inanın temelinde, Hz. Âdem’in ‘Şit’ adlı oğlundan ve Şit’e gönderilen Naciye’den gelen soy olduğuna dair duyulan inanç yatmaktadır. Şit’in adı Naci olarak geçmektedir. Cenazelerde kullanılan ‘Güruhu Naciye’ kavramı da buradan gelmektedir. Başköylü Seyyid Hasan Efendi (Boy, 2012, s. 47)’ye göre Naciye başta Âdem Peygambere gönderilmiş, ardından Havva’nın istememesinden kaynaklı Şit yani Naci ile evlenmiştir. Alevilik soyunda Naci ve Naciye soyundan geldiğinden inanç vardır.

“Dersim yöresinde sosyal yapının kutsallık içeren ayaklarından biri de pirlük, rehberlik, mürşitlik üçgenidir. Bu kurumsal yapının esas ayağı pirlüktür. Pirlüğün halkla bağ kurma alt halkası rehberliktir. Rehberlik çeşitli hizmetlerin gerçekleşmesinde görevlidir. Pirlüğün üst kurumu mürşitliktir; hiyerarşi zincirinin üst halkasıdır. Bu örgütlenme; dervişlik, düşkün ocağı, kirvelik, musahiplik, taliplik ilişkileriyle anlam bulur ve işlerlik kazanır” (Munzuroğlu, 2012, s. 51). Mürşitler, pirlere bağlı oldukları ocaklardır. Pirlere de ocağa bağlı ve o soydan gelen kişilerdir. Tunceli’de piri yerine dede kelimeside kullanılmaktadır. *“Pir u kalh, khal mem, bava-ba, bavo-baba veya daha doğrusu bilgin ve irfana ermiş, bilge bilen kişi anlamında kullanılıyor”* (Küçük, 2019, s. 74). Tuncelide dede ocakları Hz. Aliye, ehlibeyte dayandırılmaktadır. Pirlere önceleri hava koşulları ve coğrafi koşullardan dolayı bir çok köy ve mezraya ulaşamamaktaydı. Bu nedenle pirlere, ulaşamadığı yerlerde rehber Tunceli’de kullanılan adıyla ‘rayber-raywer’ adlı kişileri görevlendirmekteydi. Rayberler, çözümleyemediği konularda pirlere danışmakta gerektiğinde konuyu çözmek için ceme, piri çağırılmışlardır. Mürşitlik, pirlük ve rayberlik dışında taliplik vardır. Taliplere belli bir ocağa bağlı kişilerdir. Talipler; pirlere, piri bulunmuyorsa bağlı oldukları rayber üzerinden ocaklara bağlıdırlar. Kısaca mürşitlik, pirlük, rayberlik ve en son taliplik gelmektedir. Ama aynı zamanda bu kavramlar iç içedir. Rayber aynı zamanda piri talibi, piri mürşidin talibidir. Yani yol taliplikle başlamaktadır. *“Alevi inancına göre Talip, Pirlüğün ‘doğum kapısıdır’. Piri, Talibe talip olmadıkça, ikrardan gelmiş sayılmaz. O ikrarsız ve imamsızdır”* (Kutlu, 1997, s. 116). Pirlere de halkın yani taliplerinin barış içinde yaşamasını sağlamaktadır. Bu nedenle pirlere, kişiler ve aileler arası kışkınlüğün sona ermesine aracı olmakta, topluma zarar verecek davranışlarda bulunan, alevilik yolu içerisinde ikrarlar konusunda yanlış yola sapan kişilere öğüt vermekte, gerektiğinde yaptırım uygulamaktadırlar. Piri, yargılamayı cemde, cemaatle

birlikte yapmakta çözüm yolu ve yaptırımlar konusunda çoğu zaman ortak karar verilmektedir.

Eskiden sonbaharda veya kış aylarında, pirlar köyleri ziyaret etmekteydi. Bu ziyaretlerin amacı; rayberlerini ve taliplerini kontrol etmektir. Ayrıca taliplerin sorunları varsa çözmek ve barışı sağlamaktır. *'Alevilik, mürşit, dedelik yani pirlilik, (Bektaşiler dedelik getirmiş normalde bizde pirdir), sonra raywerlik gelir ve talipler var. Bu dedeler költüdür, dörttür. En altta talip var ama talip yoksa Raywer yoktur, Raywer yoksa pirl yoktur pirl yoksa da mürşit yoktur. Birbirlerine bağıdırlar. Bir kişi hem mürşit, hem pirl, hem raywer hem talip olabilir. Raywer yeri gelir başkasına mürşit olabilir. Mürşitlik yolumuzun en üst tabakasıdır. Misal Kureyşanlar, Ağıuçenler, Baba Mansurlar. Raywerin görevi talibe yolu öğretmektir. Rayweri, pirlar denetler. Pirl gelir sofraya kurulur duası verilir. Talip, yolu anlatır sorular sorulur. Orada talip değil raywer denetlenir'* (KK.30). *'Bizim büyüklerimiz, mürşidimiz, pirlimiz ve rayberlerimiz vardır. Bunlar köye ziyarete gelirlerdi. Misal pirlimiz geldiğinde belli bir eve giderdi. Gittiği eve köyün ileri gelenleri, sağlam dürüst olan kişiler gelirdi. Hep birlikte sohbetler edilir ve ardından pirl 'taliplerim her hangi bir sorun, geçimsizlik, dedikodu veya kavga eden biri var mı?' der. Talipler sorunları anlatır. Sorunlu kişiler çağrılır, sorgulanır ve çözüm bulunurdu. Sorunlar giderilir, kişiler birbirlerini öpererek niyaz olur, otururlar. Ardından pirl dua okur ve öğüt verir. Öğütler, kardeşlik, beraberlik, namus, musahiplik ve kirvelik ikrarlarını bilgisi dahilinde anlatır. Sonuçta pirl'de pirlinden, babasından veya atasından ne öğrenmişse onu anlatır. Pire daha sonra gidip aile ilişkisini anlatabilir, sorunları dile getirebilir ve çözüm bulunabilir. Pirl zati bütün evleri ve taliplerini sıra ile gezer. Birinin evinde kahvaltı edilir, birinin evinde öğle yemeği yenilir. Köyde elli hane varsa on beş yirmi gün kalıyordu. Akşam ziyafet olurdu. Ziyafette ne lokma varsa pire o lokmadan özel parça ayrılır. Diyelim ki; hayvan kesilmiş, genelde tas kebabı yapılırdı o kebaptan özel pirl parça pilavın üstüne konur pire ikram edilir. Tabakta o lokma dışında iki lokma daha olur. Zati hep 'Haq, Muhammet, Ali' adına üç lokma konulur. Pirl sabah kimin evine kahvaltıya gidecekse lokma büyük olsun küçük olsun ekmeğe sarar dürüm gibi o kişiye verir. Alan kişide o lokmayı evine götürür ve hanımına 'pirl yarın kahvaltıda bize gelecek, misafir olacak' diyor. Pirlde kişiye lokmayı verdikten sonra yemek yer ve sabah lokma verdiği eve gitmeden önce ev halkı yaş sırasına göre sıralanır, darda durur. Pirl hepsine dua verir(KK.16).*

Alevilikte rızalık en önemli unsurlardan biridir. Her eylem rızalık alınmadan yapılmamaktadır. Rızalık, geçiş dönemleri dâhil dinî, maddi ve manevi tüm ritüellerde ve uygulamalarda temeli oluşturmaktadır. *‘Rıza çok önemlidir. Lokma, yol, kirvelik ve musahiplik rıza ile yapılır’* (KK.8). Alevilik inancının temelinde rızalık dışında saygı ve sevgi vardır. Bu sevgi ve saygı tüm canlılara karşı duyulmaktadır. Aleviler cemde, kadın erkek ayrımı yapmadan ibadet ederler. *“Cem alevi ibadetlerinin tamamına verilmiş olan genel bir addır. İbadet erkânı bu anlam üzerine gerçekleştirilir. Anlam olarak Cem; yan yana olmak, birlikte olmak ve ‘bir’ olmak anlamıyla Alevi erkânında gerçekleşir. Haktan gelip Hakk’a gitmeyi, Hak olmayı tanımlar”*(Kutlu, 1997, s. 85). Cem, pirin talipleriyle buluşmasıdır. Cem’de müzik ve semah vardır. Seyyit Mahmut Yıldız (Cemgil, 2022, s. 31)’a göre “evren çatışma içine girdiğinde Cenab-ı Hak ‘Hızır’a evreni birbiriyle barıştırmasını söyler. ‘Hızır’ aralarına ikrarlık verdi. Her gezegenin etrafına daire çizildi ve sorunu tamamlayan dairelerle evren nesnelere mühürlendiler. Her gezegen kendi dairesinden çıkmayacak şekilde mühürlendi. Merkezde olan güneşe pirlük verildi ne kadar gezegen güneş ve yıldız varsa güneş ile ikrar kurdu. Hak, her şeye ‘dön’ dedi. Her şey sınırlarını aşmayacak şekilde kendi ekseninde dönmeye başlar. Semahın anlamı da budur”.

Cemde semahla, müzik enstrümanı olarak bağlamanın yeri oldukça önemlidir. Ayrıca deyiş ve gülbenkler okunmaktadır. Bu deyiş ve gülbenkler Zazaca ve Kurmanca dillerindedir. Yakın zamanda ve günümüzde Türkçe deyiş ve gülbenklerde okunmaktadır. Cem, hem ibadet yani dinî ayindir, hem de bir tür yargılamadır.

Cem ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Cem eskiden köylerde, tüm sorunlar çözüldükten sonra yapılırdı. Sorunlar pir rayber ilişkisi içersinde çözüldü. Pir kimin evine gelirse başköşeye oturtulur ve komşulara haber verilirdi. Eve gelen kişiler kapıya niyazlanarak içeri girer. Pire saygılarını sunar ve sırayla otururlar. Gelen kişiler yanlarında öteberi getirir ve ortaya koyar, sonda getirilenler gelenlerin hepsine pay edilir. Cemin başlaması için rızalık istenir. Birbirinden rızası olmayan kişiler varsa cem başlamaz. Önce rızası olmayanlar dara kaldırılır, sorgulanır ve rızalıkları alınır. Ardından cem başlar. Pir keramet sahibiyse transa girdiğinde kerametini gösterir. Cem genelde kışın yapıldığından soba yakılır ve Pir sobaya dil sürme, yanan odun tutma gibi kerametler gösterir. Şu an yapılan cemler görgü cemidir(KK.25).

Cem yapılacağı zaman komşular çağrılır. Gelenler niyaz, meyve, portakal, elma, göme getirir. Pir yemek yedikten sonra Cem bağlar. Ceme, tüm köy katılır ve pir dua ile başlar. Biri süpürür, kapı arkasında süpürgeci olur, biri niyaz dağıtır. Ne getirildiyse dağıtılır. Sonra ağlanır semah tutulur. 'Hu denir. Ertesi gün sabah ailecek dua almak için pire gidilir. Eşim, ben, çocuklar ve çocuklarımın eşleri diziliriz. Pir dua eder, gülbenk verir. Sonra sırayla saygı gösteririz(KK.22).

Cem ve diğer ikrarların ritüellerinegençlerin katılımına önem verilir. Çünkü kuşaklara aktarmaları gerekir(KK.25).

Cem, yılda bir kere yapılyordu. Tarım toplumu olduğundan yılda bir yapılmaktaydı. Şimdi her Perşembe yapılabilir(KK.30).

Cemtörenleri;Pirin, semah, gülbenk, deyişlerledinî görevlerini yerine getirerek, kişilerin dargınlıklarını sonlandırdığı, suçlarını veya hatalarınıyargıladığı ve gerektiğinde yaptırım uyguladığı örfi hukuk yeridir. Ceza gerektiren suçlar; cana kastetmek, yalan söylemek, sır ortaya çıkarmak ve zinadır. Ceza, suçun işleyiş şekli, nedeni ve suçun büyüklüğüne göre verilmektedir. Kişilerin işlediği suç çok büyükse 'Düşkünler Ocağına 'yollanmaktadırlar.

Cezalar ve 'Düşkünler Ocağı' ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bir suç işlendiğinde önce rayber gelir, ön çalışma yapar. Rayber uzlaştırma yolları arar. Tıkanma varsa veya mesele daha üst boyuta taşınmışsa pirlere devreye girer. Pirlere, her olayı aile içi ilişkiler gibi değerlendirir. Pirlere, uzun mülakatlar sonucu olumlu veya olumsuz karar verir. O zaman toplumun bütün bileşenleri, komşular davet edilir kişi 'darda durur' ve yargılama orada gerçekleşir(KK.25).

Eskiden bir sorun olduğunda, biri diğeri ile kavga ettiğinde, cana kastettiğinde pir geldiğinde köy toplanır, tartışılır ve suçlu olan talibe ceza verilirdi. Pir cezaları köylünün huzurunda verir. Cemde cemaatle karar verir. Her pir kendi bölgesinde cem kurar yargılama yapar. Başka bölgeye talibini göndermez. Ama bizim yolumuzda işkence, darp ve kötü söz yoktur. Yolumuz açıktır, rızaya bağlıdır, merhamet ve acıma duygusu vardır. İmam Cafer buyruğunda ne varsa o, kurban cezası veya ufak cezalar verilir. Talibine 'bunu bir daha yapmamak şartıyla, kurban keseceksin yarın tüm köye yemek vereceksin' denir. Talip pirin

huzurunda söz verir. Amaç caydırmaktır. Onu 'düşkün' ilan ettiğin zaman ona 'düşkün' derler yani yolsuz oluyor ve yolsuzluk o zamanlar çok ağırdı. Eskiden çok eskiden biri düşkün olduğunda, onun hayvanları bile köy hayvanları içine alınmazdı. Kimse ona selam vermez, tek başına yaşardı. Bu ceza ağırdı ama çok caydırıcıydı. Tabi suça bağlı idi. Misal adamın canına kastetmiş, kavga etmiş o sırada birine bir şey olmuştur. Talibin cezası taşla, sopayla veya silahla neyle vurmuş, neden vurmuş önemlidir. Ceza bir yıl, üç yıl beş yıl veya yedi yıl olurdu. Eğer vurduğu kişi ölmüşse, eşine eziyet etmişse, taciz etmişse veya annesini atmışsa ağır cezalardı. 'Kanlı ocağa' gider, adı üstünde kanlı ocak. 'Bektaş Kanlı Ocak' var, 'Düşkünler Ocağı' oraya gönderilir. Ocağın kendi kuralları var. Talip o kurallardan geçer ve tövbe eder. Ben şahit olduğum için biliyorum birine yedi sene verildi, ona bu son olsun dendi. Ocakta bir taş var, o taşın içinden geçirilir. Taliptir, yol evladıdır affedilir (KK.8).

Cezalar süre ile verilir. Busüre olayın oluş biçimi ve ağırlığına göre değişirdi. Misal; ceza olarak suçu işleyen kişinin evine on yıl pir ve rayberin girmemesi ya da kapısının önüne taş konur ve hiçbir komşunun girmemesi söylenirdi. O sırada suçlu olan kişi tecrit sürecinden çıkmak için çaba sarf eder. Ona yakın komşularının yardımı ile o süre tekrar değerlendirilir. Ama ne kadar değerlendirilse de o damga bir defa vuruldu mu uzağa gidemez(KK.3).

Biri ağır suç işlediğinde 'Düşkünler Ocağına' Hacı Bektaş'a yollanır. Orada kişi günahını çeker ve arınır. Günahını hizmet ederek çekebilir ya da kızgın saçakta yürütülür. Eğer kişi temizse yanmaz ve geçer (KK.14).

'Düşkünler Ocağı'na sorulmuş, oraya yılda birkaç vaka gidiyormuş (KK.3).

Yolda kim kime yanlış yaparsa 'Hz. Ali'nin sır Zülfükar'ı onun boynuna insin' denir(KK.31).

Cemde kişinin yargılamasından sonra ceza gereken bir suç kararı çıktığında, hafif suçlarda pir ceza verirdi daha ağır suçlarda ise kişi 'Düşkünler Ocağına' yollanmaktaydı.

Cemyapılırken 'On İki Hizmet' olarak görev yapan kişiler yer almaktadır. Bunlar, dede, rayber/rehber, gözcü, çerağcı, zakir, meydancı, saki, pervane, sofracı, süpürgeci, sucu ve ibrikçidir. Cemin köken olarak kırklara yani 'Kırklar Cemine' dayandığı rivayet edilir. 'Kırklar cemi;' "Muhammed miraç'tan gelirken Mina'da bir kubbe gördü. Kapıyı çaldı. İçeri vardı. Kırklardan birisi, 'kimdir' diye sordu. Gaipten bir ses geldi: ' Muhammed nebi geldi' deyince Muhammed'e yer gösterdiler. Muhammed

oturdu. Muhammed bunlara dedi ki: 'sizin küçüğünüz kimdir ve ulunuz kimdir'. 'Kırklar' dedi ki; bizim ulumuz küçüğümüz kırktır' deyip cevap verdiler. O vakit Muhammed dedi ki; 'ya hani biriniz ne oldu' dedi. 'Kırklar' dedi ki 'Seydullah'agitti' dediler. 'Kırklar'dedi ki: 'ya Muhammed ne çok sordun, Selam'ı da burada hazır bil ya Muhammed' dediler. O vakit, Muhammet bunlardan nişan istedi. 'Kırklar' dedi ki; 'Kırkımız birdir, birimiz kırktır' deyip hemen kırklardan birisi kolunu kaldırdı. Muhammed neşterle kesti. Kırkıdan birer damla kan aktı ve Selam geldi. Bir tane üzüm getirdi. Muhammet bir üzümü ezdi, şerbet eyledi. 'Kırklar' içti. Coştular. MuhammedSema'ya girdi. Sarığı başından düştü. Kırk pare oldu. 'Kırklar' kuşandılar"(Karababa, 2017, s. 35). 'Kırklar Cemi' bu rivayet dışında Selman/Selam üzerinden anlatılan şeklide vardır.Bu rivayet Başköylü Seyyid Hasan Efendi (Boy, 2012)'ye göre Selman'ın üzümleri pay etmesidir.Tunceli Zaza Aleviliğinde, musahiplik, şerbet ve bir çok ritüel 'Kırklar Cemine' bağlanmaktadır. Alevilikte,'Kırklar Cemi'dışında önemli görünen kişiler ve ocaklar dabilunmaktadır. Bu kişileri, yeminlerde, dualarda, ihtiyaç anlarında, söylemlerde ve uygulamalarda görebilmekteyiz. Alevilik inancında yemin verilirken, iyilikler, 'Hızır', 'On İki İmamlar' ve ziyaretler üzerine verilmektedir. İyilikler üzerine verilen yemin,"Genç kız ziyarettir, Genç kızın muradı üzerine yemin edilir. Sacın üzerinde ekmek yapan kadının, komşusuyla paylaşmasının iyiliği üzerine yemin edilir evin içinde yere dökülen nimetleri süpüren süpürgenin üzerine yemin edilir" (KK.3) 'Hızır' üzerine yemin ikilemelerde yer almaktadır. HattaAlevilik inancında ikileme dışında üçleme de vardır. Bu ikileme ve üçlemeler yeminler dışında dualarda, haykırışlarda, olumsuzlukların önlenmesinde, yardım isteklerinde ve dileklerde kullanılmaktadır. İkileme 'Ya Hızır, Ya Ali'dir. Üçleme de 'Ya Haq, Ya Muhammed, Ya Ali'dir. 'Haq', Hak/Tanrı yaratıcı kutsal varlıktır. 'Ali', Hz. Ali'dir ve Oli, Eli olarak da adı zikredilmektedir. 'Hızır' ise abı-hayattan içmiş, ölümsüz olan ve dünyaya farklı donlarla gelebilen varlıktır. Genelde darda olan kişilere yardım için gelmektedir. Görüldüğü donlar arasında, yaşlı aksakallı, beyaz atlı veya yeşil sarıklı olduğu bilinmektedir. Tunceli Alevilerinde 'Hızır' çok önemlidir ve dillerinden düşmeyen yardım istedikleri kişidir. 'Hızır, insanların dar zamanlarında çağırdığı, Hakk'ın yardım için yolladığı ve farklı donlarla gelen kişidir. Cinsiyeti yoktur, acıkmayan susamayan melektir'(KK.2). 'Hızır figürünün tamamı doğa ile ilgilidir. Derler ki; 'Hızır'rüzgârın süvarisi, fırtınanın temsilcisi ve sahibidir'(KK.3).Tunceli Alevileri,

‘Hızır’ dışındaüstüne yemin verilen, yardım ve dilekler içingidilen ve ‘ziyaret’ denilen kutsal mekânlara da başvurmaktağırlar. “Yöre halkı, inanç sistemi içerisinde önemli bir maneviyatı temsil eden bu ziyaretlere haftanın belirli günlerinde ve yılın belirli zamanlarında şifa bulma, çocuk sahibi olma, dilek dileme, kurban kesme gibi nedenlerle gitmektedir. Halk, bu zamanların dışında, ihtiyaç duyduğu her an kutsal mekânları ziyaret eder” (Taş, 2019, s. 6). BaşlıcaziyaretlerMunzurBaba, Düzgün Baba, Baba/AnaBuere, GolaÇhetu, Pir Ali, Ana Fatma, Kara Gavan, Gömülğan, Heniyo Pil, Sultan Hıdır, Kureyş Baba, Ağuiçen, Zülfükar, Baba Mansur, Coş/Coşik Baba, Ali Dost Ocağı, NisanêOliveOđlan veren ziyaretleridir. Bu ziyaretler dışında birçok ziyaret mekânı ve ocaklar, kutsal sayılan taş, ağaç, tepe ve dağlar da bulunmaktadır. Alevilik, inancı doğa ile bütünleşmiştir. ‘Coğrafyamıza baktığın zaman yer gök ziyarettir’ (KK.20). Bu ziyaretler, genelde çıra ile ziyaret edilmektedir. Aydınlığıve ışığı temsil ettiğinden dolayı çıra önemlidir,çıra evlerde yapılan mumdur. ‘Çıra; temiz patiska dediğimiz bezlerden yapılır ve elle yırtılır, makasla kesilmez. Şerit halinde kestiğimiz bezler eritilmiş tereyağına batırır ve sonra süzölmeleri için bekletilir’ (KK.10).Günümüzde çıra yapmak devam ettiği gibi onun yerine mum da kullanılmaktadır. Işık ve aydınlığı temsil eden diğer bir kutsallık güneşe ve aya ithaf edilmiştir. Seyyit Mahmut Yıldız (Cemgil, 2022, s. 52)’a göre “Bizde ay, Ana Fatma ve Ali’nin suretidir, güneş ise Muhammed’in”.Alevilikte güneşe ve ayadoğru dönölüp üç defa dua edilmektedir. “Akşamları ay doğduğu zaman ona karşı durularak dua okunur ve ışığın düştüğü yer öpölür”(Gezik-Çakmak, 2010, s. 23).“Dua minnettir. Dedelerimiz ninelerimiz sabah ellerini ve yüzlerini yıkadıktan sonra güneşe döner ve kendi dilleriyle dua ederdi. Güneş, Muhammed’in ışığıdır”(KK.2).Ziyaretlere kurban ile de gidilmektedir. Kurban kesilmeden rızalığı alınmakta ve temiz bir yerde kesimi yapılmaktadır. Kesim bittikten sonra kurbanınkanı temizlenmektedir. Kurbanın dayandığı düşünce ‘Peygamberler döneminde ilk peygamberler çocuklarını kurban olarak adıyorlarmış. Hz. İbrahim’de Allah için oğlu İsmail’i diğer adıyla İshak’ı kurban olarak adanmış. Ama tam kurban edecekken Allah, Cebrail aracılığıyla koç göndermiştir. Kurban o yüzden kutsaldır ve kurban ayak değmeyen bir yerde kesilir. Genelde bir çukurda kesilir ve o çukur kapatılır. Kesilmeden önce de kurbandan rızalık alınır. Rızalık kurbanın sağ ayağını üç defa öperek ve ‘hakkını helal et’ diyerek yapılır’(KK.16). Hayvan dışında elma da kurban yerine geçebilmektedir. Seyyit Mahmut Yıldız (Cemgil, 2022, s. 32)’ a göre “Kurban

adağı niyet edildiğinde hayvan yerine bir elmada geçerlidir. Hatta kurban kaçmaya çalıştığında kesilmek için rıza vermediğinde, hayvanı kesmek yerine elma dağıtılabilir”.

Dilek, istek ve muratlar için ve geçiş döneminlerinde ritüeller için edilecek dualar genel olarak doğaçlama söylenir. Hepsi dileğe, isteğe ve ritüele uygun temenni içeren, ocaklar, evliyalar ve yeminler içeren dualardır. Dualara ‘*minete*’ denilmektedir. Tüm dualar öncelikle gençleri ve yeni doğacak nesilleri de katarak edilmektedir. Ayrıca duallarda bireysellik yoktur. ‘*Dua edildiğinde herkese dua edilir. Dağdaki kurt, havadaki kuş ve insanların hepsi duada yer alır ve sabit bir dua yoktur hepsi içten geldiği gibi söylenir*’ (KK.2).

Alevilerde önemli günler ve bayramlardan ilki ‘Gağan/Gaxan’dır. Gağan; yeni yılı karşılamadır. “*Yeni yıl anlamına gelen Gaxan, miladi takvimden 13 gün sonra 26Aralık’tabaşlayıp her yılın ocak ayının 13’üne denk gelir. Kimi yerlerde yeni yılın karşılaması olarak geçer*”(Küçük, 2019, s. 119).

Aleviler Gağandan sonra şubat ayında Hızır için üç gün oruç tutmaktadırlar. Kişiler bu orucu hem Hızır için hem dedilekleri için tutmaktadır. Hızır orucunda, gençlerin üç gün su tüketmediği ve son gün evleneceği kişinin rüyasında kendisine su vereceği inancı bulunmaktadır. Ayrıca şubat ayı bazı bölgelerde ‘Hızır Ayı’olarak da anılmaktadır. ‘*Hızır Ayı’nda vefat eden kişiler için yağlı hamur yapıp ocağa atılır*’(KK.5). ‘*Hamur, perşembe günü yapılırdı. Evininkebanisi/evin hanımı hamuru hazırlar ve ölümlerin isimlerini söyleyip parça koparıp ocağa atardı*’(KK.32). Hamur atmanın sonunda vefat eden kimsesizler anılarak bitirilmektedir. Bu uygulama Howtemal dedeyapılabilir. Ayrıca ‘Hızır Ayı’nda, ‘*Hızır orucuna girerken su toplanır. İnsanlar bu suyu ahırlara yataklara bereket olsun diye serperdi. Suyu getirene de yağ, ceviz veya başka yiyecekler verirlerdi. Çünkü bölgede kış çok kötü olurdu, daha mart, nisan ve mayıs ayı var. Bu üç ayda hayvanlar doğuruyor bunlar için yardım ve başka muratlar var, insanlar, hayvanlar açlıkla uğraşılıyor. Onun için üç gün oruç tutulur. Oruçta su içmezler, kimi evleneceği kişi için kimi murat için içmez*’(KK.32).

‘Howtemal’ baharın gelmesi, doğanın canlanması ve vefat eden kişiler için mart ayında yapılan anmadır. “*Hız. Ali’nin doğum günü mart ayındadır. ‘Doğum günü martın ilk üç haftasındadır ve buna Howtumal diyoruz. Howtumal; yedi günden*

geliyor, yedi howt, roc gün demek. Howtumal'de lokma dağıtılır ve Kurân-ı Kerim okutulur'(KK.20).

Howtemal'den sonra diğer önemli gün de Muharrem ayıdır. Muharrem ayını karşılamak için 'Rozê Ana Fatma/Ana Fatma Orucu' tutulmaktadır. "Ana Fatma henüz oğullarını Hasan ve Hüseyin doğmadan onları görecek ve nasıl öleceklerini bilecektir. O, melek Cebrail ile cennete gider ve cennetin bir köşesinde oynayan yeşil ve kızıl başlı iki çocuk görür. Bunların kim olduğunu sorduğunda ise: 'yeşilbaşlı olan oğlun Hasan'dır ve zehirlenerek öldürülecek; kırmızı başlı olan oğlun Hüseyin'dir, Kerbela'da şehit edilecek' yanıtını alır. Cennetten çıktıktan sonra Ana Fatma çocuklarının yasını tutar. Ana Fatma'nın bu yasına ortak olmak için kadınlar da Ana Fatma Orucu(Rozê Ana Fatma) tutarlar. Bu oruç, Kurban bayramının ilk gününden itibaren sayılarak 20. Günde tutulur. Aynı zamanda '12 İmam Orucunu' karşılama orucu olarak bilir"(Gezik ve Çakmak, 2010, s. 19).Ana Fatma orucundan hemen sonra 'On İki İmamlar' orucu tutulur. Bu oruç,Muharrem ayında on iki veya on üç gün olarak tutulmaktadır. Aleviler, oruç boyunca, yas ve perhizedirler. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in katledilmesinden dolayı yas tutmaktasöğän, et, yumurta gibi yiyecekleri tüketmemektedirler. Oruçta yüze ustura vurulmamakta ve çok su içilmemektedir. Orucun sonunda Aşure pişirilip dağıtılmaktadır. Aşure on iki çeşit nimetle pişirilmektedir.

'On İki İmamlar' ehlibeyt soyundan gelmektedir. Bunlar; İmam Ali/Hz. Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Ali Zeynelabidin, İmam Muhammed Bakır, İmam Cafer-i Sadık, İmam Muhammed Musa Kazım, İmam Ali Rıza, İmam Muhammed Taki, İmam Ali Naki, İmam Hasan Askeri ve İmam Muhammed Mehdi'dir. İmamlar arasında İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin ön plana çıkmaktadır. Ayrıca İmam Cafer-i Sadık Alevilikte önemli bir imamdır ve onun buyruklarına uyum fazladır. Öyle ki isteme ve nikâhta 'İmam Cafer buyruğu üzere..' şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Alevilik inancında 'dört kapı' inancı vardır. Dört kapı;şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarıdır. "Alevi inancında oldukça önemli ilkelerden biridir. Bir dervişin veya suninin 'insanı Kâmil' olması için geçmesi gereken merhalelerdir"(Munzuroğlu, 2012, s. 175). Kişinin, dünyaya geldikten sonra bu kapılardan geçerek 'kâmil insan' olması beklenmektedir. 'Dört kapıdan geçmek çok zordur ve bu kapılardan ancak yolu layıkıyla yapanlar geçebilmektedir'(KK.30).

0.6. Alevilikle ilgili Kavramlar

0.6.1. Tarık ve Tarık Çalmak/Tarıq/Tarix u Tarıq Pır O Daene

‘Tarıq’ cemlerde, görgü cemlerinde kullanılan bir ağaç dalıdır. Ağaç olarak gül veya tuba dalıdır. *“Tarıq, bir metreye yakın boyda, süslemeli bir değnektir. Çoğu kez baş kısmı yılanbaşı gibi şekillendirilmiştir. Üç boğmalı bir dal parçasıdır. Kızılbaş Alevilerde çok etkili bir yola girme ve biat etme objesidir”*(Munzuroğlu, 2012, s. 13). Tarıq için köken olarak, *“Hak Taal’a Cebrail’e buyurdu. Tuba ağacından bir budak Adem’e verdi. Adem eline aldı dünyaya getirdi, kırk yıl o ağacı asa edindi. Ondan sonra Musa’ya verdi”*(Karababa, 2017, s. 14).

Tunceli Zaza Aleviliğinin ikrar kavramlarından olan ‘musahiplikte’ de sırta ‘Tarık çalma’ vardır. *“Tarık çalmak düşüncesinin tarihselliğinin “Mikail A.S.’a kadar dayandığı varsayılmaktadır”*(Karababa, 2017, s. 43). Ruhani ailelerde bulunan kutsal ağaçtan yapılmış asa (değnek) olarak tanımlananın Tarıq/Tarix’in insana yardımcı olması için gönderildiğine inanılmaktadır (Gezik, Çakmak, 2010, s. 193).

Tarıq/Tarix ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Evliya, ocak sahibi ailelerde bulunan Tarıq geneli tuğba ağacından ya da gül, gürgen gibi ağaçtan yapılmış asadır. Bu nedenle de jara/jiare (ziyaret) olarak görülür. Gülbenk verebilen ocakların sahip oldukları Tarıq’a her yıl kefen değişimi yapılmaktadır. Kefen değişiminde Tarıq yıkanır tekrar kefenlenir. Tarıq aile dışına çıkmaz babadan çocuğa geçmektedir” (KK.9). *“Tarıq, Hz. Hüseyin döneminden kalmış, özellikle gürgen ağacından yapılıdır. Tarıq, her evde bulunmaz. Evliya evlerinde bulunur. Kefen değişimi için her yıl yıkanır ve kefenlenir. Tarıq aynı zamanda ailede babadan çocuğa geçer ve aile dışına çıkmaz. Her ocakta bir tane Tarıq vardır* (KK.16).

Tüm köylü, etraftakiler çağrılır, dedenin bir çubuğu vardı. Senede bir şubat ayında çıkarılır, yıkanır ve suyu içilmesi için millete verilirdi. Ardından kurban kesilir ve ateş yakılır. Dervişler ateşe girer (KK.31).

‘Tarıq’a biz ‘Jare/Ziyaret’ deriz. ‘Jare’ yıkanmak için çıkarıldığında ‘musahiplik’ ritüelinde de kullanılır(KK.19).

Tarıq ziyarettir. Cansız gözükse de canlıdır ve herkesin sırtına gitmez (KK.14).

0.6.2. İkrar ve İkrar Vermek/İqrar u İqrar Daene

Tunceli Zaza Aleviliğinde ‘ikrar/iqrar yemin etme, söz verme, anlaşma ya da dinî görevlere bağlılık anlamına gelmektedir. Yine bu inanca göre ikrar/iqrar sözle değil eylemlerle yapılır ve geri alınamazdır. Geri alındığı takdirde, alan birey veya aile ayıplanır ve tecrit edilir. Kısaca ikrarda/iqrarda güven esas alınır(Gezik, Çakmak, 2010, s. 96). Alevilikte geçiş dönemleriyle ilgili ikrarlar, ‘musahiplik,’ ‘kirvelik’ ve nikâhtır.

İkrar/iqrar vermek ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

İkrar sözdür (KK.6).Alevilikte ikrar var ve ikrar dendi mi akan sular durur (KK.16).Alevilik inancının en büyük temellerinden birisi ikrardır ve ‘musahiplik’ yolu ikrar üzerine ayakta duruyor. Allah’a da ikrar veriyor. Onu da kendinden görüyor çünkü ona verdiği ikrarla ziyaretine suyuna ağacına taşına verdiği ikrar aynıdır. Fark etmiyor (KK.1).Söz vermek, dayanışma içinde olmak ve yardımlaşmak için kullanılır. İkrarlar; Nikâh, ‘Musahiplik’ ve ‘Kirveliktir. Bunlar arasında ikrar verildiğinde iki ev bir olur (KK.31).Dersim tarihinde beş yüz, altı yüz yıl geriye gidildiğinde, ‘musahiplik’ ve ‘kirvelik,’ bütün toplumu bir arada barış içinde tutmada birinci derece rol oynamıştır. Kirvelik, ‘musahiplik’ ve dedeliğin hukuksal sistemi barış içinde yaşamının temelini oluşturmuş ikrarlardır. ‘RaeHaq’ inancının da temelleri bu ikrarlar üzerine ayakta duruyor. Onu bile kendinden gördüğü için Allah’a bile ikrarlık veriliyor. Allah’a verdiği ikrarlık, ziyaretine, suyuna, ağacına ve taşına verdiği ikrar aynıdır (KK.3).

0.6.3. Erkân/Cemaat

Erkân, yoldur ve ayrıca “Alevilik inancının kurallarını yerine getirmek için izlenmesi gereken yol, yöntemler bütünüdür” (Gezik, Çakmak 2010, s. 77).

0.6.4. Darda durmak/ Dare- Darê u Vejyaene Darê

Dar ve darda durmak, pirin huzurunda, cemde ve çıralık verilirken yapılan duruştur. “Dar’ın kelime anlamı ağaçtır. Tunceli Zaza Aleviliğinde ‘ölmeden ölme’ anlayışını temsil eder”(Gezik, Çakmak 2010, s. 62). Aynı zamanda “dar hakkın divanını temsil eder. Kişi yaradanın huzurunda olduğunu kabul edip günahını ortaya koyduğu teslimiyet şeklidir. Darın amacı, hakkın rahmetini ummak, arınmak bağışlanmaktır. Dara çekilmek, kişiyi bir nevi yargılamak sorgulamak ve

cezalandırmak olmakla beraber, asıl amaç kişiyi yola kazandırmaktır”(Karababa, 2017-62).

Darda durmak/ Dare- Darêileilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Darda durmak; pirin karşısında elleri kenetli, sağ ayak sol ayaküstünde başın ise eğik olduğu durumdur(KK.10).Sağ ayak sol ayaküstüne olma nedeni rivayetlere göre; Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan, Hz Muhammed'in karşısında darda dururken Hz. Hüseyin'in sol başparmağının ucu yırtmış Hz. Muhammed (S.A.V) görmesin diye diğer ayak parmağı ile kapatmış. O yüzden darda durulurken ayak parmakları üst üste konur. Sağ parmak sol parmağı kapatır(KK.9). Diğer bir rivayete göre; Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan, Hz. Muhammed'in karşısında darda dururken Hz. Hüseyin'in sol başparmağının ucu yırtmış, Hz. Muhammed görmesin diye diğer ayağı ile onu kapatmış. O yüzden darda dururken ayak parmakları üst üste konur (KK.16).

0.6.5.Niyaz ve Niyaz olmak/ Niaz u Niaz Biyaene

Niyaz kelimesi,un, süt, yağdan yapılan ince hamurdur, ama aynı zamanda cemde, ‘musahiplik’ve sünnet honçasına, getirilen yiyeceklerde niyaz olarak adlandırılmaktadır. “Un, tereyağı, ve süt ile yapılan ekmeğe ‘niaz’ denmekte ve ceme katılım niyaz ile yapılmaktadır. burada niyaz, kuru meyve ve çerezden oluşur. Cemin yanısıra kurban kesilirken, sünnet yapılırken kirve ve musahip tutulurken de niyaz götürülür (Gezik ve Çakmak 2010, s. 136).Bunlar dışında niyaz olmak karşı tarafa saygı sunmak anlamındadır.Bu saygı kişiyi sağ omzundan, ziyaretlerde bulunan ağacı, taşı, sünnette konan honçayı ve saygı duyulan evin kapı eşiğini öpmek demektir. Kişiyi sağ omzundan öpmeye ayrıca ‘kelle kesmek’ de denmektedir. ‘Dedenin, büyüklerin elini, omzunu öpmeye ‘kelle kesmek’ diyoruz’(KK.27). ‘Kelle kesmek herkese yapılmaz, biri yalan söylemiş, kötü işler yapmışsa ona yapılmaz’(KK.14).

0.7. ZAZA DİLİ HAKKINDA BİLGİLER/ZAZAKİ SERO MALUMATİ

Dil; toplumun, halkın kimliğine, iletişimine, kültürüne ve tarihine etki eden araçtır. Dil bir toplumun ve halkın iletişim aracı olduğu gibi tarihini ve kültürünü geleceğe taşıyan önemli bir etkidir. Tunceli’de Zazaca, Kurmancca ve Türkçe konuşulmaktadır. Önceleri Zazaca dışında Kurmancca ve Ermenice dilleride

konusulmuştur. Bu durum günümüzde iki dilli ailelere/aşiretlere neden olmuştur. Aşiretler/aileler iki dil olarak genelde Kurmanca ve Zazaca konuşmaktadırlar.

Zazaca, Tunceli de en çok konuşulan dillerden biridir. Zazaca, aynı zamanda UNESCO raporuna göre kaybolmakta olan diller arasında sayılmaktadır. Bu nedenle yakın zamanda Zazaca ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. Tunceli’de Zazaca, elli beş yaş üstü kişiler tarafından iyi konuşulmaktadır. Zazaca Otuz ve elli beş yaş arası kişilerde büyük oranda konuşulanı anlayıp kısmen konuşulmakta, otuz yaş altı kişilerde ise az anlaşılıp az konuşulmaktadır. Köy, mezra ve ilçelerde Zazaca her yaş grubu tarafından konuşulmaktadır. Zazaca konuşma, çocukların okullarda Türkçe öğrenmesiyle yerini Türkçeye bırakmakta, konuşma alanı ya aile ile sınırlı kalmaktaya da tamamen bırakılmaktadır. “*Alevilikte Türkçenin egemen olması 1400-1500 yıllarından sonradır. Bu yıllara kadar Kızılbaş inancının ritüellerinin temel dilleri Farsça, Kürtçe, Zazaca gibi İrani dillerdir. Türkçe sonradan bu toplumun dili olmuş, şiirde oldukça güzel ürünler vermiş ama inanç ve felsefede etki yaratmamıştır*” (Munzuroğlu, 2012, s. 19). Günümüzde hem Türkçe hem Zazaca iletişim, ibadet, okul ve sokağın dili olmuştur.

Zazacanın konuşma alanı geniştir. “*Tunceli, Bingöl ve Elazığ sınırları içerisinde çoğunluk dili olan Zazaca, bu illere komşu olan Diyarbakır, Erzincan gibi illerde de yoğun olarak konuşulmaktadır. Bunların dışında Muş, Adıyaman, Erzurum, Bitlis, Malatya, Urfa ve Sivas sınırları içerisinde Zazaca konuşanlar bulunmaktadır*” (Arslan, 2019, s. 3). Zazaca bir çok şehirde konuşulduğu gibi yurt dışında da Türkiye’den göç edenler arasında konuşulmaya devam etmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM/QISIMO JÜYİNE

1. DOĞUM/DINA AMAENE

İnsan hayatının başlangıcı olan doğum, geçiş dönemlerinin ilki olarak kabul görmektedir. Doğum; sadece gerçekleştiği aileyi değil mensup olduğu soyu ve akrabaları da sevindirmektedir. Çünkü her doğum soyun çoğalmasını ve devam etmesini sağlamaktadır. “*Bir ailenin, neslinin çoğalması, ailenin büyümesi gelişmesi, gücünün artması hep arzulanan beklenen bir sosyal olgudur. Bu bağlamda ailenin evlenen çocuklarından beklenen ilk müjde, ilk haber önce, gelinin hamile kalmasıdır*” (Demirdöğen, 2020, s. 368). Bu nedenle kadın, hamile kaldığında, doğum yaptığında, bebeği ve anneyi korumak için gelenekselleşmiş ritüel ve inançlar oluşmuştur.

Doğum, Tunceli’de de mutlulukla karşılanmaktadır. Doğumla ilgili inanışlar ve ritüellerin düğünle başladığı düşünülmektedir. Çünkü düğünde, at üstünde gelinin kucağına erkek çocuk verilmesi, kapı eşiğinde geline üremeyi temsil ettiğine inandıkları elma atılması bu görüşü kanıtlar niteliktedir. “*Elma murattır. Bir çok halk hikayesinde, rüyalarda bir dervişin veya Hızır As. Verdiği elmayı bölüp yiyen karı-kocanın bu rüyadan sonra çocuk sahibi olduğuna dair bir çok anlatım vardır*” (Demirdöğen, 2020, s. 369).

İnsan hayatının devamlılığı için büyük önem taşıyan doğumla ilgili tüm pratiklerde de kadınların ön planda olduğu görülmektedir. Kadının aile içinde saygınlık kazanması da doğumla ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle çocuk getirmek için yapılan ve inanılan tüm uygulamaların merkezinde kadınyer almaktadır. Kadına çocuk getirmesi için birçokritüel ve inanışlaraşama aşama uygulanmıştır.Bu uygulamalarbazenkâmil kadınlar, şifacılar bazen de kadının kaynanası tarafından yapılmaktadır. Uzun süre çocuk sahibi olamayan kadının, rızası alındıktan sonrakadına kuma getirilmiştir.

Çocuk sahibi olmayan kadınlarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kadının çocuğu olmadığında ikinci eş getirilirdi(KK.7, KK.12, KK.21, KK.23, KK.24, KK.25, KK.27).

Kadının iki kızı var, erkek çocuğu olmuyorsa ikinci eş getirilirdi(KK.8).

Kadının çocuğu olmadığında, ilk eş razı olduğunda ikinci eş getirilirdi(KK.14, KK. 19).

Çiftlerin evliliğinde çocuğun olmaması kadından kaynaklandığı anlaşıldığı durumda, kadın eşini evlendirirdi(KK.20).

Çocuk sahibi olmak bireyler içinsoyun devamı, toplum içindeaile kavramına uyum sağlaması ve toplumda statülerinin yükselmesi için önemlidir. Çocuğu olmayan ailelerin tam bir aile olamayacağı ve erkek çocuğunun olmamasının da soyunun devam edemeyeceği inanışınınhâkim olduğu dönemlerde ‘suç’, kadında aranmıştır. Suçlanan kadın, eşinin ikinci eş getirmesine göz yummak zorunda kalmış, toplumun çocuksuz kadından beklentisi de bu yönde olmuştur.

Tunceli’de doğumla ilgili yapılan ritüeller ve inanışlar günümüze gelene kadar değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Önceleri çok çocuk sahibi olmak soyun devam etmesi,statü ve güçgöstergesi olarak algılanırken, günümüzdebu anlayış terk edilmiş,her açıdan bakılabilecek veilgilenilebilecek kadar çocuk sahibi olma

anlayıştercihedilmiştir. Eskiden doğumda kâmil insanların, şifacıların yerini günümüzde modern tıp teknikleri ve uygulamaları almıştır.

Doğum ile ilgili inanış ve ritüeller üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasıdır. Bu bölümlerde kadının hamile kalması için, hamileliği sürdürmesi için, doğum esnasında yapılması ve yapılmaması gerekenler, doğum sonrasında bebeği, anneyi korumak için inanışlar ve pratikler sırasıyla anlatılmaktadır.

1.1. DOĞUM ÖNCESİ/DİNA AMAENE RA RAVER

Doğum öncesi dönem, evliliğe karar vermekle ve düğün için yapılan ritüeller ve inanışların uygulanmasıyla başlamakta, doğum gerçekleşene kadar sürmektedir. Evliliğe karar vermekteki temel amaç çocuk sahibi olmaktır. Bu doğrultuda da düğün ritüelleri başladığı zaman çocuklarının olması için birtakım ritüeller uygulanmaya başlanmaktadır. Çocuklarının olması için ziyaretlere ve şifacılara gidilmektedir. Buna rağmen iki yıl veya altı yıl içerisinde ailenin çocuğu olmadığına, erkek ikinci eş getirilebilmektedir.

Çiftlerin evlendikten sonra çocuk getirme zamanı ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Evlendikten sonra bir süre beklenir, olmayınca ziyaret götürülür(KK.5).

Evlendikten sonra hemen zorlama yapılmazdı (KK.6, KK.27, KK. 24, KK. 27).

Evlendikten sonra iki yıl beklenirdi(KK. 7).

Evlendikten sonra iki veya üç ay sonra hamilelik haberi beklenirdi(KK.10).

Eskiden evlendikten sonra uzun süre kadın hamile kalmadığında ziyaretlere götürüldü. Şimdi ise doktora götürülüyor(KK.13).

Evlendikten sonra iki veya üç yıl içerisinde olmasa ziyaretlere götürmeye başlanırdı(KK.15).

Evlendikten iki sene içerisinde çocuğu olmadığına ikinci eş getirilir(KK.17).

Evlendikten beş veya altı yıl içerisinde çocuğu olmadığına kadından ümit kesilir.

Kadının çocuğu olmaz diyerek, kadın suçlanırdı(KK.21).

Evlendikten sonra hemen çocuk getirmeleri istenirdi. Evliliğin bir yılı dolduğunda kadına kısır damgası vurulur ve aşığılanırdı(KK.23).

Evlendikten sonra herkesin gözü kısa zaman dilimi içerisinde kadının hamile kalmasıdır. Kadının fizyolojik olarak kadın dokusunu oluşturmuşsa, çocuk beklenir(KK.25).

Eskiden on iki, on üç yaşında evlenip, on beş yaşlarında regli olduktan sonra hamile kalındığını biliyorum(KK.26).

Evlendikten sonra bir yıl beklenirdi(KK.31).

Kadınlar genelde yirmi, yirmi bir yaşında evlenirlerdi. Evlendikten sonra da hemen çocuk beklenirdi(KK.29).

Doğum öncesi dönemde yapılan uygulamaların amacı sağlıklı bir şekilde çocuk sahibi olmak ve tercihen erkek çocuk sahibi olmaktır. Bu doğrultuda evlendikten sonra kadının hamile kalması beklenmektedir.

1.1.1. ÇOCUKSUZLUK VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ/ BÊDOMANİ U HEKİMİYÊ

Evlenen çiftlerden belli bir süre sonra çocuk beklenmektedir. Çiftlerin çocuk sahibi olması hem mensup olduğu aileyi hem soyu sevindirmekte, çiftlere toplum içinde saygınlık kazandırmakta, aynı zamanda kadının aile içinde kabulünü sağlamaktadır;evlendikten sonra çocuk sahibi olmamak da, onların değersiz ve zürriyetsiz olarak görülmesine neden olmaktadır

Çocuk sahibi olmak için yapılanlarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Çocuğu olmayan çiftler, ziyaretlere gider ve horoz keser. Ziyaretlerde dualar kişinin isteğine ve şekline göre içinden geldiği gibi dile gelir(KK.2).

Çocuğu olmayan kadını şifacı kadınlara ve ziyaretlere götürürlerdi. Şifacı kadın sıcak su yapardı. Ziyaretler ise Elazığ'da ki 'Fetemet'diyebir ziyarete, Tunceli'deki 'Düzgün Baba'ya veya Sultan Hıdır'a' götürürlerdi(KK. 6).

Eskiden doktora gidilmiyordu, ziyarete gidilirdi. 'Düzgün Baba, Kureyş Baba'ya' gidilirdi. Orada kurban kesilir, ağlar yakarılardı. Doktor yok,o yüzden ziyaretten isterlerdi ve olurdu(KK. 9).

Kadın, ziyaretlere götürülürdü(KK.10, KK.15, KK. 25, KK, 29).

Evlendikten dört ay sonra kadın çocuk getirilmese kadına 'tabahdır' denirdi.Kadını ziyarete götürürler, gelince de niyaz yapıp dağıtırlar (KK. 11).

Kadını ziyaretlere götürürlerdi. Genelde 'Düzgün Baba'ya gidilirdi, onun dışında 'Munzur Baba ve Baba Buere'ye götürülürdü(KK. 14).

Evlendikten iki veya üç yıl sonra çocuk olmasa ziyarete gidilirdi. Genelde 'Sultan Hıdır'a gidilir, çocuk için beşik yapılır ve yapılan beşik sallanırsa çocuğu olur denilirdi(KK. 15).

Evlendikten sonra çocuk olmadığında kadın suçlanırdı ve kadın ziyarete götürülürdü. 'Ağuiçen' ziyareti veya 'Sultan Hıdır'a götürülürdü. 'Sultan Hıdır'da beşik ve bebek şeklinde çaput bağlanırdı(KK.17).

Evlendikten birkaç yıl sonra çocukları olmayan çiftlerin durumu aile içinde konuşulur. Aile bireyleri-çiftleri ziyarete götürür. Tunceli'de özellikle çocukların olması için ziyaretler vardır. Nazimiye yol ayrımını geçince 'Hızır Ali' diye ziyaret vardır. Bu ziyaret özellikle erkek çocuğu olması içindir. Ziyarete gidiyorsun kubanını kesiyorsun, çocuğun oluyor. Bu durum günümüzde de geçerlidir(KK. 19).

Çiftlerin çocuğu olmadığında ziyaretlere ve şifacı kadınlara götürürlerdi. Tunceli'nin Pertek ilçesi taraflarında 'Oğlan Veren' ziyareti var, oraya götürülür(KK. 21).

Çocuğu olmayanlar ziyarete giderdi. Biz 'Düzgün Baba'ya giderdik. Oraya gidince kurban kesilir, fakirse dileği için göme yapardı ama çocuk için kurban makbuldür.Ziyaret dışında 'cerrah kadın' vardı, ona götürülürdü. Cerrah, kadını çıplak bir şekilde saman içine koyardı, kadının üstünü çıkarıp su buharına tutardı, 'roj' diye ot vardı, onu göbeğinin üstüne koyardı ve başka bitkilerle de yapardı. Bu yöntemlerle kiminin çocuğu olurdu kiminin olmazdı. Çocuk olmasın diye korunma falan da yoktu, ne kadar çocuk getirebilirse o kadar getirirlerdi. Annem, on iki çocuk getirdi. Menepoz bilmiyorduk.Çocuk olmadığında ise kadını suçlardı. Eskiden doktor yoktu, kadından kaynaklanıyor sanılıyordu ama aslında bazen erkekte de kaynaklanıyordu. Mesela bizim bir komşumuz vardı, çocuğu olmuyordu. Kaynanası görümcesi çocuğu olmuyor diye sürekli kadına kızıyorlardı. Sonra kadının kocası doktora gitti, ameliyat oldu ve çocukları oldu. Anlaşıldı ki erkekte de kaynaklanıyormuş(KK. 22).

Evlendikten iki üç ay sonra kadın hamile değilse kadını ziyarete götürürlerdi. 'Oğlan veren' ziyaretine gidilirdi. Ayrıca köylerde çocuk için gidilen şifacılar vardı.Benim yengemin(abimin eşinin) iki yıl çocuğu olmadı. Yengem için 'kısırdır' dediler. Mazgirt'ten yaşlı bir teyze getirdiler. Bu yaşlı teyze yengemin karnını yağla ovdu, sonra çocuğu oldu. Yengemin şimdi üç çocuğu var. Diğer

abiminde çocukları oluyordu olan çocukları da vefat ediyordu, o yüzden ziyarete götürdüler. Bizim burda doktor olmadığından kendimize göre inançlarımız var(KK.23).

Evledikten bir iki sene sonra çiftlerin çocukları olmasa kadını ziyarete götürürdük. ‘Düzgün Babaveya Buer Baba’ya götürülürdü(KK. 24).

Çocuk olmadığı zaman kadın, şifacı kadınlara götürülürdü. Bir kadına vardı, yedi sene çocuğu olmamıştı. Şifacı kadına götürdüler, şifacı kadın onu buharın üstüne oturttu ve kadının üstünü bez ile kapattı. Kadın,buharda nefesi kesilecek kadar terledi, sonra kadını buhardan aldılar ve karnına poşet sardılar, yatağa yatırıp beklettiler. Sonradan çocuğu oldu(KK.27).

Çocuk olmadığında kadın suçlanırdı ve ziyarete götürülürdü. ‘Düzgün Baba ve Sultan Baba’ ya götürülürdü(KK. 31).

Tunceli’de evlendikten sonra aileden en kısa sürede çocuk yapmaları beklenmektedir. Önceleri çocuğu olmayan çiftlerde ilk suçlanan kadın olmaktadır. Kadın doğurmak ve soyun devamını sağlamakla mükellefti. Bu nedenle kadın gebe kalmak için ve ‘tabalı’olmamak için, çareolacağına inandığıbirçok yola başvuruyordu. “*Tabalı, kadınların da ya çocukları olmaz ya da doğacak çocuklar yaşamaz*”(Demirdöğen, 2020, s. 369). Bu süreçte çocuk sahibi olmak için gereken ritüel ve inanışlar kadına aşama aşama uygulanmaktaydı.

Çocuğu olmadığı için kadın, kaynanası, görünçesi veya başka yakını olan bir kadın tarafından şifacı kadınlara, çocuk getirme kerameti olduğuna inanılan ziyaretlere götürülmekteydi. Şifacı kadınlar, çocuğu olmayan kadına çeşitli bitkiler yedirmekte veya kadının bedenine uygulamaktaydılar. Bitkiler dışında kadını çıplak bir şekilde samana yatırmak veya üzeri örtülü bir şekilde su buharının üstünde tutmak gibi yöntemler de uygulanmıştır.Kadını ziyaretlere götürmek en çok tercih edilen yoldu. Tunceli’nin çeşitli yerlerinde özellikle çocuğu olmayan kadınların çocuk sahibi olmak için gittiği, ziyaretler bulunmaktadır. ‘Düzgün Baba, Sultan Hıdır, Zülfükar’ gibi ziyaretlereçocuk sahibi olmak için kurban adanmakta, erkek çocuk için ‘Oğlan Veren’adında ziyaretlere gidilmektedir.‘Oğlan veren’ ziyaretler, hiç erkek çocuğu olmayanların gittiği ziyaretlerdir.

Oğlan veren ziyaretler ile ilgili kaynak kişinin görüşü şu şekildedir:

Bir gün bir adam Pertek taraflarında bir yere gelir. Bir yer arar gibi aynı yerde gider gelir. Orada bulunan davar çobanı durumu fark eder. Adam, çobana ‘oğlan veren

burası mıdır?’ diye sorar. Çoban da o sırada çok açtır. İçinden ‘keşke bu adam niyazı burada kesse ve ben de yesem’ der. Yaban yerde çoban ‘evet, burasıdır’ der. Adam niyazını keser, mum yakar ve gider. Daha sonra adamın bir oğlu olur. Adam kurbanını alır ve kesmek için önceden kestiği yere gelir. Bunu gören millet ‘ne yapıyorsun’ der. Adam da ‘oğlan verende kurbanımı kesiyorum’ der. Adama ‘oğlan veren burası değil’ deselerde adam, ‘ben buraya geldim, şifamı burada buldum, benim yerim burasıdır. Ben kurbanımı burada keseceğim’ der ve kurbanını keser(KK.21). Bu şekilde ve benzer şekilde şifa vereceğine inanılan ziyaretler vardır. Tüm bu ziyaretlere mum ya da çılaile gidilmektedir. Çıla dışında kurban da götürülmektedir. Sadece erkek çocuk olsun diye ‘Oğlan veren’ adındaki ziyaretlere veya diğer keramet sahibi olduğuna inanılan ziyaretlere erkek çocuk için dilekte bulunmaktadır. Aileler, ziyaretlere Aleviliğin ikrarıolan, ‘kirveliği’ de sunulabilmektedir. Erkek çocuğu olmayanlar ziyarete gitmekte ve ‘erkek çocuğum olursa senin kucağına atacağım, sen kirvesi olacaksın’ şeklinde dilekte bulunmaktadır. Dilekte bulunulurken kurban kesip ve mum yakmaktadırlar. Ayrıca erkek çocuğu yaşasın diye de ziyaretlere ‘kirvelik’ sunulmaktadır. Kirvelik sunulduğunda ya ziyarete ait taş veya o ziyarete bağlı kişiler vekillik yapar ama vekil değil ziyaret ‘kirve’ olmaktadır. ‘Kirvelik verilen ziyaretten taş getirilir. Taşın yanında kurban kesimi yapılır ve kurban kanı taşa dökülür veya sürülür. Sonra taş ziyarete geri götürülür’(KK.5).

Doğan çocuk içinde özellikle erkek çocuklar için tabalıkların ziyarete başvurulduğu görülmektedir. “Doğan erkek çocuklarının yaşama tutunmayarak, peş peşe ölmesine karşı da bazı önlemler alınır. Örneğin, öncelikle çocuk, bir evliyaya, bir ziyarete veya bir dede ocağına sanal olarak kirve yapılır. Omekânın veya makamın peşine atılır” (Demirdöğen, 2020, s. 370).

Kadın, tüm uygulamalara rağmen çocuk sahibi olamadığı takdirde, erkek ikinci eş seçimine gitmektedir. Eş seçiminin de ise Alevilik inancının rızaya dayanıyor olmasından, ilk eşlin rızasına başvurulmaktadır. İlk eş rıza göstermediği takdirde ikinci eş getirilemez. Rıza gösterdiği takdirde ise ikinci eş getirilir ve her iki eş de birlikte yaşamak durumunda kalmaktadır. Eşlerin birlikte yaşamında, ilk kadın söz sahibi olmak kaydı ile ikinci eşle beraber doğacak çocukları yetiştirmekte ve ev, ilk eşin hâkimiyetinde olmaktadır.

Geçmişte bu pratikler, doktor ve sağlık kuruluşuna ulaşma imkânı olmamasından kaynaklı uygulanmaktaydı. Günümüzde ise sağlık alanındaki

gelişmeler, teknoloji ve eğitim seviyesinin yükselmesinden dolayı sorunmodern tıplaçözülmektedir. Kadınların eğitim seviyesi onların ikinci eş olmayı kabul etmemesine, oğlan çocuğu isteme anlayışı yerini kız çocuklarına da eşit veya daha fazla değer vermesine bırakmıştır. Lakin sağlık kuruluşlarına ve doktora başvurulsa da yönelim yine eski pratiklerde arama sürmektedir.

1.1.2. HAMİLELİK İLE İLGİLİ İNANIŞLAR/PE MENDENE SERO İTİQATI

Toplum tarafından evlenen çiftlerden beklenen çocuk haberi toplumda büyük mutlulukla karşılanmaktadır. Çiftin çocuklarının olacağı haberi aileye, aileden yaşanan topluma duyurulunca ortak bir mutluluk, sevgi ve çiftlere saygınlık kazandırmaktadır. Hamilelik haberi geçmişte kolay dile getirilen bir durum olmamaktaydı. Kadının gelin geldiği evde ona dayatılan sessizlik, utangaçlık bu haberin erken öğrenilmesinin önüne engel olmaktaydı. Seyyit Mahmut Yıldız (Cemgil, 2022, s. 12)' a göre "Annenin karnında kırk gün sonra, yani kadının karnının kubbe olma şekli. Bu işaret kadının gebe olduğunu, anne olacağını işaretidir" der. Kadının hamileliği fiziki değişikliklerle anlaşılmaktaydı.

Hamileliğin öğrenilmesi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Öncelikle kadının kendisi bulantı ile anlardı. Doktor olmadığından köyde yaşayan kadınlar doktor gibiydi. Köyün kadınları hamile kadına doğuracağı zamana kadar yardımcı olurlardı. Ben kendim bile doğurtup, bebeğin kordonunu kestim. Annem de bir doğuma katılmış, annem katıldığı doğumda bebek geldikten sonra bile kadının sancılarını durmamış. Sancı çeken kadın bir bebek daha doğurmuş ve iki kız dünyaya gelmiş(KK. 6).

Kadın regli olmadığına hamile olduğunu anlardı. Hamile olduğuna emin olmak için kadın dört aya kadar söylemezdi(KK. 10).

Kadın hamile olduğu netleşmeden söylenmezdi(KK.13).

Biz hamile olduğumuzu anlamıyorduk. Hamile olduğumuzu da altı aylık olmamıza rağmen kimseye söylemiyorduk(KK.21).

Kadının midesi bulandığında, kustuğunda 'hamiledir' derdik (KK. 22).

Herkes geneldekadının çocuğu olacağını karnı şişince anlardı. Eski kadınlar ve şifacılar ise kadının hamile olduğunu hemen anlardı(KK. 23).

Kadınlar hamile olduklarını hiç anlamıyorlardı(KK.27).

İnsanlar kadının karnı büyümeye başlayınca hamile olduğunu anarlardı(KK. 31).

Evlenen kadının, hamile olduğunun farkına varılması uzun sürmekteydi. Çünkü geçmişte, kadın, gelin geldiği ailenin tutumundan, ‘gelin suskunluğu’ gibi geleneklerin olmasından ve yaşının verdiği utangaçlıktan dolayı hamilelik konusunda bilgi sahibi olamamaktaydı.

Kadın, hamile olduğunu söyleyemediğinden veya söylese bile hayatına pozitif bir etki yaratmadığından günlük işlerine ve aileye ‘gelinlik yapmaya’ devam etmekteydi. Karnı büyüdüktan sonra genelde kalabalık ortamlara ve aktivitelere katılmamaktaydı. Evin dışına çıkması ailenin tutumuna ve birlikte yaşadığı köyün, ortamın anlayışına bağlı olarak değişiklik göstermekteydi.

Hamilelik esnasında kadının yaşadıklarıyla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Hamile kadın her işi yapıyordu ve kadına hiç değer verilmezdi(KK.5).

Kadın doğurana kadar iş yapardı(KK.6).

Hamile kadın iş yapmaya devam ederdi, ona hiç özen gösterilmezdi. Kadın normalde nasılsa hamileliğinde de öyle devam ederdi(KK.9, KK.21).

Kadına ekstra bir önem verilmezdi. Kadın şalvarını giyer, yapması gereken işleri yapardı(KK. 10).

Hamile kadın dışarı rahat çıkar, cenazeye, düğüne ve tarlaya giderdi(KK.11).

Hamile kadın hamileliği sakladığından her iş yapar evin dışına rahat çıkardı(KK.13).

Biz hamilelikte dışarıda hep gezerdik(KK.17).

Ben çok ağır işlerde çalışırdım ne sancı ne de farklı bir şey olurdu. Eskiden biz çok güçlüydük(KK. 22).

Hamile kadın dışarı rahat çıkamazdı ve o haliyle tüm işleri yapardı. Ağır kovalarla su taşır ve tırpan yapardı(KK. 23).

Mümkün olduğu kadar kadının hamileliği belli olmamalıdır. Cem’e veya bir ortama katılamaz ve aktivitelere girmezdi(KK. 25).

Kadınlar, bağ, bahçe ve hayvanlara gider, her işi yapardı. Kadınlar koca sepetleri sırtlardı bir şey olmazdı. Eski kadınlar sağlıklıydı, şimdikiiler yedikleri yiyeceklerden midir bilmiyorum çok nazlılar. Hamilelere ‘Ayağını

şöyle yapma bebek düşer' diyorlar. Bizim zamanımızda ise kadınlar güçlüydü(KK. 27).

Geçmişte de günümüzde de hamilelik kadınlar açısından rahattı. Hamilelik Alevilik inancında rahattır. Hamile kadın suya gitse, biri elinden su kovasını alır(KK. 31).

Kadının ev içinde,hayvanlarla, bağ ve bahçe işleri ile ilgilenmesi, ev içinde suyun olmadığı zamanlarda suyun taşınması gibi yapması beklenen işleri olmaktadır. Gelinden yapılması beklenen işler, hamilelik dönemi devam etmekteyken bu işlere, kısmen ya da tamamen katılım göstermesiydi. Gelinin dışarı çıkması,bulunduğu köy veya yaşadığı ortama bağlıydı. Yaşadığı ortamda gelinin durumu normal karşılandığında dışarıda rahat gezebilmekteydi.

Geçmişte kadının hamileliğinin farkına varması bazen aylar alırken ve herkesten saklaması gereken bir durum iken günümüz koşullarında teknoloji ile daha rahat bir şekilde gebeliğini öğrenmekte ve bunu rahat bir şekilde dile getirmektedir. Kadının gebe olması yapılacak işlere mânibir durum oluşturmayıp, tarlaya gitmek, ev işlerini yapmak, hayvanlarla ilgilenmek gibi işleri yapmakta iken günümüz koşullarında gebe kadınlara ağır iş yaptırmayıp gönlü hoş tutulmaktadır.Gelinen dönemde kadınlar, hamilelik ile ilgili gerekli bilgi ve donanıma sahip olmuştur. Kadınların bu durumu ailelere ve ailelerden tüm topluma yansımıştır.

1.1.3. AŞ ERME/VİYAR KERDENE

Aşerme, hamile kadının canının vakitli vakitsiz yiyecekler istemesi durumudur. Hamile kadına istediğinin verilmemesi bebeğin bedeninde doğum izine veya farklı rahatsızlıklara yol açacağına inanılmaktadır. Tunceli'de eskiden imkânlar ve kaynananın tutumuna bağlı olarak bu dönem zor atlatılmaktaydı. Kaynana ve gelinin ilişkisine bağlı olarak geline, temin edilen aşerdiği yiyecekler genelde bulunabilecek ya da bulunduğu yerde yetişen sebze ve meyvelerden oluşmaktaydı. Buna rağmen gelinlik Tunceli'de eskiden 'gelinlik yapma' adı altında gelinlerin uydukları 'sessiz kalma, yüzünü saklama' durumundan, aşerme döneminde canı bir şey istese dahi gelinlerde bunu dile getirme cesareti olmamaktaydı.

Aşerme döneminde hamile kadının yaşadıklarıyla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Aşerme kaynanaya bağlıydı. Kaynana yemekten vermezse, gelin hamile bile olsa bir lokma bile alamazdı. Benim kaynanam çok titizdi. Hamile olduğumu öğrendiğinde çok sevinmişti. Hamilelik sonrası ise evde ben, kaynanam ve eşim tek yaşadık. Kaynanam yemek yapardı oğluna yani eşime yedirirdi, bana 'gel' demezdi. Bana yemekten arta kalan olursa yemek verirdi(KK. 4).

Aşerme dönemi kaynananın tutumuna bağlıydı. Kimi kaynanalar iyiydi yemek verirdi, kimileri de umursamazdı(KK.6).

Aşerme bizde 'viarkerd' demek. Hamile kadına bu dönemde özel bir şey yapılmaz, ne varsa onu yerdi(KK.11).

Hamile kadına canının istediği yemeği vermek sevaptır. Hatta bu sevap daha kabul görülürdü. Bu nedenle canı ne çekiyorsa yiyebilirdi(KK.13).

Hamile kadın utanırdı, söylemezdi(KK.15).

Eskiden aşerme dönemi yoktu. Kimse bilmezdi(KK.17, KK.26).

O zamanlar fakirlik vardı. Kimsenin canı bir şey çekmezdi. Hamileye ne et ne de su vermezlerdi. Zenginler vardı ama yardım etmezlerdi, bense herkese yardım ederdim. Komşumuz sürekli arpa ekmeği yapardı, benim de canım arpa ekmeği istedi. Komşumuza buğday ekmeği götürdüm, karşılığında arpa ekmeği aldım. Genelde fakirlik vardı, kim ne bulduysa onu yerdi(KK.22).

Kadına özel bir şey yapılmazdı, kendi ne bulduysa yerdi (KK.23).

Kadının canı ne çekerse bulduğunda yerdi, bulamadığında da öyle kalırdı. Zati bir şey görmüyorduk, farklı bir yiyecek içecek yoktu, varsa yerdik(KK.27).

Kadının canı ne çekerse verilirdi(KK.29).

Aşerme döneminde aile ne yerse onu yerdi. Canı farklı bir şey çektiğinde aile onu temin etmeye çalışırdı. Hamile kadına her zaman öncelik tanınırdı(KK.31).

Günümüzde aşerme dönemi, imkânlar doğrultusunda eskiye oranla daha kolay yaşanmaktadır. Kent merkezinde yiyecek ve içeceklere ulaşımın kolaylaşması, çiftlerin geniş aile yaşantısından çekirdek aile yaşantısına dönmesinden ötürü, aşerme dönemi hamile kadınlar ve eşleri için daha rahat bir döneme evrilmiştir.

Aşerme döneminde kadının canı bilinen yiyecekler dışında farklı tatlarda çekmektedir. Bu tatlar; kil, karınca yuvasında ki toprak ve duvardan dökülen beyaz toprak olabilmektedir.

Aşerme dönemi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:
Benim canım toprak çekmedi ama annem kil yerdi(KK.6).
Hamilelikte toprak yeme vardı. Genelde kil yerlerdi(KK.7, KK.11, KK.31).
Aşermede canı toprak çekerdi(KK.10, KK.13, KK.15, KK.26, KK.27).
Bizim zamanımızda da toprak yeme vardı. Ben de demir eksikliğinden beyaz toprak yedim(KK.17).
Toprak yeme vardı. Bizim duvarlar beyaz topraktan yapılırdı. Ben o duvarları kazıyıp yedim. Hatta on iki, on üç yaşında da yedim(KK.23).

Toprak yeme nedenleri arasında emekleme döneminde bebeğin bulduğu her şeyi ağzına atması ve demir eksikliğinden kaynaklandığı inancı vardır. Yine bu görüşe göre kadının aşerme döneminde toprak yemesi bebeğin emeklerken duvardan dökülen toprağı ağzına alması ve bu tadı biliyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun dışında hamile kadının demir oranının düştüğünde canının toprak çekeceğı inancı mevcuttur.

1.1.4. CİNSİYETİN TAHMİNİ/TEXMİN KERDENE CİNSİYET

Hamilelikte önemli olan hususlardan biri de doğacak çocuğun cinsiyetidir. Tunceli’de doğacak olan çocuğun cinsiyeti, özellikle ilk doğacak çocuğun cinsiyetinin erkek olması istenmektedir. Soyun erkek çocuktan devam ettiğine inanılmasından ötürü, günlük işlerde ve geçimde yardımcı olacak, erkek çocuğun daha kıymetli ve daha saygınlık verici olduğuna inanılmaktadır. Art arda kız çocuğı getiren kadınlar için birden çok “oğlan veren” adı altında ziyaretler mevcuttur. Sürekli kız getiren kadınların da hiç çocuk getiremeyen kadınlar gibi rızası alındıktan sonra ikinci eşe rıza göstermeleri beklenmektedir.

Çocuğun cinsiyetinin ne olacağına ise, gebe kadının fiziksel değişiklikleri, canının çektiğı yiyecek ve içeceklere göre tahmin edilmekteydi.

Cinsiyet tahmini ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Hamile olan kadın dışarıda olurdu. Geldiğinde tahminen oturacağı yerlere birine makas birine bıçak konurdu. Hangisine oturursa cinsiyeti o olacak denirdi. Makasa oturduğunda kız, bıçağı oturduğunda erkek olacak inancı vardı(KK.27).

Hamile kadının karnı dik oldu mu kız, karnı aşağı doğru ise erkek ya da tam tersi diyenlerde vardı(KK.28).

'Kadın çok tatlı yerse erkek, ekşi yerse kız olacak' denir (KK.17).

Kadın hamileyken güzelleşirse, 'kızı olacak' derler(KK.13).

Erkek çocuk için; kurban adamak, ziyaretlere gitmek, gelin attı iken kucağına erkek çocuk vermek, gelin kapı eşiğinden girmeden kafasına elma atmak, ziyaret ağaçlarına beşik yapmak gibi inanç ve pratikler görülmektedir.

Erkek çocuk için yapılanlarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Erkek çocuk için ziyaretlere, 'Sultan Hıdır'a gidilirdi(KK.15).

Kız çocuk getirdiğinde önem vermiyorlardı. Erkek daha önemliydi, o yüzden erkek çocuk için ziyaretlere gidilirdi(KK. 22).

Erkek çocuk için ziyaretlere gidilirdi. Bizim sırf erkek çocuk olsun diye ziyaretlerimiz var (KK.23).

Gelin attı iken kucağına erkek çocuk verilir(KK. 25).

Tunceli'de eskiden cinsiyet tahmini gebe kadının yediği yiyecekler ve fiziksel görüntüsünden tahmin edilirdi. Bu pratikler günümüzde kırsal kesimlerde, şehir merkezi ve ilçelerde hamileliğin ilk aylarında nadirde olsa yapılmaktadır. Günümüzde cinsiyet tahmini tıbbi olarak kolaylıkla öğrenilmektedir. Erkek çocuk isteği ise günümüzde azalmıştır.

1.1.5. BEBEĞİN FİZİKİ YAPISINA YÖNELİK İNANIŞLAR

Gebelik süresince hamile kadının kaçınması ve yapmaması gereken bazı durumlar vardır. Kadın, gebe iken, çocuğun etkilenmemesi için yaptığı, yediği veya dış etkenlerden maruz kaldığı bir takım şeylerden kendisini koruması gerekmektedir.

Bebeğin sağlığı için yapılanlarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Ana Fatma çocuğunu kapının eşiğinde kaybettiğinden, kapı eşiğine oturulmaz.

Hamileler ise asla oturamaz(KK. 6).

Hamile kadının kapı eşiğinde oturması günahdır. Akşam dışarı çıkması gerekiyorsa 'Bismillah' demelidir(KK. 15).

Hamile kadın Cuma günleri kapı eşiğine basmazdı. Geceleri sofrası bezi silkelemezdi(KK23).

Gebe kadın kapının eşiğine oturmazdı. Oturduğu takdirde kaynanası devreye girer ve kadını uyarırdı(KK. 25).

Bebeğin sağlığı için anne adaylarının kapının eşiğine oturmaması veya cuma günleri eşiğe basmaması gerekmektedir. Bebeğin sağlık durumunun iyi olması için hamile kadınlar bunlara dikkat etmekte çeşitli sebeplerle uymadıkları takdirde kaynana ve yakınları tarafından uyarılmaktalar. Günümüz koşullarında bebeğin sağlığıyla ilgili inançlar köy yerlerinde devam etmekteyken şehirve ilemerkezlerinde eskiye oranla azalmıştır.

Hamile kadının bazı yiyeceklerden de kaçınması gerektiğine dair inançlar mevcuttur. Hamile kadının ciğer,dalak, ilek, vişne gibi yiyeceklere dokunduktan veya yedikten sonra elini vcudununneresine sürerse bebekte de orada iz oluşacağına dair inanç mevcuttur.

Hamilelikte kadının kaçınması gereken yiyeceklerle ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kiraz, nar tanesi, vişne ve ciğer hamile kadın tarafından dokunulduğunda veya yendiğinde bebekte iz bırakırdığına inanılır. Hamile kadın yemek yediğinde elini vücudunun herhangi bir yerine sürmemesi gerekir(KK.6).

Hamile kadın, bebek bir buçuk aylık olduğunda ciğer yediğinde 'eline, yüzüne sürme' derlerdi. Bebeğin vücudunda iz çıkardı(KK.7).

Hamile kadın ciğer yediğinde ellerini yıkamalıdır. Yıkamadığı takdirde elini vücudunda nereye sürse, bebekte orada izi çıkar (KK.13).

Kadının yediklerinden ya da yiyemediklerinden bebeklerde iz çıkacağı inancı vardı. Benim ki lahana idi.Hamile kadın ciğer yaparsa da vücuduna elini değdirmemelidir(KK.15).

Doğum lekesi çıktığında 'melekler dokunmuş' derlerdi(KK.16).

Hamile kadınların yediklerinden bebekte izi çıkacağına inanç var.Kadının ciğer yememesi gerektiğini biliyorum(KK.17).

Hamile kadına ciğer yedirmezlerdi. Çünkü elini bedeninde nereye değdirse bebekte iz olur. Ayrıca hamile kadını bebekte iz çıkmasın diye kurban kesmeye ve ziyaretlere de gtrmezlerdi, gittiğinde bebekte iz çıkıyordu(KK.23).

Hamile kadına 'ilek ve ciğer yeme' derler(KK.26).

Biz kavurma yapıyorduk, gelinimiz dalak yıkadı elini elinin üstüne sürdü, oğlunun elinde izi çıktı. Birçok kişide ciğer ve dalaktan iz çıkıyor. Bu inançtır, bazen oluyor bazen de olmuyor(KK.27).

Tunceli’de hamile kadının bazı yiyecekleri çok yememesi veya hiç yememesi yaklaşımında, bebeğin bedeninde doğum izine neden olacağı inancı vardır. Bu yiyecekler genelde kanla veya kan rengiyle ilişkilendirilmiştir. Bunun dışında hamile kadının ziyaretlere gitmesi ve kurban kesiminde kanı görmesi de bebekte ize neden olacağına inanılmaktadır. Bu izin oluşmasına dair inançta ‘melekler dokunmuş’ şeklinde görüşte mevcuttur.

Gebe kadınların eski dönemlere nazaran iş yükünün hafiflemesinde teknolojinin ilerlemesi, ekonomik imkânların iyileşmesi ve aile yapısının çekirdek aileye evrilmesi etkilidir. Geçmişte gebe kadının yediği içtiği kaynananın tutumuna ve olanaklara bağlı iken günümüzde kendisi ve eşi ile ilgili özel tutumlara dönüşmüştür.

Tunceli’de gebelik döneminde kadının güzel, çirkin, yakışıklı, çalışkan kişilere veya hayvanlara bakmasının çocuğu etkilediğine inanılmaktadır. “İyi ahlaklı, eli yüzü düzgün, güzel çocuklara bakarsa, doğacak çocuğun da ona benzeyeceğini, ama olumsuz niteliklere sahip çocuk ve büyüklere bakarsa, doğacak çocuğun da onun gibi olumsuz olacağına inanılır. Yerel dilde bu duruma ‘ Veracilövüyo!/önü sıra oynamış/ona benzemiş’ yani anne karnında yenen oynamış”(Demirdöğen, 2020, s. 369). Doğum gerçekleşikten sonra bebekte oluşan izlerden kadın sorumlu tutulmaktadır. Bebeğin huyunun, fiziksel özelliklerinin kadının baktığı şeye benzeyeceği inancından dolayı da hamile kadın güzel şeylere bakmaya çalışmakta, aksi durumlarda çevresi tarafından uyarılara da maruz kalmaktadır.

Hamilelikte etkileyeceğine inanılanlar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Hamile kadın birine baktığı sırada bebek karnında oynarsa, bebek ona benzer(KK. 6).

Kadın güzel olana iyi olana baktırılır. Çünkü bebek baktığına benzer(KK.11).

Kadına ‘üzüm ye, gözlerine üzüm gibi olsun’ derlerdi. Elma yediğinde ‘yanaklarını sık bebeğin yanakları kırmızı olsun’ derler. Kadın, birine

baktığında da yutkunursa, bebek ona benzer ya da karnında bebek oynarsa baktığı kişiye benzer(KK.13).

Kadın birine bakarken yutkunursa ya da bebek karnında kıpırdarsa, oynarsa baktığı kişiye benzer(KK.15, KK.23, KK.26).

Anne birine çok bakarsa bebek ona benzer(KK.17).

Anne, bebek karnında ilk kıpırdamaya başladığında, en güzel, en iyi çocuklara baktırılır. Ay yüzlü olsun diye gece aya, ziyaretlere ve dağlara baktırılır. Zengin biri varsa ona baktırılır, onun gibi zengin olsun diye(KK.19).

Kadın bebeğinin benzemesini istediği kişiye bakar, istemediğine baktırılmaz, hatta istenmeyen kişinin olduğu yerde durmazdı(KK.23).

'Hamile kadının bebeği karnında kime kıpırdarsa ona benzer' derlerdi. Çirkinse 'bakma' derlerdi.Karnındaki bebek erkekse 'köpeğin yanından geçme, yumurtalıkları büyük olur' derlerdi(KK.27).

Tunceli'de kadının baktığı kişiler önceden seçilmiş iyi güzel kişilerve çocuklar olmaktaydı. Gebe kadının rastlantısal olarak karşılaştığı, topluma göre kötü, fakir ve çirkin olan kişilere baktırılmazdı. Anne adayının bebeğinin bakacağına benzeyeceği inancı, doğadan ve dinî şahsiyetlerden de etkileneceğine, aya, ziyaretlere ve dağlara baktırılma ile sağlanmıştı. Günümüzde bu inanç devam etmektedir.

1.1.6. DOĞUM ÖNCESİ HAZIRLIKLAR/PE MENDENE RA RAVER HAZIRLIX VİNİTENE-KERDENE

Kadın, bulantı, kusma ve reglin kesilmesi durumundan hamile olduğunu anladığında bebek için ve doğum için hazırlıklara başlamaktadır. Kadın, hamileliğini ve ihtiyaçlarını kimseye söyleyemediğinden, bebek ve doğum için gerekenleri kendi karşılamak durumundaydı.

Doğum öncesi için yapılan hazırlıklarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Temiz bir yerden toprak alıyorduk. Toprağı eliyor, hayvanların ve kimsenin ulaşamadığı bir yerde saklıyorduk. Toprak kedi işer ya da farklı bir şey olur diye kaldırılırdı. O toprak hem bebeğe hem anneye doğum zamanında kullanılırdı. Toprak doğum yapacak kadının altına sıcaklık versin diye üç gün konurdu. Bize bunu yaşlı kadınlar yaptırırdı(KK. 22).

Doğuma yakın toprak, naylon, ve bezler hazırlanırdı(KK. 6).

Toprak ya da kum hazırlanırdı(KK.7, KK.9, KK.13, KK.15, KK.23).

Yatağa sermek için poşet hazırlanırdı(KK. 10).

Doğuma yakın kum ve bez hazırlanırdı(KK. 11).

Doğum için ihtiyaçlar ekonomik koşullara göre şekillenmiştir. Annenin, doğumu rahat yapabileceği şekilde ihtiyaçlar oluşmuştur. Bu ihtiyaçlara göre doğum için bezler, naylon ve toprak hazırlanmaktaydı. Bezler, çarşaf gibi yatağa serilecek şekilde hazırlanmaktaydı. Toprak, temiz bir yerden temin edilmekte, elekten eilmek ve doğumun yapılacağı güne kadar saklanmaktaydı. Doğum esnasında, yatak kirlenmesin diye de naylon hazırlanmaktaydı. Doğum yapacak kadının bebeği için doğum esnası ve doğum sonrası için de bez ve toprak hazırlanmaktaydı. Bebek genellikle kundağa sarılmaktaydı. Kundak için dönüşümlü kullanılabilecek üç veya dört tane bez hazırlanmaktaydı. Bebek doğduğunda ve sonrasında bebeği bezlemek için toprak hazırlanmaktaydı. Bu toprak, anne için hazırlanan topraktan kullanılmaktaydı.

Bebek için yapılan hazırlıklarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bebeğin eşyalarını anne, kendi elbiselerinden yapardı(KK. 6).

Bebek elbisesini anne hazırlar. Bir bez başına külah olarak ve birkaç bez de sarmak için hazırlanırdı. Kumaşı eskimiş elbiselerden yapılırdı(KK.7).

Fakirlik vardı, bir şey yoktu. Kadın eteğini, şalvarını keser, bebeğe elbise yapardı(KK.9).

Ne varsa o giydirilirdi. Bebeğe özel bir şey yoktu, kundaklanırdı.(KK.10).

Kız tarafı yorgan yapar hamile kadın da bez ve kum hazırlardı(KK.11).

Bebeğe eski şalvardan elbise yapardık(KK.15).

Bebek için eski şalvarlarımızdan elbise yapardık(KK.17).

Her şeyi gelin hazırlardı, kimse yapmazdı. Kundak için bez hazırlardık(KK.21).

Bizim zamanımızda ağalık vardı. Benim ailemde ağa idi ve durumumuz iyiydi.

Bebek için çok kıyafet yoktu. Bebeğe yumuşak basmadan özel elbise dikerdik.

Biz diker bebeğe giydirirdik. Bebek büyüdüğünde de ona göre kıyafet dikilirdi.

Çocuk yaşa geldiğinde dışarıdan elbise alırdık. Bebekken dikilen elbiseler ve çocukken alınan kıyafetler küçüldükçe durumu iyi olmayanlara verirdik. Köy de

çok fazla durumu olmayan aileler vardı. O ailelerden gelinler hamile kaldığında, doğum zamanı geldiğinde hazırlıyorlardı. Genelde hep bezler ve toprak hazırlanırdı(KK.22).

Durumu iyi olan aileler bebeğe, oda hazırlardı. Anne, eski zıbınları elle diker, lif ve patik yapardı. Bebek eşyalarını erkek tarafı temin ederdi. Eskiden kızın ailesi sadece ilk çocuğa yün yorgan ve yastık yapardı(KK.23).

Hamilelik sürecinde eksikler dillendirilmezdi(KK.25).

Bebek için hiçbir şey hazırlanmıyordu. Bebeğe eski elbiselerden bezini hazırlardık. Bu köyün hepsini ben doğurttum. Bebek doğardı tuzlardık anne ne hazırladıysa onunla sarardık(KK.27).

Eşyalar doğuma kısa bir süre kaldığında hazırlanırdı. Genel olarak toprak, hamilelik öğrenildikten sonra, bezler ise doğuma kısa süre kaldığında hazırlanmaktaydı. Bezler genelde kullanılan kıyafetlerden veya çarşaflardan biçilerek yapılmaktaydı. Yatak için kullanılan bez, ya çarşaf ya da çarşaf büyüklüğünde dikilmiş bez ile hazırlanmaktaydı. Toprak, anneyi doğum esnasında ve sonraki günlerde sıcak tutmak, bebeği de bezlemek için kullanılmaktaydı. Günümüzde doğum için kadın, doğum çantası hazırlamaktadır. Doğum çantası, hem bebek, hem de anne için ihtiyaç duyulacak eşya ve elbiseler ile hazırlanmaktadır.

1.2. DOĞUM SIRASI İNANIŞ VE UYGULAMALARI/WAXTÊ DÎNA AMAENA SERO İTİQATIÛ RİTÛELİ

Doğum insan yaşamının başlangıç aşamasıdır ve bu aşama zor, ağırlı geçebilmektedir. Doğum esnasında gebe kadınların, yaşayacağı ve karşılaşacağı tüm olumsuzluk ve güçlüklerin daha kolay ve rahat olması için oluşmuş pratik ve inançlar oluşmuştur. Bu inanç ve pratiklerin amacı doğum yapacak kişiye kolaylık sağlamak, anne ve bebeği meydana gelebilecek olumsuz etkilerden korumaktır.

Tunceli’de doğum, önceleri imkânların yetersizliği, ulaşım koşullarının elverişsizliği yüzünden çok zor ve acılı geçmekteydi. Doğum esnasında bu konuda tecrübeli şifacı, ‘kâmil kadınlar’ ve yakınları çağrılmakta, onların tecrübe ettikleri bilgi kadar yardım edilmekteydi. Doğumda tecrübe edilmemiş bir durum belirlediğinde ise ya kadının ya da bebeğin hayatı tehlikeye girmekte, sonu kötü biten doğumlar olmaktadır. Bu nedenle doğum esnasında ‘Kırk Melek’ inancından ‘Topal Huri’nin yardımını istenmektedir. Kırk melek inancı, doğum esnasında ve sonrasında kırk gün

anne ve bebeği koruması inancıdır. “*Huri olarak da tarif edilen bu varlıklar da cin tayfasından olup, uzun beyaz elbiseler giyen, uzun saçlı yaratıklardır. Doğum sancısı başlayan kadınların sesini duyunca hemen harekete geçerek, gelip doğuma yardımcı olurlar. Bazı kereler, hamile kadının doğum sancısı uzayıp gider ve kadın doğuramaz halde inler ve çığlık atarken, o sırada orada bulunan kadınlar–ebe kadın da dâhil- ‘Ya! HuriyaLengi tu biresésalé!’ ‘Ya Topal Huri sen yetişsin!’ diye çağrı ve dua eder, yardım isterler. İnanişâ göre, bu ‘Kırk Melaike/Huri’ nin başı olan Huri topaldır. Öyle hemencecik gelemez! Topal Huri (HuriyaLengi) geciktiği için sancı çeken kadının doğurması uzun sürüyormuş” (Demirdöğen, 2020, s. 471).*

Doğum ile ilgili inanışlar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Doğum esnasında su içirilmezdi(KK.6).

Doğumda sıkıntılar çok olurdu. Bebek, ters gelir, engelli doğar veya vefat ederdi. Ebe yoktu, halimiz Allah’a kalmıştı. Annenin gücü, kuvveti yerine gelsin diye dut yağ yedirilirdi. Su verilmezdi(KK. 9).

Doğumu rahat yapsın diye dut, yağ ve çok az su verilirdi (KK.13).

Doğum esnasında kadına hiçbir şey yedirmez ve içermezlerdi(KK.17).

Doğumda çok kişi hayatını kaybediyordu. Doğum zamanı hayvan keserlerdi. Rahat doğum yapsın diye hayvanı kestikleri zaman kullanılan bıçağı doğum yapacak kadının karnının üstüne bırakırlardı.Doğum esnasında asla su vermezlerdi sadece yağ ve dut verilirdi. Doğumumda elim tereyağı eritip bana içiriyordu. Elim ‘eğer yağı içersen bana su vereceğini’ söylerdi. Üç su bardağı yağ içtikten sonra bana bir bardak su verirdi(KK. 22).

Kadın hamileyken ve doğum esnasında bacaklarını uzatmışsa bacaklarının üstünden geçilmez.Doğumu inatçı olurdu. Ben doğumlara çok giderdim. Şimdiki aklım olsaydı hiç doğum yaptırmaya gitmezdim. Doğumla ilgili hiçbir şey bilmiyordum ama yaptırıyordum. Doğuma gidiyordum, doğurtuyordum ve geliyordum. O zamanlar doğumda birine bir şey olsaydı, ne yapacaktım, bilmiyorum. Çok zor doğumlar oluyordu, bazen kadının karnını bastırıyorduk bebek çıkmıyordu. Doğumda da kadına bol su verir, yüzüne de su vururduk. Terlediğinde yüzünde oluşan doğum çilleri gitsin diye, terini, yazmasını ve saçını yüzüne sürerdik(KK.27).

Doğumun zorluğu, kişinin gücüne göre değişirdi(KK. 29).

Doğum esnasında anne ve bebeğin sağlığı için, doğumda tecrübeli kadınlar, şifacılar ve o esnada orada bulunan kadınlardoğum yapacak kadına yardımcı olmaktadır. Sağlık kuruluşlarına ulaşımın zorluğundan kadınlar, doğum ve benzeri durumlar için iş birliği içinde anne ve bebeği bildikleri yöntemlerle tedavi ederek yardım etmeye çalışmaktaydılar. Tecrübe edemedikleri olaylar karşısında çaresiz kalmaktalardı. Bu bazen annenin bazen de bebeğin kaybedilmesine neden olmaktadır.

Kayıplar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Anne kaybında bebeğe erkek tarafı bakardı(KK.10, KK.15, KK.23).

Anne kaybında iki taraftan biri bebek bakımını ve yetiştirilmesini üstlenirdi.

Genelde de bebeğe erkek tarafı bakardı. (KK.21).

Anne kaybında o sırada kim varsa o bebeğe bakardı. Özellikle baba tarafı veya anne tarafı baksın denmezdi(KK.29).

Anne kaybında bebeğe, maddi olarak hangi ailenin durumu iyiye o bakar.

Bebek kaybında tüm köy kadınları, annenin acısı ve üzüntüsünü paylaşır(KK.31).

Doğum esnasındaanne ve bebek kaybında, ailenin yakınlarıbirbirine destek olmaktadır.Günümüzde de bu yardımlaşma tedavi amaçlı ve müdahale gerektirecek şekilde değildir, maddi, manevi destekolarak devam etmektedir. Tıbbi yardım almanın kolaylaştığı ve kadınların eğitim seviyelerindeki değişiklikten kaynaklı bu süreç daha rahat gerçekleşmektedir. Doğumlar, hastanelerin ilgili birimleri tarafından veya tecrübeli okumuş ebeler tarafından gerçekleşmektedir.

1.2.1.DOĞUM HAZIRLIKLARIVE DOĞUM/HAZIRLIXÊ DİNA AMAENE U DİNA AMAENE

Ekonomik koşullar, ulaşımın zorluğu ve aile tutumundan dolayı kadının hamile olduğu, ne zaman doğuracağı, kadının fiziksel değişimlerinden anlaşılmaktaydı. Doğum zamanını şifacılar belirlemeye çalışsa da kesin tarih bilinmediğinden anne, tahminlere dayanarakdoğuma az bir süre kala hazırlıklarını yapmaktaydı. Hamile olduğuna emin olduktan sonra kadının aylar alacakbir hazırlık sürecine girmesine gerek yoktu, geneldezahırlıklar bezler,naylon ve toprak düzeyinde kalmaktaydı. Doğum zamanı geldiğinde toprak, naylon, anne için bez, bebeğin kundağı için bez,

sıcak su, ip, jilet, makas, tuz ve leğen hazırlanmaktaydı. Ayrıca anne için yağ ve dut hazırlanmaktaydı. Yağ ve dutun annenin rahmine iyi geldiği inancından, doğum esnasında anneye yedirilmekteydi. “*Köy hayatında kadın çoğunlukla ilkel koşullarda doğum yapar. Anlatımlara göre doğum yapacak kadın–yatak yorganın kirlenmemesi için–çoğunlukla yere serilen bir çuk veya palaz üstüne yatırılır. Yanında ebe görevini gören, bir ebe kadın ile birkaç kadın olur. Doğumgerçekleştikten sonra kadına eritilmiş bir-iki kaşık tereyağı içirilir. Bazen bu yağa biraz şeker veya bal da katılır. Su içirilmez*”(Demirdöğen, 2020, s. 369).

Doğum zamanı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kadının suyu geldiğindedoğum yapacağını anlardı(KK.15).

Kadın sancısı başlayınca doğum yapacağını anlardı(KK.17).

Hastane ve doktor yoktu, sancı ile doğumun olacağını anlardı(KK.23).

Kadının suyu geldiğinde sancısı ağırlaşır, biz doğuracağını öyle anlardık.

Ama ben bebek hazneye düştüğünde ve öne doğru geldiğindedoğum oacağını anlardım(KK.27).

Uzman bir zaman sağlıkçının olmaması ve sağlık kuruluşlarına ulaşımın zor olmasından kaynaklı kadınlar, hamileliğini fiziksel değişimlerle anladığı gibi doğum zamanını da şiddetli sancı ve doğumun habercisi olan bebeğin suyunun akmasıyla anlamaktaydı. Bu nedenle doğum zamanı son aşamada anlaşılmaktaydı. Hem anne hem bebek için gereken eşyalar kullanılmak üzere hazırda bekletilmekteydi.

Doğum esnasında yapılan hazırlıklar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Doğum için, makas, sıcak su ve havlu hazırlanırdı(KK. 10).

Doğum için, ip, jilet, havlu, bebek için hazırlananlardı ve ayrıca su hazır bulundurulurdu(KK. 13).

Doğum için pek bir şey hazırlanmıyordu. Soba yoktu, pace dediğimiz şömine vardı orada su ısıtılırdı. Şöminenin önüne yatak serilir ve yatağın üstüne naylon, naylonun üstüne de toprak konurdu. Toprak daha önceden temin edilirdi(KK. 22).

Doğum için, sıcak su, temiz bezler ve makas hazırlanırdı (KK. 23).

Değum için, sıcak su, havlu, makas, göbek için iplik, tuz, leğen ve kundak hazırlanırdı(KK. 27).

Doğum yapacağı anlaşıldıktan sonra doğum için ve hemen sonrası için gereken eşyalar temin edilmekteydi. Anne, yanına gelen kadınlarla eşyaları kullanmak üzere hazırlamaktaydı. Öncelik, annenin doğumu yapacağı yer olurdu. Anne doğumu pace/ocağınveya varsa soba yanında gerçekleştirirdi. Yaz veya kış fark etmeksizin doğumu sıcak suyu temin edebilecekleri yerde yapmaktaydılar. Annenin yatağı serilip, hazırlanmakta ve anne, doğum esnası veya sonrası yatağında olmaktadır.

Doğum esnasında annenin yatağı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Her evde neredeyse döşek vardı. Döşek serilir ve üzerine naylon konurdu. O sırada toprak kavrulur, ısınan toprak naylonun üzerine konur ve bezle örtülürdü. Kadın bu yatağa yatırılırdı(KK.6).

Doğum yatağına kum ve bez konurdu(KK.7, KK.9, KK.13, KK.18).

Doğum yatağının üstüne naylon serilirdi(KK.10).

Kadın soğuk almasın diye yatağın üstüne ısıtılmış kum ve bez konurdu(KK.11).

Kadın için yer yatağı yapılırdı.Bebeğin yatağı olmazdı. Bebek annenin yanında yatırılırdı(KK. 15).

Kadına doğum için yer yatağı serilirdi. Sıcaklık versin diye yaşlılar yatağın üzerine ısıtılmış kum koyardı(KK.22).

Yatağa ısıtılmış kum koyar, kadını kumun üstüne yatırılırdı.Bebek yatağını zenginler yapardı, durumu iyi olmayan aileler yapamazdı(KK.23).

Anneye yer yatağı serilir. Bebeğe de annesinin yanında, yer yatağı yapardı(KK.27).

Anne ve bebeğin yatağı yan yana yere serilen bir minderden oluşmaktaydı. Annenin yatağını sıcak tutmak için toprak kullanılmaktaydı. Bebeğe yatak yapılmadığında bebek anne ile beraber aynı yatakta veyayerde yapılan yanyana yataklardayattmaktaydı. Bu durum ilk çocukta da sonraki doğan çocuklarda da aynı şekilde uygulanmaktaydı.Durumu iyi olanlar ise bebek için beşik kullanılmaktaydı. Günümüzde bebeğe ayrı oda ve yatak yapılmaktadır.

Doğum için doğumun yapılacağı yer hazırlanırken, hazırlanan yere herkes giremezdi. Doğuracağını anlayan kadın öncelikle kaynanasına ve yakın komşusuna haber vermekteydi. Sonra doğuma girecek yetkinliğe sahip kişilere haber

verilmekteydi. Doğuma girecek kişiler, şifacı kadınlar, köyün yaşlı kadınları, tecrübeli kadınlar, komşular ve kaynana olmaktadır.

Doğumda annenin yanındaki kişilerile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Genelde doğuma yaşlılar girerdi, regl olanlar ve bekarlar girmezdi(KK.10).

Doğumda ilk komşulara haber verilirdi(KK.11).

Doğumda şifasını bilen kadınlar, doğum yapmış bu konuda tecrübeli kadınlar, kaynana ve anneleri olurdu, ebe yoktu. (KK.13).

Doğuma herkes giremezdi, kâmil insanlar girebilirdi(KK.15).

Doğum için komşulara haber verilirdi. Genelde bizim komşular yarıyıcıydı. Tarlayı eken biçen kadınlardı yani onlar geliyordu. O kadınlar sabaha kadar yanımızda dururdu(KK.22).

Genelde doğum zamanında yaşlı kadınlara haber verilirdi ve doğuma yaşlı kadınlar gelirdi (KK.23).

Doğumda kadının annesi ve ebe bacısı olurdu, varsa kaynanası gelirdi. Bekarları mecbur kalmasak almazdık(KK.27).

Kadın, hamileliğinin sonunda suyu geldiği zaman, komşuya haber vermekteydi. Komşular kadının başında beklerken, şifacılara, yaşlı ve yetkin kadınlara da haber verilmekteydi. Bekar olanlar çağrılmaz, genelde doğuma alınmazlardı. Doğumda aksi durumların yaşanması durumunda veya doğumun o zamanki şartlarda zor geçmesinden kaynaklı bekarların korkacağına inanılmaktaydı.

Doğum başladığı sırada şifacı, kadının karnını ovmakta, bebek hazneye düştüğünde üstten biri bastırırken bebeği şifacı almaktaydı. Doğumda şifacı yoksa doğumu kaynana, anne, komşular, tecrübeli yaşlılar veya yaşlı kadınlar yapmaktaydı. Doğum konusunda yetkin kimse yoksa da anne tek başına doğurmaya çalışmakta, yanındakiler acısını hafifletmek konusunda kadına sadece yardımcı olmaktadır.

Doğum anı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Ebe yoktu. Benim büyük kızım doğacağı zaman beni sancı tuttu. Kimseye sancımı söyleyemiyorum, suyum bitti, neredeyse ölüyordum. Bebeğim doğdu ama takatim kalmadı ve yalnızdım. Sonra üç kadın geldi plasentası içime kaçmasını diye içlerinden biri 'bağlayın onu, ölmesin' dediler. Beni bağladılar. O zamanlar perişanlıktı(KK.9).

Doğumda kadına kimse dokunmazdı, bebek kendi dünyaya gelir. Bana kimse dokunmazdı, dizlerimin üstüne çöküyordum ve bebeği doğuruyordum(KK.22).

Doğumda çocuk aşağı insin diye annenin karnını baştan aşağı ovardık.. Ordaki kadınlar terini silerdi ve su içirirdi(KK.27).

Doğum anında kadın ya topraklı yatağa yatırılır ya da dizleri üstüne durdurulurdu. Doğumda müdahale eden varsa kadın yatırılarak doğum gerçekleştirilirdi. Kadın yalnızsa veya yanındakiler doğum ile tecrübeli değilse dizleri üstüne çöker o şekilde doğum gerçekleştirirdi. Şifacılar da rahmi daha rahat açılır diye müdahale öncesi kadını diz üstü çöktürürdü.

Bebek dünyaya gelmeden annenin rahmi açılsın ve rahatlasın diye verilen yiyecekler bebek geldikten sonra da anneye verilmekteydi. Annenin çektiği sancılardan kaybettiği gücünüve rahmini toparlaması için kadına şerbetli ve yağlı yiyecekler, içecekler verilmekteydi.

Doğum sonrası anneye yedirilecek yiyeceklerle ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Doğum zamanı verilmeyen su, doğumdan sonra verilirdi(KK.6).

Doğum sonrası kadına tereyağı eritilir üstüne ekmek ve sarımsak doğranır yedirilirdi(KK.7).

Doğumdan sonra kadına yağ ve dut verilirdi(KK.9, KK.13).

Doğum sonrası yağ eritilir verilirdi(KK.15, KK.17, KK.29).

Yağın yararı var, güçlenmek için içiliyordu. Doğumdan sonra su yerine daha çok yağ verilirdi. Yağı dut ile de verirlerdi. Şimdi doğum yapana yemek ve su veriyorlar(KK.22).

Rahmi çabuk toparlansın diye şerbetli, tatlı ve bol tereyağlı içecekler yiyecekler verilirdi. Tereyağında dut yapılıp verilirdi(KK.23).

Yağ eritir verirdik. Sorgaç kızartırdık, soğan ve salça kavururduk verirdik. Kadının üstüne soğan kokusunu salardık. 'Allah korudu onu her şeyden' derdik(KK.27).

Doğumun hemen ardından anneye, dut, yağ veya yağda dut verilmekteydi. Anneye ağır sancılar çekmekten ve bazen doğum esnasında ıkınabilsin diye hiçbir şey içirilmediğinden boğazının kuruduğu düşünülmekte ve bu sancı, ıkınmalardan gücünü yitirdikleri inancı ile anneye yağ, dut, tatlı ve şerbetli içecekler verilmekteydi.

Tunceli’de kokunun önemli bir etkisi vardır. Bu nedenle doğumda soğanın keskin kokusu kötülükleri uzaklaştırdığı inancı oluşmuştur. Doğum sonrasında soğan ve salça kavrulmakta ve soğan kokusu annenin üstüne gelecek şekilde tutulmakta, ardından anneye yedirilmekteydi.

Günümüzde doğum öncesi ve anında yapılan pratikler değişmiştir. Kadınların doğum için hastaneyi tercih etmesinden, doğum, hastane koşullarında gerçekleşmektedir. Doğumun ardından annenin eve gelmesiyle, doğum sonrasında eskiden olduğu gibi aynı yiyeceklerin iyi geldiği inancı ile kısmen uygulanmaktadır. Genel olarak doğumdan sonra anneye yemek verilmektedir.

1.2.2. EBELİK/ HEKİMİYÊ- CERRA/CERAH

Ebelikle, Tunceli halkı yakın tarihte tanışmıştır. Ebelik, okulunu okumuş ebeler yokken ebe olarak şifacı kadınlar, köyün yaşlı ve tecrübeli kadınları tarafından yapılmaktaydı. Doğumda çocukdoğurmuş ve doğumda bulunmuş komşular ilk dayanaktı. Köyün yaşlı kadınları, kâmil insanlar doğumda müdahalede bulunmasalar bile yardım etmekte ve doğum için yapılması gerekenleri yaptırmaktaydı. Köylerde genel olarak şifacılar da bulunmaktaydı. Şifacılar doğumda anneye destek olmakta ve doğumu yaptırmaktaydı. Doğumun gerçekleşeceği köyde şifacı bulunmadığında yakın köylerden şifacılar getirilmekteydi.

Ebelik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bizde doğuma kâmil insanlar ve komşular gelirdi. Bunlar ebe gibiydiler. Kimsede bir şey olmadığından, doğuma gelenlere ebelik yapanlara, doğumdan sonra bir tabak bulgur verirdik(KK.7).

Eskiden doğuma şifacılar gelirdi, şimdi ise ebeler gelir(KK.10).

Doğuma komşular gelirdi(KK.11).

Ebe olmadığından, doğuma şifasını bilen kadınlar gelirdi. Doğumularımda çoğu zaman şifacı yoktu, ben doğurdum ve çocuklarımın kordonunu ben kestim. Gelinlerimi, kızlarımı ve bu köydekileri de ben doğurttum(KK.13.)

Doğuma şifacılar ve kâmil insanlar gelirdi(KK.15).

Doğum için şifacılar, kâmil insanlar ve kaynana gelirdi(KK.17).

Eskiden yaşlı insanlar ve tecrübeli kadınlar doğumlara gelirdi. Biz merkeze taşındık, o yüzden bizim doğumlara ebe gelmişti(KK.21).

Ben yedi çocuğumu da hastaneye gitmeden doğurdum. Bizde doğuma şifacı kadınlar ve komşular gelirdi. Onlar doğuracak kadını tutuyorlardı(KK.22).

Önceleri doğuma yaşlı kadınlar vardı, onlar gelirdi. Şimdi ebe varsa ebe gelir(KK.23).

Köy ebesi vardı o doğuma gelirdi. O yoksa da tek başına doğururlardı(KK.26).

Doğumlara şifacı gelirdi yani ben giderdim. Herkesi ben doğurturdum(KK.27).

Doğuma komşular, şifacılar, kâmil insanlar, yaşlı kadınlar, kaynana bazen de anne katılmaktaydı. Doğuma şifacılar müdahale etmekteydi. Onlar yokken de diğer kadınlar yardımcı olmaktaydı. Günümüzde Tunceli'nin köylerinde ebeler aktif çalışmaktadır. İlçe ve şehir merkezlerinde de ebeler ve hastanelerin ilgili birimlerinde doğumlar gerçekleşmektedir. Sağlık kuruluşları ve ebelere ulaşım kolaylaştığından doğumlara uzman kişiler katılmaktadır.

1.3. DOĞUM SONRASI UYGULAMALAR/DİNA AMAENA RA TEPIYA RİTÜELİ

Doğum sonrasında yapılan uygulamalar anneyi, bebeği korumak ve bebeğin geleceğini olumlu etkilemek için yapılmaktadır. Hem anne hem bebek için birtakım inanç ve pratikler tedbir ve temenni amaçlı alınmaktadır. Bu pratikler anneyi ve bebeği yalnız bırakmamak, bebeğin yaşayacağı ilkleri hayırla karşılamak, kutlamak ve bebeğin geleceğine iyi dilekler sunmaktır.

1.3.1. BEBEĞİN YIKANMASI VE TUZLANMASI/PITIK/DOMON/DERGUŞ ŞÜTENÊ U SOLE KERDENE

Çocuk doğduktan hemen sonra yıkanması ve tuzlanması gerekmektedir. Doğumu yaptıran tecrübeli kadınlar veya şifacı bazen de kaynana, önce temiz suyla yıkar ardından tuzlu su yapılarak bebek tuzlanmaktaydı. Bebek beş veya on dakika bekletildikten sonra tekrar temiz su ile yıkanmaktaydı. Bu işlemten sonra hemen kundaklanmaktaydı. Tuzlamanın nedeni bebeğin kokmamasını sağlamaktır.

Bebeğin yıkanması ve tuzlanması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bebek kokmasın diye yıkar ve tuzlardık(KK.6, KK.7, KK.11, KK.13, KK.14, KK.15, KK.17, KK.22, KK.23, KK.26, KK.27, KK.29).

Bebek yıkandıktan sonra kundaklanırdı(KK.17).

Bebeği yıkadıktan sonra hemen üç kundağa sarardık(KK.21).

Bebeği ilk doğurtan kadın yıkar ve tuzlardı(KK.22).

İlk banyosunu doğurtan kadın ya da kaynana yaptırdı(KK.23).

Bebeği tuzlar sarardık, sabahta banyosunu yaptırırđık. Sonrasında küçük eğence yapardık (KK.27).

Bebeğin ilk banyosunu doğurtan kişi yapmaktaydı. Bu nedenle de genelde kaynana ve şifacı bebeği yıkamaktaydı. Yıkandıktan sonra bebek kundaklanırdı. Günümüzde hastanelerin ilgili bölümlerinde bebek doğduktan sonra yıkanmaktadır. Bebek eve geldikten sonra tuzlayıp tekrar yıkama işlemini yapılarak gelenek devam etmektedir.

1.3.2. BEBEĞİN GÖBEĞİ VE EŞİ/NAQÊ PITİK/DOMON/DERGUŞ U OLVOZ

Bebek doğduktan sonra göbek bağı ve eşinin(plasenta) nereye konacağı önemlidir. Çünkü çocuğu etkileyeceğine ait inanç vardır. Bebeğin doğarken onunla gelen eşi ve doğduktan sonra bebeğin dört parmak uzunluk bırakıldıktan sonra kesilen göbek bağı temiz bir yere gömülmektedir. Ardından göbekte bırakılan dört parmaklık kısım da kendiliğinden kuruyup düşmektedir. Göbek bağı düştükten sonra aileye göre göbek bağını gömmek veya bir yere bırakmak oldukça önemlidir. Çünkü göbek bağının bırakıldığı ya da gömüldüğu yerin çocuğa ileriki yaşlarında uğraşını, işini belirleyeceğine ve etkileyeceğine inanılmaktadır. Genel itibariyle önceleri tarlalara,hayvanlarınarasına veyabir kitap arasına bırakılır, çocuğunokur olması, mesleğinin hayvancılık veyatarımolması beklenmektedir. Günümüzde okulların yaygınlaşmasıyla ve başka meslek dallarının tanınması ile okullara ya da bu mesleklerle ilgili yerlere bırakılması, gömülmesi yaygınlaşmıştır.

Bebeğin göbeği ve eşi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: *Doğuma kadınlar gelirdi,, onlar keserdi. Düşen göbeği kaynana sarar, bir yere koyardı. Erkeklerin göbeği hayvancı olsun diye davarın içine konurdu. Kızların ki ise eve bağlı olsun diye yataklığın içine yatakların arkasına konurdu. Son dönemlerde okula atılır veya kitapların arasına konmaktadır(KK.6).*

Genelde erkek bebeğin göbeğini dama atardık. Ben de dama attım, 'ya elektrikçi ya da usta olsun' dedim. Bir oğlum elektrikçi, bir oğlum da elektik mühendisi oldu. Kızların göbeklerini kitap arasına koydum. Biri avukat, biri sağlıkçı oldu üçüncü kızım da okudu(KK.7).

Bebeğin ne olmasını istiyorsak, neyi seviyorsak göbeğini oraya koyardık. Göbeği okula, çarşıya koyardık(KK.9).

Genelde bebeğin göbeği okula gömülür veya kitap arasına konur(KK.10).
Bebeğin göbeği bağa, çarşıya veya okula bırakılırdı(KK.11).
Biz göbeği nereye olsa atarız. Bizde bebeğin göbeğini eşiğini bir yere koyma geleneği yok(KK.13).
Eskiden bizlerde göbeği bir yere koyma inancıyoktu, sonraları oldu(KK.15).
Göbeği kimi yola, kimide ağaç altına koyardı. Eşik ağaç altına gömülür veya temiz bir yere konurdu(KK.17).
Bebeğin göbeği jiletle kesilir, bağlanırdı. Sonra düşerdi(KK. 22).
Bebeğin ne olması isteniyorsa göbek oraya konurdu(KK.26).
Düşen göbeği, bebeğin ilerde neyi sevmesini istiyorsak oraya atardık. Çocuk hayvanları sevsin diye davarın yanına, bağı bostanı sevsin diye tarlaya ve okulu sevsin diye okula atardık (KK. 27).

Bebeğin düşen göbeği, sevilen veya meslek olarak istenilen yere ya atılır ya da gömülmekteydi. Bebek doğduğunda bebekle beraber gelen eşi/plasenta ise genelde ağaç altına, temiz bir yere gömülmekteydi. Günümüzde bu inanç ve pratikler devam ederken, özellikle hastanede doğum yapanların, eşi almadığı atıldığı gözlemlenmiştir. Geçmişte ve günümüzde bu inancı paylaşmayanlar göbeği ve eşi herhangi bir toprağa gömmekte veya atmaktadırlar.

1.3.3. BEBEĞİN BAKIMI/WEYİ KERDENE PITİK/DOMON/DERGÜŞ

Bebeğin sağlıklı büyüebilmesi için yapılan inanç ve pratiklerden ilki bebeği kundaklamaktır. Anne ve bebek için hazırlanan elenmiş, kavrulmuş doğuma kadar temiz bir yerde tutulmuş olan toprak, bebek kundaklanırken, kundak için hazırlanan bezin içine konur ve bebek bu şekilde bezlenmekte ve kundaklanmaktaydı. Toprağın, bebeğin ishalini kestiği pişik yapmadığı bebeğe sağlıklı bir gelişme sağladığına inanılmaktaydı.

Bebeğin bezlenmesi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:
Bebek kavrulmuş toprak ile bezlenirdi. Toprağı bebek beş, altı aya gelinceye kadar, kışın sobada ısıtır ve bebek yıkadıktan sonra da o sıcak oprakla bezlerdik(KK.6).

Bebeği kum ile bezlerdik. Kum çok sağlıklıydı ve ishali keserdi(KK.9).

Bebeğin altına toprak ısıtıp konur ve bebek kundaklanırdı(KK.10, KK.11, KK.15, KK.17, KK.23, KK.27, KK.29).

Bebeği toprak ile bezler ve kundaklardık. Kundağı da bezle yapıyorduk. Kundak için iki, üç tane bez hazırlanırdı. Bir bez kirlendi mi diğeri kullanırdı. Konulan bez kirlenene kadar, önceki yıkanır kurutulurdu(KK.13).

Bebek toprakla bezlenirdi. Bizim çocuklar öyle bezlendi şimdi otuz, kırk yaşlarındalar(KK.27).

Bebeğin altına konulan toprağa 'höllük'de denir. Toprağın sağlıklı olduğu inancı ile yapılan bezleme günümüzde nadiren yapılmaktadır. En son otuz beş veya kırk yıl önceye dek aktif yapılmaktaydı. Günümüzde bebeği bezlemek için hazır bezler kullanılmaktadır.

Eskiden anneler, bebeğin giyecekleri konusunda imkânların olmamasından ötürü kendi giydikleri şalvarların, eskiyen kıyafetlerin veya çarşafların yıpranmamış kısımlarıyla bebeğe kıyafet hazırlamaktaydı. Bu kıyafet genelde ince gömlek gibi bir üst ve kundaklamak için bez olmaktaydı. Önceleri iki bez ile bebeği büyütme zorunda kalan anneler, bu bezlerden biri kirlendi mi yıkar, diğeri bez bırakırdı, bezlerin dönüşümlükullanımı bebek gelişinceye dek sürmekte bazen de kırka kadar kundaklanır ardından ince bir gömlek giydirilmekteydi. İnce gömlekle beraber de kum konmaktaydı.

Bebeğin giyimi ve kundaklanmasıile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bebek kundaklanırdı(KK.23).

Bebek kırka kadar kundaklanırdı. Ben üç gün kundakladım(KK.26).

Zıbın yoktu bebeği direkt kundaklardık. Yumuşak ince gömlek giydirirdik. İnce gömlek giydirirdik çünkü bebeği çok sarardık. Yaz kış gömlek giydirilirdi. Bebeğin altına toprağı koyardık, güzelce bezlerdik gömlek ve kundaklarla bebek büyüdü(KK.27).

Bebek hazırlanan kundaklarasarılırdı. İçine ince bir gömlek giydirilirdi. En az üç kundakla sarılan bebeğe, ince gömlek her mevsimde yeterli görülmekteydi. Ayrıca bebeğin, sütü rahat içmesi, memeyi rahat bulması için de bebeğe ilk şekerli su içirilmektedir. 'Bebek doğduktan sonra bir gün boyunca ona şekerli su verilir. Annenin sütü geldikten sonra verilmezdi'(KK.22).

1.3.4. BEBEĞE İSİM KOYMA/NAMÊ PIRANAENE PITIK/DOMON/DERGUŞ

Tunceli’de isim koyma geleneği genelledinî isimlerden yapılrken, günümüzde dini isimler yerini modern ve Zazaca isimlere bırakmıştır. Dinî isimlerin bir kısmı annenin babanın rüyasında görüp ismi koyması ve dedelerin ev ziyaretleri sırasında ismi vermesi ile olmaktadır. Diğer isim vermelerin bir kısmı ise çocuklarını ziyaretlere adayan kişilerin çocuk sahibi olunca, o ziyaretin ismini çocuğuna vermesiyle olmaktadır. Çocuğu olmayan, olup vefat eden ya da erkek çocuk için bir ziyarete gidip adak adayarak ziyaret ismiyle ‘*çocuğu senin yoluna veriyorum*’ diyenlerde çocuklarına gittikleri ziyaretlerin adını vermekteydi. Bazen de hamile kalındığında veya bebek dünyaya geldikten sonra ziyarete gidilip kurban kesilir, bu işlemlerden önce veya sonra da çocuğa o ziyaret ismi verilmiş olurdu.

Bebeğe isim koyma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bebeğe isim koyacak kişinin anne ve babası hayatta olmalıdır(KK.8).

Genelde dinî isimler seçilirdi. Erkek tarafı koyardı ismi, Ali Hıdır gibi isimler seçilirdi(KK.10).

Bebeğe sevdikleri kişilerin isimleri verilirdi(KK.11).

Bebeğe babaanne, baba veya anne isim verirdi(KK.13).

Bebeğe anne veya baba isim verirdi(KK.15).

Büyükler bebeğe isim verirdi. Anne bebeğe isim veremezdi(KK.17).

Bebeğin ismini dedesine, babasına veya büyüklere sorarlardı, bebeğe o şekilde isim konurdu. Annebebeğine isim koyamazdı. Hatta bazen baba da bebeğe isim koyamazdı. ‘Dedesi isim versin’ denirdi. Genelde de ya dedesinin ya nenesinin ismi verilirdi. Erkek tarafı bebeği isimlendirirdi. Ama dedesi ve nenesi vefat etmişse, isimleri konmazdı. Çünkü ‘ölenin ismi çocuğa gelmiyor’ derler(KK.21).

Kulağına bir şey okunmaz, direkt kulağına adı söylenir(KK.21).

Bebeği dede, baba veya anne isimlendirir. Benim bir oğluma, kayınbabam kendi babasının adını olan Memli ismini vermek istedi. Eşim izin vermedi. Ölülerin ismini koymayalım diye. Eşim Memli yerine benzeri olan Memet ismini koydu. Diğer oğluma da bizim eve derviş geldi. Derviş eşime ‘eşin hamiledir, oğlun olacak, oğluna Ethem adını koy’ dedi. Doğum zamanı geldi, oğlum oldu, adını Ethem koyduk. Bu civarda tek Ethem isimli benim oğlumdur. Şimdi anne ve baba karar veriyor(KK.22).

Erkek tarafından dede bebeğe isim koyardı. Ama genelde erkek çocuğuna isim verirlerdi. Dedesi yoksa babası ya da abisi isim verirdi(KK.23).

Benim dönem rahattı, bebeğin ismini anne ve baba koyardı. Anne istese bebeğine isim verebilirdi(KK.26).

Eskiden bebeklere isimleri dedeler verirdi. Sonraları nene, anne ve baba koyabiliyordu. Benim adım Abdal Musa'nın adıdır. Abdal Musa insanlara musallat olabiliyordu. Bana karışmasın diye adıma Musa koymuşlar. Eskiden isim olarak Arap isimleri konurdu, Ayşe, Hıdır, Mehmet konurdu, yani dinî isimler ziyaret isimleri konurdu(KK.31).

Genel isimler, eskiden dinî olarak Düzgün, Ali, Piro, Şah Haydar, Hıdır, Rıza, Süleyman, İmam, Mustafa, Hasan, Hüseyin, Fatma, Eren, Cem ve Can gibiyken yöreye özgü Dersim, Munzur isimleri ve Zazaca,Asmen, Tijda, Rojda, Berfin, Besse, Laşer ve Sidar gibi isimlerden oluşmaktadır. Bunların da yanında Ali, Hasan ve Hüseyin ismi halife Hz. Ali ve torunlarından dolayı önemlidir. Ali, Hasan ve Hüseyin ismi tek başlarına kullanıldığı gibi ikinci isim olarak da verilmektedir. Keko,BegoveSılo gibi kısaltılmış isimlerde mevcuttur. İsmi kimin koyacağı konusunda evin en büyüğünün isim verme anlayışı mevcutken, babaanne, büyükbaba, dede ve nineden, anne, babaya hatta en büyük abiye evrilmiştir. Eskiden ismi koyacak kişinin 'anne, babası hayatta olmalı' şartı da aranmaktaydı. Günümüzde eski isimler kullanıldığı gibi Zazaca isim verme oranı artmış, ismin anlamına göre isim vermek daha önem kazanmıştır. Tunceli Alevilerinde bebeğin kulağına ezan okuma işlemi yoktur. İsim koyma, çocuk doğduktan sonra kulağına üç defa isimşöylenerek yapılmaktadır. *'Her doğan bebek masum-u paktır, günahsızdır. Bebeğin ismini, anne, baba veya pir de koyabilirdi. Pir, bebeğe isim verdiğinde verdiği ismin önemini ya da ismini vereceği kişinin vasıflarını anlatır. Sonra; 'Hakk'ona masum-u pak dana piya, nimaraxeyr ke. Moapiyexoraxeyr ke. Millete xoraxeyr ke. Dina hormetexoraxeyr ke. Cano wesiye de cide, akıl, fam, izan cı de, ilim irfan wayirebi. Name to ..... nametoxeyrbê/Ya Hakk bize bu günahsızı verdin, bu bizlere hayr olsun, annesine, babasına hayr olsun, milletinehayr olsun, dünya insanlarına hayr olsun, can sağlığı ver, akıl, anlayış, izan ver, ilim irfan sahibi olsun. Senin adın .....'dur. Adın sana hayırlı olsun'(KK.2) denir.*

Eskiden bebeğin ‘kırkı çıkmadan’ isim konmamaktaydı. *‘Bebeğin kırkı çıkana kadar isim konmazdı. Sebep olarak ‘çewres Huriya/kırk Huri’ inancıdır. Kadın, doğum yaptıktan sonra kırkıncı gün huri ‘Huriya lenge’ yani ‘Topal Huri’ çocukları ziyarete gelir. Ölümüne ve günahlarına o karar verir’* (KK.19).

Seyyit Mahmut Yıldız (Cemgil, 2022-8)’e göre de *“insan dünyaya geldiğinde ham doğar, kırk gün sonra bu dünyalı olur. Hatta bazı yerlerde dünyaya gelen çocuğa kırk gün sonra isim verilir.”* İsim konmama nedeni ‘Kırk Huri’inancıdır. Anneyi ve bebeği ‘kırk huri’ kırk gün korumaktadır. Kırkıncı günün sonunda kırkıncı huri ‘Huriya Lenge’ yani ‘Topal Huri’ gelip çocukların yaşamına karar vereceğine inanılır. Bu nedenle bebeğe kırkıncı gün isim verilmekteydi.

1.3.5. BEBEKTE İLKLER/PITIK/DERGÜŞ DE ÇİYANÊ SİFTÊNİ

İnsan yaşamındaki ilk safhalar, doğumla birlikte bebekken yapılan pratiklerle başlamakta; bebeğin ilk saç kesimi, yürümeye geçişi ve ilk diş çıkarmasında yapılan pratiklerle devam etmektedir. Bebeğe, bebeğin geleceğini tahmin etmeye ve inanca bağlı pratikler uygulanmaktadır.

Bebeğin ilk saç kesimini baba veya anne yapmaktadır. Baba veya annenin kesmediği yerlerde kaynana, köyden saç kesmeyi bilen kişi veya berber kesmekteydi. Saç kesiminden sonra niyaz yapılıp dağıtılmaktadır. Birçok kesimde ise saç kesme işlemi uzun süreyi kapsamaktaydı. Bu sürenin genelde yedi yaş olduğu bilinmektedir. Çiftler uzun süre erkek çocuk sahibi olmadığında ya da doğan erkek çocukları yaşamlarını sürdürmeden vefat ettiğinde, doğan erkek çocuğun saçını yedi yaşına kadar kesilmemekteydi. Bu kararı aile ziyarete gitmeden alabileceği gibi, ziyarete giderek çocuğunun yaşaması için yedi yaşına kadar saçının kesilmeyeceğini dile getirip ardından bu karar doğrultusunda bebeğin saçını yedi yaşına kadar kesilmemekteydi. Süreç tamamlandığında erkek çocuğun saçını kesilmekte ve aile adanan ziyarete giderek kurban kesip ve niyaz dağıtmaktaydı.

Bebeğin ilk saç kesimi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bebeğin saçını ilk anne veya babası keserdi(KK. 11, KK.17).

Bizim köyde bir kadın vardı, erkek çocukları hep vefat ediyordu. Anne ziyarete gitti ve doğan erkek çocuğunun saçını yedi yıl kesmedi(KK.23).

Bebeğin saçını kesildiğinde, kesene bahşiş verilirdi. Erkek çocuğunun saçını, yedi yaşına kadar kesilmezdi. Kesileceği zaman ziyarete gider, kurban kesilirdi(KK.27).

Kız ve erkek bebeklerin saçı kesildiğinde kesene bahşış verilmekteydi. Bebek yürümeye başladığında da göme ve niyaz dağıtımı yapılmaktadır.

Bebeğin yürümesi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bebek yürümeye başladığında göme yapılır ve dağıtılır(KK.13).

Bebek yürüdüğü zaman niyaz yapılır. Niyazın şeklini halka şeklinde yapıp ayak bileklerine takar ve 'koş' deriz(KK.17).

Bebek yürümeye başladığında göme ve niyaz yapılır(KK. 27).

Bebeğin yürüme sürecinde göme niyaz dağıtımı dışında niyaz halka yapılarak bebeğin ayak bileğine takılır ve bebek yürütülmekteydi.

Bebek doğduktan kırk gün sonra 'kırk çıkarma' diye bilinen, bebeğin artık yaşayacağına dair inancın güçlendiği bir anlayış vardır.Çünkü bebeğin doğduktan sonra kırka kadar hastalanacağı veya 'Elke' tarafından kaçırılacağı inancı vardır. Bu inançlar doğrultusunda bebek kırk günlük olduğunda bebeğin yaşayacağı inancı artmaktadır.O nedenle kırk gün boyunca bebeğidışarı çıkarmamak ve yalnız bırakmamak gerekmektedir. Bebek korunduktan sonra kırkıncı gün kırkı çıkarılmaktadır. Kırk çıkarmada elek kullanılmaktadır. Halk eleğe 'kalbur veya halbur' demektedir.

Kırk çıkarma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kırk gün dolunca bebeğe ait, bezler, minder, yastık ve yorganı yıkarız.

Halburu/elek kafasına tutarız, halburun içinden bebeğe kırk kaşık su döker dua ederiz. 'kırkı çıkmıştır, yer gök şahit olsun, kırkı çıkmıştır' deriz. Dualar eskiden Zazacaydı, bizim pirllerimiz, babalarımız ve nenelerimiz Zazaca dua ederdi(KK.6).

Kırkıncı gün bebeğe ait eşyalar yıkanır. Halbur bebeğin kafasına tutulur ve halburun içinden bebeğe kırk kaşık su dökülür. Bu işlemi yapmak için genelde göbeğini keseni çağırırız(KK.7).

Kırkta bebeğe halburun üstünden kırk tas su döküyoruz. 'Bebeğin annenin kırkı çıkmıştır' diyoruz(KK.9, KK.13, KK.15).

Kırkta, kırk tas suyun içine kırk tane buğday atılır. Bebeğin üstüne halbur konur ve halburun içinden kırk tas su dökülür. Genelde evdeki en büyük kadın bebeği yıkar(KK.10).

Kırkta hedik/buğday yapılır. Kırk tane buğday ipe dizilir ve bebeğin koluna takılır. Bebeğe halbur tutulur. Bebeğin başına halburdan kırk bakır tas veya kırk kaşık su dökülür. Bileğindeki buğday kuruyunca, küçük gelemeye başlayınca bebeğin bileğinden çıkarılır ve eve asılır (KK.17).

Kırkıncı gün bebeğe halburun içinden su dökülür. Suyu dökerken ‘ yer gök şahit olsun bebeğin kırkı çıkmıştır. Annesinin adı budur, babasının adı budur’ deriz (KK.21).

Kırkta kırk kaşık su ölçülür ve suyun içine bir altın bırakılır. O suyu halburun üstünden bebeğe dökeriz. Kırk çıkarmanın duası yoktur. Kıza da erkeğe de bunu yapardık(KK.22).

Kırkıncı gün bebeğin ve annenin kıyafetleri, yatakları yıkanır. Anne ve bebek banyo yapar. Yakın komşusu veya tanıdığı bir hediye getirir. Hediye bulunmadığından yumurta getirirlerdi. Suyu hazırlardık, suyun içine bebeğin yüzünde vücudunda bir şey çıkmasın diye buğday ya da yüzük koyardık. O sudan bebeğin başına tasla su dökerdik. Eskiden tas özeldi, tas küçük yuvarlak ve bakırdı, üzerinde ayetler, içinde de halkadan ziller vardı(KK. 23).

Kırkta bebeğe kalburdan kırk tas su dökülürdü(KK.26).

Kırkıncı gün kırk kaşık suyun içine arpa atılırdı. Bebeğin başına kaşıkla su dökerlerdi(KK.27).

Bebeğin kırkı çıkarılırken anneye de bazı pratikler uygulanır. Bunlar genelde anne ve bebeğin eşyalarının yıkanması ile olmaktadır. Adından bebeğin kırklanmasıyla bitmektedir. “*Kırkıncı gün banyosunda bebek yıkanıp temizlendikten sonra bir kalbur altına tutularak kırk tas su dökülürken ‘ yer gök şahit olsun ki bu bebeğin kırkı çıkmıştır’ denir”*(Demirdöğen, 2020, s. 272).

Bebeğin ilk dişi çıktığında aile ve çevresibu durumu sevinçle karşımaktadır. Diğer dişlerinin hızlıca, ağrısız, düzgün ve sağlam çıkması için diş hediği/buğdayı yapılmaktadır. “*Diş hediği, bebeğin ilk dişi/dişleri çıkararak görünmeye başladığı zamanda pişirilir. Buğday, nohut karışımı, yenecek kıvama gelinceye kadar pişirilip, süzülerek varsa ceviz vb. zenginleştirilir, eve gelenlere, çocuklara dağıtılır. Hatta komşulara da dağıtılır”* (Demirdöğen, 2020, s. 373).

Bebeğin diş hediği ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bebeğin dişi çıktığında biz nohutsuz hedik yaparız, nohut konduğunda dişleri büyük olur. Yapılan hedikten otuz iki tane ipe geçirir beşiğe asarız. Hedik kuruyunca da kuşlara verilir. Geriye kalan tüm hedik komşulara dağıtılır(KK.6). Bebeğin dişi çıktığında hedik yapılır ve komşulara dağıtılır(KK.7, KK.13, KK.29).

Bebeğin dişi çıktığında nohut varsa nohutla, yoksa sadece buğdayla hedik yapılır ve dağıtılır(KK.9).

Bebeğin dişi çıktığında hedik yapılır yedi eve dağıtılır(KK.15).

Bebeğin dişi çıktığında hedik yapılır ve komşulara dağıtılır. Bebeğin önüne kalem ve ayna konulur. Bebek hangisini seçerse ilerde onunla ilgili mesleği yapacak denir(KK.17).

Bebeğin dişi çıktığında hedik yapılır ve komşulara dağıtılır. Bebeğin üstüne çarşaf tutulur. Çarşafın altında bebeğin önüne kalem, makas ve ayna gibi eşyalar bırakılır. Bebek ilk makası tutarsa berber, kalemi tutarsa okuyacak denilir(KK.18).

Bebeğin dişi çıktığında hedik pişirir, komşuları çağırırdık. Hedik yendikten sonra durumu iyi olanlar para atardı. Kadınlarla güler, eğlenir, konuşurduk sonra herkes evine giderdi(KK.22).

Bebeğin dişi çıktığında nohutlu hedik yaparız, yani buğday ve nohudu karıştırır kaynatırız. Bizde kurtik/kavun onun çekirdeğini de koyarız. Köylüleri çağırır, eğlence düzenlerdik. Eğlenceye tüm çağırıldıklarımız gelirdi. Bebeğe de ayna, kalem gibi eşyalar bırakılırdı(KK.23).

Bebeğin dişi çıktığında nohutlu hedik yapılır, komşular ve tanıdıklar çağırılır. Gelenler hediye ile takıyla gelir. Bebeğin önüne makas, ayna, tarak ve kalem bırakılır(KK.26).

Bebeğin dişi çıktığında hedik yapılır, yani buğday haşlanır, milleti çağırırız birlikte hedik yeriz, ya da biz bize yer tabakla herkese dağıtılır. Bebeğin önüne tarak makas ve ayna konur, bebek hangisini seçerse ilerde öyle olacak denir(KK.27).

Bebeğin ilk dişi çıktığında buğday kaynatılmaktadır. İçine nohut ve kavun çekirdeği de konulabilmektedir. Yapılan hedik eğlence ile kadınlar arasında ya da tüm yakınlar toplanarak yenmektedir. Kimseyi çağırmadan aile içi yapıldığında, hedik

komşulara, tanıdıklara dağıtılmaktadır. Bebeğe yapılan ritüel; bebek merkezi bir yere alınarak, üzerine çarşaf gerilmektedir. Çarşafın altına bebeğin seçebileceği mesafede, ilerde olmasını istedikleri mesleklerle ilgili eşyalar bırakılmaktadır. Bebeğin eline aldığı ilk eşyanın gelecekteki mesleği ile ilgili olduğu inancı vardır. Bebeğin üstüne gerilen çarşafa bir avuç haşlanmış buğday atılmaktadır. Bu uygulamaların tümüne ‘diş hediği’ denmektedir.

1.3.6. YENİ DOĞUM YAPMIŞ KADIN VE ÇOCUKLA İLGİLİ ADETLER VE İNANIŞLAR/DIXASKAN U DOMON/DERGUŞ SERO ADET U İTİQATI

Yeni doğum yapmış kadın ve bebeğin nazar, ‘albastı’ ve sağlıkları için uygulanan inanç ve pratikler vardır. Bebeğin ve annenin korunması için, nazar boncuğu, tülbent, çengelli iğne, çuvaldız, makas, süpürge, soğan, hamur, ekmek ve ekmek içi kullanılmaktadır. Doğum gerçekleştikten sonra ilk üç gün kesin olmakla kırk güne kadar da geceşik kapatılmamaktadır. Bu işlem geçmişte mum ve lamba ile sağlanırken günümüzde elektrik enerjisiyle sağlanmaktadır. Ayrıca bu süreçte anne ve bebek yalnız bırakılmamaktadır.

Annenin yalnız bırakılmamasıyla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Doğumdan sonra anne ve bebeği bir hafta yalnız bırakılmaz(KK.6).

Anne, doğumdan sonra korkmasın diye üç gün yalnız bırakılmaz ve bu sürede de ışıklar söndürülmezdi(KK.9, KK.11, KK.14, KK.15).

Anne, doğum sonrası korkmasın diye kırk gün yalnız bırakılmaz ve bu sürede de ışıklar söndürülmezdi(KK.10, KK.17).

Kadın doğum yapıldıktan sonra üç gün üç gece ışıklar söndürülmez. Kızlar gelir def çalardı. Geceleri yemekler yapılır, salıncakta sallanılır, eğlence yapılırdı. Kadın yalnız bırakılmazdı(KK.21).

Durumu iyi olan ailelerde, doğum yapıldığında bir kadın gelirdi. O kadın bebeğe bakar, bezini değiştirir ve yıkardı. Bu durum zengin ve ağa olan ailelerde olurdu. Benim kayınbabam ağaydı, bu yüzden bana da kadın gelmişti. Durumu iyi olmayan ailelere kadın gitmiyordu. Tek başlarına doğum yapar vetek kalırlardı. Yaşlılar doğum yapan kadınların hepsinin altına sıcak tutsun diye kum koyardı(KK.22).

Doğumdan sonra üç gün ışıklar söndürülmez ve anne kırk gün yalnız bırakılmazdı(KK.27).

Anneyi ve bebeği korumak için geceleri lamba veya mum yakılır, gündüzmüş gibi eğlenceler yapılmaktaydı. Bu süreç üç ve kırk gün arasında olmaktadır. Annenin tek başına korkmaması ve anneye destek olmak için yapılırdı. “*Loğusa kadının ilk planda karşı karşıya kalacağı tehlike Anadolu genelinde olduğu gibi Alkararası/Alkarısı (ElkaSeye)’sıdır. ‘Albastı’ da denilen bu tehlike; inanca göre loğusa kadına musallat olan Elkê, gizlice gelip kadının ciğerini söküp götürür ve kadının ölümüne neden olur*” (Demirdöğen, 2020, s. 371). ‘Elke inancı’ yani ‘albasması’ diye bilinen bir varlığın kırk güne kadar yeni doğmuş kadına musallat olacağı kadının ciğerini çıkaracağı veya bebeğikaçıracağı, kadına hastalık vereceğine inanıldığından kadın yalnız bırakılmazdı.

‘Elke’ ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Elke’nin anneyi öldüreceği ve bebeği kaçıracağına inanılır.Elke’yi babam görmüş(KK.10).

Helik vardı, eskiler söylerdi. Helik gelir, annenin ciğerini sökermiş(KK.21).

Helke geldiğinde doğum yapan kadının içini yararmış(KK.22).

‘HelikaBizikin gelecek senin ciğerini sökecek’ denirdi. Bu düşünce gelinlerin kafasına yerleştirilirdi. Gelinler psikolojik baskıdan ve korkudan kafayı yerlerdi. Bu korkuyla psikolojisi bozulan gelinler vardı(KK.23).

Helke kadınların ciğerini söküyor(KK.27, KK,31).

‘Elke, Helike, HelikaBizikin’ diye de isimlendirilen genel olarak ‘albastı, al kadın’ denilen varlığın anneye ve bebeğe zarar vereceğine dair inanç mevcuttur. Bu inanç doğrultusunda ‘Elke’den korunmak için, yünden örülen örken ile yatağın etrafını sarmak, demir ve kokunun gücünün ‘Elke’yi yıldıracağına inanılmaktadır.

‘Elke’den korunmak ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Elke gelenektir. Doğum yapan kadın kırk gün yalnız bırakılmaz (KK.2).

Doğum sonrası üç gün kadınlar ve kızlar gelirdi. Babiko/zerefet yapılır. Türküler eğlenceler sabaha kadar sürerdi. Dördüncü gece örken bırakılır. Örken yünden

örülür. Annenin yastığına çuvaldız batırılır ve soğan yedirilir. Bebeğin yastığının altına göbeği kesen makas bırakılır. Bir hafta anne ve bebek yalnız bırakılmaz(KK. 6).

Annenin sürekli yanında birileri olurdu. Doğumdan sonra ilk üç gün tüm köy kızları gelirdi. Annenin yatağının başucuna içine çuvaldız geçirilmiş soğan bırakırdık(KK.7).

Elke var. Benim başıma geldi, yataktaydım beni bırakmadı kalkayım, yalnız da değildim. Yatağın etrafına örken konur. Annenin başucuna çuvaldız konurdu (KK.9).

Kırk gün boyunca annenin yastığının başucuna çuvaldız batırılmış soğan, sarımsak ve ekmek bırakılır(KK.10).

Annenin üç gün başında beklenir. Yatağın başucuna sabun ve kullanılmamış çuvaldız konurdu(KK.11).

Üç gün ışıkları açık bırakır, annenin yastığının başucuna soğan, sarımsak ve çuvaldız konurdu. Tuvalete gideceği zaman bile anne ile gidilirdi(KK.13).

Yatağın başucuna sarımsak konur(KK.14).

Yatağın başucuna iğne, ekmek ve teberik/ziyaretten alınan su veya toprak konur(KK.15).

Elke gelmesin diye sabaha kadar gençlerle oturulur. Kırk gün ışıklar söndürülmez. Yastığa çuvaldız batırılır. Yastığın dibine tülbindin içine ziyaret toprağı konur, bazen de soğan ve sarımsak bırakılır(KK.17).

Annenin yatağının başucuna çuvaldız batırılır(KK.21).

Doğum yaptıktan sonra kadının yanına komşular, eltiler ve annesi gelirdi. Üç gün boyunca yemekler yapılır, Helke gelir diye beklenirdi. Helke gelmesin diye de üç soğan soyup çuvaldıza batırıyorduk. Batırırken 'çuvaldız bir yerine olsun, soğan bir yerine olsun'derler. Helke gelip çuvaldızlı soğanı görünce gidiyor. İlk üç gün önemlidir o yüzden üç gün annenin yanında beklenirdi(KK.22).

Annenin yanında mutlaka kırk gün boyunca birileri olurdu. Işıklar açık kalırdı. Annenin başucuna çuvaldıza batırılmış soğan, sarımsak konurdu. Ayrıcabebeğinbaşucuna ekmek ve süpürge konurdu(KK.23).

Albastı için kırk gün başında beklenir ışıklar kapanmaz ve yatağın başucuna ekmek ve çuvaldız batırılmış soğan bırakılır(KK.26).

Anneye kırka kadar dikkat ederdik. Üç gün ışığı açık tutar, annenin başucuna çuvaldıza batırılmış soğan konur. Bebeğin başucuna ekmek, yanına da süpürge su koyardık(KK.27).

Kadın yalnız bırakılmazdı. Annenin yatağının başucuna çuvaldıza batırılmış soğan, sarımsak, yastığın altına ekmek konurdu(KK.31).

Tunceli’de kokular birçokritüelde kullanıldığı gibi doğum sonrasında da kullanılmaktadır. ‘Elke’nin sarımsak ve soğanın kokusuna gelmeyeceği hatta soğanı gördüğünde kaçacağına inanç vardır. Demirin ve sivri nesnelerin ‘Elke’yi uzak tutacağı gibi teberik denilen ziyaretten alınmış su veya toprağının da koruyacağına inanç vardır. Doğum yapmış kadın ilk üç gün veya kırka kadar yalnız kalmaması evde olduğu süreci kapsar. Kadınların yapması gereken işler olduğunda, hayvan, bağ, bahçe, tarla işleri, diğer çocuklarıyla ilgilenmek gibi zamanlarda da işler yapılır ve gece doğum yapmış olan kadın yalnız bırakılmazdı.

1.3.7. ANNE VE BEBEK ZİYARETLERİ/ZİYARET KERDENÊ MA U DOMON

Tunceli’de önceleri evler tek kat tek göz oda olduğundan eve gelen gelin için odanın bir kısmına ya da mutfağa perde çekilip orda yaşam sürmesi beklenmekteydi. ‘Gelinin suskunluğu ve yüzünü saklama’ geleneğinden hamileliğini geç açıklar ve doğumdan önce ve sonra da yapması gereken işler kendisinden beklenmekteydi. Anne evde kaldığı müddetçe yalnız bırakılmaz ama annenin iş yükü ve sorumlukları annenin hemen ayaklanmasına neden olmaktadır.

Annenin doğum sonrası dinlenmesi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Anne üç gün yatar dinlenir ardından tarlaya giderdi(KK.15).

Doğuma bağlıydı, zor doğumlarda anne bir hafta yatardı(KK.13).

Doğumdan sonra durumlarına bağlı olarak, anne hemen işe başlar veya üç gün evde kalırdı(KK.17).

Anne iki gün dinlenir, üçüncü gün işe giderdi(KK.23).

Annenin ayaklanması ve dışarı çıkması yaptığı doğuma bağlıydı, genelde üç gün dinlendikten sonra dördüncü gün ayaklanırdı(KK.27).

Anne sekiz gün sonra dışarı çıkar, işini gücünü yapardı(KK.29).

Doğum yapmış olan kadının, tarlaya gitmek hayvan, ahır işleri, yemek yapmak, temizlik ve hizmet etmek onun görevleri arasında olduğundan, anne, mümkün olan en kısa sürede ayaklanmaktaydı. Kadının iş yükü sorumluluğu ve yaşadığı yerin eşinin evi olmasından dolayı doğum sonrası ziyaretler bağlı bulunduğu eşinin ailesi üzerinden yapılmaktaydı. Buna rağmen lohusaya evde olduğu müddetçe kadınlar yardım amaçlı yemek yapıp getirmekteydi. Geceleri lohusa kadın kırka kadar yalnız bırakılmamakta, gündüzleri de bütçeye bağlı hediyelerle kadınlar ziyarette bulunmaktaydılar.

Anne ziyareti ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Doğum yapmış kadın evler küçük ve dar olduğundan ziyaret edilmezdi(KK.9).

Doğum sonrası genelde kaynana ziyaret edilirdi(KK.10).

Doğum sonrası kadına, kırk gün kadınlar yemek yapar, getirirlerdi. Sürekli annenin yanına kadınlar gelir giderdi(KK.21, KK.27).

Doğum yapmış kadının yanına kırk gün boyunca da sonrasında da kadınlar gelirdi. Genelde bir ihtiyacı var mı diye gelinirdi(KK.23).

Doğum yapan kadını kadınlar ziyaret eder. Kadınlar ziyarete gelirken süt, peynir, para, göme veya niyaz getirilirdi(KK.29).

Doğumdan sonra genelde ilk üç gün doğum yapmış kadınlar 'Elke' inancından evde kalır, dinlenir, ağır bir doğum sürecinden geçmiş bir kadın ise bir hafta on gün dinlenebilmekteydi. İlk çocukta doğumun üçüncü günü kadının annesi bebeğe yatak yaparak ziyarete gelmektedir. Komşu ve tanıdıkları da ziyarete bulunmakta ve imkân doğrultusunda hediyeler getirilmektedir. Önceleri çökelek, yağ ve çay getirilirken sonraları para, bebeğe ait kıyafetler ve çeşitli hediyeler ile ziyaret gerçekleştirilmektedir. Kadının evlendikten sonra ayrı evinin olması ve ekonomik durumunun tek aile üzerinden oluşması bu durumu iyileştirmiştir. Günümüzde kadının hamilelik sürecinde ve doğum sonrası dinlenmesi istenmektedir. Doğum sonrası ziyaretlerinde çiftlere şahsen yapılmaktadır.

Anne ziyaretlerinde nazardan ve bebeğin hassas bir bünyeye sahip olduğundan dolayı bebek gösterilmesi nadir olmaktadır. "Kırkı çıkıncaya kadar çocuğun yüzü ince bir tülbentle örtülür, yabancı kimselerin çocuğun yüzünü görmesi engellenir, gösterilmez. Bebek ve annenin kırkı çıkıncaya kadar evden çıkmamasına dikkat edilir"

(Demirdögen, 2020, s. 371). Kırk gün içinde bebek gösterildiğinde bir tülbentle yüzü kapatılır veya çengelli iğneyle nazar boncuğu bebeğe takıp bebek gösterilmektedir.

Bebeğin gösterilmesi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kırkı çıkana kadar bebek gösterilmez(KK. 9, KK.10, KK. 23).

Doğum sonrası ziyaretlerde bebek gösterilmez(KK.13).

Bebeğin gösterilip gösterilmeyeceğine aileler karar verirdi(KK.17).

Bebeği herkese göstermezdik. Hatta babasına bile öptürmezdik(KK. 22).

Kırka kadar bebeği kimi gösterirdi, kimi de göstermezdi(KK.27).

Kırktan sonra bebek ziyaretine gidilirdi. Ziyaretlere yağ çökelek ve helva getirilirdi(KK.10).

Bebek ziyaretlerinde bebeği korunması ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bebeğe mavi boncuk takılır ve yüzü tül ile örtülür(KK.6).

Bebeğe mavi boncuk takılır(KK.15).

Bebeğe mavi boncuk ve hurma çekirdeği takardık(KK.17).

Bebeğin boynuna, koluna nazar boncuğu ve mavi boncuk takardık(KK.22).

Bebeğin kulağının arkasına çizik şeklinde kömür isi sürerdik. Şifacılar kurşun dökerdi(KK.23).

Bebeğe ya muska yapılırdı ya da nazar boncuğu takılırdı. Kız çocuklarının kulak arkasına kara sürme yapılırdı(KK.26).

Doğumdan hemen sonra bebek korunmaya başlanmaktadır. Bebeğin hem 'Elke' denilen varlıktan hem de etrafında ki herkesten korumaya çalışılmaktadır. Bebeğin doğduğunda yastığına ekmek koymak, kundağına çengelli iğne ile mavi boncuk veya nazar boncuğu takmak korunacağı inancından kaynaklanmaktadır. Sivri ve demirolan nesnelere koruyacağı inancı vardır. Genel olarak bebek kırk gün içinde kimseye gösterilmez. Kırk gün sonra gösterildiğinde de bebeği koruyacağına inanılan pratikler devam eder.

1.3.8. DOĞUM SONRASI KURBAN KESİMİ/DİNA AMAENE RA TEPIYA KIRVAN SAREBIRNAENE

Doğum sonrası doğan bebek için kurban kesimi yapılmaktadır. Kurbanın bebeği koruyacağı inancı vardır. Özellikle uzun süre çocuğu olmayanlar, ziyarete giderek çocuk sahibi olanlar, kız çocuklarından sonra doğan erkek çocuğuna kurban kesilmektedir. Kurban kesim sonrası bebeğin alnına kurban kanı sürülmektedir.

Kurban kesimi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bebeklere doğduktan sonra kurban kesilirdi. Ama hiç erkek çocuğu yoksa ve olduysa ona kesin kesilirdi(KK. 6).

Bebek doğduktan sonra kurban kesilirdi(KK.7).

Bebek erkekse kurban kesilirdi(KK.11, KK.15, KK.25).

Uzun süre çocuğu olmadığında veya doğan bebek erkekse kurban kesilir. Hatta bebek erkek olduğunda doğumun üçüncü günü de kurban kesilirdi. O zamanlar erkek önemliydi. Şimdi ise tam tersi oldu, kızlar daha önemlidir. Çünkü bize onlar bakıyor(KK.22).

Bebek erkekse kurban kesilirdi. Annem abime kurban kesmişti, bize kesmemişti.

Erkeğe önem veriliyordu ama kızları anne babalarına sahip çıkıyordu(KK.23).

Bebeğe kurban kesilirdi. Her çocuğa bir tane kesilir. Ben oğlum doğduğunda yedi kurban kestirdim(KK.27).

Her bebeğe kurban kesilirdi. Kurban kanı da bebeğin alnına sürülürdü(KK.29).

Erkek ve kız ayrımı yapılmadan kurban kesildiği gibi sadece erkeğe kesilen kurban âdeti de vardır. Soyun erkekten devam ettiği inancından ve köyde iş gücünün erkek tarafından yapılabileceği inancından bir kesim erkek bebeğe daha kıymet verilmiştir.

Bebeklerin doğum sonrası cinsiyeti öğrenilmesi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kız veya erkek bebek farkı gözetilmezdi(KK.6, KK.7, KK.21).

Kadın erkek bebek doğduğunda herkes sevinirdi. Kız bebeği olduğunda 'üzülme bir daha çocuk getirirsin' denir, erkek çocuk için diretilirdi(KK.10).

Erkek bebek daha önemliydi(KK.13, KK.15, KK.17, KK.23).

Erkek bebeği daha önemli görenler nadirdi(KK.27).

Erkek çocuğunun kıymetli olmasının nedenlerinde bir diğeri de çiftlerin doğan çocuklarının tümünün kız olamasıydı. Ailelerin erkek çocuğu olmadığı zamanlar yada erkek çocuğunun doğduğu ama hayata tutunamadığı zamanlarda ziyaretlere giderek dilek dilemekteydi. Aileler erkek çocuğunun hayatta kalması için erkek bebeğine masraf yapmama, belli bir yağa kadar kız gibi giydirerek, saçını kesmeyerek korumaya çalışmaktadır.

Erkek çocuğunu korumak için yapılanlarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Aileler erkek çocukları hayatta kalsın diye doğan erkek bebeğe bir yağına kadar masraf yapılmazdı. Kız gibi giydirilir ve saçları kesilmezdi(KK.10).

Doğan erkek çocukların saçı kesilmezdi. Özellikle şakak kısmı, zülüfleri kesilmezdi. Zlflerine 'biske' denilen tokalar takılırdı. Tokalar sala beraber örülen altın ve gmştenlerdi. Altın ve gümüşün iyi geldiğine inanılırdı. ocuk yağasın ve nazara gelmesin diye yapılırdı. Sa kesileceği zaman kurban kesilirdi. Bazen erkek çocuğunun gelişimi iyi olsun diye de kurban kesilirdi. Benim erkek kardeşimin, saçlarını kesmediler, uzunca saçları vardı. Altı yağına geldiğinde okul için  numaraya vurduk(KK.19).

Erkek çocukları vefat etmesin diye kız gibi giydirilir saçları kesilmezdi. Çocuğa masraf yapılmaz konu komşudan giydirilirdi. Bunları erkek çocukları doğmasına rağmen hayata tutunamayan aileler doğan erkek çocuklarına yapardı(KK.21).

Erkek çocuğuna yedi yağına kadar masraf yapılmaz. Anne babası dışında olan tanıdıklar veya köylüler kıyafet alır. Saçları yedi yağına kadar kesilmez. Erkek ocuk yedi yağına bastığında ziyarete götürülür kurban kesildikten sonra saçları kesilir. Bazen de yedi yağına kadar kız gibi de giydirildi(KK. 27).

Erkek çocuklarını korumak için yapılanlar bir nevi Azrail'i kandırmadır. Erkek ocuk kız sanılsın diye kız gibi giydirilir, saçları uzatılır ve tokalar takılmaktaydı. Aile erkek ocuğunaa 'bizim çocuğumuz değil' anlamı taşısın diye masraf yapmaz. Erkek

çocukların saçları uzun bırakılıp kız gibi giydirme ve masraf yapmama süresi okulların yaygınlaşmasıyla altı veya yedi yıl ile sınırlandırılmıştır.

Erkek çocuğun daha çok ihtiyaçlara karşılık vereceği, soyu devam ettireceği açısından önemli görüldüğü dönemlerden günümüze çok fazla değişim görülmüştür. Kız çocukları ile eşit olduğu hatta kız çocuklarını daha değerli görüldüğü bir döneme evrilmiştir.

Doğum sonrası bebeği korumak için yapılan pratikler dışında hem bebeklikte hem de çocukluk yaşlarında sağlığının bozulduğu zamanlarda yapılan uygulamalar da vardır.

Bebeğin hastalandığında iyileşmesi için yapılanlarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bebek hastalandığında bir şey yapamazdık, şimdi doktora götürüyoruz(KK.15, KK.27).

Bebek morardığında 'Sultan Hıdır' a götürülür, kurban kesilirdi(KK.17).

Bebek ağladığında morarır kalırdı. Bazı bebeklerde sık tekrarlanırdı. Doktor olmadıktan ziyaretlere götürürdük(KK.23).

Çocuk yediği yiyeceklerden hoşirik olduğunda, yani vücudu pütür pütür olur, siğil çıktığındayediği yiyeceği suya atar, o suyla yıkardık. Misal nohut yemişse suya nohut atardık(KK. 27).

Bebek sarılık olduğunda üstüne sarı tülbent atardık, ziyarete götürürdük(KK.7).

Bebeğe hoşirik suyu yapardık, kırka kadar onunla yıkardık. Genelde buğday ile yapılırdı(KK. 11).

Sarılıkta bebeğe sarı tülbent örtüyorduk(KK.13, KK.15, KK.23, KK.26).

Bebek sarılık olduğunda sarı elbiseler giydirirdik, sarı tülbent ile örterdik ve altın takardık. Altını önce suya atar bebeği onla yıkardık, sonra altını bebeğe takardık. Bazen de hiçbir şey yapmazdık kendiliğinden geçerdi(KK.27).

Bebek suçiçeği olduğu zaman bol bol banyo yaptırırdık(KK. 23, KK.27).

Bebek kızamık olduğunda banyo yaptırmaz, üç gün başında beklerdik(KK. 27).

Sağlık kuruluşlarına ulaşamama sorununa karşı kadınlar hastalıklara çözümler üretmiştir. Belli hastalıklara genel belirli çözümler oluşmuştur. Bebekliğini ve ilerki yaşlarını sağlıklı geçirmesi için buğday, nohut gibi yiyeceklerin suya atılmasıyla

'hoşirik suyu' yapılmıştır. Hoşirik suyu hastalıklar karşısında kullanılmış veya kırka kadar bebek hoşirik suyu ile yıkanmıştır. Günümüzde hastalıklar içinsağlık kuruluşlarına ve hastaneye başvurulmaktadır.

1.3.9. ÇOCUKLUK ÇAĞI/WAXTÊ DOMONÊN

Bebek doğduktan sonra beslenmesi için anne sütüne ihtiyaç duymaktadır. Anne sütü bebeğin gelişimini tam anlamıyla sağlıklı büyümesi için gerekli besindir. Tunceli'de anne sütünü genel olarak en az iki yıl verilmekteydi lakin iş gücü, soyun devamı ve korunmanın bilinmediği dönemlerde ardı sıra çocuk getirilmekteydi. Art arda çocuk getirildiğinde ikinci çocukla hamileliği anlaşılincaya kadar doğan çocuğa anne sütü verilmekteydi.

Anne sütünün ne kadar verildiği ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Anne sütü ikinci çocuğu oluncaya kadar verilir, ikinci çocuk olmazsa iki yaşına kadar verilirdi(KK. 6, KK.11, KK.13).

Kadın ikinci çocuğa hamile kalıncaya kadar bebeğe süt verir. Kimi üç ayda hamile kalırdı bıraktırdı, kimi iki yılda bıraktırdı(KK. 7).

Anne sütü bebeğin emmesine bağlıydı, altı ay, bir veya iki yıl bebeğe süt verilirdi(KK. 15).

Ben çocuklarımı iki sene emzirirdim. Çocuklarım hep iki sene meme emdi(KK. 22).

Bebeğe anne sütü üç yaşa kadar verilirdi. Emzirme, bebek ne zaman isterse o zaman bırakılırdı(KK. 23).

Anneler bebeklerini gün içerisinde çok emzirirlerdi. Süre olarak ikinci çocuk oluncaya kadar bebek emzirilirdi. Çok çocuk yapılırdı bu nedenle bir yıl emzirilirdi. Ben çocuklarımı bir yıl emzirdim(KK. 26).

Bebeğin emzirilmesi kişiden kişiye değişirdi. Kimi hamile kalırdı bir yıl emzirmezdi, kimi bir yıl, üç yıl veya beş yıl emzirirdi. Genelde iki yıl emzirilir.

Bırakması istenildiğinde memeye salça sürülürdü(KK. 27).

Anne ikinci çocuğa hamile kaldığında veya bebeğin süt emmeyi bırakmasını istediğinde memesine bebeğin tadını sevmediği veya korkacağı yiyecekler sürmektedir. Memeye salça gibi yiyecekleri sürdüğünde memenin kanadığı görüntüsü

verilmekte ve bebeğin bu yöntemlerle süt emmeyi bırakacağı amaçlanmaktadır. Anne süt vermek istediği halde sütü kesildiğinde veya gelmediğinde, anneye süt yapacağına inanılan yiyecekler yedirilmekte, bebeğe de keçi ve inek sütü verilmektedir.

Anne sütünün yeterli olmadığı zaman ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Annenin sütü kesilmişse hayvan sütü verilir(KK. 11, KK. 13, KK.15).

Annenin sütü kesilmişse süt anne gelirdi(KK. 17).

Anneye sütü olsun diye soğan, bulgur ve şekerli şeyler verilir ve bebek sürekli emzirtilmeye çalışılırdı. Annenin sütü kesildiğinde hayvan sütü verilirdi(KK. 23).

Bebek süt olmasına rağmen içmek istemezse aç bırakılırdı, sonrasında bebek emerdi(KK. 27).

Anne doğumdan sonra kırk gün tavuğa 'kış' derse sütü kesilirdi(KK. 28).

Anne doğumdan sonra verilen yiyeceklere kırk gün devam etmektedir. Anne şekerli, şerbetli yiyecekler, soğan, bulgur ve türevleri ile beslenmektedir. Sütü geç geldiğinde veya gelmeden süt anne bulunmaktadır. Bulunan süt anne bebeği sütü gelene dek veya bir gün boyunca emzirmektedir.

Süt anne ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Süt annelik, anne kaybında veya annenin sütü gelmediği zamanlarda başvurulan yöntemdir. Annenin sütü beş veya on gün gelmediğinde süt anne bulunur, bebek emzirtilir(KK. 3).

Anenin sütü gelene kadar süt anne süt verirdi(KK.6, KK.11, KK.14, KK.17).

Ben çok bebek emzirdim. Bizde süt gelsin gelmesin süt annelik oluyor ama genelde annenin sütü olmadığında süt anne çağrılır(KK.13).

Süt annelik bizde çok yoktu. Kimse sütünü kolay kolay vermezdi. O yüzden keçi inek sütü verilirdi(KK. 22).

Bebek doğduğunda ilk anneye emzirtmezler. Bebeği olan güçlü, akıllı bir kadın varsa ona benzesin diye, bulunan o süt anneye bebek emzirtilir(KK. 23).

Annenin sütü gelmemişse veya kesilmişse köyde süt anne vardı ya da başka anneler gelirdi. Köyde süt anne hep olurdu(KK. 27).

Annenin sütü olmasına rağmen bebeğin geleceğinde nasıl biri olacağını belirlemek için akıllı güçlü annelere bebek emzirtilmektedir. Emzirilen bebek ve süt annenin çocuğu ‘süt kardeş’ olmaktadır. Tunceli Alevilerinde ‘süt kardeşler arasında evlilik olamaz’ inancı mevcuttur. Bu inanç bazen iki süt emen çocuk, bazen de tüm aileyi kapsamaktadır.

Süt kardeşliği ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sadece süt kardeşler evlenemez(KK.3, KK.6, KK.22, KK.27).

Süt kardeş olduğunda aileler birbirinden kız alıp veremezler(KK.7, KK.15, KK.17).

Süt kardeşlikte aileleri kapsadığında da aksi durumda da iki süt kardeş evlenememektedir. Süt kardeşler iki biyolojik kardeş gibi büyütülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM/QISIMO DİYİNE

2. SÜNNET/DOMON CI RA KERDENE-SUNET

Sünnet inancı,Hz. Âdem’e, Cebrail As. ve Hz. Muhammet’e dayandırılmaktadır. İlk sünnet, insanlığın başlangıcı ile ilişkilendirilmektedir. “*Sünnet İbrahim Peygamberin Tanrı ile yaptığı bir sözleşmenin gereği olarak kabul edilmiştir*”(Demirdöğen, 2020, s. 360). Ayrıca kelime anlamı olarak “*Sünnet; yol, gelenek, alışagelen uygulamalar olarak tanımlanır. Bu bağlamda İslami düşünce sistematüğinde Muhammed Peygamberin söz, davranış ve eylemleri de ‘Sünnet’ olarak kabul edilmiştir*”(Demirdöğen, 2020, s. 359).

Sünnet ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnetin ortaya çıkması; ‘Hz. İbrahim’in oğlu olmaz, ikinci defa evlenir ve Allaha yalvarır. Hz. İbrahim, Allah’a ‘benim çocuğum olursa sana hak yolunda kurban edeceğim’ der. Hz. İbrahim’in dileği kabul olur ve bir erkek çocuğu olur. Sonrasında gün gelir Cebrail As. İsmail’i kurban edeceğine dair söz verdiğini hatırlatması için haber getirir. Hz. İbrahim de İbrahim’in gözlerini bağlar ve oğlunun boynuna doğru bıçağı uzatır. Orada bıçak dile gelir; Hak’tan izin yoktur. Ey İbrahim, Allah bana izin vermiyor, ben oğlunu kesemem.

İsmail'in tek tüyünü kesmeme bile müsaade edilmiyor' der ve kesmez. Cebrail As.'da İsmail'i kaldırıyor ve yerine koç getiriyor. Koç kesiliyor. Allah'ın bizi yaratmasından dolayı bir kan dökme ve bedel vermemiz gerekir. Hz. İsa da 'ben geldim, sizin yerinize bedel ödeyeceğim' diyor. Kendi kanını döktürüyor. Koç Kesilen kurbandan dokuz on kişi yer. Sonra kana karıncalar gelir ve 'ya İbrahim bizim payımız nerde?' der. Karıncalar pay ister ve davacı olurlar. Bunun üzerine Cebrail, Allah'ın yanına gider. Cebrail geldiğinde 'ey erenler dişlerinizi karıştırın, dişlerinizin arasında kalanları karıncalara pay edin' diyor. Karıncalar bu şekilde kurbandan paylarını alırlar. Bu defa toprak davacı olur. Toprak 'kurban kestiniz ve yediniz. Kurban kanını bana akıtmanız lazım' der. Bunun üzerine de Cebrail Hak'tan haber getirir. 'İsmail'i sünnet ediniz ve kanını toprağa akıtınız. Toprak razı olsun' der. O zaman İsmail, sünnet edilir ve kanı toprağa akıtılır. Rızalık olayından dolayı yapılıyor. Bizim inancımızda rızalık üzerine kuruludur. Tüm doğanın rızası alınmalıdır. Ceme bile rızalık alınmadan başlanmıyor. Toprağa kan akıtmak ve rızalığı alınsın diye sünnet ediliyor. Sünnette Muhammet honçasını indiriyoruz. O honçada biz anlaşma yapıyoruz. Kirvelik için mühürleme yapılır. Sünnet sonrası honçaya katılan ailelere; 'ablalar, ağabeyler, kardeşler siz bundan sonra kardeşsiniz' diyoruz. Sünnet tıbben gereksinim duyulduğundan ve gelenekselleştiğinden yapılıyor'(KK.30).

Peygambere dayandığı için sünnet yapılır. Çocuğun sağlık problemi yoksa kendini bildiği yaşlarda okula başlamadan ya da yedi, sekiz yaşlarında sünnet yapılır. Çocuk sünneti ve sünnetini bilsin diye kendini bildiği yaşlar beklenir(KK.10).

Sünnet duasında 'Hz.İbrahim'den kaldı bu sünnet, Muhammedi seven Salâvatgetirsin'denir. Yani sünnet Hz. İbrahim'den kalmıştır(KK.14).

Sünneti bilmek için kurbanın nerden geldiğini bilmek gerekir. Hz. İbrahim tüm İslam âleminin peygamberidir. İbrahim peygamber çocuğunu kurban diye kesmek istediği zaman, Hak Teâlâ Cebrail'i yolladı. Cebrail koçu aldı, götürdü. Cebrail İsmail'i kenara çekti ve koçu koydu. Cemrail koçu keserken İbrahim peygamber 'peki ben vaat etmişim, çocuğumu kurban edecektim' dedi. Cebrail 'gel senle kirve olalım. Ben sünnetçi olur, onu sünnet ederim' dedi. Kirvelik

böyle başladı. İbrahim peygamber zamanından sünnet başlamış. O yüzden herkes çocuklarını sünnet ettirir(KK.20).

Sünnet eski kavimlerden kalma gelenektir. Sünnet temizlik anlamı taşır. Genelde penisin uç kısmı kapanıyor ve çocuklarda sorun yaşıyor o yüzden sünnet yapılıyor(KK.32).

Sünnet, çocuğun sağlığı için, eski kavimlerden, peygamberlerden kaldığı inancından yapılmaktadır. Tunceli’de sünnet olacak çocuğun yaşı ile ilgili her hangisabit bir yaş kuralı yoktur. Sağlık sorunlarından ötürüdoğduktan kısa bir süre sonra yapılabilir. On iki yaşına kadar da sünnet yapılabilir. Tunceli’de sünnetin genel yaş aralığı bir ve sekiz yaş arasında olmaktadır. Sünnet töreni, Tunceli’nin her bölgesinde küçük farklarla benzer pratik ve inançlarla yapılmaktadır.

Sünnet yaşı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnetin, çocuğun bedensel olarak güçlü olduğu yaşlarda yapılması uygundur.

Etin kaynaması için de küçük yaşta olması uygundur(KK.30).

Sünnet yaşı anne ve baba tarafından belirlenirdi. Benim çocuklarımı beş ve sekiz yaş arasında sünnet ettik. En erken kırkı çıkınca yapılırdı(KK.20).

Çocuğa bir yaşından sonra sünnet yapılırdı(KK.31).

Sünnet yaşının anne ve babanın kararı ile çocuğun sağlığı belirlemektedir. Günümüzde anne babanın görüşü okul yaşı ile şekillenmiştir. Okula başlamadan çocuğu sünnet etmek yaygınlaşmıştır.

2.1. SÜNNET ÇEŞİTLERİ/ TORÊ SUNET

Tunceli’ de sünnet çeşitleri üç şekilde yapılmaktaydı. Bunlar; toplu sünnet, düğün içi sünnet ve bunlardanbağımsız ailenin kendi çocuklarına ya da çocuğuna yaptığı sünnettir. Geçmişte ekonomik durumuna göre aileler çocuklarını toplu sünnet etmeye veya yapılacak olan düğünün içersinde sünnet töreni yapmaktaydılar. Maddi imkânı iyi olan aileler, kimi gelenek olarak düğün içi sünnet yapabilmekte veya sadece kendi çocukları için sünnet yapmaktaydılar. Hiç düğün ve eğlence yapılmadan sadece dinî ritüel ve kesim yapılan sünnette vardır. Tüm sünnet çeşitlerinde ‘honça’ kurulur. Honça; küçük ayaklı yer masasıdır.

Sünnet çeşitleriyle ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

İki çeşit sünnet vardı. Biri sünnet düğünü yapıp çocuk sünnet edilirdi. İkincisi düğünün son günü çocuk sünnet edilirdi(KK.1, KK.30, KK.11, KK.14, KK.16, KK.20, KK.21, KK.23, KK.25, KK.27, KK.32).

Bizde sünnette eğlence olmaz sadece honça ve kesim olur(KK.5).

Eskiden köyde sünnet olacak çocuklar toplanır, sünnet edilirdi(KK.9, KK.20).

Eskiden toplu sünnet olurdu. Sabah güneşin doğuşuyla çocuğu alırlar. Güneş Alevilikte çok önemlidir. Aleviler, güneşe karşı dua ederler. Güneş duasıyla beraber honça kurulur ve honça duası verilir. Çocuklar kirveleriyle tek tek içeri alınır, sünnet edilir. Çocukların kirveleri ayrı da aynı da olabilir. Sünnette, sünnet takıları olurdu ya sünnetten önce ya da sünnetten sonra yatağa getirildiği zaman takı takılırdı(KK.19).

Sünnet düğünün son günü yapılırdı. Düğünün son günü hayvan kesilir, niyaz ve yemek yapılır. Çocuk veya çocuklar sünnet edilirdi(KK.1, KK.6, KK.14, KK.15, KK.20, KK.23).

Düğünün son günü sünnet yapılır. Düğünde gelin içeri alındıktan sonra, sünnet düğünü başlar(KK.10, KK.25, KK.27, KK.31).

Düğün içinde Muhammet honçası kurulur. Herkes honçaya para koyar. Çocuğun sünneti yapılır. Hediyeler getirir(KK.11).

Düğünde sünneti, durumu iyi olmayanlar yapardı(KK.12).

Eskiden sünnet düğün içinde yapılırdı. Düğünün son günü sünnet yapılırdı (KK.16).

Bizde hem düğün hem sünnet yapılırdı. Düğünde oğlunu evlendirir, son gün başka torununu da sünnet ederlerdi(KK.21).

Ailenin gücüne göre düğünde sünnet yapılırdı. Bazıları sünneti düğüne denk getirirdi(KK.32).

Yakın tarihlerde ve günümüzde toplu sünnet, aileler ve yakın akrabalarla yapılmaktadır. Akran veya kuzen olan çocuklar beraber sünnet edebilmektedir. Bu tam bir toplu sünnet şeklinde değil o iki aileyi kapsayacak şekilde değişmiştir. Eskisi gibi toplu sünnet ve düğün içinde sünnet günümüzde çok nadir köylerde yapılmaktadır. Genel olarak tek çocuğu veya kardeş olan çocukları yani tek aileyi kapsayan sünnet tercih edilmektedir. Günümüzde genel olarak sünnet için yapılan tüm ritüellertek farkla

devam etmektedir. Tek farkı sünnette kesim eskisi gibi ritüel içerisinde değil, sağlık kuruluşlarında yapılır. Sağlık kuruluşlarında yapılan sünnet kesimi sonrası tüm ritüeller yapılmaktadır. Aile tercihlerine bağlı olarak tanınan sünnetçilerde kesim yapılması nadir olarak devam etmektedir.

2.2. KİRVELİK/KEWRANÊN

Kirvelik, Alevilikte önemli ikrarlardan biridir. Kirve olan aileler akraba kabul edilmektedir. Tunceli’de kirvelik çok ağır bir kavram olarak görülmektedir. Bu ağırlık, kirvelik ikrarı verildikten sonra o iki aile beş veya yedi kuşak ya da o soydan gelen hiçbir kuşağın evlenemeyeceği kardeş olacağından dolaydır. *“Kirvelik oldukça önemli bir toplumsal ve ahlaki bağdır. Erkek çocuklar sünnet edilmeden önce bir başka alevi ailenin büyüğüne kirvelik teklif edilir. Karşı taraf kabul ederse, bir nişan verilir. Sünnette, kirve, çocuğun bütün sıkıntı ve sevinçlerinde yanındadır. ‘Eteğine kanı dökülmüş’ derler. Builişkide de kirveler ve onların erkek tarafından akrabaları arasında evlilik yasaktır”* (Munzuroğlu, 2012, s. 11).

Aynı zamanda kirveler birbirlerine karşı her hangi kötü söz ve davranışta bulunmaması ağırlığını göstermektedir. Kişi kardeşlik samimiyeti ve bağından kardeşine kötü söz veya kötü davranışta bulunabilir lakin kirvesine şaka yoluyla bile bunu yapamamaktadır.

Kirvelik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Tunceli halkı kirveliği peygamberlik dostluğu olarak simgeleştirmiştir. Kirvelik genelde ‘peygamberlerin kurallarına yakınız’ anlamında yapılır. Toplumuz, kirveliği kan bağına dayanan kendi akrabalarından daha üstün görmüş ve kutsal bir bağ olarak kabul etmiş. Kirvelik bağı hem dinsel hem geleneksel yönlü olması, kirveliği ahlaksal değeri en üst yapılardan biri haline getirmiştir. Kirvelik iki aile arasında kurulan akrabalıkla gelenekselleşmiştir ve kirvelik ataerkilliktir yani erkekler seçmektedir(KK.30).

Kirvelik ağırdır. Kirve olarak seçeceğin kişi önemlidir. Çünkü seçtiğin kirveye asla yalan söyleyemez, hainlik yapamazsın, çok günahıdır(KK.4).

İki aile birbirini sevdiğinde kirvelik ikrarı verir. Sevgi ile başlanması gerekir(KK.6).

İki genç arasında kirvelik başlar ama kirvelik bağı tüm aşireti bağlar. Kirvelik ikrardır(KK.7).

Durumu iyi olan ile durumu iyi olmayan kirvelik irarı ile eşleşir. Bu aileler birbirlerini kirvelik bağıyla kalkındırırlar. Kirve aileler birbirlerine destek olur ve dayanışma içersinde yaşarlar. Kirvelik sadece çocuğunu sünnnet ederken tutması içindeğildir, kirvelik ikrardır(KK.10).

Kirvelik ikrardır. İki ailenin veya iki erkeğin karar vermesiyle kirvelik başlar ve geri çevrilmez(KK.11).

Peygamberler döneminden kalan kirvelik, ikrarımızdır(KK.16).

Çocuğunu sünnnet edeceğin zaman çocuğunu kirve tutar. Kirve senin ikrarın olur (KK.21).

Kirvelik söz vermektir, ikrardır. Kirvelik ikrarı ağırdır. Babam kirvemın mezarını gördüğü yerde attan iner mezarı geçinceye dek ata binmezdi. Benim de birçok kirvem var. Ben birçok kişiye kirvelik yaptım. Ben sünnnet zamanı gider, sünnnet olacak çocuğu tutarım(KK.31).

Kirvelik, söz vermek ve ikrardır. Bu ikrar peygamberlere dayandığı inancı vardır. Kirvelik iki kişi arasında başlar ve 'sünnnet honçasında' mühürlenmektedir. Kirvelik kuşak olarak, beş, yedi veya tüm soyu kapsadığından babadan hatta dededen kirve olan kişileri de kapsamaktadır.

Kirvelığın kapsadığı kuşak ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirvelik öncesi evlilikler olmuşsa ona ikrar geçmiyor, kirve olduktan sonra olan evliliklere ikrar geçer. Erkekler arasında 'musahiplik' ve 'kirvelik' olur. Bu yüzden kirve olan çiftlerin kadın soyu evlenebilir. Kirve erkekler arasında kan bağı olan kişiler evlenemez. Kirvelerin eşleri amca çocukları ise kadınları da bağlar. Kirvelik tamamen erktir(KK.30).

Kirvelik ikrarı beş kuşak bozulmaz. Kirve olan aileler arasında evlilik ve kavgalar olmaz. Her şey kirvelığın ikrarı içinde kalır ve bütün ilişkiler onunla bütünleşir(KK.3).

Kirvelikte kız alınıp verilmez. Kirvelik yedi kuşağı kapsar(KK.7).

Kirvelik ikrarı veren ailelerin soyundan gelen herkesi kirvelik bağı kapsar(KK.10, KK.11, KK.21, KK.25).

Kirvelik ikrarı yedi kuşağı kapsar(KK.12, KK.15, KK.16, KK.19, KK.20, KK.22, KK.23, KK.27, KK.31, KK.32).

Kirve olan kişilerin neslinden gelen tüm aileler kirvedir. Hatta aynı nesil, kirvelik daha da pekişsin diye aynı aileye kirvelik ikrarı verebilmektedirler. Tüm soyu etkileyecek olan kirvelik ikrarında kirve seçimi çok önemlidir. Bunun nedeni seçeceği aile ile beş, yedi kuşak veya bir soyu komple etkileyecek olmasıdır. O nedenle kirve seçiminde ailenin soyu, maddi durumu, yakınlığı ve daha önceden kız alıp verilip verilmediği gibi etmenler göz önünde bulundurulmaktadır.

2.2.1. KİRVE NASIL SEÇİLİR?/KEWRA ÇITUR YENO WE ÇİNİTENE?

Kirvelik, husumetli olan aileler arasında, ziyareti kirve seçme ve sevgi bağı üzerine kurulan ikrardır. Husumetli ailelerin birbirini kirve seçmesindeki amaç; barışı sağlamak, sevgi bağını güçlendirmektir. Ziyaretlerle kirvelik, erkek çocuğu olmayan aileler tarafından ve doğan erkek çocuğunu korumak amacıyla yapılmaktadır. Sevgi bağı üzerine kurulan kirvelik, iki erkeğin veya ailelerin karşılıklı birbirlerine duyduğu sevgi, saygı ve samimiyet üzerine ikrar verilip kirve seçmektir. Demirdöğen(Demirdöğen, 2020, s. 341)'e göre “*Kirvelik kimi zaman sadece sevgi ve dostluk üzerine bağlanırken, kimi zaman da manevi dünya ile gıyabi bir bağ kurmak ve o âlemden himaye görmek amacıyla bağlanabilmiştir*”.

Kirvelik seçimi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirveyi sevdiğimiz saygı duyduğumuz kişilerden seçeriz(KK.1, KK.5, KK.12, KK.20, KK.22, KK.27).

Kirvelik bizde iki şekilde seçilir. Birbirine karşı husumet içersinde olan aileler arasında barışı tesis etmek için yapılan seçim ikincisi ise gönüllü olarak yapılandır(KK.3).

Rüyada görüldüğünde de kirvelik bağı kurulabilir. Rüyada kirvelik teklif eden kişi, kirve seçilerek kirvelik bağı kurulur(KK.10).

Sevdiğim insanı kirve seçerim. Seçeceğim kişiden kız alıp verme olmamalıdır(KK.15).

Üç şekilde kirve seçilir. Aralarında husumet olan aileler, barış sağlansa da yüreklerdeki kini yok etmek için kirvelik bağı kurulur. İkinci kirvelik bağı;

birbirini seven iki arkadaşın seçimidir. Üçüncü kirvelik ise ziyaretle kirvelik bağı seçimidir. Seçeceğim kişiden kız alıp verme olmamalıdır(KK.19).

Kime kanın kaynarsa kirvelik teklifini ona götürürsün. Aynı köyden biride olabilir başka köyden biri de olabilir(KK.21).

Seçeceğin kirvenin iyi biri olması şarttır. Herkes dengine göre kirve seçer. Zengin zenginle ve fakir fakirle kirve olurdu(KK.23).

Kirvelik bizde daha çok husumet yaşayan aileler barışın finalinde kullandığı bir kelimedir. Hem aileler arası husumet varsa o sonlandırılmışsa pekiştirmek adına husumetli aileden kirve tercih edilir. Husumet sorunsal bir algıya dönüşür algısıyla kirvelik verilir. Diğeri ise gerçekten kanaat getirilir, sevgi ile bakıldığı için kirvelik verilir. Kirvelik bir tür savunma mekanizmasıdır(KK.25).

Kirve, güvenilir ve sağlam insanla olunmalıdır(KK.29, KK.31).

Kirve seçiminde genellikle durumu iyi olmayan aile, durumu iyi olan aileyi seçer. Çünkü düşersen yardım etsin diye bir secim yapılırdı(KK.32).

Kirvelik seçiminde sosyoekonomik ve sosyokültürel faktörler ön plana çıkmaktadır. Kirvelik seçimi sevgi bağı, samimiyet üzerine kurulduğu gibi kurulamadığı durumlarda vardır. Bu durumlar, kirvelik teklif eden ailenin, kişinin karakteri ve durumudur. Aynı zamanda kirvelikte iki şart vardır. İlk şart; kirvelik teklif edilecek veya kirvelik teklifine gidilecek aile ile dünürlülüğün olmaması şartıdır. Dünür olan, yani kız alıp veren aileler arasında kirvelik olamaz. İkinci şart yakın akrabalarla kirvelik bağının olmamasıdır. Bu konuda gelen teklif reddedilmektedir.

Kirveliğin reddi ve şartları ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirveliği kim teklif ederse etsin kabul edilir(KK.5).

Kirvelik ret edilebilir(KK.6, KK.16, KK.21, KK.23, KK.25, KK.27, KK.32).

Kirvelik teklif eden kişi kötü işler yapmışsa, hareketleri bana iyi ve normal gelmemişse kabul etmem(KK.7).

Kirvelik teklifi ret edilebilir. Misal kız alıp verilmişse ya da evlilik kararı alınması şartı olmaksızın, iki aile arasında birbirini seven varsa da ret edilir.

Yüz kızartıcı hareketleri varsa, toplum tarafından dışlanmışsa kirvelik ret edilir.

Hırçın, duyarsız ve komşuluk bilmeyen insanla kirvelik yapılmaz(KK.10).

Kirveliği getiren kişi temiz değilse kirve olmam(KK.12).

Kirvelik akrabayla olunmaz(KK.16).

Kirveliği ret etme hakkı vardır. Ama gerekçe ile ret edebilirsiniz. Diyelim ki kız alıp vermişsin ya da teklif eden kişi dolandırıcıdır, direkt yüzüne söylemek zorundasın. Kirvelik teklifi getirene 'Sen şöylesin o yüzden kirve olmak istemiyorum' dersin.Aileler arasında kız alıp verilmişse kirve olunmaz(KK.19). Kirve teklif edenle, akrabalarıyla kız alıp verilmişse ve kan bağı olanla kirve olunmaz(KK.20).

Kirveliği kimse kolay kolay ret etmez. Hatta eskiden kirvelik ikrarına gelen önceden haber vermeden gelir ve teklif ederdi. Kimse ret etmezdi. Tek şartı akraba olmamasıdır. Akrabayla kirve olunmaz(KK.22).

Kan bağı olanla kirve olunmaz. Ailesinde, sülalesinde bir sorun varsa kendisi iyi olsa da ret edilir. Mesela kirvelik teklif edenin dedesi birini öldürmüşse, o kan dökme sürer. O yüzden kirve olmam(KK.25).

Gelen teklif içime sinmiyorsa, o aileyi tanımiyorsam kabul etmem.Kan bağıyla kirve olamazsın. Aynı aşiret köyden olsa olur ama amca çocuğunla kirve olamazsın(KK.27).

Kirvelik teklif esnasında gerekçesi kişiye söylemek kaydıyla ret edilebilir. Çünkü kirvelik iki soyu ilgilendirmekte ve etkilemektedir.Kirvelik kabul edildikten ve ikrar verildikten sonra hiçbir şekilde bozulmamaktadır.

Kirveliğin bozulması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirvelik ikrardır sonsuza dek sürer(KK.1).

Kirvelik bozulmaz çok günahdır. Tüm aile o kişiye 'kirve' der ne olursa olsun(KK.5).

Kirvelik ikrarı verildikten sonra ne yapılırsa yapılsın asla bozulmaz, ikrardan vazgeçilmez(KK.10, KK.12, KK.15, KK.16, KK.19, KK.21, KK.23).

Kirvelikte ikrardan vazgeçilmez. Kişi düşkün olsa bile kirvelik bağındabozulma mana olarak bozulmuyor, sadece muhabbet gidiyor(KK.22).

Çok somut can alıcı mazeretlerinin olmasıyla, akil insanlar devreye girer. Kirveliğin bozulma kararını akil insanlar alır. Bozulma kararı alınsa bile bu

özde bir karar olmaz. Kirvelikteki evlilik hakkını vermez. Kirvelik şartları iki ailede devam eder(KK.25).

Asla bozulmaz. Güneş doğarken kurulan honça 'Muhammet honçası'dır.Honçada dua edilir ve kirvelik ölünceye kadar geçerlidir(KK.31).

Kirvelikteklifinde kız alıp verme yoksa teklif getiren kişinin durumu, karakteri kötü değilse, yakın akraba değilse kabul edilmektedir. Kabul edildikten sonra ikrarlık verilir ve ikrarlık verilen kirvelik bozulmamaktadır.

2.2.2. KİRVELİK ÇEŞİTLERİ/TORÊ KEWRANÊNÎ

Kirvelik bir şahsın sünnet zamanı, sünnet edilecek çocuğu tutmasıdır. Çocuğun kirve seçim hakkı yoktur. Anne babasının seçtiği kişi ailenin ve çocuğun kirvesi olmaktadır. Tunceli'de kirvelik geçmişten günümüze kadar sevgi bağı üzerine kurulmuştur. Sevgi bağı dışında ihtiyaçtan doğan kirveliklerde vardır. Seyyit Mahmut Yıldız (Cemgil, 2022, s. 29)' a göre kirvelik bir barış kurumuna dönüştürülmüştür ve husumetli ailelerin barışı için yapılmaktadır. Bunun dışında sevgi bağı üzerine de kurulan kirvelik vardır”.

Kirvelik çeşitleri ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Üç çeşit kirvelik var. Husumetli aileler arasında, ziyaretlerle ve sevgi bağıyla yapılır(KK.3, KK.25).

İki çeşit kirvelik var. Ziyaretlerle ve sevgi bağıyla yapılır(KK.5, KK.10, KK.11, KK.15, KK.16, KK.20, KK.21, KK.27).

Bir çeşit kirvelik var, o da sevgi bağı ile kurulan kirveliktir(KK.23).

Tunceli'de husumetli aileler arasında, ziyaretlerle ve sevgi bağıyla oluşmuş arkadaşlıklar arasında toplam üç çeşit kirvelik bulunmaktadır. Husumetli aileler arasında barışı sağlamak, sevgi bağı oluşturmak için kirvelik ikrarı kurulmaktadır.

Husumetler üzerine kurulan kirvelik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Toplumsal çelişkiler üzerine kurulan kirveliliğin ana nedeni, birbirlerine karşı herhangi bir şiddet eylemi kullanılmışsa ve bunun sonucunda özellikle ölüm olmuşsa, toplumsal barışın yeniden tesis edilmesi için mağdur olan aileye kirvelik için gidilir(KK.3).

Aralarında kan davası olan aileler barışsalarda, içlerinde kin nefret devam etmesin diye kirvelik yapılır(KK.19).

Husumetli aileler arasında yapılan kirvelik geçmişten günümüze taşınmamıştır. Bunun nedeni husumetin, kan davasının ve şiddet olaylarının azalması hatta yok edilmesidir. İkinci kirvelik çeşidi ziyaretlerle yapılır. Ziyaretleri kirve seçme nedenleri ihtiyaçtan doğan veya keyfi olarak değişmektedir. İhtiyaçtan doğan, erkek çocuğu olmayan ailelerin ziyarete giderek çocuğu olması halinde kirve olarak ziyaretiseçeceğini dilemekte ve adak adamaktadır. Ziyaretlerle keyfi olarak seçilen kirvelikisetrafindaki insanlarla bu bağı kurmak istemeyen kişilerin tercihidir. Kirvelik bağı nesilleri etkilemesinden ve ağırlığından dolayı şahısla yapmak istemeyen kişiler, ziyaretlerle kirvelik bağı kurmaktadır. Bu iki neden dışında rüya nedenli ziyaretlerle kirvelik seçimide mevcuttur.

Ziyaretlerle yapılan kirvelik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bizim gölgede iki üç ziyaret var ama en çok 'Düzgün Baba'ya kirvelik veriliyor. Evlendikten sonra çocuğu olmayan aileler pisare pişiriyor ve ziyarete gidip, çocuğu ziyaretin kucağına atıyorlar. Amcamın birkaç yıl çocuğu olmadı. Amcamın eşi, bizim burada 'Çimi' diye ziyaret var, pisare pişirip oraya gidiyor. Ziyaretin çeşmesinden su içmek için rızalık istiyor ve suyunu içiyor. Sonra ziyarete 'senden bir isteğim var. Eğer bana bir çocuk verirsen, sana kirve edeceğim' diyor. Sonrasında çocuğu oldu ve çocuğuna ziyareti kirve saydılar. Ayrıca ocakzade analar var, sünnet zamanı o ocağı kirve seçen ailenin temsilcisi, ocakzade anadan destur alır, 'senin adına kirvelik yapacağım' diye. Anadan rızalık aldıktan sonra sünnette çocuğun gözünü tutuyor. Ocak adına kirvelik için giden kişi kirvelik vekili yapıyor(KK.3).

Ziyaretle yapılan kirvelikler genelde çocuğu yaşasın diye yapılır. Ziyaretten taş getirilir ve o taşa kesilen kurban kanı dökülür. Sonra o taş ziyarete götürülür(KK.5).

Ziyaretle kirveliği hiç çocuğu olmayan, erkek çocuk isteyen ve kızları olup erkek çocuk isteyen aileler yapar. 'Erkek çocuğum olursa sünnet edeceğim zaman

'Düzgün Baba' kirvesi olsun' diye yemin verilir. Aile sünnette kurban keser ve ziyaret soyundan gelen biri temsilen gelir çocuğu tutar(KK.10).

Çocuğu olmayan ya da doğup yaşayamayanlar aileler ziyaretlerle kirve olur. Bunun dışında rüyasında ziyareti görüp kirve seçen aileler de var. Aile ziyaretle kirve olunca sünnet zamanı ziyaretten biri gelir, kurbanı keser ve çocuğu tutar(KK.12).

Çocuğu olmayan aileler ziyarete gider.Misal 'Sultan Hıdır'a gider ve çocuğu olur. Aile 'Sultan Hıdır'ı kirve kabul eder(KK.15).

Aile ziyarete hizmet eden birini sever ve o kişi ile kirvelik yapılır. O kişinin yolunda gitmesi için de kirvelik bağı kurulur. Ocaklarda ve ziyaretlerde hizmet edene kirvelik verilir(KK.16).

Dinünancı yüksek kişiler çevrede kirve olacak kadar güveneceği, o kapasitede, ölçülerde kimse olmadığında ziyareti seçerler. Eskiden ziyarete gitmek zordu. O nedenle ziyarete gidilmez, ziyaretin görüldü yerden ya da ziyaret nişangâhından yapılırdı. 'Düzgün baba, Jele ve Aziz Abdal'a gidilir, taşları uzun uzun dizilir,taşların oraya bez ve yağla yapılan çırallar yakılır. Akşamdan yapılan niyazları dağıtılır. Durumu iyi olan aile kurban keser, durumu iyi olmayan aile elma dağıtır ve dua eder. Eskiden pir rayber duaya gidemiyordu, bazende iletişim kurulmadığından bulunmuyordu. Pir rayber varsa onlarla, yoksa aileler kendileri dua ederlerdi. Aileler 'çocuğumu sünnet edeceğim kirvesi sensin' derler. Aile dua esnasında birini kirve olarak vekil kılar. Vekil sünnette çocuğu tutar ama o kirve değil, vekildir. Misal benim kirvem 'Aziz Abdal'dır(KK.19).

Bizde 'Abdal Musa' var. Amcamın oğlu 'Abdal Musa'nın peşindeydi. Çocuklarının sünnet edeceği zaman bir vekil kirve gelir çocukların gözlerini tutardı. Seçilen vekil kirve de o ocağa bağlı dede, pir veya rayberdi(KK.20).

Çocuğu olmayan kişiler ziyarete gidip, çocuk sahibi oldukları zaman gittikleri ziyaret kirvesi kabul edilir(KK.21).

Ziyaretle kirvelikte aile çocuğu için ziyarete dilekte bulunur. Sünnette ziyaret adına vekil gelir ve çocuğu vekil tutar (KK.22).

Ziyaretlerle kirveliliğin mistik bir algısı var, insan soyundan çok sorun yaşayanlar ziyaretlere sığınır. Bu kişiler ziyaretlere ikrar verir ve ziyaretlerle kirve olur. Kimine göre mitolojik, kimine göre reel gerçekliktir. Hükmü ağır olduğu düşünüldüğü için ocağa sığınılır. Eğer ziyarete yâd etmiş ve çocuğu

olmuşsa kirvesi ziyaret olur. Vekiltayin edilerek kirvelik yapılır. Vekilin ziyarete bağlı olması şartı yoktur(KK.25).

Çocuğu olmayanlar ziyarete gider ve çocuğu olunca kirvesi gittiği ziyaret olur. Ziyaretten temsilen bir vekil gelir ve çocuğun kirvesi olur. Ben bir ziyarete gittim, sonra hamile kaldım, 'kirvesi ziyaret olsun' dedim. Sünnet zamanı ailecek ziyarete gittikve yedi kurban kestik. Kamer ağa vardı, o geldi kirve vekili oldu. Oğlum evlendiğinde gelinimi de o ziyarete götüreceğim(KK.27).

Çocuğu olmayan aileler ziyaretle kirvelik bağı kurar. Genelde aileler bağlı buldukları ziyaretler kirve seçilir ve o ziyaretten vekil gelir(KK.31).

Ziyaretle yapılacak olan kirvelikte ziyarete, ocağa bağlı kişiler, o kişilerden destur alınıp, vekil olan kişiler ve ailenin benimsediği ziyaret adına vekil olan kişiler, sünnette kirvelik ikrarını yerine getirmektedir. Ziyaretle yapılan kirvelikte ailenin çocuk isteyip ziyaretlere gitmesiyle başlamıştır. Daha sonra insanlarla sorun yaşayan ya da kirvelik ağırlığını kaldıracak kimseyi bulamayanlarda bu yola başvurmaya başlamıştır. Günümüzde ziyaretle kirvelik bağı kurma, devam etmektedir.

Sevdiğin biri ile kirvelik yapmak; iki kişinin birini sevmesine, saymasına bağlı olarak kirvelik bağı kurmasıdır. Tunceli'de geçmişten beri en çok tercih edilen kirvelik çeşididir. Bu kirvelikte geçmişte nadiren çocuğun anne babası yerine dedesi kirve olacak aileyi seçmekteydi. Daha sonraları ailelerin ayrı evlerde yaşamamaya başlamasıyla bireyselleşmiştir. Evlenen çiftlerin kendilerine ait evleri olması kendi kararlarını vermeye yöneltmiştir. Bu kararlar içerisinde kirve seçme hakkı da vardır. Seçim iki erkek arkadaşın arasında oluşmuş olsa da çifti aileyi ve tüm gelecek nesli ilgilendirmektedir.

Şahısla yapılan kirvelik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirvelik iki erkek arasında yapılır (KK.2).

İki erkeğin birbirini sevmesi saygı duymasıyla kirvelik oluşur(KK.6, KK.16, KK.21, KK.23, KK.27, KK.31).

Şahıs ile kirve olunacaksa kirveyi aile büyükleri seçerdi. Misal benim çocuğum olmuş, bıraksalar çocuğumu içime alacağım, o kadar çok seviyorum. Ama onu annem babamın yanında kucağıma almam terbiyesizlikti. O yüzden ben gidip

birini kirve seçsem, babam, 'bu evde benim sözüm geçerli değil, ben ölmüş müyüm' diye söylenir. Babama sormadan kirve seçmem suçtu. Babam kirve seçerdi. Yani çocuğun dedesi kirve seçerdi(KK.20).

Ben niyaz pişirir, göme yapar ve elma ile kirve olacağım ailenin evine giderim. Karşı tarafın kirvelikten haberi yoktu. Kirve seçtiğim aile evine gittiğimde aile kabul eder veya etmez bu şekilde kurulur. Ama genelde kabul edilir kimse ret etmez(KK.22).

Sünnete kadar kirvelik sözde yapılır. Sünnetten önce aileye bir bohça hazırlar giderim ve 'seni çocuğuma kirve seçtim' derim. Orda kirvelik seçimini netleştiririm(KK.23).

Normal şartlarda eskiden kişiye ayrı kirve tayin edilmezdi. Ailenin bir aile kirvesi tayin olurdu. Tayin olan o aile herkesin kirvesidir. Evde beş çocuk var, beş çocuğun kirvesi o aileden biri olurdu. Son dönemlerde bu her bireye bir kirve olarak değişti. Eski durum ise yetmişler, seksenlere kadar böyleydi, sonra kirvelik seçimi değişti(KK.25).

Şahısla yapılan kirvelik sevgi bağı üzerine kurulmaktadır. Kişiler kirveyi bekârken, evlendikten sonra veya baba olma adayı iken de seçebilmekte amakirvelik ikrarını sünnet zamanı vermektedirler. Her koşulda aileler kirve seçimini, sünnet olacak çocuğun ve kirve olacak iki ailenin birbirini tanıyıp o ağırlığı kabul etmeleri için sünnetten önce belirlenmesi gerekmektedir.

Kirve seçme zamanı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Evlenmeden kirvelik ikrarı veremezsin(KK.10).

Kirvelik seçimini iki bekârda yapabilir. Birbirlerine 'Ben senin aileni çok sevdim, ailene başka gözle bakamam' der ve kirve seçer. Çocuk olması şart değildir. Piri çağırıp dua alınabilir(KK.19).

Kirvelik çocuk doğmadan da seçilebilir(KK.20).

Kirve en geç sünnet hazırlıkları başlamadan seçilmelidir. Çünkü ailelerin birbirine gidip gelmesi gerekiyor. Çünkü aynı zamanda çocuğun kirvesini görmesi gerekiyor. Sonuçta sünnet zamanı çocuğu kirve getirir. Kirvelik seçimi evlenmeden de yapılır ama ikrar verilmez(KK.25).

Eskiden aynı evde yaşayan ailelerde kirvelik seçimi aile büyükleri tarafından yapılmaktaydı. Kişi kirvesini seçse dahi büyüklerin onayına bırakılmaktaydı. Kirvelik seçimi bekârken veya evlendikten sonra da yapılmaktadır. Kirveliği seçme yaşı geçmişten günümüze evlilik yaşı ile orantılıdır. Geçmişte erken yaşta evlenildiğinden kirve seçimi erken yaşlarda olmaktadır. Günümüzde evlilik ileri yaşlarda yapıldığından kişiler yetişkin yaşta veya evlenmeden seçebilmektedirler. Kişiler birbirini kirve seçtikten sonra ailelere kirvelik seçiminden haberdar edilir ve kirvelik bağı oluşmaya başlamaktadır.

2.2.3. KİRVELİK BAĞI/GİRE- BAXE KEWRANÊNÎ

Tunceli Zaza Alevilerinde kirvelik bağı; kutsal ve ağır bir ikrar olarak görülmektedir. Biyolojik olmayan akrabalık olan kirvelik, kişilerin birbirlerini kirve seçtikten sonra ailelerin birbirlerine kirvelik için gitmeye başlamasıyla bağ oluşmaktadır. Kişi kirvelik için direkt aile ziyaretine giderek ikrarlık teklif etmektedir. Husumetli ailelerde ise seçim aile ziyareti ile yapılmaktadır. Ziyaretler esnasında ya da sünnet zamanı pir veya dede dua verir ve ikrarı mühürlenmektedir.

Kirvelik bağının ilk oluşumu ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirveliği teklif eden aile göme, niyaz, çıra ile diğer aileye ziyarete gider(KK.1, KK.6).

Husumetli ailelerde kirvelik bağı; kişi karşı aileye giderken yanına çocuğunu alarak, on iki, on üç veya daha fazla kişi ile gider. Giden kişi yanına kişiler ve çocuğu dışında lokma, helva veya meyve alır. Son yıllarda parada alır. Genelde karşı aileye kirvelik için kadın-anne gönderilir. Kadın çocuğun elinden tutar ve yakın komşularından iki şahitle eve girer. Odaya girerken kapıda darda dururlar, ev sahibi rızalık göstermeden oturmazlar. Çünkü gelenler kirvelik için geldiğini belirtmez. Ev sahibi veya evin büyüğü niyaz ve lokmayı görünce neden geldiklerini anlar. Gelenler ayakta iken isterse rızalık verir, isterse de rızalık vermez oturmaz ve gönderir. Rızalık verip oturduktan sonra, kadın ikrarlık vermek için geldiğini söyler ve çocuğu onun peşine atma tahüdü ile ev sahibinden bu ikrarı kabul etmesini ister. Ev sahibi karar vermede özgürdür ve isterse ikrarı kabul eder, istemezse de ikrarı reddeder. Genellikle ikrar kabul edilir. Sonra pir çağrılır ve pirin huzurundakirvelik ikrarı mühürlenir.

Mühürlemede niyaz dağıtılır.Pirinhuzurunda ikrarı perçinlemek adına söz süreci vardır. İki aile söz verme süreci sonrası ikrar kabul edilir. O andan itibaren iki aile arasında düşmanlık kirvelik bağıyla son bulur. Şahıs ile yapılanda ise benzer ritüeller olur. Ama geliş gidişler farklıdır. Çocukla aileye gidilir ve 'senin peşine atmak istiyorum' denir. Ev sahibi kendisini buna layık gördüğü için ikrarı kabul eder. Pir, rayber huzurunda kirvelik ikrarı tescillenir ve ikrar bağlanır(KK.3).

Kirve olacağımız eve çocuk ve parayla giderdik. Aileye kirvelik teklifi verilir, konuşur ve anlaşırđık(KK.5).

Kirve seçildikten sonra aile niyaz yapar ve niyazla ziyarete gidilir(KK.10).

Aileye giderken göme yapılır ve kirveye de 'sorgis' yapılır(KK.12).

Kirve seçiminden sonra aile, kirveye göme ve tatlı yapar evlerine ziyarete gider(KK.15).

Kirve seçiminden sonra kurban kesilir, niyaz yapılır ve aileye ziyarete gidilir(KK.16).

Sevdiğim kişiye teklif veririm kabul ederse eşimle ziyaretine giderim ya da sevdiğim kişiye eşimle beraber teklif götürürüm, rızalığını alırım. Kirveye giderken göme yaparız. Kişi teklifi ret edebilir. Kirve olmamak için gerekçe varsa bunu nedeniyle pire söyler ve hesap verir(KK.19).

Benim çocuğum doğduğu zaman kirve olacak kişinin eteğine/kucağına çocuğu bırakırım. Yani benim çocuğumun olduğu duyulur. Kirve olarak seçtiğim kişi 'NisanêMiheme/Muhammet Nişanı' olarak bebeğe elbise ve anneye şalvarlık kumaş alır gelirdi. Kirve ziyarete gelip oturduğu zaman, dedesi, babası veya annesi bebeği beşikten alır kirvenin kucağına bırakırdı. Orada kirvelik başlıyordu(KK.20).

Ben tatlı hazırlar, niyaz yapar kirve teklif edeceğim kişinin evine gider, konuşurum. Çocuğu peşine verir kirveliği isterim(KK.21).

Kirvelik bağında niyaz, göme yapılır, elma ve çıra ile kirve teklif edilecek aileye gidilir. Aileye 'oğlumun kirvesi olarak sizi seçtim' denir. Karşı taraf kolay kolay ret etmez. Gitmeden aileye haber verilirse de kirvelik kabul edilir(KK.22).

Aileler birbirine giderken niyaz, göme benzeri yiyecekler götürür. Götürülen yiyecekleri ekonomik koşullar belirlerdi. Ama herkesin olmazsa olmazı niyazdır.

Ailelerin birbirine gitmesi randevulu sistemle olurdu, yani haber verilirdi. Beraber yemek yenir, sohbet edilir. Diyaloglarla bağ güçlü kalırdı(KK.25).

Kirveliğin ilk bağında göme yapar aileyi ziyarete gideriz(KK.29).

Kirveliğe kişiler karar verir. Kirvelik kararı ailelere bildirilir. Aileler birbirlerine elma göme götürür. Kabul edildiğinde karşı taraftaki ailede bütçesine göre bir şeyler götürülür(KK.32).

Tunceli Zaza Alevilerinde kirvelik seçiminden sonra ikrarın tamamlanması için aileler birbirlerine ziyarette bulunmaktadırlar. Aileler, kirvelik teklifi için ziyarete giderken yanlarına bütçelerine uygun yiyecekler veya para götürmektedirler. Ama ailelerin giderken mutlaka götürmeleri gerekenler niyaz, göme ve çıradır. Kirvelik bağında elma götürmek ise değişmektedir. Yiyecekler dışında giderken On İki İmamı temsilen ‘on iki kuruş götürme geleneği’ vardır. Bu gelenek kimi zaman aile ziyaretinde kimi zaman da honça kurulduğunda üzerine konmaktadır. Kimi durumlarda ise gelen aile on iki kuruşu verir ve ev sahibi aile sünnet zamanı kurulan honçaya on iki kuruşu koymaktadır.

On iki kuruş ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirvelikte on iki kuruş aile ziyaret edilirken verilir(KK.30).

On iki kuruş kirveye honçada verilir ve ölünceye dek o kuruşlar kaybedilmez(KK.2).

On iki kuruş yeni bir durumdur, para Tunceli 'ye ne zaman geldi ki, eskiden para yoktu. Honça kurulur, üstüne mendil, çorap konurdu. Ama son yüz elli yıldır kuruş hikâyesi var. Bu on iki kuruş, beş kuruşta, bir kuruşta olabilir. On iki kuruş sembolleşmiş, ailenin durumu yoksa bir kuruşta koyabilir. Hatta bir şey getirmeye de bilir(KK.3).

Biz on iki kuruşu honça boş kalmasın diye honçaya koyarız(KK.6, KK.12).

On iki imamları temsilen kirveler birbirine on iki kuruş verir (KK.10, KK.31).

Kişiler yani iki erkek kirvelik kararı alır. Aile ziyaretinde on iki kuruş kadına verilir. Kadın asla geri çevirmez(KK.11).

Biz de on iki kuruşa ‘des u dı Mihemmed’ denir. Kirveler on iki kuruşu birbirine verir(KK.14).

Kirveler birbirine on iki kuruş verirler(KK.19, KK.21, KK.25, KK.27, KK.32).

Eskiden on iki akçe verilirmiş, ama bizim zamanımızda artık yapılmıyor(KK.20). On iki kuruşu ilk kirvelik teklif edildiğinde aile yanında getirir. Kirveliği kabul eden aile de on iki kuruşu alır. Honça kurulduğunda da kirveliği kabul eden aile on iki kuruşu honçaya niyazla indirir(KK.31).

Kirvelik önceden iki kişi tarafından karar verip ailelere haber verilerek olsa bile, haber verilmeden direkt aileye gidilerek de yapılmaktadır. Kirvelik ailelerin karşılıklı veya pirin huzurunda ikrar vermesiyle tamamlanmaktadır. Pir, dede bazı koşulda sünnet öncesi bulunmasa da sünnet zamanı honça kurulduğunda ikrarı mühürlemektedir. Kirve olan aileler, olmadan önce kız alıp verme olmaması şartı olduğu gibi kirve olunduktan sonra da kız alıp verilmez. Kirvelikte evlilik, tüm aileyi, beş, yedi göbek veya ömür boyu yapılmamaktadır. “*Kirveliği oluşturan değer yargılarının ve kurallarının çiğnenmesi aşınması, dinî anlamda büyük bir günah olarak kabul edildiği için bu duruma neden olanlar ‘düşkün’ ilan edilir ve ‘Düşkün Ocağı’ seyitleri tarafından ‘dara çekilip’ yargılanır çeşitli cezalara çarptırılır*”(Demirdöğen, 2020, s. 341). Kirvelikte evlilik yapıldığı takdirde ağır yaptırımları vardır.

Kirvelikte evlilik ve yaptırımı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirvelikte evlilik olmaz, olursa düğününe gidilmez, lokması yenmez ve dışlanır(KK.10).

Kirveyken evlenen düşkün kabul edilir ve sürgün edilir. O köyde kalamaz. Ama kirveler evlenemez, evlenmezler ömür boyu ikrardırlar(KK.11).

Kirvelikte evliliği Allah kabul etmez, biz ne desek boş olur(KK.12).

Kimse kirveyken evlilik yapamaz, yaparsa düğününe gidilmez, lokması yenmez ve dara çekilir. Dedeye haber verilir, dede onu dara çeker. Niyazı, kurbanlığı ve çıralığı alınmaz. Şimdi ise cem oluyor, adam öldüren bileceme giriyor, eskiden bunlar yoktu(KK.15).

Kirveler arası evlilik olmaz olsa düşkün olur ve kimse evlilik yapan kişilerle konuşmaz(KK.16).

Kirvelikte evlilik asla olmaz. Ama diyelim birbirini tanımadan âşık oldular. Ama aileler açıkladığında kirvelik anlaşıldığı an ilişki biter. Kirve olan kız ve erkek her şeyi sineye çeker. Pire gidilir durum anlatılır ve özür dilenir. Ortada cinsel

bir durum yoksa genelde pir bir şey demez. Ama ortada cinsel bir durum varsa da iki taraftan biri orayı terk eder. Eğer inat edilirse yani 'biz kirve olsak da evleneceğiz' derlerse, aile düşkün ilan edilir. Düşkünliğin bir sürü kuralı vardır. İşlendiği suça bağlı cezaları vardır. Kirve evliliğinde kimse selam vermez, yaşadığı toplumda yaşama hakkı tanınmaz, toplum dışına itilir ve sürgün edilir. Kirvelikte evliliğin affı yoktur. Evlilik olduğunda ikrarına ihanet etmiş kabul edilir(KK.19).

Bir kişinin habersiz evlenme şansı yoktur. O yüzden bir kızı bir defa görmüşse bile annesine anlatır. Kızın köyü ailesi araştırılır. Aile kirve ise olmaz. Ama çocuk gider kızı kaçırırsa Allah 'ın emri/dede nikâhı kıyılmaz. Çocuk düşkün ilan edilir. Pir, rayber geldiği zaman evlenenlerin evine gitmez, lokmalarını yemez ve çıralık almaz(KK.20).

Kirvelikte evlilik çok günahdır. Bundan dolayı diğer dünyada da evlenenlere günah yazılır. Evlenenler kendi cezasını kesinlikle çekiyor(KK.21).

Kirvelikte yedi göbek evlenemez. İçlerinde evlilik olursa düşkün olur(KK.22).

Kirvelikte evlilik olmaz olursa kimse konuşmaz, evine gidilmez ve lokması yenmez(KK.23).

Kirvelikte evlilik olursa kişiler düşkün ilan edilir(KK.25).

Kirvelikte evlilik asla olmaz. Bazen denk gelir, kişiler birbirinden hoşlanır ya da beğenir araştırıldığında kirve çıkarsa uzak durulur(KK.27).

Kirvelikte evlilik olursa dışlama olur. Çünkü bu çok günahdır. Ama şimdi bunu arada yapıyorlar (KK.29).

Kirvelikte evlilik olmaz olursa dışlanır, ayıplanırlar ve çocukları engelli doğar(KK.31).

Kirvelikte evlilik olduğunda kararı dedeler verir. Dede ne ceza keserse kişilere o ceza uygulanır(KK.32).

Kirvelik ikrarı verildiğinde sadece veren iki aileye değil mensup olunan iki soy kapsadığından, iki soy hiçbir şekilde kız alıp verememektedir. Kirvelikte evlilik çok günah kabul edilmektedir. Çünkü kirvelik ikrardır, sözdür ve ikrardan dönmek günahdır. Kirvelikte gelen soy içerisinde evlilik olduğunda, olay pire, dedeye aktarılır ve pir veya dedeler yaptırımında bulunmaktadırlar.

Kirvelikte evliliğin cezaları ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Ocak sahiplerine sorulmuş yılda bu durumdan birkaç vaka gidiyormuş(KK.3). Kirvelikte evlilik olduğunda, pir gelir ve cemaati toplar. Pir ve cemaat affederse kişiler affedilir. Cezası genelde konuşmamak olur ama affedilmek için kurbanı keser, cemaate dağıtır rızalık ister. Cemaat rızalık verirse pir affeder ve düşkünlüğü kaldırır(KK.16).

Tunceli'de bir tane 'Düşkünler Ocağı'var. O da Çemişgezek ve Kemaliye arasındadır. Yani Erzincan Çemişgezek arasındadır. Biz ceza ritüelleri hiç görmedik. Düşkünlük orada yeniden ayağa kalkmadır. 'Düşkünler ocağı,' tıpkı 'SarısaltıkOcağı, Sultan Hıdır Ocağı, Ağuiçen Ocağı, Babamansur Ocağı, Kureyş Ocağı ve Alidost Ocağı' gibi ocaklar içinde yer almaktadır(KK.25).

Dede kişinin suçunu açıklar ve cemaatle cezasına karar verir. Aleviliğe ikrara uymasan dede evinin kapısına taş diker. Kurban kesilse ona verilmez o kurban kesse ondan alınmaz. Selam verilip alınmaz ve o kişi ceme giremez. Kişi kendini düzeltene kadar aforoz devam eder (KK.31).

Kirvelikte evlilik olduğunda pirlere devreye girer. Pirlere beraber Alevilik içinde işlenen suçlardan arınmak için 'Düşkünler Ocağı' vardır. Bu ocağa giden kişiler genelde oraya hizmet ederek affedilirler veya farklı cezalarla aklanırlar. Geçmiş ve günümüz kirvelik ağırlığına bakıldığında, nesilleri kapsayan kirvelik, belli nesillerden sonra gereken ağırlığı görmemektedir. Bunun nedeni şehrin çok fazla göç vermiş olmasındandır. Şehri terk eden nesiller yıllar sonra geldiklerinde burada kirveleriyle belirli veya özel günlerde tanışmaktadır.

Geçmiş ve günümüz kirveliği ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Eski kirvelik ikrardı, şimdi ticarete dayalı olmuş(KK.3).

Eskiden kirvelik bir aileyi değil tüm aşireti kapsardı. Yedi göbek evlenemezdi, ikrardı. Şimdi ne 'kirvelik' ne 'musahiplik' ne 'Sünnilik' ne de Alevilik kaldı(KK.7).

Eskiden kişiler kirvelik kardeşlik olduğunu ve ağırlığını biliyorlardı. Kirvesinin durumu kötüyse önce kirvesi koşar, yaralarını sarmaya ilk kirve gelirdi. Eskiden yardımlaşma vardı şimdi her şey maddiyata dönüşmüş(KK.10). Kirvelik eskiden bağlılıktı. Birbirlerine kenetlenirlerdi. Şimdi kirve kirvenin kızını kaçırmış, kirve kirvenin yeğeni ile evlenmiş düşkün seçilmiyor. Pire haber verilmiyor, kişi yolunu talipliğini bilmiyor(KK.16).

Eski ile günümüz arasında çok fark var. Eskiden ikrarlar çok esaslı idi ve özeldi. İkrar verdikleri zaman, ikrar ikrardı. Kirve kirvenin arkasından konuşmaz, kötü söz söylemez ve onun hakkında kötü düşünmezdi. Kirve dendi mi Allah eyvallahtı. Ama şimdi öyle değil, kirve kirvenin arkasından neler neler söylüyor. Kirvesinden kız alan bile var(KK.20).

Günümüzde ikrarlık kalmamış hatta evlilikler oluyor(KK.22).

Kirvelik çok önemli ve ağırdır, bizde hala aynıdır. Geçmişle bir farkı yoktur(KK.23).

Geçmişle günümüz arasında ciddi değişiklik var. İkrarlar ticari ilişkiye dönüştü. Kesinlikle Kızılbaş dokusunun kendine rehber edindiği verilerin hiç biri günümüzde yok. İkrarlar tümüyle ticari sosyal bir aktivite haline dönüştü. Bir de varlık nedenleri devam etsin diye yapılan kaygıdır. Açıkçası ben toplumun buna ortak kanaat getirdiğini düşünmüyorum. Önemli bir oran bu işe inanmıyor. Herkesin kafası karışmış durumda. (KK.25).

Eski kirvelikte dayanışma çok iyiydi. Durumları iyi değildi ama hep birbirlerine yardım eder, göz kulak olurlardı(KK.32).

Kirvelik geçmişten günümüze değişmiştir. Mana olarak değişimi az olsa da uygulamada çok değişmiştir. Özellikle eskiden köy yaşamının ya da insanların yaşam alanlarının mahalle kültürüne bağlı olduğundan insanlar kirveleriyle kardeş aile gibi yaşam sürmekteydi. Günümüzde köylerde yaşam alanların göçle azalması, mahalle kültürünün yerini apartmanların almasından, iletişimin yüz yüzedeki de telefonlar üzeri yapılmasından ve hayat koşullarının tarım, hayvancılık dışında ticarete bağlı olmasından kaynaklı eski samimiyet ve bağlılık azalmıştır. Bu samimiyet ve bağlılığın azalması ikrarları da etkilemiştir. Kişilerin birbirlerine uzaklığını yakınlaştıran kitle iletişim araçları bağlılıkları yüzeyselleştirmiştir.

2.3. SÜNNET DÜĞÜNÜNE DAVET VE HAZIRLIKLAR/KEWRANIYE DE VENGE CIDAENE U HAZIRLIX KERDENE

Çocuğunu sünnet ettirecek aile maddi imkânlarına göre bir hafta veya on gün önceden hazırlıklara başlamaktadır. Bağımsız yapılacak olan sünnete oranla düğün içi sünnet ve toplu sünnetler, masraf gerektirmediğinden düğün tarihine veya toplu sünnet yapılacak günün tarihine göre düzenleme yapılmaktaydı.

Sünnet, düğün içi veya toplu tören değilse bir hafta, on gün veya çağırılacak kişilerin uzaklık mesafesine göre davet edilecek ailelere 'davetiyeci' yollanmaktadır. Sünnet düğününe davet, elma, niyaz, ekmek, göme, mum ve şekerle yapılmaktadır. Sünnet çocuğunun annesi, yakın akraba, komşu, kirve ve musahipleri evde pişirdiği ekmek, niyaz, göme veya elma ile davet etmekteydi. Geriye kalan evlere ve uzakta ki köylere davetiyeci seçilmekteydi. Davetiyeci, köy ve bölgeye hâkim biri olmakla beraber genelde maddi durumu iyi olmayan kişiler arasından seçilmekte veya aile yakınları davetiyeci olarak seçilirdi. Davetiyeci, şeker, mum veya elma ile ailenin belirlediği evlere gitmekteydi. Davet için gidilen evler davetiyeciye bahşiş olarak maddi imkân doğrultusunda para veya yiyecek vermekteydi.

Davetiyeci ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Düğün davetiyecisi olurdu. Davetiyeci aileleri şekerle davet eder. Davet ettiği evler bahşiş olarak para veya sabun, un, şeker, çay verirler. Düğünde de sünnette de özel davet edeceğimiz kişilere, kirve ve musahiplere davet elma ile yapılır(KK.30).

Sünnet düğününe davette davetiyeci tutulurdu. Davetiyeci mum, şeker ve elma ile davet edilecek evlere yollanırdı. Gittiği evler daveti karşılığında davetiyeciye bahşiş verirdi(KK.5, KK.7, KK.8, KK.9, KK.15, KK.20, KK.23).

Eskiden davetiyeci vardı. Davetiye kartı yerine şeker vardı. Herkese şeker yollanır ve eğlenceye davet edilirdi. Hala, teyze, kirve ve musahiplere de göme yapıp, davet için davetiyeci yollanırdı. Biz gömeye 'bicik'deriz. Davetiyeci düğünden bir veya iki gün önce davet etmeye giderdi(KK.6).

Davetiyeci vardı. Davetiyeci genelde sünnet çocuğunun annesi, babası veya kadeşi olurdu, onlar davetiyeci olmasa ayıp karşılanırdı. Davetiyeciyle elma kutsal olduğundan elmayollanır. Yakın komşulara davet elma, metre işi kumaş veya tülbent ile yapılırdı(KK.10).

Biz davetiye yollardık. Davet edilen herkes elini cebine atar davetiye bahş verir. Biz buna 'sılaye' deriz(KK.19).

Düğün ve sünnete davet için davetiye yollanırdı. Davetiye davet edeceği evlere şeker ve elma ile yollanırdı(KK.21).

Davet için davetiye tutulur ve onunla mum, elma yollanırdı.(KK.31).

Davet için davetiye tutulurdu. Musahip ve kirveye elma, elma yoksa mum ve şeker yollanır. Ama herkese mum yollanırdı, çünkü mum ışıktır(KK.32).

Günümüzde davetiyecilik yöntemi nadir olarak varlığını sürdürmektedir. Sünnet düğünlerine davet teknolojinin katkısıyla değişmiştir. Uzak yerlere gönderilen davetiyecinin yerini telefonla aramak, şeker mum ve elmanın yerine de davetiye geçmiştir. Düğün sahipleri davet edecekleri kişilere davetiye yollamak veya kendileri davet etme yoluna gitmektedirler. Musahip ve Kirvelere davet, kişileri ziyaret ederek ve eski ritüeller kısmen aynı olarak yapılmaktadır.

Davetiye ile davet gönderildiğinde sünnet hazırlıkları başlar. Sünnet hazırlıkları sünnet çeşidi de göre bir veya iki gün fark ile başlar.

Sünnet hazırlıkları ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnete hazırlanma bir hafta önceden başlar(KK.10).

Sünnete hazırlık birkaç gün öncesinden başlar(KK.12).

Sünnete hazırlık iki gün öncesinden başlar(KK.15, KK.20, KK.23).

Sünnet düğünle beraber olduğunda, aynı gün başlar(KK.31).

Sünnet hazırlıklarında sünnet, düğün içinde yapıldığında düğün hazırlıklarıyla, toplu yapılırsa iki gün ve tek bir aileyi ilgilendiriyorsa bir hafta önce başlamaktadır. Sünnette ilk 'köçek' denilen kişi belirlenmektedir. Ailenin belirlediği köçek, çocukla ilgilenmekte, kirvenin belirlediği köçek ise kirvenin yetişemediği durumlarda kirve yerine aileye yardımcı olmaktadır.

Sünnet hazırlıklarında, davetiye yollanan konuklar farklı köy ve şehirlerden gelmeye başlamaktadır. Davete icabet eden misafirlerin ağırlandığında kirve, musahip ikrarındakiler sünnetedilecek çocuğun evinde, yakın akrabalar komşularda, uzaktan gelen akraba ve tanıdıklar 'konak' denilen evlerde ağırlandığıdır. Konak evleri, halk eskiden köy yaşantısına sahip olduğundan komşu evleri veya akraba evlerinden

seçilmekteydi. Düğün veya sünnet günlerinde misafirler konaklara yerleştirilmektedir. Misafirlerin, sabah kahvaltısı ve akşam yemeğimi safirolunan konak ev tarafından veya düğün sahibi tarafından karşılanmaktadır. “*Konak evine verilen hayvanlardan konukların arzusuna göre sulu haşlama veya kemikli parça etlerin bir demir şişe geçirerek ocakta harlı bir köz karşısında çevrilerek pişirilip kızartılması şeklinde olur. Ki genel olarak konak evine verilen hayvan ‘kebab vermek’ adıyla söylenir*” (Demirdöğen, 2020, s. 353). Genel olarak kahvaltı konak evden ama diğer öğünler düğün sahipleri tarafından karşılanmaktaydı.

Sünnette konak evler ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: *Gelen misafirler çocuğun evinde kalırdı ama yer kalmadığında komşulara yerleştirilirdi(KK.5).*

Sünnet düğününe uzaktan gelen konuklar, komşuya yollanır. Sabah kahvaltılarını konak olarak kaldıkları ev sahipleri karşılar. Akşam yemekleri zati sünnet evi yemek verirdi(KK.7).

Konuklar sünnet evinde veya birinci derece yakınların evlerinde konaklardı. Kirve ise aile evinde kalırdı. Konaklara yemeği sünnet sahibi yollardı(KK.10). Eskiden düğünlerde misafir çoktu. Gelen konuklar konu komşuya yollanır ve gittikleri ev yemeğini içmesini karşılardı(KK.15).

Sünnet düğünü için misafirlere konak verilir. Kahvaltı, öğle ve akşam yemeğini düğün sahipleri karşılar. Hizmeti de genelde kapı komşu yapardı(KK.19).

Gelen misafirler konaklara verilirdi(KK.21).

Konukları konaklarda ağırlar ve kahvaltılarını yemeklerini sünnet sahibi yollardı(KK.31).

Tüm ritüellerde olduğu gibi konak vermede de kapı komşu hizmeti ortaya çıkmaktadır. Konak olarak evini verdiği gibi hizmeti de genelde kapı komşu üstlenmektedir. Sünnet çocuğu hazırlığı için oda ve yatak hazırlanmaktadır. Odayı ve yatağı ailenin hazırladığı gibi kirvenin de hazırladığı görülmektedir.

Sünnet çocuğunun yatağının hazırlanması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnet yatağını anne ve baba yapardı, bazen kirve yapardı. Kirve yatak yapınca çocuğun babası sonrasında parasını öderdi(KK.5).

Sünnet çocuğunun yatağını babası yani aile hazırlardı(KK.7, KK.9, KK.11, KK.16, KK.19, KK.21, KK.27, KK.32).

Sünnet yatağı için özel bir yatak yoktu. Aile temiz bir yatak hazırlar ve kirvenin eşi yardım ederdi(KK.10).

Sünnet yatağını kirve hazırlardı(KK.15, KK.23).

Evin hazırlıklarını çocuğun ailesi yapar ama kirvede katkısını sunardı(KK.25).

Kirve ve aile ortak hazırlardı(KK.31).

Çocuğun yatağını geçmişte ve günümüzde genel olarak babası hazırlamaktadır. Önceleri evlerin tek kat tek göz olmasından dolayı yatak yapma varken günümüzde ise maddi imkânlarla göre çocuğun kendi odası bulunmaktadır veya sünnet için bir oda süslenebilmektedir. Çocuğun yatağından sonra kıyafetleri hazırlanmaktadır. Kıyafeti çocuğunluk kirve almakta çok nadir çocuğun babasının aldığı da belirlenmiştir.

Sünnet çocuğunun kıyafetinin hazırlanması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnette giyeceği kıyafeti babası alır(KK.1, KK.9).

Çocuğa piren alınır. Pireni kirve alırdı ama durumu iyi değilse baba da alırdı(KK.5).

Çocuğun kıyafetlerini kirve alır(KK.6, KK.11, KK.12, KK.16, KK.19, KK.21).

Kirve çocuğa yelek, gömlek ve pantolon alır(KK.7).

Sünnette çocuğa piren giydirilirdi, beyaz gömlek şeklindeydi piren ve onu da kirve alırdı(KK.10, KK.23).

Çocuğa takım giydirilirdi ve takımı kirve alırdı(KK.15).

Kirve, çocuğun elbisesini, sünnet için de havluyu ve sabununu alırdı(KK.22).

Kirve çocuğun elbiselerini getirirdi. Eskiden pantolon gömlek ve iç elbise alırdı.

Sonra piren almaya başlandı, şimdi de sünnet elbisesi alınır(KK.27).

Kirve çocuğa sırmalı elbise diktirirdi(KK.31).

Kirve çocuğa takım elbise, piren ve don alırdı(KK.32).

Sünnet kıyafeti, önceleri sünnet gömleği/piren ve takım elbiseden oluşmakta iken günümüzde sünnet elbisesi olarak bilinen şapka, pelerin, asadanoluşan mavi beyaz elbise alınmaktadır. Günümüzde sünnet işlemi sağlık kuruluşlarında yapılması daha çok tercih edildiğinden kıyafeti göstermelik giydiği ve sünnet işlemi dışında kalan diğer inanç ve pratiklere ceket, gömlek ve pantolondan oluşan takım elbise ile katıldığı gözlemlenmiştir.

2.4. SÜNNET DÜĞÜNÜ/WEYVE KEWRANIYE

Tunceli'de geçmişten günümüze sünnet, özünde aynı inanç ve pratiklerle sürmektedir. Sünnet, geçmişte köy yaşantısında imece usulü, gelen misafirlerin desteği ile yardımlaşarak yapılmakta iken, günümüzde sünnet daha çok aile ekseninde yapılmaktadır. Gelen misafirlerin getirdiği hediyeler, sünnet düğün gün sayısı, kentleşme ile değişikliğe uğramıştır. Hediyeler önceleri yağ, peynir, çökelek, hayvan ve nadiren para, altın iken günümüzde daha çok para ve altın olarak değişiklik göstermiştir.

Sünnet düğün sayısı önceleri maddi imkânlarla göre şekillense de köyün ortak düğünü gibi görülüp tüm köy halkı birlikte hazırlanır, birlikte inanç ve pratikleri uygulandığından sünnet düğünü 1- 3 gün arası yapılmaktaydı.

Sünnet düğün günleri ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:
Düğün bitimi olan sünnette ve ayrı yapılan sünnette de düğün bir gün olur (KK.30).

Sünnet düğünü bir gün yapılırdı. Şimdi de bir gün yapılıyor (KK.1, KK.19, KK.23, KK.29, KK.32).

Sünnet bir gün de yapılır biterdi. Eğlence olmazdı (KK.5).

Sünnet düğünü bir gün yapılırdı, durumu iyi olan aileler iki gün yapardı (KK.4).

Düğün gibi sünnet düğünü yapılırdı, üç gün sürerdi (KK.6, KK.7).

Sünnet düğünü iki gün bazen de üç gün yapılırdı (KK.9).

Çok eskiden sünnet düğünü üç gün yapılırdı (KK.10, KK.15, KK.20, KK.31).

Sünnet düğünü düğünün içinde bir gün yapılırdı (KK.11, KK.14).

Eskiden sünnet düğünü bir gündü hatta saatlerdi (KK.16).

Sünnet düğünü iki gün yapılırdı (KK.12, KK.21, KK.22, KK.27).

Bizde özel sünnet yapılmazdı. Son dönemlerde varlık nedenleriyle özel yapılıyor.

Düğün içinde bir günde sünnet yapılırdı (KK.25).

Sünnet düğünü, sünnetin yapılacağı çeşide bağlı olarak değişiklik gösterir. Toplu sünnet ve düğün içi yapılacak sünnette bir gün sürmekte, bir aileyi ilgilendiren sünnet düğünü ise iki veya üç gün sürmekteydi. Günümüzde sünnet düğünü bir gün sürmektedir. Sünnet kesimi sağlık kuruluşlarında yapıldığından süre azalmıştır. Sünnet düğünü eğlence odaklı değil kesim odaklı olmuştur.

Sünnet düğünü, bir, iki veya üç gün yapılırsa da her gün yemek verilmektedir. Yemekler bir gün önceden hazırlanmakta, gelen misafirler aç gönderilmemektedir. Yapılan yemekler, gelen misafirlerin ve kirvenin getirdiği hayvanlar, yiyecekler ve ailenin kestiği kurbanla yapılmaktadır. Üç gün yapılan sünnette ilk güne 'zeyiler' günü denmektedir. Zeyi; aslında evin evlenmiş olan kızına denmektedir. Ama evlenen kızın bir yıl sonra baba evine gelmesine de 'zeyi'denmektedir. Son günü honça kurulumu sünnet kesimi, ardından yemekler, eğlence ve kına dağıtımı yapılırdı.

Sünnetdüğüngünleri ve yapılanlar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Düğün günü sabah kurbanlar kesilir, yemekler ve eğlence yapılır. Yemekten önce sünnet kesimi ve honça yapılır. Honça önemlidir. Çünkü honça üstünde ikrar verilir. Kirvelik ikrarı bu honçada verilir(KK.30).

Düğünde sünnet yapılırdı ve düğünün son günü kurban kesilir, yemek, niyaz yapar verilirdi(KK.1).

Bir gün yapıldığında baba kurban keser yemekler yapılır, eğlence olur ve kesim yapılır. İki gün yapıldığında iki gün eğlence ve yemek son gün ise kesim yapılırdı(KK.4).

Sünnet bizde bir gündü ve sadece honça indirip kesim yapılırdı. Düğün, davul, zurna ve eğlence olmazdı. Sabah kurban kesilir, honça kurulur ve kesim yapılırdı(KK.5).

Sünnetin birinci günü yemekler ve eğlence yapılır. İlk gün zeyiler, yakınları ve komşuları için yapılır. İkinci gün herkes gelir davul zurna yemekler ve eğlence olurdu(KK.6).

Üç gün yemek eğlence yapılırdı, alkol verilmezdi(KK.7).

Sünnet bir gün yapılacaksa o gün sünnet kesimi yapılır ve konu komşuya yemek verilir. İki gün yapıldığında ilk gün eğlence olur, ikinci gün ziyarettir, eğlence yoktur. Kesim yapılır, konu komşuya yemek yapılır, yemeğe ilk kirve oturur. Kalan yemekler dağıtılır. Üç gün yapıldığında ilk gün kavurma ve yemekler yapılır, üç gün boyunca o yemekler verilir. Eskiden yemekte kadınlar ve erkekler yan yana oturmaz, aynı odada farklı sofralarda yerlerdi. Düğüne herkes katılır, aile ve kirve en güzel kıyafetleriyle gelirdi(KK.10).

İki gün boyunca davul zurna eğlence yapılırdı, yemekler verilirdi. (KK.12).

Çok eskiden iki gün düğün gibi davul, zurna, eğlence ve yemek yapılırdı. Üçüncü gün de sünnet yapılırdı(KK.15).

Sünnet düğünü bir gün olduğundan yemek verilir kadın ve erkek karışık yemek yenirdi(KK.16).

Sünnet düğünü normal düğün gibi yapılırdı. İlk gün zeyiler günü, eğlence ve yemek yapılır. İkinci gün herkes gelir eğlence yapılır, kına dağıtılır ve yemek verilir. Üçüncü gün honça ve sünnet kesimi yapılırdı(KK.20).

Sünnetin ilk günü yemek yapılırdı, ikinci gün sünnet yapılır ve yemekler yenirdi(KK.21).

Sünnette iki gün düğün gibi eğlence yapılır. Davul zurna gelir. Sünnet sahibi kurban keser. Genelde üç hayvan kesilir, yemekler yapılır. Yemek olarak şorbik, kavurma ve pilav yapılırdı. Durumu iyi olmayanlar honça için niyaz yapar ve dağıtırdı. Allah için herkes honçaya göme yapar götürür. Honçaya niyaz, göme ve para bırakılır. Sonra da sünnet kesimi yapılırdı(KK.22).

Sünnette kurban kesilir niyazlar yapılır. Yemeği erkekler yapardı ve kadın erkek ayrı oturarak yemek yenirdi. Eğlenceler yapılırdı(KK.23).

Sünnet düğünlerinde önce kurban kesilir. Hayvan kanı akıttıktan sonra insan kanı akıtılır. Kurban kanı sünnet düğünü ve normal düğünlerde de hemen temizlenir iz bırakılmaz. Sünnet kazasız atlattıktan sonra yemeğe geçilir(KK.25).

Sünnet düğününde eğlence ve yemekler yapılırdı. Kadın erkek hep birlikte eğlenir yemekler yenirdi (KK.27).

Bir gün içinde sünnet edilir yemek verilirdi(KK.29).

İlk gün kirve gelir sünnet merasimi yapılır. Sonraki iki gün yemekler verilir eğlence yapılır. Yemekler kadınlar ayrı erkekler ayrı ama aynı yerde farklı

sofralarda yemek yerlerdi. Yemeğe ilk kirve otururdu. Düğünde kimse aç gönderilmez ve alkol ikramı yoktu(KK.31).

Sünnet düğünlerinde kurban alınır ziyarete götürülür. Sünnet edilir kurban kesilir. Getirdiği göme ve niyazlar dağıtılır. Ziyaret yerinde yapıldığından sünnette eğlence davul ve zurna olmazdı. Köy yerinde yapılanlarda ise davul zurna olur sünnet edilir yemek verilirdi. Geneldesünnet düğün içinde yapılırdı. Düğünün son günü dede gelir dua verir, kirvelik ikrarı ömür boyu olsun diye kirvelere, sünnet çocuğuna, aileye, cemaate, topluma tabiata ve ziyaretler dua ederdi(KK.32).

Yakın tarihte ve günümüzde kentleşme ile düğün içinde yapılan sünnet ve toplu sünnet çok tercih edilmemekte sadece köylerde nadiren yapılmakta düğün günü debire düşürülmüştür. Yemeklerin verildiği düğün gününde orkestra ile veya çeşitli müzik çalar aletlerden yararlanılarak eğlence düzenlenmektedir. Kimi sünnet düğünlerinde eğlence düzenlenmediği de görülmüştür. Düğün köy yerinde yapıldığında düğün sahibinin evinin önü, okul bahçesi gibi geniş alanlar veya köy meydanları seçilmektedir. Günümüzde kent merkezinde düğün salonları da düğün yeri olarak seçilmektedir.

2.5. SÜNNET MERASİMİ VE DİNİ TÖREN/MERASİMÊ DOMON CI RA KERDENE/SUNET U RİTÜELÊİTİQATİ

Düğünün yapıldığı gün sayısına göre sünnetkesimtöreni günü değişiklik göstermektedir. Bir gün yapıldığında aynı gün yapılmaktaydı. İki gün yapıldığında son gün ve üç gün yapıldığında çoğunlukta son gün ama ikinci gün de yapılabilmekteydi.

Sünnet kesiminin yapıldığı gün ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnet düğününün son günü sünnet töreni yapılırdı(KK.6, KK.20).

Toplu sünnet düğününde ilk gün yemek verilir, ikinci gün tüm çocuklar toplanır sırayla sünnet edilirdi(KK.9).

Sünnet düğününün ilk günü sünnet töreni yapılır(KK.10).

Sünnet töreni ilk gün yapılır ve ikinci gün eğlence yapılırdı(KK.12).

Sünnet düğünü bir gündü aynı gün güneş doğarken sünnet töreni yapılırdı(KK.19).

Sünnetin ikinci günü tören yapılırdı(KK.21, KK.27).

Düğün içinde elma atıldıktan sora sünnet töreni başlardı(KK.25, KK.32).

Sünnet töreni günü için bir takım pratik ve inançlar vardır. Bu inanç ve pratikler Tunceli’de öz olarak aynı olacak şekilde ama uygulamada değişiklik göstermektedir. İlk olarak kirveyi düğüne veya törene gelmesi için sünnet olacak çocukla köçek kirve evine yollanmaktaydı. Sonrasındakirve,ailesi,köçekler ve sünnet olacak çocuk beraber sünnet alanına gelmektedir. Çocuğun babası kirveyi karşılar ve niyaz olurlardı.

Kirvenin gelişi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirveye ilk gün gidilir ve kirve kurbanı ve niyazıyla ilk güne gelirdi. Çocuğun babası kirveyi karşılar karşılıklı niyaz olurlar, yani sağ omuzlar öpülürdü. Çocuğun babası kirvenin omzuna temiz havlu atardı. Kirve aynı köylü de veya farklı köylü olsa da bunlar yapılırdı(KK.10).

Kirve geldiğinde çocuğun babası karşılar, birbirlerine niyaz olur, sağ omuzdan öperler(KK.11, KK.15, KK.27).

Önce baba etli yemek yapıp gider o yemeğe ‘sorgiç’ denir. Sonra kirve aynı yemeği yapar ve kurban alır sünnete gelir(KK.12).

Sünnetten bir gün önce kirveye gidilir. Ertesi gün kirve alınır ve sünnet alanına getirilir(KK.16).

Köçek var kirvenin ve ailenin yardımcısı olur. Sünnet düğününde köçekle sünnet olacak çocuk kirvenin evine gönderilir. Kirve hayvan keser onu kebab yapar komşuları eve çağırır onlara yemek verir ve yemekleri köye dağıtır. Sünnet kirvenin kirveliğinin tamamen başladığı anlamı taşır. Sonrasında kirve ve kirvenin köçeği çocuğun köçeğine aynı miktarda bahşiş verirler. Kirve, sünnet çocuğu ile köçeklerle çocuğun evine döner(KK.20).

Aile kirveye bir gün önceden niyaz ve hediye yollardı(KK.23).

Alevilik inancında, Kızılbaş kültüründe sağ omuzdan öpmek vardır. Yaşlı kadınların avuç içi öpülür. Yaşlı erkeklerde omuzdan öpülür. Bunlar dışında kirveler birbirini gördükleri zaman da sağ omuzdan öper. Biz sağ omuz öpmeye ‘kelle kesmek’ deriz(KK.25)

Kirveye niyaz, hediye ve ihtiyaçları olacak eşyalarla bohça hazırlanır veyollanır.Kirve aynı köyden veya farklı köyden de olsa kurbanı ve niyazıyla

gelir. Çocuğun babası davul zurna ile kirveyi karşılar ve niyaz olurlar. Kirvenin gelişi ayrı hürmet gerektirir(KK.31).

Kirve sünnet alanına, ailesiyle beraber, kurban, göme ve niyazla gelmektedir. Kirveyi çocuğun babası karşılayıp niyaz olduktan sonra sünnetin, dinî törenine geçilir. Sünnetgününden bir gece önce çocuk ve daha önceden belirlenen köçek denilen kirve yardımcısı ile kirve evine yollanmaktadır. Kirve evinde, çocuk yıkanır giydirilirdi. Kirveye yollama geleneği olmayan aileler, çocuğu kendi yıkamaktaydı. Her iki durumda da sünnet tören günü erkenden kalkıp sünnet edilecek çocuğu yıkamaktaydı.

Sünnet edilecek çocuğun banyosu ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnet edilmeden banyosunu kirve yaptırır(KK.6, KK.15).

Sünnet töreninden önce biri gider çeşme başına kazan kurar. Kazanı kuran çocuğu yıkar ve çocuğu aileye getirir, bahşişini alır. Eskiden evlerde su yoktu, o yüzden çeşmelerde çocuk yıkanırdı(KK.7).

Çocuğu annesi yıkardı(KK.10, KK.31).

Suyu tanıdık biri getirir, çocuğu ise anne yıkardı(KK.12).

Genelde çocuk kirvenin evinde yıkanır. Su çocuğun evinden çıkmıyor o yüzden kendi evinde yıkanacağı zaman komşusu suyu getirir ve yine kirve yıkar. Kirve ve suyu dökmek için bir yardımcı banyoya girer(KK.16).

Çocuk kendi evinde annesi ve yardımcı bayanlar tarafından yıkanır. Yıkandıktan sonra piren giydirilir(KK.19).

Banyoya annesi babası kirve ve sünnetçi girer. Annesi çocuğu yıkar(KK.21).

Kirve ve eşi çocuğu yıkar. Kirvenin eşi yoksa annesi veya kız kardeşi yıkar(KK.23).

Çocuğu yıkayacak kişiyi aile seçer. Enerjisi güzel geleceğini olumlu etkileyecek biri seçilir. Mahrem olduğu için çok insan dâhil edilmez. Suyu özel olarak hazırlanmaz ama kazan özeldir. Hem taziyede hem yemeklerde kullanılan ortak kazanda su ısıtılır. Suyu ısıtmayı, aileyi sevenler üstlenir. Dağ köyleri olduğundan sular çeşmeden alınır. Herkes bu tarz uygulamalara katkı sağlamak

ister. O nedenle suyu getirme, ısıtma ve diğer yardımlara herkes dâhil olur (KK.25).

Çocuğu yıkamak için banyoya anne, baba ve kirve girer(KK.29).

Çocuk, banyo yapıldıktan sonra sünnet kesimi için hazırlanır.Sünnet törenine genelde dede ve sünnetçi katılmakta ve dede,dinî töreni sünnetçide, sünnet törenini yönetmektedir.

Dinî ve sünnet törenine katılacak kişi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnete dede ve sünnetçi çağrılır(KK.30, KK.10, KK.23).

Eskiden sünnete berber gelirdi. Sonraları sünnetçi gelmeye başladı. Bize Hozat'tan gelen İsmet bey vardı veya Çemişgezek'ten Mustafa bey vardı, onlar sünnete gelirdi(KK.16).

Sünnete dede ve sünnetçi çağrılırdı. Sünnetçinin de dinî bir misyonu vardı. Sünnetçi sünnet dualarını bilirdi(KK.19).

Sünnete sünnetçi çağrılırdı. Belli bir sünnetçimiz vardı, sünnetlere o gelirdi. Sünnetçi tüm sünent uygulamalarını yapardı(KK.21, KK.22).

Sünnetçi çağrılırdı ama bilinen sünnetçiler sınırlıydı. Buralarda sünnetçi, askerdeyken öğrenen veya bir yerde çalışarak öğrenen kişiler olurdu. Özel sünnet eğitimi alan yoktu genelde askerden bu işi öğrenenler sünneti yapardı. Sünnetçi olarak berberler daha çok tercih edilirdi. Çünkü usturayı iyi kullanan biri sünnetçi olmalıydı. Gelen sünnetçilerin tümü sünnet dualarını ve uygulamalarını bilirdi(KK.25).

Sünnetçi olarak usturayı kullanabilenler gelirdi. Genelde bilinen bir sünnetçi sünnetleri yapardı(KK.32).

Sünnetçi olarak usturayı iyi kullanan, uydulamaları, duaları bilen biri gelirdi. Sünnetçiliği uzman olarak berberler yapardı(KK.19).

Tanıdık sünnetçi vardı. Hem davulcu hem sünnetçiydi, o sünnetlere gelirdi(KK.23).

Sünnetçi Mazgirt'ten gelirdi, orada bir aile vardı, Sadızgiller diye hepsi sünnetçiydi. Genelde onlar sünnete gelirdi(KK.31) .

Sünnetçi usturayı iyi kullanabilen kişiler olmaktadır. Genelde sünnetçi askerden sünneti öğrenenler ve berberler olmaktadır. Sünnetçilik aileyi de etkileyen

bir meslek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir ailenin tüm fertleri sünnetçi olabilmektedir. Sünnetçi, berberlik, davulculuk gibi meslekler dışında dinî misyonada sahip olmaktaydı. Sünnetçi sünnet dualarını ve ritüelleri bilmekteydi. Sünnetçi dışında dede geldiği zaman dinî ritüelleri dede yapmakta, kesimi sünnetçi yapmaktaydı. Dede geldiğinde dinî törengeneral olarak sabahın erken saatinde başlamaktadır. Sünnetin diğer iki çeşidi olan toplu sünnette ve düğün içi sünnette zamanlama değişiklik göstermektedir. Dinî tören, kurban kesimi ve honça kurulmaktan oluşmaktadır. Kurban kesimi ve honça bazen aynı anda bazen de sıra ile yapılmaktadır. Genelde önce honça kurulur dede duasını verir ve ardından da kurban duasıyla kurban kesimi yapılmaktadır. Tunceli Zaza Alevileri honçaya/küçük yer masasına 'Muhammethonçası' veya 'Hızır'ınhonçası' demektedir. Ayrıca honçada kirvelikle ilgili dua da verilmekte ve kirvelik mührü sünnet honçasında yapılmaktadır.

Honçaya ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnette honça kirvelik için kurulur. Honça kurulduğu zaman kirvelik esaslık kazanır. Ondan önce kirvelik sözde kirveliktir. Asıl ikrarlık honçadır. Kirvelik honçada mühürlenir. Honçanın üzerinde; niyaz, bıça tava, çıra, havlu, ibrik, kova, sabun ve elek vardır. Ayrıca kül indirilir ve bu küle 'wele Mihemed'i' denir. Bu kül ateşin aydınlığıdır. Aynı zamanda dezenfektandır. Honçada kül duası yapılır. sonda da eleğe herkes para bırakır, bu para çocuğa hediye edilir(KK.30).

Kirvelik sünnette mühürlenir. O zamana kadar kirvelik sözdedir. Honçada kirveler, sünnet edilecek çocuk oturur. Honça üstüne; on iki kuruş, mum, niyaz, havlu konur. Honça Muhammet honçasıdır ve orada kirvelik bağlanır. Honçanın sonunda katılan herkes honçaya para bırakır(KK.2).

Eskiden sünnet ağırdı. Sabah erkenden kurban kesilir ve honça kurulurdu. Sonra dualar edilir honçada kirvelik için de dua alınırdu, honçaya dua bitince para atılırdu. Katılan herkes bir lira bile olsa atardı. Herkesin getirdiği niyazlar dağıtılır ve yemek verilirdi(KK.4).

Yemek yapılır, honça kurulur, dinî tören olur dualar edilir sonra herkes honçaya para bırakırdı. Para, honça sonunda sünnetçiye verilirdi(KK.5, KK.6, KK.15).

Honça kurulur, duası okunur, herkes para atar, parayı hoca alırdı(KK.7).

Yemek, ekmek yapılır, honça kurulur. Honçaya niyaz, on iki kuruş konur. Kirve, çocuğun babası ve hoca honçanın yanına oturur, honça duası verilir(KK.9).

Gün doğumunda honça kurulur. Dede gelir duasını okur. Yoldan biri geçse dahi o duada durur, duayı dinler ve honçaya para atar. Honçaya parayı ilk kirve atar. Dua ve paradan sonra honça kaldırılır, sünnet kesimi başlardı(KK.10).

Düğünün son günü 'Muhammet honçası' konur. Honça da kirve, sünnet çocuğu karşılıklı yanlarına da sünnetçi oturur. Honçada dua okunur, hediyeler getirilir ve herkes honçaya para koyar(KK.11).

Honça kurulur, dualar okunur kirve honçaya on iki kuruş bırakır. Honça, kirvenin on iki kuruş dışında zenginliğini göstereceği andır(KK.12).

Sünnet honçası kurulur, dualar edilir ve para bırakılır. Paralar dedeye ve sünnetçiye verilir. Dinî törenden sonra sünnet kesim kısmına geçilir(KK.16).

Dede honçanın başına, cemaat önüne geçer. 'Hızır'ın Honçası' indiğinde herkes katılır ve herkes honçaya para atar. Para hoca ve sünnetçinin olur. Dualarla kurulan honça kaldırılır, sünnete geçilir(KK.19).

Honça indirilir sünnetçi dua okur, dua okurken yan tarafta iki veya üç kurban kesilir, kapı komşulara dağıtılırdı(KK.21).

Honça indirilir, üzerine göme konur. Sonra sünnet kesimine geçilir(KK.22).

Honça kurulduğunda üstüne lokma konur. Dede honçada honça duasını okur. Duadan sonra ilk kirve ardından herkes para atar. Para sünnetçiye verilir(KK.23).

Sünnetin özel kurbanı vardır. Kurbanı kesecek bıçak ve yapılacak yemeğe konan tuz dede tarafından okunmuştur. Kurban sevgiyle baktığın bir insan tarafından kesilir. Ritüel kesinlikle güneşe doğru yapılır. Çünkü güneşin doğuşu ve batışı kutsaldır. Kurban kesimi de gübeşe doğru yapılır. Honçada güneş doğmadan indirilir. Güneş doğduğu an dualar vermeye başlanır. Sünnet olacak insan kirvesiyle beraber honçanın karşısına geçer, sünnetçi ve davet edilen yakınları da yerlerini alır. Dede honçada dualar verir. Honça kutsaldır, herkes honçaya katılmak ister. Hizmet için kirvenin kirveye taktığı bahşış honçaya konur. Kullanılmamış temiz havlu, sabun, su konur ve bunları hazırlayan kişiler farklıdır(KK.25).

Honça kurulur, dualar edilir, önce kirve ardından herkes para atar. Para ailenin durumu iyi değilse çocuğa takılır, durumu iyiyse sünnetçi alır(KK.31).

Honçada dua edilir, sonra yemekler yapılır(KK.32).

Honça kurulduktan sonra honçanın üstüne, havlu veya temiz bir mendil ile örtülü kalbur/halbur/elek,çıra, göme ve niyaz bırakılmakta, ayrıca el yıkama töreni için de temiz havlu, sabun ve su bırakılmaktadır. El yıkama töreni için kullanılan malzemeler honçaya bırakılmadığı durumlarda, törende bunları kullanacak kişi sabunu ve suyu elinde havluyu omzunda taşımaktadır.Honçanın üstündekiler dışında etrafına katılanların ve sünnet sahibi ailenin getirdiği göme, niyaz, meyve ve kuruyemiş konmaktadır. Honça dua ile başlar, duadan sonra halbura ya da honçaya niyaz olunur yani öpülür ve mendilin üstüne para bırakılır. Kirvenin para atmasıyla,sünnet törenine katılan harkes halbura para atar. Dedenin gömeyi kırmasıyla veyiyecekleri eşit dağıtılmasıyla honça ritüeli sona ermektedir.

Honça duası veya 'kül duası' olarak okunan dua; *"Honçaya kirveler ve çocuk oturtulur. Benim yaptığım kirvelik ikrarında önce kirveliliğin önemi değerini ve ağırlığını anlatırım, yedi göbek evlilik olmayacağını söylerim. Anlattıklarımı anladılar mı soruyorum, sonra 'benden günah gitti' derim. Nedir günah; '7 göbek geçmeden kirveler arası evlilikler olursa ben sorumlu değilim sizsiniz artık beni aştı' derim. Anlatması benden uygulaması kirvelerden olur. Anlattıklarım bitince sünnetin Kurâna dayatan kısmını anlatırım. Ali İmran 81-82. Ayetini Türkçe olarak anlatırım 'Esirgeyen bağışlayan Allah'ın adıyla 'Hani Allah peygamberlerden ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekilerin tasdik eden bir peygamber geldiğinde ona mutlaka inanıp yardım edeceksiniz diye söz almış, kabul ettiniz ve bu ahidimi yüklediniz'' der. Yani bu sünnet olayında bir güven vardır. Hayat boyunca darda bollukta olursanız fakirlikte zenginlikte hastalıkta sağlıkta birbirinize yardım edecek ve sırt vereceksiniz. Allah bunları buyuruyor diye anlatırım ve onlara 'kabul ettiniz mi?' diye sorarım. Onlar da 'kabul ettik' derlerse o zaman külün üstünde 'Allah diyor ki siz birbirinize dedenin huzurunda söz verdiniz o zaman bende size şahitlik ediyorum' der. Sözler verilir ve orada artık kirvelik olayı tasdik olunur. Sonra da eğer ki bu sözden vazgeçerseniz-ikrardan vazgeçerseniz, Allah katında toplum içinde düşkün ilan edilirsiniz. Allah Kurân da 'kim bu ikrardan sonra hakikatten yüzünü çevirirse işte o gibileri fasihların ta kendileri olur' dediğini diyorum ve 'onaylıyor musun?' diyorum onlarda 'eyvallah' diyor. Dede yani ben ' AllahAllah eyvallah' diyorum. Dua okuyorum, dua da ; 'Bismişah Allah Allah, Allah'ın sünneti İbrahim'i Halilullah, biz severiz Hak, Muhammet, Ali'yi, el verir, dil verir onun ehlibeytini, mümin olan bozmaz akdini, bu erkânla alır müminlerin ikrarı, Hak,Muhammet,Ali daim kılsın, bozmasın*

İbrahim'in sünnetini. Akdine sadık kalanın Hak versin muradını, Allah eyvallah' deriz(KK.30). Honça duası bu şekilde bitmektedir.

Honçadaki lokma kesilirken de dua verilmektedir. Bu duaya 'lokma duası' denmektedir. Lokma duası tüm lokma kesimlerinde okunmaktadır. Dua genelde Zazaca veya Türkçe olarak okunmaktadır. Her iki dilde ve tüm lokma kesimlerinde dua, içerik, mana ve öz olarak aynı şeyi anlatmakta ama farklı kelimelerle, okuyan kişinin seçimine bağlı olarak değişmektedir. *"Masadaki lokmaları kesmeden önce bıçağı elime alırım ve lokma duası veririm. Lokma duası; 'Bismişah Allah, Muhammed, Ali, lokmalarımız, muratlarımız kabul ola, Hak Muhammet Ali yardımcınız ola, İmam Hasan, İmam Hüseyin, Pir Hünkâr Veli defterine kayıtlı ola, nuru nebi, keremi Ali gerçeklere hüü ' der, lokmayı keserim. Lokma dağıtılmak için kaldırılır. Sonra dar duası verilir. Dar duasına İmam Hüseyin'in, Hallacı Mansur darı, ana Fatma darı diyoruz. Dar kişiyi mühürler. Dar duasında herkes, ayağa kalkar veya oturduğu yerden katılır, eller bellerde bağlıdır. Yüzümüz secdeye bakar şekilde durur. Dar duası; 'Bismişah Allah Allah, geldiğiniz yolda, durduğumuz darda, çağırdığınız pirden şefaât göresiniz, darlarınız, dualarınız kabul ola, muratlarınız hâsıl ola, dergâhınız hizmetleriniz yazılmış ola, darına durduk ya Allah, ya Allah, ya Allah, divanına durduk ya Muhammet, ya Muhammet, ya Muhammet, keremine sığındık ya Ali, ya Ali, ya Ali, Bismişah Allah, sünnettir Resullallah, İbrahim-i Halilullah, Bismişah Allah Allah' deriz. Sünnet duası okunur, çocuk karşıda olur. Dua da ' Âdem peygamberden geldi bu zürriyet, İbrahim peygamberden kaldı bu sünnet, Muhammed'in ümmetine hem farz oldu hem sünnet, Muhammet Mustafa ve ehlibeytine verelim candan salâvat, 'Allahumme Salli ala seyidine Muhammed ve ala seyidine Muhammed ve evladı Resul' diyoruz. Bazen de Türkçe olarak; ' ey yüce Allah'ım sevgilerimizi ve selamlarımızı ve niyazlarımızı Hz. Muhammet Mustafa'ya, Aliye Mürteze ve ehlibeyte olsun' diyorum ve sonra duaya devam ediyorum. Dua da ' vakitler hayır ola, darlar, divanlar nur ola, verdiğiniz ikrar İbrahim peygamberin verdiği ikrar ola, yüce Allah Hz. Muhammed Mustafa'nın, Ali'ye Mürteza'nın yüzü suyu hürmetine aranızdaki sevgiyi arttıra, birbirinize dost ve akraba eyleye, sünnet olan yavruyu hayırlı ve yararlı bir insan olarak yetişmesine nasip eyle ya Rab, ya yüce Mevla'm. Dildeki dilekeleriniz, yürekteki muratlarınızı hâsıl eyleye, verdiğiniz ikrar, yaptığınız dualar dergâhın izzetinde kabul eyleye. Nuru Nebi, Keremi Ali ve gülbenki Hünkâr Hacı Bektaşî Veli, dilinizden ikrar, İbrahim peygamberden sünnet*

Muhammet Mustafa'nın himmeti Ali'ye Mürteza'dan, himmet Hz. Ali'den, kabulü Allah'tan ola, gerçeğe hüü mümine ya Ali(KK.30).

Honçada, lokma ve dar duası verildikten sonra kirvelik mühürlenmektedir. Ardından mum yakılmakta ve kurbanlar getirilmektedir. Bazı durumlarda kurban kesimi, honçadan önce yapılmaktadır. Kurban kesimi önce yapılmışsa el yıkama törenine geçilir. Kurban kesimi Tunceli Zaza Alevilerinde önemlidir. Kurban kesilmeden rızalığı alınır. rızalığı sağ ön ayak, iki ayak birden veya başı öpülerek istenmektedir. Rızalık istemede ne için kurban olacağı söylenir. Ardından kurban, Zazaca, Türkçe dualarla ve dedenin okuduğu bıçakla kesilmektedir. Kurban duası, lokma duası gibi doğaçlama olarak özde ve manada aynı şekilde yapılmaktadır.

Kurban ritüeli ve duası şu şekilde yapılmaktadır;

“Mumlar yakılır sonra kurbanlar getirilir genelde üç tane olur. Kurbanların ayaklarını öpüyorum. Sağ ayağını, gözlerini üçer defa ‘ya Allah, ya Muhammet, ya Ali’ diyerek öpüyorum. Her kurbana ayrı ayrı dua veriyoruz. Kurban duası; ‘Bismişah Allah Allah, Muhammet, Ali himmeti için, bu dergâhtan ayrılma ey gani şah, fermanı celil, kurbanı Halil, delil Cebrail tebdil İsmail, niyazımız, kurbanımız kabul eyleye, destur ey Gani Şah, Allah’u Ekber, Allah’u Ekber, Allah’u Ekber. Gerçek erenler derdine hüü mümine ya Ali’ duadan sonra ‘Tekbir’ verilir. Tekbir; ‘ya Allah, ya Muhammet, ya Ali’ şeklinde verilir ve kurban kesilir. Sonra ikinci kurbana ve üçüncü kurbana da aynısı yapılır. Üçüne de toplu dua verilsede olur(KK.30).

Kurban kesimi sonrası kirve ve çocuğa dua verilmektedir. Bu dua kirve ve çocuğu mühürlemek içindir. Sünnet duasının aynısı tekrar edilmektedir. Kirve ve çocuğa sünnet duası tekrar edildikten sonra da sünnet kesim törenine geçilmektedir. Sünnet kesim töreninin de diğer uygulamalar gibi sıralaması değişmektedir. Honçadan önce yapılan sünnet kesim uygulaması da yapılmaktadır. Günümüzde sünnet sağlık kuruluşlarında yapıldığından, sünnet sonrası honça kurulmakta ve tüm ritüeller aynı şekilde devam etmektedir.

2.5.1. SÜNNET KESİM /TÖRENİTÖRENÊ DOMON CI RA KERDENE/SUNET

Dinî törenden sonra sünnetçi ve kirve çocukla beraber sünnet kesimi yapılacak yere giderler. Sünnet kesim yerine kâmil insanlar, köyün ileri gelen yaşlıları da eşlik

edebilirken, anne ve babası girmemektedir. Çocuğun yaşının küçük olmasından kaynaklı istisna olarak babası ve annesi girebilmektedir.

Sünnet esnasında bulunacak kişiler ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnete, kirve, sünnetçi ve çocuk girer. Sünnet sonrası çocuğa kül duası verilir (KK.30).

Sünnetçi, kirve ve babası girerdi. Bizimkinde eşim askerdeydi çocuk çok ağlayınca ben girdim. Normalde anne girmez(KK.5).

Sünnete kirve girer, anne ve baba girmez(KK.7).

Sünnete kirve, çocuğun babası ve sünnetçi girebilir ama annesi giremez (KK.10).

Sünnete kirve ve sünnetçi girer, anne ve baba giremez(KK.12).

Sünnete kirve, sünnetçi ve kâmil insanlar girer. Anne ve baba giremez. Ama çocuk küçükse istisna olabilir(KK.15).

Sünnete kirve, sünnetçi ve yaşlı kâmil insanlar girer. Anne ve baba dışarda bekler(KK.16).

Sünnete kirve, sünnetçi ve yakın akrabalarından biri girer. Anne ve baba giremez(KK.23).

Boy abdesti olmayanlar, dul olanlar, annesini babasını kaybetmiş kişiler, sünnet olacak çocuğun anne babası sünnete girmez. Kâmil insanlar, sünnetçi ve kirve girer(KK.25).

Kirve ve sünnetçi sünnet kesimine girer, öyle bir ana pek kimse alınmaz, nadiren baba alınır(KK.31).

Sünnet kesimine kirve sünnetçi girer. Onlar dışında anne, baba veya yakını girebilir(KK.32).

Sünnet kesimine, genellikle kirve ve sünnetçi girmektedir. Onlar dışında ailenin isteğine, çocuğun yaşı ve durumuna bağlı olarak anne, baba veya tanıdık bir aile yakını girebilmektedir. Sünnet esnasında kirve, çocuğu kucağına alır, gözlerini kapatır ve çocuğa şekerleme verip teselli etmektedir.

Sünnet esnasında yapılanlarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnette kirve tutar, sünnetçi keser ve merhem sürerdi(KK.5).

Sünnet esnasında kirve çocuğu kucığına oturtur, sünnetçi kesimi yapar(KK.6, KK.10).

Kirve çocuğun arkasında durur ve çocuğu tutar, sünnetçi kesimi yapar sonrası için toz veya merhem verirdi(KK.7, KK.11).

Kirve çocuk küçükse kucığına alır, çocuk büyükse arkasında durur. Sünnetçi kesimi yapar kül kullanırdı. Küle 'WelaMihemedi' denirdi (KK.12).

Kirve çocuğu tutardı sünnetçi kesimi yapardı, mikrop kapmasın diye kül kullanırdı(KK.14, KK.27).

Kirve çocuğu kucığına alır, olanları görmesin diye gözlerini kapatırdı. Sünnetçi kesimi yapar toz ilaç verirdi(KK.15).

Çocuk yatağa oturtulur. Kirve başını tutar, görmesin ve korkmasın diye çocuğun gözlerini kapatır. Teselli olsun diye kirve ceplerinden çocuğa çikolata ve şeker verir. Sünnet için gelen sünnet işlemini yapar.Ardındanpenisilin tozu kullanılırdı(KK.16).

Kirve çocuğun ya gözünü kapatır, ya başını başka yöne çevirir ve sünnetçi keser, kül kullanırdı. Kül, meşe ağacından yapılırdı, meşe dalı yakılır elenir ve daldan elde edilen kül sünnette kullanılır. Çocuk bazen zapt edilemiyordu, derin kesiliyordu. Sünnetçi sonrasında çocuğun pansumanını yapmak için gelir, çocukla ilgilenirdi(KK.19).

Kesim zamanı kirve çocuğu tutar, cebindeki şekerlerden verir ve çocuğu teselli ederdi(KK.21).

Kirve kesimde çocuğu kucığına oturtur ve cebindeki şekerlerden verip teselli ederdi. Sünnet esnasında kesimde sorun olduğunda çözüm bulunmazdı(KK.23).

Kirve sünnet duasına ve sünnete dâhil edildiği için çocuğu tutma zorunluluğu yok. Sünnet esnasında her hangi bir sorun, kaza olmaması için deneyimli biri varsa o çocuğu tutardı. Böyle durumlarda kirve yanında durur ve ritüelleri o sonlandırır. Sünnet kesiminde kül kullanılırdı (KK.25).

Kirve kesimde çocuğu kucığında tutar ve teselli eder. Sünnetçi kesimden sonra, 'sülüle' dediğimiz ağaç yakar ve o ağacın dalı kullanılırdı. Sülüle ağacı koruk

gibidir, aşılırsa üzüm verecek ağaçtır. Onu kan durması için kullanırdı(KK.31).

Kirve kucağına oturtur, baba elini tutar ve sünnetçi kesimi yapardı. Sünnetçi kesimde kanın durması için tütün kullanılırdı(KK.32).

Kirve çocuğu tutup, teselli ederken sünnetçi kesimi yapmaktaydı. Kesim sonrası kanın durması ve mikrop kapmaması için kül kullanılmaktaydı. Kül meşe veya koruk ağacından alınan parçaların yakılıp elenerek elde edilmekteydi. Küle 'WileMihemmedi' denmektedir. Kül dışında tütünde kullanılmaktadır. Daha sonraları ilaç kullanımına geçilmiştir. Sünnet yapıldığı esnada dışarıda bekleyenlerde hüznün hâkimdi. Çocuğun bıçak altında olma düşüncesinden yakınları, annesi endişeli bekleyiş içersindeydi.

Sünnet kesimine dâhil olmayıp dışarıda bekleyenler ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kesim zamanı dışarıdakilere uzun hava çalınır, bu acıklı bir havadır. O nedenle anne baba ağlar ve anne kesim bitene kadar ayağını köpeğin su içtiği yere koyar(KK.6, KK.7, KK.15).

Dışarıda anne dua eder ağlar. Sünnet bitince haberci gelir(KK.10).

Kesimde dışarıdakilere uzun hava çalınır, iç parçalar ve herkes ağlar. Bitince eğlence başlar(KK.11, KK.15, KK.16, KK.21, KK.23).

Sünnet esnasında dışarıda gelin getirmede olduğu gibi uzun hava çalınır ve anne ağlar(KK.19).

Sünnet kesim zamanı dışarıdakiler için ağlama seansıdır(KK.25).

Dışarıdakiler uzun hava eşliğinde dua eder ve ağlarlar. Sünnet bitiminde haberci ile veya alkışlanarak dışarıya sağlıklı bir şekilde sona erdiği haberi verilmekteydi. Günümüzde bu işlemler sağlık kuruluşlarında yapılmaktadır.

2.6. SÜNNET SONRASI/ DOMON CI RA KERDENE RA TEPIYA

Sünnet kesiminden sonra kirve çocuğu hazırlanan yatağa getirmektedir. Çocuk küçük olduğunda kucağında, büyükse destek amaçlı kolundan veya elinden tutarak getirmektedir. Sünnet yatakta gerçekleşmişse de kirve hediyesiniyataкта takar ve sonrasında herkes çocuğu ziyarete gelmektedir.

Sünnet sonrası ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sünnet sonrası kirve çocuğu yatağa getirir(KK.2).

Kirve çocuğu yatağına getirir. Hediye olarak bir şey yoktu, genelde herkes giyim elbise getirirdi(KK.6).

Kirve sünnet sonrası çocuk küçükse kucığında, büyükse çocukla beraber yürür ve yatağına yatırır. Sonrasında çocuğun yanına anne ve babası gelir(KK.7).

Kirve çocuğu yatağına getirir ve altın veya para takardı(KK.10, KK.11, KK.16).

Kirve çocuğu yatağına getirir ve o zamanlar altın yoktu para takardı(KK.12).

Çocuğu yatağına kirve getirir ilk hediyeide kirve verirdi(KK.15).

Kirve çocuğu yatağına getirdikten sonra çocuğa altın para veya oyuncak verir(KK.19).

Baba, sünnetçi veya kirve çocuğu getirirdi, ardından kirve çocuğa hediyesini verirdi(KK.21).

Kirveçocuğu taşır yatağına yatırır ve genelde çocuğa altın takardı(KK.23).

Kirve veya tayin ettiği vekil çocuğu yatağına getirir. Kirvenin hediyesi ekonomiye bağlı idi(KK.25).

Kirveçocuğu yatağına getirir ve yatırır. Çocuğu yatağına getirdikten sonra bütçesine göre çocuğa hediye verir, hediye olarak beş kilogram şeker, peynir veya para verirdi. Ama genelde kirve altın takardı. Şimdi hastanede yapılıyor, kirve yanına gidiyor ve çocuğu eve getiriyorlar(KK.27).

Kirveçocuğu yatağına getirir ve elma, şeker veya daha güzel bir hediye almışsa onu verir(KK.32).

Kirve yatağına getirdiğinde bütçesine göre hediye vermektedir. Bu hediyeler şeker, peynir, elma, oyuncak, para veya altın olurdu. Eskiden elde olan verilmekteydi, sonraları ve günümüzde kirve genel olarak para veya altın takmaktadır.

2.6.1. EL YIKAMA RİTÜELİ/RİTÜELÊ DEST ŞÛTENE

Sünnette, el yıkama, kesim töreninden hemen sonra yapılmaktadır. Ama sünnet kesiminden önce honça kurulmamış ve sünnet sonrası honça kurulacaksa honça sonrası el yıkama töreni yapılmaktadır. Kesimden sonra sünnet edilen çocuğun babası, kirve ve sünnetçinin katılımıyla el yıkama töreni gerçekleşmektedir. Sadece sünnetçi ve kirvenin ya da baba ve kirveninkatıldığıel yıkama ritüelide vardır. Her üç durumda

da su döken biri seçilmekte ve bu kişi elinde sabun ve su dolu bir kap, omzunda bir havlu ile törene eşlik etmektedir. *“Sünnetin bitiminden sonra, sünnetçi, çocuğun kirvesi ve çocuğun babası ‘el yıkama’ törenine başlar. Bu törende de çocuğa banyo hazırlayıp yaptıran kişi, elinde su dolu bir ibrik, el leğeni, bir kalıp sabun ve bir adet temiz havluyula hazır beklerken, gelen üç kişi leğenin çevresinde toplanır ve el yıkama töreni başlar”*(Demirdöğen, 2020, s. 364).El yıkama töreninde sünnetçi, kirve ve baba ellerini alt alta koyup, sünnetçi sabunu alır, sabunla elini yıkar elinden sabunu alttaki kirvenin eline bırakır, kirve yıkar yıkadıktan sonra sabunu elinin altında bulunan sünnet çocuğunun babasının eline bırakmaktadır. Baba da elini yıkadıktan sonra bu işlem üç defa tekrarlanır. Ama ikincisinde kirvenin eli üstte babanın eli altında en altta da sünnetçi olarak ikinci yıkama tamamlanır. Üçüncüsünde ise babanın eli üstte sünnetçi bir altta ve kirvenin eli en altta olacak şekilde yıkama tamamlanmaktadır. Bu yıkama sıralaması, katılan üç kişinin üstte ortada ve altta olabilecek şekilde yer değiştirerek tamamlamasıyla son bulmaktadır. Bu ritüelde kimsenin kimseden üstün olmadığı eşit olduğu, tüm kir ve günahların bu yıkama ile birbirine karışıp, akıp gittiği inancı vardır. Su dökmek için görevli olan kişi tüm aşamalarda üç elin üstünden suyu döker ve yıkama bitiminde havluyu tutar, sünnetçi, kirve ve sünnet çocuğunun babası sırayla ellerini kurutur, kurulama bittikten sonra da suyu döken kişi havluyu açarak bahşiş beklemektedir. Sünnetçi ve kirve olan iki kişi havluya bahşiş bırakır. *‘Su döken kişi’* veya *‘havlucu’* diye adlandırılan kişi geneldeya tanıdıklar arasından ya da maddi olanakları yetersiz kişilerden seçilmektedir.

El yıkama töreni ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:
Sünnette abdest olarak, el yıkama töreni olur. El yıkamanın mantığı; kirve olamadan kişiler birbirleriyle kavga edebiliyor, tartışıyor veya kötü söz söyleye biliyor. O vakit kirvelik yoktu ama artık kirvelik var söylenemez ve daha önceki kıvrıntı kadar kırgınlık varsa o el yıkama ile gider. Orada temizlik yapılır. El yıkama törenine; kirve, baba ve dede katılır. Eller üst üste ve alt alta konur. Eller yıkanırken sabun kaydırılarak üçer defa yapılır. Sonra havluyu dede alır ve üç defa öper, ardından havlu ile üç kişi ellerini kurutur. Eller kurutulduktan sonra havluyu dede yani ben öper kenara kaldırırım. Sonra el yıkamanın önemini anlatırım(KK.30).

Dede, baba ve kirve ellerini üst üste koyarak yıkar. Üç defa yer değiştirirler. En son aynı havlu ile ellerini kuruturdu (KK.2).

Baba, sünnetçi ve kirve ellerini üst üste üç defa yıkar. Her üç defada eller yer değiştirir. Bir kişi de havlu, sabun ve su tutar(KK.6).

Sünnetçi, kirve ve baba ellerini üst üste üç defa yıkar. Her üç defada kişilerin elleri yer değiştirir(KK.7, KK.10, KK.12, KK.14, KK.15, KK.31).

Biri havlu, sabun ve ibrikte su tutar. Baba ve kirve üst üste ellerini dönüşümlü yıkardı. Şimdi ayrı ayrı yıkıyorlar(KK.9).

Kurban ve sünnetten sonra eller yıkanır. Gençlerden biri havlu ve sabun tutar. Baba, sünnetçi ve kirve elleri üst üste üç defa değişerek bir leğenin içinde yıkarlar. Su dökene kurbandan pay verilir(KK.11).

Kirve ve çocuğun babası üst üste el yıkar. Önce kirvenin eli üstte babanın eli altta olacak şekilde kirve sabunla ve dökülen su ile elini yıkar. Sonra tam tersi babanın eli üstte kirvenin eli altta olacak şekilde yıkanır. Aynı havlu ile kurulanırlar. Birbirlerinin omzuna niyaz olur yani sağ omuz öpülür(KK.19).

Sünnetten sonra baba, kirve ve sünnetçi ellerini değiştirerek sırayla yıkar. Suyu döküp, havlu tutana para verirler(KK.21).

Kirve, sünnetçi ve baba ile el yıkama ritüeli yapılır. Kirve üstte, sünnetçi altta ve baba en altta olacak şekilde el yıkamaya başlanır. El yıkama üç defa tekrarlanır. El yıkamanın nlamı, eşitlik yani üstünlük yoktur. Havlu tutan, su dökene ayrı kişiler olur ve aile fertlerinden olmaz, durumu iyi olmayanlar seçilir. Sondada havlu tutan ve su dökene bahşiş verilir. Önce kirve verir, sonra baba ve hoca verir. Honçadan da bu kişilere para verilir(KK.25).

El yıkama töreninde önce sünnetçi, sonra kirve ve baba ellerini üst üste olacak şekilde yıkar. Suyu temiz bir yere dökerler. Kullanılacak olan havlu ve sabun daha önce kullanılmamış ve temiz olmalıdır(KK.27).

Temizlik ikrardır. El yıkama da her şeyimiz karıştı demektir. Baba, kirve ve sünnetçinin elleri üst üste olur ve yıkanır. Biri ibrik tutar, su döker, biri de havlu tutar eller kurulanır ve bu kişilere bahşiş verilir(KK.32).

El yıkama töreni, ikrar tamamlama ve temizliktir. Çünkü Alevilik inancında temizlikte ikrardır.El yıkama törenin sonunda el yıkamanın önemi anlatır ve bazı durumlarda Salâvat getirilir. Ardından el yıkama duası verilir.

“Allahumme Salli âlâseyidine Muhammed’in ve âlâ seyidine Muhammed’in ve ehlibeyte salâvat’ derim. Sonra dua veririm. Dua da; ‘Ellerimizi yıkarken kirleriniz nasıl gittiyse, bugüne kadar birbirinize karşı olan kininiz varsa, husumetiniz varsa, düşmanlığınız varsa böbürlenme varsa gönlünüzdeki kötü düşüncelerinizin de gittiğine emin olun. Pir karşısında verdiğiniz ikrar ile aranızdaki herhangi bir eski kargınlıkların son bulduğunu ve devam etmeyeceğine söz veriyor musunuz?’ derim. Onlarda ‘söz veriyoruz’ derler. Bende ‘söz verip sözden dönerseniz inkârcılardan olursunuz, düşkün olur, yeriniz cehennem olur. Hayat boyu, yediğinizden tat almaz ve hayatı kendinize zindan edersiniz’ diye nasihat ederim. Ardından bir elma getirilir. Bu elma beyaz veya kırmızı olur. Beyaz ve kırmızı Kureyşin kurdudur. Renkler aynı zamanda ‘Hızır’ı da temsil eder. Kırmızı elma Hz. Hüseyin’i beyaz elma Ana Fatma’yı temsil ediyor. Elmalara ve renklere bu anlamlar yüklenmiştir. Elmayı pir dört parçaya böler, kirvelere ve eşlerine veririz. Elmalar yendikten sonra ikrar duası verilir. İkrar duası; ‘Bismişah Allah Allah, ikrarınız kadim ola, muradınız hâsıl ola, verdiğiniz ikrardan dönmeyesiniz, elim erde, yüzüm yerde, Hak, Muhammet, Ali yolunda erenler meydanında, pir divanında, hazır bulunan cemaatin huzurunda, geldiğiniz yolda durduğumuz darda, çağırdığınız pirden şefaât göresiniz, Pir Hünkâr Hacı Bektaşî Veli Allah kulu, Muhammet ümmeti, Aliye talibim, ceddîm cemalî yaramaza nürsüze pirsüze düş getirmeye darınız, niyazınız, ikrarınız kabul ola, Hz. Muhammed’in şefaatine nail eyleye, Ehlibeytin katarında didarından ayırmasın. Cenabı Mevla dilden dileğinizi, gönlünden muradınızı versin. Emeğiniz boşa çıkmasın, verdiğiniz ikrar, yaptığınız dualar dergâhın hizmetinde kabul eylesin, Nuru Nebî, Keremî Ali gülbengi pir Hünkârı Hacı Bektaşî Veli, dil dizde, ikrar İbrahim peygamberden ve sünnet Muhammet’ten ola, himmet Hak’tan ola, gerçeğe hüü ya Ali’ diyoruz”(KK.30). İkrar duası verildikten ve elmalar yendikten sonra el yıkama töreni son bulmaktadır.

El yıkama ritüelinedaha eski dönemlerde baba, sünnetçi, kirve dışında, kâmil insanlar ve köyün ileri gelen yaşlıları da katılmaktadır. Ama bu yıkamada eller üst üste gelecek şekilde yapılmamaktadır. Katılan herkes aynı kap içerisinde sırayla ellerini yıkamaktadır. Kâmil insanlar ellerini yıkadıktan sonra baba, sünnetçi ve kirve ellerini değiştirerek üç defa yıkamaktaydı.

Kâmil insanların katıldığı el yıkama töreni ile ilgili kaynak kişinin görüşü şu şekildedir:

Sünnetçi, kirve ve kâmil insanlar dizilir. Sıra ile kirve, sünnetçi ve kâmil insanlar ellerini aynı kaptan yıkarlar. Kullanılan kaptaki su ayak basılmayan bir yere dökülür. Ardından kirve, baba ve sünnetçi üstlü altlı değişerek ellerini yıkar. Sonda su döken kişiye bahşış verilir(KK.16).

El yıkama törenine, elleri yıkama temiz toprak bir zeminde veya bir kabın üstünde yapılmaktadır. El yıkama işlemi bittikten sonra eller kap içersinde yıkanmışsa, kabın suyu temiz bir yere dökülür. Günümüzde el yıkamaritüeli köylerde yapılmaktadır. Kentlerde ise nadiren yapılmamaktadır. Bunun nedeni sünnet işleminin sağlık kuruluşlarında yapıyor olmasındandır. Sağlık kuruluşlarında yapılan sünnet işlemi sonrası kurban kesimi ve honça kurulmakta ve honça sonrası kirve ve baba el yıkama töreni yapmaktadır. El yıkama törenine honçaya katılan dedenin de katıldığı gözlemlenmiştir.

2.6.2. SÜNNET SONRASI ZİYARETLER/DOMON CI RA KERDENE RA TEPIYA ZİYARETKERDENE

Sünnet hazırlıkları, sünnet esnası ve sonrası köy yaşamında, ailenin, kirvenin, gelen köylülerin ve konukların maddi imkânları doğrultusunda sürmektedir. Yemekler, davetler köylülerin el birliği ile yapılmaktadır. Sünnette dede, yemek verilirken dua okumaktadır. Dua;

“Bismişah Allah Allah, bu gitti gerisi gele, Hak, Muhammet, Ali bereketini vere, yedirenlere, pişirip getirenlere, içirenlere Şahı Merdan Ali yardımcısı ola, hizmet sahibi hizmetlerinden şefaata bula, lokma hak kıla, evliya keremine, cömertler cemine, gerçekler erenine hüü’. Bu veya daha kısa bir dua ile erkânı bitiririz. Ama sofran kurulduğunda her zaman duası verilir(KK.30).

Tunceli Zaza Alevilerinde sofran duası her sofrada verilmektedir. Dedenin kendi içinden gelen temenniler, peygamberler ve evliyalar isimlerine değinilerek yapılmaktadır.

Sünnet sonrası ayrıca, gelen misafirler kendi ekonomik durumlarına uygun veya yetiştirdikleri ürün ve hayvanlara göre çeşitli hediyeler getirmekte, bu hediyeler genelde yağ, çökelek, süt, ceviz ve çeşitli yiyeceklerden oluşurdu. Kirve de çocuk

iyileşene kadar her gün, ikameti uzak olduğunda iki günde bir olmak üzere ziyarete gelmekte ve gelirken çeşitli hediyeler getirmekteydi.

Sünnet ziyaretleri ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirve sünnetten sonra bir hafta kalırdı sonrasında çocuğun evine gider gelir çocuğun durumunu sorardı(KK.5).

Sünnet sonrası ziyarete herkes gelir, bütçelerine göre bir şeyler getirirler. Kirve ise iyileşinceye kadar çocuğu kontrol ederdi. Hozatta Aziz usta vardı. Senelerce o gelirdi, eli çok hafıftı, çocuk bir iki güne ayaklanırdı. Şimdi ustanın ikizleri var ve sünnet işlerini onlar yapıyorlar(KK.6).

Sünnet sonrası ziyaret için akrabalar gelirdi. Gelirken, yağ, çökelek ve durumu iyi olanlar koyun veya keçi getirirdi. Kirve, çocuk iyileşene kadar çocuğun yanında kalma zorunluluğu yoktu. Kirve haftada bir çocuğun evine gelirdi(KK.10).

Çocuk iyileşene kadar, on veya on beş gün içerisinde ziyarete gelenler olurdu. Bütçeye göre gelen misafirler hediyeler getirirdi. Genelde çocuğa takı takılırdı(KK.19).

Sünnet sonrası ziyaret edildiğinde çocuğa şimdi takı takılıyor, hediye getiriliyor. Eskiden komşular sadece çocuğu sevmeye gelirdi(KK.21).

Sünnet sonrası ziyaretine tanıdıklar komşular gelirdi. Kirve üç gün sonra bazen de bir hafta sonra çocuğun evine giderdi(KK.22).

Sünnet çocuğunun evine tanıdıklar, komşular ziyarete gelirdi. Kirve de çocuk iyileşene dek kirvesinin evinde kalırdı. Genelde iki veya üç günde çocuk toparlanırdı(KK.23).

Sünnetten üç gün sonra kirve çocuğun evine gelir. Herkes de hediyesiyle ziyarete gelirdi. Eskiden gelenler hediye olarak yiyeceklerle gelirlerdi(KK.27).

Sünnet sonrası ziyarete herkes gelirdi. Gelirken eskiden yağ ve koç getirirlerdi(KK.31).

Yakın tarih ve günümüzde ise sünnet zamanı ve sonrası hediyeler aileye yakınlık derecesine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Genelde ziyaret çocuğa ait eşyalar, para veya altın gibi takılarla yapılmaktadır. Çocuk iyileştikten sonra aile aynı şekilde çocukla beraber çeşitli hediyeler, göme ve kirve xelatı yani kirve hakkı ile

kirveye gitmektedir. Kirve hakkı, kirvenin sünnet boyunca yaptığı masraflar ve taktığı takıyı kapsamaktadır. Sünnet zamanı masraflar kirve ve aile arasında yapılmaktadır. Seçilen kirve maddiimkânları doğrultusunda tüm masrafları karşılamaya çalışmaktadır. Kirvenin durumunun yetmediği zamanlarda aile devreye girer ve masraflara ortak olmaktadır. Kirve sadece çocuğun elbisesi, bir kurban veya yatağa taşıdıktan sonra verdiği hediye ile de masrafa katılabilmektedir. Düğün ve sünnet töreni bitiminde veya çocuk iyileştikten sonra kirvenin yaptığı masraflar tespit edilip bir katı veya biraz daha fazlası ile sünnet edilmiş çocukla, ailesi kirvenin evine ziyarette bulmaktadır. Kirvenin düğün boyunca yaptığı masraflar kirve xelatı/kirve hakkı olarak kirveye geri verilmektedir. Kirve hakkı kirvenin yaptığı harcamadan daha fazla olmak zorundadır. Bu nedenle birçok aile kirvesini kendi imkânlarına göre seçmekte veya seçtiği kirveye “bana çok gelme” veya “kirvem beni zorlama” demektedir. Kirve bir çeyrek hediye getirmişse aile iki çeyrek götürmek zorundadır.

Kirve hakkı ve masraflar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kirveye kirvenin taktığı takının bir katını götürmen gerekirdi(KK.1).

Sünnet masraflarını genelde honçaya atılan para ile yaparlar. Sünnetçinin parasını da çocuğun babası verirdi (KK.5).

Sünnet sonrası kirve giderken hakkı verilir. Yaptığı tüm masraf para olarak kirveye verilir. Bazen de kirveye, çocuğun babasının gönlünden ne koparsa verilirdi(KK.6).

Kirvenin sünnette yaptığı masraflar hesaplanır ve çocuğun ailesi kirveye masrafın bedelini geri verir(KK.7).

Sünnet masraflarını çocuğun babası yapardı. Kirve sünnette hayvanla gelir ve çocuğa giyim getirirdi. Sünnet sonrası kirveyi aile göme ile ziyarete giderdi(KK.9).

Sünnet masraflarını kirvenin durumu iyi olduğunda kirve karşılar. Kirvenin durumu iyi olmadığına aile ile ortak masraf yapılır. Aile çocuk iyileştikten sonra, kirve xelatı ve çocukla el öpmeye kirveye gider. Xelatı yani kirve hakkını aile belirler. Kirvenin sünnette yaptığı masraflara göre değerlendirme yaparak xelatı belirlerler. Bizde kirveye el öpye gidildiğinde halı alınmıştı(KK.10).

Çocuk iyileştikten sonra kirve hakkı kirveye verilir. Kirve hakkı kirveye yaptığı masraftan bir kat fazla verilir(KK.11).

Sünnet masraflarını aile karşılar ve kirve sünnete ne getirirse hediye kabul edilir. Sonuçta kirve aileye ne getirirse kendine getirmiş olur (KK.14).

Kirve çocuk iyileştikten sonra gelir, kirvelik hakkı o zaman kirveye ödenir(KK.15).

Çocuk iyileştikten sonra, aile çocukla kirveye ziyarete giderler. Kirve sünnette bir lira takmışsa ya da bir çeyrek altın, aile giderken iki lira veya iki çeyrekle gitmek zorundaydı. Tabi aile ekonomisi iyi olduğunda yapılırdı. Şimdi kirveler masraf karşılığını almıyor. Eskidense bir getirene iki götürmek zorundaydın(KK.16).

Çocuk iyileştikten sonra kirvenin evine gidilir ve xelatı orda kirveye verilir(KK.19).

Sünnet masraflarını kirve karşılardı. Sünnet zamanı kirve ve köçek vardı köçek kirve yardımcısıydı masrafları onlar yapardı. Masraf yapılacak zaman, kirvenin yetişemediği durumlarda, köçek kirvenin ona verdiği para ile masrafları karşılardı. Aile kirveye sünnet sonrasında xelatını yani hakkını verirdi(KK.23). Masrafları kirve ve tain ettiği vekil karşılar. Sünnet sonrası ise kirve razı edilmelidir. Zati seçtiğin kirve senin ekonomik koşullarını bilen bir insan olduğundan çok bir beklenti içene girmez. Kirvelinin ticari karşılığı yoktur, tamamen gönüllülüğe bağlıdır. Kirveler arası ekonomi konuşulmuyor. Genelde kirve rızalığında 'kirvem bu tarla senindir. Sana hayırlı olsun' denir. Kirve de 'sana hayırlı olsun' der. Ama gerçekte tarla verilmiyor, vaatte bulunuluyor.Sünnet sonrası ise kirveye yaptıkları masraf karşılığında xelat verilirdi(KK.25).

Kirve sünnette ne masraf yapmışsa, aile ona bir katı fazlasını götürürdü (KK.27).

Sünnet çocuğunun tüm masraflarına kirve katkı yapar. Sünnette kirve ne taktıysa çocuğun ailesi iki katını kirveye götürür. Ama ailenin durumu iyi değilse, kirve aileye 'senin durumun iyi değil, kalsın' der(KK.32).

Sünnet sonrasında, kirve hakkı ödendikten veya kirve el öpme ziyareti bittikten sonra kirvelik ikrarlığı başlamaktadır. Günümüzde ikrarların birbirine ziyareti göme

ile devam etmektedir. Sünnet masrafları aile tarafından karşılandığı gibi kirveninde desteği olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM/QISIMO HİREYİNE

3. EVLENME/ZEWĖJİYAENE

Evlenme, ailenin uygun gördüğü veya iki kişinin birbirini sevmesi, benimsemesiyle kurulan bağla başlamaktadır. Tunceli’de evlenme ailelerin onayı doğrultusunda gerçekleşen, evlenecek kişilerin birbirini görmeden tanımadan olabileceği gibi aynı köyde yaşadıklarından dolayı birbirini tanıdığı, görüştüğü veya görüşemediği kişiler arasında olabilmekteydi. Günümüzde evlenme, kişilerin karşılıklı görüşebildiği anlaştığı, sevgi ve saygı zemini üzerine inşa edilmesiyle yapılmaktadır.

3.1. EVLİLİK ÖNCESİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR/ZEWĖJİYAENE RA RAVER İTİQAT URİTÜELİ

Evlilik öncesinde yapılanlar, genelde kişilerin evleneceği kişiyi arayışıdır. Bundan dolayı evlenmesi istenen erkeğin ailesi, tanınan ebelere vetanıdıklara kız bulmaları için haber vermekteydi. Sonraları haber iki tarafın evlenecek kız bulacak kişilere erkeğin, kızın fotoğrafı verilerek yapılmaktaydı. Bunun dışında evleneceği kişiyi görmek isteyen kişiler ‘Hızır Ayı’nda üç gün oruç tutmaktadır. “*Xızır orucunda bekâr gençler oruç açtıktan sonra su içmezler. Rüyada kim oruçlu kişiye su verirse, kısmetinin o olduğuna inanılır*”(Gezik ve Çakmak, 2010-81).

Oruç ile ilgili olarak kaynak kişinin görüşü şu şekildedir:

Gençler Hızır Orucunda üç gün oruç tutarlar. Üç günün sonunda ziyarete giderler ve akşam eve geldikten sonra iftarlarını açarlar ama su içmezler. Bazen üç gün su içilir son gün içilmez, bazen de üç gün boyunca gençler hiç su içmezler. Bunun nedeni çok susanmayı sağlamaktır. Susamış bir şekilde uyunduğu zaman, rüyada o kişiye evleneceği kişi su verir(KK.20). Evleneceği kişiyi arama çabaları dışında kısmet açma için çabalar harcanmaktadır.

3.1.1. KISMET AÇMA İLE İLGİLİ İNANIŞLAR/BEXT RA KERDENE SERO İTİQATI

Geçmişte evlilik yaşlarının günümüzden daha küçük yaşlarda on iki veya on beş yaşlarında olmasından dolayı kısmet açmak için herhangi bir şey yapılmamaktaydı. Sonraları ziyaretlerde dilek için gidilmekte bu dilekler bazen sadece dua ederek, bazen ziyaret taşına taş tutturma, bazen ziyarete taş bırakarak, bazen de

ziyaret ağaçlarına bez, tülbent veya eşarp bağlanarak yapılırdı. Ziyaret ağaçlarına bağlanacak bez kişinin kendisine ait olması gerekmektedir. Bu nedenle kişiler şal, tülbent veya bez bulamadıklarında kıyafetlerinden bir parça yırtarak dilek tutup bağlamaktadırlar. Günümüzde toka, poşet, lastik gibi eşyalar da ziyaret yerlerine ve ağaçlara konulmaktadır.

3.1.2. MUSAHIPLİK/MISAYİBÊNE

Aleviliğin temel kavramlarından birisi olan ‘Musahiplik,’ ‘Ahiret Kardeşliği, Ali İkrarı’ anlamına gelmektedir. Geçmişten günümüze kadar dayanan ‘musahiplik ikrarı,’ evliliğin oluşabilme şartıdır. Bireyin bu dünyada yaşayabileceği bölüşüm ve dayanışmayı ifade eden ‘*musahiplik*’ kavramı yine kişinin diğer dünyadaki gidişatını ya da bir sonraki yaşamını belirleyen temel faktörlerden birisi olarak görülmektedir. ”Aleviler musahip tutar. Musahiplik yol kardeşliğidir. Erkek çocuklar arasında gerçekleşen bir ikrardır. Birbirleriyle musahip olacak gençler birbirlerini beğenip, kararlarını ailelerine bildirirler ve yola girme törenlerinde pir onları Tarık’ın altından geçirerek musahipliği ilan eder. İdeal olan budur; ama birçok yerde, musahip olacak çocukları aileleri belirler. Bu seçimde de ekonomik ve toplumsal birçok faktör etkili olur. Çoğu kez musahip seçimi gençlerin iradesine bırakılmaz”(Munzuroğlu, 2012, s. 11).

Tunceli Aleviliğinde ‘*musahiplik*’ genel manada Ahiret kardeşliğidir. Musahip, musahibin namus dışında her şeye ortak olabilmekte ve tam teslimiyet isteyen bu ikrarlık, saygı ve sevgi bağı üzerine kurulmaktadır. Bütün bunlarla birlikte musahipler aynı zamanda birbirlerinin günahlarından sorumludurlar ve ‘*bir can bir gömlek*’tirler. Musahiplik, iki ailenin erkek çocuklarının kararı ile kardeş olmasıdır. Musahipliğin oluşumu, iki gencin önce kendi aralarında ikrar vermesi ile başlayan süreçlerini ailelerin karşılıklı birbirlerine niyaz veya lokma (göme) götürmesiyle, en sonda da pir huzurunda mühürlenmesidir.

Musahiplikle ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Musahiplik, Ahiret kardeşliği ve toplumsal sözleşmedir. Musahiplik toplumu barış içinde tutan ikrarlardan biridir(KK.3).

Musahiplik ‘Ahiret kardeşliği’dir. Saygı ve sevgi üzerine kurulan ikrardır(KK.4, KK.6, KK.7, KK.10).

Musahipliğin temeli saygı sevgidir ve Ahiret kardeşliğidir. Musahiplik ikrarı, Hz. Ali, Hz. Muhammet ve Kırklar Ceminden gelir.Musahiplik; İmam Cafer buyruğu üzerine kurulur(KK.8).

Musahipliksevgi üzerine kurulan ikrardır(KK.11, KK.21, KK.23, KK.27).

Musahiplik 'kılıçtan keskindir' ve sevgi üzerine kurulan bir bağıdır (KK.14).

Musahiplik ikrardır ve Hz. Ali ve Hz. Muhammet arasında yapılmış. Sevgi temeliyle ikrar verenler kardeş olurlar(KK.12).

Musahiplik, Hz. Hüseyin'den kalma ikrardır. Hz. Hüseyin döneminde Kerbela da yezit askerleri etraflarını çevirdiğinde, Hz. Hüseyin 'herkes kendine musahip bulsun, kardeş bulsun' diyor ve musahiplik kuruyor. Musahiplik tutunca musahipler gülbenk alıyorlar ve musahip olanların sırtlarına Tariq vuruluyor. Gülbenk alınmayan musahiplik, kabul edilmez(KK.16).

Musahiplik ikrardır ve temeli Kırklar Cemidir. Musahiplik Kırklar Ceminde kırılan tacın parçalarıdır. Musahiplikte sevgi ve gençlerin birbirine bakış açısı önemlidir. Musahipliğin diğer adı Allah için o kişiyi kabul etmektir ve musahiplik iki erkek arasında olur(KK.19).

Musahiplik sevdiğinden seçilir ve yedi göbek tüm nesil evlenemez(KK.22).

Musahiplik olmadan nikâh olmaz ve musahiplik erktir. Çünkü kadın eşiyile evlendiğinde eşinin musahibi onun musahibi oluyor. Kadın musahip seçemiyor(KK.30).

Musahiplik ikrardır, Ahiret kardeşliğidir ve sevgi üzerine kurulur. Bizde musahiplik için 'Hz. Ali ve Hz. Muhammet musahiptir' derler. Ama şimdiki düşüncemiz ile bu musahiplik mümkün değil, olmaz. Çünkü Hz. Ali,Hz. Muhammet'in damadıdır. Ama o zamanki musahiplik başkadır, ikrar, söz vermektir(KK.31).

Musahiplik,Kırklar Cemine, Hz. Ali ve Hz. Muhammet ilişkisine, İmam Cafer buyruğuna ve Hz. Hüseyin'e bağlanmaktadır. Bunlar dışında Hz. Âdem ve Cebrail ilişkisine de dayandırılmaktadır. Hz. Âdem ve Cebrail ilişkisi; "Cebrail öteki dünyada Allah ile musahiptir; yeryüzüne geldiğinde kendisine musahip arar ve sular altında bir kubbede aynı vücudun iki başı olan Muhammed-Ali'yle karşılaşır. Fakat onlar birbirleriyle musahiplik tutunca, Cebrail tek kalır. Cebrail'e musahip olması için

Âdem'iyaratmaya karar verirler” (Gezik ve Çakmak, 2010, s. 40) şeklinde olmaktadır.

Musahiplik ikrarı, belli şartların oluşmasıyla verilmektedir. Musahip olabilecek kişiler, akraba olmayan, aileleri arasında kız alıp verilmeyen ve her hangi bir suça karışmamış kişilerden seçilmektedir. Ayrıca musahiplikte, musahipliğin şartlarını bilen ve ikrara bağlılıktan dolayı Alevi olma şartı da aranmaktadır. Musahibin vefat etme durumunda musahibin ailesinden vekil atanır ve musahibin yapması gerekenleri vekil yapmaktadır. Başka musahip seçilemez çünkü Musahiplik ikrarı bir defa yapılmakta ve kişi evlenmeden ikrar vermek zorundadır. Ayrıca musahiplik şartlarında şunlar da vardır: “malum oldu ki her kişi kendi akran ve emsali ile ve münasibiyle musahip olmak erkandır. Gayri kimse ile müsahip olmak erken değildir. Mürşit, mürid ile müsahip olmak erken değildir. Mürşit altındır, mürit bakırdır. Şeyhler, dervişler ile müsahip olmak erken değildir. Şeyhler deryadır, dervişler katredir” (Karababa, 2017, s. 40).

Musahipliğin şartları ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:
Musahip seçeceğin kişi Alevi olmalıdır, her hangi bir suçu olmamalı ve akraba da olmamalıdır(KK.16).

Musahipliğin şartı, arada sevgi, saygı olmalıdır, ailelerin önceden kız alıp vermemesi gerekir ve musahip bir defa seçilir. Ayrıca kan davalı olan, husumetli ailelere musahiplik teklif edilmez(KK.19).

Musahiplik ikrarı evlenmeden verilmek zorundadır. Akraba ile musahip olunmaz(KK.22).

Musahipler arasında ekonomik fark şartı aranmaz sevgi bağı aranır. Seçeceğimiz musahip akraba olmamalıdır ve musahibi bir defa seçersin. Musahibin vefat etse bile ona vekil biri gelir, başkası seçilmez(KK.23).

İkrarlık verdiği aileler arasında hiçbir evlilik bağı olamaz. Seçilecek musahip, kan bağı olan kişilerden de seçilmez(KK.25).

Musahiplik birdir. Çünkü ikrar birdir iki olmaz. Aynı aşiret veya yabancı ile musahiplik yapılabilir ama Alevi olması şartıyla yapılabilir(KK.27).

Musahiplik bir defa yapılması ve musahip olan iki kişiyi değilde tüm nesli etkilemesinden dolayı ağırdır. Musahiplik yedi kuşak veya ömür boyu sürecek nesli

etkileyen ikrarlıktır. Musahipler birbirine kötü söz ve davranışta bulunamazlar. Ayrıca musahiplik dört sayısı ile ifade edilir. Çünkü musahipler ve eşleri ‘dört can bir beden’ dedirler. Gezik ve Çakmak (Gezik ve Çakmak, 2010, s. 52)’a göre “dört sayısı, kutsal dörtlü; Allah, Cebrail, Muhammet, Ali ve yaşamı oluşturan dört maddeyi, ‘çar nesil/ ateş, hava, toprak, su’ belirtmek için kullanılır. Bu anlamda dört kapı öğretisinde de temsilcilerini bulurlar: Şeriat(Muhammed), Tarikat(Ali), Marifet(Cebrail) ve Hakikat(Allah). Musahip tutan iki erkek ve eşleri de bu kutsal dörtlünün sembolik temsilcisi olarak görülürler”. Bu nedenlerle ve musahipsiz nikah kıyılmamasından dolayı musahiplik ağır bir ikrar olarak görülmektedir.

Musahipliğin ağırlığı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: *Musahiplik ağırdır, bu ağırlık yedi kuşağa yayılmasından ve ahret kardeşliği olmasındandır. Eskiden toprak damlar vardı ve musahip musahibin damının üstünde gezemezdi. Nedeni ise musahip yürürken aşağı toprak dökülür ve aşağıda musahibin üstüne gelir diye. Bu kadar ince düşünüp, günah saymışlar(KK.3).*

Musahiplik çok ağırdır. Çünkü musahip ahret kardeşin oluyor. Onun kıymetini bilmek gerekir(KK.4).

Musahip aileler yedi kuşak evlilik yapamazlar(KK.7, KK.8, KK.22).

Musahip musahibin namus dışında her şeyine ortaktık, gizli perdeleri olamaz, birbirlerine yalan söyleyemez, kandıramazlar. Musahip öz kardeşine hakaret edebilir, hatta eziyet edebilir ama musahibine edemez. Musahiplik yoldur ve yol bunu gerektirir(KK.8).

Musahiplik ağırdır ve sen musahibinin damında aşağı toz düşmesin diye musahibinin damında gezemezsin. Musahip olan aileler birbirine kem gözle bakamaz ve evlenemez(KK.11).

Musahip olmadan nikâh kıyılmaz. Musahipler birbirine yanlış yapamazlar(KK.12).

Musahiplik kılıçtan keskindir. Musahibine ‘benim malım’ diyemezsin ‘bizimdir’ diyebilirsin. Musahipler arasında yedi kuşak evlilik olmaz. Musahip musahibin evine girdiğinde ve çıktığında eşige basmaz, eğilerek girer ve eğilerek evden çıkar(KK.14).

Musahiplik ağırdır ve musahip aileler arasında kız alıp verme olamaz(KK.15).

Musahiplikte yedi göbek kız alınıp verilmez, birbirlerine kötü söz söyleyemez, kırıcı olamaz ve kardeşten öte olmalıdırlar. Kardeş kardeşe kötü söz söyleyebilir, tartışabilir ama musahiple bunu yapamaz. Kişi on sekiz yaşından sonra musahipsiz ceme giremez(KK.19).

Halk arasında musahiplik kutsaldır. Bu kutsallığın nedeni eskiden yaşam zordu, okul ve imkân yoktu. İnsanlar birbirine karşı, özellikle kadınlara karşı bir yanlışlık yapılmaması için ikrar verilmiş. Bizde 'musahip musahibin damında gezmesin aşağıda duran musahibin üstüne toz gelmesin, gelirse günahdır' derler(KK.20).

Musahip olmadan evlilik olmaz. Musahiplik çok ağırdır birbirine ağır laf söyleyemez, arkasından konuşamaz. Musahip musahibin damında gezemez, aşağıda musahibin üstüne toz düşmesin ve rahatsız olmasın diye, musahiplik ince bir şeydir(KK.22, KK.27).

Musahip kardeşdir ve hatta kardeşten ötedir ve yedi kuşak iki aile arasında evlilik olamaz, o nedenle musahiplik ağırdır(KK.23).

Musahiplik ağırdır ve kamuoyu hafızasında yer edindiği şekliyle kardeşine 'hadi bizim eve gidelim' diyebilirsiniz ama musahibe 'hadi eve gidelim' dersin. Musahip olduktan sonra iki aile arasında hiçbir evlilik bağı olamaz(KK.25).

Musahibe kötü söz söylenmez ve onun ailesinden kimse ile evlenilmez(KK.29).

Musahiplikte 'ben yok biz var' dır. Musahipliği seçen kişiler hem bu dünyada hem öte dünyada yanyana olacak inancı vardır.

3.1.2.1.MUSAHİPLİK YAŞI/SERRE MISAYİBÊNE

Geçmişten günümüze 'musahiplik' yaşının değişiklik göstermesinin nedeni, evlilik yaşı ile musahiplik yolunun ağırlığını anlama ve kavramadır. Musahiplikte ikrar vermek, gençlerin kendi aralarında ve ardından pirin huzurunda verdiği sözdür. Tunceli halkının büyük bir kısmında genç olduktan sonra musahip seçme hakkına sahip olsa da çocuk yaşta iken de bu ikrarı verebilme yetkisine sahip olmaktaydılar. Eski dönemlerde evlilik yaşının 14-15 olduğu düşünüldüğünde ve Alevi toplumunda musahipsiz evlilik olmayacağından çocuk yaşta musahiplik kabul görülen bir durumdu.

Musahiplik yaşı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Musahip seçimi on beş, on altı yaşında ergen dönemde başlardı. Daha öncesi yapılmıyordu. Çünkü çocuk daha küçük yaşta musahipliği idrak edemez, musahipliğin ağırlığını taşıyamaz. On yaşında musahiplik önerisi götürüldüğünde beklenmesi gerektiği istenir(KK.3).

Evlenme yaşına gelmiş kişi evlenmeden musahip seçer(KK.16, KK.27).

Kişi on sekiz yaşından sonra bekârken musahip seçmek zorunludur(KK.19, KK.22).

Ben yirmi yaşında musahiplik bağladım(KK.14).

Babası çocuklar beşikteyken musahip verirlerdi. Hatta daha doğmadan 'benim çocuğum erkek olursa, musahibi sen ol' diye seçilirdi. Eskiden musahipliği, evliliği çocuklara bırakmazlardı(KK.20).

Evlenmeden musahip seçilmelidir. Bizde on ve on üç yaş arasında musahip seçilir(KK.24).

Eskiden anne karnında veya beşikteyken baba tarafından seçilen musahip, sonraları kişilerin idrak yaşlarında kendi seçimleriyle yapılmıştır. Günümüz de ise genel kabul erişkin olduktan sonra olmasıdır. Bunun sebebi olarak musahiplik ikrarının, yolunun ağırlığıdır. Çocuk yaşta bir bireyin o ağırlığı kaldıramayacağını düşünmeleridir. O nedenle erişkin olmadan iki taraf, kendi aralarında ikrar verebilir ama pirin huzurunda ikrar verebilmeleri için erişkinliği beklemek zorundadırlar. Musahip seçimi, aile referansı, kişinin idrakinden önce ailenin seçtiği ve kişinin kendi seçtiği ile yapılmaktadır. Musahiplikte kişiler arasında saygı, sevgi ve dürüstlüğün ön planda olması gerekmektedir.

Musahiplik seçimi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Musahiplik gönüllülüğe dayanır. Yani musahip olarak kimi istersen onu seçme hakkına sahipsin. Birbirini seven iki genç aralarında karar verir. Aileler karışmaz(KK.3).

Birbirini seven iki genç evlenme çağına geldiğinde, birbirlerini çok seviyorlarsa musahip olurlar. Mutlaka bekârken seçmeliler(KK.6).

Dedelerimizden yedi yaşa kadar musahiplik olur ama yedi ve sekiz yaşlarında musahip seçmek şarttır. Yedi yaşındaki kişi eğer akli yetmiyor karar veremiyorsa anne ve babası yardımcı olur. Musahibi seçen yine çocuk olur(KK.8).

İki genç birbirlerini sevdiği zaman birbirlerine musahiplik teklifinde bulunurlar ve söz verirler.Sonra ailelere söylenir(KK.7, KK.10, KK.11, KK.16, KK.14, KK.21, KK.22, KK.23).

Musahiplik iki kişi arasında olur. Sonra iki genç ve eşleri ile dört kişi olurlar ama musahiplik ikrarı tüm nesli etkiler(KK.15).

İki gencin arkadaşlık yapmasının ardından, birbirlerine dürüstlükleri, bakış açıları onları birbirine yakınlaştırır ve musahiplik kararı verirler. Kişi evlenmeden musahip seçmek zorundadır(KK.19).

Eskiden çocuk küçükken musahip seçilirdi ve çocuk yerine babaları musahibi seçerdi(KK.20).

Musahiplik aile referansları ile seçilir. Köklü olarak geçmişten günümüze birbirini tanıyan bilen aileden seçilir(KK.25).

Seçilen musahip ailenin ve çocuğun içine sinecek biri ile olur. Arkadaşlar birbirini çok sever ve annesine danışarak o kişiyi musahip olarak seçer. Önce arkadaşına teklif eder ve karşılıklı rıza gösterirlerse musahipliği ailelere açıklarlar(KK.31).

Kişi musahibini seçtikten sonra karşı tarafa teklifte bulunur. Bazen kişiler teklifte bulunmadan ailelerine söylemekte ve onaylarını istemektedirler. Çünkü musahiplikte ikrar bir defa verilir ve bozulmaz. Ama musahiplik teklif aşamasındayken ret edilebilir. Bu nedenle ailenin ve kişinin içine sinecek biri olmalıdır. Ayrıca musahiplik ikrar şartlarını yerine getirmiş biri ile yapılmaktadır.

Musahipliğin reddi ve ikrarın bozulması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Musahiplik ikrar verilmeden ret edilebilir ama bozulmaz ne yaparsa yapsınlar, kişiler gülbenk alıp, ikrar verdi mi musahiptirler(KK.6, KK.7, KK.12, KK.20).

Her şey rızalıktır ret edilebilir ama musahiplik teklifini ret edene hiç rastlamadım. Musahiplik ikrar verdikten sonra dünya yok olsa bozulmaz(KK.8).

Musahiplik ikrar vermeden ret edilebilir. Musahiplik dermensiz derttir, ikrardan sonra bozulmaz(KK.11).

Musahiplik hiçbir koşulda bozulmaz. Suç işlese bile günahını çeker ve musahipliğ bozulmaz(KK.14).

Musahiplikte ikrar verildimi bozulmaz. Boşanma olursa sadece kadın musahip olmaz(KK.15).

Musahipliğe aileler karışamaz iki genç kabul etmişse, aileler ret etmezler. Sadece önceden iki aile arasında evlilik olmuşsa aile ret edebilir. Ret etme ikrar verilmeden dua alınmadan yapılabilir. İkrar verdikten sonra kişi düşkün seçilse, pir ceza verse bile cezasını çeker ama musahiplik bozulmaz. Dünya ahiret musahip olurlar.(KK.19).

Musahibi erkek seçer, kadın musahip seçemez. Musahibinin eşi senin kardeşin olur. Musahibin düşkün seçilse bile muhabbet gider ama mana olarak musahiplin bozulmaz. Aileler kardeş ailedir ve asla aralarındaki musahiplik bozulmaz(KK.22).

Musahip olacak aileyi beğenmesek ret edebilir sonuçta ikrar verilmemiş. Ama ikrar verildikten sonra asla bozulmaz. Musahipler küsemez, darılamaz, küsülse bile aileler musahipliği devam ettirir ve bozulmaz(KK.23).

Musahiplikte dua alınmamış ve ikrarlık verilmemişse ret edilebilir. Ağır bir şey yaşanmışsa musahiplik bozulma kararıkâmil insanlara ve pirlere kalıyor. Onların vereceği kararla devam ettirilir(KK.25).

Aile musahiplik için geldiğinde iyice düşünülür ve dürüst olunur. Sonuçta kardeş aile olacağız bu nedenle ret edilebilir. Musahip olduktan sonra musahipler birbirlerini asla incitmezler ama musahiplerden biri düşkün olursa musahiplik kararıpirin kararına kalır(KK.27).

Musahiplikte ikrar verilmişse bozulma olmamaktadır. Musahip, musahibine hata yapmışsa ya da bir sorun varsa Alevilik inancına göre uzlaşmaya gidilir. Çünkü musahiplerden biri ceza alsada dahi musahiplik bozulmamaktadır. Kişi ceza esnasında ve sonrasında ne kadar çabalasa da toplumla iç içe, eski samimi ortamı bulamıyor. Bir defa ikrardan dönmek ömür boyu bu yanlış boynunda asılı kalması anlamı taşıyor.

3.1.2.2.MUSAHİPLİK BAĞI/ BAXE-GİRÊ MISAYİBÊNE

Musahiplik bağının kuruluşunun belli bir erkânı vardır. Bu erkân genel olarak Tunceli Zaza Aleviliğinde aynı şekilde başlamıştır. Fakat ritüel mühürlemeye kadar yani gülbenk verilinceye kadar bazı küçük farklarla var olmuştur.

Musahipliği ilk söyleyen kişi yani musahipliği düşünen aile diğer aileden rızalık almaktadır. Alevilikte rızalık kavramı çok önemli olduğundan bu rızalığı da

elinde lokma (göme) ile giderek sunmaktadır. Aileler karşılıklı ziyaretler yaptıktan sonra pirin huzuruna çıkmaktalar. Pirin huzuruna kurban kesimi ve yemek yapımının ardından aileler ve gençler gelir ve pirin karşısında darda durur. Gençler omuzlarına yarı yarıya havlu atarlar. Pir gençlere musahipliği, ağırlığını anlatır ve gençler kabul ettikten sonra gülbenk verir. Ardından şerbet içilmekte ve yemek verilmektedir. Eskiden musahip olacak gençler darda kefenle durmakta, aynı yatakta yatmakta veya su sepetinin altında durmaktaydı. Günümüzde bu ritüeller havlu atma ile yapılmaktadır. Musahip seçiminden sonra dede veya pirden dua alınmamışsa nikâh öncesi de yapılabilir.

Musahiplik Bağı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Musahiplikte iki gencin omuzlarına havlu atılır. Orada musahiplik anlatılır, kalıplaşmış duası yoktur. Genelde temenni ile dua verilir(KK.2).

Gençler anlaştıktan sonra ailelere açıklarlar. Aileler öğrendikten sonra süreç başlar. Aileler karşılıklı ziyarette bulunur. Ardından pir davet edilir. Pir musahip olacak gençleri çağırır ve darda tutar. Gençler darda dururken aileleri de yanlarında darda durur ve pir gülbenk verir. Gülbenkten sonra pir gençlere süreci, yolu, musahipliği, ağırlığı, incinme incitme gibi detayları anlatır ve ikrarlarını vermeleri ister. Karar olumlu ise pir dua ile mühürlemeyi yapar. Komşular çağrılır, kurban kesilir ve yemek verilir sabah iki musahip evin kapısının önünde güneşin huzurunda pir musahiplik ölene dek sürsün diye dua verir(KK.3).

Aileler tanıştıktan sonra musahipler aynı yatağa girer ve bir sepete su konur, sepet musahiplerin üstlerine asılır. Sepet deliktir ve su doludur. Ama gençlerin kalbi temizse ve birbirlerine dürüstlerse o sepette bir damla su akmaz. Sepet olduğu gibi kalınca musahipler yataktan kalkar ve su indirilir. Ardından kurban kesilir, dua alınır ve yemekler verilir(KK.4).

Gençler musahip olma kararını ailelere söylerler. Aileler birbirine göme ile gider, tanışır ve kaynaşırlar. Dede haber verilir. Dedenin huzurunda iki musahip havluyu omuzlarına yarı yarıya koyar ve sağ ayak sol ayaküstüne konarak darda durulur. Dede gençlere gülbenk verir ve musahipliği anlatır(KK.6, KK.25, KK.31).

Gençler karar aldıktan sonra, musahiplik ikrarı verirler. Sonra ailelere birbirine göme ile giderler. Ardından pirin huzuruna göme ile çıkılır ve gençler dara durup gülbenk alırlar. Eskiden musahip olacak gençler kefen ile dara dururdu(KK.7).

İkrar veren kişiler ailelerine söyler. Aileler birbirine gider ve musahipliği düşündüğünü belirtir. Rızalık aldıktan sonra söz verilir ve ikrar olunur. Aileler birbirine giderken göme ve niyaz götürürler. Sonra da pire haber verir. Pir geldiğinde musahipliği ilk teklif eden aileyi başa alır musahipliğin kendine göre sofrası ve duası var. Sofra yani honça kurulur ve pir musahipleri dara kaldırır. Pir musahipliğin ağırlığını anlatır ve onlar pirin söylediklerini tekrar eder. Sonra musahipliğin bozulamayacağını ve artık Ahiret kardeşi olduklarını belirtir. Ailelerde şahit olur ve ikrarlık verirler. En sonda şerbet içilir. Önce musahipler birbirine içirir. Kurân-ı kerim'den dua okunmaz, çünkü İmam Cafer buyruğu üstüne yapılır. Bizde küçük yaşta seçildiğinden büyüdükçe o ağırlığı anarlardı(KK.8).

İki genç kararlarını ailelere söylerler, aileler musahipliğin ağırlığını anlatır ve çocukları bu ağırlığı kabul ettiğinde onlarda onaylar. Sonra pire gidilir, pir gençler darda dururken musahipliğin hakkını ve ağırlığını anlatır ve dualarını verir. Eskiden yatak serilir iki musahip aynı yatağa girerdi(KK.11).

Gençler söz verdikten sonra aileler tanışır. Ardından musahiplik için cem olur, dedenin karşısında gençler dara durur. Dede önce öğüt verir sonra dualarını verir. Darda gençler şalvar giyer. Kadınlarda şalvar giyer ve tülbent takarlar(KK.12).

Ailelere danışıldıktan sonra musahipler, dededen dua alır ve ikrarlıkları mühürlenir musahipler artık 'bir gömleğin içinde' olurlar. İki musahip ve eşleri senede bir, ikinci ayda Tariq için, Tariq olan eve gider. Tariq olan evde saz ile cem bağlanır. Musahipler dedenin karşısına geldiğinde, dede onlara 'Ey nerden gelip nereye gidiyorsun' der onlarda 'dardan gelip dervişe gidiyorum' derler. Dede de 'durduğun Mansur darıdır. Dur ve günahlarını beyan eyle, doğru söyle' der. Onlarda günahlarını söyler ve geçtiklerinde dede Tariq'la sırtlarına vurur(KK.14).

İki kişi birbirine söz verdikten sonra ailelere haber verilir, aileler birbirlerine niyazla ziyaret eder. Aileler niyaz olduktan sonra dedenin karşısına gelir ve dara

dururlar. Darda temiz kıyafetlerle eller birbirine kenetli, başlar hafif aşağı doğru olur ve sağ ayak parmağı sol ayak parmağın üstünü kapatır. Dede onlara gülbenk verir, onlarda ikrar verirler. Dinî olarak musahiplik resmileşir(KK.16). Önce iki kişi kendi arasında karar verir sonra aileler karşılıklı birbirini ziyaret eder. Ailelerin de onayı alındıktan sonra dinsel anlamda da toplum içinde alenileştirmek için piri çağırırlar. Evlerinde niyaz, göme yaparlar. Pir gelir, gençlere musahipliğin detaylarını, önemini anlatır ve aileleriyle beraber dualarını verir. Duadan sonra kurban kesilir ve yine dua verilir. Artık gençler resmen musahip olurlar. Ayrıca musahiplere görgü cemi yapılırdı. Görgü ceminde gençler eğilir, sırtlarına yarı yarıya havlu veya şal atılır, sağ ayak parmak sol ayak parmağın üstüne koyar ve başları eğik bir şekilde darda dururlar. Bu cem ailenin tüm ferlerinin katılımıyla yapılır. Dede dua verir, duadan sonra şerbet içilir, kurban kesilir ve yemek verilir. Musahipler şerbetten ve yemekten sonra üstlerine atılan havlu ile ağızlarını silerler. Biz musahiplikte Tariq vurmamız ama Tariq yıkanmak için çıkarıldığında iki musahip birlikte katılmak zorundadır(KK.19)

Musahipliği babalar seçtiğinden musahiplik bağıni lokma yapıp iki musahibin köye dağıtımı ile yapılır. Bu çok büyük sevaptı. Bazen de dedenin karşısında gülbenk alınırdı(KK.20).

Musahiplik bağı eskiden kefene, aynı yatağa girerek yapılırdı ya da cem kurulurdu. Biz o dönemlere yetişmedik. Şimdi gençler karar verir ve musahipliği ilk teklif eden kişinin ailesi göme ile diğer gencin evine gider. Aileler kaynaşır(KK.21).

Aileler göme, niyaz ile tanışmaya gider. Ama bizim burada tanışma derin olmaz. Çünkü bizde musahiplik yakın yerde yaşayan tanıdıklar içinde olur ve birbirimizi tanırız. Aile ziyaretinden sonra iki aile kardeş aile olurlar. Sonra nikâhta iki musahibe dede dua verir. Duada gençler omuzlarına havlu atılarak darda durur(KK.23).

Gençler karar verdikten sonra ailelere söyler. Aileler niyaz ve göme yaparak birbirini ziyaret eder. Sonra pirin karşısında darda durur, gülbenk alır ve niyaz olurlar. Hatta birbirlerini her gördüklerinde niyaz olurlar. Eskiden kefen giyer darda dururlardı sonra o uygulama bitti(KK.24).

Önce gençler kendi aralarında karar alır ve ikrar verirler. İkrarın ardından ailelere söylenir, aileler niyazla birbirlerine gider ve birbirine niyaz olur. Sonra dede karşısında anneleri, babaları, iki şahit ve musahipler beraber darda dururlar. Dede hem Türkçe hem Arapça dua okur. Kurân-ı Kerim'den de dua okur ve musahip olunur. Ama yengemin anlatımı ile eskiden dede çağırılmış, dede dua vermiş, kurbanı kesmişler, yemek ve niyaz yapılmış. Yemekler yendikten sonra dede musahip olacak gençleri çağırılmış. İki metre bezi alıp orta yerine iki kafa geçecek şekilde delik açılmış. Gençler o bezin altına girip dara durmuşlar ve dede dua vermiş. Duadan sonra dede 'bu dünyada ve öte dünyada birbirinin ikrarıdır' der. Ama şimdi öyle değil. En son bizden iki genç musahip olduklarında nikâhtayaptılar. İki gencin omuzlarına tek havlu yarı yarıya atıldı. Ellerinini, üst üste bellerinin üst tarafına koydular, ayak parmaklarını da üst üste koyup dara durdular. İki musahip ve evlenecek musahibin eşi diğeri bekâr olduğu için annesi yanında durdu. Diğer aile fertlerinin şahitliği ile dua aldılar ve musahip oldular. Musahiplikte kişiler evlendikten sonra 'dört can bir beden' olur(KK.27).

Musahipler, dua aldıktan ya da evlendikten sonra iki musahip veya eşleri ile ceme ve ritüellere katılabilmektedir. Musahiplere 'görgü cemi' yapılmaktadır. 'Görgü cemi' gönüllük esastır, yapılması zorunlu değildir. Ceme Kırmançki'de "Cavatenu" denmektedir. Bu ritüel içinde, musahip olan çiftler Pir tarafından dar'a çıkarılarak sorgu/sualden geçirilir, varsa haklarındaki şikâyetler dinlenir, işledikleri günahları, kusurları sorgulanır. Sonuçta yaptırım gerektirecek bir durum ortaya çıkarsa, gereken ceza kesilir. Daha sonra cemaatin rızası alınarak bundan böyle nasıl davranmaları gerektiğine dair nasihatler yapılır, sözler alınır, tövbe ettirilerek arındırılırlar. Daha sonra Cem'i yöneten Pir çiftelerin sırtına 'Tarık/tarik' çalarak onları kutsar" (Demirdöğen, 2020, s. 344). "Tariq, bizde 'jare' olarak bilinir. Jare yıkandığı zaman musahiplerin ikiside katılmak zorundadır. Musahiplerden biri vefat etmişse o aileden biri vekillik yapar ve pir musahiplerin sırtına Tariq vurur"(KK.19). Yapılan cem sonrası gülbenk ve dualar verilir. Demirdöğen (Demirdöğen, 2020, s. 345)' e göre " Bu ritüel, Sünni inançlı birinin 'Hacı olması' ile aynı mertebede ve eş değer görülüp kutsandığı için, kişiler bunun bilinciyle yaşamını sürdürmek için topluma söz vermişlerdir" anlamındadır. "İki musahip evlendikten sonra, iki musahibe musahiplik

erkânı düzenlenir. Biri evli diğeri bekârken tek erkân üzerine musahip olurlar. İkisi evlendikten sonra erkânla tam anlamıyla musahip olurlar. Çünkü görgü cemi dört kişi olmadan olmaz. Musahiplerin ikisi bekârken verilen söz musahiplerden biri evlendiğinde de, nikâhta alınan dua ve yapılan ritüel ilk aşamadır. Çünkü musahiplerden biri bekârdır. Tam anlamıyla musahiplik erkânı tamamlanmamıştır. Dört tane can bağlı oldukları pirin huzuruna çıkar. Musahipler farklı ocaklara bağlıysa ikisinden birinin huzuruna çıkılır. Kurban kesilir ve ikrar alınır. Orada verilen ikrar bağlayıcıdır. Erkânı yapan dedenin de musahibi olmalıdır yani evli olmalıdır”(KK.30).

Gençler musahip olduktan sonra birbirlerinin kabahatlerinden sorumlu olmaktadır. Ayrıca Ahiret kardeşliği anlamından dolayı sıratla beraber geçme ve diğer dünyada da günahlarından sorumlu tutulacağı inancı mevcuttur.

Musahiplerin sorumluluğu ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bir suç işlendiğinde normalde her koyun kendi bacağından asılır. Ama caydırıcılık için iki musahip darda durur. Süre gelen zamanda ‘musahip musahibin günahlarından sorumlu mudur?’ konusu tartışılır ve bu konu bir karara bağlanmış değil. Dedeler sıratla da sorumlu olduğundan bu dünyada da caydırıcılık olsun diye kabul eder. Bence sadece caydırıcılık olsun diye sorumludur(KK.3).

Musahip ne hata işlemişse diğer musahibide ortaktır. Birlikte dara çıkarlar(KK.7).

Hata işlendiğinde kişi sorumludur. Herkes kendi günahını çeker (KK.8, KK.21). Kişi hata işlediğinde bu dünyada da öte dünyada da musahibiyle yargılanır. İkisi yapılandan sorumludur(KK.11, KK.12).

Her koyun kendi bacağından asılır. Ama musahipler sıratla beraber geçerler. İkrar ve dua almışsa ve Tarıq vurulmuşsa bir gömleğin içindedirler(KK.14).

Musahip bir hata işlerse musahibi de darda durur. Darda kabahat işleyen suçunu itiraf eder ve diğer musahip aklanır(KK.16).

Bir musahip musahibini kötü şeyler yapmaması konusunda uyarmak zorundadır. Eğer kabahat işlemişse musahip pirin huzurundayken, diğer musahip de onun yanında dara durmak zorundadır. Aynı günahıtan yargılanmaz ama savunması gerekirse savunur(KK.19).

Musahipler birbirine sahip çıkmalıdır. O yüzden musahipler birbirlerinden sorumludurlar(KK.31).

Musahiplerden biri kabahat işlediğinde beraber dara dururlar. Lakin musahip ailelerde evlilik olduğunda, evliliği gerçekleştirenler dara çekilerek yaptırım uygulanmaktadır. Pirin huzurunda dara çekilenlere genelde verilen ceza toplum dışına itilmeştir.

Musahiple evlilik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

İkrardan döndüğünde toplumdaki tecrit edilir. O kişiyle hiçbir ilişki kurulmazkapısından içeri girilmez. Ona yardım edilmez ve kurban verilmez. O kişi ve kişiler ceme alınmaz(KK.3).

Evlenirse ceza verilir. İkrardan dönen kişi toplumdaki dışlanır, eve alınmaz ve selam verilmez(KK.22).

Musahiplikte evlilik olmaz, olursa muhabbet gider ama musahiplik kalır(KK.22).

Tunceli Zaza Aleviliğinde musahiplikte bekârken olduğu gibi evlenirken de birbirlerini destekleyip, tamamlamaktadır. Evliliklerde Zaza Aleviliğinde elma atma ritüeli musahip ve musahibi olan damat ile yapılır. Gelin, damat evine girmeden yapılan bu uygulama genel olarak damat ve musahibi dama çıkıp ve gelinin başına ya da omzuna gelecek şekilde elma atmaktır.

Musahibin görevi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Musahipler musahiplerinin yardımcısıdır ve düğünlerde sağdıç olduğundan düğün de damada destek olur. Elma atma ritüelini beraber tamamlarlar ve gerdek için heyecan yaparsa yatıştıran kişidir. Ayrıca ceme ve Tariq yıkama ritüeline musahiplerin ikisi katılmak zorundadır. Musahip vefat etmişse ailesinden kadın veya erkek fark etmez, vekil tayin edilir(KK.19).

Musahip musahibin her şeyine yardım eder destek olur. Özellikle düğününde damadın yanında olur, para gerektiğinde musahip verir, çünkü musahip aynı zamanda sağdıçtır. Benim oğlum musahibin düğünü için burada olamadı yerine

diğer oğlum vekil oldu ve düğünde musahibin yanında oldu, elmayı vekil olarak diğer oğlum attı(KK.22).

Musahip düğün törenlerinde özellikle elma atma töreninde damadın yanında olur. Düğündemusahibin musahibine taktığı takı kıymetlidir. Çünkü musahip musahibe ne takı takarsa onun düğününde de musahibi ona taktığının bir katını getirir(KK.23).

Musahip musahibiyle elma atma törenini tamamlar, düğünde yanında olur(KK.25).

Musahip düğünde hazır bulunmuyorsa vekil atanır. Ama musahipten rızalık alınır o şekilde vekil olur(KK.27).

Musahipler düğünde yan yana olur ve birbirlerine destek olurlar. İlk evlenen kişiye musahibi ne getirirse o da musahibine bir fazlasını götürmek zorundadır. İkinci evlenen musahip getirilen hediyelerin aynısını götürebilir ama ya elbise ya altını bir fazla götürür.

Musahipler ritüellerde yan yanan olmakta ve birbirlerine destek olmaktadır. Geçmişten günümüze musahipler görevlerini yerine getirmektedirler. Ama insanlar arasındaki samimiyet ve bağ, iletişim araçlarının farklılaşmasıyla değişmiştir. Bu değişiklik musahipliği de etkilemiş ve aradaki bağ eskisi kadar samimi olmamaktadır.

Eski ve günümüz musahiplik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Musahiplik çok ağırdır, kadrini bilmen gerek ama şimdi kalmadı, yok(KK.4).

Eskiden musahiplik çok ağır ve samimiydi. Şimdi ne musahiplik ne kirvelik, ne alevilik ne de sünnilik kaldı. Hepsi dağıldı, yol devam ettirilmiyor(KK.7).

İnsanlar eskiden birbirine daha bağlı ve samimiydi. Musahiplik ağırdı ve zordu. Şimdi o ağırlığı hafıflettiler(KK.10, KK.11).

İnsanlar önceleri sadıktı, samimi ve dürüsttü. İnsanlar kendini bilirdi, şimdi törelerimiz yavaş yavaş kayboluyor ve Alevilik özünde yapılamıyor(KK.12, KK.14).

Musahiplik eskiye oranla aynı ama günümüzde musahipler musahip gibi değiller, bağlı ve samimi değiller (KK.19).

Günümüzde eskisi gibi, musahiplik, kirvelik kalmadı, aralarında evlilikler yapılıyor(KK.22).

Musahiplik denince 'akan sular dururdu' ama şimdi gençler basite alıyor. Sadakat ve samimiyet kalmadı(KK.27).

Tunceli Zaza Aleviliğinde musahiplik kavramı geçmişten günümüze kadar anlam bakımından değişime uğramadığı görülmektedir. Musahiplik “Ahiret Kardeşliği, Ali İqrarı ve sağdıçlık” zemininde sürmüştür ve sürmektedir. Erkek bireye tanınan musahip seçimi günümüzde de erkek bireyler çerçevesindedir. Değişen çağla beraber, dil, din, inanç gelenek göreneklerde de değişim veya yeniçağa uyum oluşmuştur.

3.1.3. EVLENME YAŞI/SERRE ZEWEJİYAENE

Evlenme yaşı geçmişte on iki veya on üç yaşında olmaktadır. Bunun nedeni okula ulaşımın zor koşullarda olmasından ve çalışma koşullarının hayvancılık, tarım olmasından kaynaklanmaktadır. Okullar ikiden fazla köyün bağlı olduğu mezrada olmakta ve ulaşım coğrafi koşullar ve iklimden ötürü zor olmaktadır. Bu zor koşullara erkekler baş edebilme, kızlar ise bu koşullarla baş edemeyeceği inancı sahipti.

Eğitim ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Geçmişte okul yoktu, okul olduğunda da çoğu kız ve erkek gitmiyordu. Sonraları erkekler gidiyor, kızlar pek gitmiyordu. Erkekler kadınlardan özgürdü. Kadın birçok şeyde yoktu ve değer verilmiyordu(KK.5).

O zamanlar köyde okul vardı. Kız erkek karışık eşit bir şekilde beşinci sınıfa kadar okurduk(KK.6) .

Eskiden kimse okuma yazma bilmezdi. Yani dört köy, mezradaki okula kız erkek beraber giderdik. Pertek'ten arkadaşım var, o okuma yazma bilmiyor, biz biliyoruz(KK.7).

Önceden altı ve yedi yaş çocuklar okula giderdi. On yaşından gün almış çocuklara kayıt yaptırılmaz, on beş yaşını doldurmuş kişiye diploma verilmezdi. On yaşını dolduran çocuğun ya yaşı küçültülür ya da kayıtsız okula gelirdi. 1952 sonrası serbestlik geldi. Dört beş köy için bilirkşi olarak yetkililer gelirdi. Okulun hangi köye yapılacağına karar verilirdi ve okul o köyde yapılırdı. Mesela bizim beş köy; Salördek, Çatakça, Kadısırtı, Doğan ve Efe Ağalı köy için ortak

yer buldular, okulu 1952'de oraya yaptılar. Biz bu taraftan, karşısı o taraftan okula giderdik. Tabi kışın bir, iki metre kar yağardı ve yedi yaşında biz o karın içinde gider gelirdik. Tek öğretmen yüz on, yüz yirmi öğrenci olurdu, sınıfa sığmıyorduk. Bu şartlar altında bir şeyler öğrenmek için gidiyorduk. Bu bölgede herkes okumak istiyordu. Bir şey olmak istiyordu. Çobanlıkla, üç beş işle bir yere varılmayacağını, her şeyin okumakla geçeceğine inanıyorduk. Geçiyordu da ama zorluklar vardı. O zorluklara rağmen ana dili ayrı okuma dili ayrı okudular. Bölgede memurundan, üst dereceli yetkili yerlere gelecek kadar okudular. Bu mutluluk vericidir. Kız ve erkeklere eşit davranılıyordu, kızdır okumasın denmiyordu. Ama ben beş kilometre yolu gidip okuyorsam, kız kardeşimde o yolu iki metre yağın karın içinde gelmesi demektir. Ama yürüyüp gelemiyordu. Bizde kızdır, kadındır, yasaktır, kapalıdır yoktu. Zorluklar vardı ama ar ve edep vardı. Kadın erkek eşitti. İmkânlar yoktu, coğrafi koşullar, iklim zorluyordu, kız çocukları eziliyor, mağdur oluyor ve evde kalıyordu. Ana dili başka okuyamıyor ve yazamıyordu. İmkân verilseydi duyduğunu ve okuduğunu çok güzel anlar ve yapırlardı(KK.8).

Benimokumam yazmam yok. Babam 1985'te vefat etti. Babamın düşüncesi, kız ev kızdır, ele gidecek, erkekler daha önemli, mirasta, tapuda erkeğindir. O yüzden kızlardan çok erkekler okurdu(KK.9).

Okula göndermede kız erkek farkı yoktu. Ama kızlar pek okutulmazdı ve söz hakkı yoktu(KK.10).

Kız erkek ayrımı yoktu, hepimiz Kurân okurduk(KK.12).

Ben okula gitmedim. Çünkü bizim zamanımızda okul yoktu. Sonra okul yapıldı ben yine gitmedim. Babamın yedi oğlu vardı, babam hep çalışmak zorunda kaldı. Ekilecek fazla tarlamızda yoktu, her işi elle yapardık. Babam hep çalışmak zorunda kaldı. Alevilikte kadın erkek ayrımı yoktur. Ama çevre koşullarından dolayı kızlar okuyamıyordu. Bizde, okuma yazmayı askerde öğrendik(KK.14).

Bizim zamanımızda kadın erkek karışık okuyorduk. Okuma oranı yüksekti ve herkes okula giderdi. Kadına bakış açısı olumluydu(KK.15, KK.16).

Okuma oranı benim dönemimde yüksekti. Eskiden beri okula giderken Zazaca konuşuyorduk, Türkçe bilmiyorduk ama kız, erkek okuyorduk. Hatta annem babam kızların okumasına daha önem verirdi. Herkesokuryazardı(KK.19).

Eskiden köylerde okul yoktu. Sadece Ovacık'ta Yatılı Bölge Okulu vardı. O dönemde Hozat ve Ovacık sınırındaki köyler çocuklarını bu okula kaydedirdi. Erkek çocukları gönderilir kız çocukları gönderilmezdi. Memur ve çağdaş düşünen aileler kız çocuklarını okuturdu(KK20).

Okuma yazma oranı yüksekti. Annemin okuma yazması var. Annem okumayı çözmüş, ilkokulu bitirmiş, sonra devam edememiş. Çünkü babası vefat etmiş ve ağabeyide kız çocuğu olduğundan okutmamış ama dayılarım okumuş. Annemin akranları da okumamış. O zamanlar kadın erkek ayrımı vardı(KK.23).

O zamanlar kızlar pek okutulmazdı. Annem beni okula vermedi. Babam 'okusun, yazıktır, kalem ve defter alayım okula gitsin' dedi. Ben çocuklara bakayım diye annem beni okutmadı. Ablam benden sonra okula gitti ama annem bana izin vermedi. Sonrasında biri geldi beni istedi, evlendim(KK.24).

Biz okula gidemedik. Çünkü okulla aramızda bir dere vardı ve okul için köyden köye gidiliyordu. Erkekler gidiyordu kızlar gidemiyordu. Kadın erkek ayrımı vardı. Babam 'ben kızlarımı köyden köye erkeklerle nasıl göndereyim' diyordu. Ama sevgiye gelirsek, bizim ailede kızlar daha çok seviliyordu ama keşke okuma yazmam olsaydı(KK.27).

Okula erişimin olmadığı yerleşim yerlerinde kız ve erkek çocukların evlenme yaşı, okula erişimin olduğu yerlere oranlara daha küçük yaşlarda olmaktadır. Okulun olduğu köylerde, mezralarda kız ve erkek karışık eğitim görebilmekte ve eşit şartlara sahip olabilmekteydi.

Evlilik yaşı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

On iki veya on üç yaşında evlilik uydun görülürdü(KK.5, KK.10. KK.11).

On yedi on sekiz yaşına gelindiğinde evlilik olurdu(KK.6).

On dört on beş yaşında kızın isteyeni olursa evlendirilirdi. Ama genelde on sekiz ve on dokuz yaşında evlenilirdi(KK.7).

Evlenme yaşı aile yapısına bağlıdır. Eğer aileye gelin gerekiyorsa, ailenin durumu iyiye ve ailenin bir veya iki çocuğu varsa evlilik yapılır, gelin getirilirdi. Bizde aile planlaması yoktu, bir iki çocuk azdı, beş, altı hatta on olsun isterlerdi. Biri kuzulara, biri keçilere, biri tarlaya gitsin, kız anneye yardım etsin, diğer babaya yardım etsin mantığıyla çocuk yapılırdı. Kızlar için on beş yaşından sonra evlilik düşünülürdü. Erkekler ise askere gitmeden ya da gittikten

sonra evliliği düşünürlerdi. Ama okumuş biri ise 'baba ben askere gidip geleyim sonrasına bakarız, ben hazır değilim' derdi. Zati evlendirmek zor değildi, ailelerin düşüncesi tek göz, iki göz oda ve üç, beş hayvan veririm, geçinir giderler, düşüncesi vardı. Evlenecekler içinse sanayi, tahsil, memurluk ve bir yere gitme şansı yoktu, en fazla sünnetçi, berber olabilirler, ona da alt yapı yoksa evlenirlerdi. Genç yaşta, on yedi on sekizde evlenirlerdi(KK.8).

Kaynanam ve yaşlıları dokuz on yaşlarında evlenmişler. Ben on altıda evlendim. Bir şey anlamadan, bilmeden evlendik. O dönemler böyleydi genelde on beş, on altıydı, şimdi evlilik yaşları daha iyi durumdadır(KK.9).

Evlilik yaşı on dört veya on beş yaşlarında uygun görülürdü(KK.14, KK.23)

On beş, on altı yaşlarında evlenilirdi(KK.15)

Anne ve babam döneminde evlilik yaşı erkendi. Çünkü yokluk vardı, yapacak bir iş bir şey yoktu. Sonra yirmi iki ve yirmi beş yaş arasında evlilikler olmaya başladı(KK.16).

Evlenme yaşı ekonomiye bağlıydı. Hali vakti yerinde olanlar ve kızları okuyanlar kızlarını evlendirmezdi. Ama on dört, on beş yaşına geldiğinde ailenin şartları ne olursa olsun evlendirirlerdi. Hep ekonomik nedenlerdenevlilikler yapılırdı(KK.19).

O zamanlar aileler sekiz veya on iki çocuk sahibiydiler. Sırayla çocuklarını evlendirirlerdi, büyük varken küçüğü evlendirmezlerdi. On dört veya on beş yaşında evlenenlerde oluyordu, yirmi beş, otuz yaşlar arasında evlenenlerde olurdu(KK.20).

Evlilik yaşı on ve on beş arasındaydı, yirmi yaşına gelen kızlara evde kaldı muamelesi yapılırdı(KK.21).

Erkekler on yedi yaşına geldiğinde kızlar on altı veya on yedi yaşında evlenirdi. Şimdi öyle değil, eskiden evlenmeyenlere, otuz yaşına gelmiş kıza 'baba evinde kalmış' denirdi(KK.22).

Genelde evlilik yaşı on altı ve on sekiz yaş arasındaydı ama on dört yaşında da evlenilirdi. Ben on altı yaşında evlendim(KK.24).

Benim dönemimde askere gitmeden evlenilirdi(KK.25).

Eskiden yaşa falan bakmazlardı, büyükler ne derse onu yaparlardı. Kız regli olduktan sonra evlendirilirdi. Genelde de on beş ve on sekiz yaş arasında en fazla da yirmi yaşında evlenilirdi(KK.27).

Evlilik yaşı okulla şekillendiği gibi aile büyüklerinin kararına ve ekonomisine bağlıydı. Genel olarak on dört ve on sekiz yaş arası evlilikler yapılmaktaydı. Ailelerin çok sayıda çocuk getirmesinden ötürü iyi talip geldiğinde ve kız okumuyorsa evlendirilmekteydi. Erkekler ise askere gitmeden ailenin durumu iyi olduğunda birkaç hayvan ve ev verilerek evlendirildi. Evlilik çok maliyet gerektiren bir eylem olarak görülmemekteydi. Evlenme kararı, küçük yaşta da olsa yapacak farklı bir iş olmadığından, babanın, annenin izinden gidip yuva kurmak ve o hayat şartlarında evlilik kararı alınması iyi bir tercih olarak görülürdü. Günümüzde evlilik yaşı genelde yirmi yaşından sonra yapılmaktadır. Otuz ve üstü yaşlarda evlenmemek normal görülmektedir. Bunun nedeni gençlerin okuyor olması, işini kurma çabası ve evliliği tercih etmiyor olmasından kaynaklanmaktadır.

3.1.4. EVLİLİK ÇEŞİTLERİ/TORE ZEWĖJİYAENE

Evlenme, iki kişinin kararıyla hayatlarını birleştirmektir. Ama bu durum dışında ailelerin kararıyla da evlenme gerçekleşmektedir. Ailenin kararı ile evlilikler beşik kertmesi, görücü usulü, poligami, berdel ve Levirat/yenge evliliği gibi evlilik çeşitleri oluşmasına neden olmuştur. Bunlar dışında kız kaçırma, severek evlenme ve iç güveysi gibi evlilik çeşitleri de vardır.

Evlilik çeşitleri ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kişiler birbirini görmeden evlenilirdi. Ben eşimi görmeden evlendim. Kişilere 'gönlün var mı yok mu?' sorulmazdı. Beni kaçırmaya geldiklerinde isteme oldu(KK.4).

En çok görücü ve akraba evliliği vardı(KK.5).

O zamanlar severek ve görücü usulü evlilik fazlaydı(KK.6).

Eskiden de severek evlenme çoktu. Kız kaçırma da kız ve erkek birbirini sever, erkek fakirdi ya da bir şey yaşanmıştı gençler kaçarlardı(KK.8).

Evlilik çeşitlerinden en çok görücü usulü fazlaydı(KK.10, KK.19, KK.20, KK.23).

Genelde buralarda severek evlilik çoktu ve kız kaçırma vardı(KK.14).

Ekonomik nedenlerden dolayı kız kaçırma çok fazlaydı. Görücü usulü de vardı(KK.16).

Genelde aileler evliliğe karar verirdi, bir nevi görücü usulü vardı. Ayrıca akraba evliliğide vardı(KK.25).

Eskiden severek evlenme çoktu(KK.27).

Genelde kızlar kaçırdı ve iki, üç gün düğün yapılır, biterdi(KK.29).

Severek evlilikle zorla kız kaçırma fazlaydı(KK.31).

Tunceli Zaza Alevlerinde eskiden görücü usulu, aile kararı ile evlilik, birbirlerini tanıyıp kabul ederek ve kız kaçırma fazlaydı.

3.1.4.1.Beşik Kertmesi

Beşik kertmesi bebekler doğduktan sonra beşiğe ucu sivri bir nesne ile üçdefa vurup, 'çocuklarımız beşik kertmesidir' denmesiyle olmaktadır. İkinci bir yöntemi ise ailelerin birbirlerine söz vererek yapılmasıdır. Geçmişte beşik kertmesi usulüne uygun,büyüdüklerinde evlendirme, gençlerin ve ailenin isteğine bağlı olmaktadır kertenleri zorla evlendirme yapılmamaktaydı.

Beşik kertmesi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Beşik kertmesi yapıldığında kertenler evlenirdi(KK.5).

Beşik kertmesi eskiden vardı ama büyüdüklerinde kimse vermezdi. Yani tam anlamıyla uygulanmıyordu(KK.7).

Eskiden beşik kertmesi vardı(KK.9, KK.15, KK.21, KK.31).

Beşik kertmesi söz ile yapılırdı. Misal hamile iki kadın veya eşleri kendi aralarında esprili söyler ve sözler verirdi. Misal bir erkek diğeri 'ikimizin hanımları hamile, ikisi erkek olursa musahip ama biri kız diğeri erkek olursa evlendiririz' der. İkisi de 'söz mü söz' der bebekler kız ve erkek olunca bebekleri kerterlerdi. Bunlar yapılırken çocukların büyüdüğünde birbirlerini sevip sevmeyeceğini düşünmemişler. Çocuklar büyüdüğünde 'biz kertme yaptık, çocuklarda birbirine yakınlık duyuyor' der evlendirilirler ya da çocuklar istemez evlilik olmazdı. Zati akraba veya dostlardı evliliğin olmaması veya olması sorun olmazdı. Ama yüzde bir veya on olumsuz olurdu(KK.8).

Eskiden beşik kertmesi vardı ama beşik değil sözle yapılırdı. Büyüklerin söz vermesiyle olurdu, beşik kertmiyorduk. Misal dedem 'benim torunum, falan kızla evlenecek' derdi. Benim oğlum amcasının kızı ile evlendi. Abimin kızı da diğeri abimin oğlu ile evlendi(KK.14).

Beşik kertmesinde aileler kendi aralarında söz verirdi. Nedeni ise, soylu bir ailedir veya güzel kız doğmuştur ve beşik kertmesi yapacak aile de aynı koşullara sahiptir, bebeklere kertme yapılır. İki aile yan yana gelir ve 'sizin kızınız bizim oğlanla beşik kertmesi olsun ve bu insanlar şahittir. İlk kızınızı biz isteyeceğiz' diye söz verilir. Büyüdüklerinde kız istemeyebilir, ama köyde, mahallede dedikodu başlar, 'bu kız Ahmet'in, Mehmet'in kertmesidir' denir. Bu nedenle kıza kimse farklı gözle bakmaz. Kızda erkekte büyüdükllerinde bilinçli bir şekilde birbirlerini istemeyebilirdi, sorun olmazdı(KK.19).

Beşik kertmesine halk karşıydı bu nedenle eskiden de çok olmazdı, şimdi de kertme yapılmaz(KK.20).

Aileler aralarındaki sevgi bağını güçlendirmek için ikrarlık verir, beşik kertmesi yapılırdı. Aile büyüğü kertme için elindeki baltayı karyolanın uç kısmına üç defa tıklattır, vururdu(KK.25).

Kertmeyi yapacak kişi eline dere yani bıçağı alır gelirdi. Beşiğe üç defa 'ya Ali' diyerek vurur ve 'bu kız dünya dünya üstüne gelse benim gelinimdir'der, kerterdi. Ben şahit olmuştum(KK.27).

Beşik kertmesi küçük kazma, dere/tarımda kullanılan bıçak ve balta gibi aletlerle beşiğe üç defa vurularak yapıldığı gibi söz ile söylenerek de yapılmaktadır. "Bu gelenek, ikitaraf (oğlan ve kız) arasında, ileride evlendirilmek üzere çocukların birbirine daha beşikleyken nişanlanması anlamında verilen bir söz ve yemindir. Kertme işlemi çocukların beşiklerinde bir bıçakla bir küçük kertik, çentik açılmasıdır" (Demirdöğen, 2020, s. 372). Beşik kertmesi bebekken evlilik vaadi verilen tek evlilik çeşididir. Günümüzde ise bu evlilik çeşidi yapılmamaktadır.

3.1.4.2.Görücü Usulü

Görücü usulü evlilik, evlenecek çiftlerin birbirini görmediği ya da görüp tanıma fırsatı verilmediği evlilik çeşididir. Tunceli Zaza Alevilerinde bu evlilik çeşidi ailelerin uygun gördüğü evliliklere evlenecek kişilerin razı göstermesiyle olmaktadır. Görücülük; "Anne- baba veya aileden birileri veya eş-dost, akrabalarından gelen öneriler doğrultusunda veya gençlerin karşılıklı (tek yanlı beğeni de olabilir) beğenilerinden, ailenin haberdar olması gibi durumlarla evlilik yolunda adım atılır"(Demirdöğen, 2020, s. 330). Bunun dışında erkeğin kızı fotoğrafta ya da

mahalle, köy içinde görüp beğenmesiyle veya aracı vesilesiyle evliliklerde yapılmaktadır.

Görücü usulü evlilik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: *Kız, çocuklara bakan, babaannesine yardım eden ve hizmet edendi. Sonrasında kız büyükler kimi isterse onunla görücü usulü evlenirdi(KK.5).*

Biz köyde yaşıyorduk ve ben on dört yaşında çocuktum. Akşam köpekler havlamaya başladı. Babam çok zeki bir adamdı ve düşman geldi diye köpekler havlıyor düşüncesiyle tüfeğini aldı, dışarı çıktı. Babam 'kimsiniz? Ortaya çıkın yoksa vuracağım sizi' dedi, köpeklerde gelenlerin üstüne doğru gitti. Baktık ki bizim akrabamız, babam 'neden saklanıyorsun' diye sorunca arkasından on kişi çıktı. Babam onları içeri çağırdı ve içeri gelip oturdular. Akrabamız olan kişi 'senin kızını kaçırmaya geldik' dedi. Babam kızdı 'utan, benim kızım senin kızın nasıl kaçırmaya gelirsin' dedi. Sonrasında pir geldi, pir babamla konuştu ve gelenlerde babama 'bizi boş gönderme' diye yalvardı. Pir de 'elini sobanın karasına sür sonra yüzüme sür, ben öyle gideyim' deyince babam 'benim kızım senin kızındır' diyor ve beni vereceğine söz veriyor. Çünkü o zamanlar herkes pire çok düşküdü. Babam piri nasıl kara yüzle yollasın, söz verdi. Ben çocuğu görmeden etmeden beni büyük başlık parası şartıyla verdi(KK.4).

Genelde aileler uygun görürdü gençler evlenirlerdi. Bazen de erkek kızı görür, beğenirdi, kız görmezdi ama evlilik olurdu(KK.7).

Görücü usulü evlilik vardı. Aileler karar verir ve gençler evlenirdi(KK.8, KK.10, KK.11, KK.12, KK.15, KK.20, KK.25, KK.27, KK.29, KK.31).

Eskiden fotoğraf gösterirlerdi ya da uzaktan erkek, kızı görürdü ve evlilik olurdu. Ben, kaynanam çevremdeki kadınlar bir şey bilmeden tanımadan evlendik. Misal adamın borcu var, isteyen de zengin biri, kız istese istemese büyükleri kızı verirlerdi(KK.9).

Anne ve baba evlenilecek kişiyi seçer o şekilde evlilik olurdu. Bana kız istediler, ben kızı tam tanımıyorum. Babam kızın babasına kızını isteyeceğimizi söylemiş ve istemeye gidecekken ben eşimi kaçırdım(KK.14).

Eskiden görücü usulü vardı binde bir severek evlenirdi ya da evlenemezdi(KK.21).

Ailelerin kararı ile gençler evlenirdi. Bizim köyde bir olay olmuştu. İstemeye yakışıklı bir genç götürmüşler, kıza 'evleneceğin kişi bu' denmiş. Kıza düğünü yapılmış ve akşam olunca kız bir bakmış evlendiği kişi gördüğü kişi değil, karşısına başka biri çıkmış. Meğer çocuğun elinden engeli var, kız ve aile kabul etmez diye, istemeye eli yüzü düzgün birini götürmüşler. Görücü usulünün kötü yanı da buydu(KK.23).

Benim evliliğimde araya bacanak girmişti babam kabul etti bende kabul ettim, evlendik(KK.24).

Görücü usulu evlilik günümüzde tam anlamıyla yapılmamaktadır. Kişiler birbirlerini görüp, tanımakta ve evlilik kararını bu şartlar altında vermektedir.

3.1.4.3.Kaçarak Evlenme/ Ebe Remayış Zewejiyaene

Evlenme çeşitlerinden olankaçarakevlenme,iki şekilde yapılmaktaydı. İlki birbirlerini seven iki kişinin ailelerinin rıza göstermemesinden kaynaklanmaktaydı. Aileler karşı ailenin ekonomik varlığı, soyluluğu ve kişinin karakteri gibi nedenler yüzünden evliliğe rıza göstermezlerdi. “Gençlerin karşılıklı beğenmesine rağmen, taraflardan birinin ebeveynlerinin rızasının olmaması veya kızın ailesinin yüklü başlık parası istemiş olması sonucunda gençlerin kendi aralarında anlaşarak bulunduğu bir çözümdür” (Demirdöğen, 2020 s. 330).Bu çözümdede gençler kaçarak evlenmekteydi. İkinci kaçarak evlenme çeşidi, kız kaçırma: erkeğin kızı görmesi, beğenmesi ve sevmesi sonrasında kıza sormadan kızı zorla kaçırmak evlilik yapılmasıydı.

Kaçarak evlenme ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Eskiden nadir de olsa kaçarak evlenme yapılırdı(KK.5).

Kız ve erkek birbirini sevmiş, erkek iki defa kızı istemiştir ve kızın ailesi kızı vermemişlerdir, kızı kaçırmışlar. Aileler barıştıktan sonra düğün ve diğer uygulamalar aynı şekilde yapılırdı(KK.6).

Eskiden kız kaçırma evlilikleri vardı(KK.7, KK.8, KK.10, KK.12, KK.15, KK.21, KK.24).

Kız kaçırma çok vardı. Misal beni kaçırdılar. Hemde zorla kaçırdılar. Ben eşimi görmedim bile, beni kaçırmışlar ama kime kaçırmışlar bilmiyordum. On beş yaşındaydım, saç baş dağılmış şekilde bağırdım. Kurt, keçiyi nasıl götürür beni öyle götürüyorlardı. Öldürecekler mi, suya mı atacaklar, yoksa birine mi

götürecekler bilmiyordum. Kaçıranlar üç kişiydi. Bizim köye yakın Laşer deresinin oralarda kendimi suya attım. Suya attım ama sudan kurtulamıyorum. Beni çıkardılar ve ben boşluklarından yararlanıp ellerinden kaçtım. Beni yine tuttular çünkü adım atamıyorum, hem dayak yemişim hem ıslaktım. Ben bunları yaşadım gördüm ve şikayet ettim. Bir sürü tantana oldu şikayeti geri aldım ve kaçıran kişi ile evlendim(KK.9).

Kız kaçırdıktan sonra cemaat toplanır, qılanı/başlık parası belirlenir ve Emrê Haq / nikâh kılınırdı. Barış olduysa ertesi gün düğün yapılır, barış sağlanmadığında nikâh günü davul zurna çalınır kız götürülürdü. Aile mecbur kabul ediyordu ve kaçmayanlarla aynı uygulamalar yapılırdı(KK.11).

Eşimin babası,eşimi bekârken zorla birine vermişti. Ama eşim onun yanında durmadı, pirlar arayış bulmak için devreye girdi. Çünkü başlık parası, altın ve sadık var, eşim ikna olmadı. Eşim Pülümür'e kaçtı, gitti, sonra baba evine geldi. Bizim evler karşılıklıydı. Gece onu götürmeye erkek evinden üç kişi pirlar gelmişti ama eşim ikna olmadı. Zorla götürmeye başladılar ben ve abim müdahale ettik. Sonrasında verilen altınlar ve diğerleri geri verildi. Eşim, baba evinde kaldı. Ben zurnacılık yapıyordum, başka iş güç yok düğünlere gidiyordum. Bir süre sonra eşime eş arıyordum yani evlendirmeye çalışıyordum. Bir gün Haydaranların düğününe gidiyordum, karşılaştık onunla beraber yürüdük. O yürüyüşte onun kalbine benim sevgim, benim kalbime onun sevgisi damladı. Abim babam duyunca 'Biz sana başka kız istedik sen ne diyorsun' diye bana kızdılar ve vurdular, şapkam kafamdan uçtu. Sonra dışarı çıktım eşime haber yolladım 'bir yerde seni bekleyeceğim gel gelmesen bu şehri terk edeceğim' dedim. 'O şekilde adım çıkacağına canım çıksın' dedim, bizim burda dullarla evliliğe tepki gösterirler. Ben de eşimi kaçırdım. Kız kaçırma evliliği vardı hala da var(KK.14).

İki taraf gönüllü kaçarardı. Bazı aileler ahlak olarak aileyi kişiyi istemezdi, gençler kaçarlardı. Sonra barış düzenlenirdi ve onlara kötü bakılmazdı(KK.16). Kız kaçırma nedenleri genelde aileler istemediğinden olurdu. Aileler, kız veya erkek tarafının durumu iyi değilse, fakir bir damada kız vermemek için karşı çıkar, kızın yaşı küçükse, aileler arasında kan davası varsa istemezlerdi. Ama gençler birbirini beğenmiş sevmiş olduğundan kaçarlardı. Ayrıca başka kız kaçırma da vardı. Bu kaçırma; erkek kızı görmüş beğenmiş, kızın haberi yok. Kız

hayvana, tarlaya giderken erkek gelir onu kaçırdı. Kız bir kere kaçırıldı mı da geri gelemiyor. Kızın geri gelme hakkı yok artık kaçırılmıştır, mecburen kaçırılan kişiyle evleniyordu. Zorba insanlar vardı, pire haber verilsede, nikâh esnasında da bir kere kaçmış diye evliliği kabul görüliyordu. Çünkü bir kere bakireliğini kaybetmiş, kız kendini lekelenmiş hissediyordu o yüzden ses etmiyordu. Kaçırılmış kız ailesine geri dönse kız değil kadın görülürdü. Bu yüzden kaçırılan erkeği sevmek zorunda kalıyordu, sevemediğinde ayrılıyordu. Dullarla evlilik normal görülse de hatta hiç evlenmemiş bir erkek dulla evliliği normal görülse de kız kaçırılan kişiyle kalırdı(KK.19).

İki tür kız kaçırma vardır. Biri kız istemeden zorla kaçırılmadır. Halk arasında bir kıza bir erkek el vurmuşsa o kıza leke vurmuştur. Kızda ömür boyu lekeli kalmamak için kaçırılan kişiyi kabul etmek zorunda kalır. Ben şahit oldum, o zamanlar en kötü durum buydu. Diğer kız kaçırılmada birbirini seven, aşık olan kişilerin evliliği istemesine aileler karşı gelirdi. Sevenlerde kaçardı. Daha sonra ailelere ağır basan pir, rayber gelirdi ve onlar bir mahsuru yok evlenmişler dendiği için barış sağlanırdı. Çok mutlu olurlardı(KK.20).

Eskiden genelde kızlar kaçardı. Çünkü köylüler ya da yakın köyde yaşayanlar birbirini tanırdı, tanımaya bile ismini duyardı, bilirdi ve aşık olurlardı. Ama ailelere beğendiremiyorlardı. Aileler 'ben beğenmiyorum, kızımın falan aileye gelin gitmesini istiyorum' derdi. Bu durumda kız sevdiğine kaçardı. Genelde komşu köyler arasında bu tür evlilikler olurdu(KK.23).

Kaçarak evlilikler yapılırdı. Bu tür evlilikte kâmil insanlar devreye girer ve uzlaşır olurdu. Düğün ve diğer ritüeller kaçanlarada aynı şekilde yapılırdı (KK.25).

Kız kaçırma çok olurdu ve kaçanlara bir şey yapılmazdı, onlara yine normal düğün yapılırdı(KK.27).

Kız kaçırma vardı ben de kaçarak evlendim(KK.29).

Oğlan ve kız birbirini sever ya da kız sevmese de erkek kızı kaçırdı. Hele kız zenginse, ağa kızıysa erkek kesin kaçırdı. Ağanın, dedenin evine veya kendi ailesine giderdi ve bu şekilde aileler kabul ederdi. Kızın gönlü olsun olmasın fark etmiyordu(KK.31).

Kaçırarak evlenme çeşidinde, sadece erkeklerin yapmadığı çeşidinde vardır. Kızın ailesi, sevdiği kişiyle evliliğine rıza göstermemesinden ya da sevmediği birine evliliğe zorlandığında kızda kaçmaktaydı. Günümüzde kaçarak evlilikler, ailelerinin rıza göstermemesinden kaynaklı nedenlerle yapılmaktadır.

3.1.4.4.Berdel

Berdel, birbirini seven ailelerin karşılıklı kız alıp vermesiyle oluşmaktadır. Karşılıklı yapılan evlilikler berdel şeklinde yapılmış olsa da bir evlilikte yaşanan olumsuzluklar diğer evlenen çiftleri etkilemez. Ailelerin berdel evlilik çeşidini seçme nedeni sevgi, saygı, itibar olması gibi nadir olarak başlık parası ve masrafların eşitleneceği de görülmektedir.

Berdel ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Karşılıklı kız alıp verilir ama berdeldeki gibi olmaz, iki evlilik birbirini etkilemez(KK.5, KK.6, KK.8, KK.9, KK.14, KK.15, KK.27, KK.29).

Berdelde karşılıklı kız alınıp verilir. Eskiden başlık parası alınır ve çok istenirdi. Başlık paraları eşitlenmesi için berdel yapılırdı. Ayrılık olmazdı olsa iki ilişki birden etkilenmezdi(KK.19).

Babam karşı köyden Kumru diye bir kızı istiyor. Kumru, o zamanlar on dört, on beş yaşlarındadır Kumru'nun ailesi Kumru'nun karşılığında Sakine halamı istiyorlar. Kumru gelini aşağı köyden ata bindiriyorlar, halamı da bu köyden ata bindiriyorlar. Köyün altında gelinleri birbirlerine veriyorlar. 'bidi weyava mı, biji weyva xo/gelinimi ver, gelinini al' diyorlar. Daha sonra Kumru evin önüne, yanına çıktığında köyüne bakıp sürekli, 'kuzularımız böyle olmuş, köyde şu şöyle olmuş, bu böyle olmuş' diyormuş. Babaannem de çok gaddar bir kadındı. Babaannem Kumru'yu dövüyor, hakaret ediyor ve en sonda da kovuyor. Babam evde yok, Kumru'da kendi köyüne gidiyor. Onlarda halamı kovuyorlar. Babam eve geldikten sonra Kumru'yu soruyor, olanları anlatıyorlar ve onun gittiğini Sakine halamın da onlar tarafından kovulduğunu söylüyorlar. Babam 'bin Sakine gelsin, bin Sakine gitsin ben Kumru'dan vazgeçmem' diyor ve Kumru'yu almaya gidiyor. Kumru'yu köyün altına getiriyor, orada dere var, dereyi geçip köye gelecekler. Kumru'nun kardeşleride arkadan sesleniyor ve peşlerinden geliyorlar. Kumru derenin oraya geldiğinde abisi, 'Kume gitme, Kume kendini yere vur, gitme' diyorlar. Kumru'da suya girmiyor. Babam çalıdan dal

koparıyor ve Kumru'ya bir, iki defa vuruyor. Babam vurunca Kumru suya giriyor ve karşıya geçiyor. İki köyden insanlar geliyor oraya bir köpekte babamın bacağını tutuyor, babam kendi canıyla uğraşırken Kumru kardeşlerinin yanına kaçıyor. Babam silahını çıkarıp abisine doğrultuyor ve Kumru'ya 'ya gelirsin ya da abini vururum'diyor. Abiside o sırada Kumru'yu tutmuş bırakmıyor. Kumru babama 'Hıdır sen bundan sonra dünya ahiret kardeşimsin'diyor. Bizim örf ve adetlerimizde bir kadın kocasına ya da erkek eşine 'sen dünya ahiret bacımsın, kardeşimsin' dediğinde orda ilişki bitiyor. Babam da bu sözü duyunca yere çöküyor ve ağlıyor. Silahını beline koyuyor eve geliyor. Bu olaylar öğle vakti oluyor, öğleden sonra babam gidip bir kız daha kaçırıyor. Bu kaçırdığı kız annem değil, annem babamın dördüncü eşidir(KK.20).

Berdel de düğün erkek tarafında yapılmakta veya ortak düğünle evlilik gerçekleşmekteydi. Günümüzde bu evlilik çeşidi birbirinden bağımsız iki ayrı evlilik olarak yapılabilmektedir. Aileler aynı aileden kız alır ve kız verebilmektedir, düğünleri de farklı zamanlarda olmaktadır. Tunceli'de geçmişte ve günümüzde bu evlilik çeşidi çok nadir yapılmaktadır.

3.1.4.5.İç Güveysi

İç güveysi Tunceli'de pek rastlanan bir durum olarak görülmeyen evlilik çeşididir. İç güveysi evlendiği kızın erkek kardeşinin olmaması durumunda erkeğin ayrı evde kalma kaydıyla kızın yaşadığı köye taşınması ve eşinin ailesine ait köy işlerinde yardım etmesiyle olmaktadır. Erkeğin kız tarafında ki toprak ve hayvan işleriyle meşgul olup eşinin ailesine destek sağlamak amaçlı yapılmaktaydı.

İç güvey evlilik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:
İç güvey evlilik vardı ama ona o şekilde bakılmazdı. Kız tarafı zengin olduğunda ya da kız tarafında erkek olmadığına yapılırdı. Nedeni, hayvana, tarlaya ve işlere gidecek kimse olmamasıydı. Ama bunu belirli süre yapardı. Çünkü herkesin hayvanı ve toprağı vardı. Evliler kendi toprak ve hayvanlarına bakmalıydı. Erkek, kız evinde olduğu sürece, ailenin rızasıyla kızın mirasçısı gibi davranırdı(KK.19).

Erkek kimsesiz olduğunda, ötekileştirilmemesi için kız tarafına iç güvey giderdi(KK.21).

Tunceli’de kadınlar kayınbaba ve kaynanaya hizmet etmek ve onlarla yaşamak zorundaydı ama erkeklere bu yapılmazdı. Erkek kız tarafına gelmezdi(KK.23).

İç güvey eskiden çok istisna bir durumdu(KK.25).

Çocuğun durumu yoksa ya da kız tarafında kalmak istyorsa bu evlilik çeşidi olurdu(KK.27).

İç güvey evlilikler Tunceli’de geçmişten günümüze yapılmamaktadır. Geçmişte nadir olarak kızın aile koşullarından dolayı yapılmış ama tam anlamıyla iç güveysi gibi damat gelin evine yerleşmemekteydi.

3.1.4.6.Levirat/Yenge Evliliği/ Naçke De Zewejiyaene

Levirat yani yenge ile evlilik, evli olan kardeşin vefatı sonucu eşini küçük veya büyük kardeş ile evlendirmektir. “*Ailenin ölen bir erkek çocuğunun dul eşinin, yine aile içinde evlendirilmesidir*”(Demirdöğen, 2020, s. 331). Bunun nedeni, var olan çocuklar, namus kavramı ve ekonomik kaygılardır. Gelinlerinin başkası ile olma fikri namus nedeni ile rahatsız ettiğinden, çocukların annesiyle beraber üvey baba ile yaşamasını istememelerinden ve evlenecek kişiye kız isteme başlık gibi ekonomik nedenlerden yenge evliliği yapılmaktaydı.

Leviratile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Yenge ile evlilik eskiden vardı. Çok kötü bir durumdur (KK.5, KK.7).

Namus yabancıya gitmesin diye yenge evliliği yapılırdı(KK.12).

Bizim taraflarda yoktu. Ama eşimi kaçırıp gittiğim yerde halamın oğlu yapmıştır. Çocuk genç, toy ve güzel çocuktü. Abisi askerde hayatını kaybetmiş, o da yengesiyle evlenmişti(KK.14).

Eskiden istisna olsa da olsa yenge evliliği vardı(KK.16).

Erkek vefat ettiğinde geriye karısı kaldığında başka biriyle evlendirildi. Yengesi iyidir çocukları vardır, başkası neden alsın diye, büyük kardeş küçük kardeşin ya da tam tersi yenge evlilikleri olurdu.Misal burada tanıdığım biri vardı adam evliydi. Kardeşi vefat etti eşi olmasına rağmen yengesi ile evlendi. Kendi çocukları vardı ve kardeşinin eşinden de çocukları oldu. Beş, altı çocuğu var, büyük karmaşa hem de yakın dönemde 1987’de oldu(KK.19).

Yenge evliliği vardı. Yenge ile evlenme nedeni; kardeşi vefat edince eşi genç ortada kalıyor, üç, beş çocuğu da var, başka biri ile evlenip o kişiyle nasıl aynı yastığa baş koyar ve çocuklar perişan olur diye yapılırdı. Bu gibi şeyler kötü idi ama adetti yapılıyordu(KK.20).

Kişinin kardeşi öldüğünde ona yengeyi veriyorlardı. Amcamın kızının eşi vefat etti, kaynına vermeye çalıştılar ama o istemedi. Yaşıtım biri vardı o da aynı şeyleri yaşadı ve kendinden yedi, sekiz yaş küçük yengesiyile evlendi(KK.23).

Ekonomik kaygılardan dolayı, oranı düşük olsa dahi yenge evliliği yapılırdı(KK.25).

Gelin başkasına gitmesin diye yenge evliliği yapılırdı(KK.27).

Bir gün babamı nikâh kıyması için çağırdılar. Adamın abisi askerde hayatını kaybetmesinden ötürü, adamın eşini kardeşine veriyorlardı. Nikâh yenge evliliği nikâhı olacaktı. Babam nikâhı kıymadı ve adamı tırmıkla kovaladı. Bizim toplum yenge evliliğine karşıdır. Bu resmen vefat eden kardeşe düşmanlıktır(KK.31).

Yenge evliliği, ailelerin onayı ve kararı ile olmaktadır. Evlenilecek kişilerin rızası alınmış gösterilse de gelenekselleştiği için itiraz edilmez ve yapılmaktaydı. Tunceli Zaza Alevilerinde bu evlilik çeşidi kabul görmemektedir. Geçmişte genel olarak nadir olsa da yapılmakta, günümüzde yenge evliliğine dair bir evlilik çeşidine rastlanmamaktadır.

3.1.4.7.Çok Eşlilik

Tunceli'de geçmişten günümüze tek eşlilik yaygındır. Poligami/çok evlilikler erkeklerin yapabildiği, erkek çocuğu veya hiç çocuğu olmadığına başvurabildiği bir evlilik çeşididir. “Alevilerde çok kadınla evlilik ancak kadın çocuk doğurmaz, ya da ailenin erkek çocuğu olmazsa görülür” (Munzuroğlu, 2012, s. 13). Tunceli Alevilerinde rıza önemli olduğundan ikinci eşi getirebilme, ilk eşin rızasına bağlıdır. İlk eş rıza göstermediği takdirde ikinci eş alınmamaktadır. Seyyit Mahmut Yıldız (Cemgil, 2022, s. 32)’a göre “Evlilik mührü ile mühürlenmiş erkek ve kadın artık kendi sınırlarının dışına çıkamaz. Çıktığı zaman da mühür bozulur, evlilik dağılır. Bazen de gerekiyor bozulması. Diyelim ki kadın sakattır, çocukları vardır. Kocasına diyor ki ‘evlen’. Kocası: ‘O kadar kolay değil, biz nikâhlıyız, ikrarlıyız yani’. O zaman bu duruma çözüm bulmak için pire gidip konuyu izah ederler. Pir, erkeğe der ki: ‘evlenmek isteyen sensin, o zaman eşinden rıza alacaksın’. Pir, kadına döner, ‘kızım’

der ‘ senin kocan evlenmek istiyor sen ne diyorsun?’ ‘ evlensin o zaman ’ der kadın. Pir, ‘ peki sen nikâhını veriyor musun?’ diye sorar. Kadın, ‘ hayır ’ der. Çünkü nikâhını, yani mührünü verdiği evde hakkı kalmıyor. Gelen kadın onu dışarı atabilir. Kadın, ‘ nikâhımı değil, rızamı veriyorum ’ der. Böylelikle adam evlenebilir, ya kadın”.

Çok evlilik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Çocuğu olmadığında eşi hasta veya ölmüşse ikinci evliliği yaparlardı(KK.5).

Çok evlilik nadirdi, çocuğu olmuyorsa yapılırdı. Yani kadın kötüyse, iş yapmıyorsa ve çocuğu olmuyorsa yeni kadın getirildi(KK.7).

Çok evlilik keyfi nedenle olmazdı. Kadının ya çocuğu olmuyordur, ya da iki kızı vardır oğlu yoktur o zaman ikinci eş getirilirdi. En fazla iki eşi fazlası alınmazdı(KK.8, KK.24).

Çok evlilik eskiden vardı(KK.10).

Normalde iki eş yapılmamalıdır. Çocuğu olmadığı diye veya başka nedenlerle ikinci evlilik yapılmaz. İki kişi nikâhta söz veriyor, vazgeçemezsin. Eşin öldüğünde ikinci eşi alabilirsin(KK.11).

Keyfi ve çocuk olmadığından ikinci eş getirilirdi(KK.12).

İkinci evliliğe çocuğu olmadığı zaman karar verilir ve ilk eş rızalık verirse olurdu. İki aile olunurdu. Bizim ağa vardı, çocuğu olmuyordu ve gitti hemen evlendi. Ağa oldu mu kızı hemen verirlerdi. Karşı köyden getirmiş ve ondan altı oğlu olmuştu, iki ayrı ailesi olmuştu. Ben üç eşi olanları bile biliyorum, aynı evde yaşarlar. Evde ilk eş şeftir, o evi, aileyi yönetir(KK.14).

Geçmişte hep tek eşlilik vardı ama nadirde olsa çift evlilikler vardı(KK.15).

Çok evlilik iki veya üç eşle olurdu. İki nedeni vardı biri keyfi diğeri çocuk içindi. Keyfi olan evlilikte adam çapkındır ve iki eşe bakacak gücü vardır. İlk eşin rızalığını alır ve ikinci eşi getirir. İlk eş, ikinci eşi evde bu kadar iş için bir yardımcı olarak görürdü. Hatta kardeşten öte anlaşılan kumalar vardı. Çocuk için alınan ikinci eş ise çocuğu olmayan veya erkek çocuğu olmayanlar erkek ikinci eşi soyu devam etsin diye alırdı. Yeni eş, eski eşle beraber çocuklara bakardı. Bunlar dışında kadının eşi öldüğünde çocukları varsa ikinci eş olarak kayına verirler. Kadının kayından da çocukları olurdu(KK.19).

Genelde çok evliliği ağa kısmı yapardı yoksa çok nadirdi. İkinci evliliğin nedeni çiftlerin çocukları olmuyordur ve çocuklarının olmama nedeni kadın olduğu

belirlendiğinde yapılırdı. İlk eş rızalık verir ve kendi eliyle eşini evlendirirdi. İkinci eşten çocuklar olduğunda ilk eşte onlara annelik yapardı(KK.20).

Eş ölmediği müddetçe ikinci eş getirilmezdi ama çocuk olmadığına da ikinci eş getirilirdi(KK.21, KK.27).

Babamın döneminde tek eşlilikten çok çift evlilikler vardı. Çocuğu olmadığına veya keyfi olarak ikinci eş getirilirdi(KK.23).

İkinci evlilik için belli istisnaları vardı, mazeret oluşurdu o şekilde yapılırdı. Çocuğu olmadığına ikinci eş alınırdu(KK.25).

Geçmişte erkek ve kadında ikinci evlilik vefat ettiğinde de yapılabilmekte idi. Günümüzde ikinci eş, kuma olarak değil ikinci evlilik olarak boşanmak veya eş ölümü ile kabul görülmektedir.

3.1.4.8. Endogami ve Egzogami

Yakın akraba evliliği/endogami ile yapılan evliliklerde genelde kuzen olan kişiler arasında olurdu. Akraba olmayanlarla/egzogami yapılan evliliklerde ise aynı veya yakın köylüler arasında yapılırdı. Geçmişte köyde yaşayanlar aynı aileden olmaktadır, bu nedenle köy içi evlilikler akraba evliliği olmaktadır ve genelde bu evlilik çeşidi fazla yapılmaktadır. Başka köye, Sünni'ye kız vermek ise nadir görülmekteydi.

Akraba olan ve olmayanlarla evlilikle ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Evliliklerin çoğu akraba ya da köylü ile yapılırdı(KK.5).

Eskiden akraba evliliği vardı. Dayı, hala ve teyze çocukları arasında evlilik olurdu. Misal benim eşim dayımın oğludur. Yabancılara, sünnilere kız verilmezdi. (KK.6).

Yakın akraba ile de yabancılara da evlilikler yapılırdı(KK.7, KK.14, KK.15, KK.16, KK.20, KK.27, KK.29, KK.31).

Yakın akraba evliliği vardı ama yabancıyla evlilik yoktu(KK.8, KK.24, KK.25).

Eskiden kardeş çocukları evlenirdi ve akraba evliliği çoktu. Akraba olmayanlarla evlilikler en fazla köyler arasında olurdu. Başka köyden biri ister ya da biri istenir o şekilde olurdu(KK.9).

Evlilikler köy içinde veya akrabayla olurdu. Yabancıya kız vermezlerdi(KK.10).

Akraba ile evlilikler olur ve yabancıya kız verilmezdi. Bazı ocaklar taliplerine kız vermezler, günah olduğunu kabul ederler. Ocaklar kendi içlerinde kız alıp verirler. Nazimiye bölgesinde bunu sık görebiliyoruz. Pirlar, pirlere kız alır

verir, taliplerden almazlar. Kerametleri yok olacak diye kendi aralarında kız alır verirler. Akraba evliliğinden çocuklar engelli doğar veya budala olurlar(KK.19).

Bizde akraba ile evlilik olmazdı hep yabancılara kızlar verilirdi. Akraba evliliğinde çocuklar yaşamazdı(KK.21).

Akraba evliliği vardı ama çok yapılmazdı. Benim eşim amcamın oğludur(KK.22).

Yakın akraba ile evlilik yapılır ve yabancıya, akraba olmayana kız vermek aileden aileye değişirdi(KK.23).

Eski dönemde Tunceli’de, köylere ulaşımın zorluğundan yaşam alanı olarak göç almamaktaydı. Kendi halkı ve yaşayan diğer halklar arasında evlilikler olabilmekteydi. Akraba ile evlilikler yabancı olarak nitelenecek kimsenin olmamasından ve ocak sahibi ailelerin kerametlerini kaybetmemek adına kız alıp vermemelerinden kaynaklanmaktadır. Lakin genel tercih kendi veya yakın köyden evlilikler olmuştur. Günümüzde yakın akraba evliliği nadir olsa da görülmekte ve yabancılarla, farklı ocak, farklı köy ve şehre bağlı insanlarla evlilikler de yapılmaktadır.

Evlilik çeşitlerinde geçmişte en çok kız kaçırma ve görücü usulü yaygın olarak tercih edilmekteydi. Beşik kertmesi, yenge evliliği, ikinci eş ve berdel gibi evlilik çeşitleri kadınların okuması, bilinçlenmesiyle yok olmuştur. Kadınların ekonomik özgürlüğüne kavuşması eşleri vefat ettiği takdirde kendine ve çocuklarına bakacak gücünün olmasından dolayı ve çocukları olmuyor diye ikinci eşe mahkûm edilmek yerine boşanmayı seçmesi bu tür evlilik çeşitlerini sonlandırmıştır. Geçmişte kabul gören evlilik çeşitlerinin çoğuna günümüzde rastlanmamaktadır. Günümüzde evlilik çeşitleri tamamen değişmiştir. Evlenecek kişiler karşılıklı tanışarak sevgi temelli ilişkiler kurarak evlenme kararı almaktadır. Nadiren akraba evliliği ve kız kaçırma evlilikleri görülmektedir. Kız kaçırma evliliği de iki kişinin karşılıklı rızasıyla olmaktadır.

3.1.5. KIZ GÖRME GELENEĞİ VE UYGULAMALARI/ADETÊ ÇENEKE VİNİTENE URİTÜELİ

Kız görme ‘kız arama’ ardından ‘kız bulma’ ile başlamaktadır. Aynı köyde yaşayan halk kendi içlerindeki bekâr kız ve erkekleri bilmekteyken başka köylerde olan bekâr kız ve erkekleri bilme olanağına sahip değillerdi. İklim koşulları, köy

yaşamının getirdiği yoğunluk tarla ve hayvan işlerinden kaynaklı köyler arası iletişim azdı. Bu nedenle bilinen ebeler-şifacılar ve kadınlar aracılığıyla bu bilgi sağlanmaktaydı. 'Oğluma kız arıyorum' şeklinde kurulan cümle 'şu köyde şu kız var' şeklinde devam etmekte, karar kılınan kızın ailesine kızı öneren kadınla veya o aileye yakın biri ile haber yollanmaktaydı. Ardından da erkek tarafı kız görmeye gitmekteydi.

Kız arama ve bulma işlemi araçlarla veya anne yardımı ile yapıldığı gibi evlenecek erkeğin karşılaştığı ve beğendiği kızda karar kılmasıyla da olmaktadır. Kızı, erkek annesi, ablası sorar soruşturur ve görmeye ya da istemeye gidilmekteydi.

Evlenecek yaşa gelen kişilere eş bulma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Ben çocuktum oyun oynarken beni isteyenler gelip gidiyordu, orda beni gördüler. O zamanlar biz Xırabe köyünde yaşıyorduk. İsteyenler ise Karadereli'ydi. Beni gördükten sonra gelip istediler(KK.4).

Evlenecek olanlar birbirini görür, beğenir ve severlerse evlilik olurdu. Çünkü anlaşabilmeleri için bu şarttı. Sonra oğlan ailesine 'ben falanca kızı istiyorum' derdi(KK.6).

Köyde herkes birbirini tanıdığı için eş kolay bulunurdu(KK.7).

Çocuk büyümüşse, köyünden veya karşı köyden biriyle karşılaştığında kızı beğenir ve severse, kızı ablasına veya komşu kızına söyler. Komşu kızını veya ablasını aracı kullanır. Kızında gönlü varsa birbirlerinden razı olduktan sonrada çocuk annesine ablasına 'ben falan kızı seviyorum, onunla nişanlanmak istiyorum'der. Direkt 'evlenmek istiyorum' utançtan dolayı söylenmezdi. Ondan sonra kız görme, isteme ve nişan yapılırdı(KK.8).

Erkek evlenecek yaşa geldiğinde kızı anne, baba veya kendisi bulurdu. Kız ise isteyenini beklerdi(KK.10).

Eskiden gençler ailelerin beğendiği kişiyle evlenir veya erkek evleneceği kızı bulur ve evlenirdi(KK.15, KK.27).

Aileler evlenilecek kişiyi beğenir. Çocukların onayına bırakırdı. Misal ailem gider bir kız beğenir, huyuna suyuna bakar, komşulara sorar. Eğer ahlaki güzelse gider isterler. Ben eşimi gittim gördüm, beğendim ve onayım olduktan sonra istendi. İki tarafın rızası olmadan isteme olmaz(KK.16).

Eskiden çöpçatanlar, aracilar vardı. O aracilar 'a köyünde şunun kızı var, b köyünde bunun kızı var' derdi. Misal bir köyde soylu bir ailenin güzel kızı var, çöpçatan aileye haberini getirir. Aile de oğluna ' o köye git o kızı uzaktan gör' derdi. Çocuk gider görür karşılıklı birbirlerini beğenirlerse olur. Çünkü ikisinin rızası olmalıdır. Sonra aile kızın evine gider(KK.19).

Babası gider kız bulurdu. Oğluna ' falan adamın kızını sana münasip gördük, istedik' der. Bu süreçte çocuk hayvana tarlaya gider, baba ise kızı bulur ve ister. Evlenecekleri zamana kadar da çocuk kızı görmezdi(KK.20).

Biri gelir 'falan kişinin kızı var' derdi. Bizde istemeye giderdik, kimi verir, kimi de vermezdi. Evlenecek kişiler birbirini görmezdi, tanışma olmuyordu direkt isteme olurdu. İstemedede kız evine bir gelir, iki gelir en son birine kız verilirdi(KK.21).

Anne kızı bulur ve baba ile kızı görürlerdi. Oğlana da 'falan kızı sana getirelim' diyorlardı. Çocuk ve kız birbirini görmezdi ama aile kızı isterdi(KK.22).

Önceden on dört, on altı yaş arasında akraba ile evlenilirdi. Tanıdıkları evlilik olurdu(KK.23).

Birileri araya girer kızı bulur ve anne baba kızı isterdi. Anne ve baba ne derse o yapılırdı. Evlenecekler istemedden sonra birbirini görürdü(KK.24).

Anne baba kızı bulurdu. Görücü usulü evlilik olurdu(KK.25).

Öneri üstüne kız bulunurdu. Genelde aynı ailelerden veya aynı köylü olurdu(KK.31).

Eskiden evleneceklerin birbirini görmeden ve birbirleriyle konuşmadan yapılan evlilikler, sonraları az bir konuşma rızalığını alma ile devam etmiştir. Günümüzde ise kişiler birbirini tanıyarak ve bu süreçte de görüşmeler yaparak evlilik kararı almaktadır.

Anne, baba veya çocuğun beğendiği kızı,erkeğinailesi tanışmak amaçlı ziyarete gitmekteydi. Erkeğin yaşadığı köyden farklı bir köyde yaşayan kızın ailesi ile tanışmaya erkek tarafının büyükleri, genelde de kadınları gitmekteydi. Erkek tarafı kız evine giderken kız ve annesi için hediyeler de götürülebilmekteydi. Aynı köyden kız olduğunda, tanışma olmaz, gidildiğinde direkt niyet söylenir ve kız istenirdi. Her iki durumda da kız evine damat adayı gitmemekteydi.

Kız görme ve ailelerin tanışması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Eskiden kız ve erkek birbirini görmüyordu. Erkeğe belki kız gösterilirdi ama kız görmezdi. Tanışmada da kadınlar gelir kızı görür giderdi(KK.5).

Aileler o zaman tanıdık olurdu. Kız görme değil, direkt isteme ve nişan olurdu. Kız isteme nişan ile birlikte olurdu(KK.7).

Aileler iyi kötü birbirini tanırdu ve neden geldikleri bilirdi. O nedenle direkt isteme yapılırdı. Kız evine ilk gidildiğinde damat gelmezdi(KK.8).

Erkek tarafı önce kızın beğenildiği ve görmeye gelineceği için biriyle haber yollar. Kızı görmekle kalınmazdı, yani tanışma oldu direkt isteme olurdu. Kız evine damatsız gidilirdi(KK.10).

Çocuğun annesi kızın ailesine misafirliğe giderdi. Kızın ailesine ve kıza bakar iyi mi diye, iyi ise sonra istemeye gelinirdi. Kız evine ilk gidişte damat götürülmezdi(KK.11).

Erkek ailesi kız evine gider, tanışır ve niyetlerini kız tarafına söylerdi. Evlenecek olan kız ve erkek bu ortama katılmazdı(KK.12).

Erkek tarafı kız tarafına tanışmaya giderdi. Erkek tarafı kızı görür ve kız tarafına niyetlerini söyler, söz gününe karar verirlerdi(KK.14, KK.16).

Gençler birbirini görüp beğenirlerdi. Oğlan kız tarafına ailesini gönderir ve kendi gitmezdi. Aile giderken yanlarına, ekmek, göme, keçi, şalvar, çorap, fistan, ayna, basma ve kefiye götürebilirdi. Erkek tarafı kız tarafına gittiklerinde niyetlerini söylerlerdi(KK.19).

Erkek tarafı kız evine giderken bıçka tava yapılırdı. Bıçka tava; kömbe yapılır, üstü delik delik açılır ve kaynar tereyağı dökülürdü. Kız tarafına genelde bu tava götürülürdü. Ama ailenin değeri çoksa yani ağa kızıysa erkek tarafı kebab yapar, götürürler. Kebab; gıdıği/küçük kuzuyu keserler, eti büyük doğrar, önce haşlar sonra yağda kavururlardı. Bu kebaptan büyük bir parça götürülür. Etle beraber kıza basma annesine şalvarlık götürülürdü. Kız tarafına damat gitmezdi(KK.20).

Tanışmada zati aynı köy veya yakın köyler olduğundan belirli kişiler gidiyor. Köye gittiklerinde 'falan kişinin oğlu kızına talip oldu' derler. Onlarda 'durumu nedir' derler. Gelenler durumunu anlatır. Bu kadar tarlası, traktörü ve evi var, adam rençperlik yapıyor ya da hiçbir şeyi yoktur ama iyi insandır gibi şeyler

söylerler. Misal benim eşim talip olduğunda, ağabeylerim onu araştırmaya tabi tutmuştu(KK.23).

Önce erkek tarafı kız tarafına tanışmaya gelirdi, kıza karar kılınırsa da söz alınır istemeye gidilirdi. İlk gelindiğinde erkek tarafı bir şey getirilmezdi(KK.24).

Aile referansları önemliydi. Bu coğrafyada adı duyulmuş, soylu olan aileler ve güçlü bir halk vardı. Ailelerin buradan edindiği referans vardı. Realite buydu. Bu ailelere mensup çocuklar daha rövanştaydı. Normalde kız istenir ama ben erkek isteyeniyi gördüm. Çünkü bu ailelerle bağ kurmak, onlara yakın olmak önemliydi. Bütün kapılar, vicdan ve algı orada açılmaktaydı. Bu sürece duygu yoğunluğu ile başlanıyor. Evde bu sürecin başlangıcı konuşulduğunda 'falanca adamın, kadının kızıdır veya oğludur' denir. Kişilerin yaptıkları önemli referanstı. Kadın ve erkek yola bu motive ile çıkıyor. Bireylerin flört dediğimiz algı içerisinde domino taşları bunlarla oluşurdu. Aileler ile direkt temas kurulmazdı. Düğünde, dernekte karşılaşma olur bir sempati kurulur. Aileler hazırlık yapmaz önce bağ kurarlar. Aile olur dediği zaman ve verdiğinde ritüeller başlardı(KK.25).

Önce erkek tarafı kızı görmeye gelir ve aile ile tanışır. Sonra erkeğin babası veya büyüğü tarafından kızın babasına, büyüğüne niyet söylenir, isteme için kararlar verilirdi(KK.27).

Genelde aynı köylüler olduğu için tanışma olmazdı, direkt isteme söz olurdu(KK.29, KK.31).

Kız görme ve kızın ailesi ile tanışma eski dönemlerde sık rastlanılan bir durum değildi. Çünkü aynı köyde veya karşı köyde yaşayan insanlar birbirleri az çok tanımaktadırlar. Bu nedenle görmeye gidilecek kız genelde daha önceden tanınan bilinen biri olurdu. Kızın bağlı olduğu aile ve karakteri bilindikten sonra direkt istemeye gidilmekteydi. Günümüzde kız görme, kızın,erkeğin ailesi ileerkeğinkızın ailesiyle tanışmasına ve ailelerin bağ kurmasında ailelerin karşılıklı birbiriyle tanışmasına evirilmiştir.

3.1.6. EVLENME TÖRENLERİ/MERASİMÊ ZEWEJÏYAENE

Evlilik törenleri, söz nişan kına, düğün ve nikâhla devam eden bir süreçtir. Birbirini görmeden evlenecek çiftler söz törenine, erkek gelmeden kadın da farklı bir odada, oda yoksa perde ile bölünüp odalaştırılan yerde bekleyerek gerçekleşirdi. Tunceli’de söz ve nişan beraber veya ayrı da yapılabilmektedir. Nişan, nikâh yapılacaksa damadın katılabildiği, nikâh yapılmayacaksa damadın katılamadığı bir törendir. Erkeğin katılabilmesi, evlenme döneminin hızlı gerçekleşmesi ve maddi imkânlar doğrultusunda söz ve nişan beraber de yapılabilmekteydi. Söz ve nişan beraber yapıldığında veya ayrı yapıldığında da erkek ve kadın birbirini genelde görememekteydi.

3.1.6.1. Söz /Kaal/Qalkerdeni

Söz kızın istendiği, hediyeler, başlık ve anne süt hakkının konuşulduğu törendir. Söz nişandan bağımsız yapılacaksa söze damat gelmez, erkeğin ailesi, ailenin mensup olduğu aile büyükleri, kâmil insanlar ve piri de çağrılırsa pirin de geldiği ziyaretle başlamaktaydı. Aile yanında basma, şalvarlık, çorap, lif, ayna, puşi, mendil, havlu, eşarp, işlenmiş tülbent, hayvan ve takılacak altınlar getirmektedir. Söze ‘küçük nişan, qalkerdeni veya kaal/söz’ denmektedir. Söztörenine, kız tarafından tüm aile büyükleri katılmakta ama kız genelde katılmamaktaydı. Söz töreni boyunca kız odada veya perde arkasında beklemekteydi. Söz ve nişan bir arada yapıldığında kız ve erkek katılım göstermekteydi.

Söz ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

İsteme kızın veya erkeğin bağlı olduğu pir huzurunda da yapılabilirdi. Ama genelde aile kendi arasında isteme yapardı. Kıza rızalığı sorulurdu, isteme yapılır ve istemede anne süt hakkı, nişan tarihi konuşulurdu(KK.2).

Beni gördükten sonra direkt kaçırmaya geldiklerinde babam fark etti diye isteme oldu. Babam ‘başlık budur verebiliyorsanız alın, veremiyorsanız da başlık budur’ dedi. Onlarda kabul ettiler, babamda beni verdi(KK.4).

Erkek tarafının büyükleri, komşuları, kirveleri ve musahip gelir. Elbise getirirlerdi kıza ama kız ortama gelmezdi. Erkek ailesiyle gelmez büyükler başlık parasını düğünü kararlaştırırdı(KK.5).

İstemeye gelindiğinde dil bağı yapılır orada her şey konuşulur ardından kıyı götürürlerdi. Erkek tarafı birkaç kişiyle ve büyüklerle kız evine giderdi. Kız evine

giderken, beş metre basma, ayna, çorap ve lif getirirlerdi. Söz veya nişan yerine biz buna dil bağı derdik. Bu törene gelin ve damat katılmaz ve yüzük olmazdı(KK.6).

Söz ve nişan birlikte yapılırdı. Kız akraba ise bir şey götürülmezdi. Kız akraba değilse de dil bağı vardı. Dil bağında; ayna, havlu, çorap, puşi ve mendil getirilirdi. Biz dil bağı derdik yüzük yerine bunlar olurdu, yüzük yoktu(KK.7).

Sözde isteme, nişanın ne zaman yapılacağı ve başlık konuşulurdu. Erkek tarafı gelirken birkaç metrebasma, ayna, havlu, eşarp ve işlenmiş tülbent getirirdi. Bunlar dışında ailenin bütçesine bağlı çay ve şeker de getirilirdi(KK.8).

Eskiden söz yapılmazdı. Yani günümüz gibi değildi. Kız ve erkek birbirini görmezdi. Kız istenir ve sadece altın takılırdı. Bazen söz ve nişanı beraber yaparlardı. Durumu iyi olanlar ise ikisini ayrı ayrı yapardı(KK.9).

Niyazla beraber erkeğin tarafı kız tarafına giderdi. Ama damat kız tarafına gelmezdi. Kız tarafında da kız gelenlerin önüne çıkmazdı. Sözde yüzük olmazdı. Anne babalar yoksa amca ister ve diğer yapılacaklarla ilgili kararlar alınırdı(KK.10).

Söz ve nişan birlikte yapılırdı. Erkek tarafı hayvan kesip giderdi. Bütçesine göre erkek tarafı kız tarafına başka şeylerde götürürdü(KK.12).

Sözeerkek tarafı damatsız, koç keçi ve kuzu ile giderdi. Hatta kız tarafınapaket yapılır, pakete şeker, un falan konurdu. Kahve yoktu o zamanlar gelinde ortama gelmezdi(KK.14).

Söz yapılırdı. Kızı istemeye giderlerdi. Erkek tarafı damatsız gider ve kız tarafında da kız erkek tarafının karşısına çıkmazdı. Büyükler konuşur halederdi(KK.15).

Sözde erkek tarafı yanlarına havlu, iç çamaşır, çorap ve şalvarlık alır ve kız tarafına giderler. Sözeerkek ve kız da katılırdı. Aile büyükleri tarafından isteme yapılır ve nişan tarihi belirlenir. Söz ve nişan ayrı yapılır(KK.16).

Kızın söz kıyafetini erkek tarafı alırdı. Kızın başına fes hazırlanırdı. Fes zenginliğe göre hazırlanırdı, durumu iyi olanlar fesin üstüne ip gerip, ipe çeyrek ve çeyreğin küçüğü olan altınlar dizilirdi. Bazen gümüş paralarla yapılırdı. Fesin dışında kızın saçları altın gümüş 'biske' dediğimiz tokalarla örülürdü. Erkeğin kıyafeti de; şalvar, beyaz gömlek ve yelek olurdu. Damat musahibiyle tıraş olur. Damat ve musahip gençse ince sivri bıyık, orta yaşlıysa da buracak

kadar gür bıyık bırakırdı. Söze kapı komşular, aşiretin ileri gelenleri, toplumda söz sahibi olanlar, erkeğin ailesi, pir ve musahip gider. Musahipsiz olmaz. İstemeyi erkeğin babası, aşiretin önde geleni veya pir yapar. Niyeti erkek babası söyler ve 'isteme işini pirimize veya muhtara bırakalım' diyebilir. Pir 'Allah'ın emri Peygamberin kavli ile' başlar cümleye kızı ister. Kız verildikten sonra pir kızı ve erkeği çağırır ve onlara dua verir. Genelde pir Zazaca dua verir. Şimdi pir Kurân'da okuyor. Sözde kıza yüzük, bilezik ve kolye takılır. Bizde söze erkek katılır ve kıza da rızalığı sorulur. Ayrıca erkeğin ya da kızın anne ve babası vefat etmişse amcası, yengesi, hiç kimsesi yoksa köyün yaşlıları, önde gelenleri veya pir sözü yapar(KK.20).

Sözde isteme olur, verilince yüzük takılır ve diğer günler için kararlar alınır. Nişan düğün damada geline sorulmaz aile büyükleri, anne, baba veya abisi tarihlere karar verir. Erkek tarafından aile ve dede kız tarafına gider. Anne ve babası hayatta değilse ablası, halası, teyzesi veya diğer büyükler sözü yapar. Eskiden dede kesin götürülürdü(KK.21).

Erkek tarafından baba, iki yaşlı ve pir kız evine giderdi. Kız tarafında kızın babası, amcası, dedesi ve nenesi olurdu. Pir kızı ister, verildikten sonra da başlık parası, anne süt hakkı konuşulurdu(KK.22).

Söz, kimi nişanla kimi de ayrı yapardı. Kız yöresel kıyafet, erkekte takım elbise giyinirdi, kıyafetleri erkek tarafı alırdı. Erkeğin annesi babası büyükleri gelir kızı isterler, sonrasında yüzük takılırdı. Yüzük dışında küpe ve bilezik takarlardı. Söz nişanla yapıldığında erkek gelirdi. Kızın ve erkeğin anne ve babası vefat etmişse amca ve ağabey bu görevi yerine getirir(KK.23).

Söz ve nişan birlikte yapılıyordu. Söze ve nişana erkek gelmiyor, gelinde evin içinden çıkmıyor. Bana altın yüzük ve küpe getirdiler. Başkaları da bütçeye göre farklı hediyeler getirirler(KK.24).

Kız istemeye biz 'kaal' deriz. İstemeye kızın ve erkeğin ailesinin ileri gelenleri gelirdi. Erkek ve kız gelmez ama bu konudan haberdar ve fikir sahibiydiler. Temsili olarak ailenin arasındaki bağlardan söz edilir. Bu ilk isteme faslıdır. Kızı isterken İslamiyete yakın veriler, cümleler kullanılır. 'Allahın emri Peygamberin kavli... gibi' cümlelerle kız istenir. Sözden sonra bizde bir şey okunmaz, hayırlı edilirdi(KK.25).

Bizde küçük nişan ve büyük nişan var. Bazen sadece küçük nişan yapılırdı. Erkek tarafı gelir kıza ister, isterkende kıza ayna, lif, çorap gibi şeyler getirirlerdi. Genelde bu işleri yengeler yapardı, dayı, amca ve ağabey eşleri yapardı. Benim kaynanam yapamıyordu ben ve eltilerim hep kayınlarımızın düğünleri ile ilgilendik. Kız ve erkek gelmezdi, yüzük takmak yoktu. Bazen büyük nişana kız ve erkek gelirdi. Orda gizliden birbirleri görebilirdi ama göremeyince yapacak bir şey yoktu düğünü bekliyorlardı(KK.27).

İsteme aile arasında olurdu. Baba, baba yoksa da ailenin en büyük oğlu kıza ister ve evlilik ile ilgili kararları verirdi. Erkek tarafı kız tarafına giderken hayvan götürürlerdi(KK.29).

Söz nişanla yapıldığında gelinin kıyafetini erkek tarafı almaktaydı. Söz süresince, kız istenmekte, anne süt hakkı, başlık parası konuşulmaktaydı. Ayrıca söz, nişanla yapılıyorsa erkek tarafının getirdiği altınlar kıza takılmaktaydı. Sadece söz yapıldığında kız ve erkek katılmadığından büyükler nişan ve düğün tarihini belirlemekteydi.

Günümüzde söz; “Erkek tarafının aile büyükleri toplanma gelme nedenlerini aileye söyler. Kız ve erkek babası bu ilişkiden haberdar olduğunu görüştüğünü belirtir. Erkek tarafının temsilcisi ya da erkeğin babası edep erkân üzerine konuşur. Üç defa ‘Allah’ın emri, Peygamberin kavli, İmam Cafer-i Sadık Hazretlerinin buyruğu üzerine ve hazır bulunan cemaatin tanıklığıyla kızınız.....’i oğlumuz .....’a eş olarak istemeye geldik’ der. Kızın babası veya vefat etmişse vekili, üç defa ‘Allah’ın emri, Peygamberin kavli, İmam Cafer-i Sadık Hazretlerinin buyruğu üzerine ve hazır bulunan cemaatin tanıklığıyla kızımız.....’i oğlumuz .....’a eş olarak verdim’ der. İki taraf kabul verdikten sonra dede dua okur. Dua da; ‘Bismişah Allah Allah, ilahi ya Rabbi, senin yüce ehlin, Peygamberin kavli, ehlibeytin erkânı üzerine hazır bulunan cemaatin şahadetiyle evlilik yolundaki ilk adımlarını atan yuvalarının kurmaya başlayan canların niyetlerini dergâhın izzetinde kabul eyle, amellerini makbul, ikrarlarını kadim muhabbetlerini daim eyle, ömürlerine bereket, vücutlarına sıhhat, yuvalarına saadet ve selamet ihsan eyle, her iki evlatlarımıza ve ailelerine hayırlı ve uğurlu eyle, aralarındaki sevgi ve saygıyı sonsuz eyle, yuvalarını mutlu, nimetlerini bereketli eyle, canlar verdiğiniz ikrardan dönmeyesiniz, pir divanında utanmayasınız, birbirinizden de utanmayasınız, yüce Allah da gelecek kazalardan, belalardan emini

eyleye, bu canları ehlibeytin katarından ve didarından mahrum eyleme, duası bizden kabulü Allah'tan ola, gerçek demine hüü, mümine ya Ali, ya Allah, Allah rızası için bu ikrarın her iki aileye de ve çocuklarımıza hayırlı ve uğurlu olması için el Fatıha' okuyoruz. Sonra aileler niyazlaşır, yüzükler takılır ve şerbet dağıtılır. Şerbet için dede dua okur dua; Allah ağzınızı tatlı gününüzü mutlu, ömrünüzü uzun ve sağlıklı eylesin der ve isteme biter. Şerbet dağıtımı sakilik kalmadı. Para verme yok(KK.30).Günümüzde söz, imkân ve istek doğrultusunda nişanla birlikte veya ayrı yapılmaktadır. Söz günü erkek tarafının çiçek, çikolata ile kız istemeye gelmesiyle yapılmaktadır. Söz kahvelerin içildiği aile büyüklerinin kızı istediği ve söz yüzüğü ile de mühürlendiği törendir.

Tunceli Zaza Alevlerinde eskiden sözde, başlık parası ve anne süt hakkı belirlenir ve genelde nikâhta verilmektedir. Başlık parası nikâh dışında, nişan sonrası veya kızı almaya geldikleri zaman babaya verilmekteydi. Başlık parası kızın babasına, anne süt hakkı da annesine verilmekteydi. Başlık parasına 'qıland' da denmektedir. Başlık parası ekonomik kaygılardan, honça boş kalmasın gibi nedenlerle istenmekteydi. Başlık parası olarak sadece para değil canlı hayvan veya pahada değerli şeylerde istenebilmekteydi. Ayrıca başlık parası verilmese kızın verilmediği de olurdu. "Başlık parası veya mal mülk şeklinde ortaya çıkan bu gelenekten amaçlanan baba evindeki üretim sürecinden koparılan kız çocuğunun koca evine gitmesinden dolayı kızın ailesine 'iş gücü kaybı' karşılığı olarak bir çeşit 'tazminat' olarak, ödenmesi, kaybın karşılanmasıdır" (Demirdöğen, 2020, s. 334).Anne süt hakkındada, anneye doğurduğu, yetiştirdiği ve süt verdiği için bir bedel verilirdi. Anne süt hakkı anneye hediye olarak verilmektedir.

Başlık parası ve anne süt hakkı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Anne süt hakkını anne alır ama bazen ret eder bazen de aldığı hakkı düğünde kızına takar(KK.2).

Babam o zamanın parasıyla yirmi milyon ve bir öküz istedi. O zamanlar yirmi liraya bir köy gelirdi. Babam bu başlığı şart koydu, verdikleri için de evlendim(KK.4).

Başlık parasını çok alırlardı. Kaçanlardan inat için başlık parası alınırdı. Anne süt hakkı da annenin sütünü helal etsin diye verilirdi(KK.5).

Başlık parasını kimi alır, kimi almazdı. Anne süt hakkını da erkek tarafı kendi verirdi. Genelde bir altın ve biraz para olurdu(KK.6).

Başlık parası ve anne süt hakkı vardı. Başlık parasını az isterlerdi. Anne süt hakkınıda bir bilezik anneye verilir. Bazen anneler almazdı. Kaçarak evlenenlerde genelde başlık parası olmazdı. Anne ve baba barıştığında belki alınırdı ama genelde içten bir barış olmadığından alınmazdı(KK.7).

Başlık parası az çok verilirdi ve kardeşine de saat verilirdi. Anneye de sütünün, kıza bakmasının ve büyütmesinin bedeli olarak bir altın verilirdi. (KK.8).

Başlık parası vardı(KK.9, KK.31).

Eskiden aileye ekonomik destek olarak başlık parası istenirdi. Ama anne süt hakkı yoktu. Şimdi başlık parası yok, anne süt hakkı var. Bu durum kaçarak evlenenler içinde geçerlidir(KK.10).

Başlık parası vardı hatta çok fazlaydı. Anne süt hakkı da vardı(KK.11).

Eskiden başlık parası vardı ama fazla alınmıyordu, ne verilirse onu alırlardı. Anne süt hakkı da vardı. Kaçanlarla da bir iki ay küsülürdü sonra barışır aynı yapılırdı(KK.12).

Başlık parasını çok isterlerdi. Anne süt hakkı da vardı. Ama şimdi başlık kalktı, anne süt hakkı devam ediyor(KK.14).

Başlık parası da anne süt hakkı da vardı kaçarak evlenseler de aynıydı. Söylenen başlık parasının altında verilirse uzlaşmaya gidilirdi(KK.15).

Başlık parası vardı ama istisna idi. Anne süt hakkı da damat ne götürürse anne razı olurdu(KK.16).

Başlık parasına sözde karar verilirdi. Anne süt hakkı da onu doğurmuş ve yetiştirmiş olduğu için verilirdi. Başlık parası nikâhtahonçaya konurdu(KK.19).

Gelinin kıymeti bilinsin diye başlık parası alınırdı. Bir gün bir kıızı başlıksız gelin götürmüşler. Kayınbaba arkada gelin atın üstünde, çaydan karşıya geçirileceği zaman, oradakiler uyarılmışlar 'gelini tutun, suya düşmesin' diye. Kayınbabası da 'bilmem neyine ne yapayım sanki başlık parası mı verdim, bedavadır, düşerse düşsün' demiş. Gelin akıllı bir kızmış, söylenenleri duymuş. Çaydan karşıya geçince hemen karnını tutmuş 'ölüyorum, beni geri götürün, öleceğim geri götürün' diye bağırap ağlamış. Kızı babasının evine geri getirmişler, babası kızına 'kızım sen niye ağladın'diye sormuş. Kız da babasına olanları ve kayınbabasının dediklerini anlatmış ve 'beni başlık almadan verme' diye

eklemiş. Bu nedenle kızın kıymeti bilinsin diye başlık alınmış. Anne süt hakkı eskiden yoktu, sonradan oldu. Kaçarak evlenenlerde başlık parası daha fazla istenirdi. Başlık parası nikâhtahonça üstüne konduğu zaman başlık parasını biraz düşürürlerdi. Honçada başlık parası ile xelatlar dağıtılırdı. Ama eskiden xelat olarak canlı hayvan verilirdi(KK.20).

Anne süt hakkını nişan takıldıktan sonra gönderirler. Başlık parası dahonçaya konurdu(KK.21).

Bazıları başlığı almaz, anne süt hakkını alırdı. Bazıları başlığı da alırdı. Bazılarından kıza süt karşılığı olarak beşi bir yerde takardı şimdi başlık yok, anne süt hakkı var(KK.22).

Babaya başlık parası verilirdi. Benimkinde babam 2000 lira para, bana beşi bir yerde ve benim beşkardeşim var, onlar için de her kardeşe 5 altın istemişti. Eşim 'ben evlenmiyorum. Bu nedir?' deyip kalkmıştı. Başlık parası az vermeye kalkmazlardı. Honçada zati pazarlık yapılır. Ama sözde bir takım insanlarla gidildiğinden orada başlık parası için anlaşma yapılır. Sözde ne karar verilmişse o honçaya o verilir. Kaçarak evlenenlerden de başlık alınırdı ama istenmezdi, kız tarafının zati kızı gitmiş utanıyor erkek tarafı ne verirse alırdı. Başlık parasını kimi az kimi çok verirdi. Kaçan kıza iyi bir gözle bakılmazdı o yüzden tüm evlenme uygulamalarında fark olurdu(KK.23).

Kızı almaya geldiklerinde başlık parası verilirdi. Başlık parasını kimi kız tarafı çok fazla isterdi. Kaçan kızlardan başlık alınmazdı. Anne süt hakkı da vardı. Benimkinde babam anne süt hakkını almadı(KK.24).

Başlık parası vardı şimdi adı anne süt hakkı olarak değişmiş. Eskiden ikisi de alınırdı. Ben ikisinin de istendiğine tanık oldum. Günümüzde ziynet eşyası da aynı şeye denk geliyor(KK.25).

Honça boş kalkmasın diye başlık parası istenirdi. Anne süt hakkına biz 'hediye' deriz, honça kurulunca anne süt hakkı anneye hediye diye verilirdi. Başlık parası ve anne süt hakkıda istenirdi. Herkes bütçesine göre alırdı. Nikâhtahonça konduğunda para konmak zorundaydı. Kız babası vicdanlıysa konulanı kabul ederdi, değilse istediği miktarı koymaları için diretirdi. Kaçarak evlenenler içinde aynı şeyler yapılırdı, fark olmazdı. Eskiden adetlerimiz çok güzeldi şimdi basitleştirmişler(KK.27).

Başlık parası ve anne süt hakkı istenirdi. Başlık parasından baba razı olmadığına miktarı arttırırdı. Kaçanlara da aynı şey geçerliydi(KK.29).

Sözde, başlık parası belirlendiğinde kızın kardeşleri varsa onlar içinde saat veya altın istenirdi. Başlık parası verildiğinde, bu isteklerde yerine getirilirdi. Kaçarak evlenenlerde ise başlık parası genelde aynı istendiği gibi, bir katı fazlası da istenebilmekteydi. Günümüzde anne süt hakkı geleneği devam etmektedir. Başlık parası nadir olarak köy yerlerinde istenmese de erkek tarafı isteğiyle verilmektedir.

3.1.6.2.Nişan/Nisan

Nişan; iki tarafın düğüne kesin karar verdiği düğün gününü konuştuğu törendir. Bu törene, erkek tarafı,aile büyükleri, komşular, köylüler, musahip ve bazen pir ile gelmekteydi. Erkek tarafı kıza, mendil, eşarp, lif, şalvarlık, basma, ayna, tarak, altın ve kurbanlık hayvan ile gelmekteydi. Nişanda nadiren kız tarafı da erkek için bohça hazırlamaktaydı. Bohçada iç giyim, çorap, lif ve pijama olmaktadır. Nişan sözle yapılabilmekteydi. Ayrı yapılan nişanda düğün yakın zamanda yapılmayacaksa nikâh kıyılmaktaydı. Nikâh gençlerin yakınlaşabilmesi için yapılmaktaydı. Nikâha kadar birbirini görmeyen çifteler nikâhtan sonra erkeğin kız evi ziyaretlerinde görebilmekteydi. Nişanda ayrıca nikâhtan ötürü kına ve kurban kesimi yapılmaktaydı.

Nişan töreni,sözle veya nikâhla birlikte yapıldığında da ayrı yapıldığında da farklı ritüelleri vardır. Eskiden nişanda sohbetler edildikten sonra kına yakımı ve nikâh olmaktadır, sonrasında yüzük verme eylemi eklenmiştir. Yüzük verme, yüzük evin görünen bir yerine veya perdenin arkasında bekleyen kızın alabileceği bir yere bırakılmakta,kız,yüzüğüoradan almakta ve parmağına takılmaktaydı.Sonrasında yüzüğü kaynana/erkek annesi takmaya başlamıştır, yakın zamanda ve günümüzde ise çiftlerin yan yana gelip aile büyüklerinin merasimle yüzüklerin takılmasıyla yapılmaktadır. Çok eskiye gidildiğinde, nişanın hiç yapılmadığı, istemeden sonra kız almayapılmaktaydı.

Nişanda nikâh yapıldığında, erkeğin kız evine ilk defa geldiği zamandır. Erkek nikâh için nişana katılabilmekteydi. Kız ise her iki durumda da nişana katılamamaktaydı. Kız, nişan ve nikâha sadece dedeninbirinigöndermesi ve kızın rızasını alması ile katılmaktaydı. Kız perde arkasında cevap verip nişan ve nikâh o şekilde gerçekleştirilmekteydi.

Nişan ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Beni istedikten bir hafta on gün sonra aldılar, nişan yapılmadı. İsteme bile normal isteme değildi(KK.4).

Çok eski zamanlarda nişan yapılmazdı. Sonraları nadir yapıldı, onda da dede gelir dua verir yemek yapılırdı. Yüzük yoktu bazen erkek tarafı yüzük getirdi onu da bir kenara koyarlardı ve kız alır parmağına takardı(KK.5).

Nişan tarihine sözde karar verilir. Nişanda yüzük, giyim, zinet eşyası olurdu. Kıza yüzüğü kayınvalidesi takardı. Şimdiki gibi damat gelin yan yana gelip yüzüktakma ve kurdale kesme yoktu. Nişanı kadınlar kendi aralarında yapardı. Gelin ve damat aynı anda cematte bulunmuyordu. Cemaat aile büyüklerinden oluşurdu(KK.8).

Nişan yapmak, ailelerin durumuna bağlıydı. Garibanlık vardı kimsede bir şey yoktu, söz ve nişan beraber yapılırdı(KK.9).

Erkek tarafından annesi babası, aile büyükleri ve dede gelirdi. Gelirken ayna, tarak, basma, pazen, kefiye ve yüzük getirirdi. Durumları iyise kıza elbise alırlardı. Yüzük şimdiki gibi takılmazdı. Evin görünen bir yerine yüzük bırakılırdı, kız yüzüğü alıp parmağına takıyordu. Sonraları yüzüğü ailenin en büyüğü takmaya başladı. Yüzük işleminden sonra dede dualarını verirdi(KK.10).

Nişana erkek tarafı komple gelirdi. Gelirken kıza yüzük ve elbise getirilirdi. Yüzük takma olurdu ama kız erkek yanyana gelip yapılmazdı(KK.12).

Erkek tarafı bohça yapar gelirdi. Boçada ayna, basma, tarak falan olurdu. Bir de yüzük getirirlerdi. Damat gelin bir araya gelmezdi. Gelin perde arkasında olurdu. Damat gelini görmemişse orada gizliden görürdü(KK.14).

Erkek tarafı kızın kullanacağı şeylerle paket yapılır. Ayrıca yüzük getirilir ama kurdale ve yanyana gelip yüzük takma yapılmazdı(KK.15).

Nişanda Emrê Haq yapılacaksa yemek verilir. Nişan kurban kesimi ile başlar. Hem erkek hem kız tarafı birer kurban keser. Düğün gibi davul ve zurna getirtilir, çünkü bu bir nişan duyurusu, ilanıdır. Nişana, nişanın yapılacağı köy halkı, ailelerin piri, kapı komşular, ailelerin ileri gelenleri, toplumda sözü geçen kişiler ve musahip gelirdi. Musahipsiz olmaz. Nişan töreninde Emrê Haq /nikâhı pir kıyacağından yüzükleri pir takar. Nikâh olmayacaksa ve pir gelmemişse yüzükleri aile büyüğü takar. Yüzükler takıldıktan sonra kına gelir, kına yakılır.

Ardından nişan şerbeti gelir. Şerbeti dağıtmak için biri seçilir, o kişi şerbeti dağıtır ve cemaat içtikleri şerbet tepsisine para bırakır. O hizmet karşılığı para şerbetçinin olur. Şerbetten sonra nikâh honçası kurulur. Bazen kına da dağıtımı yapılırdı(KK.19).

Erkek tarafı ailelerinin ileri gelenleri ile gelir yanlarına şerbeti, gelin bohçasıve yüzük getirirler. Gelin tarafı da damat bohçası yapardı. Bohçalarda; pijama, çorap, iç çamaşırı, havlu ve lif konurdu. Gelinin hazırladığı damat bohçasında ayrıca kaynana, elti ve görümcelere lif, çorap ve örgü işleri konurdu. Gelin ve damada özel bir elbise alınmazdı. Nişan masraflarını kız tarafı karşılar, çünkü nişan kız evinde yapılırdı. Aileler bir araya gelir yüzükler takılırdı. Yüzükleri erkek tarafının ailesinden büyükler takardı. Yüzüklerden sonra iyi dilekler söylenirdi(KK.21).

Nişanda erkek tarafı altın getirir ve gelirdi. Yüzük yoktu, kıza beşi bir yerde takılırdı. Erkek tarafının durumu çok iyi ise beş altı parça altın takardı(KK.22). Nişan tarihi sözde belirlenirdi. Erkek tarafı belirler, kızın zati sözü geçerli değildi. Nişana gelirken kıza, gelinlik eşyalar getirilirdi. Bu eşyalar; iç çamaşır, ayna, tarak, terlik ve makyaj seti gibi malzemeler olurdu. Gelin ve damada özel bir kıyafet alınmazdı. Yüzüğü erkek tarafı getirirdi. Eğer düğün yakın zamanda yapılacaksa nikâh kıyılmazdı. Nişanda nikâh yapıldığında düğün seneye yapılacaktır demektir. Nişan içinde nikâh, erkek ve kız rahat görüşebilsin diye yapılırdı. Nikâhın kıyılacağı nişanda kıza yüzük, bilezik ve küpe takarlardı(KK.23).

Nişanda kına ve nikâh vardı. Kına masumiyetin simgesidir ve gerçekleşecek ritüellerin ağırlığı vardır. Nişanda nikâh kıyıldığında yakınlaşmalar başlıyor ve resmiyet kuruluyor. Aynı zamanda bir sosyal aktivitedir. Normalde göz ucuyla bile birbirine bakamayan çift, fiziki temasta bulunabiliyor. Nikâh kıyma nedeni de bundan dolayıdır. Nişanda kurban için boy abdesti alınır ve sabah güneş doğumuyla gözden uzakta hayvan kesilir. Kurban kanı ve bıçağı, kan kokusu çağrışım yapmasın, şiddeti önleyici olarak ve büyü yapılmaması için temizlenir, bıçak yaşlılar tarafından saklanırdı. Kurban ile yemekler yapılır ve kurban kemiği nikâh için kullanılırdı. Nişanda kurbandan sonra sohbetler edilir, yüzüğü sevdiği istediği birilerinden, aile büyüklerinden veya seçkin komşulardan biri takardı. Kızın ve erkeğin kıyafetlerinin alınması ekonomik koşullara

bağlıydı. Erkek tarafı gelirken bohça hazırlanırdı. Bohça mahremdi, içinde; basma, ayna, havlu, iç çamaşır ve sabun olurdu. Son dönemlerde kolonya da eklenmişti. Göçlerden ötürü kültür çatışması oluşmuş teyp, kaset, radyo veya döviz de getiriliyordu(KK.25).

Erkek tarafı, aile büyükleri kapı komşuları köydekiler ile kız tarafına gelirdi. Kız perdenin arkasında kalırdı, erkekte nişana gelmezdi. Bu yüzden kıza ve erkeğe özel bir kıyafet alınmıyordu. Ama kıza terlik, pijama, yazma ve annesine şalvarlık getirilirdi. Herkes bütçesine göre bir şeyler getirirdi. Sohbet edilir, şerbet içilir ve düğün günü belirlenirdi. Çok eskiden yüzükte yoktu, sonra yüzük çıktı ama yanyana takmıyorlardı, bir yere bırakılırdı kız yüzüğü oradan alırdı. Yüzük verme işleminden sonra oradakiler dededen dua alırlardı. Şimdi kıza erkekte nişana katılıyor yan yana getirtilip takılıyor(KK.27).

Eskiden erkek tarafı gelir kız perde arkasında olurdu. Erkek tarafı yüzüğü bir yere bırakırdı ve kız yüzüğü alır parmağına takardı(KK.29).

Nişan sözle ve nikâhla da ayrı da yapılırsa, yüzük merasimi olsa da olmasa da şerbet içilmektedir. Şerbeti erkek tarafı getirmektedir. Şerbet eskiden şekerli su ile, sonraları tatlandırıcılar eklenerek yapılmaktadır. şerbet dağıtıcı sakilik işlemi nadir yapılmakta ve yapılan dağıtımı genç kızlar yapmaktaydı. Günümüzde dedenin katıldığı nişan şu şekilde yapılmaktadır; “yüzük takma merasimi, temenni ve teşekkür edilerek yapılmaktadır. Damatla gelin yan yana alıyoruz; ‘kıymetli misafirler, evlenme kararlarını duyurmak için ve sizlerinde şahit olmanızı isteyen ..... ve .....’a destek olmak üzere bu en mutlu günlerinde yalnız bırakmayıp geldiğiniz için onların adına hepimize ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Hoş geldiniz, evliliğin temeli olarak atılan bu adımda yüzük merasiminde yüzükleri takma görevini bana layık gören .... ve .... ‘a ve ailelerine sonsuz teşekkür ederim. Bir ömür boyu sadakatle bağlanmalarını dileyerek sizin huzurunda bu kurdeleyi mutluluğun dil açılışı olarak kesiyorum. Hayırlı uğurlu olsun’ yüzükleri kesiliyor ardından dua okunur dua da; birbirini beğenen bu çiftimizin yuva kurmaya niyet etmişlerdir. İlahi ya Rabbi senin yüce emrin ve Peygamberin kavli, ehlibeytin ikrarı, erkânı ve hazır bulunan cemaatin tanıklığı üzere, evlilik yoluna ilk adımı atan bu sevgili çiftin niyetlerini dergâhın izzetinde kabul eyle, amelleri makbul ikrarlarını kadim, muhabbetlerini daim eyle, ömürlerine bereket vücutlarına sağlık yuvalarına mutluluk huzur ihsan eyle, aralarındaki sevgi daim olsun, her iki çiftimize

de ailelerine de hayırlı uğurlu olsun, gençler verdiğiniz ikrardan dönmeyesiniz, birbirinizden utanmayasınız, dildeki dilekleriniz, gönüldeki muratlarınız hâsıl olsun, Muhammet, Ali yolundan, ehlibeytin katarından ayrılmayasınız, duası bizden kabulü Allah'tan olsun, hayırlı olsun' dedikten sonra erkân bitiyor. Yakınları eğlence yapıyor. Şimdi isteme ve nişan birlikte yapılmaya başlanmış(KK.30).

Yakın tarihte ve günümüzde nişan ekonomik koşullardan dolayı evde, iki tarafın yakınları ve akrabalarının katıldığı yemekli yapılan tören şeklindedir. Nişan ve kınanın, söz ve nişanın beraber yapıldığı da görülmüştür. Yemekler, iki tarafın katılımı ve hayvan kesimi ile yapılmaktadır. Nişandan düğüne kadar ki süre geçmişten günümüze uzamıştır. Geçmişte nişanlı kızın baba evinde belli bir nedeni yoksa (askerlik gibi) uzun bırakmamak gerekirken şimdilerde kız ve erkeğin birbirini daha iyi tanıyabilmesi için ve ekonomik olarak evliliğe hazır olmaları için uzun tutulmaktadır.

3.1.6.3.Çeyiz/ Ceyze

Köy yaşamında insanların tek göz evlerde yaşamasından, maddi imkânların el vermediğinden dolayı evlenecek kıza çok fazla çeyiz hazırlanmazdı. Çeyiz olarak sandık ve yatak olmak zorundaydı. *“Gelin sandığı genellikle önü oymalı motiflerle süslü olan cevizden yapılma gösterişli bir sandık olurdu”*(Demirdöğen, 2020-349).Sandıkta patik, lif, basma, kız için iç ve dış çamaşır ve kıza ait götürmek istediği eşyalar olmaktadır. Yatak ise yünden yapılan döşek, yastık ve yorgandan oluşmaktaydı. Kız, düzeni önceden kurulmuş eşinin ailesinin evinde kalacağından çeyizine çok eşya gerekmiyordu. Çeyiz, örme çorap, patik, tülbent, havlu, basma kumaşlar ve liflerden oluşurdu. Kız tarafı, çorap, lif ve farklı örgüleri çok yapmaktaydı. Yapılan el işleri, örgüler, sandık ve diğer çeyiz eşyaları düğünden önce sergilenmekteydi. Damat tarafı, köylüler bu çeyize havlu, çorap ve yazma ile katkıda bulunabilmekteydi. Sadece kadınların gelip gezdiği çeyize *'sergi'* denmekteydi. Evlenecek kızlara gelin, fazladan yaptığı çorap, patik, lif ve yazmalardan verirdi. Çeyiz, gelini alma günü gelinle beraber alınır.

Çeyiz ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kızın çeyizi sandıktı. Sandıkta gelinin elbiseleri, çorap, havlu, patik ve örgüler vardı.Sandiğa gelin alındığında kardeşi oturur para isterdi. O zamanlar gelin, çeyizinden komşulara çorap lif gibi ördüğü örgüleri verirdi(KK.5).

Çeyiz sandıktan oluşurdu. Kız almada gelinle götürürlerdi. Evden çıkmadan gelinin kardeşi veya yakını üstüne oturur, para isterdi. Sandıkta gelinin eşyaları olurdu(KK.6).

Çeyiz sandığı olurdu. Sandığın içinde elbise, çorap, patik ve lif olurdu. Sandığa yakınları oturur, para isterdi. Gelin almada çeyiz sandığı da götürülürdü(KK.7, KK.10, KK.14, KK.16).

Gelinin nesi varsa sandığa koyardı. Ayakkabı, elbise, çorap gibi eşyalar olurdu. Kardeşi veya tanıdıklarından biri sandığa oturur, para isterdi(KK.8, KK.29).

Önceleri çeyiz olarak keçi, koyun, inek, yatak, yorgan ve bohça vardı. Sonra bohça sandık oldu. Sandık gelinin eşyaları içindi. Benim çeyiz sandığım bomboştu. Başlık parasının da çeyize katkısı yoktu(KK.9).

Çeyizde sandık vardı. Sandığa çorap, patik, havlu, kıza ait eşyalar konurdu. Üstüne yatak yapılır verilirdi. Erkek tarafının çeyize bir katkısı olmazdı(KK.11, KK.15).

Çeyizde sandık vardı. Gelin içine eşyalarını koyardı. Öncesinde sergi vardı. Sergide kızlara patik verirdi(KK.12).

Nişandan iki, üç gün önce kız tarafında çeyiz sergisi açılır. Köydeki kadınlara kızlarının evleneceğini ve çeyiz sergisi olacağı haberi verilirdi. Evin odasına kızın tüm çeyizi serilir. Tüm köylü, mahalle herkes gelirdi. Tabi sergiyi yalnızca kadınlar gezerdi. Durumu iyi olan konuklar çeyize katkıda bulunurdu. Maddi durumu iyi olmayan konuklar geldiğinde gelin onlara ördüklerinden lif, patik ve çorap verirdi. Damat tarafı da havlu, çarşaf ve iç çamaşırı gibi eşyalarla çeyize katkıda bulunurdu. Gelin götürülürken çeyiz ve sandıkta götürülürdü. Sandıkta mutfak eşyası, elbise, çorap, iç çamaşır, lif, pike ve dantel yani geline ait eşyalar konurdu. Sandık evden çıkmadan kardeşleri veya ağabeyleri sandığa otururdu(KK.19).

Önceden sergi yoktu, şimdi son zamanlarda oldu. Sergi yapıp milleti çağırıyorlar, gelenler sergiye katkıda bulunuyor. Eskiden gelin almada sandık vardı. Sandığa kardeş oturur, para isterdi. Düğün dağıldıktan sonra herkese çorap dağıtılırdı. Gelin çok çorap işlerdi. Ayrıca geli çeyizden havluda dağıtılırdı. Ama kış memleketi olduğu için yünden işlenmiş çorap daha makbuldü(KK.20).

Gelin gitmeden önce gelinin evinde üç gün çeyiz serilirdi. Genelde işlemler olurdu. Gelenler, havlu, tülbent, çorap gibi eşyalar getirir, katkıda bulunurdu. Gelinde gelen misafirlere birer çorap veya lif verirdi. Gelin giderkende sandığı örgü işleri ile doldururlardı. Sandığın yanına kesinlikle bir kat yatak verilirdi. Bir kat yatak; yastık, yorgan ve döşek yapılır verilirdi. Çeyizi çıkarmadan sandığa kızın kardeşi otururdu, para isterdi(KK.21).

Kızın çeyizi ailesinin bütçesine göre idi. Kız çalışmıyor, ailesinin durumu iyi değilse ne getirebilirdi. Bir sandık ve bir kat yatak verilirdi. Sandıkta tülbent, çorap, patik ve lif olurdu. Kız erkek evine gittiğinde oradaki her şeyi erkek tarafı karşılıyordu. Zati gelinin tüm eşyası perde arkasında olurdu(KK.22).

Çeyiz olarak sandık ve gerdek bohçası olurdu. Sandıkta örgü işleri, lifler, pikeler, kanaviçeler olurdu. Erkek tarafının çeyize katkısı yoktu. Sandığa kardeşi oturur ve para isterdi(KK.23).

Eskiden inlarda pek bir şey yoktu. Kız, ailesi ne veriyorsa onu alırdı. Sandığa elbiselerini eşyalarını koyardı. Sandığa erkek kardeşi oturur, para isterdi(KK.24).

Eskiden çeyiz sergisi yapılırdı. Sergiye komşular, gelinin arkadaşları genç kızlar gelir gezerdi. Gelen konuklar hediye bırakırdı. Gelinde çeyizden hediyeler verirdi. Bu etkinlik aynı zamanda genç kızlar içinde motivasyondur. Çeyiz gelin almada götürülürdü. Aynı zamanda çeyiz sandığı olurdu. Sandığa gelinin kardeşi oturur ve para isterdi(KK.25).

Çeyizde sandık olurdu. Sandıkta çorap, lif, pijama takımı ve damada hazırlanan bohça olurdu. Ayrı ev yoktu gelin kayınbabanın evine gidiyordu, fazla bir şey götürüyordu. Bazen de damat tarafının getirdiği keçi koyuna göre de çeyiz hazırlanırdı. Gelin almada sandık çıkarken kardeşi veya yakını sandığa oturur ve para isterdi(KK.27).

Çeyiz olarak sadece sandık vardı, geriye kalanını erkek tarafı alırdı. Zati pek bir şey de yoktu. Kız sandıkla kayınbaba evine giderdi. Sandıkta, kıza ait çorap, lif, patik ve örgü işleri olurdu(KK.31).

Zamanla evler büyümeye, kızlar evlendiğinde ayrı evde yaşamaya başladığından çeyize mutfak eşyaları halılar ve ev yaşantısında gereken eşyalar alınmaya başlandı. Günümüzde ise çeyiz, kız ve erkeğin beraber eşyalara karar verip, beraber masraf yaptığı bir aşama olmuştur.

3.1.7. DÜĞÜN ZAMANI/TARİHİ/WAXTÊ ZEWEJİYAENE U TARIXİ

Nişandan sonra kız baba evinde bekletilmemekteydi ve nişan töreninde düğün zamanı belirlenmekteydi. Tunceli Zaza Alevilerinde eskiden düğün zamanı köy, tarla ve hayvancılık işleri bittikten sonra yapılmaktaydı. Bu dönemler genelde bahar mevsimiydi.

Düğün zamanı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Benim düğünüm karın ortasında yapıldı, yollar kapalıydı ve Mazgirt'e gelin gittim(KK.4).

Düğünler kışın yapılmazdı, ailede bütçe yoktu, evlerde küçüktü, düğün salonu da yoktu o yüzden havalar güzel olduğunda düğün yapılırdı(KK.5).

Düğünler güz ayında yapılırdı(KK.7, KK.12, KK.14).

Düğün harman çıktıktan sonra yani işler bittikten sonra serin zamanlara denk getirilirdi. Genelde düğünler sonbaharda yapılırdı(KK.8).

Eylül ekim ayında, tarlalar biçilmeden yapılırdı(KK.10).

Baharda veya güzün düğün yapılırdı. Kışın evler küçük, sobalıydı ve otel olmadığından misafir ağırlanamazdı. O yüzden kışın düğün yapılmazdı(KK.19).

Düğünler eskiden baharda şimdi ise yazın yapılıyor(KK.23).

Düğünler genelde eylül ekim ayında yapılırdı. Bazen de kışın yapılırdı. Ben kışın, elimde yılbaşına bir hafta kala evlendi(KK.27).

Düğün zamanı günümüzde, iş gücünün farklılaşması, şehir ve ilçe merkezlerine göç ve düğün salonu kültürünün gelmesinden dolayı yaz aylarında da yapılmaktadır. Nadir olarak kış mevsiminde yapılan düğünler kapalı düğün salonlarında yapılmaktadır. Eski usul düğün yapma köy yerleşimlerinde devam etmektedir.

3.1.7.1.KINAYA VE DÜĞÜNE DAVETÇİ/SİLALİYE

Düğünler, halkın işlerini bitirdiği dönemlerde yapılırdı. Düğünlere davet, sünnette olduğu gibi 'davetiyeci' olarak belirlenen kişi tarafından yapılmaktaydı. Bu duruma 'sılaliye'denmektedir. Evlilik için yapılan düğün daveti, sünnet düğününden daha fazla bahşiş getirdiğinden davetiyeci ailenin yakınlarından, maddi durumu iyi olmayan ailelerden, işsiz olan kişilerden veya gençlerden seçilmekteydi. Çünkü davetiyeci

sünnet düğününde olduğu gibi hem düğün sahiplerinden hem de davet için gittiği ev sakinlerinden bahşiş almaktaydı. Ayrıca musahip ve kirveler diğer konuklardan daha fazla bahşiş vermekteydi. Bu da davetiyeciye maddi olarak yarar sağlamaktaydı. Davetiyeci aynı zamanda sünnet düğünden daha fazla davetli çağıracağından, kendi köyüne, yakın köylere ve düğün sahiplerinin davetli olarak çağıracağı kişilerin yaşadığı yerlere hâkim olan biri olmalıydı. Tunceli’de düğünlere davet önemlidir. Davet, davet edilen konukları mutlu günlerinde yanlarında görmek istediklerini ve verilen değeri göstermektedir. Bu nedenle davetiyecinin davet konusunda hassas olması ve kimseyi unutmadan davetiye işlemini yapması gerekmektedir. Davetiyeci davete giderken sünnet düğünü gibi eli boş gitmezdi, düğün sahiplerinin bütçesine ve yetiştirdikleri yiyeceklere göre davetiye için götürülecek değişmekteydi. Genelde davetiyeci yanında bayram şekeri, çay şekeri, elma, mum, çıra ve ceviz götürmekteydi. Davet edilecek köyler ve konukların uzaklığına göre davetiyeci yola koyulmaktaydı. Çünkü seyahat ya yaya ya da atla yapılmaktaydı. Bu nedenle düğüne bir hafta on gün kala veya en az üç gün kala davetiyeci davet için yollanırdı. Düğün sahipleri sünnetteki gibi yakınlık mesafesine göre musahip, kirve, zeyilere yani evin evli kızları, yakın akrabalara ve berbi/gelinin yardımcısına daveti kendi de yapmaktaydı. Düğün sahibi davet için gittiğinde yanına yaptığı göme, niyaz, bıçkatava, kebab, pesera/katmer, helva, tava ekmeği/yağlı ekmek götürmekteydi. Evlilik düğün daveti sünnet düğününün davetinden farklı olarak musahip, kirvelere para, altın, şal, puşi, kurbanlık hayvan/keçi, koyun, kuzu ve havlu ile gidilmekteydi. Götürülen havluya ‘*hewliye Mihemmedi/Muhammet havlusı*’ denmektedir. Havlu temizliği paklığı temsil ettiğinden önemli bir davetiyedir. Evlilik için yapılan düğün davetlerin, davetiyeciye eşlik eden davul zurna ile de yapılmaktaydı.

Kına ve düğüne davet ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: *Geçmişte davetiyeci vardı. Düğüne bir, iki gün en fazla bir hafta önce davetiyeci yollanırdı. Davetiyeciyi erkek tarafı tutardı. Damadın arkadaşı, kardeşi veya köylüsü davetiyeci olurdu. Davetiyeci evlere giderken elma, şeker, mum ve havlu götürürdü. Gittiği evler de davetiyeciye bahşiş olarak para verirdi. Musahip ve kirveye göme niyaz yapılır aile davet ederdi(KK.5).*

Düğüne davette davetiyeci vardı. Düğün sahibi kendi köyüne, yağlı ekmek yapar davet ederdi. Başka köylere elma, şeker, bazen çay şekeri davetiyeciyle yollardı.

Kirve ve musahibe para götürülürdü, onlarda düğüne takı getirirdi. Davetiyeci evlere davet etmek için gittiğinde ev sahipleri ona bahşış verirdi. Bizim burada davet hala bu şekilde ekmekle yapılır. Davetiyeci düğüne bir, iki hafta önce yollanırdı. Ama gideceği yer uzaksa üç veya dört hafta önceden de davetiyeci köylere yollanırdı, erken davetin nedeni kişilerin hazırlanıp gelebilmesi içindi(KK.7).

Düğün sahipler davetiyeciyi en az beş gün önceden yollarlardı. Davetiyeci komşulardan, tanıdıklardan biri olurdu. Ev sahibi davetiyeciye 'şu köyde şu kadar hane var, sana bu kadar mum veriyorum, git onlara 'on beş gün sonra düğünümüz var, davetlisiniz' dersin der ve davetiyeciyi yollardı. Davetiyeciyle pasta mumu veya çıra yollardı. Musahip ve kirvelere de aynı şekilde davet verilirdi ama musahip ve kirve davetiyeciye normal kişiler beş lira veriyorsa, onlar on lira verirdi. Davetiyeciye, her davet alan mutlaka bir şey verirdi. Davetiyecinin aldığı tüm bahşışler davetiyecinin olurdu. Musahip kirve davetçiye havlu ve sabun vererek de katkı sağlardı. Şimdi davetçi yerine kart var(KK.8).

Eskiden telefon, mektup ve kart yoktu, davetiyeci vardı. Davetiyeci olarak gençler seçilirdi ve gençler davet için şeker götürürlerdi. Musahip ve kirveye, puşi, şal, hayvan olarak keçi ve havlu götürülürdü. Havlu önemlidir. Biz havluya 'hewliyeMihemmedi' diyoruz. Eski zamanlar çok daha güzeldi ve insanlar o zamanları çok özleyiyorlar(KK.9).

Aileden biri bir hafta önceden davetiyeci olurdu. Yanına elma, havlu ve şeker alır düğüne davet etmeye köylere giderdi. Davet için gittiği ev sakinleri de ona bahşış verirdi. Musahip ve kirveye davet, niyaz ile yapılırdı. Davetiye yeni geldi eskiden yoktu. Şimdi de davetiye hem Zazaca hem Türkçe yazılıyor(KK.10).

Düğünlere davette davetiyeci olurdu, insanları davet etmesi için ona, elma verilirdi. Davet için, yabancılara elma, tanıdıklara, bıçka tava, musahip ve kirveye kebab yapılır, yollanırdı(KK.11).

Davet için ekmek yapılırdı. Düğünden bir gün önce davetiyeci dağıtır ve bahşış alırdı(KK.12, KK.29).

Düğüne bir hafta on gün kala davetiyeci ile mum yollanırdı. Davetiyeci davet ettiği evlerden bahşış alırdı(KK.14).

Düğüne on gün kala davetiyeci şeker ve havlu ile köylere gider, insanları davet ederdi. Gittiği evlerden bahşiş alırdı(KK.15).

Eskiden davetiye yoktu. Davetiyeci ile bir ay önceden bayram şekeri, ekonomik durumu iyiyse elma gönderilir ve karşılığında davet ettiği evlerden bahşiş alırdı(KK.16).

Düğün sahibinin köyünden veya başka köyden maddi açıdan durumu iyi olmayan ya da işsiz olan kişilerden davetiyeci seçilirdi. Düğüne on beş gün kala davetiyeci davete yollanırdı. Çünkü bazı köyler çok uzaktı ve davetiyeci ya atla ya da yaya gidecek, anca köylere yetişirdi. Davetiyeciye üç kilo şeker verilir ve 'şu köye git, falan gün düğün var, davetlisiniz' de, denirdi. O zamanlar düğünleri herkes kendi evinde veya köy harmanında yapardı. Ölüm gibi acı bir şey olmadığı müddetçe herkes düğüne katılırdı. Ayrıca şeker dışında yakınlara elma da verilirdi. Musahip ve kirvelere de göme yapılır, göme ve kırmızı elma ile davet edilirdi. Davetiyeci her gittiği evden harçlık alırdı. Zati davetiyeci olarak o kişiyi seçmenin amacı para kazanmasıydı(KK.19).

Düğüne konuklar ne zaman yetişebilecekse davetiyeci o zaman yollanırdı. Bazen üç gün önce bazen bir hafta önceden yollanırdı. Eskiden davetiyeci olarak, durumu iyi olmayan insanlar seçilirdi. Davetiye ya elma ya şeker olurdu. Yakın akrabalara, musahip ve kirveye yuvarlak yağlı ekme yapılır. Bu ekmeğe biz 'pesera' deriz. Davetiyeciye davet karşılığında her ev bahşiş verirdi(KK.20).

Eskiden davetiyeci vardı ve düğüne beş veya on gün kala şeker ve elma dağıtırdı. Davetiyecide aileden biri olurdu(KK.21).

Erkek tarafı tanıdık birine para verir ve o kişiyi davetiyeci olarak görevlendirirdi. Düğünden bir hafta önce davul zurna ile kapı kapı gezer ve şeker dağıtırdı. Gittiği evler hizmeti karşılığında davetiyeciye bahşiş verirdi. Musahip ve kirvelere davet ağır olurdu, helva, niyaz ve altın ile davet gider. Annemler zamanında Türkçe bilen bir kişi bile yoktu. Şimdi davet kart ile Türkçe yazılarak veriliyor(KK.23).

Düğünden bir hafta önce davetiyeci mumla davete giderdi. Gittiği evler ona bahşiş verirdi. Musahip ve kirveye davetiye olarak para götürülürdü (KK.24).

Benim evlendiğim dönemde davetiye vardı. Çocukluk dönemimde davetiyeci vardı. Davetiyeci özel bir kişi olurdu, herhangi biri seçilmezdi. Çünkü davet önemlidir ve bir aileye verilmese husumet doğabilir, kırgınlık olabilirdi. O

yüzden her köyün kendi davetiyecisi olurdu ve o kişi her yere hâkim biriydi. Davete giderken şeker ile giderdi ve karşılığında bahşiş alırdı. Musahip, kirve, ailenin birinci derece yakınları, berbi ve zeyiler ağır misafirlardı onlara davet elma ile yapılırdı(KK.25).

Düğün için davet, davetiyeci ile yapılırdı. Davetiyeci olarak, kapı komşu veya gönüllü biri olurdu. Davet köylerin uzaklığına göre belirlenen süre içinde yapılırdı. Yakın köy ve köy içine davet, düğüne üç veya dört gün kala yapılmaktaydı. Düğün sahibine yakın olan tanıdıklara, musahip, kirve ve zeyilere yani evin evli kızlarına yağlı ekmek yollanırdı. Bu yağlı ekmeğe biz 'tava ekmeği' deriz. Onlar dışında kalan davetlilere de elma, ceviz veya şeker yollanırdı. Davetiyeci gittiği evlerden bahşiş alırdı(KK.27).

Düğünlere ve diğer mutlu etkinliklere davet eskiden davetiyeci aracılığı ile yapılmaktaydı. "Davetiyecileri köyde bu işi hakkıyla yerine getiren insanlar dağıtır. Kendisine davetiye verilen her hane ve kişi, dağıtıcıya bir şeyler vererek memnun ederken, düğün sahibi de ekstra bir bahşiş vermek durumundadır"(Demirdöğen, 2020, s. 346).Günümüzde davet davetiye ile yapılmaktadır. Davetiyenin elden verilemediği uzaklıklara, davet, telefon ve internet aracılığıyla ulaştırılmaktadır. Köy yerlerinde davet, eski usullerle uygun olarak düğün sahibinin ekmek yapıp, ekmekle yakın akraba, komşu, musahip, kirve ve zeyileri düğüne davet etmektedir. Ayrıca davetiyecinin yerini, davetiye kartını dağıtan kişi almıştır. Lakin davetiyeyi dağıtan damat veya ailenin birinci derece yakınları olmaktadır ve verdikleri kart karşılığı bahşiş alma geleneği yok olmuştur.

3.2. EVLİLİK SIRASI İNANIŞ VE UYGULAMALARISİRÊ ZEWEJİYAENE DE RİTÜELİ U İTİQATI

Evlilik sırasında yapılanlar, düğün süreleri içerisinde kesilen kurbanlara ve kanlarına büyü nedeniyle dikkat etmek gerekmektedir. Ayrıca kınayı yoğuran ve yakan kişinin mutlu evliliği veya anne babası hayatta olan kişilerden seçilmesi gelene şans ve uğur getireceği inancı vardır. Gelin attayken kucağına, ilk çocuğunun istediği cinsiyette olması için o cinsiyette bebek gelene verilmekteydi. Gelin, evde karşılanırken bereket ve şans getirmesi için buğday, arpa ve bozuk para üstüne atılmaktadır. Eve giderken gelinin başına dama çıkan damat ve musahip doğurganlık

ve masumiyeti temsilen elma atmaktadır. Elma attıktan sonra da geline kapıda şansızlık olmaması için bardak kırılmaktadır.

3.2.1. DÜĞÜN/VEYVE

Düğün evlenme geçiş döneminin önemli bir aşamasıdır. Düğün bir tür ilandır. Çevrenin evliliği bilmesi için yapılmaktadır. Tunceli’de düğüne ‘veyve’ denmektedir. Düğünler genelde tarla hayvan işlerinin bittiği dönemde, sonbahar aylarında yapılmaktaydı. Düğün tarihinin, zamanın ve yapılacakların kararını nişanda, erkek tarafının ileri gelenleri, kâmil insanlar, kadınlar veya kızın ve erkeğin aile büyükleri belirlerdi. Düğün tümköy halkının ve çevre köylerin katılımıyla iki veya dört gün arası sürmekteydi.

Düğün zamanı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Düğünler üç gün yapılırdı(KK.1, KK.6 KK.7, KK.8, KK.10, KK.14, KK.15, KK.18, KK.19, KK.20, KK.21, KK.23, KK.24, KK.27, KK.29, KK.31).

Düğünler bazen bir bazen üç gün yapılırdı. Genelde bir gündü zati söz yapılır sonra en yakın tarihte kız almaya gelirlerdi(KK.5).

Düğünler iki gün yapılırdı(KK.9. KK.11, KK.12).

Perşembe akşamı başlar, Pazar günü biterdi. Eskiden dört gün düğün yapılırdı(KK.16).

Sözden bir hafta sonra üç gün düğün yaparız(KK.22).

Cuma günü başlar, Pazartesi sabah elma atma ile biterdi. Eğer düğünde sünnet yapılacaksa, düğün öğlen biterdi(KK.25).

Düğünler genel olarak iki, üç ve dört gün olarak yapılmaktaydı. Düğünde gelen konukların ağırlanması, herkese yemek vermek ve eğlence yapmak için belli bir bütçe gerekmektedir. O nedenle düğünlerin kaç gün olacağı ailelerin bütçesine göre belirlenmekteydi. Düğünün kaç gün yapılacağı ile ilgili, ilk gün yapılacaklar değişmektedir. Birinci günde genel olarak kurbanlar kesilmekte ve kesilen kurban etleriyle yemekler yapılmaktaydı. Bazen bu yemekler üç gün için yapılır, bazen de sadece o gün için yapılmaktaydı. Günümüzde ki gibi orkestra, solist ile eğlence yapılmamakta, davul, zurna veya gırnata ile yapılmaktaydı. Davulcuve zurnacı gelen konukları karşılamakta ve düğün yerine kadar eşlik etmekteydi. Konuklar davul zurna ile düğün yerine vardığında davulcu davulu ters çevirip bahşiş almaktaydı.

Düğün iki gün yapılacaksa ilk gün kurban kesimi, yemek yapımı ve eğlence düzenlenmekteydi. Düğüne tüm davetliler gelmekte ve öğle vakti yemek verilmekteydi. Akşam vakti kına yapılmaktaydı. Bazende “eskiden iki gün düğün yapıldığında ilk gün gelin evine gidilir. Orada yemek yenir, davul zurna ile eğlence yapılır. İkinci günü kız alınır, getirildiğinde elma atılır ve düğün biterdi” (KK.9).

Düğün üç veya dört gün yapılacaksa ilk gün zeyiler günü olarak kabul görmekteydi. İlk gün gelen konuklar zeyiler, yani evin evlenmiş kızları, birinci derece yakınlar, berbiler yani gelin yardımcısı ve komşular olurdu. Sabah erken saatte veya öğle vakti davul zurna çalmaya başlamaktaydı. Davul zurna, civar köylere düğünü hatırlatmak ve düğün hazırlıklarının başladığını belirtmek için çalmaktaydı. Gelen konuklar yanlarında bulgur, yağ ve kurbanlık hayvan getirmekteydiler. Getirilen yiyecekler düğün yemeğinde kullanılabilir yiyeceklerdi ve ailenin durumuna göre hediye miktarı artmaktaydı.

Birinci gün ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

İlk gün yemekler yapılır, davul zurna ile kapı önünde eğlence yapılır. İlk gün hem erkek tarafı hem kız tarafı yemek verirdi. Yemekte hayvan kesilir, piring pilavı yapılır önce erkekler sonra kadınlar yemek yerdiler. Çünkü o zamanlar kadın erkek yan yana yemek yiyemezdi. Bazen kız tarafına gelen misafirler çorap, havlu getirirdi(KK.5).

Birinci gün düğün yapılan köyde yaşayanlar ve yakınlar için eğlence yapılır. Öğleden sonra davul zurna çalınır ve akşam yemekler yapılır(KK.6).

Birinci gün zeyiler günüdür. Yani evin evlenmiş kızları, yakın akraba ve konu komşu gelirdi. Düğün sahibinin durumuna göre yanlarında bulgur, yağ ve kesim için hayvan getirirlerdi. Durumu iyi değilse getirdikleri hediyeleri daha fazla olurdu. Kurbanlar kesilir yemekler yapılır ve eğlence olurdu(KK.7).

İlk gün tüm komşular ve aileye yakın kadınlar gelirdi. Hayvanlar kesilir, yemekler yapılır ve davul zurna ile eğlence düzenlenirdi. İlk gün yiyip içip eğlenilirdi. Eskiden düğüne kadınlar gitmezdi. Aile yakını olan kadınlar katılırdı. Onlarda ayrı eğlenirdi(KK.8).

Erkek tarafında olur, gelin tarafı bu eğlenceye gelmez. Ama gelin tarafının durumu iyiye onlarda kendileri evlerinde komşulara yemek verir. Genelde kurban kesilir, şorbik yapılır, kadın erkek karışık yemek yenirdi. Sonrasında

davul zurna ile eğlence düzenlenir. Davulcu ve zurnacı, düğünlere çağrılmaz, kendileri gelirdi(KK.10).

İlk gün davetliler gelir. Gelen konuklara yemek verilir ve eğlence yapılır. Akşamında kına yakılır(KK.11).

İlk gün damat evinde yemek yapılır ve verilir. Ayrıca yakınlar gelir davul zurna ile eğlence yapılır(KK.12, KK.15).

Birinci gün bizde Perşembe günüdür. O gün sadece aile yakınları gelir. Hayvanlar kesilir, yemekler yapılırdı. Eğlence olarak orkestra yoktu, davul zurna ile yapılırdı(KK.16).

İlk gün erkek tarafında yapılır. Yakınları, kapı komşuları gelir, kurban kesilir, yemek yapılır. Ardından eğlence başlar. Davul zurna gelen konukları karşılar ve her gelen misafiri düğüne üç yüz, beş yüz metre kala karşılar. Misafiri kapıya kadar getirir ve kapının önünde davulu ters çevirir, misafirler davula bahşiş atar. Çünkü davulcular kazancını bu şekilde kazanır. Düğün sahibi ekstra para vermezdi. Düğüne gelen herkes davula para atardı.(KK.19).

İlk gün düğün planlaması için zeyiler yani evin evli kızları ve yakın akrabalar gelir. Düğün sahibinin ve gelen konukların getirdiği kurbanlıklar kesilir. Akşama doğru civar köylerden gelen misafirlere konak hazırlanır. Gelen misafirlerde keçi ve koyun getirir(KK.20).

Birinci gün yakınlar gelir, gelen misafirleri davul ve zurna karşılar. Kurbanlar kesilir. Akşam da kavurma ve pilav yapılır, misafirlere verilirdi(KK.21).

İlk gün kurbanlıklar kesilir, yemekler yapılır, eğlence düzenlenir(KK.22).

Düğünümüz var diye kapı önünde davul çalınır. Karşı köylere davul sesleri ile haber verilirdi. İlk gün öğleden sonra sadece komşular ve tanıdıklar gelirdi. Gelin tarafında ilk gün bir şey yapılmaz, erkek tarafı da herkes duysun diye davulla duyuru yaptırır(KK.23).

Erkek evinde ve gelin evinde davul zurnalı yemek verilir. Üç gün yapılacak düğün için on hayvan kesilir(KK.24).

Cuma günü başlardı, davul zurna gelir yemekler yapılır. İlk gün sadece özel konuklar ve berbiler gelirdi. Davul zurna ile karşılanır yemekler yenir, çay kahve içilirdi(KK.25).

İlk gün erkek tarafında yakınlar ve kapı komşular gelir, kurbanlar kesilir ve yemek verilir(KK.27, KK.29).

Düğün üç veya dört gün sürdüğü zaman konuklar sadece yakınlar olduğu için akşamları çay kahve ve sohbetler edilip düğünde neler yapılacağı kararlaştırılmaktadır. Düğüne uzaktan gelen konulara sünnette olduğu gibi ‘konak’ belirlenmektedir. İlk gün uzaktan gelen konuk varsa o gün konaklara yerleştirme başlamaktadır. Konaklara yerleşen konuklara kahvaltısünnette ki gibi ev sahibi tarafından, akşam yemekleri sünnetten farklı olarak düğün sahibi tarafından karşılanmakta ev sahibi karşılamamaktadır.

Konak ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Gelen farklı mezra ve köylerden yabancı misafirleri köylüler evlerine götürür. Her on kişiyi, on beş kişiyi biri götürür. Yani konaklandırıyorlardı. Çünkü evler iki göz odaydı, ev sahibi ve misafirler sığmazdı. Misafirin yemeğini ihtiyacını ilk gün konak sahipleri hazırlar. Ertesi günlerde ilk gün kesilen beş veya on hayvanın etinden yemekler yapılırdı ve alkole beraber o konaklara da yollanırdı(KK.8).

Gelen konukları evlere yerleştirirdik. Kahvaltılarını ev sahipleri karşılardı(KK.23).

Düğün sahipleri yabancı misafir gelecek diye önceden kurban keser, ekmekleri ve yemeklerini hazırlardı(KK.21).

İlk günden itibaren gelen misafirler konaklara yerleştirilir. Konağa gidecek misafirlere kişi sayısına göre yemek yapılması için hayvan verilirdi. Sabaha kadar davul zurna ile konaklar gezilir, bahşiş alınır(KK.20).

Gelen misafirleri tüm köylüler evlerine alırlardı(KK.29).

Sünnet, düğün gibi etkinliklerde gelen konuklar evlerin küçük olmasından kaynaklı farklı evlere yerleştirilmekteydi. Konukların yerleştiği köy evlerine ‘konak’ denmektedir. Günümüzde otellerin olmasından ötürü gelen konuklar otelleri tercih etmektedir. Otel tercih etmeyen konuklar eskisi gibi düğün sahibi, akraba veya komşu evlerinde kalmaktadır. Yeni evler daha geniş ve misafir ağırlamaya elverişli olduğundan ilk tercih düğün sahibinin evi olmaktadır.

Birinci günün akşamı konaklar davul, zurna ile gezilmekte ve bahşiş toplanmaktaydı. İkinci günü de birinci gün gibi yapılanlar, düğünün süreceği gün

sayısına göre değişiklik göstermektedir. İkinci gün genel olarak daha kalabalık olmaktadır. Davet yollanan herkes acı bir günde değilse düğüne gelmektedir.

İkinci gün ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

İkinci gün geline kına yakmaya ve onu almaya giderdik(KK.5, KK.12).

İkinci gün herkes katılırdı. Yine yemekler yapılır, eğlence olur ve kına yapılırdı(KK.6).

İlk gün gibi değil daha kalabalık olurdu. İkinci gün yabancılarve köylülerde gelirdi. Eğlence ve yemekler yapılırdı(KK.7).

Herkes ikinci gün gelir onlara yemek verilir ve eğlence yapılırdı(KK.8, KK.10).

İkinci gün gelin alma günüdür ve kız evinde yemek verilirdi. Genelde hoşaf, bulgur ve et yapılır ardından eğlence yapılırdı(KK.11).

İkinci gün erkek tarafı, gelin evine hayvan yollar ve gelin evi yemek yapardı. Ayrıca erkek evi kendi evindedeyemek, eğlence yapar ve gece kız evine kına yakmaya gider(KK.14).

İkinci gün ilk günden daha kalabalık olurdu. Erkek tarafında yemekler, davul, zurna ile eğlence yapılırdı. Ayrıca ikinci gün kına yakılırdı(KK.15).

İkinci gün davetiyecinin gittiği herkes düğüne geliyordu. İlk gün yapılan yemekler Cuma günü yani ikinci gün herkese verilmeye başlanırdı. Davul, zurna ve eğlence ile gelin almaya gidilirdi. İkinci gün damatla gelin yan yana gelirdi(KK.16).

Misafirler ve davulcular yatıya kaldığından ikinci gün sabah erkenden kalkılırdı. Sabah kahvaltısı verilirdi. Saat on gibi davul ve zurna çalmaya başlar tüm misafirler oynardı. Öğle ve akşam yemeği verilirdi. Akşam yemeğinden sonra alkol ve meze de verilirdi. Eğlence gece yarısına kadar sürerdi. Bizde ikinci gün gelin gelmezdi(KK.19).

Gelen tüm misafirler davul ve zurna ile karşılanırdı. İkinci gün ilk günden kalabalık olurdu. Köylüler, konaklara yerleşenler ve o gün gelen tüm misafirlere sabah yemek verilirdi. Yemek verme işi öğleye kadar biter ve eğlence yapılırdı. Akşam yeni gelen misafirlere konak verilirdi(KK.20).

İkinci gün sabah dört veya beş teneke un yoğrulur ve zerefet yapılırdı. Yemeğin hamurunu dört veya beş erkek yoğururdu. Tüm herkes gelir yemeği yer, yemek bitmezdi. Sonra eğlence yapılırdı(KK.21).

Erkek tarafında ikinci gün birinci günden kalan eğlence devam ederdi. Akşama kadar hayvanlar kesilir, şorbik ve diğer yemekler yapılırdı. Yemekleri erkekler yapardı. Gelen konuklar çay şeker getirirdi. Gelin evinde yakın akrabalar toplanırdı fakat eğlence yapılmazdı(KK.23).

Damat evinde yemek verilir, kadınlar toplanır eğlenceler yapılır. Gelin almaya gidilirdi. Kız evinde kıza kına yakılır ve kıza ata bindirir getirirlerdi(KK.24).

Cumartesi günü sabah komşular, konuklar karşılanırdı. Yemekler eğlenceler yapılır ve gelin almaya gidilirdi. Gelin alınır ve gelinirdi(KK.25).

İkinci gün sabah iki gibi kapı komşuları çağırırız. Daha önceden kesilen hayvan etleriyle, yağ, bulgur, malzemeler ve aşçıyla kız tarafına gönderirdik. Kız tarafında yemekler hazırlanırdı. Bizlerde davul zurna ile oraya gider yer, eğlenir ve kına yakarız(KK.27).

İkinci gün hayvanlar kesilir ve yemekler yapılırdı. Herkes gelir, yemek verilir ve eğlence yapılırdı(KK.29).

Düğün iki gün yapıldığında ilk günün akşamı kız evine gidip kına yakıldığından, ikinci günün sabahı gelin almaya gidilir. Birinci günün akşamı kına yakılmışsa, ikinci gün kız evine gidildiğinde kına yakılmaktaydı. Ayrıca kız evine gidildiğinde yemek yapılmakta eğlence düzenlenmekteydi. Gelin ata bindirilip getirilmekteydi. İki gün yapılan düğünde ikinci gün gelin ve damat ilk defa perde arkasında, yan yana gelmektedir. “Yakın zamanlarda köy düğünlerinin ikinci gününde konuklara içki ve çeşitli mezeler ikramı da gündeme gelmiş fakat çok uzun bir süre devam etmeyerek bu ikramlardan vazgeçilmiştir”(Demirdöğen, 2020, s. 356).

Düğün üç gün sürdüğü vakit, ikinci gün, erkek evinde sabah yatıya kalan konuklara kahvaltı vermekle başlamaktaydı. Ardından yemek yapılıp, verilmekte ve eğlence düzenlenmekteydi.Kız evinde erkenden kesilecek hayvan, bulgur, yağ ve diğer malzemeler aşçı ile yollanmaktaydı. Kız evinde gönderilen yemekler ve kendilerinin kestikleri hayvanla yemek yapılıp erkek tarafı karşılanmaktaydı.Kız evinde yemekli eğlence yapıldıktan sonra geline kına yakılıp, ata bindirilip getirilmekteydi. Üç gün süren düğünde genel olarak gelin ve damat ilk defa ikinci gün perde arkasında yan yana gelmekteydi. Bazı durumlarda üç gün süren düğünlerin ikinci günü, tıpkı dört gün sürecek düğünler gibi sadece kına yakılıp dönülmekte veya o gece kız evinde kalınmaktaydı.

Düğün dört gün sürecekse yemekli eğlence yapılıp kız evine sadece kına yakmaya gidilmektedir. Düğün üç veya dört gün sürdüğü zaman ikinci gün alkol ve meze verildiği de görülmüştür. Eğlenceler gece yarısına kadar sürmekteydi. Düğünün ikinci günü gelen konuklar yemek yapılacak malzemelerle değil sohbet edecekleri yiyeceklerle gelmekte, çay ve şeker getirmekteydi.

İkinci gün genel olarak yemekli eğlenceyle devam etmektedir. Ayrıca ikinci gün davetli tüm konuklar gelmekte, ilk günden daha kalabalık geçmekteydi. İki gün yapılan düğünün finali ikinci gündür ve gelin getirilmekteydi. İki günden fazla süren düğün içinde ikinci gün kınadır. Üç veya dört gün süren düğünlerde ikinci gün geline kına yakılıp getirildiği gibi gece orda kına için kalıp üçüncü gün gelin getirilmekteydi.

Üçüncü gün gelin getirilmemişse erkek tarafında yemekli eğlencenin yapıldığı gündür. Üç gün süren düğünde ikinci gün kına yakılmışsa kız almaya gidilir, yakılmamışsa üçüncü gün kına yakılır ve gelin alınır. Düğün dört gün sürecekse üçüncü gün kına yakılır ve dördüncü gün kızı alır ve gelirlerdi.

Üçüncü ve dördüncü gün ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Üçüncü gün geline bir gün önce akşam kına yakıldığından gelinin getirildiği gündür(KK.6).

Akşam kına yakılır, üçüncü gün sabah erkenden yemek yapılırdı. Erkek tarafı, saat on veya on bir gibi atları hazırlar ve kızı almaya gider. Kızı puşisiyle alır, gezdirerek getirirler(KK.7).

Üçüncü gün en önemli gündür. Hem kına yakılır hem de kız alınır. İnsanlar hediyelerle yemekli eğlenceye katılır(KK.10).

Üçüncü gün kız alma günüdür. Gelini getirdikten sonra yemekli eğlence yapılırdı(KK.14, KK.27).

Gelini alma günüdür ve yemek kız tarafında verilir. Gelin alındıktan sonra damat evinde eğlence yapılırdı(KK.15).

Cumartesi düğünün üçüncü günü gelin almaya gidilir. O gün gelin evinde yemek yapılırdı. Yemek malzemelerinden kesilecek hayvanı erkek tarafı gönderir. Akşam geline kına yakılır ve gece orda kalınır. Pazar sabahı da gelini ata bindirir, erkek tarafına getirirler(KK.16).

Üç gün boyunca gün yemekler yapılır, herkes yemek yer eğlenir. Üçüncü gün kız evine gidilir ve gelin alınır(KK.18, KK.20).

Bizde üçüncü gün kız alma günüdür. Bir heyet kız tarafına gider kızı ata bindirir, getirirler. Bizde kız evinde yemek yapılmaz(KK.19).

Kızı alır gelirler ve hayvan kesip yemek yapar, davul zurna ile eğlence yapılır. Üçüncü gün hem erkek hem kız tarafında yemek verilir(KK.22).

Yemekler zati önceden yapıldığı için üçüncü gün de yemek verilir. Eğlence olur(KK.23, KK.24).

Pazar üçüncü gün, ağır misafirler davullarla karşılanır ve ağırlanırdı. Düğünün en eğlenceli günüydü. Aynı zamanda finaldi. Sadece üçüncü gün gelin evinde yemek yapılır. Dördüncü gün ise sınırlı misafir kalır ve sadece elma atma töreni yapılırdı(KK.25).

Üçüncü günde yemekli eğlence olur. Yemekte bazen ilk gün üç büyük baş hayvan kesilir, üç gün o etten yemek yapılır, bazen de her gün bir hayvan kesilir yemekler yapılırdı. Kız alınırdı(KK.29).

Üç gün süren düğünün final gününde yemekli eğlence hem kız hem erkek tarafında yapılmaktadır. Bir gün önceden gece kına yakılmamışsa kına yakılır ve gelin alınırdı. Dört gün süren düğünlerde ise üçüncü günün yemekli eğlence kız evinde yapılır ve gecesinde kına yakılmaktaydı Dördüncü gün sabahı gelin alınırdı.

Tunceli Zaza Alevilerinde genel olarak düğünler üç gün sürmektedir. İki ve dört gün süren düğünlerde vardır. İki gün süren düğünlerde ilk gün erkek tarafında yemekli eğlence yapılmakta ve gece kız evinde kına yakılmaktaydı. İkinci gün ise gece kına yakılmamışsa kına yakılmakta ve gelin baba evinden alınmaktaydı. Düğünde enstrüman olarak, keman, kemençe, gırnata, davul ve zurna kullanılmaktadır. Çalgı için gelenlere eskiden düğün sahipleri nadir para verirdi, genelde paraları bahşişten alırlardı. Bahşişle geçindiklerinden durumu iyi olan aile düğünlerine birden fazla çalgıcı gelmekteydi.

Üç gün süren düğünlerde ilk gün yakın akraba, komşuların katıldığı, yemeklerin yapıldığı ve evin önünde davul zurna ile civar köylere haber verme günüydü. İkinci günü, davet edilen tüm konukların geldiği, konak evlerin belirlendiği, yemekli eğlence günüydü. İkinci günün akşamında gelin evine kına yakılmaya

gidilmekteydi. Üçüncü günün sabahında kız evinde verilen yemekli eğlencenin ardından gelin baba evinden alınmaktaydı.

Dört gün süren düğünlerde, üç gün süren düğün ile aynı uygulamalar yapılmaktaydı. Üç gün yapılan düğünle tek farkı, üçüncü gün gece veya dördüncü gün sabah kına yakılır ve son gün gelin baba evinden alınmaktaydı. Dört gün yapılan düğünlerde bazen kız üçüncü gün alınmakta elma atma töreni dördüncü gün yapılmaktaydı.

Tunceli Zaza Alevilerinde eskiden genel olarak kadınlar sadece tanıdık olan düğün eğlencelerine katılmaktaydılar. Erkekler, yemekleri yapar kadınlar yardımcı olur ve eğlencelere erkekler daha fazla katılım göstermekteydi. Köy düğünlerinde herkesin birbirine aşına olduğu veya tanıdığı düğünlerde kadın erkek ayrımı olmadan düğün sürmekteydi.

Düğün detayları ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Düğünümde kurbanlar kesildi ve kemanla düğün yaptılar(KK.4).

Düğünlerde yemekleri erkekler yapardı. Önce erkekler yemek yerdi ve hizmetlerini de erkekler yapardı, sonra kadınlar yemek yerdi. Alkol ikramı yoktu ve düğünlerde içilmezdi(KK.5).

Düğünlerde eğlence ve yemekler kadın erkek karışık şekilde yapılmaktadır(KK.6, KK.15).

Düğün eğlencelerinde ve yemeklerde alkol ikramı yoktu sonradan bu kültür eklendi(KK.7, KK.20).

Eskiden düğünlere kadınlar gelmez, erkekler halay çekerdi. Kadınlar daha çok kapalı idi ve çok haksızlığa uğrardı(KK.9).

Düğüne erkek tarafı daha çok katılırdı. Kadın erkek birlikte eğlenirlerdi. Yemekleri aşçı yapardı. Alkol ikramı olmazdı(KK.10).

Düğünler kadın erkek karışık eğlenir ve yemek yerdi. Yemeklerde ve sonrasında alkol ikramı yoktu(KK7, KK.11, KK.29, KK.31).

Düğün eğlencesinde ve yemeklerde kadın erkek karışıktı ve alkol ikramı üçüncü gün vardı(KK.16).

Düğünde eğlence kadın erkek karışık yapılırdı. Yemek ise karışık yapıldığı gibi yer olmadığından kadın erkek ayrı sofralarda da yerdi. Düğünün ikinci günü alkol ikramı yapılırdı(KK.19).

Eğlencede kadın erkek birlikte oynamazdı, ayrı ayrı oynarlardı(KK.21).

Eskiden erkek tarafı düğüne daha fazla katılırdı, hatta kız tarafı düğüne katılmazdı. Düğünde kadın erkek ayrı sofralarda yemek yerdi. Eğlencede alkol ikramı olur ve genelde düğünde bu nedenle gençler arasında kavga olurdu(KK.23).

Düğüne kadınlar gitmezdi. Erkekler gider oynardı. Eskiden alkol yoktu şimdi alkol getirdiler(KK.24).

Düğünün birinci günü sınırlı sayıda olduğundan hafif yemekler yapılırdı. İkinci ve üçüncü günü daha ağır yemekler yapılırdı. Düğün yemeklerinin olmazsa olmazı şorbik yapılır, yanına pilav, salata, meyve olurdu. Hayvan kesimi bütçeye ve lojistik desteğe bağlıydı. Çünkü gelenler yanlarına yemekte kullanılacak, bulgur, yağ ve kesilecek hayvan getiriyordu. Seçkin komşularda yemekleri zenginleştirirdi. O zamanlar sağlam dayanışma vardı. Kadın erkek hep birlikte organize olurdu. Alkol ikramı ben 1971' de evlendim ve o zaman vardı(KK.25).

Düğün yemekleri, genelde şorbik(nohutlu, etli yemek), kavurma, pilav, salata, helva ve meyveverilmekteydi. Geçmişten günümüze yemekli düğünler, köy, mezra ve ilçelerde çoğunlukta, şehir merkezinde ise nadir olarak yapılmaktadır. Düğün, yemekli yapıldığında davetiye de belirtilmektedir. Çünkü düğünler genel olarak sadece bir gün yapılmaktadır. O günde hem kına hem düğün yapılmaktadır. Bunun dışında bir gece önceden kına eğlencesi yapıp ikinci gün düğün yapıldığı da gözlemlenmiştir. Kadın ve erkeklerin katılımı eşit bir şekildedir. Yemekler ve eğlencelerde kadın ve erkek ayrımı olmamaktadır. Yemekler genel olarak geçmişten günümüze erkekler tarafından yapılmaktadır. Kadınlar sadece yemek yanında verilecek ara yemekleri yapmaktadır. Alkol ikramı geçmişten günümüze artmış. Düğünde alkol ikramı musahip veya damattan beklenmektedir. Düğünlerde alkol ikramı, düğüne katılan herkese yapılmaz gençler arasında içilmektedir.

3.2.2. TAKI TAKMA MERASİMİ/MERASİMÊ ZERN U PERE

Takı takma merasimi, gelin ve damada takılan para ve altının takılmasıdır. Geçmişte takı merasimi durumu iyi olan ailelerde yapılmaktadır. Takı merasiminde takılanlar anons veya kayıt altına alınmamaktaydı. Takı merasimi yapılmayan düğünlerde genelde aileye destek, yiyecek ve tekstil ürünleri üzerinden yapılmaktaydı.

Takı takma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Takı olarak çorap, gömlek götürülürdü. Altın para takılmazdı(KK.5).

Eskiden takı takma yoktu. Gelin için baba tarafı ne istemişse o geline takılırdı. Onu da düğünden önce takarlardı. Kiminin parası olmazdı borçla istenen altını takar, sonra altın geri verilirdi(KK.6).

Kız tarafı ne altın istemişse o geline takılırdı. Gelen misafirler takı takmazdı, kimsenin durumu yoktu hatta para yoktu. Gelenler buğday, yağ, keçi, kuzu ve koyun getirirdi(KK.7).

Kirve ve musahipler düğüne bir gün önceden koç, teke veya kuzu götürürdü. Şimdi takı takma var ve para zarfa bırakılıp veriliyor(KK.8).

Gelen misafirler yiyecek, keçi, koyun, tabak, tepsi ve yastık getirirdi(KK.9).

Geline istenen altın takılırdı, onun hakkı da damada aitti. Düğüne gelenler de üç gün boyunca yağ, buğday, çökelek ve şeker getirirdi(KK.10).

Takı takma yoktu, düğün sahibine yakın olanlar büyükbaş, küçükbaş hayvan getirirdi(KK.11).

Eskiden altın yoktu. Gelenler, yiyecek, puşi ve leçek getirirdi(KK.13).

Takı takma eskiden yoktu, şimdi yapmaya başlandı o da herkes bütçesine göre takar(KK.15).

Eskiden beri takı takma var. Son gün gelin getirildikten sonra damatla yan yana durur ve takı takılırdı. Ama o zaman anons etme veya takılan takıyı kayıt altına alma yoktu(KK.19).

Eskiden beri takı takma vardı. Herkes bütçesine göre takardı(KK.16).

Takı takma yoktu onun yerine keçi ve koyun getirirlerdi(KK.20).

Misafirler, düğüne geldiklerinde genelde yiyeceklerle gelirlerdi. Genelde ya soğan, ya şeker, ya bulgur olurdu. Takı takma olmazdı. Ayrıca çeyiz sergisinde de geline yardım için destek olurdu(KK.21).

Musahip olarak keçi, göme ve elma götürdük bazıları tavuk, şeker getirirdi(KK.22).

Eskiden ağalar vardı. Onların düğünü olduğu zaman ağır olur ve orada takı takma olurdu. Takılan takılar damat ve babasına kalırdı(KK.23).

Takı olarak altın ve para takılırdı. Bunun dışında kirve ve musahip kurban getirirdi(KK.24).

Eskiden takı takma yoktu aileye yardım edilirdi. Hatta maddi yardımda bulunacaklar gizli yapardı. Erkek tarafı tebrik edilirken gizliden damadın cebine koyarlardı(KK.25).

Aile kızına altın istemişse, damat tarafı kıza bilezik, beşi bir yerde takardı. Şimdi beşi bir yerde takılmıyor. Gelen misafirler bir şey takmazdı(KK.27).

Takı takma pek yoktu, aile takardı o da gelin ve damadın eşit olurdu(KK.29).

Tunceli Zaza Alevilerinde, geçmişten günümüze takı merasimi, evlenecek çiftlere destek amaçlı yapılmaktadır. Geçmişte durumu iyi olan ailelerde destek, para veya altınla yapılmaktadır. Onun dışında kalan tüm düğünlerde gelen konuklar eli boş gelmemektedir. Düğüne gelen konuklar, yetiştirdikleri ürünleri, kesilebilecek veya yetiştirilebilecek hayvanı destek olarak getirmekteydi. Bunlar dışında gelinin kullanabileceği tekstil ürünleri ve mutfak gereçleri getirilmekteydi. Günümüzde ise sadece takı merasimi yapılmaktadır. Takı merasimi düğünün ortasında veya sonuna doğru gelin ve damadın yan yana gelmesiyle gerçekleşmektedir. Önce erkeğin ailesinin takı takmasıyla başlayan tören konukların takılarını takmasıyla sona ermektedir. Takı merasiminde hem anons hem de kayıt alma vardır. Anons edilen takılan gelin ve damada birinci derece yakın olanlar ve büyük miktarlarda takılan takılardır. Kayıt altına alınan takılar ise gelin ve damada çeşitli bağlarla bağlanan konukların takılarıdır. Kayıt altına alma düğünün girişinde gelin ve damadın konukları karşıladıkları yere, yakın masa ve sandalye kurulmasıyla yapılmaktadır. Masada düğünün konuk kapasitesine göre bir veya daha fazla kişi olmaktadır. Takıyı teslim alan kişiler takı takacak kişinin adını, soyadını ve takacağı miktarı listeye veya deftere yazmaktadır. Konuğun, adı ve soyadı yazıldıktan sonra parayı, sandığa kutuya atarak veya görevli kişilere vererek takı takma işlemi tamamlanmaktadır.

3.2.3. KINA/HENE

Kına,düğün iki gün süreceği zaman, düğünün ilk günü olan zeyiler gününün gecesi yapılmaktaydı. Düğün üç gün sürecekse ikinci günün akşamı ve dört gün sürecekse üçüncü günün akşamı yapılmaktadır. Yani kına genel olarak gelin almadan önceki gece veya gelinin alınacağı gün yapılmaktaydı. Kına gecesinde erkek tarafı kız evinde kalmakta,kız evinde yemekli eğlenceler yapılmakta ve kına yakılmaktaydı.Kınayı,annesi ve babası hayatta olan bir kişinin yoğurması zorunludur. Bu şartın olmadığı kınalarda, kınayı berbi veya musahip yoğururdu.Yoğrulan kına

ortası boş bırakılacak şekilde tepsiye dizilmekteydi. Tepsiye dizilen kınanın üstüne mendil konmakta ve kına gezdirilmekteydi. Eskiden nadir olarak kınaya mum dikilip yakılırdı, mum konduğunda da yine mendil konurdu. Kına gezdirilirken tüm konuklar mendilin üstüne para atmaktaydı. Kına gezdirme sonrası kına yakılmasına geçilmekteydi. Kınayıyakan, genç güzel bir kız, mutlu evliliği olan biriveya anne babası hayatta olan kişilerden seçilmekteydi. Ayrıca kına yoğurma ve sürmede bulunan kişideher hangi bir özellik aranmadığı da gözlemlenmiştir. “*Kına tabağı kalabalık arasında dolaştırılarak herkesin tabağa bir miktar bahşiş bırakması sağlanır. Tabakta toplanan paralar mendille bağlanarak geline verilirken, gelinin ellerine, damada, musahiplere kına yakılır, berbiler, genç kızlar, gelinler başta olmak isteyen köyün genç erkekleri vb. isteyen herkes parmağına kına yakabilir ve kına yakma seremonisi böylece sona erer*”(Demirdöğen, 2020, s. 354).

Kına ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kına düğünün ikinci günü, düğün bitiminde yapılırdı. Kınayı kaynanası veya komşu ablası yoğurur yakardı(KK.5).

Düğünün ikinci gününün akşamı erkek tarafı ve kız tarafı kız evinde toplanır, kına yakardık(KK.6).

Kınayı ikinci gün yaparız. Kınayı yakan kişi ya evli olacak ya da anne babası sağ olacak şartları vardı. Bizde o şartlar yok. Bizde kınayı berbi yakar. Berbi gelinin yardımcısıdır, düğünde her şeyi ile o ilgilenirdi(KK.8).

İlk günün akşamı kız evine yemekli eğlenceye gidilir ve gece kına yakılırdı. Damatla gelin yan yana oturur ve kınayı anne babası sağ olan gençler yakardı. Sabahta gelin alınır(KK.9).

Kına üçüncü gün yakılırdı. Kınayı annesi babası sağ olan kişiler yoğururdu. Gelin ve damadın kınası ayrı olurdu. Geline kınayı kaynanası yakardı(KK.10).

Kına kız evinde yemekli eğlenceden sonra yapılırdı(KK.11).

Cuma günü gelinin evine gidilir ve geline kına yakılırdı, sonrasında gelin getirilirdi(KK.14).

Düğünün ikinci günü kız tarafında kına yapılırdı. Kınayı musahip yoğururdu. Annesi babası hayatta olan kişi de kına yakardı(KK.15).

Kına eskiden nişanda yakılırdı. Ama gelinin isteğine bağlı olarak düğünde veya erkek evine girmeden de yakılırdı. Ama gelin getirme sonrasında gelin ve damat

düğüne elleri kınalı gelirdi. Kına ortası boş kalacak şekilde tepsiye konurdu. Eskiden mum yoktu üstüne mendil örter ve kınayı gezdirirlerdi. Kına gezdirilirken mendilin üstünden tepsinin ortasında boş bırakılan yere para bırakılırdı. Tepsiye konan para kınayı gezdirene verilirdi. Kına daha sonra annesi babası hayatta olan bir kişi tarafından geline yakılırdı. Gelin elini açmaz naz yapardı. İki eline altın konur ve üstüne kına yakılırdı. Elleri bir bez veya lopik/eldivenle bağlanırdı. Damadın serçe parmağına da musahip kına yakardı. Kız düğüne ilk iki gün katılmaz, üçüncü gün katılırdı(KK.19).

Kızın evinde önce kına, sonra nikâh yapılırdı(KK.20).

Perşembe günü erkek tarafından birileri kız evinde gece kına yakmaya gider ve sabah gelin alınır. Kınanın masraflarını erkek tarafı karşılardı. Kınayı analı babalı biri yoğurur. Yoğurduktan sonra kına tepsiye konur ve üstüne mendil konarak gezdirilirdi. Kına gezdirilirken gelen misafirlere mendilin üstüne para atardı. Kınayı yoğuran kişi gelinin eline parayı alıncaya kadar üç defa sürmeyi denedikten sonra yakardı. Kına kız evi ve erkek evinde aynı şekilde yapılır. Halaylar oyunlar oynanır(KK.21).

Kına ikinci günün akşamı yapılırdı. Kınayı erkek tarafından, annesi babası hayatta olan, evliliği güzel giden veya güzel bir genç kız yoğurur ve kına gezdirilirdi. Damat ve gelin yan yana oturtulur ama gelinin yüzü damat görmesin diye kapalı olurdu. Sonra geline annesi ya da ikisine aynı kişi kına yakardı. Gelin eline tam altın verilmeden elini açmazdı. Kına sonunda kına gelen misafirlere dağıtılırdı(KK.23).

Kına kız almaya gidince yapılırdı. Geline ve damada musahip kına yakardı(KK.24).

Kına kız evinde yapılırdı. Kına gezdirilir ve sonra damada ve geline kına yakılırdı. Gelin kına yakılırken elini açmazdı. Ama şimdi ki gibi küpü çevirip kırmak yoktu(KK.25).

Düğünün ikinci günü kınayı kız evinde yaparlardı. Kınayı genelde musahip götürürdü. Kına masraflarını erkek tarafı karşılardı. Kına annesi babası sağ olan biri yoğurur ve gelini yastık üstüne oturtur, geline kına yakardı. Damada kına, damat tarafında yakılırdı(KK.27).

Gelin tarafında berbi kınayı yoğur ve yakardı. Kına ikinci veya üçüncü günün akşamında yapılırdı(KK.29).

Kına annesi babası hayatta olan biri tarafından yoğrulur ve yakılırdı. Gelinin eline çeyrek konurdu(KK.31).

Kına günü, günümüzde düğünden bir gece önce yapıldığı gibi yaygın olarak düğünde yapılmaktadır. Kına günü önceleriyoğrulmuş kına evde kullanılan tepside gezdirilmekte ve misafirlere o kınadan dağıtım yapılmaktaydı. Günümüzdeise yoğrulmuş kına süslü hazır satılan kına tepsilerinde ve paketlenmiş toz kınalar da sepetlerde gezdirilmektedir. Kına merasimi günümüzde gelinin gelinliğin üstüne kaftan giyerek arkadaşlarının ellerinde mum, zil ve kına tepsileriyle düğüne giriş yapmasıyla başlamaktadır. Gelin ve damada hazırlanan masada yerlerini alan gelin ve damadın etrafında eğlence yapıldıktan sonra sevdikleri kişiler tarafından hazırlanan kına sürülmektedir. Son dönemlerde gelin damadın karşısında testi kırmaktadır. Kına sürülürken gelinin elini açmama geleneği sürmektedir. Kınaların sürülmesinin ardından eller, tül bir eldivenle bağlanmaktadır. Düğünle yapılmayan kınalarda gelin kına elbisesi olarak bilinen 'bindallı' veya abiye tarzı kıyafet giymektedir.

3.2.4. NİKÂH/ EMRÊ HEQ/HAQ

Nikâh, medeni kanuna bağlı resmi ve dinî olarak kıyılmaktadır. Tunceli'de dinînikâh'Emrê Haq' 'Dede Nikâhı' ve 'Kemik Kırma' olarak adlandırılır. Emrê Haq,Allahın emri demektir ve bu emir yerine gelmeden gerdek olmaz. Olursa zina kabul edilir.“Biz Alevilerde nikâh Emri Hak'tır. İnancımızda tek evlilik esastır, bizde evlilik kurumu kutsaldır. Zira evlilik sevgi ile başlar ikrar ile bağlanır sadakatle yürür” (Karababa, 2017-64).Dinînikâh,nikâh uygulamalarını dede, pir yaptığından'DedeNikâhı' olarak adlandırılır. 'Kemik kırma' ismi ise nikâh öncesi kesilen kurbanın hafif etli kemiğinin nikâh esnasında kullanılmasından kaynaklıdır. Nihah, isimleri uygulama içindeki yapılan ritüel veya yöneten kişiden almaktadır.

Dinînikâhile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

EmrêHaq, kınada, düğünden bir gün önce yapılıyordu. Honça kurulurdu. HonçadaMehr, anne süt hakkı, havlu, mum, niyaz, göme, kemik, şerbet, yüzükler, satır veya bıçak konurdu. Eskiden gelin ve damat katılmazdı, şimdi katılıyorlar. Dede, babalar ve vekilleri de nikaha katılırdı. Önce çiftlerden sonra aileden rızalık alınırdı. Sonra Arapça ve Zazaca dua okurum. Nikâh kıyıldıktan sonra kötülükler uzak dursun diye kemik kırılır, göme bölünürdü. Göme ve şerbeti

gelin damada, damat geline içirir ve yedirirdi. Sonra genç kızlar şerbeti dağıtır ve karşılığında bahşiş alırdı. Eskiden başlıkta olurdu ama şimdi kalmadı. Başlık parasından xelatlar dağıtırdı bazen xelat olarak silah veya radyo da istenirdi(KK.2).

Allahın emri nişan veya gelin almada indirilirdi. Şimdiki adı nikâh olmuştur. Allahın emrinde honçaya bir tas içine kırmızı elma, bir tasta yedi mum ve niyaz/göme konmaktadır. Araştırmalarım göre göme, dünyanın yuvarlak olmasını, elma ikrarın ve birlikteliğin sembolü, yedi mum ise dünyanın yedi günde kuruluşunu temsil eder(KK.3).

Kızın evinde honça kurulurdu. Eskiden gelin ve damat honçaya katılmazdı. Honçaya gelinin, damadın babası, vekilleri ve dede gelirdi. Bizde imam yoktu dede vardı o nikaha gelirdi. Nikâh odasına kız ve erkek tarafı dışında kimse girmezdi. Honçaya erkek babası başlık parasını koyar, vekil parayı alır sayar ve babaya veririrdi. Baba parayı alır ve dayıya kardeşlere verilecek xelatları dağıtırdı. Sonra babahonça hakkı olarak paranın bir kısmını honçaya bırakırdı. Honça hakkı kesinlikle bırakılmak zorundaydı. Honçada para dışında göme, çıra, şerbet ve kesilen kurbanın kemiği bırakılırdı. Dede dua okuduktan sonra kızın babasına ve erkek babasına Allahın emri ile verip vermediğini ve alıp almadığını üç defa soruyordu. Kız ve erkek babası da üç defa cevap veririrdi. Dede sonra kemiği kırar, gömeyi bölerdi. Kemikteki etten geline damada yollanırdı. Sonra dede dua okur şerbet dağıtırdı. Şimdi gelin ve damat Allahın emrine katılır ve kemik kırmada etleri birbirine yedirirler(KK.5).

Dinînikâh kına gecesinde yapılır. Bizde imam yok nikâhı dede kıyardı. Nikâhta kız ve erkeğin babasının vekili olurdu. Nikâh kıyılır sonra şerbet verilirdi(KK.6). Emrê Haq elma atmadan sonra yapılır ve nikâha gelin ve damat gelmezdi. Hatta damat ve gelinin babasının vekilleri nikâha katılırdı. Hayvan kesilir ve honça kurulurdu. Honçayakesilen hayvanın kemiği konurdu. Nikâh kıyılırken yemekler yapılır venikâh sonunda şerbet vardı(KK.7).

Nikâh, nişan ve düğün arasında, kızın evinde yapılırdı. Bazendeyadüğünde gece nikâh kıyılır ve sabah gelin götürülür ya da gelin götürülür erkek evinde nikâh kıyılırdı. Nikâha dede gelirdi, bizde de dede gelirdi. Dede yoksa nikâh duasını bilen biriyapmalıydı. Nikâhtahonça indirilir ve honça etrafına kız ve erkeğin babası, vekilleri ve dede otururdu. Nikâhta kız ve erkek babası konuşmaz vekiller

konuşurdu. Kız ve erkek nikâhta bulunurdu. Önceden vekiller kızın ve erkeğin rızasını sorar honçaya öyle gelirdi. Her hangi bir zorlama veya baskı olmaması için sorulurdu. Üç defa dede vekillere kabul edip etmediklerini sorar ve vekiller üç defa kabul ederdi. Ardından dede gülbenk verir ve şerbet dağıtırdı. Şerbet tepside bardaklarla dağıtırdı. Şerbetdağıtırken içenler bardaklarla bekler ve saki/şerbeti dağıtan geri döner boşları toplardı. Boş bardakları toplarken herkes tepsiye para bırakırdı. Toplanan para sakinin olurdu. Dede gülbenk verdikten sonra kız ve erkek babası honçaya para atardı. Bu parada dedenin olurdu(KK.8).

Nikâhtahonça kurulurdu. Honçanın etrafına erkeğin ve kızın babası, ailelerin ileri gelenleri, kâmil insanlar ve dede oturur. Honçaya dede veya imam gelirdi. Damat ve gelin honçaya gelmezdi. Nikâhta yapılacak yemekler ailenin durumuna bağlıdır ama kesinlikle hayvan kesilirdi. Çünkü hayvan kemiği nikâhtahonçaya konurdu. Honçaya göme, çıra, kemik ve şerbet konurdu. Bizde başlık parası honçaya konmaz önceden kâmil insanlarla para belirleniyor ve kız tarafına veriliyordu. Honçaya para koymak sonradan geldi. Honça hazırlandıktan sonra dede veya imam evliliği anlatıyordu. Sonra kızın ve erkeğin babasına veriyorlar mı diye üç defa soruyordu. Kızın ve erkeğin babası üç defa kabul ettiklerini söylüyordu. Nikâh kıyılıyor ve şerbet dağıtılıyordu(KK.9).

Nikâh kızın evinde olurdu. Nikâhta kızın ve erkeğin ailesi ve vekilleri honçada olurdu. Honçadagelin ve damat bulunmazdı. Kurban kesilir ve honçakurulur, üstüne kemik, göme, çıra ve şerbet konurdu. Ardından erkek tarafı başlık parasını koyardı. Dede başlık parasını sayar ve kızın babasına verirdi. Baba xelatları dağıtırdı. Xelat dediğimiz başlık parasında, dayıya, amcayave kızın erkek kardeşlerine söz verilen paradır. Nikâh dua ile başlar, duayı dede gelmişse dede okur, dede yoksa duayı bilen büyüklerden biri okurdu. İmam yoktu ya dede ya da büyüklerden biri olurdu. Dede duadan sonra kızın, erkeğin babalarına ve aslında vekillere verip vermediklerini üç defa sorardı. Vekillerde üç defa kabul ettiklerini söyler. Bitiş duası okur, gömeyi eliyle böler ve kemiği kırardı. Kemik evliliklerinde olumsuzluk olmaması ve kutsanması için kırılırdı. Nikâh tamamlandıktan sonra şerbet dağıtılırdı. Şerbet gelin ve damada da yollanırdı. Herkese yemek verilirdi(KK.10).

Emrê Haq günü damat tarafı gelin evine gelir ve honça kurulurdu. Başlık parasını yine konuşurlardı. Gelinin babasına başlık parası, kardeşlerine, amcasına ve gelinexelat takılırdı. Sonra nikâha geçilir. Honçaüstünde para, şerbet, göme, çıra ve dede için çorap, havlu konurdu. Honçaya gelin ve damat bazen katılır, bazen katılmaz ama rızalıkları alınırdu. Emrê Haq'da vekil olur. Emrê Haq'a damat ve gelin katılmışsa onlar dara durur vekil honçaya geçerdi. Nikâhta dede dua okuduktan sonra üç defa kabul edip etmediğini yageline ve damada ya vekillere ya da babaya sorardı. Nikâh esnasında da damat ve gelinden tekrar rızalık alınırdu. Nikâhtan sonunda şerbet dağıtılırdı. Dedeyle çorap ve havlu verilirdi(KK.11).

Nikâhtahonça kurulurdu. Honçaya erkek tarafı kız tarafı, gelin ve damat katılırdı. Honçaya niyaz, honça hakkı ve anne süt hakkı konurdu. Kızın babası parayı alırdı. Dede dua okur nikâh için üç defa kızın ve erkeğin babasına kabul edip etmediklerini soruyor, onlarda üç defa cevap veriyordu. En sonda şerbet olarak biz hoşaf dağıtırız(KK.12).

Emrê Haqdüğünden önce, kimi kınada kimi kızı eve götürdüğünde yapardı. Emrê Haq'tayani nikâhtahonça kurulurdu. Honçaya niyaz, mum konur. Başlık parası, anne süt hakkı ve bekâr kardeşler, teyzeler ve diğerleri için verilen xelatlarhonçaya konmaz, gelin alınacağı zaman verilirdi. Honçada kızın ve erkeğin vekili olurdu. Ayrıcanikâhta kız ve erkekte olur ama kız odada olurdu. Vekiller bizde saf temiz insanlar olurdu, onlar sevildiklerinden temsilci seçerdi. Emrê Haq'ta dede kıza 'evleneceğin adam şimdi yakışıklı, ilerde yaşlanacak, hastalanacak, belki sana fistan alamayacak ve sen yamalı giyeceksin, yoksul olacaksın buna rağmen ona sadık kalacak mısın?' diye sorar. Sonra erkeğe 'evleneceğin kadın hastalanacak, rahatsız olacak, güzelliği kalmayacak sen ona sadık kalabilecek misin?' diye sorar. Kız ve erkek kabul ederse nikâha geçilir, kabul etmeseler nikâha geçilmez. Nikâha geçtiklerinde dede önce babalar 'verdin mi ve aldın mı' diye üç defa sorar kabul ettikleri zaman gelinin odasına birini yollar ve tekrar rızasını alır. Kız retetserızalık vermese nikâh kıyılmaz. En sonda niyaz dağıtılırdı(KK.14).

Nikâhtahonça kurulur ve dede gelirdi. Honçaya erkek tarafı başlık parası koyar, kız tarafı parayı alır bir kısmını dedeye verirdi. Sonra dede dua okurdu. Duadan

sonra dede, kız ve erkek vekillere üç defa verip vermediklerini sorar, onlarda üç defa 'verdim' derdi(KK.15).

Cumartesi gelin evine gelindiğinde honça kurulur. Kızın ve erkeğin babaları ya da yerlerine temsilci olurdu. Honçanın üstüne anne süt hakkı bırakılıyordu. Damat süt hakkını çok bırakmışsa, fazla paranın bir kısmını damat cemaate bağışlıyor. Hoca fazla paranın bir kısmını cemaate bir kısmını damadın babasına veriyordu. Nikâhta Allahın emri zikredilir ve honça kalkmadan dinînikâh yapılıyor, nikâha kız ve erkekte katılıyor. Nikâhta kızın ve erkeğin babasına veya temsilciye üç defa verip vermediği soruluyor, onlarda üç defa cevap veriyordu. Hoca nikâhi kıyıyor. Nikâhın sonunda şerbet önce kız ve erkeğe veriliyor sonra kızın babası honçadan bardakları kaldırır ve dağıtan kişiye verirdi. Şerbet cemaate dağıtılır ve biterdi(KK.16).

Eskiden bizde nişan ve Emrê Haq ayrı olurdu. Emrê Haq'tahonça kurulurdu. Pir ve cemaat istemedi ne karar vermişse o kadar başlık parası ve anne süt hakkı konurdu. Ama parayı almak kız tarafının inisiyatifine kalırdı. Bazen üstüne para konur ve kıza verilirdi. Sonralarınışan ve nikâh beraber yapılmaya başlandı. Şimdi kız belirliyor. Nişandan sonra erkek kızın evine rahat gidebilsin diye Emrê Haq yapılırdı ve yapılıyor. Nişanda yüzükler takıldıktan sonra Emrê Haq için honça kurulur ve nikâhkıyılır. Honçada para, göme, niyaz ve kemik olurdu. Kemik, nikâh sonrası kırılırdı. Nedeni kemik kırıldığında içindekiler dışarı çıkar ve gerçekte de tüm kötülükler, olumsuzluklar dışarı çıksın diye kırılırdı. İlerde de kavga, gürültü olmasın diye kırılırdı. Nikâh kıyıldıktan sonra da dede dualarını verirdi. Öğütte bulunurdu. Şerbetler içilirdi. Şerbet, kaynayan suya şeker veya bal konularak yapılırdı(KK.19).

Emrê Haq yaninikâh kız almaya gidilince kıyılır. Nikâhtahonça kuruluyor, önce lokma getirilirdi. Honçanın üstüne kebab, kemik, bıçak ve bir tas su konmaktadır. Dede, imam veya bizim örf ve adetlerimizi bilen bir hoca lokma için dua ederdi. Katılan cemaatte onunla dua ederi. Dua ettikten sonra damadın babası gelir honçaya başlık parasını koyar. Paradan amcaya ve dayıya xelat verir, bizde erkek kardeşe xelat verilmezdi. Honçada vekiller olurdu ve vekiller ve aile arasında musahiplik, kirvelik ve kan bağı olmayacak kişiler olurdu. Onlara veya babalar üç defa verip vermediği sorulur, onlarda üç defa cevap verirdi. Sonrasında herkesten rızalık alınır lokma kesilir ve kemik kırılırdı.

Bazen kemik damada da kırılırıldı. Kemik kırmadan sonra da etin birazını gelin ve damada yollarlardı. Gelin ve damat,bazen de sadece gelin, perde arkasında olur,honçaya katılmazdı. Allahın emri kıyıldığında onlara gider, sorarlar 'Allahın emrinden razı mısınız' diye. Eskiden kız razı olsa da olmasa danikâh kıyılırdı. Ama sonraları nikâh, onlar rızalık verirlerse kıyılırdı. En sonda şerbet dağıtılırdı(KK.20).

Nikâhta imam veya dede çağrılır, ikisinden biri olurdu fark etmiyordu. Honça kurulurdu. Hoca gelir ve erkek tarafı başlık parası, anne süt hakkı söylendiği kadar konurdu. Paradan kardeşe, dayıya, kime söz verilmişse onlara xelat verilirdi. Başlık parası sonrasında kemik, göme olur. SonraAllahın emrini kıyar ve kemik kırılırdı(KK.21).

Biz nikâhı istemedede kıyarız. Honça kurulur, üstüne göme konur ve çıra yakılır. Orda anne süt hakkı verilirdi. Nikâh kıyılırdı(KK.22).

Nikâh ya nişanda ya da üçüncü gün gelin almada kıyılırdı. Nikâhtahonça kuruyoruz ve honçaya herkes alınmıyor, sadece yakın akrabalar, tanıdıklar ve temsilciler katılırdı. Eskiden damat ve gelin katılmazdı şimdi katılıyor. Ama gelin katılsa da kapatılırdı. Honçadakömbe yani göme, niyaz, kemik ve havlu olurdu. Sonra başlık parası konuluyordu. Temsilci parayı alır, sayar ve babaya verir. Baba da xelatları dağıtırđı. Nikâhta imam yoktu, dede gelirdi. Dede önce dua ile başlar sonra üç defa kız ve erkek babasına sorar onlarda üç defa cevap verirdi. Dede nikâhı kıyar ve kemiği kırar. Kemik kurbanı temsil ederdi. Bir ömür boyu kenetlensinler diye kemik kırılırdı. Kurbandsız, gömesiz ve niyazsıznikâh olmaz. Törenin sonunda dede dua okur ve şerbet dağıtılırđı. Şerbet eskiden normal su ve şekerden yapılırdı. Nikâh bitince dedeye havlu verilirdi(KK.23).

Nikâh nişan ve düğün arasında olurdu. Nikâha gelin ve damat katılmazdı. Kızın ve erkeğin temsilcisi olur ama nikâhta babalar konuşurdu. Honça kurulur, üstüne başlık parası, anne süt hakkı ve göme konurdu. Parayı musahip veya kirve alırdı. Dede dua eder, sonra kız ve erkeğin babasına üç defa kabul edip etmediklerini, verip vermediklerini sorar, onlarda üç defa cevap verirdi. En sonda şerbet dağıtılırđı(KK.24).

Nikâh nişanda yapılırdı. Nikâha herkes dâhil olmazdı, aileler kendi arasında yapardı. Kalabalık bir insan grubu olurdu ama nikâh odasında belirli kişiler

girebilirdi. Nikâha tanık olup kuşaklara aktarılınsın diye gençlerde alınırđ. Ayrıca tüm nikâhlara imam değil dede gelirdi. Kız ve erkek babaları vekil tayin ederdi. Dede kız babasına üç defa 'verdin mi?' diye sorar. Sonra erkek babasına üç defa 'aldın mı?' diye sorar. Vekiller 'aldık' ve 'verdık' der, babalar ise 'hayırlı olsun' der. Sonra dede dua okur ve dedenin sözü cemaat tarafından tekrar edilirdi. Sonra da şerbete geçilirdi. Şerbetçi belirli insanlardan seçilirdi. Çünkü şerbette ciddi bir bahşış vardı. Geline ve damada şerbeti dede ikram ederdi. Cemaate sunumu, bir kadın kadınlara ve bir erkekte erkek tarafına yapardı(KK.25).

Düğün günü dinînikâh yapılırdı. Dinînikâhhonçadır. Honça da 'Muhammet honçası' dır ve ona katılmak isteyen herkes gelirdi. Köyün ileri gelenleri, komşular, akrabalar ve tanıdıklar gelirdi. Eskiden gelin ve damat honçaya gelmezdi. Damat erkek evinde kız perde arkasında kalırdı. Şimdi gelin ve damat nikaha geliyorlar. Nikâhtahonça kuruluyor kızın ve erkeğin anne babası vekiller otururdu. Honçadan önce kurban kesilir kemiği honçaya konurdu. İmam, dede veya nikâh bilen dinî hoca dua eder, kız ver erkeğin babasına verip, aldıklarını sorardı. Vekiller, üç defa cevap verirdi. Kıza da perde arkasından üç defa sorarlar, bazen başını sallar bazen cevap verir, rızasını alırlardı. Nikâh kıyılır ve duası okunurdu. Sonda da dede gömeyi böler şerbete beraber cemaate dağıtırdı(KK.27).

Önce kurban kesilir, sonra honça kurulurdu. Honçaya aile yakınları gelir ve honçanın üstüne kurbanın bir parçası kemik kırma için konurdu. Nikâh kıyılır ve kemik kırılırdı. Kemik kırmadan sonra etleri gelin ve damat birbirine yedirir, musahip kendi yerdi. Bazen de damat geline yedirirdi(KK.29).

Honça masadır, yer sofrasıdır ama aynı zamanda 'Muhammed'in honçası' dır. Honçayabüyükler oturur. Kız babası istediği başlığı söyler erkek tarafı ile anlaşma yapılırsa para honçaya konurdu. Başlık işi bittikten sonra dede 'yer gök şahittir bu insanlar evlenir, bu Allahın emridir' diyor. Nikâhı kıyıyor sonra gömeyi eliyle böler ve elle dağıtırdı. Bizde gömeye bıçak değmez ve bizde başlık parası honçaya konmaz(KK.31).

Nikâh, istemede, nişanda, kınada, kız almada veya nişan ve düğün arasında kız evinde yapılmaktaydı. İstisna olarak gelin alındıktan sonra erkek evinde kıyılabilmekteydi. Tunceli Zaza Alevilerinde nikâh çok kutsal bir ikrardır. Bu nedenle

genelde Emrê Haq yani Allahın Emri denmektedir. Allahın emrine, nikâh veya dinînikâh denmesi yaygın bir söylem değildir. Nikâh kelimesi günümüze yakın dönemlerde ‘Dede Nikâhı’ dendiğinde kullanılmaktadır. AllahınEmrini dede, pir, imam veya nikâh duası ve uygulamalarını bilen biri uygulamaktadır. AllahınEmrinde, ‘*Muhammet Honçası*’ denilen, kısa ayaklı bir masa konmaktadır. Honçanın üstüne ikrarlığın sembolü olan elma, dünyanın yuvarlaklığını temsilen göme ve dünyanın yedi günde kurulduğu inancından yedi adet çıra veya mum konmaktaydı. Bunlar dışında niyaz, su, havlu, şerbet, niyaz, kemik ve bıçak konmaktaydı. Başlık parası önceleri nikâh öncesi belirlenip kız tarafına verilmekteyken sonraları başlık parası, anne süt hakkı ve xelat honçaya konmaya başlanmıştır. Evin bekâr erkek kardeşleri, dayı, amca, teyze ve halaya verilen paraya ‘*xelat*’ denmektedir. Geçmişten günümüze honçaya, ‘*honça hakkı*’ yani dedeye verilecek para dışında para konmaması gerektiği inancı vardır. Nikâhta başlık parası konduğunda, parayı makul bir miktara çekmek için pazarlık yapıldığından veya sevdiklerine verdikleri değeri göstermek istediklerinden erkek ve kız tarafı vekil olarak temsilci seçmektedir. Bu temsilci objektif olması için bazı yerlerde ikrar verdiklerinden ve kan bağı olan kişilerden seçilememektedir. Vekil, kızı, erkeği ve babalarını temsil eder ve nikâhta konuşmacı, vekil olmaktadır.

Nikâha evlenecek çift, nikâh ortamına katılmazdı. Ev küçük olduğundan odalar perde ile bölünmekte ve gelin genelde o perde arkasında durmaktaydı. Sonraları gelin nikâha katılmaya başlamış ama gelin nikaha kapalı bir şekilde katılabilmekteydi. Gelinin katılım göstermediği nikâhta, vekil, musahip veya nikâhı kıyacak kişi gelinin rızasını almaktaydı. Rızası alınmadan nikâh kıyılmamaktaydı. Nikâh önce kurban kesimi ile başlamaktaydı. Nikâh yemekleri bütçeye bağlı olsa da nikâhta kesinlikle hayvan kesimi yapılmaktadır. Bunun nedeni nikâh esnasında kırılması için kemik kullanılmasıdır. Kurban sonrası yemekler yapılmakta ve kemik honçaya getirilmektedir. Honçanın etrafında kızın, erkeğin babaları, vekiller, musahip ve nikâh kıyacak hoca oturmaktadır. Nikâhın kıyılacağı odaya yakın akraba, musahip ve kirve katılmaktadır. Honça kurulduğunda nikâhı kıyan kişi nikâha dua ile başlamaktaydı. Dua boyunca eller kalbin üzerinde durmaktadır. Dua da genel olarak Alevilik, evlilik ve birbirleri ile kurulacak bağın, ikrarın önemini anlatmaktadır. Ardından kız babasına ‘kızını verdin mi?’ diye sorar, kızın babası veya vekili üç defa ‘verdim’ diye cevap vermektedir. Ardından erkek babasına ‘kızı aldın mı?’ diye üç defa sorar, erkek babası

veya vekili ‘aldım’ diye üç defa cevap vermektedir. Ardından nikâhı kıyan kişi duasını okur ve gömeyi eliyle böler. Göme bıçakla kesilmez. Gömenin bölünmesinden sonra arada olumsuz bir şey olmaması için ve bir ömür kenetlensinler diye kemik kırılmaktadır. Kemik kırmada ki etten, gömeden ve şerbetten önce gelin ve damada verilmekteydi. Nikâh sonunda şerbet dağıtma için görevlendirilen saki şerbetleri cemaate dağıtmaktaydı. Şerbet dağıtımı bittikten sonra saki boşları toplar ve her bardağı bırakan, saki için tepsiye para bırakmaktaydı. Honçayabırakılan havlu, çorap veya honça hakkı olarak konan para nikâhı kıyan kişiye verilmektedir. Nikâha dede geldiğinde, nikâh bitiminde musahip ve damada dua verip, musahipliğin detaylarını anlatmaktaydı.

Günümüzde nikâh evlenilecek kişilerin isteğine bağlı olarak düğünden önce yapılmaktadır. Nikâha gelin ve damat katılmakta ve nikâhı kıyacak kişinin sorusuna onlarda cevap verebilmektedir. Başlık parası olmadığından anne süt hakkı kimi yerlerde honça da anneye verilmektedir. Yakın bir geçmiş ve günümüzde honça öncesi imam nikâhı ardından honça ile dede nikâhı da kıyılmaktadır. Bu nedenle nikâha hem imam hem dede de katılmaktadır. Ayrıca nikâh sonrası bağlı oldukları ziyarete gidip oradaki dededen de dua alıp, kurban, niyaz ve göme yapıldığı da görülmüştür. İmam nikâhı ve dede nikâhı birlikte yapıldığı gibi yaygın olarak dedenin kıydığı Emrê Haq yapılmaktadır. Günümüzde Emrê Haq; *Nikâh kıyılacak kişiye ilk resmi nikâh sorulur ve varsa Emrê Haq kıyılır. Eskiden resmi nikâhta sorulurdu çünkü resmi nikah kadının güvencesidir. İkinci evlilik olursa da resmi nikâh sorulur. İlk evlilik boşanma veya ayrılma nedenleri sorulur. İkinci evlilik yapanlara tavsiyede bulunuruz. Çocuk için yapılacak evliliklerde erkek, nikâhı ilk eşinde bırakıyor ve evlenmek istiyor. Çocuk için vazgeçirmeye çalışırız ama olmuyorsa da kıyılır nikâhı. Tabi önce ilk eşten rızalık alınır. Bu tür nikâhlara yeşil ışık yakmıyoruz ama mecburen kıyılıyor(KK.30).* Nikâha geçileceği zaman kişilere ikrarlık da sorulmaktadır. “*Nikâhtan önce Dede, ilk ‘kirvelik musahiplik var mı?’ diye sorar ve varsa bu nikâh kıyılmaz. Sonra başlık ve çeyizi konuşur sorun varsa hal edilir. Sonra honçaya geçilir. Bunlar honçada konuşulmaz*” (KK.30). Sorunlar hal olduktan sonra nikâha geçilmektedir. *Nikâh; erkek pirin karşısında sol tarafta, kız ise pirin karşısında sağ tarafta oturur. Tüm ibadetlerimizde de oturma şekli öyle olur. Yolumuz erkânımız kadın eksenli olduğundan o şekilde oturulur. Kadın baş tacıdır sağ da olur. Musahip anne ve babalar sağda ve solda oturur. Kız ve erkeğin şahidi genelde musahipleri olur. Gelen konuklarda gelin ve*

damadın arkalarında oturur. Dede, cemaatin huzurunda tekrardan 'kirvelik musahiplik var mı?' diye sorar, sonra ailelere 'birbirinizden razı mısınız' diye sorar. Sorulardan sonra da pirin damat ve gelinin önüne honça konulur. Honça 'Muhammet honçası' dır. Honçanın üstüne bir elma, az pişmiş etli hayvanın boyun kemiği, yedi mum, bir bardak şerbet ve lokma konur. Oğlanın omzuna gelinin başına tülbent atılır. Anlamları yük erkeğin omuzlarında, kızın da başında olduğudur. Masaya başlık parası konur. Xelatlar dağıtılır. Geri kalan para gelinin ailesine teslim edilir. Parayı kız babası da alabilir geri iadede edebilir ya da bir kısmını alır bir kısmını bırakır. Süt hakkı olarak duruma göre anneye altın verilir. Genelde beş altın verilir. Sonra dede honça duası verir. Dua da; 'Hak, hayırlı gününüz hayırlı ışığa güneşe doğru yönlendirilsin, Hak, bu iki canın yazgısını Naci ve Naciye defterine yazsın. Hak, emri rahmanidir, kapıdan girdi hak lokması, hak emri başımızın üstüne' denir ve ardından lokma duası verilir. Lokma duası; 'Bismişah Allah Allah, lokmalar kabul muratlar hâsıl, Hak, Muhammet, Ali yardımcınız ola, yiyene helal, yedirene delil ola, Hak, Muhammet, Ali dileklerinizi gönüldeki muratlarınızı vere, her ne niyetle getirmişseniz niyetiniz kabul ola, lokma hakkını evliya keremine, cömertler cemine, Allah eyvallah, Ya Allah Ya Muhammet Ya Ali' deriz. Daha sonra lokmalar dağıtılır. Yedi mum yakılır. Ya honçada ya evin müsait bir yerine yakılır. Önce geline 'hiçbir baskı altında kalmadan ve zorlama olmadan, kendi rızanla mı divanda huzurumuzda bulunuyorsun?' sorulur. Gelin ' rızamla, hiçbir baskı altında kalmadan burada bulunmaktayım' der. Sonra erkeğe sorulur. Ardından şahitlere; 'evlenmek için huzura gelen bu canların kendi rızalarıyla hak divanına geldiğine şahitlik ediyor musunuz?' onlarda 'evet şahidiz' der. Dede nikâhla ilgili 'nikâhınızı kıymak için burada toplanmış bulunuyoruz. Şu anda Hak divanda irfan meydanındasınız, yolunuz ve erkânınız gereğince size anne babalarınız da dahi hiç kimse baskı yapamaz. Ömür boyu bu yuvada geçirecek olan sizlersiniz, karar verecek olan da sizlersiniz, yolunuz ve erkânınıza göre vereceğiniz söz bir ikrardır. İkrardan dönenler yolumuzda düşkündürler. Çok haklı bir neden olmadan, boşanma erkânımızda kabul görmesin' diye anlatır ve ekler. 'Rabbilâlemin kimsenin yuvasını dağıtmasın her ikinizin bir can bir yuva, bir vücut olacaksınız, eviniz kazanınız evladınız, özünüz, iziniz, yolunuz, yatağınız bir olacak, birbirinize ihanet, hile yalan, yanlış, ayrımcılık yapmayacaksınız, zina etmeyeceksiniz, komşulara, ananıza, babanıza ve diğerine itaat, hürmet hizmet edeceksiniz, herkesle iyi geçineceksiniz, bütün bunları yapacağınıza dair söz veriyor

musunuz?’ diye sorar. Söz verilirse nikâha geçilir. Verilmese nikâh kıyılmaz. ‘söz yerine getirilmese yüzlerinin kara olacağı, cehennem ateşinde yanacağı, Allah katında çok büyük günaha girileceğini ve toplum tarafından dışlanacağınızı bilin’ derim(KK.30).

Nikâh duası okunduktan sonra, nikâh onaylatmaya geçilir. Günümüzde nikâha gelin, damatta katılabildiğinden önce geline sonra damada sonra şahit ve ailelere sorulmakta ve ikrar mühürlenmektedir. “Allah’ın emri, peygamberin kavli, İmam Cafer-i Sadık Hazretlerinin buyruğu ile yerin göğün tanıklığı ve hazır bulunan cemaatin huzurunda hiçbir baskı altında kalmadan kendi arzu ve isteğiyle .....oğlu ..... sağlıkta, hastalıkta, dar gününde, geniş gününde, bütün dertlerini ve sevinçlerini ortak ve yardımcı olmak şartıyla ömür boyu kendine eş olarak kabul ediyor musun?’ diye geline sorar. Gelin ‘kabul ediyorum’ der.Bunu üç defa tekrar ederiz. Sonra damada ‘Allah’ın emri, peygamberin kavli, İmam Cafer-i Sadık Hazretlerinin buyruğu ile yerin göğün tanıklığı ve hazır bulunan cemaatin huzurunda hiçbir baskı altında kalmadan kendi arzu ve isteğiyle .....kızı..... sağlıkta, hastalıkta, dar gününde, geniş gününde, bütün dertlerini ve sevinçlerini ortak ve yardımcı olmak şartıyla ömür boyu kendine eş olarak kabul ediyor musun?’ diye sorar. Damat ‘kabul ediyorum’ der.Bunu üç defa tekrar ederiz. Kızın babasına ya da vekiline; ‘Allah’ın emri, peygamberin kavli, İmam Cafer-i Sadık himmetiyle ile, yerin göğün tanıklığı ve hazır bulunan cemaatin huzurunda .... kızınızı eş olarak .....verdiniz mi, kabul ettiniz mi?’ sorarım, vekilde ise sonunda ‘vekâlet hesabı olarak verdiniz mi, kabul ettiniz mi?’ diye sorulur. Onlar da ‘verdik, kabul ettik’ diye cevap verir. Bunu üç defa tekrar ederiz. Ardından damadın babasına veya vekiline ‘Allah’ın emri, peygamberin kavli, İmam Cafer-i Sadık’ın himmetiyle ile, yerin göğün tanıklığı ve hazır bulunan cemaatin huzurunda oğlunuz ..... eş olarak .....aldınız mı, kabul ettiniz mi?’ vekilde ise sonunda ‘vekâlet hesabı olarak aldınız mı, kabul ettiniz mi?’ diye sorulur. Onlar da ‘aldık, kabul ettik’ diye cevap verir. Bunu üç defa tekrar ederiz. Ama bazen de sadece sonunu üç defa tekrar ederiz. Sonra şahitlere ve cemaate ki kişilere ‘hazır cemaat sizler de bu nikâha şahadet ediyor musunuz?’ cemaat de ‘şahadet ediyoruz’ der. Bu da üç defa sorulur. Sonra herkese ‘Allah da sizden, hepinizden razı olsun, ben de sizi eş olarak ilan ediyorum. Hayırlı uğurlu olsun’ nikâh olmuş olur”(KK.30). Nikâh kıyıldıktan sonra nikâh için gülbenk verilmektedir. “Gülbenk Türkçe okunur çünkü anladığımız dilden okunur. ‘Hak yolu izni üzerinde erenler meydanında Kırkların

darında siz canlarımızın huzurunda bu nikâhı Hak hayırlı eylesin. Nikâhı kıyılan bu canların ömürlerine bereket, vücutlarına sağlık, rızıklarına helallik, bolluk ve bereket versin. Dünyada ve ahirette mutlu olsunlar. Varlıkta, yoklukta, hastalıkta, tasada ve kıvançta birbirlerini en içten sevgiyle destekleme gücü versin. Yuvaları huzurlu olsun. Naci Naciye katarından didarından yolundan ayırmasın. NikâhlarıRiaHâq darından Şit ile Naciye'nin nikâhları olsun. Ehli hak yolunda hayırlı evlatlar nasip eylesin. Üçler, Beşler, Yediler, On İkiler, On Dörtler ve Kırklar, Alevi yolu ve onun ocakları ve gerçek erenler her zaman yardımcınız olsun. Hak cemali, nuru Nebi, Keremi Ali, keremi evliya, gerçek erenlere eyvallah, Allah eyvallah' denir(KK.30). Gülbenkten sonra da nikâh duası okunmaktadır. Nikâh duası; *Yüce Allah'im, bu akdi, nikâhı, bu birlikteliği Hz. Muhammet Mustafa'nın, Aliye Mürteza'nın yüzü suyu hürmetine yaşamları boyunca daim ve kaim eyle, kıydığımız bu nikâhı mübarek eyle, aralarındaki sevgiyi, saygıyı arttır. Mutluluklarını devamlı kıl. Üçler, Beşler, Yediler, On İkiler, On Dörtler, Kırkların hayır himmetlerini üzerlerinden eksik etme, vücutlarına sağlık ver, rızıklarını bol eyle. Hayırlı evlatlar nasip eyle. Pirimiz Hünkâr Hacı Bektaşî Veli'nin himmetine, haksızın şerrinden, soysuzun dilinden görünür görünmez kazalardan belalardan koru. Allah'im bu çiftlerimize sağlıklı huzurlu ömürler nasip eyle. Nikâhlarınız hayırlı olsun. Hak, Muhammet, Ali yardımcınız olsun. Gerçeklerin demine hüü, mümine ya Allah”(KK.30).Ardından şerbet ve gömeye geçilmektedir. Şerbet ve göme ilk gelin ve damada verilir. Şerbet ve göme bittikten sonra nikâhı bitirme duasına geçilmektedir. “Nikâh bitirme duasında; ‘iki genç huzurda hazır, yardımcılarınız Hızır,Düzgün Babahayırlı evlatlar nasip eylesin. Ana Fatma sizleri birbirinize hayırlı eylesin. Pirim Babamansur size yoldaş olsun. Sahibim Kureyş yardımcınız olsun. Haneniz Hızır'in hanesi olsun. Hak sizi yolunuzdan alı koymasın. Yaşadığınız sürece hamd âlemler sahibi yüce Allah size keder ve mani vermesin. Kaza bela iftirialardan korusun. Ciğer acısı görmeyesiniz. Peygamberlerin ve On İki İmamların katarından mahrum kalmayasınız, Ana Fatma şefaatiniz olsun, Hz. Ali ve Hz. Fatma evliliği gibi evliliğiniz olsun. Allah, Muhammet Ali'(KK.30).NikâhduasıTürkçe okunduğu gibiZazaca ve Arapça da okunmaktadır. Bazen iki dil birlikte kullanılmaktadır. Zazaca ve Arapça okunacak nikâh duasında önce Arapça bilinen nikâh duasının ilk kısmı okunmaktadır. İkinci nikâh duası ise Zazaca okunmaktadır. Bunun nedeni ikinci dua soru içermektedir ve dil olarak genelde Zazacabilindiğinden ve cevap alabilmek için kendi dilleri ile okunmaktadır.*

Arapça olarak okunan nikâh duası;

“Elhamdülillâhi’l-lezîzevvece’l-ervâhabi’l-eşbâhı ve ehalle’n-ni-kâhâveharreme’s-sifâh. Vessalâtüvesselâmüalâresûlina Muhammedini’i-lezibeyyene’l-harâmeve’l-mübâh. Ve alââlihi ve ashâbihi’l-lezînehümeshü’s-salâhi ve’l-felâh. Eûzü billahi mine’şşeytânirracim. Bismillahirrahmanirrahim. Ve enkıhu’l-eyâmâminkümve’s-sâlihînemînibâdiküm ve imâiküm in yekûnûfukarâeyuğnihi’mu’l-lâhüminfadlihî. Vallâhüvâsiun alim. Sadeka’l-lâhü’l-azîm. Kale resûllullâhsallallaâhü Teâlâ aleyhi ve selem. Ennikâhu sünneti fentenrağibe an sünneti feleyseminnî. Sadekaresûli’llâh” (KK.2).

Zazaca okunan nikah duası;

“Nawaşti u waştiyerajubindiyo. Jubinraqaseykerdo. Qareraxo do, zerre basa, gonulxosa, ey amey ke huzur, ewrokeno huzur, mı rêheqkernana, amey hurin, emir qerera Cenabi Hakk Teale’yo.Sünnetopeyxamberema Mihemmed Mıstefa’yo. İmamema İmamê CafereSadık’o. Huzurê sima de şahidunê, ez çena ....., ... ra pers ken; ‘zerrêxo, gonülêxora emin ki qerarexora tu niyet ki kes te nêmanana. Tu laze ....., ... XoraHaq da axretekena merde xu yo. Kıza üç defa sorulur. Kız cevap verir, sonra erkeğe aynısı sorulur. Sonda da ‘mı mile sima ra, na merdi u cenî ilan kerd. Haqjuminexeyrkero’ der ve nasihatte bulurum” (KK.2).

Günümüzde musahip ve damat dua almamışsa istekleri üzerine dede musahiplere dua vermektedir. Bu farklar dışında geçmişten günümüze Emrê Haq aynı ritüellerle devam etmektedir. Köy ve ilçelerde eski ritüeller daha az farkla yapılmaktadır.

Resmi nikâh,devlet kurumlarınca evlenilecek çift, nikâh/evlendirme memuru ve iki şahit ile kıyılmaktadır. Tunceli Zaza Alevilerinde resmi nikâhevlendikten sonra çocuk getirdiği zaman kıyılabilmekeyken daha sonraları evlenmeden önce ya da sonrasında çocuğu olsun olmasın istenmekteydi.

Resmi nikâh ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Emrê Haq’tan sonra resmi nikâh yapılırdı(KK.5).

Resmi nikâhı düğünden önce kıyarlardı(KK.6).

Resmi nikâhdinînikâhtan önce kıyılırdı. İki nikâhta önemliydi(KK.7).

Eskiden resmi nikâh pek yoktu. Emrê Haq daha önemliydi(KK.8, KK.10, KK.12, KK.23).

Resmi nikâhta kıyılırdı ama Emrê Haq daha önemliydi(KK.14, KK.24).

Dinînikâh önce yapılırdı. Gelini getirdikten bir hafta sonra resmi nikâhta yapılırdı(KK.16).

Eskiden resmi nikâh yoktu, sonradan kıyılmaya başlandı. Ama Allahın emri kesin kıyılırdı ve çok önemliydi. Allahın emrini kıymayan zina yapar. Çocuğuna 'veledi zina' derlerdi(KK.20).

Düğünden önce resmi nikâh kıyılırdı. Çünkü resmi nikâh her zaman daha önemliydi(KK.21).

Dinînikâhı düğünde yaparlardı sonra çocuğu olursa resmi nikâh kıyılırdı(KK.22).

Bizde dinînikâh söylemi olmazdı, Emrê Haq derdik. Nikâh olarak belirleyici Emrê

Haq'tı. İşin yasal boyutuda takip eden günler içinde yapılırdı(KK.25).

Resmide dinînikâhta kıyılırdı ve ikisine de önem verilirdi. (KK.27).

Önce Emrê Haq sonra resmi yapılırdı. O zamanlar Emrê Haq daha önemlidiydi(KK.29).

Eskiden Allahın emri daha önemliydi. 'Allahın emri kıyılmayan kadının eli ve bıçağı lezzetli olmaz, yemeği yenmez' denirdi. Resmi nikâh üç veya dört çocuktan sonra yapılırdı. Şimdi resmi nikâh daha önemlidir. Çünkü kağıda dökülmeden olmaz(KK.31).

Evlenecek çiftlerin, resmi nikâhı, ilçe merkezlerine veya şehir merkezlerinde yapılmaktadır.Geçmişte de nikâhiçin aynı şartlar gerektiğinden ve iklim, ulaşım koşullarından dolayı düğün esnasında değil, genelde düğün sonrası resmi nikâh kıyılırdı. Resmi nikâh nadiren düğün öncesi kıyılmaktaydı. Günümüzde düğün öncesi nikâh, nikâhmerasimiile veya düğün esnasında salonda kıyılmaktadır.

3.2.5. GELİNLİK/DAMATLIK/KINCE WEYVU U ZAMA

Gelinlik ve damatlık, kişilerin maddi durumuna göre değişiklik göstermekteydi. Gelinlik olarak fistan, üç etek, kara çarşaf ve renkli çarşaf giyiniilmekteydi. Başına konulan fes ekonomik duruma göre altın ve gümüş ile süslenmekteydi. Fesin üstüne kırmızı, mavi, beyaz, siyah ve mor renklerde örtü ve kefiye takılmaktaydı. Kefiye, uçları püsküllü baştan omuza gelen bir örtüdür. Ayakkabı olarak evde giydiği veya erkek tarafının aldığı giyilmekteydi. "Kadın giyiminde en çok göze çarpan giysi olan üç etek (taqiyê) atlas kumaştan dikilir ve orta

(sırt kısmı) eteğin alt kısmı zikzaklı kesilmiş enli şeritlerle (kobi) ayrıca süslenir. Üç eteğin üstüne de çoğunlukla altın sırmalarla nakışlanmış motifli bir 'saltı' (bir çeşit yakasız astarlı sapık) giyilir. Üç eteğin altına tumanlık (renkli basma vb. bir tür şalvarımsı giysi) giyilirken, tumanlığın üstü, belden bağlanan ve ayak bileğine kadar uzanan çok renkli bir peştamal bağlanır. Kollara dirsekte kadar uzanan kolçak takılırdı. İç giysi olarak beyaz bezden dikilen bir alt tumanlık ile yakası teğelli bir uzun gömlek giyilirdi. Bele ince yünden ve pamuklu renkli bir kuşak sarılır, ayağa evde dokunmuş renkli desenli yün çorap ile çarık, sonradan lastik giyilirdi”(Demirdöğen, 2020, s. 396).

Damadın kıyafeti genelde beyaz renkte şalvar veya pantolon, üstten gömlek, bele bağlanan kuşak ve yelek olmaktadır. Demirdöğen(Demirdöğen, 2020-398)'e göre“Erkekler, içe beyaz pamuklu bir gömlek (içlik) ile uzun don, üstüne de eskiden yünlü şal kumaştan dikilmiş şalvar giyerdi.”Durumu iyi olanlar veya isteyenler takım elbise yaptırmaktaydı. Damat düğüne tıraşlı katılmaktaydı. Tıraşı, köy berberi yapmakta ve ücretini musahip vermekteydi. Ayrıca damadın eskiden şapka taktığı da nadir olarak belirtilmiştir.

Gelinlik ve damatlık ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:
Eskiden gelinlik yoktu, ben üç etek giydim ve fes taktım. Fesin üstüne en güzel puşiyi getirip taktılar. O zamanlar gelinlerin yüzü kapalıydı, yüzünü kimse göremezdi(KK.4).

Gelinlik yerine çarşaf giyilirdi. Ayakkabı olarak evde giydiği ayakkabıyı giyerdi. Düğünde gelin almada çarşaf giyer sonra çıkarırdı. Damatta takım elbise giyerdi(KK.5).

Gelinlik olarak biz üç etek giydirirdik ve yüzü kapalıydı. Damat da şalvar veya pantolon, üstüne de gömlek, yelek ve ceket olurdu(KK.6).

Bizde gelinlik üç etekti. Başına da fes konurdu ve onun üstüne bir beyaz bir mor kefiye örterdik. Erkeklerde şalvar takımıyla gelirdi(KK.7).

Gelinlik yoktu çarşaf vardı. Çarşafın altından da fes koyardık gelinin başına ve fese gulik koyardık. Gulik paralı ipti, çok güzeldi(KK.9).

Gelinlik üç etek ve festi. Fesin süslemesi insanların maddi durumuna göre değişirdi. Erkek beyaz şalvar ve gömlek giyerdi. Musahip ise temiz güzel bir kıyafet giyerdi(KK.10).

Geline entari ya da üç etek giydirirlerdi, yüzü şal, puşi veya leçekle kapalıydı(KK.11).

Eskiden gelinlik olarak ya çarşaf ya üç etek giydirirlerdi(KK.12).

Geline sekiz köşe tahta entari giydirilirdi. Bele peştamal bağlanır, şal puşi sarkıtılırdı. Başında taç olurdu ve gelinin yüzü hep kapalıydı(KK.14).

Benim zamanımda herkes çarşaf giyerdi ve yüzü siyah tülbentle kapatılırdı. Ben ise gelinlik giydim. Bizim burada gelinlik giyen üçüncü kişiydim(KK.15).

Üç eteğe yetişmedik, bizim dönemde kara çarşaf vardı, gelin onu giyerdi. Ama sadece düğünde çarşaf giyer sonra çıkarırdı(KK.16).

Gelinlik olarak üç etek vardı, biz ona 'çifte has' derdik. Gelin üç etek giyer, başına fes takar ve yüzünü kapatırdı. Şimdi gelinlik giyerler(KK.19).

Gelin üç etek giyer ve arkadakırmızı kefiye önde siyah puşi takardı. İki veya üç yıl siyah puşi ile gezerdi. Siyah puşialtıparmak olurdu. Damadın kıyafeti normal giydiği kıyafet olurdu. Ama hali vakti yerindeyse takım elbise yaptırırdı. Genelde ise normal elbise şalvar, gömlekti(KK.20).

Gelinlik yoktu, çarşaf vardı. Bazen siyah bazen de yıldızlı renkli çarşaf giyerdi. Beyaz duvak takardı. Damat ise takım elbise giyer, şapka takmazdı(KK.21).

Gelin ya gelinlik ya üç etek giyerdi. Gelin yüzünü hiç açmazdı. Üç eteği de düğün boyunca giyer sonra giymezdi. Damat takım elbise veya şalvar giyerdi. Gelen misafirler şalvar giyer ve başlarını eşarpla kapatırdı(KK.23).

Gelinlik olarak çarşaf vardı ve üstüne yeşil, mavi ve kırmızı örtü konurdu. Erkek tarafı alıp eve götürünceye dek kapalıydı. Gelin ayakkabısını erkek tarafı yeni alırdı. Damatta yeni takım yaptırırdı(KK.24).

Gelinlik yerine üç etek vardı. Gelinin başına ise ekonomiye göre ya fes ya da örtü konurdu. Damat dahijyen esastı, köy berberi tıraş eder ve damat tıraşını musahip finanse ederdi. Damadın kıyafeti ise ekonomiye bağlıydı. Genelde şalvar giyer ve üstüne bend dediğimiz kuşak bağlardı(KK.25).

Gelinlikte normal elbise giyilir ve başına örtü örtülürdü(KK.27).

Gelin fistan giyer ve pullu başlık takardı. Normal ayakkabısını giyerdi(KK.29).

Gelin üç etek giyerdi. Başına kırmızı örtü ve altında altın, gümüşle süslü fes takılırdı. Ayakkabı olarak kendi giydiği ayakkabı veya damat tarafının aldığı ayakkabı olurdu(KK.31).

Geçmişten günümüze gelinlik ve damatlık farklı kültür, inanç etkileşiminden ve farklı iş kollarının oluşmasından dolayı değişmiştir. Kaynak kişilerin belirttiği eski gelinlik üç etek, sonrasında çarşaf ve ardından günümüz gelinliğidir. Damatta ise durum şalvar, gömlek ve yelekten, takım elbiseye doğru geçiş yapılmıştır. Günümüzde gelinlik kullanılmaktadır. Gelinin saç ve makyajı damat tarafından karşılanmaktadır. Hatta geline yakın olan kişilerinde saç ve makyajları erkek tarafından karşılanmaktadır. Damat yelekli takım elbise veya ceketli takım elbise giymektedir. Damat tıraşı eskisi gibi evinde veya düğün yerinde berber tarafından değil, berber dükkânlarında yapılmakta ve ücreti musahip tarafından karşılanmaktadır. Damat tıraşında da damadın yakınları tıraş olduğunda musahip karşılamaktadır. Musahibin karşılamadığı tıraş ücretini damat ödemektedir. Günümüzde nadir olarak üç etek gelinlik ve eski şalvar takımlı damatlıklar tercih edilmektedir.

3.2.6. GELİN ALAYI/WEYVEÇİ

Tunceli Alevilerinde ‘gelin alma’ düğünün son günü yapılmaktaydı. Gelin alayına ‘*düğün alayı veya Weyveçi*’ de denmektedir. Gelini erkek tarafı gece gelip kına yaktığı günün sabahı çeyizi ile atlarla alıp erkek tarafına getirmekteydi. Kınayı yaktığı gece kız evinde kalınmadığı zaman da erkek tarafı sabah erkenden atları süsleyip konvoy şeklinde davul zurna ile eğlenceli bir şekilde kız almaya gelmekteydi. Bunun dışında en eski gelin alma alayı, erkek tarafı ve birkaç kadınla gelini baba evinden erkek evine getirmesidir. Sonraları erkek tarafı kalabalık bir şekilde kız evine gelmeye başlamıştır. Erkek tarafı kız evine geldiğinde eğlence devam eder geleneksel oyunlar oynanır, yemekler yenir, kız ev ve ev halkı ile vedalaştıktan sonra, çeyizi ile alınırdı. Gelin düşmesin diye gelin atını ya atı yetiştiren, ya atlardan iyi anlayan kişi ya akrabası ya da musahip atı tutardı. Gelin evinden berbi olarak yenge veya teyze giderdi. Gelinle, gelin tarafından kimsenin gitmediği gelin alayları da olmaktadır. Ayrıca gelin alayı gelini almaya gelirken kız evine yaklaşınca kız eviyle karşılıklı, ya da kız evden çıkarılırken silah sıkma geleneği de vardı. “*Eski dönemde yaşlıların anlatımına göre, alay karşılanırken bir yanda davul-zurnalar çalınır oynanırken, karşılıklı olarak taraflar birbirinin şerefine silah da atar ve ortalık coşkuya boğulmuş*” (Demirdöğen, 2020, s. 347).

Gelin alayı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Erkek tarafından berbiciler gelip atlarla beni aldılar(KK.4).

Erkek tarafı ailece, komşuları, köylüleri ve berviyle davul, zurna kurban ile atlarla gelirdi. Kız tarafı da çeyizi hazırlar, kızada çarşaf giydirilerdi bel kuşağı yoktu ve küçük bir eğlence yapardı. Kız alırken silahlar sıkılırdı. Kızıla beraber anne, baba ve kardeşleri bazen giderdi. Ama berbi kesinlikle gider ertesi gün dönerdi. Yolda geline ilk çocuğu erkek olsun diye erkek çocuk verilirdi. Gelin de çocuğa çorap verirdi(KK.5).

Erkek tarafının hepsi atlarla ve davul zurna ile gelirdi. Gelini ata bindirir, at için yardımcıları vardı o atı tutar ve gelini götürürlerdi. Gelinle, kız evinden kimse gitmezdi. Yolda atla gelirken gelinin kucağına erkek çocuk bırakırız. Gelinde çocuğa çorap verir. Bunu ilk çocuğu erkek olsun diye yaparız(KK.6).

Gelin alındığında silahlar sıkılırdı. Yolda kucağı boş kalmasın, çocuğu olsun diye erkek çocuk verilirdi. Gelinde ona ördüğü çoraplardan verirdi(KK.7).

Erkeğin ailesi kendi taraflarlarında yemek ve eğlence yaptıktan sonra kız tarafına gelirdi. Kız tarafı da yemek verir ve erkek tarafını karşılardı. Erkek tarafı oyunlarla eğlence ile kızı alırlardı. O zamanlar çok güzeldi şimdide düğün yapılıyor ama o zaman ki gibi olmuyor(KK.9).

Erkek tarafı, berbiçiler, kirveler, musahip ve yakınları ile düğün alayı oluşturur. Düğün alayı yemek yapma malzemeleri, davul zurna ve atlarla kız tarafına gelir. Oynanaya oynaya gelen erkek tarafını kızın ailesi karşılar. Bizde kız almada silah sıkılmaz, oyun oynanır. Gelini çeyizi ile alırlar. Atla giderken, yolda, gelinin kucağına ilk çocuğu erkek olsun diye erkek çocuk verilirdi(KK.10).

Gelin almada, herkes en iyi atını getirir ve en iyi şekilde at sürerdi. Gelini aldıktan sonra kim daha iyi at sürer diye gösteri yapılırdı. Ayrıca yolda gelinin kucağına erkek çocuk verilirdi. Gelin çocuğa çorap verirdi(KK.11).

Gelini erkek tarafı aldıktan sonra yolda kucağına erkek çocuk verirler ve gelin çocuğa çorap verirdi(KK.12).

Erkek tarafı, iki berbi, köylülerden sevilen iki üç kişi ve atı tutacak olan kişiyle gelin getirmeye giderler. Gelin alırken silah sıkılır(KK.14).

Erkek tarafı bir heyet ile kız tarafına gelirdi. Kızı aldıktan sonra eskiden silah sıkılmazdı ama sonraları sıkılmaya başlandı. Gelinin atını erkek tarafından büyükler tutardı. Yola çıktıktan sonra ilk çocuğu erkek olsun diye gelinin kucağına erkek çocuk verilirdi. Gelin de ona çorap verirdi(KK.15).

Erkek tarafı gelin almaya geldiğinde kız tarafı ile karşılıklı silah sıkardı. Yolda gelin ilk çocuğu ne olsun istiyorsa ona o cinsiyette çocuk geline verilirdi. Gelin çocuğa göğsünde taşıdığı yün çorabı verirdi. Bizim hanıma kız çocuğu verildi(KK.16).

Düğünde gelin alayına damadın ailesi ve katılmak isteyen herkes gelirdi. Davul zurna ve eğlenceyle gelin almaya gidilirdi. Gelin alınırken kapıda para istenir, verilir ve gelin alınır. Gelin alırken ve erkek evine varırken silah sıkılırdı. Mesafe uzak ve engebeli olabileceği için gelinin atını, atı en iyi tanıyan kişi tutardı, hatta gelini o bindirirdi. Bazen üç kilometre yoldan gelin alınır(KK.19).

Erkek tarafı kendi köyünden veya yakın köylerden hatrı sayılan ve sözü dinlenen kişilerle kız evine gider. Çünkü kız evinde Allahın Emri kıyılacak ve başlık parası konuşulacak, başlık parasını düşürebilecek kişiler götürürüz. Erkek tarafını malzemeleri ile kız evine yaklaşırken silah sıkılır. Ayrıca gelin alayı giderken xelatı, koyun, şeker, çay, ve asmaya yani kayısı götürür. Koyun kesmek için, şeker şerbet için ve kayısı da hoşaf yapmak için getirilirdi. Bunları yapmak içinde hizmetliler damat evinden gelirdi. Xelat olarak kuzu, durumu iyiye keçi veya koyun getirirdi. Bir de o zaman xelat para değildi gıdık getirilerdi. Daha hatırlı biriye keçi getirirlerdi, koyun getirirlerdi. Kız evinde kız tarafı silah sıkır ve erkek tarafını davul, zurna ile karşılardı. Kız evi karşılamada kuzu keserdi. Nikâh, yemek, eğlence yapılırdı. Kız götürülünceye kadar evde perde arkasında kalır ve ortama girmezdi. Ardından gelini alırlar musahip ata bindirir ve erkek evine kadar atı o tutar. Yolda gelinin kucağına ilk çocuğu erkek olsun diye erkek çocuğu verilirdi(KK.20).

Atlarla gelin almaya gelinirdi. Gelinin atını akrabadan kim denk geldiyse, o tutardı. Gelinle bir tanıdığı berbi olarak giderdi. Bu tanıdık ya yenge ya da musahip olurdu. Beş veya on at yol boyu eğlence yaparak erkek evine doğru giderdi. Yolda gelinin kucağına çocuk verilirdi. Gelin çocuğa göğsünde taşıdığı bir çift çorabı verirdi(KK.21).

Kızın evinde şorbik yemeği yapılırdı, öğlene kadar yemek yenir ve eğlence yapılırdı. Sonra gelini ve çeyizi alınır ve erkek evine gidilirdi. Kızı aldıktan sonra silahlar sıkılırdı. Gelin evinden tepsi veya kaşık çalınırdı. Yoldayken gelinin

kucağına ilk çocuğu erkek olsun diye erkek çocuk verilirdi. Bizde gelin çocuğa bir şey vermezdi. Çalgı çengi ile bir köyden bir köye gidilirdi(KK.23).

Damadın ailesi, musahipler kız evine giderdi. Kız alırken silah sıkarlar ve erkek evine getirirlerdi(KK.24).

Günümüzde nasıl araçlar varsa, ozamanlarda atlar ve seyisleri vardı. Seyisler atlarla özdeşleşmişlerdi onlar tercih edilirdi. Seyisler atları süsler ve gelin alayına konvoy boyunca komuta ederdi. Çünkü atlar tehlikeli idi. Gelin atını tutan seyisi kadın seçer ve ona eşlik ederdi. Seyislere hizmet vermeleri için para verirdi. Gelin yola çıktıktan sonra yolda kucağına bebek verilirdi. Verilen bebeğin cinsiyeti fark etmezdi ama genelde erkek bebek verilirdi. Ekonomiye bağlı olarak gelin bebeğe patik veya çeyrek bırakırdı. Geline, bebek veya çocuk verilme nedeni, gelinin bebekle duygu ve bağ kurmasını salamaktır(KK.25).

Damat tarafı, komşuları, akrabalar, köylüler, çalgıcılar ve musahip bir gece önceden giderdi. Sabahta kızı alır ve gelirlerdi. Kız baba evinden çıkarken silah sıkılırdı, şimdi yapılmıyor. Gelini annesi ve babası bindirirdi. Gelin evinden de çivi çalarlardı. Gelin yolda iken de kucağına ilk çocuğu erkek olsun diye erkek çocuk veririz. Gelin de ona para veya çorap verirdi(KK.27).

Erkek ailesi bir iki kadın çoğunluk erkek gider kızı alır gelirlerdi(KK.29).

Kurbanlık koyun, göme, davul, zurna ve atlarla erkek tarafı kız tarafına gelir. Kızı berbi ile beraber alırlar ve yol boyu eğlence yapar gelirler. Gelin alayında en önde atıyla gelin olurdu. Şimdi araca bindiriyorlar ve yanına damat, damatın kardeşi, yengesi, kızın yakın arkadaşı, musahip veya gelin damat başbaşa gidiyorlar(KK.31).

Gelin alayında, gelin ata bindikten sonra gelinin kucağına bebek veya çocuk verilmekteydi. Gelin ilk çocuğunu hangi cinsiyetten istiyorsa o bebek verilirdi. Ama genelde erkek çocuk verilmekteydi. Bu inanış gelinin ilk çocuğunun erkek olması için ve bebekle bağ kurmak için uygulanırdı. Erkek çocuk verme inanışından ötürü gelin bir çift çorap örüp evden çıkarken göğsünde saklamaktaydı. Geline erkek çocuk verildiğinde göğsünden çorabı çıkarır çocuğa verirdi. Çorap dışında kız tarafının ekonomine bağlı olarak çeyrek veya para da verilmekteydi. Günümüzde kız, baba evinden veya kuaförden araçla alınmaktadır. Gelin daha sonra araç konvoyu ile düğüne

getirilmektedir. Düğün bitiminde de yine araçla konvoyla oturacağı eve getirilmektedir.

3.2.7. GELİNİN BABA EVİNDEN ÇIKARILIRKEN UYGULANAN PRATİKLER/RİTÜELÊ KE VEYVIKE ÇÊ PİYÊ XO RA VÊZINA

Düğün alayı gelin tarafına geldiğinde hayvan kesilmekte, yemek yapılmakta ve eğlence düzenlenmekteydi. Erkek tarafı, gelini almaya yakın atları hazırlamaktaydı. Gelin, bu etkinlikler boyunca baba evinde içerde bulunur ve eğlenceye katılmamaktaydı. Gelin hazırlandıktan sonra önce aile büyüklerinin elini ve kendinden küçükleri öperek vedalaşmaktaydı. Bu vedalaşma sırasında erkek tarafı kız evinden mutfak eşyası, ziynet veya demir bir eşya almaktaydı. Bu eşyalar, küçük bir ziynet, süpürge, bardak, kaşık, tepsi, tencere ve çivi alma geleneğidir. Gelin evden çıkmadan, önceleri bel kuşağı bağlama yokken, sonradan şal veya ekonomik duruma bağlı gümüş kemer takılmaktaydı. Yakın zamanda ve günümüzde kırmızı kuşak erkek kardeşi veya ağabeyi ikisi yoksa da yakınlarından biri üç defa bağlar gibi yapıp üçüncüde ise düğüm atarak bağlamakta ve gelinle vedalaşmaktadır. Kuşak ev içinde yapıldığı gibi ata binmeden de yapılmaktaydı. Kuşak bağlandıktan sonra gelin evden çıkmadan nadir olarak 'kapı tutma' adı altında kapıyı açmayıp para istenmektedir. Gelin evden çıkarken ev ile vedalaşmaktadır. Gelin, kapı kenarlıklarını, kapıyı daha çok kapı eşişini öpmekte ve ev ile vedalaşmaktaydı. Gelinin evden helallik almasını bazen aile üstlenmekteydi. Aile kızları evden çıkarken bardak kırmaktaydı.

Gelinin evden çıkarken yapılan uygulamalarile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bel kuşağı bağlanmazdı çünkü çarşaf giyerdi. Gelin evden çıkmadan kapıda birileri bekler para isterdi. Para alındıktan sonra gelin evden çıkarken kapı eşişini öper ve ev ile helalleşirdi. Erkek tarafı gelin evinden bir şey alırdı, bizim düğünde tencere çalmışlardı(KK.5).

Eskiden bel kuşağı bağlanması yoktu sonradan bel kuşağı geldi. Gelin evinden çıkmadan, süpürge, kaşık, bardak, çivi ve tabak çalınır. Gelin evden çıkarken kapının eşişini öper ve ağlardı(KK.6).

Bizde gelin kuşağı yoktu. Gelin ev halkından helallik alır ve sonra kapının eşişini öper ve giderdi(KK.7).

Gelini ve evinden bir şeyler alır getirirdik. Gelin evden çıkarken kapının eşiği öper evle vedalaşırdı. Bizde bel kuşağı yoktu(KK.8).

Benim dönemde bel kuşağı vardı. Ağabey veya kardeşi bel kuşağını bağlardı. Gelin ailesinden helalik alır ve giderdi(KK.9).

Gelinin erkek kardeşi bel kuşağını üç defa bağlar gibi yapar, üçüncüde bağlar. Babasının, annesinin elini öper ve helallik ister. Sonra evin dışına çıkar kapı eşiğini öper. Gelin kapıda para istemezdi(KK.10).

Bel kuşağı olarak şal ve gümüş kemer vardı. Ekonomiye göre değişirdi. Takılan şal genişti, her kadında vardı. Gelin evden çıkarken bahşiş isterdi. Sonra kapı eşiğini öper, helalleşirdi(KK.14).

Gelin alınırken kız evinden bardak, süpürge ve kaşık alınır. Evdede geline erkek kardeşi, kırmızı bel kuşağını üç defa bağlar gibi yapar, üçüncüde bağlardı. Gelin evden çıkarken kapı eşiğini öper, ev ile vedalaşırdı(KK.15).

Gelini alırken kız evinden bardak veya çivi alırdı. O sırada gelin evinde kardeşi kuşağını bağlar ve kapı tutulurdu. Kardeşi veya yakınları para isterdi. Eskiden gelin evden çıkarken kapıyı öper ve helallik alırdı(KK.16).

Gelin alırken kızın evinden bardak ve kaşık alınır, erkek tarafına gelince bardak ve kaşık kızın yaşayacağı eve bırakılırdı. Geline kırmızı bel kuşağını da erkek kardeşi üç defa bağlar gibi yapardı. Üçüncüde bel kuşağını bağlardı. Gelin bizde kendi evden helallik almazdı, ailesi helalliği bardak kırarak yapardı. Gelin evden çıkarken bardak kırar, sonra gelin gönderilirdi(KK.19).

Gelinin bel kuşağını kardeşi üç defa bağlar gibi yapar, sonra bağlardı. Sonra gelin ailesine sarılır ağlardı. Gelin evden çıkarken, döner kapı eşiğini üç defa öperdi(KK.20).

Gelinin kuşağını kardeşi üç defada bağlardı. Gelin evden çıkmadan bir şeyler ister sonra çıkardı(KK.12).

Kız evinden çıkarken mutlaka bir şey alınır ama mutfak eşyaları olmalıdır. Genelde bardak, kaşık ve tepsi çalınırdı. Gelinin kardeşi, kardeşi yoksa babası kırmızı bel kuşağını üç defada bağlardı. Sonra babasının, annesinin ellini öperdi. Bazen eğilir babasının ayağını öperdi. Gelin evden çıkarkende kapı eşiğini öperdi(KK.23).

Gelin evden çıkmadan kapı tutarlar, para alınır. Gelin çıkınca da kapıyı öperdi. Sonra gelin ata binmeden bel kuşağı bağlardı(KK.24).

Gelini alırken bardak, küçük bir zinet gibi sembolik eşyalar alınır ve damat iyi bahşış verirse onunlada paylaşılırdı. Ben gelin almada bunu çok yaptım. Ayrıca gelin evinden çivi alınır. Çivi gelin almada gelinin kapısına çakılırsa o evden bir kız daha alınacak demektir. Eğer gelinin gittiği eve çakılırsa da bu evde sağlam kalacak denirdi. Geline erkek kardeşi kırmızı bel kuşağı bağlardı. Gelin, evden çıkmadan kardeşi kapıyı tutar para isterdi. Kardeşten rızalık almak için, gönlü hoş olsun diye para verilirdi. Gelin evden çıkarken zurna ile uzun hava çalınır, davul girmezdi. Gelin de kapının kasasını, eşiğini öper helallik alırdı(KK.25).

Eskiden bel kuşağı yoktu, çünkü çarşaf giyerdiler. Şimdi bel kuşağını abisi bağlıyor. Damadın ablası koluna kuşak gibi kurdeleyi parayla bağlardı. Gelin evden çıkmadan anne ve babasının elini öperdi. Evden çıkarken de kapı eşiğini öperdi. Kapıdan çıkmadan da para istenirdi(KK.27).

Gelini alırken yeni yaşayacağı eve çakmak için, çivi alınır. Kız evinden mutlaka demir bir şey alınır. Misal çivi alınır kızın gideceği evin kapısına mih gibi o evde kalsın diye çakılır. Geline de kırmızı kuşağı iki defa sarar ve üçüncüde bağlardı. Kapıdan gelin çıkmadan para istenirdi. Baba evinden çıkarken kapı eşiğini öper, helalleşirdi(KK.31).

Geçmişte bel kuşağı bağlamama nedeni, gelinlik olarak üç etek, fistan ve çarşaf giymeleri ve bu tür bir geleneğe sahip olmamalarıdır. Günümüzde bel kuşağı isteğe bağlı yapılmaktadır. genelde kırmızı bel kuşağı bağlanmaktadır. Kapı tutma eğlence olarak yapılmakta ve gelinin ev ile vedalaşması geleneği sürmektedir. Nadir olarak gelinin ev ile helalleşmez çünkü gelinler kuaförden alınmaktadır.

3.2.8. DÜĞÜNDE BERBİ/VEYVE DE BERBİ

Berbi düğünde kız ailelerini temsil eden kadındır. Bu kadına berbi dendiği gibi 'bervi veya berbeçi'dedenmektedir. Berbi kadın, genelde gelinin yengesi veya musahibin eşi olur. Berbi de evli olma şartı aranmaktaydı. Çünkü geline, tecrübelerini, yapması gerekenleri ve yaşanılacak olanları anlatan kişidir. Gelin evinden düğün alayı ile giden tek kişi berbiydi. "Gelin alayına, kız evinden bir-iki berbeçi(nedime) ile birlikte deneyimli bir akraba kadının veya kız yengesinin alaya katılıp oğlan evine gönderilmesi de bir gelenek olmuştur"(Demirdöğen, 2020, s. 349). Gerdeksabahı ise damat evinden ayrılmakta ve gelin evine dönmektedir. Bu gelenek zamanla berbi ile

anne, teyze, ablanın da eşliği ile sürmüştür. Kadın tarafı dışında erkek tarafının da düğünde berbi görevlendirmektedir. Ama erkek tarafında tutulan berbi kız almada ve iki aile arasında iletişimde görevlendirilir, damada yardımcı musahip üstlenmektedir.

Berbi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Gelin almaya gelirken erkek tarafı berbi ile gelir(KK.4).

Düğünde kız tarafında berbi olurdu. Berbi musahibin eşi veya gelinin yengesi olurdu. Geline destek için ve ilk gece için gelin alayıyla gider ve o gece orda kalır, sabahına gelirdi(KK.5).

Düğün zamanı ikinci gün damat evine berbi giderdi. Berbi olarak kıza yakın biri giderdi(KK.6).

Gelinle damat evine sadece berbi giderdi. Berbi olarak yenge veya musahip eşi giderdi(KK.10, KK.12, KK.24, KK.31).

Gelin evine berbi giderdi. Berbi kıza yakın biri olurdu(KK.11, KK.16).

Gelinle beraberberbi giderdi. Berbi kız kardeşi ya da komşu olurdu(KK.15).

Gelinin ailesinden kimse gelin alayıyla gitmezdi. Köyden bir kadını berbi olarak görevlendirirdi. Bu berbi kadın olmak zorundaydı(KK.20).

Gelin ailesi gitmez berbi giderdi. Berbi olarak musahip ve kirvenin eşi, ablası, kardeşi veya annesi olurdu(KK.23).

Gelinin berbisi özeldir. Berbi ailenin seçtiği bir kadın olurdu(KK.25).

Gelinle damat evine kimse gitmezdi. Bize gelen gelinlere gereken bilgiyi ben veriyordum(KK.27).

Günümüzdeberbinin eşlik etmesi, gençlerin evlerinin ayrı olması, beraber olsa da o gece gençlerin yalnız bırakılarak gidilmesinden yapılmamaktadır. Gençlerin düğünden sonra balayına gitmeside bu geleneği etkilemiştir. Ama günümüzde berbilik, gelinin düğün öncesi ve sonrası geline yardım eden nedimeye evirilmiştir.

3.2.9. GELİNİ KARŞILAMA RİTÜELİ/RİTÜELÊ VERRA VEYVİKÊ ŞİYAENE

Evlenme geçiş döneminde, gelin alayının gelini, damadın evine getirmesi 'gelin indirme' ve 'gelin karşılama' ile başlamaktadır. Gelin indirilmede gelin, attan inerken nadirde olsa para isteme geleneği vardı. Erkek tarafı geline para yerine vaatle de bulunabilmekteydi. Erkek tarafının vaatleri, ev, birkaç inek veya köy olabilmekteydi. Para veya vaatten sonra gelin attan inmektedir. Gelin karşılama;

gelini, davul, zurna eşliğinde kaynana ve görümcelerin mendille oynayarak karşılaşmasıdır. Aynı zamanda gelini karşılarken yüzüne aydınlık ve ferahlık getirsin diye ayna tutulmakta ve bereketli gelin olsun diye başına buğday, arpa, kuru üzüm, şekerleme ve bozuk para atılmaktadır. Bazen de gelin attan indikten sonra beline altın süslemeli kemer veya şal bağlanmaktadır. Gelin kaynananın elini öpmekte ve kaynana gelinin koluna girerek elma atılacak yere götürmekteydi. Gelin elma atma ritüelinden sonra kapı eşiğine getirilmekte, eve girmeden geline kaşık ezdirilmekte veya bardak kırdırılmaktaydı. Bu kaşık ve bardak gelinin evinden aldıkları gibi damat evinden de çıkarılabilinmekteydi. Ayrıca geline kapıda tatlı dilli olsun diye bal yedirilmektedir. Gelin eve girdikten sonra da uygulamalar devam etmekteydi. Gelin eve girdiğinde gelinin önüne süpürge, sandalye, ağaç dalı veya bir eşya atılmaktadır. Bu gelin için bir sınamadır ve gelin atılan eşyayı alıp bir kenara bırakacak kadar hamarat mı, düşünceli mi ölçülmektedir. Ayrıca gelinin ayağının uğur getireceğine inanç, doğayla bağdaştırılmaktadır. Gelinin uğuru, horozun ötmesi, yağmurun yağması ile anlaşılırmaktaydı.

Gelin karşılama ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Beni öğlen on iki bir köyden başka köye atla getirdiklerinde köy ağası kemeçe çaldı. Köye geldiğimde horozlar ötüyordu ve bu yüzden herkes 'horozlar ötüyor, gelin uğurludur' dediler. Gerçektende kayınbabamlara uğur getirdim, çok zengin oldular(KK.4).

Gelin attan inmeden para ister ve para aldıktan sonra inerdi. Kapıdan girmeden elma atma yapılır sonra kapıya bardak bırakılır ve gelin ayağıyla bardağı kırardı(KK.5).

Gelini kaynana mendille oynayarak karşılardı. Gelin attan inmez para isterdi. sonra da elma atma töreni yapılırdı. Kapıda gelin girmeden bardak kırdırırız ama çaldığımız bardağı kırmaz kızın evine bırakırız. Gelin içeri girdikten sonra kız evinden alınan çivi kapıya veya evin duvarına çakarız. Gelinin önüne de gelin akıl edip alacak mı diye bir şeyler atarlardı(KK.6).

Gelini kaynana karşılar, elma atılır ve içeri alırlardı. Gelin kapıdan girerken bardak kırılır, içerde de gelin akıl edip toplar mı diye sandalye, süpürge veya eşya bırakılırdı(KK.7).

Geline karşılarken üstüne arpa atarlar ve elma attıktan sonra kapıda ayağıyla kaşığa bastırırlardı(KK.9).

Gelin attan inmeden para ister öyle inerdi. Gelini kaynana ayna ile karşılar ve elma atılır sonra da kapıda bardak kırarlardı(KK.10).

Gelini kaynana karşılar, elma attıktan sonra önüne kaşık atarlar ve gelin ayağıyla kaşığa basardı(KK.11).

Gelini kapıda kaynana karşılardı, gelinde kaynanasının elini öperdi. Eskiden kaynana para veriyordu, şimdi altın takıyor. Sonra elma atma töreni yapılırdı(KK.12).

Gelini kaynana karşılar ve kapıda bardak kırarlar(KK.14).

Gelini damadın ailesi karşılar ve üstüne kuru üzüm, şeker atarlardı. Elma atma yapılır ve kapıda gelin içeri girmez. Geline kaynana altın verir veya 'ev senindir' der. Sonra geline kapıda bardak kırılır ve akıl edip alacak mı diye de gelinin önüne süpürge bırakılırdı(KK.15).

Kaynana ve görümceler gelini karşılar ve elma töreni yapılırdı. Kapıda da tatlı dilli olsun, damatla arası iyi olsun diye ağzına bal sürülürdü(KK.16).

Gelini silah sıkarak, erkek tarafı karşılardı. Gelin attan inmez para ister ve para verilirdi. Sonra eğlence ve oyunlarla kapiya getirir ve elma atma töreni yapılırdı.Kapıda geline bardak kırılır, üstüne şeker ve para atılırdı(KK.19).

Gelini kaynana ve görümceleri karşılar ve elma töreni yapılırdı(KK.20, KK.24).

Gelin attan inmeden para ister, verildiğinde attan inerdi. Gelini kaynana karşılar ve akıl edip alacak mı diye önüne bir şeyler atarlardı(KK.21).

Gelini erkek tarafı karşılardı. Gelin attan inmezdi, kaynana bunu bildiğinden bilezik hazırlardı. Bilezik geline takıldıktan sonra inerdi. Sonra kaynana oynayarak aydınlık, ferahlık ve mutluluk olsun diye geline ayna tutardı. Gelin kapiya gelince bardak kırılır ve kaşık atılırdı. Gelin ayağı ile kaşığı yamulturdu(KK.23).

Gelini kaynana karşılar ve 'bu ev senin veya şu tarla senin' diye vaatte bulunur. Gelin eve gelince kaynana kesinlikle vaatte bulunurdu. Gelinin beline altın değerinde bir şey bağlar ve kapıda bardak kırılırdı. Sonra kaynana gelin becerikli ve hamarat mı diye kaynana süpürge atardı(KK.25).

Gelin alayı gelir, herkes durur kaynana gelini karşılardı. Kaynana bereketli olsun diye gelinin başına buğday, arpa ve şeker atardı. Gelin inmeden para

isterdi. Sonra kapıda bardak kırdırırlardı ve gelin eve girince önüne süpürge veya dal parçası atarlardı. Gelin 'süpürgeyi veya dalı kaldırırsa akıllıdır, kaldırmasa akıllı değildir' denirdi(KK.27).

Gelin attan inmez, bekler, geline 'neden inmiyorsun?' diye sorarlar. Gelin susar ve erkek tarafı suskunlukta anlar ve geline vaatte bulunurlar. Erkek tarafı geline 'Bu ev, tarla, üç inek veya köy senindir' denirdi. Gelin attan inince kaynana aydınlık olsun diye ayna tutar, şeker, bozuk para, kuru üzüm atardı. Gelin kapıda ya eliyle ya da ayağıyla bardak kırardı. Bardak damat evinden alınırdı(KK.31).

Gelin alayı, erkek evine geldikten sonra gelin, eve gelmeden veya gelini perde arakasına aldıktan, yemek eğlence yaptıktan sonra dışarı çıkarılmasıyla elma atma töreni yapılmaktaydı. “*Sae(soye) Elma, insan ile birlikteHaqdünya'dan bu dünyaya gönderilen bir meyve olduğundan kutsanır. Birliğin, dayanışmanın, sembolüdür. En ağır yeminlerde ritüellerde kırmızı elma kullanılır ve elmaya ikrar verilir*”(Gezik ve Çakmak, 2010, s. 175). Elma atma töreninde gelin, evin önüne yüzü örtülü bir şekilde getirilirdi. Evin önünde gelin ve damat pir varsa, pirden dua almaktaydı. Daha sonra davul zurna ile damat ve musahibi, dama çıkartılmaktaydı. Önceleri tek katlı olan evde dama çıkarılmakta zamanla evler iki katlı veya daha fazla olmaya başlayınca eve girilen dış kapıya yakın kattaki balkona çıkılmaya başlanmıştır. Damat ceplerine şekerleme ve kuru yemiş doldurmakta ve musahibiyle elma alıp dama çıkmaktaydı. Dama çıkarken genelde yalnız olmaktadır, çok nadir köy gençlerinin veya köçek yani damat yardımcılarının eşlik ettiği olmaktadır. Damda damat ve musahip, ‘*tek nefesteyiz*’ düşüncesive ağızlarından kötü bir şey çıkmayacağı anlamı taşıması için ağızlarını bir havluyla veya mendille kapatmaktadır. Damat ve musahip aynı kefendeyiz anlamı taşıdığı için ceketleri sırtlarına atar ve tek elleriyle tutarlardı. Önce musahip, elindeki elmayı gelinin başına atıyormuş gibi yapmaktaydı. Buna ‘*elma tartma*’ denir. Musahip üç defa elmayı tarttıktan sonra geri çekilmekte, damatta üç defa elmayı tartmakta ve üçüncüsünde elmayı geline atmaktaydı. Ardından musahipte, elindeki elmayı geline atardı. Elma atma elmayı musahibin öpüp damada vermesi ve sadece damadın atması ile de yapılmaktadır. Ayrıca önce damadın sonra musahibin elma atması da görülmüştür. Damat cebindeki şekerlemeleri, kuru yemişi ve bozuk paraları da attıktan sonra aşağı inmekteydi. Davul zurna ile eğlence başlamakta ve gelin evin kapısına getirtilmektedir. Damat ise eğlence olsun diye sırtına vurularak

getirilmekteydi. Damadı, köçek yani damat yardımcıları korumaya çalışmaktaydı. Damat ve gelin yan yana geldiğinde kurban kesimi de yapılmaktaydı.

Elma atma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Gelin eve geldikten sonra içeri girmeden elma atma yapılırdı. Dama musahip ve damat çıkar ve önce musahip sonra damat üç defa elmayı tartar sonra ilk damat sonra musahip elma atardı. Elmadan attıktan sonra şeker para atarlar aşağıda da çocuklar toplar alırdı(KK.5).

Gelin alayı geldikten sonra elma atma töreni yapılırdı. Elma atma töreni gelin atın üstündeyken, damat ve musahip dama çıkardı. Dama çıkarken ve inerken damat yardımcıları damadın sırtına vururdu. Damda damat ve musahip, biz aynı kefedeyiz diye ceketlerini sırtına alır ve ağızlarını mendille kapatırlardı. Önce musahip gelinin başına elmayı üç defa atmaya dener, sonra damat dener ve damat elmayı atardı. Ardından da musahip elmayı atardı. Sonra damat ceplerinden para, şeker ve kuru üzüm atardı. Atılan elmayı taba hastalığı için alırlardı, diğerlerini de çocuklar alırdı(KK.6).

Damat musahip dama çıkar ve musahip üç defa elma atmaya denerdi. Sonra damat üç defa dener, damat üçüncüde elmayı atardı. Elmayı atarken musahibinde damadın da ağzı kapalı olurdu. Toplam iki elma atılırdı. Elma atmadan sonra üzüm ve şeker atılırdı. Şekerleri ve üzümleri çocuklar apar topardı(KK.7).

Elma atma töreni düğünün üçüncü günü sabah yemeğinden sonra gelin geldiğinde yapılırdı. Musahip törene gelirken koç veya teke ile baya ağır hediyelerle gelirdi. Gelin, damat ve musahip perde arkasında beklerken, önce damat alınır, sonra musahip en sonda gelin alınırdı. Damat ve musahip birbirlerinin arkalarını tutarak davul zurna ile dama çıkarılırdı. Sonra musahip damadı dama bırakıp aşağı iner ve gelini alırdı. Gelin damın saçığının altına konurdu. Musahip damadın yanına gider ve ikisi ağızlarını havlu ile kapatırdı. Ağızlarını ar ve edep için, ağızlarından bir şey kaçmasın diye kapatırlardı. Damat ve musahipte bir veya üç elma olurdu. Musahip bir elmayı öper, damada verirdi. Damat üç defa elmayı tartar ve gelinin başına elma atardı. Elmayı kim pratikse o alırdı. Elmadan sonra çerez atılırdı(KK.8).

Elma atma da damat ve musahip dama çıkar, üç defa denedikten sonra gelinin kafasına atarlardı. Benim düğünde zorla kaçırıldım o yetmezmiş gibi elmayı da kafama vurdular. Tabi damat elma atmaya ona da kızarlardı(KK.9).

Musahip ve damat dama çıkar önce musahip atar gibi yapar, sonra damat üç defa atar gibi yapar ve musahip elmayı atardı. Sonra da damat elmayı atardı. Toplam iki elma atılırdı(KK.10, KK.29).

Elma atmadan asla düğün olmazdı. Damat ve musahip ağızları kapalı bir şekilde dama çıkardı. Gelin kapı eşiğine getirilirdi. Musahip ve damat üç defa atar gibi yapar atmazlardı. Sonra damat elma atar, ardından da musahip elma atardı(KK.11, KK.12, KK.15, KK.21, KK.22).

Musahip ve damat dama çıkardı. Damda yalnız olmazlar gençlerde çıkardı. Damat ve musahip ağızları kapalı sırayla musahip üç defa elmayı tartar sonra da damat üç defa elmayı tartardı. Önce musahip, sonra damat elmayı atardı. Toplam iki elma atılırdı. Elma kafasına hafif degecek şekilde omuza doğru atılırdı(KK.16).

Gelin alayı erkek tarafına vardıktan sonra, gelin durdurulurdu. Geline bir sandalye verilir ve pir dua verirdi. Sonrasında damat ve musahip dama çıkardı. Ağızlarını bir mendille kapatırlardı. Musahip üç defa elmayı tartar, sonra da damat üç defa elmayı tartardı. Elmayı sadece damat atardı. Musahip atmaz, çünkü musahip damada elmayı nasıl atacağını gösterirdi. Elma atmadan sonra damat şeker, leblebi atardı(KK.19).

Cennetten gelen iki meyve vardır. Biri elma diğeri hurmadır. Elma uğurdur, o yüzden elma atılırdı. Elma atma üçüncü gün, gelin eve geldikten sonra yapılırdı. Gelini evden çıkarıp, kapının eşiğine getirilirdi. Damat ve musahip akrabaları, köylüleri ve gençler tarafından dama çıkarılırdı. Damat ve musahibin ağzı İmam Cafer'den dolayı mendille kapanırdı. Çünkü İmam Cafer nikâhına giriyorlar, ağızlarından tükürük çıkmamalıdır. Önce damat üç defa elma atmaya dener, sonra musahip dener ve elmayı damat atardı. Elma atıldıktan sonra damat merdivenden inerken herkes damadı dövmeye başlardı. Damat onlardan kurtulmak için komşuya kaçardı. Sonra davul zurna komşuya gider, damadı komşudan alır ve eve getirirlerdi. Damat eve girerken yine ona saldırırlardı. Çok eskiden kestikleri hayvanın işkembesini temizler içini kan doldurur ve damadın üstüne atarlardı(KK.20).

Eskiden evler topraktı, üstü damdı. Elma atma için birkaç gençle, musahip ve damat dama çıkardı. Gelin de kapı eşiğinde dururdu. Musahip ve damat ağızları kapalı, ceketleri omuzda önce musahip sonra damat elmayı üç defa tartarlardı. Sonra gelinin başına elma atardı. Damdakiler şeker ve leblebileri gelinin başına atarlardı. Elma atmadan sonra aşağı inerlerdi. Gelin, damat ve musahibin ayakları önünde kuzu kesilirdi(KK.23).

Gelin alayı geldikten sonra kızı içeri almadan elma atılır. Sadece damat ve musahip davul, zurna ile dama çıkardı. Gelinin de yüzü kapalı bir şekilde eşiğe getirirlerdi. Musahip üç defa elmayı tartardı. Sonra damat üç defa elmayı tartar ve damat atardı. Damat toplam da üç elma atarlardı. Musahip ve damadın ağzı kapalı idi. Benim düğünde eşim elmadan sonra para attı ve at paradan korkmuştu(KK.24).

Elma düğünde masumiyeti temsil ediyor. Damın üstüne musahip, damat ve damadın yardımcısı olan köçekler çıkardı. Dama başka kimse çıkmaz, günahdır. Musahip ve damadın ağızına bir bütünlük oluşsun ve nefesler karışmasın diye havlu konurdu. Elma kesinlikle hedeflenmezdi. Üç defa sembolik olarak doğrultulur ve sonra atılırdı. Bazıları gelinin kafasına atmayı hedefler ama elma masumiyetin sembolüdür. Elma atılırken aşağıda çocuklarla herkes beklerdi. Elmayı alan kadın veya erkek çok şanslı olurdu. Çocukların beklediği ise elmadan sonra atılan şeker ve bozuk paradır. Elma atıldıktan sonra damat aşağı indiğinde eğlence ile karışık şiddete uğrar ve yardımcıları onu korumaya çalışırdı(KK.25).

Damat ve sağdıç yani musahip dama çıkardı. Önce musahip elmayı gezdirir sonra damat gezdirirdi. En son damat elmayı gelinin başına atardı. Elma gelinin başını geçtiği gibi yakalarlardı. Musahip elmayı atarken yan atardı. Damadın elması gelinin başına değmelidir(KK.27).

Elma, süt ve bal cennet meyveleridir. Cennette tek ağaç vardır o da elma ağacıdır. Ondan dolayı geline elma atılırdı. Damat ve musahip dama çıkardı. Musahip üç defa atar gibi yapar sonra damat üç defa atar gibi yapar sonra da damat elmayı atardı. Damattan sonra musahipte elmayı atardı. Elma atarken ağızları kapalı olurdu. Elma tam kafaya değil omuza doğru atılır. Toplam iki elma atılırdı(KK.31).

Elma, cennetten gelen, doğurganlığı, masumiyeti ve uğuru simgelediğine inanılan bir meyvedir. Tunceli’de elma atma sayısı musahip ve damadın aynı elmayı tartıp, sadece damadın attığı tek elma ile ikisinin attığı iki elma ile de yapılmaktadır. Atılan elma sayısının üç olduğu da gözlemlenmiştir. Atılan elmaları taba hastalığına iyi geldiğine ve şans getirdiğine inandıkları için gelinin yanında durup almaya çalışmaktadırlar. Günümüzde elma atma töreni devam etmektedir.

3.2.10. GELİN ODASI/ODA VEYVİKE

Çiftler evlendiği zaman, erkek tarafında yaşamaktaydı. Gelin, erkek tarafında erkeğin ailesiyle yaşayacağı zaman evin durumuna bağlı olarak, oda verilmekte ya da bir perde ile odalaştırılan alana yatak serilerek, çeyizle geleneşyalar konmakta ve gelin perde arkasında veya odada kalmaktaydı. Gelinin düğüne katılması çok nadir bir durumdu. Gelini perde arkasında ya da odasında gelinle gelen berbi, damat, musahip ve musahip eşi dışında kimse görmemekteydi. “*Gelin, damat, musahipler, berbiler hep birlikte burada birlikte otururken, perde arkasına, kimsenin girip-çıkmasına izin verilmez, perde hiçbir şekilde açılmaz, ancak zorunlu hallerde giren-çıkan olursa perdenin bir köşesinden ucu kaldırılarak girilir ve çıkılırdı. Bu perde arkasında da gelin genellikle zorunlu olmadıkça yüzünü açmaz ve yüzü puşuyla örtülü bir durumda otururdu*”(Demirdöğen, 2020, s. 350).Eski dönemlere gidildiğinde, damat gelini ilk defa perde arkasında görmekteydi. Perde arkasında gelinin yüzünü açması, konuşması kaynana ve damadın ılımlı olup olmamasına, tutumuna bağlı olmaktadır. Gelin, yüzünü nadir olarak genç kızlara gösterebilirdi.

Gelin odası ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Eskiden oda yoktu perde vardı. Düğünde gelini kimse görmez, gelin perde arkasında kalırdı(KK.4).

Geline verilecek oda yoktu, çünkü evler küçüktü. Evin içine perde çekilir oda yaparlardı. Odada yatak olurdu ve gelin oraya getirilirdi. Düğüne gelin katılmaz perde arkasında kalırdı. Perdenin arkasına musahip, musahip eşi ve damat tek girebilirdi, kimse giremezdi. Perde arkasında bile gelinin yüzü kapalı olurdu(KK.5).

Eskiden evlerde yeni gelecek geline oda verecek yer yoktu. Olan odaya perde çekilirdi. Gelin o perde arkasında dururdu. Gelin düğüne katılmaz ve sadece genç kızlar perde arkasına girebilir, büyükler giremezdi(KK.6).

Bir evin damı varsa oraya oda yapılır ve gelin o odaya gelirdi. Herkes içerde yatar gelin ve damat odasına geçer, yatardı. Benim dönemde hep damlı evler vardı(KK.7).

Eskiden evler iki gözdü, biri mutfak biri odaydı. Gelin için mutfığa perde çekilirdi. Gelin perde arkasında kalır, düğüne katılmazdı. Musahip ve damat dışında kimse perde arkasına gitmezdi(KK.8).

İnsanların durumu yoktu. Zavallı gelinler ya bir kulübeye ya da bir odaya bez asar orada yaşarlardı. Düğün boyunca gelin perde arkasında dururdu. Zati gelin o perde arkasına girdi mi artık geri dönüş yoktu(KK.9).

Erkek tarafı geline oda hazırlar ve gelinin getirdiği yatağı, çeyizi oraya koyarlardı. Eskiden perde vardı, perde ile oda yapılırdı. Gelin düğün boyunca perde arkasında yüzü kapalı beklerdi. Gelin düğüne katılmazdı. Elma atma sonrası damadın sırtına vurularak damat getirilirdi. Musahipte damadın hem sırtına vurur, hem de onu korurdu(KK.10).

Evler tek gözlü idi, bu yüzden perde konulurdu. Damat, gelin ve musahip perde arkasında kalırdı(KK.11, KK.12).

Eskiden perde vardı geline oda verilmezdi. Ama benim dönemimde oda vardı. Odayı erkek tarafı hazırlardı ve gelin düğüne katılırdı(KK.15).

Ayrı ev olmasa da ayrı oda verilirdi ve gelin düğüne katılırdı. Ama eskiden mutfığa perde çekilir, gelin perde arkasında kalır ve düğüne katılmazdı. Hatta düğünden iki veya üç gün sonraya kadar kaynana ve kayınbaba yüzüne çıkmazdı(KK.16).

Gelin için perde gerilirdi. Biz o perdeye 'perukeperge' deriz. Perde olarak halı, bez veya örtü kullanılırdı. Perdenin arkasında yatak ve gelinin eşyaları olurdu. Gelin geldiğinde perde arkasında dururdu. Hatta bazen düğünün ilk günü gelin getirilse bile perde arkasında durur ve düğüne katılmazdı. Perde arkasına erkek olarak damat ve musahip girebilirdi. Gelini görmek isteyen kadınlar ise girebilirdi. Sadece kadınlar varken gelinin yüzü açılırdı(KK.19).

Eskiden genelde perde sistemi kurulurdu. Perde arkasına yatak olurdu ve gelin artık o yatağı ve kullanırdı. Gelin perde arkasındayken damat ve musahip girebilirdi. Ama merak edenler bakabilirdi, genç kızlar ve yeni evliler girerdi. Damat kime müsaade ederse gelin sadece ona yüzünü açardı(KK.20).

Bazıları geline oda hazırlardı. Odaya yatak, yorgan, döşek ve sandık konurdu. Eskiden tek göz evdi ve perde çekilirdi. Düğünde gelin, damat, musahip ve eşi perde arkasında olurdu. Gelin düğün boyunca perde arkasında kalır, düğüne katılmazdı(KK.21).

Gelin eskiden kaynana ile yaşardı. Evler tek göz oda idi. Geline, bezen oda verilir bazen perde çekilirdi. Eskiden kimse kimseyi görmezdi ve genelde perde vardı, gelini alır perde arkasına koyarlardı. Damat gelini ilk defa orada görürdü, birbirlerini beğense debeğenmese de evlenirdi. Eskiden mayıs ayında çıralık için köye birileri gelirdi. O zamanlar bizim evde de telefon vardı. Bir gün telefon etmek için bir çocuk geldi. Bizim komşu kızı da nişanlıydı. Çocuğu görünce ve Erzincan'dan geldiğini öğrenince bu kıza 'bir çocuk geldi Erzincan'dan' diye. Kız 'benim nişanım olmasın, bir sor soruştur' dedi. Bende 'kız onu tanımiyor musun, görmedin mi?' diye sordum. Kız da bana 'gelip tülbent atmışlar, yani nişan sonra gitmişler' dedi. Bende çocuğa 'evli mi, bekâr mısın?' diye sordum, çocuk 'bekârım ama nişanlıyım, nişanım bu köyde yaşıyor' dedi. Sonra anladık ki kızın nişanlısıymış. Eskiden damat ilk defa perde arkasında gelinin yüzünü açardı. Şimdi ise gelin direkt ayrı eve geliyor(KK.22). Evler tek göz odayken perde çekilirdi. Düğün boyunca gelin o perde arkasında kalır ve artık orada yaşardı. Düğün zamanı perde arkasına damat, musahip, musahip eşi veya kardeşi girebilirdi. Perde arkasında gelinin yüzü açık olurdu ama oraya kadınlar bile giremezdi(KK.23).

Eskiden perde vardı ve gelin perde arkasında kalırdı. Düğün boyunca da perde arkasından çıkmazdı. Perde arkasına sadece musahip, berbi ve damat dışında kimse giremezdi ve gelinde perdeden dışarı çıkmazdı(KK.24).

Biz lojmanda yaşadık ama komşularda dört ailenin bir odada kaldığını gördüm. Gelin ise perde arkasında dururdu. Perdenin arkasında bile yüzünü açmazdı. Çünkü fitne eden, nazar değdiren kadınlardan uzak tutulurdu(KK.25).

Eskiden oda yoktu, gelin kaynanasının evine gelirdi. Evlerde oda olmayınca perde çekilir, oda gibi yapılırdı. Gelin getirildiğinde o perdenin arkasına konurdu. Düğünde de perde arkasına kalırdı, düğüne katılmazdı. Perdeyi erkek tarafı hazırlar gelinin sadece yatağı ve çeyizi konurdu(KK.27, KK.29).

Bizim dönemde erkek tarafı geline oda hazırlardı. Kaynana, görümceler yünleri yıkar, döver ve yüzleri koyup yatak hazırlardı. Yatak; yastık, yorgan, döşek,

çarşaf ve işlemeli pike ile hazırlanırdı. Odada yatak ve sandık olurdu. Eskiden ise perde vardı. Gelin düğüne de katılmaz perdenin arkasında beklerdi. Perde arkasında da yatak ve sandık olurdu ve perde arkasına girmek yasaktı(KK.31).

Gelin, evli olarak hayatını sürdüreceği yere geldikten sonra ona verilen odada veya mutfığa gerilen perde arkasında yaşam sürmeye devam etmekteydi. Perde sistemine; 'peperdki' veya 'perukeperge' denmektedir. Perde sistemi ekonomik koşullardan oluşmuş bir gelenektir. Günümüzde bu gelenek evlerin geniş ve büyük yapılmasından ve evlenen çiftlerin ayrı evde yaşama isteğinden dolayı sürmemektedir. Perde sistemi, bazı köy yerlerinde yataklık veya kiler olarak kullanılmaktadır.

3.2.11. YÜZ AÇIMI /PAKE RİYE

Elma atma töreninin ardından, gelin ve damadın ayakları önünde kurban kesimi esnasında pir veya dede bulunuyorsa çiftlere dua vermektedir. Gelin, onun için hazırlanan odaya veya perde arkasına getirilmekteydi. Gelin odada, daha önceden temiz bir çarşafın serilmesiyle hazırlanmış yatağın üstünde oturarak bekletilmekteydi. Damat ise beli kuvvetli olsun diye arkadaşları ve köy gençlerinin sırtına vurmasıyla eve getirilmekteydi. Damadın sırtına vurulmasını musahip ve damat yardımcıları engellemeye çalışmaktaydı. Damat, yardımcıları iyi bahşiş verirse onu korur, vermediği takdirde onlarda vuran tarafta yer almaktaydılar. Odada yalnız kalan çiftler dışında, evde önceleri berbi ve damat annesi kalmaktaydı. Geriye kalan ev halkı ise komşularda yatılı misafir olmaktaydı. Sonraları kimse kalmamaya başlanmıştır.

Sabah çarşaf eleğe konulur üstü mendil ile kapatılmaktaydı. Çarşafı ilk berbiler, kaynana ve görümceler görmekteydi. Ardından köyün kâmil, yaşlı insanlarına, musahiplere ve komşulara haber verilirdi. Önceki gün gelin damat önünde kesilen hayvan etleri ile yemekler hazırlanır, göme yapılmaktaydı. Gelen kadınlara yemek verilir, göme dağıtılırdı. Gelen kadınlar eleğin üstündeki mendili kaldırır, bakar ve para atardı. Kimi durumlarda kimse çağrılmaz, kaynana ve görümceler çarşafa bakar ve zılgıt çeker ardından geline takı takarlardı. Komşulara çarşaf olduğunu zılgıtle haber verirlerdi. Çarşaf yerine mendil kullanılabilmekte ve buna 'yüz açımı, yüz akı, pake riye veya desmal' denmektedir. Sabah yemek verilmeyeceği durumlarda göme yapılır gelin ve kaynana komşulara dağıtımını yapmaktaydı. Çarşaf olmadığına, genelde kadın suçlu bulunmaktaydı. Geline, damadın ve kaynananın

tutumuna bağlı yaptırım uygulanmaktaydı. Çiftlerin yakınlaşamadığı durumlarda musahip, berbiler ve kâmil insanlar ruhen ve psikolojik olarak damat ve geline destekte bulunur ve durum zamana bırakılmaktaydı. Bazı durumlarda çiftlerşifacılarla götürölmekteydiler.

Gerdek gecesi için bazı önlemlerde alınmaktadır. “*Gelin ve damadın gerdeğe girmeden önce yapılan ve dinînikâhı tamamlayan bu seremoni olup yerel dilde ‘Mari/ê (MariBırnayni) olarak adlandırılır. Türkçede ‘güveyi bağlamak’ adıyla bilinen adettir. Bu seremoninin amacı; kız ile oğlanın kötü niyetli kişilerce, bir takım sihirler yoluyla büyü yaparak güveyin cinsel gücünü bağlayarak gerdekte cinsel ilişkide başarısız olmasını sağlamak üzere girişebileceği bir takım eylemleri önlemeye yönelik olarak karşı önlem almaktır*” (Demirdöğen, 2020, s. 357).Bu önlemler nikâh zamanı kesilen ilk kurbanın kanı ve kestikleri bıçağı saklamak veya kendileri bıçağı kana batırıp gerdek zamanı yıkamalarıdır. Bunun nedeni başarılı bir gece yaşanması ve her hangi bir sorun olmamasını sağlamak, büyü yapılmışsa onu çözmektir. Bundan dolayı bu geceye ‘*mariê törenide*’ denmektedir.

Yüz açımı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Evlendiğimde eşimin tarafında çarşaf çok önemliydi. ‘Yüz akı’ vardı(KK.4).

Damat ve gelin gelinin getirildiği gün yalnız bırakılırdı.Berbi kaynana komşuda kalırdı. Evde kimse kalmazdı. Sabah yemek yapılır, komşular çağrılır yemekleri yerler desmal getirilir, gösterilirdi. Gelenler para atardı. Biz o beze desmal derdik. Komşulara da ‘desmal var, gelin’ derdik. O zamanlar çarşaf çok önemliydi çarşaf yoksa kızda sorun var demekti. Ama çarşaf olmadığında genelde üstü kapanır, başka bir şeyin kanı desmalakonurdu. şimdi bu uygulama yapılmıyor(KK.5).

Düğünün son günü, damat sırtına vurularak gelinin olduğu evde getiriliyordu. Sabahında çarşaf halbura/eleğe konur ve üstü örtülürdü. Köyün büyük kadınları ve musahibin eşi gelir halbura bakar ve para atarlardı. Onlara göme yapılır ve herkese dağıtılırdı. Sonra çarşaf yıkanırđı. şimdi çarşaf kalmadı. Çünkü evlenenler ayrı eve veya balayına çıkıyorlar(KK.6).

Elma atmadan sonra damat başka eve gider, güya küsmüş numarası yapardı. Sonra davul zurna ile alınır ve damat sırtına vurularak gelinin yanına getirilirdi. Evde damat ve gelin dışında yakınlarda kalırdı. Damat ve gelin odalarına

geçerdi. Sabah olduğunda yakınlar gelir çarşafa bakar ve çarşaf halbura konurdu Halbura bakanlar para bırakırdı. Paralar geline kalırdı. Başarısız bir gece olduğunda zamana bırakılırdı. Ama başarısız bir gece olmaması için bir bıçak kesilen hayvanın kanına batırılır ve kaynana ya da görümceye verilirdi. Gerdeğe girmeden o bıçak yıkanırđı(KK.7).

Gelini getirdikleri akşam damat ve gelini yalnız bırakırlardı. Sabah berbi ve kaynana gelir çarşafa bakardı. Çarşaf halbura konurdu. Komşular gelir, halbura bakar ve para atarlardı. Üçüncü günü de hayvan kesilirdi. Eğer yüz akı olmasa/çarşaf olmasa kaynana ve damat gelini seviyorsa durumun üstünü örterlerdi(KK.9).

Düğün bittikten sonra damat sırtına vurularak getirilirdi. Damat ve gelin odada yalnız bırakılır ama evde berbicilerde kalırdı. Sabah çarşaf halbura konur ve mendille kapatılırdı. Berbiciler, kaynanalar ve gelenler halbura bakardı. Halbura bakanlar altın ve para koyardı. Başarısız bir geceden kadın sorumlu tutulur ve ebeye götürülürdü(KK.10).

Düğünde ilk kesilen hayvanın kanı ve bıçağını kimse görmesin diye gizli keserlerdi. Hayvan kesildikten sonra büyü yapılmasın diye bıçağı damat annesi alırdı. Bazıları hemen yıkar, bazıları da gerdek gecesine kadar saklardı. Başarılı bir gece olması için ve hemen çocuğı olsun diye bıçak yıkanır ve temizlenirdi. Düğünün son günü damat ve gelin evde yalnız bırakılırdı. Sabahında halbura çarşaf konur ve önce berbi ile kaynana çarşafa bakar, sonra komşular bakardı. Berbi geline 'sen yüzümüzü ak ettin Hz. Hüseyin 'de senin yüzünü ak etsin' derdi. Şimdi bu gelenek sürmüyor. Bazen evleniyorlar sonra anne ve babaya haber veriyorlar(KK.11).

Düğünün son günü dede zati gelin ve damada dua okurdu. O akşamın sabahı çarşaf halbura konur ve bakanlar para atardı. Bizim zamanda bu gelenek kalkmıştı. Ben yapmadım(KK.13).

O zamanlar başka idi, çarşaf önemliydi. Şimdi ona bakılmıyor. Biz on beş yaşındayken tarlada, hayvanlarda kız erkek yan yana oynardık ve aklımıza bir şey gelmezdi. Şimdi televizyondan her şey öğreniliyor ve her şey birbirine karıştı(KK.14).

Damat gelinin yanına sırtına vurularak getirilirdi. Düğünün üçüncü günü damat ve gelin yalnız bırakılır, evde kimse kalmazdı. Eskiden sabah çarşaf halbura

konur, göme ve çay yapılırdı. Kâmiller gelir halbura bakar, göme yer ve çay içer giderdi. Halbura para atarlardı. Şimdi kâmil insanlar, yaşlılar kalmadı. Benim zamanımda bu gelenek bitmişti. Başarısız gece olduğu zaman olana kadar beklenirdi. Bu gece için, AllahınEmri'nde kesilen hayvanın kanı ve bıçağına dikkat ederlerdi. Çünkü hayvan kesildiğinde çakı gibi bir bıçağı hayvanın kanına batırıp kitlersen, o gece karı koca olamazlardı. Bıçağı açıp yıkamayınca kadar olmazdı. Bunu bilen ve yapılmasından korkan aileler, kendileri bıçağı kana batırır, bıçağı kapatır ve gerdek gecesi açar, yıkardı. Bir de kurşun vardı, atın ayağına kurşun sıkılır ve o kurşun eritilirdi. Onda da karı koca olunamazdı. Bu nedenler yüzünden birçok kız baba evine geri gelirdi. Hatta birkaç sene eşinin evinde kalıp baba evine gelen gelinler vardı(KK.15).

Düğünün son günü, Pazar günü damat ve gelin yalnız bırakılırdı. Sabahında çarşaf halbura konurdu. Sadece aile büyükleri gelir, bakar ve para atardı. Para geline verilirdi. Şimdi balayına gidiyorlar(KK.16).

Düğünün üçüncü günü damat ve gelin yalnız bırakılırdı. Damadı musahibi geceye kadar yalnız bırakmaz, ona cesaret verir ve yardımcı olurdu. Gece musahip gidince damat ve gelin yalnız kalırdı. Sabahında ise bizde çarşaf yoktu mendil vardı, sabah kaynana ve görümce kapıya gelirdi. Gelin kapıyı aralar ve mendili dışarı atardı. Kaynana ve görümceler zılgıt atardı. Sonra kaynana geline hediye takardı. Eskiden çarşaf önemliydi eğer başarısız bir gece olursa şifacı gelir gelini muayene ederdi. Çünkü öyle şeylerde kadın suçlanırdı. Ama erkeğinde heyecanlandığı zamanlar olurdu ona da yine musahip yardımcı olur, konuşurdu(KK.19).

Elma attıktan sonra düğün dağılır ve gelin damat yalnız bırakılırdı. Ev halkı ise komşulara giderdi. Sadece çarşafı görmek için gelinin berbisi ve kaynanası kapıda beklerdi. Kaynana ve berbinin çarşafı görmesi yeterliydi. Biri erkek tarafı kaynana, biri de kız tarafı berbi idi. Zatiberbinin geliş amacı bu şahitlikti. Sabahında da göme yapılır ve kaynana gelin onu komşulara dağıtırdı. Şimdi bu gelenek kalktı. Bu gece için kızı alamaya gelirken getirilen koyun olurdu. O koyun kesmeye götürülürken büyü yapılmasın diye dikkat edilirdi. Kırmızı ve beyaz ip koyunun kanına batırılırsa, o iplerle büyü yapılabilir ve hatta aile yok edilebilirdi. Bu nedenle aile koyun kanına bir kırmızı, bir beyaz ip batırır ve

saklardı. Koyun kesiminde bu iplere şahitlik edecek güvenilir kişiler götürülürdü(KK.20).

Gençler damadı sırtına vurarak getirirdi. Musahip vurmaz ve yardımcıları da damadı korumaya çalışırdı. Evde kimse kalmaz, damat ve gelin yalnız kalır ve gerdek öncesi dua okurdu. Sabahta çarşaf vardı. O zamanlar çarşaf çok önemliydi(KK.21).

Damat ve gelin evde yalnız kalırdı. Eskiden çarşafı halbura koyar üzerine mendil serilirdi. Sonra kadınlar çağrılır ve gelen kadınlarhalbura bakardı. Bazıları çarşaf olmasa boşanırlardı. Bir gün bir aşiret on iki gün düğün yaptılar ve gelini perde arkasında, damadı ağabeyleri de oraya yolladı. Kız perde arkasında damat ateşin yanında beklemiş. Gelin beklemiş, beklemiş ve bakmış damat yanına gelmiyor. Kalkıyor bir tabak arpa ve bir tabak üzüm koyuyor önüne ve 'insansan üzümü, eşeksen arpayı ye' diyor. Sabaha kadar böyle duruyorlar. Sonra kız kalkıp babasının evine gidiyor(KK.22).

Elma atma töreninin akşamı, damat sırtına vurularak eve getirilirdi. Dede dualarını verir ve şerbet içer sonra gelin ve damat yalnız kalırlardı. Berbiler ve aile komşularda kalırdı. Sabah olunca köy kadınları toplanır, elma atma sonrası gelin ve damadın ayaklarının önünde kesilen hayvan etiyle yemek yapılırdı. Çarşafhalbura konur ve gelin gelen kadınların elini öperdi. Çarşaf yoksa kızda sorun bulunur ve baba evine gönderilirdi. Şimdi bu gelenekler yok(KK.23).

Eskiden damat ve gelin yalnız bırakılır, evde kimse kalmazdı. Sabahta çarşaf halbura konur, yemekler yapılır ve köy kadınları çağrılırdı. Halbura bakanlar para bırakırdı. Başarısız bir gece de sorun kimdeyse o suçlanırdı direkt kadın suçlanmazdı(KK.24).

Elma atma töreninde yapılmaz, ertesi gün yani Salı günü yapılırdı. Damadı, sırtına vurarak getirirlerdi. Damat yardımcıları iyi bahşiş vermişse onu korurlardı, vermemişse de onlarda vururdu. O gece kâmil insanlar hijyen koşulları altında yatak hazırlardı. Temiz beyaz çarşaf konurdu. Gelini, damadı ruhsal ve psikolojik olarak hazırlarlardı. Gelin ve damat stresten uzaklaşmadıkça yakınlaşma olmazdı. Damat, geline özel bir hediye almışsa onu verirdi. Sabah çarşafı, gelinle gelen berbi ve köyün dedikoducu, meraklı kadınlarına gösterirlerdi. Bu gelenek seksenlere kadar vardı. Seksen ve doksan arası değişimler yaşandı ve iki binlerdebu kültüre yabancılaşıldı(KK.25).

Düğünün son akşamı damat ve gelin yalnız bırakılırdı. O gece musahip ve ben gider, çarşafı toplu iğnelerle sabitlerdik. Damadı da sırtına vurularak getirirlerdi. Sabah çarşafı halbura koyar, kadınları çağırır ve yemek yapardık. Gelenler halburun üstündeki mendili kaldırır ve bakardı. Biz ona 'yüz açımı' diyoruz, kızın şerefiydi ve çok ağırdı. Kimileri sabahında hayvan keser kimi de zerefet yapar, dağıtırdı. Çarşaf olmasa gelin, eşeğe ters bindirilir ve baba evine yollanırdı. Başarısız bir gecede ise ne zaman olursa diye zamana bırakılırdı. Şimdi otellere balayına gidiyorlar, yapan kalmadı(KK.27).

Düğünün son günü gelinin yanına, beline kuvvet olsun diye damadın sırtına vurulurdu(KK.23).

Düğün akşamı beli ve sırtı sağlam olsun diye damat sırtına vurularak getirilirdi. Evde berbiler durur, damat ve gelin odasında olur. Sabahberbiler çarşafı halbura koyar ve komşular çağrılırdı. Kadınlar gelir yemekler yenir ve halbura bakılırdı(KK.31).

Yüz açımını geleneğinin olmadığı yerlerde vardı ve bu gelenek yakın tarihte ve günümüzde çok nadir olarak görülse de genel olarak devam etmemektedir. Gelinlerin evlendikleri eşlerinin aile evine gelin gelmemesi, ayrı evde kalmasıyla azalmış olan gelenek, eğitim durumlarının iyileşmesiyle ve kentleşme ile yok olmuştur. Günümüzde ise evlenen çiftler maddi durumuna bağlı olarak balayına gitmekte veya kendi evlerinde baş başa kalmaktadır.

3.3. EVLİLİK SONRASI İNANIŞLARI VE UYGULAMALARI/ ZEWEJİYAENE RA TEPIYARİTÜELİ U İTİQATI

Eskiden kızlar, evlendiğinde damadın yaşadığı eve gelin gelmekte, damat ailesiyle yaşam sürmekteydi. Damat evindeevin işleri ve sorumlulukları yeni geline yüklenmekteydi. Geline 'gelinlik yapma' adı verilen uygulamadan dolayı ziyaretler, yeni evli çiftlere yapılmamaktaydı. Ziyaretler erkek evine kaynana ve kayınbabaya yapılmaktaydı. Köy yerleşim yerleri ve mezralarda düğün sonrası ziyaretler nadir yapılmaktaydı. Çünkü tüm köy ve civar köyler düğüne katılım gösterdiğinden ekstra bir ziyaret yapılmamaktaydı. Ziyarete musahip ve bir hafta sonra da kızın ailesi gelmekteydi. Gelinin ailesinden sadece annesi "gelini görmeye ve et yemeği kebab yapar, göme ve niyazla gelirdi"(KK.22). Gelinde evlendikten bir yıl sonra baba evine gidebilmekteydi. Baba evine gelen evin evli kızına 'zeyi' denmekte ve zeyi baba evine

geldiğinde eli boş gönderilmezdi. Hatta tüm tanıdık ve köylüler geline bir şeyler verirdi. *“Bir yıl sonrada kız baba evine giderdi. Ben bir yıl sonra babamın evine giderken çarşafımı giyip gittim. Bizim zamanımızda çarşaf vardı ama çarşafı sadece gelinler giyerdi. Gelin bir yıl bazen de on yıl çarşaf giyerdi”*(KK.22). *“Sonbaharda zeyiye aile evine gelirdi. Zeyiye geldiğinde derler ki; ‘evlenmiş başka köye gitmiş ve gözü baba evindedir’ bu nedenle ailesi ve köylüler ‘zeyiyema/zeyiyemiz’ geldi derler. Zeyiye gittiğinde de ona, durumu iyi olan herkes hediye verirdi. Köyde ‘bu bizim kızımızdır başka köye gittiğinde boş döndü demesinler’ denir. O yüzden zeyiyenin payı Gağanda ve sonbaharda hazırды*(KK.32).

Günümüzde çiftler, evlendiklerinde ayrı eve çıktıkları için evlilik sonrası ziyaretler çiftlere şahsen yapılmaktadır. Düğün sonrası balayına gitmeyen çiftlere bir hafta, on gün sonra, balayına giden çiftlere balayı dönüşü hayırlı olsun ziyareti yapılmaktadır.

3.3.1. GELİNLİK YAPMA/ VEYVE KERDENE

Eskiden Tunceli Zaza Alevilerinde evlenen çiftler, birbiriyle, büyüklerin yanında konuşmaz, çocuklarını sevemezdi. Bu büyüklere karşı saygısızlık olarak görülürdü. Bunun dışında evlenen kadının *‘gelin suskunluğu, gelinin yüzünün saklanması’*veya *‘gelinlik yapma/yapmak’* adı altında yüzünü sesini saklaması gerekirdi. Gelin suskunluğu, istemeden, nişandan ya da evlendikten sonra başlar ve ilk veya birkaç çocuktan sonra yüzünü açabilir ve konuşabilirdi. Bazen ömür boyu gelin suskunluğu sürmekteydi. Gelin suskunluğunda, gelin, erkek tarafından olan ve yabancı olan erkeklerle konuşamazdı. Evlendikten sonra belli bir süre sonra kaynana ile konuşa bilse de kayınbabası ile çocuğu oluncaya kadar konuşamaz, aynı sofrada oturamaz ve yüzünü göstermezdi. Kimi yerlerde evlenen kadın kocayıncaya kadar konuşmaz, ailenin erkekleriyle yemek yiyemezdi. Gelinler toplu aktivitelere, cenaze ve düğünlere katılmaz, katılsa da erkeklerle aynı ortamda olmazdı. Gelin evliliğin ilk yıllarında çocuklar, eşi aracılığıyla, omuz hareketleriyle veya *‘hişt, pışt, hıı ve hım’* gibi seslerle iletişim kurmaktaydı.

Gelinlik yapma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Ben çocuklarım oluncaya kadar yüzümü kapattım. Kayınbabamla ise hiç konuşmadım. Eşim askere gitti, geldi, çocuklarım oldu, ben on veya on beş sene konuşmadım. Onların yanında çocuklarıma bir şey olsa el uzatamazdım,

utanırdım. Kaynanam oğluna yemek yedirirdi ve yemek artarsa bana yemek verirdi. Evliliğim ilk zamanlarında ben yerde uyurdum eşim gelir beni yatağa taşır, yorganla örterdi. Eşim beni çok severdi. Şimdi her şey değişti, evleniyorlar kayınbabalarıyla kahvaltı ediyorlar. Kanun değişti ne edep ne hayâ kaldı(KK.4). Eskiden 'gelinlik yapma' vardı. Gelin susar ve yüzünü kapatırdı. Bu bazen bir sene bazen iki sene sürüyordu. Kayınpederinin yanında çocuğu olsun olmasın yüzü kapalı, konuşamaz ve yemek yiyemezdi. Gelin sesi gitmesin diye eşiyile de çocuklarla pek konuşamazdı. Evlendikten sonra da kimse ziyarete gelemezdi zati kayınbaba evinde kalırlardı(KK.5).

Gelin yüzünü ve sesini üç veya dört çocuğu oluncaya kadar saklardı. Kaynana ve kayınbaba ile konuşmazdı, ayıptı(KK.6).

Kaynana ile erken, kayınbaba ile çok geç konuşurdu. Suskunluk, gelinlik yapma vardı(KK.7).

Gelin yüzünü bir sene iki sene çocuğu büyüyünceye kadar saklardı. Benim burnum kapatmaktan yamuldu. Yüzümüz açıldığında tak vuruyorlardı yüzümüze 'neden o kadın ya da o adam yüzünü gördü' diyorlardı. Şimdi artık yok, bu vurmalar olmasa eski günler güzeldi. Ben bu yüzden çok çektim(KK.9).

Gelin suskunluğu ve yüzünü saklama istemedi başlar, çocuğu doğana kadar sürerdi. Gelin kimseyle konuşmazdı. Eşine adıyla hitap etmez, amcaoğlu veya dayıoğlu diye hitap ederdi. Evde kaynana ne derse o olurdu(KK.10).

Gelin yüzünü tülbentle kapatırdı. Gelin bir ay sonra yavaş yavaş açılırdı. Gelinin sesi kaynana ve kayınbabaya gitmezdi. Burada eskiden çok fazla gelinlik yapılırdı, bazıları da yapmazdı(KK.11).

Biz utanıyorduk, hiç konuşmuyorduk ve yüzümüzü kapatıyorduk. Erkeklerle yemek yenmiyordu. Düğünlerde cenazelerde erkeklerle yan yana olmaz, her şey ayrı ayrı olurdu(KK.13).

Gelinler bir müddet kimseyle konuşmazdı(KK.14)

Evlendikten sonra kimseyle konuşmaz, yüzümüzü saklardık. Ben iki üç sene gelinlik yaptım. Eşimle ailesinin yanında konuşmazdım(KK.15)

Eşim, benim babam vefat edene kadar sofrasına oturup yemek yememiştir. Sesini yüzünü saklardı. Gelinler, yaşlılar ve yabancılarla bir yıl konuşmaz, yüzünü saklardı. Çeşmeye gidince bile yüzleri kapalıydı(KK.16).

Gelinin yüzünü ve sesini saklaması ailelerin tutumuna bağlıydı. Genelde gelinler bir yıl yüzünü saklardı. Özellikle kayınbabadan saklardı. Çeşmeye giderken yüzünü kapatırdı. Nedeni ise dışarıda, yeni gelinler bakımlıydı kimse görüp yanlışlıkla bekâr sanmasın diye, ev içinde de gelinler evin yeni kızıydı, utanırdı. Biz buna 'gelinlik yapma' derdik(KK.19).

Gelinlik yapma evlendikten sonra başlardı ve kaynananın iznine bağlıydı. Geline damattan çok kaynana karışırdı. Dört beş sene kaynananın istemediği kişilerden yüzünü saklar ve konuşmazdı. Gelinin konuşmasına kaynana karar verirdi(KK.20).

Gelin düğünden sonra bir süre akrabadan, büyüklerden yüzünü saklar, kapatırdı. Köyde büyükten küçüğe kimseye görünmezdi. Erkek tarafından olan ve yabancı olan erkeklerle konuşmaz, susardı. Sadece kocasıyla konuşabilirdi. Kaynana belli bir süre sonra gelinle şakalaşmaya başlar ama her lafı da söylerdi(KK.21).

Nişanlandıktan sonra gelin yüzünü ve sesini saklardı. Gelinin erkeklerle konuşmaması yüzünü göstermemesi ömür boyu sürerdi. Eşi ne derse o olurdu. Hem kayınbabaya hem eşine gelinlik yapardı. Yanlarında konuşmaz, yemek yemez ve oturmazdı. Ayrıca büyüklerin yanında çocuğunu sevemezdi. Gelinle muhabbet edilmez, hizmetçi gibi kullanılırdı(KK.23).

Gelin, erkek tarafının erkekleri, yabancı erkekler, kayınbaba ve kaynana ile konuşmazdı, yüzünü de saklardı. Gelin hiçbir erkekle konuşmazdı. Ben beş altı ay kaynanamla, on sene kayın babamla konuşmadım. Ama gelinler ile hemen konuştum, kaynaştım(KK.24).

Gelinlik yapma ailenin yapısına ve tutumuna bağlıydı. Kayınbabalar şefkatlidir. Kaynanalar ise eşleriyle ne yaşamışsa onu geline yansıtırdı. Eskiden gelinler yüzünü kesinlikle açmazdı, aile içinde bile yüzü kapalıydı ve erkeklerle sofraya oturmazdı. Evin içinde evde olan kızlar ve kaynana ile konuşabilirdi. Gelinin suskunluğu kırk yaşına kadar sürerdi(KK.25).

Gelinler olarak sesimizi yüzümüzü saklarlar. Buna 'gelinlik yapmak' denir. Kaynana ve kayınbabanın yüzüne çıkmazdık, yüzümüz kapalıydı. Kaynatam yani kayınbabamla ölene kadar konuşmadık. Ya hareketlerle anlaşırdık ya da kaynanama söylerdim o kayınbabama söylerdi. Gelinle damat, kaynana,

kayınbaba hatta hiç kimsenin yanında yan yana gelmezlerdi. Gelin damada hitap bile etmezdi(KK.27).

Gelin kimsenin karşısına çıkmazdı. Ben kaçtığım için kaynanamla aram iyiydi(KK.29).

Gelin istemeden sonra yüzünü kapatır ve ses etmezdi. Bu anlam olarak tek erkeğe ait değildir. Gelin, büyüklerin, kaynana ve kayınbaba yanında yemek yemez, sessiz kalırdı. Bu kadına eziyetti. Gelin ilk ve üç dört çocuk arasında zamanla konuşurdu. Yoksa çocuklarla haberleşirdi. Benim bir yengem babamdan yüzünü ve sesini saklardı. Biz çocukluktan yeni çıktığımız zaman babama ‘yengem neden konuşmuyor, hep başını sallıyor, dili yok mu?’ diyordum sonra bir gün babam yengeme ‘üç dört çocuğun var, tülbent mi kalmış, yapma’ dedi. Benim yengem ömür boyu babamla konuşmadı. Ama ben öyle değildim, gelinlerim ve kızlarım aynıdır. Zati biz o çağlara yetişmedik ama gelin suskunluğu vardı(KK.31).

“Gelinin ‘suskunluk’ geleneği, evlenen genç kadının dilin saklanması, küçük çocuklar, yaşıtı genç kızlar ve gelinler ile kocası dışında kimseyle konuşmaması, dilsiz kalması, sorulan sorulara ‘üff’ veya ‘c(ts)ıt’ şeklinde basit ünlemler dışında ve el, omuz hareketleri gibi vücut dili ile cevap vermesi olarak açıklanabilir”(Demirdöğen, 2020, s. 351).Gelin suskunluğu veya gelinlik yapma ve süresi, aile tutumuna bağlıdır. Gelinin eşi, kayınbabası özellikle kaynanasının tutumuna bağlı olarak yüzünü ve sesini saklamaktadır. Yüz ve ses saklama nedeni gelinin yeni geldiği evde utanması, saygıdan dolayı ses çıkarmaması ve ayıp görülmesinden kaynaklanmaktadır. Gelinlerin yüzü görüldüğünde veya sesi duyulduğunda uyarılmaktadır. Gelinlik yapma geleneği uzun dönemler sürmüştür. Günümüzde nadir olarak köylerde görülse de bu gelenek kadınların eğitim, çalışma hayatı ve ayrı evlerinin olmasından dolayı uygulanmamaktadır.

3.3.2. BOŞANMA/JÜVİN CA VERDAENE

Evlenme kararını kişiler veya aile karar verdikten sonra geri dönüşü yoktu. Çiftler nişanlandıktan sonra evlilik yolundan geri dönüş olmamaktaydı. *“Genel olarak kırsal kesimde karı-kocanın ömür boyu birlikte yaşamı geleneksel bir olgudur ve boşanma hoş karşılanmaz”* (Demirdöğen, 2020, s. 333). İki aile arasında çok ciddi sorunlar oluşmadığı takdirde evlilik süreci tamamlanmaktaydı.

Evlilik sürecinde sorun olduğu zaman pirlere gidilmekte ve sorunlar hal edilmekteydi. Önceleri çiftler arasında, çocuksuzluk, geçimsizlik olduğunda erkekler ikinci eş getirebilmekte, kadınlar ise ikinci eşle yaşamayı kabul edip boşanamamaktaydı. Sonraları çiftlerin birbirini görmeden, tanışmadan ya da birbirini gördükleri ve evliliği kabul ettiği evliliklerde ısınamamak, sevgi besleyememekten veya kaynana baskısına dayanamadıklarından nadir olarak ayrılıklar oluşmaya başlamıştır.

Evlilikten vazgeçme ve boşanma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Nişanlandıktan sonra ne evlilikten vazgeçilebilir ne de evlenince boşanma olurdu. Kimse boşanamazdı(KK.5).

Eskiden boşanma diye bir şey yoktu. Bir defa evlilik olurdu ve öyle kalınırdı(KK.6, KK.9).

Önceleri boşanma olmazdı çok ayıptı. Şimdi iki veya üç ay ya da bir iki sene sonra ayrılıyorlar(KK.7).

Boşanma o kadar zordu ki, yasak gibiydi. O zamanlar bizim toplumda şiddet, aldatma yoktu. Her hangi bir sorun olduğunda pir halederdi. Pir köyü ziyarete geldiğinde evleri de ziyaret ederdi. Ev ziyaretinde tüm aile dara durur ve dua alır. Duada anne, baba ve çocuklar dışında kimse olmaz. Pir aileye 'bana iletceğiniz bir durum veya söyleyeceğiniz bir şey var mı?' diye sorar. Kadın Pir'e 'Pir'im müsaade edersen' der. Pir de 'buyur kızım' der. Kadın 'Pir'im her şey çok güzel gidiyor, Allah'tan başka kimseye muhtaç değiliz. Ama eşim şu şu konularda bana haksızlık ediyor, yanlış yapıyor. 'diyor veya erkek, pir'e 'eşim bazen beni kırıyor, dinlemiyor, dediğimi yapmıyor ve tartışıyoruz. Bu durumdan çocuklar rahatsız oluyor' diyebilirdi. Bu şekilde kadın ve erkek sorunlarını hal eder diyebiliriz. Ama bu yüzde yüz değildir. Çünkü kadınlar erkeklerin etkisinde çok kalırdı, utanırdı dile getirmezdi. O zamanlar edep vardı. Korkudan değil ama görgüden kadın 'ben pire eşimi nasıl şikâyet ederim, evin içini nasıl anlatayım' derdi. Bazı kadınlar ise pire özel bir konu konuşacağım der ve pir talibiyle konuşur, sorunu hal ederdi. O zamanlar sorunlar bu şekilde çözüldü ve çok güzeldi(KK.8).

Evlilik için karar verildikten sonra bile evlilikten vazgeçemezdin. O zamanlar boşanma da yoktu, yerine ikinci eş vardı. Yani çocuğu olmuyorsa ya da kadın sorunlu ise ikinci eş alınırdu(KK.10).

Eskidende boşanma vardı ama şimdi ki dönem gibi değildi. Şimdi evleniyorlar iki gün sonra boşanıyorlar(KK.12).

Bizde boşanma yoktu, namus dışında her şey affedilirdi(KK.13).

Çiftler anlaşamıyorsa zorlama yoktu, boşanırlardı(KK.15, KK.16).

Bizde boşanmaya 'kerti tever' denir. O dönemlerde ataerkil yapı daha fazlaydı. Boşanma değil de evden kovulma, baba evine gönderilme olurdu. Bunun nedenleri; kadın geçimsiz biriyse, çocuğu olmuyorsa kuma getirilir ya da adam eşine ceza vermek istiyorsa kuma getirirdi. Bu durumda da kadına 'ya kal, ya git' denirdi. Kadında bu şekilde baba evine giderdi. Sonraları ise çiftler evlendikten sonra birbirini sevmedikleri zaman kadının gitmesine izin verilirdi(KK.19).

Boşanmaların çoğu kaynana baskısından olurdu ve boşanmanın bir mahsuru yoktu(KK.20).

Evlilik yoluna girildiğinde aileler birbirine kırıldığında evlilikten vazgeçebilirlerdi. Evlendikten sonra ise, çok eskiden boşanma yoktu, kadın şiddet görse, dayak yese hatta her tarafı morarsa durumuna bahane bulurdu. Kadın 'kapiya veya duvara çarptım' gibi şeyler söylerdi. Şimdi ise birlikte geziyor, eğleniyorlar ama boşanıyorlar(KK.21).

Eskiden boşanmak çok ayıptı. Sadece kadın çocuk getirmediği zaman boşanma olurdu(KK.22).

Evlilik yolunda vazgeçme olmaz ve boşanma çok büyük ayıptı. Boşanma arak erkeklerde, ikinci eş getirme vardı. Kadınların ikisi de beraber yaşamak zorunda kalırdı. Kadın ise boşanamazdı. Şimdi erkeklerin gözü açılmış ve kızlar bilinçli o nedenle boşanabiliyorlar(KK.23).

Ne çile çekersen çek boşanamazdın. Boşanma hiç yoktu(KK.24).

Aile referanslı evlilikler olduğu için evlilikten vazgeçilmezdi. Ben hiç görmedim. Boşanma ise olumlu karşılanmaz, tüm kanallar boşanma olmamasında ısrar ederdi. Şimdi Tunceli'de birliktelikler ve evliliklerin çoğu problemlidir. Toplumda kişiler kendi ile yabancılaşmıştır(KK.25).

Nişanlandıktan sonra evlilikten vazgeçemezsiniz. O zamanlar 'Kara çarşafı giirdiğin evden beyaz kefenle çıkarırsın' denirdi. Evlilikte ağır bir şey yaşanmadığı takdirde boşanma olmazdı. Kimse kolay kolay boşanamazdı. Eğer namusla ilgili bir durum olursa, bir edepsizlik olursa boşanma olurdu. Sonraları eşler evlendikten sonra birbirlerine ısınamadıklarında, sevemediklerinde ayrılırlardı. Bu ayrılık nadir olurdu. Eskiden altmış yıl beraber yaşarlardı. Şimdi geziyorlar, iki veya üç sene evli kalıp sonra ayrılıyorlar(KK.27).

Boşanma ayıptı ve yoktu. Eskiden kimse boşanmazdı. Nikâhikrardır, söz vermektir ve açıklıkta, yoklukta, hastalıkta ve her koşulda eşinle kalacağına Kurân-ı Kerim'e el basıp yemin etmektir. Yanlış yapanın boynuna Hz. Ali'nin sır Zülfükar'ı boynuna iner. Şimdiki evliler anlaşmasa, geçimsizlik olursa ve ekonomisi iyi gitmese boşanıyor(KK.31).

Tunceli Zaza Alevilerinde geçmişte 'kara çarşafı girilen evden kefen ile çıkma' görüşünden dolayı boşanmalar kabul görmemekte, ayıp, günah hatta yasak gibi görülmekteydi. Çünkü nikâh söz vermektir ve sözden dönülemezdir. O dönemler boşanma yerine 'kerti tever' denmekte ve boşanma kadının baba evine yollanması olarak görüldüğü gibi nadir olarak boşanmaları evlilik gibi normal gören ailelerde vardı. Günümüzde boşanma, anlayışla karşılanmaktadır. Evliliklere çiftler karar verdiği gibi boşanmaya da çiftler karar verebilmektedir. Ailelerin olumlu girişimleriyle boşanmadan vazgeçme yoluna girebilmektedir. Eskiden evli çiftler, ailelerden izinsiz evlilikleri ile ilgili karar alamamaktaydı. Günümüzde ailelerin evliliklere etkisi, sadece görüş bildirmek ve çiftlere destek vermeye dönüşmüştür.

3.3.3. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM/QISIMO ÇARİNE

4. ÖLÜM/MERDENE

Ölüm dönemi, doğum ve evlenme gibi içersindebirçok inanç ve pratik oluşturmuştur. Süregelen zamanda bu inanç ve pratikler, göç, başka toplumlarla etkileşim, ekonomik ve iklim koşullarına maruz kalarak mana olarak aynı duyguları taşımakta lakin uygulama ve işlem olarak küçük farklılıklarla günümüze gelmiştir. "Ölen kişiye saygı ve ona karşı son görevi yerine getirme açısından bakılan bu işlemler yörede "Hakka yürüdü" "ocaktan geçti" diye tanımlanır (Parlayan, 2012, s. 49). Ölüm tıpkı evlilik ve doğum gibi 'Allah'ın emri' olarak görülmektedir. Ölüme

ve onun getirdiği acıyı hafifletmek için farklı inanışlar oluşmuştur. Zaza Alevilerinde,kişi vefat ettikten sonraruhunun ilk donunda ne şekilde yaşam sürmüş ise ikinci donunda o şekilde tekrardan dünyaya geri döneceği inancına sahip olanlar ve 'Ahiret inancına'da sahip olanlar ölümün bir son olmadığına inanmaktadırlar.Ölüm ritüellerinde diğer geçiş dönemleri gibi komşuluk yardımı ön plandadır. Kapı komşuları hem hizmet etmekte hem de sünnet ve düğün gibi etkinliklerde olduğu gibi konak hizmetini de üstlenmektedir.

Ölüm ile ilgili inanç, adet, törenler ve davranışları üç bölümde incelenecektir. Bunlar; ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrasıdır.

4.1. ÖLÜM ÖNCESİ/MERDENE RA RAVER

İnsan yaşamında ölüm,acı ayrılıktır, lakin bir son değildir. Tunceli Zaza Alevilerinde ölüm,Ahiretinancına sahip olanların cennet ve cehennem inancından dolayı son görevlerini yerine getirme duygusu ile ruhun farklı bir donla geleceğine inançta ruhun ölmeyeceği inancı olduğundan bir son olarak görülmemekte ve ruhu yolculamak için bir takım uygulamalar yapılmaktadır.Ayrıca ölümden korunmak için bazı inançlar vardır. İmamın telkinde arkasını dönmesi inancı ve vefat edenle söğüt dalı konması inancı mevcuttur. Çakmak ve Eladı(Çakmak ve Eladı, 2020, s. 22)'ya göre söğüt ağacı, gölgesinin ve serinliğiyle, uzun ömürlü oluşuyla ve dayanıklılığıyla bilinmesi ile aileden peşi sıra çabuk ölümler olmasın diye vefat edenle gömülür.

Tunceli Zaza Alevilerinde eskiden imam telkin verdiğiğinde arkaya baktığında birinin öleceği inancı vardır. Bu inançtan ötürü mezarlığa kimse gitmemekteydi. Özellikle kadınlar katılmamaktaydı. *“Eskiden yıkamaya ve mezar kazmaya dört beş kişi katılırdı. Bu kişiler vefat edeni yıkar ve gider defnederdi. Ev halkı da evde ekmek ve yemek yapar mezardan gelenler yemek yerdı. Kadınlar mezarlığa gitmezdi. Şimdi ise herkes gidiyor. Bizde bir inanç var mıle Kurân okurken arkasına bakarsa biri ölürdü. O yüzden biz mezarlığa gitmezdik. Şimdi herkes mezarlığa gittiği için ölümler arttı(KK.13).*

Ölümden korunmak için yapılanlar gibi öleceğin günü veya zamanı bilme ile ilgili inançlarda vardır. Ölüm zamanı veya şekli âlim kişilerde ayan olabilmekte diğer kişilerde rüyaların yorumlamasıyla öğrenilmektedir. Özellikle Hızır Ayında tutulan oruç sonrası görülen rüyanın yorumlamasından öğrenilirdi. *“Kişi, rüyasında evliya gördüğü zaman öleceğini bilebilirdi. Ama herkese nasip olmazdı”(KK.2).*Hızır Orucunda orucun son günü veya üç günü su içmeden uyunduğunda su ile ilgili rüya

görülür. Bir adam rüya da su içerken biri içtiği suya sürekli saman koyuyormuş. Adam ne kadar su içmek istese, suyuna hep saman konuyormuş. Adam uyandıktan sonra dedeye gitmiş ve dede tabirinde ‘ilerde evlense de, çocukları olsa da vurularak ölecek’ demiş. Adam gerçektende vurularak ölmüş. Yani suyu kim veriyorsa ya da su ile ne yapıyorsa gören kişinin hayatlarına o yansır’(KK.20).Hızır Orucunda son gün su içilmeden uyunmakta ve uykuda görülen rüyada kişinin geleceği görülmektedir. Bu gelecek evleneceği kişi olabileceği gibi vefat şekli veya vefatını çağrıştıran görüntülerden de oluşmaktadır.

4.1.1. ÖLÜMÜ HATIRLATAN BELİRTİLER/ÇİYÊ KE MERDENE ANÊ VİR

Kişi kendi tarafından ya da çevresinden kişilerin fark etmesiyle ölümü düşündüren önbelirtiler gösterir. *“RaaHaqi’ye göre ölüm, canın Hak’a tesliminden otuz gün önce başlar. ‘İnsan’, Hak tarafından bahşedilmiş otuz özellikle yaratıldığından, prensip olarak her gün bir özellik bedeni terk eder. Otuzuncu gün ise ruh bedeni terk eder”(Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 39). Ölümün ön belirtilerinden otuz gün öncesinde kişiye ayan olması dışında hayvan davranışları, meteorolojik olaylar, kişinin fiziksel yapısında değişiklikler ve davranışları ile anlaşılmaktadır.*

Ölümü düşündüren belirtilerle ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Ölmeden önce insanın göz rengi, bakışı değişir. Sürekli etrafı izler, uzun uzun duvarı, tavanı izler. Son anlarda da konuşmak ister konuşamaz. ‘dili kırılmış’denir.Sonra da kişi ruhu teslim eder(KK. 20).

Kişi ölmeden otuz gün önce öleceği anlaşılır. Bu durum herkese ayan olmuyor(KK. 25).

Kişinin vefat edeceği hayvanlar üzerinden de anlaşılmaktadır. *“Karga, birinin kapısının üstünde öterse o evden ölü çıkar. Baykuş ve köper sesinde ise biri hastalanır” (KK.25). Aynı zamanda yıldız kayması da birinin vefat edeceğini gösteren belirtilerdendir.*

4.1.2. ÖLÜM ANI İÇİN HAZIRLIKLAR/SİRÊ MERDENE DE HAZIRLIX KERDENE/VİNİTENE

Ölüm her canlının yaşam yolunun sonudur. Bu son hastalık, kaza, yaşlılık gibi nedenlerle gelmektedir. Ölüm sebepsiz değildir. Kaza, hastalık gibi nedenler dışında, kişi aniden vefat ettiğinde tıbben açıklaması olduğu gibi halk arasında ‘*ömrü bu kadarmış, Haq yanına aldı*’ denir. Sebep bulma nedeni geriye kalanların acısını hafifletmektir. Vefat edecek kişi için ise yaşamın son anlarında kişi yatağında rahat ettirilir. Kişinin bilinci yerindeyse kendi söyler ya da son istekleri, vasiyeti varsa sorulur.

Kişinin vefat edeceği bilindiğinde veya vefat ettiği an aile bireyleri vefat eden kişinin kişisel temizliğini yapar.

Ölüm anı hazırlıklar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kişi vefat ettiğinde kimseye haber vermeden ayak tırnakları kesilir, takma dişi çıkarılır ve etek tıraşı yapılır. Tıraşı aile yapar, vefat eden erkekse erkek kardeşi veya oğlu, kadınlarda yine aileden olan kadınlar yapar(KK.20).

Her şeyden önce tırnaklar, yaşlıların tüm vücudu kontrol edilir. Yaşlı ve yatalak olmak kötüdür. Tüm vücutları kontrol edilir tıraşları yapılır(KK. 21).

Vefat etmeden önce veya ettiği zaman tırnakları kesilir, temizliği yapılır. Temiz doğdu temiz toprağa verilsin inancı vardır(KK.31).

Kişi vefat etmeden ya da kişisel temizliği yapıldıktan sonra “*vefat eden kadınsa kadınlar, erkekse erkekler çağrılır(KK.25)*”. Ayrıca kişi “*vefat etmeden hoca çağrılır ve hoca dua eder*” (KK.5, KK.22). “*Başında yasin okunur*”(KK.16). Çağrılan hoca; imam, dede veya mîleolur. İmam, yakın bir tarihte bu ritüellere katılım göstermeye başlamıştır. Dede; Alevilikle ilgili bilgilere sahip kişidir. Mîle; Tunceli’de sonraları imama da mîle denilse bile, aslında Mîle; cenaze ve farklı ritüellere katılıp yönetebilen kişidir. “*Cenaze erkânıyürüten kişilere Mîle denir. Mîlenin ocak zade olması gerekmez. Mîle’nin, cenaze erkânını yürütmesi ve inanç konusunda da vasıflı olması beklenmektedir. Bilgiye sahip olmanın yanı sıra saygınlık da Mîle’de aranan şartlardandır. Mîle olmak isteyen kişi mevcut bir Mîle’nin yanına gider ve o da bu isteğini bildirir. Bunun üzerine mîle düşünme süresi ister. O bu süre zarfında, mîle adayı hakkında cemaatteki durumu ve saygınlığı konusunda araştırma yapar. Verilen*

süre dolduğunda mîle adayına cevap verilir. Mîle adayının talebi olumlu karşılanmışsa kendisine ortalama üç yıl sürecek bir eğitim verilir. Bu süre içinde mîle adayına, cenaze erkânında okunan Kur'an sûreleri başta olmak üzere, cenaze ve inanç ile ilgili bilgiler verilir”(Hüseyin Çakmak, 2020, s. 35).Mîle, imam gibi diyanet tarafından görevlendirilmez.Vefat esnasında dede, imam veya mîle çağrılmamışsa “ailesi sabaha kadar dua eder ve ağlar”(KK.31).

Günümüzde sağlık kuruluşunda kişi vefat etmediyse, aile hekimi veya bir hekimin huzurunda netice alınmakta, ölüm raporu hazırlanmakta, ölüm haberi duyurulupve aile yalnız bırakılmamaktadır. Köy yaşamında neredeyse tüm köy evin önünde toplanmaktadır. Şehir yaşamında da tanıdıklar ve yakınlar aileyi ve kişiyi yalnız bırakmamaktadır. Vefat eden kişinin başında mum yakılması inancından eskiden ölüm ritüellerinin tümüne yetecek kadar çıra/çıla hazırlamaktaydı. Vefat edenin yakınları ve köydeki kadınlar sabaha kadar çıla yapmaktaydı. Çıla kullanılan ve kullanılmayan bezlerden yapılırdı. Bu bez genelde patiska türevi yogan yüzünden oluşurdu. Bezler eritilmiş tereyağına batırılır, yağdan çıkardıktan sonra kullanıma hazırdır.

4.2. ÖLÜM ESNASI/SİRÊ MERDENE

Kişide, ölümünün kesinleşeceği belirtiler başladığında vücudunun renk değişimi, soluk alıp-vermemesinden ve kalbinin atıp atmamasından ruhunu Hakk'a teslim ettiği anlaşılmaktadır. Kıyafetinin boğaz kısmı yırtılmakta ve çenesi bağlanmaktadır. “Her ne kadar nefes alıp verme işlemi durmuşsa bile ruhun en düşük derecesi olan helm/Ruh hala bedendedir. Helm bedeni terk etmediği sürece ölüm tamamlanmış olmaz. Raa Haq'a göre helm gırtlak ile göğüs arasındadır” (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 40). Bu nedenle yaka yırtılmaktadır.

Yakayı yırtmak ve çene bağlamak ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Elbisesinin önce boynu yırtılır. Bıçak kullanılmaz elle yırtılır. Çıplak bir şekilde üstü örtülür. Çenesi bağlanır(KK.5).

Kıyafetin yakası yırtılır ve çenesi bağlanır(KK.6, KK.11).

Kıyafetin boyundan boğaz kısmı yırtılır(KK.9, KK.18, KK.19, KK.21, KK.28, KK.32).

Öldüğü zaman çenesi hemen bağlanır(KK.14, KK.18, KK.31).

Çenesi bağlanır(KK.16).

Çenesi patiska ile bağlanır, kadında eşarpla bağlandığı da olur(KK.25).

Çenesi beyaz renkli bir parça ile bağlanır(KK.19).

Vefat ettiği esnada çene bağlanır ve ayak başparmakları kırmızı iple bağlanırdı.

Kırmızı ip yıkarken çözülür ve onunla mezara gömülür(KK.20).

Öldüğünde yaka yırtılır, bedeni sıcakken çenesi ve ayakları bağlanır(KK.28).

Boyun kısmı direkt yırtılır.Vefat anında ölenin ağzı açık kalmasın diye çenesi bağlanır(KK.32).

Çakmakve Elaldı (Çakmakve Elaldı, 2020, s. 40)'ya göre vefat edenin boynundan göğsüne kadar yırtılmasına 'gire cherkerdene' denilir.Vefat edenin, yakasının yırtılmasından sonra vefat edenin çenesini düz tutmak ve ağzını kapatmak için çene bağlanmaktadır. Çene, yaka yırtılmasından sonra ayak baş parmağı ile aynı anda bağlanmaktadır. Çene eşarp veya bez ile bağlanırken ayak baş parmakları iple bağlanır. ayrıca elleri, sabit durmuyorsa göğüs hizasında elleri birbirine bağlanmaktadır.

Ayakların bağlanması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:
Ayakları bağlanır ve gerektiğinde de elleri durmuyorsa elleri de bağlanır.Ayak parmakları kırmızı beyaz iple bağlanır(KK.5).

Ayak baş parmakları kırmızı, beyaz iple bağlanır (KK6, KK,11, KK.18).

Ayaklarını düzeltmek için ayak parmağına kırmızı beyaz ip bağlanır. İpler, yıkamada çıkarılır ve atılır. (KK.9).

Ayak baş parmakları bağlanır(KK.13, KK.25).

Ayaklar düzgün olduğunda bağlanmaz, ayakları düzgün durmadığında bağlanır(KK.14).

Ayakları bağlanır ve yıkamada ipler atılır.Renk önemli değildir(KK.16).

Ayakları kırmızı ve beyaz iple bağlanır, ipler atılır(KK,18).

Ayaklar beyaz bezle bağlanır. Yıkamada atılır(KK.19, KK.28).

Kırmızı iple ayakları bağlanır(KK.29).

Ayaktarkırmızı beyaz iple bağlanır ve yıkamada atılır(KK.21).

Vefat eden kişi, kasılır ve bacakları, ayakları düz bir pozisyonda değilse, vücut sıcakken bacakları, ayakları düzeltilmektedir. Ardından ayak başparmakları genel

olarak kırmızı ve beyaz renkli ipler ile bağlanmaktadır. Kırmızı ve beyaz renkleri Hz. Fatma, Hz. Hüseyin, Hz. Hasan, Hızır ve Kureyşin kurtlarına atfedilerek sembolleştirilmiştir.

4.2.1. ÖLÜNÜN HAZIRLANMASI/MERDÊ HAZIR KERDENE

Kişi Hakk'ayürüdüğü zaman, yapılan işlemler genelde kişinin bedeni ve ruhu içindir. Kişi vefat ettiği an onu öte dünyaya veya yeni donuna hazırlamak için yapılacak ritüellerin ilk hazırlıklarına başlanılmaktadır. Bu hazırlıklar vefat eden kişinin, ölünün kıyafetlerinin tamamı ya da bir bölümün çıkarılmakta, kişinin üstü, öncelikli olarak yeşil, beyaz veya renkli temiz çarşaf ile örtülmektedir. Vefat eden kişinin bedeni, evin müsait bir yerinde kibleye-güneşin doğduğu yöne çevirip bekletilmektedir. *“Vefat eden kişinin öncelikle çenesi bağlanır, yere konulan bir yatağa üstü yırtılarak üstündekiler çıkarılır. Sonra ayakların başparmakları birbirine bağlanır. Eller karnının üstüne konularak üzeri örtülür. Karnına bir bıçak ya da demir nesne konur”* (Demirdöğen, 2020, s. 374). Bekleme süresi en az bir gün olmakta, sonraları ikinci olmadığı müddetçe defnedilmektedir. Vefat eden kişinin, gözleri kapatılmakta lakin gözlerinin kapatılmıyor olması, yolunu gözlediği biri oluşuna yorulmaktadır. Yolu gözlenen kişi geldiğinde kapatmakta, gelemiyorsa adı söylenilerek vefat eden kişinin gözleri kapatılmaktadır.

Gözlerinin kapatılması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Herhangi biri elini vefat edenin gözlerine sürer ve kapatır(KK.6).

Vefat edenin gözleri kapatılmalıdır. Gözleri açık ölene 'yolunu gözlediği biri var' denir ve gözlerini yolunu gözlediği kişi kapatır. Eğer o kişi gelemiyorsa yakınları 'Allahumme salli ala Seyyidine Muhammet' der ve kapatır(KK.16).

Hoca kapatamadığında aileden yolunu gözlediği veya özlediği kişi gelir kapatır(KK. 19).

Meftanın gözleri sevdiği kişi uzakta olduğunda açık kalır. Sevdiği kişi 'ben geldim, gözüün arkada kalmasın' der ve kapatır(KK.20).

Gözünü açık olduğunda 'sevdiği uzakta'derler. Gözünü ya sevdiği gelir kapatır ya da görmediği kişi anılır ve 'bu onun elidir' der ve kapatılır(KK.21).

Vefat anın da kim varsa o kapatır(KK. 25).

Gözün kapanmaması sinirlerle alakalıdır. Gözü kapatılmalıdır, yoksa 'gözü açık gitti' denir(KK. 32).

Göz kapatılması, ölüm anında kapatıldığı gibi yıkamaya kadar açık kaldığı da olmaktadır. Hoca veya aileden gelen birinin kapatması gerekmektedir. Göz açık kaldığında geride görmek istediği biri kaldığına inanılır. Gözleri kapatıldıktan sonra boy ölçüsü alınmaktadır. “*Kırmızı ve beyaz ipler birbirine dolandıktan sonra bu iple de meyyitin boy ölçüsü alınır. Bu ipler kırmızı ‘Duzgi/Güzgün Baba’ yı, beyaz ise ‘Xızır/Hızır’ ı temsil eder*” (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 40).

Boy ölçüsü ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

İple boy ölçüsü mezarın boyutu için alınır. O ip uzunluğu kadar mezar yapılırdı(KK.5).

Eskiden metre olmadığından boyu iple ölçülürdü. Genelde iki metre on santimdir(KK.16).

Kefen hazırlamak için ölçülürdü sonrasında da ip atılırdı(KK.18).

İple boy ölçüsü, tabut yapmak için alınır ve sonra çöpe atılır(KK.19).

İple boy ölçüsü alınır ve atılmaz. Sıratla onunla geçer inancı var(KK.25).

İp ölçüsü alınır ve mezara onunla gömülür(KK.28).

Tabut boyu için alınır ve onunla gömülür(KK.29, KK.32).

Vefat eden kişinin iple boy ölçüsü; kefen, tabut ve mezar boyu için alınmaktadır. Bu ip sadece ölçü için alınıp atıldığı da, diğer dünya da vefat edene yardımcı olacağına da inanç vardır. Eskiden kişi vefat ettikten sonra bir gün evde bekletilmekteydi. Bekletme nedeni, uzakta sevdiği birinin olması ve kışın çetin geçmesinden kaynaklanmaktaydı. Ayrıca güneş battıktan sonra defnedilmemeve vefat edene fazla gün verdiği inancı vardır. “*Cenaze ikindi vaktine sarkmaksızın gömülmeye çalışılır. Bu durumun temelinde yatan düşünce şudur: gün batımına doğru ruhlar katarlar halinde yola çıkarlar ve güneşin son ışıklarının kendilerine ulaştığı mekana doğru giderler. Bu yolculuk sırasında ruhlar zahir alemdeki akrabalarının ağlama seslerini duyarlar. Bu sesi duyan ruh, yoluna devam edemez ve kervandan kopar; geceyi yalnız başına korku içinde geçirir*” (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 20).

Defnetmeme ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Güneş battıktan sonra vefat olursa bekletilir, gömülmez(KK.5).

Bir gün bekletilir. Hemen gömülmez (KK.6).

İkinci vakti vefat etmişse akşam gömülmez. Bir gün bekletilir(KK.10).

Uzakta yakını varsa bekletilir, yoksa aynı gün veya ertesi gün defnedilir(KK.11).

Ermişler ve vasiyet edenler bir gün bekletilir. Hasan Efendi vefat etmeden vasiyet etmişti 'beni bir gün evde bekletin' diye(K.14).

Vefat eden muhakkak bir gece evde bekler(KK.16, KK.32).

Çocukları ve yakınları uzaktaysa kişi bekletilir. Gece vefat ettiğinde de bekletilirdi(KK.18).

Eskiden uzun kış olduğunda en fazla iki gün bekletilirdi. Diğer zamanlar kokmasın diye erken gömülür ama yinede serin yerde en az bir gün bekletilirdi(KK.19).

Eskiden insanlar dua ederken, 'zemanazediyeto do' yani 'fazla günüm senin olsun' derdi. Fazla günün ne olduğunu sordum, 'fazla gün öldükten sonra evde kaldığın gündür' dediler. Keder köyünde Zeynel dede var, kardeşleriyle gelip saz çalar ağıt yakardı. Ağıtlardan sonra bir şiir okurlardı;

'Şu dünya da bir ev yaptım, ne kapısı var ne camı, penceresi,

Bir gömlek diktirdim, ne yakası var, ne cebi,

Şu dünya da üç derdim var; biri ölüm, biri ayrılık, biri yoksulluk.'

Sonra üçü birden 'ille yoksulluk, ille yoksulluk' derlerdi. Bende sordum 'nedir bu ' diye. 'Ölüm Allahın takdiri ilahidir, alışır. Ayrıldıktan sonra ayrılığa da alışılır. Ama yoksulluk unutulmaz, devamlı çekilir(KK.20).

Uzakta yakını varsa kişi bekletilir(KK.21).

Kaçta vefat ederse etsin mutlaka bir gün evde bekletilirdi(KK.25).

Akşam veya gece vefat ettiğinde sabah olması beklenir ama uzakta yakını varsa iki, üç gün evde beklerdi(KK.28).

Normalde bir gün bekletilirdi, uzakta yakını varsa daha fazla bekletilirdi(KK.29).

Vefat edenkişi, evde bekletildiğinde serin bir yerde bekletilmektedir. Evde, yattığı odada, ortak kullanılan odanın bir köşesinde veya odanın ortasında bekletilirdi. Kış mevsiminde evin sobasız yerinde, yazın dışarıda ağaç altında bekletilirdi.

Evde nerde bekletilmesi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Evin içinde serin bir yerde bekletilir ve çıra yakarlar. Komşular gelir sabaha kadar beklerlerdi(KK.5).

Evde serinlikte bekletilirdi(KK.6, KK.9, KK.11, KK.28, KK.29, KK.32).

Serin yerde bekletilirdi, kış mevsiminde evin içinde bekletilirdi(KK.10).

Oda temizlenir, evde bekletilirdi. Temiz yerde beklemesi gerekirdi(KK.16).

Kışın evin serin yerinde beklerdi. Hava sıcaksa serin hava verilirdi(KK.18).

Güneşin görmediği bir yerde bekletilirdi. Toprak evler serindi, yaz kış içerde bekletilirdi(KK.19).

Evin içinde, oturma odasında güneşin doğduğu yere doğru bekletiriz(KK.20, KK.25).

Evler sobalıydı, gece dışarıda bekletirdik. Diğer zamanlarda odasında veya ağaç gölgesinde bekletilirdi(KK.21).

Evin önünde, avluda bekletilir, insanlar etrafında toplanırdı. Evin içinde bekletildiğinde de uygun bir yerde beklerdi(KK.31).

Vefat eden kişi, evde bekletildiğinde, beklediği yerin temiz ve güneş görmeyen bir yer olması gerekmektedir. Evde bekletileceği yere yatak serilmekte, ölünün yüzü güneşin doğduğu yere, kibleye çevrilmekte, elleri üst üste konup, üstü örtülmekte ve üzerine keskin nesnelere veya ekmek konmaktadır.

Vefat eden kişi evde nasıl bekletildiği ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Vefat edecek kişinin başında Zazaca dualar okunurdu. Çünkü bizinkiler Türkçe ve Arapça bilmezdi. Zazaca duada kişiye göre ahiret için okunurdu. Şimdi, Yasin, Ayetel Kürsi dualarla Zazaca dualar okunuyor(KK2).

Güneşin doğduğu yere, kibleye doğru yatırılır ve başında mum yakılırdı. Hoca gelir dua okurdu(KK.5).

Elbiseleriyle kibleye doğru bekletilirdi. Ama elbisenin sağ kolu yırtılır bekletilirken(KK.6).

Olduğu gibi Kible'ye çevirir, bekletiriz(KK.9).

Bekletilirken başında dua okuyup ağlanırdı. Mevlit okunurdu(KK.21).

Yere yatak serilir ölü üstüne konurdu. Elleri üst üste konur ve bekletilirdi(KK.11).

Hakk'a yürüyeni tamamen soyarız, üstünü örteriz. Bazen altını pisler temizler yine örteriz(KK.16).

Yüzü kıbleye doğru çevrilir. Kıyafetleriyle bekletilirdi(KK.18).

Kefenlenerek bekletilirdi(KK.19).

Vefat edenin üstü komple çıkarılır. Üstü örtülerek bekletilirdi(KK.20).

Günlük kıyafetleri çıkarılırdı. Kefende kullanılacak beyaz veya yeşil bir örtü ile sağ kolu dışarda kalacak şekilde örtülürdü(KK. 25).

Ölünün sağ kolu çıkarılırdı. Üstüne örtü örtüp bekletilirdi(KK.28).

Kıyafetleri komple çıkarılır, üstü örtü ile örtülür ve bekletiriz(KK.32).

Genelde kilim üstüne, yer yatağı yapılır, döşek serilir ve yorgan konurdu. İnsanların yanına girebileceği uygun bir yerde bekletilirdi. Temiz bir odanın ortasında olurdu(KK.32).

Kişi vefat ettiğinde evde veya dışarda bekletilirken kıyafetleri çıkarılarak bekletildiğinde, kıyafetler ya makas, bıçak yardımıyla ya da bedenine zarar vermeden direkt çıkarılırdı. Ayrıca makasın değmemesi elle yırtılarak çıkarılması gerektiğine dair inanç da mevcuttur.

Vefat eden kişinin kıyafetlerinin çıkarılması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kıyafetleri çıkarılırken makas kullanılmaz elle yırtılır(KK.5).

Kıyafetlerin boğaz kısmı zati öldüğünde yırtılmış, kıyafetleri çıkarılır(KK. 6).

Boğaz kısmı yırtılmış elbiseler, makasla kesilerek çıkarılır(KK. 9).

Elbiseler, vefat edene eziyet olmasın diye makasla kesilerek çıkarılır(KK.16).

Boyundan yırtılarak çıkarılır(KK. 18, KK.21, KK.28).

Aileden biri ya da yakınları kıyafetleri çıkarır. Vefat edenin kıyafetleri üstünden yırtılmadan çıkarılır(KK.19, KK. 25, KK.29).

Vefat ettiğinde elbiseleri bıçakla yırtılarak alınır(KK.20).

Kişinin, kıyafetleri çıkarıldığında ve hazırlandığında acıdan ağlanmaktadır. Vefat ettiği esnada ve hazırlandığında gözyaşlarını vefat edenin bedenine

değdirmemeye çalışılmaktadır. Gözyaşı değdiğinde ruhunun acı çekeceğine dair inanç vardır.

Vefat edenin üstüne ağlamak ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Yıkandıktan sonra ağlanmaz. Gözyaşı bedenine değmemelidir. Yan tarafında ağlarsınız(KK.5).

Bizde üstüne çok ağlarlar(KK.6, KK.21, KK.32).

Büyüklerimiz, 'bedenine gözyaşı değdiğinde, ruhun gittiği yol su altında kalır ve ona zarar verir' derlerdi(KK.9).

Ağlarken gözyaşına dikkat edilir. Bedene değmemelidir. Bedenin üstüne, ruhu parçalanmasın, ruhu bölünmesin ve işkence çekmesin diye ağlanmaz(KK.10).

Vefat edenin bedeni yıkanmamışsa gözyaşı değebilir. Ama yıkanmış bir bedene gözyaşı değmemelidir. Çünkü abdestsiz kişinin gözyaşı, abdesti bozar(KK.16).

Gözyaşı vücuda değmemelidir(KK.18, KK.19, KK.31).

Bedenin üstüne ağlanmaz, gözyaşı değdiğinde ruhu can çekişir(KK.20).

Kefenlenmeden ve tabuta konmadan ağlanmaz. Bedenine gözyaşı dokunmaz(KK.25).

Üstüne ağladığında vefat eden rüyana gelmez(KK.28).

Vefat eden kişi, gözyaşı bedenine değmeden kıyafetlerinin çıkarılması veya çıkarılmaması durumunda üstüne örtü örtülmektedir. Örtünün temiz olması şartı dışında önceleri rengi önemli değilken sonraları beyaz ve yeşil renkler örtülmeye başlanmıştır.

Vefat edenin üstüne konan örtünün rengi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Renk fark etmiyordu temiz olması gerekir(KK.5, KK.6, KK.31).

Temiz çarşaf, kadınsa eşarp bırakılırdı. Şimdi morga götürüyorlar(KK.9).

Kefen rengi gibi beyaz bir örtü kullanılırdı(KK.16, KK.18, KK.21, KK.32).

Genelde dinî renk olan yeşil ile örtülür. Hava soğuksa battaniye veya yorgan örtülür(KK.19).

Üstüne beyaz veya yeşil renk örtülür(KK.20).

Başka renklerde olur ama beyaz olmasına özen gösterilir(KK.28).

Yeşilin dinî renk olması ve beyazın kefen rengi olmasından tercih edilmektedir. Vefat edenin üstü örtüldükten sonra bedeninin şişmemesi için örtünün üstüne demir, keskin nesnelere, sabun, tuz ve ekmek bırakılmaktadır.

Vefat edenin üstüne konulacaklarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Vefat eden şişmesin diye çift sürülürken kullanılan demir ve bıçak bırakılırdı. O demire 'şist' diyoruz(KK.5).

Bıçak konur(KK.6, KK32).

Ötünün üstüne sabun konur(KK. 11).

Bıçak ve ekmek bırakılır(KK.16, KK.25).

Şişmesin diye sabun, hamur işi bırakılır(KK.18).

Bir tabak tuz ve bıçak bırakılır(KK.21).

Şişmesin diye bıçak, ekmek ve demir parçası konur(KK.28).

Bıçak veya demir konur(KK.31).

Tunceli Zaza Alevilerinde genel olarak ölünün hazırlanması; ölünün kıyafetlerini çıkarma veya çıkarmama işlemi, il içerisinde farklılık göstermektedir. Kefenlenerek, kefenlenip sağ kolu dışarıda bırakılarak, kıyafetleriyle, kıyafetsiz örtü örtülerek ya da yorgan örtülerek bekletilmekteydi. Üstüne örtülen örtü temiz olmak kaydıyla kullanılmış veya kullanılmamış çarşaf ya da vefat için hazırlanılan kefenlenecek bezden oluşmaktaydı. Örtünün rengi genelde beyaz ya da yeşil tercih edilmekteydi. Beyaz veya yeşil örtü yoksa farklı renklerde kullanılmaktaydı. Üstüne vefat edenin bedeni, şişmesin diye bıçak, demir, ekmek bırakılır ve beklediği süre boyunca dua okunmaktaydı. Günümüzde yaşadığı yerden uzakta vefat etmişse de evine getirilir ve bekletilecekse morgda bekletilmektedir.

4.2.2. EVİN DURUMU VE HAZIRLIKLARI/DURIME ÇÊYİ U HAZIRLIX KERDENE

Kişinin, vefatı duyulunca yakın çevre komşu ve akrabalar hatta tüm köy ölü evine gelmektedir. Eskiden kadınlar tüm ölüm ritüelleri için sabaha kadar çıra hazırlamaktaydı. Bu ev yapımı muumlardan bir kısmı ölümün gerçekleştiği gece sabaha kadar yakılmaktaydı. Kalan kısmı da sonraki günlerde ritüellerde kullanılmak için

bekletilmekteydi. Köy yaşantısında ölüm sırası ve sonrası uygulamalar tüm köylülerin katılımıyla yapılmaktaydı. Şehir ve ilçe merkezinde ise tüm akraba eş dostla birlikte ritüeller yapılmaktaydı. Herkes, ilk gün ölü evinde ihtiyaçlara koşmakta, yardımcı olmaktaydı. Aileyi teselli etmek, ölüyü hazırlamakta aynı şekilde yardıma koşulurdu.

Tunceli Zaza Aleviliğinde eskiden tek göz oda olduğundan, ölü o odada bekletilirdi. Mevsime göre en serin yer seçilmekteydi. Çünkü ölü her zaman bir gün bekletilirdi. Hastanede veya başka bir yerde vefat ettiğinde de evine mutlaka getirilmekteydi. Ön hazırlık ve uygulamalar evde vefat etmiş gibi yapıldı. “*Cenaze tercihen, sağken yattığı odaya konur ve biraz bekletildikten sonra mezarlığa götürülür. Eğer cenazeyi içeri götürmek mümkün değilse, evin kapısının önünde biraz bekletildikten sonra götürülür. Buradaki amaç bedenden ayrılan ruhun cenazeyi, yani cansız bedeni takip etmesini sağlamaktır. Çünkü ruh mezar ile ev arasında ilk üç gün gidip gelecektir. Evde bedenini bulamaz, mezarda ise bedenini tanıyamaz. Şayet ruh, cenazeyi, yani bedenini takip etmez ise bedenini aramaya koyulur ve bulamadığı için de acı çeker, huzursuz olur*” (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 21).

Evde vefat etmediğinde eve getirilme ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kişi evi dışında başka bir yerde vefat etmişse mutlaka evine getirilir(KK.5, KK.6, KK.16, KK.19, KK.29, KK.32).

Eve veda etmesi için kesinlikle eve getirilir(KK.25).

Cem evinde yıkandığında kapıya getirilir(KK.28).

Evi dışında vefat eden kişi eve getirilir ve evde vefat etmiş gibi uygulamalar yapılmaktaydı. Cem evinden getirildiğinde ise kişiye uygulamalar cem evinde yapıldığından evin kapısına getirilirdi. Kişi, vefat ettikten sonra ölümün duyulması ve kullanılacak malzemeler için haber yollanmaktaydı. O zamanki ulaşım aracı at olduğundan uzak köylere biri gönderilerek yapılmaktaydı. Dedenin, milenin olmadığı köylerde onları çağırmak için de biri görevlendirilirdi.

Vefat edenin kişinin duyurulması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Ölümü duyurmak için elçi yollardık. Köylere gönderirdik(KK.20).

Komşudan komşuya duyurulurdu, uzaktakilere de atla gidilir haber verilirdi. Şimdi telefonlar var(KK.28).

Ölümü duyurmak için aile yakınlarından biri gönderilir(KK29).

Ölüncüye kadar bir şey yapılmaz sonrasında biri kazma kürek için, biri hoca çağırmak için biri de haber vermek için giderdi(KK. 31).

Haber vermek için kişiler gittikten sonra ev temizlenir vefat edenin bedeni için hazırlıklar başlamakta ve yatağı serilmekteydi. Köy yerlerinde haber hızlı yayıldığından tüm köy yardıma gelmekteydi. Evde de ona göre hazırlık yapılmaktaydı.

Evde yapılan ilk hazırlıklar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Gelen kişilerin ayakkabıları düzeltilmez günahıdır. Aile acısıyla ilgilenir(KK.11).

Vefat edenin ayakkabısı dışarı ters konur(KK.16).

Evde ölü olduğu anlaşılınsın diye ayakkabılar dışarı ters konur(KK.25).

Vefat eden kişinin, ayakkabılarını dışarı bırakma Tunceli genelinde uygulanmamaktadır. Gelen konukları karşılama ilk günler acıdan dolayı yapılmamaktadır. Gelenler, köyde, tüm köylü şehir ve ilçe merkezlerinde, yakınları ve komşuları olduğundan aileden karşılama beklememektedir. Gelen konukların ayakkabıları düzeltilmez, herkes acılı aileyi teselli etmek için ve yapılacak ritüeller için hazırlık içerisinde olmaktadır. Vefat eden yalnız bırakılmazdı. Dede gelmişse, başında bekler dua okur ve mum yakılmaktaydı.

Ölü evine gelen ve yapılanlarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Köy yerinde kimse uyumaz ölü evinde olurdu. Sabaha kadar dua okunur. Babam bütün vefat edenlere giderdi, Zazaca dualar okulurdu(KK.6).

Evde bekletildiğinde sabaha kadar dualar edilir(KK.16).

Sabaha kadar bal mumu yapar, başında yakardık. Evde lamba sözmez. Gece vefat ettiğinde dede gelmezdi, sabah gelirdi, biz başında beklerdik(KK.18).

Herkes başında bekler, o gece sabaha kadar kullanılmamış bezden mum, çıra yapılır.Çırayı yün yapılan bızreştige dolanırdı. Vefat edenin başında çıra yakılır, bittikçe sırayla değiştirilir. Vefat edenin yanında mum dışında sabaha kadar dua okunur(KK.20).

Sabaha kadar başında dua okunur(KK.21).

Vefat edenin yanına yarın onu yıkayacak kişi gelir, dualar verir. Kurân okunur çünkü melekleriyle vedası yapılır. vefat edenin yanında ailesi ve mutlaka köyün ileri gelenleri olur. Ortak veda edilir. Sohbetler edilir, çay içilir. Bunlar vefat edenin başında olmaz. Vefat edenin başında sırayla beklenir. Vefat edenin baş kırımında durulmaz, ayak tarafında durulur(KK. 25).

Hoca gelir başında Kurân okur, dualar edilir(KK.28).

Evde vefat edenin başında iki mum yakılır, ağlanır ve Kurân okunur(KK.29).

Gece boyunca mum yakılır.Mumu olmayan lamba yakar(KK.31).

Eskiden dede vardı sonra mile gelmeye başladı, mile de bizim dilimizden dua ederdi. Beklerken dua edilirdi. Dede aileye insanlara moral verirdi. Mile ise yıkamada görev alırdı. Ağıtçılar gelirdi, başına geçer ağıt yakarlardı(KK.32).

Kişi vefat ettiğinde evde bekletildiğinden tüm çevre orda bulunurdu. Yaz mevsimlerinde dışarda, kışın evin içinde aileye destek olmaktadır. Kadınlar sabaha kadar mum, çıra yapmaktadırlar. Çıra vefat edenin başında bittikçe değiştirilmektedir. Sabaha kadar vefat edenin başında dua, Kurân okunur, ağıt yakılır, mum, çıra veya lamba ile sürekli aydınlık sağlanmaktaydı. Kimi vefatlarda eskiden ağıtçılar çağrılmaktaydı ağıtçılar kişinin özellikleri ve ölüm şekli üzerine methiye tarzı ağıt yakmaktaydı. “Yaşlıların anlatımına göre eski zamanlarda, gençken muratsız ölenler, namli kişiler, aşiretlerin ileri gelenleri vb. için, aşiretler arası çatışmalarda ölenler için yörede bulunan yetenekli yerel ağıtçılar, ozanlar ağıt yakar ve bu ağıtlar, köyden köye söylenir yayılmış” (Demirdöğen, 2020-375).Bilinen ağıtlar; Setero, Çuxure, Şahan Axa, Bava ve Cemila’dır. Ağıtlara örnek olarak ‘Lawuka Mehmêd’ ağıdı Ek-7’de yer verilmiştir. Bu ağıt Mesut Özcan (Özcan, 2008-93)’a göre ‘Hesenê Gaj tarafından seslendirilmiştir. Hasenê Gaj ‘Lawuka Memêd’ ağıdını vefat eden Mehmed için yakmıştır. Memed, Hesenê Gaj’ın hem yiğeni hem de üvey oğludur. Çünkü Hesenê Gaj vefat eden ağabeyi Maksut’un eşi Goe ile evlenmiştir. Mehmed 18 yaşında hastalanarak vefat etmiştir.’

Ağıtçıların katılmadığı vefatlara, vefat edenin annesi, kardeşi, eşi veya yakını vefat eden kişinin başında ağıt yakmaktaydı.

4.2.3. ÖLÜYÜ EVDEN ÇIKARMA/MERDÊ ÇÊ RA VETENE

Ölüm sonrasıkışi, yıkama, kefenleme, erkân, defin ve sonrası uygulamalar için evden çıkarıldığında, yerden üç defada alınmaktadır‘Ya Allah,Ya Muhammed,Ya Ali’ şeklinde alıp bırakılır, sonrasında omuzlanmaktadır. Kapıdan çıkarırken doğum anı gibi önce baş kısmı çıkarılmaktadır. Dede veya imam varsa dualar eşliğinde yıkanacağı yere getirilir. Cenaze omuzdan yere indirilirken ‘*pısmılayi, Ya Haq, Ya Xızır, Ya Duzđı/Bismillah, Ya Hak, Ya Hızır, Ya Düzđün denir ve yere bırakılır. Cenaze yerden omuza kaldırılırken ya da evden çıkarılırken ‘Ya Haq’ denir ve hafifçe yerden kaldırılarak tekrar yere bırakılır. Ardından ‘Ya Mehemmed’ denir ve hafifçe yerden kaldırılır ve tekrar yere indirilir. Üçüncü kez ‘Ya Eli’ denir ve cenaze omuzlara alınır*’(Çakmak ve Elaldı, 2020- 36).

Cenazenin yerden alınması ve taşınması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Cenaze yerden üç defa hafif kaldırılır, sonra omuzlanır(KK.5, KK.6, KK.11, KK.18, KK.19, KK.21).

Cenaze, evden alındığında, cenaze erkanında ve mezara konulduğunda yerden üç defada alınır(KK.9).

Hoca duasını okur, ‘Ya Allah Ya Muhammet Ya Ali’ diye, o sırada üç defa alınır gibi yapılır, sonra kaldırılır(KK.13, KK.20, KK.31).

Cenazeyi bazıları yerden üç defa alır ama normalde tek seferde alınır(KK.14, KK.32).

Ehlibeyt kuralıdır, cenaze yerden üç defada alınır. ‘Allah Muhammet Ali’ diye(KK.16).

Cenazeyi kaldırma üç defadır.Eşikten çıkarırken kesinlikle doğumdaki gibi önce kafa sonra ayaklar çıkarılır(KK.25).

Cenaze yerden üç defa hafif kaldırılır, omuzlanır. Erkekler taşır(KK.28).

Cenaze yerden Allah, Muhammet, Ali adına üç defa alınır(KK.30).

Vefat eden kişi geçmişten günümüze yerden üç defada alınmaktadır. Cenaze geçmişte de günümüzde de nadiren tek seferde kaldırılmaktadır. Cenaze yerden

alındıktan sonra evden çıkarılıp yıkanacak yere getirilmektedir. Cenaze evden çıkarıldıktan sonra kapının önünü yıkama veya ıslatma inancıda vardır.

Kapı önünü ıslatma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Cenaze evden çıktıktan sonra kapı önü yıkanır(KK.18).

Çalı süpürgesi ve dua ile kapı önü ıslatılır. Ölüyü öldüğüne inandırmak için yapılır. Vefat edenin ruhu eve geldiğinde ıslaklığı ayağında hissettiğinde ve ayak izi çıkmadığında öldüğüne inanır(KK. 25).

Geçmişte yıkama evde de olabildiğinden yıkama, kefenleme işlemi bittiğinde evden çıkarılıp cenaze erkânına götürülürdü. Bu esnada kapı önü ıslatılırdı. Kapı önü ıslatma veya evin önünde yıkama geçmişte de günümüzde de nadir olarak yapılmaktadır.

4.3. ÖLÜM SONRASI/MERDENE RA TEPIYA

Vefat eden kişinin, ilk uygulamaları bittikten ve evden çıkarıldıktan sonra yıkama, helallik suyu, kefenleme, erkân, telkin, defin, önemli günler, ölüye ait eşyaların çıkarılması, mezara kazma vurmak, mezarı beyazlatmak ve en son yıl dönümünde ve diğer günlerde yapılacaklar kısmına geçilmektedir.

Tunceli Zaza Alevilerinde ölen kişi için ‘Hakk’a yürüdü’ denmektedir. Hakk’a yürüyen yani vefat eden kişi ölüm sonrası uygulamalarda evden bedenen çıkmıştır. Ruhu ise, hala arayıştadır. Ölüm sonrasında ruhu, bedenden çıktığına yani öldüğüne inandırma ve mezarda rahat bir süreç yaşaması için bir takım uygulamalar yapılmaktadır. Mezar dışında, çok eskiden belli aileler vefat eden kişileri gömememekte, sırlamamaktadır. Defnetmek yerine kutsal olarak bilinen ağaç altına bırakılmaktaydı. *“Kureyşanlar, İslamiyet’in kabulünden sonra mezarlığa gömme ile tanışır. Öncesinde ‘Kureyş kurdu’ vardı. Beyaz kurt vardı. Biz ölülerimizi ormana bırakırdık. O kurtlar gelir alırdı. O canlara can olur. O nedenle belli bir tarihten önce mezarlığımız yoktur” (KK.30). “Bana bunları babam ve evvelki adamlar anlatıyordu. Bizim dedemiz buraya ilk geldiğinde ağaç ekmiş. O ağaç kutsaldı ve biz ölülerimizi o ağacın altına tabutuyla beraber getirip bırakılıyormuş. Ölüleri iki güvercin geliyor ve o güvercinlerle dört güvercin olup vefat eden gidiyorlarmış. Diğer görüşe göre de iki beyaz kurt geliyor tabutu ile alıp dağlara götürüyormuş. Vefat edenler sır oluyor, yenmiyordu. Bu uzun süre devam etmiş, sonra diğerleri gibi yapılıyor (KK.31).* Önceleri vefat edenler sır olur şimdi defnedilerek sırlanmaktadırlar.

4.3.1. YIKAMA/ŞÜTENE

Vefat eden kişiyi, evden çıkarıp yıkama yerine aldıktan sonra yıkama işlemi başlamaktadır. Eskiden vefat eden kişinin bedenini, ‘museni/döven’ denilen harmanda kullanılan tahtanın, daha sonraları tahta masa veya masaya benzer bir yükseklik üzerinde yıkanmaktaydı. Yıkama yeriolarak,evin içinde, önünde, bahçesinde veya su giderinin olduğu bir yer kullanılırdı. Dışarıda yıkanacaksa etrafı çarşafı ya da ölen kişi ile aynı cinsten olan tanıdıklar toplanarak, kapatılırdı. Yıkayıcı olarak,aile fertlerinden, yakınlarından ya da bu işte tecrübeli kişilerden iki veya en fazla üç kişi olurdu. Daha sonraları yıkayıcı olarak imamlar ve yıkayıcı yani işinde tecrübeli kişiler yapardı. Yıkama sonrası kullanılan kazan ve yıkama masası olarak kullanılan dövenin altında mum yakılırdı. “Kazanlar ve museni/döven ters çevrilir ve altında mum yakılır(KK.6, KK.9, KK.16, KK.18, KK.19, KK.20, KK.21, KK.25, KK.28). Bu mum her birine bir tane olduğu gibi “bazen kırk mum yakılırdı(KK.11). Döven dışında masa kullanılmışsa masanın üstüne de mum yakılmaktadır.

Kadını kadın, erkeği erkek yıkamaktadır. Bazı istisnai durumlarda bebek veya çocuk denecek yaşlarda ki vefatlarda, hazır bulunan aynı cins yoksa karşı cins yıkıya bilmektedir. Yıkayan kişi, dualar gülbenkler okur. Günümüzde dedeler de yıkama işini yapmaktadırlar.

Yıkama, hazırlıklar ile başlar. Yıkama için kazanlar önceleri üç adet hazırlanmaktaydı. Çakmak ve Elaldı(Çakmak ve Elaldı, 2020- 45) göre kazanlar soğuk, sıcak ve ılık olmak üzere üç adettir. Bu kazanların sıcak olanı Hz. Hüseyin’in Kerbela’da dökülen kanını, soğuk olan Hz. Hüseyin’in zehirlenerek öldürülmesinden zehirin soğukluğuna ve ılık olan kazan da Ana Fatma’yı temsil eder. Ana Fatma, Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan onun koynunda bir araya gelerek bütünleşirler. Aynı zamanda Haq, Muhammed, Ali nidasını temsil eder.

Yıkama için yapılan hazırlıklar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bizde üç kazan hazırlanır. Birlik, biri sıcak biri de soğuktu(KK.5, KK.28).

Bir kazan kullanılır(KK.6, KK.14, KK.29, KK.31).

İki kazan hazırlanır(KK.11, KK.13).

İki kazan hazırlanır, biri sabunlu su, biri de temiz su hazırlanır. Önce sabun rendelenir suya dökülür, sabunlu su hazır olur(KK.18, KK.20).

En az üç kazan hazırlanır. 'Hak Muhammet Ali' diye. Ama genelde su yetsin diye yapılır. sıcak, soğuk ve ılık su hazırlanır(KK.19).

İki kazan biri sıcak, biri soğuk su hazırlanır(KK.21).

Genelde iki kazan hazırlanır, kadınlarda üç kazanda hazırlanırdı. Su çok kaynar olmamalıydı(KK.25).

Kazanlar hazırladıktan sonra yıkamanın yapılacağı yer, kullanılacak döven ve masa hazırlanmaktaydı.

Yıkama yeri ve kullanılacak yıkama tahtası ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Vefat eden kişiyi evin önüne getirir, etrafına perde çekerdiler. Harmanda kullanılan döveni getirirler ölü üstünde yıkanır. İsimiz bitince de döveni ters çevirir altına mum yakarız(KK.5).

Harman çevirme döveninde yani musenide yıkanır(KK.6, KK.9, KK.14, KK.18).

Evde kapının önünde, bahçede veya تنها bir yerde yıkanır(KK.10).

Tahta masa hazırlanır, üzerinde yıkanır(KK.11).

Eskiden yıkanılacak yer olarak, büyük bir cem evi yoktu, köy meydanı ya da varsa bazı köylerde cem evi olurdu. Musalla taşı veya makat yapılırdı, onlar yapılmasa iki masa getirilirdi, üzerinde yıkanır. Ama genelde dövende, musenide yıkanır(KK.19).

Eskiden cem evi yoktu. Damda tülük kızak vardı, üstüne döveni koyarlardı. Dövenin başı kalkık, yastık gibidir, cenaze onun üstüne konurdu. etrafına insanlar toplanırdı. Cenazeyi kadınlar görmesin diye, erkekler etrafını çevirirdi(KK.20).

Kapalı bir yerde ya da etrafına çarşaf gerilir orada yıkarlar. Şimdi ölü cem evinde yıkanır(KK.21).

Dövenin üstünde yıkanır.Döven özel ağaçtan yapılır, içine küçük mermerler vardır. Çünkü onun başka işlevide vardır, harmanda kullanılır. Biz dövene musani diyoruz(KK.25).

Cenaze tahtanın dövenin/gemin üstüne konur. Cenaze kısaysa bir tane, uzunsa iki tane döven konur, yıkanır(KK.28).

Erkekler evin önünde yıkanır. Kadınlar samanlık ya da suyun akabildiği bir yerde dövenin üstünde yıkanır. Döven yoksa taş veya tahtadan bir şeyde olurdu(KK.31).

Topluluk içinde yıkanırđı. Etrafına insanlar dizilirdi, kadınlarda bazen çevresi perde ile kapatılır, dövenin veya bir tahtanın üstünde yıkanırđı(KK.32).

Ölü, dışarıda etrafı çarşafı kapatılmış veya insanlarla kamufle edilmiş yere konan dövenin, masanın üstüne, ev içinde yıkanacaksa döven veya masa kurulur onların üzerine bırakılırđı. Yıkamaya yıkanacak cenazenin cinsiyetine göre kişiler girmektedir.

Yıkamaya yapacak kişilerindetaylarıile ilgili bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Erkek erkeği, kadın kadını yıkar(KK.5, KK.6, KK.9, KK.13, KK.18, KK.21, KK.28, KK.10, KK.16, KK.19, KK.20, KK.25, KK.30, KK.31, KK.32).

Kimse yoksa babayı kız çocuğuda yıkarđı(KK.10).

Kadın hiçbir şekilde erkeği yıkamaz, çocuk olsa bile yıkamazlar(KK.16).

Çocuklar küçükse misal beş yaşından küçükse, masum-u pakise kadın yıkayabilirdi(KK.19, KK.32).

Çocukları da erkekse erkek, kadınsa kadın yıkar(KK.20).

Çocukları kadınlar yıkar ama beş, altı yaş fizyolojik gelişim göstermişse yıkamaz(KK.25).

Para karşılığında kadın kadını, erkek erkeği yıkarđı(KK.29).

Geçmişten günümüze, kadını kadın, erkeği erkek yıkamaktadır. Lakin yıkamaya eskiden nadir olarak hoca girerken sonraları ve günümüzde aktif katılmaktadır. Cinsiyeti kadın olduğunda veya köy yerlerinde hoca gelemediğinde hala eski yöntem kullanılmaktadır. Yıkamayı hoca veya tecrübeli kişiler yaptığında, yıkamada yalnız olmazlardı.

Yıkamaya girecek kişilerle ilgili bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:
İmam veya hoca yıkar. Pir yıkama yapmaz sadece bir tas su döker. Genelde yakınlarda da bir iki kişi girer(KK.2).

Birkaç yardımcı girer(KK.6).

Eskiden aileden birileri yıkarđı. Sonra aileden birileri ve hoca girerdi(KK.10).

Yıkayan usulleri yerine getiren biri olmalıdır. Yıkamaya iki üç kişi girer(KK.16).

Eskiden yıkamacı ve yanında biri ile girerdi ama sonraları imam yardımcı olarak mîle ve biri daha girer(KK.19).

Genelde hoca yıkar ama vasiyetle de yıkama olur. Misal; ben ölürsem beni kirvem yıkasın ya da falan kişi yıkasın der(KK.20).

Yıkamada genelde iki kişi olur. Tanıdıklar yıkamaz(KK.25).

Yıkayacak kişiler ailesine bağlıdır(KK.28).

Yıkamaya iki kişi girer(KK.29).

Cenazeyi eskiden yakınları yıkardı. Dede yıkama yapmaz. Çünkü dede talibine el öptürür. Talip dedenin avuç içini öper. Ama ben taharet temizlediğimi görse talibim elimi öpmez. Evladı resul olarak kabul edilen canlar, taliplerine el öptürme geleneği var. El öptürme el üstü değil avuç içi öptürmedir. Yıkamacılar evladı resul olamamalıdır. Talip olacak yolu erkânı bilecek biri olacak(KK.30).

Çoğunlukta hoca yıkar, bazen de arkadaşları veya dayısı falan yıkardı(KK.31).

Eskiden yıkamaya, kimse olmadığından aile yakınları girebilmekteyken sonraları girmemeye başlamıştır. Yıkamada en az iki kişi bulunmaktadır. Bu kişiler vasiyetle belirlenebildiği gibi arkadaşları veya ikrarları olabilmektedir. Günümüzde imam, dede, mîle veya bu konuda tecrübeli insanlar yıkama yapmaktadır. Yıkama esnasında; eldiven, lif, sünger, sıcak su, soğuk su, sabun, pamuk, makas, tas ve jilet kullanılır. Sabun önceden rendelenir ve hazırlanırdı.

Yıkamada kullanılacak eşyalar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sabun, lif, makas, kefen, su, pamuk ve havlu hazırlanır(KK.5, KK.16, KK. 21, KK.29, KK.31).

Makas, sabun, lif, pamuk, ip, havlu, iki kefen, iki ahret gömleği, iki tane de büyük kefen hazırlanı(KK.18).

Sabun, lif, ip, makas, havlu, pamuk, kefen ve maddi durumu iyiyse battaniye hazır bulundurulur(KK.19).

Sabun, havlu, makas, kefen, lif, pamuk ve toz deterjan dediğimiz sabun rendesi hazırlanır. Kullanılan malzemeler temiz olmalıdır(KK.25).

Sabun, lif, makas, pamuk, kefen, havlu, üst ve alt özel bölgeleri için bezler hazırlanır(KK.28).

Yıkamada,kişi evde bekletildiği şekliyle geldiğinden, bazen kıyafet, bazen kefen, bazen örtü altında çıplak olurdu. Yıkama yerinde, kişinin bedeni tamamen çıplak bırakılmaz, mahrem yerleri bir örtü ile kapatılır. Vefat edenin mahrem yerleri beden, cinsiyet ve yaş fark etmeksizin kapanır.

Bedenin mahrem yerlerinin kapanmasıyla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mahrem yerleri komple kapatılır, kapanan bezin altı başka bezle temizlenir, açılmaz(KK.5, KK.28).

Tüm vefat edenin mahrem yerleri kapatılır(KK.9, KK.16, KK.18, KK.20, KK.32).

Beyaz tek parça bez konur, kapatılır. Hoca orayı sıvazlar, su döker, başka bez koyar ve koyduğu bezin altından ıslak olan bezi çeker, hoca da dahil hiç kimse görmez(KK.19).

Evet kapatılır, erkekte göbekten dize, kadından göğüsten dize kadar kapatılır. Altı bezle temizlenir(KK.25).

Mahrem yerleri kapanan beden, yıkanmaya başlanır. Daha önceden hazırlanan kazanlardan suyu ılıştırır ve yıkama yüzden başlanır. Daha sonra belin üst ve alt kısmı yıkanır. Alt kısmının yıkanması; ölünün yıkama esnasında mahrem yerleri örtülü olduğundan örtü altından temizlenir ve su dökülür durulanır. Yıkama esnasında yıkayıcı eldiven kullanmaktadır. Kafaya, orta kısma ve alt kısma olmak üzere üç tane eldivenle yıkar. Yıkama esnasında önceden konan çene ve ayak bağları çıkarılır. Eskiden çıkarılan ayak bağları ölüyle gömülürken daha sonraları atılmaya başlanmıştır.

Yıkama ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Yıkama bazılarına göre kişinin abdesti tutsun, bazılarına göre de vücuttan dışarı akma olmasın diye, temiz olsun diye yapılır. yıkama da; önce kefen hazırlanır. sonra pamuk konur. ardından tüm vücut ıslatılır, baş bölgesi yüzü yıkanır, üst gövde ve son alt gövde yıkanır. Yıkarken ahireti için dualar edilir. Sonra helallik suyu için ailesi girer ve kefenlenir(KK.2).

Yıkamaya sağdan başlanır, üç defa yıkanır, ve vefat edene dua okunur. Sonra sol ve aşağısı yıkanır. Mahrem yerleri bezle temizlenir(KK.5).

Üç defa baştan aşağı sabunlanır, durulanır(KK.9).

Bir bezle edep yerleri dizden göbeğe kapatılır. Yıkamada altı temizlenir, taretı/tahreti yaptırılır, yıkanır. Sonra komple yıkamaya geçilir. Allah Muhammet Ali diye üç defa sabunlanır, durulanır(KK.16).

Ben ölü yıkarım. Önce boy abdesti alırım, duasını okurum. Çok iyi yapıyorum diyemem ama kimse yoksa yıkarım. Sağ tarafına suyu dökerim, yarıya gelirim. Alt tarafta eldiven takarım, oraları yıkar, eldiveni atarım. Sonra üç defa burnuna, üç defa ağzına, üç defa tepesine, üç defa sağ koluna, üç defa sağ bacağına, üç defa da sol bacağına su döker yıkarım. Üst tarafı ayrı, alt tarafı ayrı eldivenle yıkarım. Zazaca vefat edene dua ederdim. Eskiden yıkarken önce sabunlu su sonra temiz su ile yıkanırdı. Şimdi sabunlu su kaldırıldı. Sabunu ellerine alıp bedene sürüyorlar sonra duruluyorlar. Sonda kazanların ve dövenin altına mum yakılır(KK.18).

Vefat eden dövenin üstüne alınır suyu kepçe kepçe döker yıkarlar. Yıkama baştan başlanır aşağı doğru devam eder. Genital bölgeleri de temizlenir. Yıkayan dua okumaz. Yıkamada sadece üç defa 'Bismillah' denir. Ölünün kendisine dua edilir. Dua 'Devri daim olsun, Allah katına gitsin' şeklindeydi(KK.19).

Dövenin üstüne alır, her tarafına üç defa su dökülür(KK.20).

Yıkamaya önce baştan başlanır. Suyu baştan aşağı doğru dökerler. Yukarıdan döküp aşağıdan çıkacak şekilde dökülür. Her yeri yıkanır(KK.21).

Yıkamada önce sağ sonra sol üç defa yıkanır(KK.25).

Elbise ile yıkamaya getirilir, hoca yıkayacaksa hoca elbiseleri çıkarır. Ağzına, burnuna su çekerler. Sonra yıkamaya sağdan başlanır, normal bir insan nasıl yıkaniyorsa onu da öyle yıkarlar(KK.28).

Yarım saatte yıkanır, biter(KK.29).

Yıkama şekli tüm insanlarda aynıdır, farkı yoktur(KK.31).

Baştan başlanır, komple yıkanır sonra durulanır ve kurulanır(KK.32).

Yıkama bittikten sonra, ölünün aile fertleri, kirveleri, musahibi ve yakınları istedikleri takdirde helallik suyu dökmek için sırayla yıkama yerine gelip ölünün bedenine nadiren bir genelde üç defa baştan aşağıya doğru su döker, haklarını helal

ettiklerini söylerler. Cinsiyet fark etmeyen bu su dökme uygulamasına ‘helallik suyu’ denir.

Helallik suyu ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Yıkama bittikten sonra ailesi girer bir tas su baştan aşağı döker(KK.2, KK.5 KK.30).

Yıkamada ailesi, çocukları, komşuları, tanıdıkları ve arkadaşları vefat edene üç defa baştan aşağı su döker(KK.9, KK.11, KK.14).

Abdest alınmadan ailesi girer helallik suyunu döker. Sonra abdest aldırılır(KK.16).

Ailesi gelir üç defa su döker(KK.18).

Yıkama bittikten sonra kefenlemeden önce aile sıra ile alınır. ‘Bir tas su dökme hakkı olsun’ diye helallik için girerler. Tüm aile girebilir ama zorunluluk yoktur, istemeyen girmeyebilir. Baştan aşağıya üç defa su dökülür. Genelde seven sevene gider döker(KK.19).

Bizde helallik su var ama eskiden sadece hanımı gelirdi. Hanımı ‘aramızda geçenlerden dolayı hakkımı helal ediyorum. Sen de hakkını helal et’ der ve su dökerdi. Şimdi kirvesi musahibi ve arkadaşı gelip su döküyor(KK.20).

Helallik suyunu dökmeye sadece yakınları gelir. Baştan aşağı üç defa su dökülür(KK.25).

Helallik suyunu dökmeye yıkamadan sonra ailesi girer. Ama zorunluluk yoktur. Baştan aşağı su dökülür ve ‘Hakkını helal et’ denir(KK.28).

Helallik suyunu ailesi baştan aşağı üç defa döker(KK.32).

Helallik suyu, vefat edene verilen ilk helalliktir. Helallik suyunu dökme, genelde ailesinin girmesiyle yapılırdı. Günümüzde yakınları, arkadaşları, ikrarları ve onu seven herkesin sırayla girmesiyle yapılır. Su dökmek için girenler üç defa baştan aşağı su döküp hak helalliği alıp, hak helalliği verilerek yaparlar. Helallik suyundan sonra beden kurulanır. Kurulanırken sadece havlu kullanılır.

Kurulamave havlususu ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sadece ölüler için kullanılan havlu vardı (KK.19).

Havlularla kuruturuz. O havluları da herkes kendi alır(KK.18).

Herkesin evinde ölü havlusu vardı, onlar kullanılırdı. Havlusu olmayanlar komşudan alırdı(KK.25).

Havlular kuruttuktan sonra fakirlere verilirdi(KK.32).

Geçmişte, köylerde birçok evde ölü havlusu bulunurdu, havlusu olmayan komşudan ya da köyden birinden temin edebilirdi. Sonraları aileler ölüm anında almaya başlanmış. Havlular kullanıldıktan sonra kaldırılır bezen de ihtiyacı olanlara verilir. Günümüzde yıkama için, cem evinde yıkama yerleri mevcuttur. Köy yaşamında ise eski gelenekler devam etmektedir.

4.3.2. KEFENLENME/KEFE-GORNİ KERDENE

İnsanoğlu doğduğunda kundaklandığı gibi öldüğünde de kundaklanıp gömülmektedir. Gömülürken kullanılan bez veya çarşaf, kefen olarak bilinmektedir. Kefen, kişi belli bir yaşa geldikten sonra kendini ölüme hazırlamak için kefen parası ayırmakta veya kefenin kendisi alınarak ve saklanmaktaydı.

Tunceli Zaza Alevilerinde kefen, eskiden ekonomik ve hava koşullarından kaynaklı alınamama durumlarında kişiler, ailenin ellerinde bulunan temiz çarşafları, battaniye, yorgan veya kıyafetleri ile gömülmekteydiler. Kefen için kullanılan battaniye çarşaf veya yorgan kullanılmamış olması öncelik tercihti. Daha sonra kefenleme bezlerle farklı renk ve miktarlarla yapılmıştır. Günümüzde ise bu şekilde devam etmektedir, istek üzerine de battaniye ve yorgan kullanılmaktadır. Kefen sayısı ailenin isteği ve ekonomik durumuna göre değişir. Kefen, en az üç tane kullanılır. Kefen sayıları genelde üç ve on iki arasındadır. Kefen renkleri, tüm renkler kullanılabildiği gibi en çok yeşil, mavi, sarı ve kırmızı tercih edilmektedir. *“Kırmızı renk inancı ve Hz. Hüseyin’i; yeşil renk muradı ve Hz. Hasan’ı; beyaz renk ise masumluğu, temizliği ve Hz. Ana Fatma’yı temsil eder”*(Çakmak ve Elaldı, 2020-43).Kefenlemede renkler, beyaz kefenler arasına konur, yani en altta ve en üstte bulunan kefen beyaz olmaktadır. *“Vefat edene önce iç kefen, ‘ışığı axrete/ahiret gömleği’ giydirilir”* (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 51). Bunların yanı sıra kefene ait kumaşlardan mahrem yerlerine cinsiyete göre 3, 15 ve 40 adet ile kapatılmaktadır. Erkeklerde genelde 3 veya 7 adet ile kadınlarda 15 ve 40 adet ile mahrem yeri kapatılmaktadır. Kadınlara ayrıca pijama giydirildiği de olur. Geçmişte kadın ve erkekler sıklıkla çorap giydirilerek defnedilir, günümüzde ise isteğe bağlı olarak uygulanmaktadır.

Kefen ve kefen sayısı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: *Kefen kadına yedi, erkeğe altı tane konur. Ayrıca kadının özel bölgelerine de bez konur. Kefen renkleri beyaz, yeşil, kırmızı, mavi ve diğer tüm renklerde olur. Ama en alt ve en üst beyaz olur(KK.5).*

Bizde kefen üç tane olur. En alta beyaz konur, üstüne mavi veya yeşil tonlarında kefen kullanılırdı(KK.6).

Kefen altı veya yedi tane konur. Kadına da erkeğe de en alta ve en üste beyaz konur. Araya diğer renkler, kadınlarda daha çok kırmızı veya pembe kefen kullanılırdı. Kadınların özel bölgelerinde daha çok bez kullanılır(KK.9).

Kefen sayısı ailelerin durumuna ve isteğine bağlıdır. Kimi üç, kimi beş kimi de yedi tane kefen kullanılır. Genelde beyaz kullanılır ama sarı, yeşil ve mavi de olurdu. Ama en üste ve en alta beyaz konur(KK.10).

Ailenin durumuna göre üç veya dört tane kefen kullanılır. En alt ve en üste beyaz kullanılır. Özel bölgelere bir tane bez konur üstüne de kefen gelir(KK.11).

Kefen sayısı aile bütçesine bağlıdır. Ama en az üç tane kefen kullanılmalıdır. Bizde iki küçük ve iki büyük kefen kullanılırdı(KK.13).

Kefen sayısı bizde üç tanedir. Ama yedi kefene kadar da kullanılır(KK.14).

Kefen sayısı üçtür ve üçüde beyazdır. Biri ahiret gömleğidir, ikisi de kefendir. Ehlibeyt soyundan olanlara da beş kefen yapılır. Bu kefenler renkli ipek oluyor, özellikle yeşil renk kullanılır. Kadınlarda pembe ipek kullanılır(KK.16).

Çok kefen koymak zararlıdır. Bizde iki kefen, iki de ahiret gömleği kullanılır. Renkleri mavi, yeşil, beyaz gibi renkler olur. Kadının özel yerlerine kırk kat bez konur(KK.18).

Yedi kefen kullanılır. Kefen renkleri beyaz, kırmızı, yeşil gibi bütün renkler kullanılabilir. Tek şart en alt ve en üst kefen beyaz renkte olacak(KK.19).

Beş kefen kullanılır. Renk olarak varsa yeşil ve beyaz kullanılır, yoksa farklı renklerde kullanılır. . En alt ve en üst beyaz olacak aradakiler farklı renkte olabilir(KK.20).

Kefen bizde beş tanedir, ikisi beyaz diğerleri yeşil ve kırmızıdır. En alta ve en üste beyaz konur, araya bir kırmızı bir yeşil renkler konur. Bazıları yedi kefen kullanır(KK.21).

Eskiden üç kefen kullanılırdı, şimdi yedi kefen kullanılıyor(KK.22).

On iki kefen kullanılır. Kefen renkleri gökkuşağı renklerinden olurdu(KK.25).

Kefen sayısı üç, yedi veya ondur. Kefen renkleri sarı, pembe yeşil kullanılır. En alta ve en üste beyaz kullanılır. Kadının özel yerlerine kırk kat bez konur. Kıyamet gömleği başından giydirilir, kolsuz gömlek gibidir ve diğer adı ahiret gömleğidir. Sonrasında kadına pijama giydirilir ve ayağına çorap konur. Kefenlere sarılır ve başına kırmızı yazma konur(KK.28).

Kefen renkleri beyaz ve yeşil olur(KK.29).

Kefenler kadında beş parçadır. Erkeklerde üç parçadır. Kadında, başörtüsü ve göğüs örtüsü olur. Axret gömleği kefenden sayılmıyor. Vefat edene axiret gömleği baştan geçirilir ve dize kadar gelir. Sonrasın da kırmızı, yeşil ve beyaz kefen konur. Kırmızı Hz. Hüseyin'in kanını, yeşil Hz. Hasan'ın zehrini, beyaz da ana Fatma'yı temsil eder. Kundaklama gibi sarılır kefen ve en son beyaz konur çünkü ana Fatma çocuklarını kucaklar.Kadının göğüs bölgesine axiret gömleğinden önce bir parça bez konur. Bu bez bir metre olur ve geniş olur(KK.30).

Kefen sayısı değişir, kimi üç, kimi yedi, kimi on iki kullanır. Kefen rengi genelde kırmızı ve beyaz olur.En alt ve en üst beyazdır(KK.31).

Kefen sayısı ailenin bütçesine göre değişir. Kefen rengi beyaz, bazen kırmızıdır. Ama eskiden çok eskiden genellikle elbise ile gömülürlerdi. O dönemlerde kefen yoktu. Normalde de kefen kullanılacaksa vefat edenin bedenine kaç metre gidiyorsa o kadar kullanılmalıdır, çok kefen koymaya gerek yok(KK.32).

Kefenleme‘ahret gömleği’ ile başlar. Ahret gömleği, kolsuz, baştan giydirilen gömlek gibidir. Ahret gömleğinin üstüne kefenler konur. Kefen farklı renk ve sayılarla yapılırken mahrem yerlerine de bezler kullanılır. Kefenlemede mahrem yerler kapatıldıktan sonra başlanır. Kefenleme genel olarak sağ solun üstüne gelecek şekilde kundaklama yöntemi ile yapılır.

Kefenlemede kundaklanma yöntemi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kefen kundaklama ile yapılır(KK.5, KK.9, KK.20, KK.25).

Kefen kundaklama ile yapılır. sonra kefenin uçları bağlanır(KK.18).

Kefenler yere serilir, beden üstüne konur sonra teker teker kefenlere sarılır.beden kundaklanır. Sağ solun altına gelecek şekilde kundaklama yapılır(KK.19).

*Kundaklama olur ve sol taraf altta sağ taraf üstte şeklinde kundaklanır(KK.28).
Anneye çocuk kundaklanır verilir. Toprağa da vefat eden kundaklanarak konur.
Ana kucığından ana kucığına aktarılır(KK.30).*

Vefat eden kişinin bedeni kefenlenerek kundaklanır. kefenleme esnasında bazı detaylar da uygulanmaktadır. Bu detaylar, gözlerin, yüzün kapanması, şal, veya kefenden parçalarla bağlamadır.

Kefenleme ile ilgili detaylar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Vefat eden kefenlendikten sonra yüzü kapanır(KK.6, KK.9, KK.16, KK.21, KK.28, KK.29).

Kadının gözleri saç ile kapatılır(KK.5, KK.6, KK.21).

Eskiden gözlerini saç ile kapatılırdı. Ama şimdi kapatmıyorlar, çünkü insanlar o görüntüden korkuyor(KK.9).

Erkeklerin gözleri bağlanır kadınların saç ile örtülür(KK.11).

Vefat edenin gözleri kapanır. Kadının gözleri saçlarıyla kapanır, saç yoksa pamuk konur(KK.18).

Kefenlendiğinde ilk etapta yüzü ve gözleri kapanmaz. Saçlar arkaya doğru taranır. Aile gelir görür sonra kapatılır. Kefen üstten bağlanır(KK.19).

Yüz ve gözler kefenle kapatılır(KK.25).

Kadınlarda saçlar hafif gözlerin önüne getirilir, kapanır. Mezarda gelen melekten korkmasın diye kapatılır. Erkeğin de gözleri bağlanır(KK.28).

Kadının yüzü, gözleri saç ile erkeğin bez ile kapatılır. Ama eskiden kapanmazdı. İnsanlar göçlerle gittikleri yerlerin etkileşiminden öğrendiler(KK.31).

Kefenin üstünden baş ve ayak bağlama var(KK.9, KK.11, KK.14).

Mezara rahat indirmek için kefen parçalarıyla kefen uçları bağlanır(KK.16).

Baş ve ayaklar kırmızı renkle bağlanır(KK.19).

Bedenin orta kısmı kefen parçası ile bağlanır(KK.25).

Başı, ayakları ve beli kefen bezi ile bağlanır. bekarlarda sevdiği örtü ile bağlanır(KK.32).

Kefenlemeden sonra ailesi, sevenleri gördükten sonra yüz ve göz kapatma kadınlarda saçlarla, erkeklerde bezle kapatılmaktadır. Yüzü ve gözleri kefenle üstten bağlanılarak kapatılmaktadır. Kefenlendikten sonra aile ve sevenleri görmemişse kefenin açılıp gösterilmesi değişkenlik göstermektedir.

Kefenlendikten sonra gösterilmesiyle ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kefenlendikten sonra sadece aile görebilir(KK.5, KK.28).

Abdest alındıktan sonra kimse göremez. Çocukları görmemişse mezarlıkta uzaktan gösterilir(KK.16).

Kefen bağlanmadan istedikleri müddetçe sevenlerine ve yakınlarına gösterilir.

Kefenlendikten sonra açılmaz. Açılırsa tekrar yıkanıp, kefenlenmesi gerekir(KK.19).

Bir kadın kefenlendikten sonra erkek göremez(KK.21).

Kefenlendikten sonra açılmaz(KK.25).

Kefenlendikten sonra da açılır gösterilir(KK. 32).

Eskiden evlerin iç kısmında ölü yıkandığından, kefenleme de aynı şekilde evde yapılmaktaydı. Evde kefenlendikten sonra yerden üç defada alındıktan sonra cenaze erkânının karşısına götürülürdü.

4.3.3. CENAZE ERKÂNI/ERKANÊ-CEMATÊ CINAZE

Kefenlendikten sonra vefat eden kişi için bir cenaze erkânı düzenlenir. Cenaze erkânı, eskiden sadece erkeklerden oluşurken,sonraları erkekler öndekadınlar arkada şeklinde olmuştur. Günümüzde ise erkekler bir kısımda, kadınlar bir kısımdaveyakarmabir şekilde erkân oluşmaktadır. Önceleri sadece dedenin geldiği cenaze erkânına şimdi imamlar ve mîleler de çağrılmaktadır. Erkan sonrası kefenin ya da “*tabutun üstüne açılan bir mendile, önce cenaze sahipleri, sonra katılımcılar bir miktar para bırakılır. Toplanan bu para hocalar arasında bölüşülür*”(Demirdöğen, 2020, s. 374).

Cenaze erkânına katılanlarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

erkanda birinci derece yakınları ön tarafta olacak şekilde saf tutulur(KK.2).

Sadece erkekler ve mile olur(KK.5).

Erkan kadın erkek karışık oluşur. Mile gelir(KK.6).

Eskiden kadınlar gitmiyordu. Şimid kadınlar önde gidiyor. Erkan kadın erkek karışıktır(KK.9).

Erkanda kadın erkek yan yana olur. bazende iç içe olur(KK.10).

Kadın erkek katılır(KK.11, KK.18, KK.32).

Ben cenazeye gitmiyorum, eskiden de kadınlar gitmezdi(KK.13).

Cenaze erkanında kadınlar arkada, erkekler önde namaz kılınır(KK.16).

Kadın erkek karışık dururlar. Aynı yerde saf tutarlar(KK.19, KK.20).

Cenazede kadınlar ayrı durur. Kadınlar vefat edenle helallikte vedalaşır(KK.25).

Eskiden kadınlar cenaze erkanına gelmezdi. Şimdi kadınlar arkada erkekler önde durur(KK.28).

İmam yok, dede gelirdi. Şimdi dede bulamazsak imam gelir. Herkes erkana katılır(KK.31).

Cenaze erkanı oluştuktan ve saf tutulduktan sonra cenaze darı/namazına geçilir. Vefat eden kişi erkânkarşısında kıbleye, güneşin doğduğu yere doğru konur.

Vefat eden kişinin duruşu ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Her zaman kıbleye bakar(KK.2, KK.6, KK.10, KK.31).

Güneşin doğduğu yere bakar(KK.19, KK.32).

Alevilik inancında güneşin kutsal olmasından ya da kıblenin kutsallığından beden her zaman ya güneşin doğduğu yere ya da kıbleye bakar. Vefat eden kişi cenaze erkanında da o şekilde erkanın karşısına getirilerek cenaze erkanına başlanır. Eskiden dede cenazenin yanında durur vefat eden şahısla ilgili bilgi, Alevilik inancı, vefat ve sonrası için bilgi verir, helâlık istenir erkân biterdi. Cenazeerkânında vefat eden anne adıyla tanıtılır. Bu bilgiler esnasında cenazeye gelenler erkânı oluşturur, saf tutulur. Sonraları dede/ imam/ mile cenaze önüne gelerek, erkân ardına gelecek şekilde durur helallik ister ve namaza başlar. Namaz bitiminde tekbir getirilir ve erkân Fatiha ile sona erecek şekilde ritüele eklenmiştir. Bu iki uygulama günümüzde devam eder.

Erkan da yapılacaklar, vefat eden kişinin yakınlarına göre şekillenir. Bir kısım Zazaca dualar eşliğinde, bir kısım Türkçe dualar, bir kısımda Arapça dualar ve cenaze namazı istemektedir. Günümüzde bu istekler doğrultusunda bilen dedeler de mevcutken bilmeyen dedeler namaz dualarını, Kurân dualarını öğrenmektedir. Cenazelerde bazı durumlarda hem dede hem de imam da bulunmaktadır.

Cenaze darı/namazı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: erkanda; dualar okunur helallik alınır. dua olarak hangi dil istenirse o dille dua okunur. kişi günahı ve sevabıyla vefat etmiştir. hangi dille sırlasakta o yaptıklarıyla gidiyor (KK.2).

Eskiden cenazeye kadınlar gitmezdi. Yıkamada hak helal ederdi. Sonra erkekler kadınlar ayrı bir şekilde katıldılar. Cenaze darı olurdu, namaz yoktu. Dede gelirdi imam da yoktu. Vefat edeni dede anne adıyla tanıtırdı(KK.5).

Cenazede vefat eden anne adı ile tanıtılır(KK.6, KK.16, KK.18, KK.19, KK.20, KK.21, KK.28).

Cenaze darında namaz kılınır, helallik alınır(KK.11, KK.16).

Helallik alınır(KK.18)

Cenaze erkânı namaz değil helallik için olur(KK.19).

Cenazesi cem evinde kılınır(KK.22).

Eskiden namaz yoktu, helallik alınırdı. 1980'lerden sonra namaz kılınmaya başlandı. Cem evinde namaz kılınıyor. Bizde namaz değil rızalık alınır(KK.25).

Cenaze erkânında namaz kılma ve abdest yok. Cenaze erkânı helallik alınır ve on iki imamlar dile getirilir, gülbenk okunur ve erkân biter. Yol bir süreç bir birdir. Aynı yolda farklı ibadet süreçleri oluşur. Cenaze erkânı dört kapı kırk makama göre yapılır. Cenaze erkânı Cemal cemale yapılır kadın erkek karışıktır. Ama bazı kesimler cemal cemale yapılmayı istemez(KK.30).

Namaz kılınıyor, helallik alınıyor. İmam bir saat dua okusa da dede 'Allah rahmet eylesin'dese de aynıdır(KK.31).

Cenaze erkânında namaz veya sadece dualardan oluşur. Erkan sonunda her iki uygulamada da helallik alınır.

Fatiha'dan sonra rızalık bölümü bitmiş erkân duasına geçilmiş olmaktadır.

“Cenaze erkânında; ‘ Alevi yol, inancına, erkânına göre Hakk’a yürüme erkânını dört kapı esasına göre yapıyoruz. Bunlardan biri şeriat kapısı; can, beden temizlenir yani cismi pak yapılır. Tarikat kapısında ise, rızalık alınır rızalık verilir. Üçüncü kapı marifet kapısı, burada affı marifet dilenir yani canın yüzü ak olunur. Hakikat kapısında da sırra hakikat yani ruh bedeninin toprağa verilmesi, canın Hakk’a uğurlanmasıdır. Buna göre erkânı yapmış oluyoruz’ diyorum. Cenaze erkânına girmeden önce cemaate ‘size iki şey söyleyeceğim, herkesin dar duruşu sergilemesini istiyorum. İkincisi de dua bilenler dua verecek bilmeyenler eşlik olarak ‘Allah, Muhammet, Ali’ diyecek. Her tekbirde ‘Bismişah, Hak, Muhammet, ya Ali’ diyerek başlayacağız ve dört tekbirde de bunları tekrar edeceğiz’ diyorum. Duaya başlıyorum. Dua;

*‘Niyet ettik hak için münacata,
Muhammet Mustafa ve ehlibeyti için salâvata.
Hakk’a yürüyen can için duaya.
Durduk divana, uyduk Kurân’a, on iki imama.
Bismişah, Hak, Muhammet, ya Ali.
Yüce yaratanın senin kudretin sonsuzdur.
Sana inandık ve iman ederiz ki senden başka ilah yoktur.*

*İkinci tekbir;
Bismişah, Hak, Muhammet, ya Ali.
Yağan yağmur için, esen yel için,
Dergâhına var olan doğru yol için
Üçler, beşler, yediler, on ikiler, on dörtler, kırklar hakkı için,
‘Ene’l Hak’ diyen Mansur hakkı için,
Derisi yüzülen Seyyit Nesimi hakkı için,
Banaz’da pir sultan hakkı için,
Nevşehir’de Hünkâr hakkı için,
İnanarak bu divanda darda duran bütün canların hakkı için,
Yönünü sana döndüren bu canımızı kerem et lütfünü esirgeme ya Rabbilâlemin.*

*Üçüncü tekbir;
Bismişah, Hak, Muhammet, ya Ali.
Senin hikmetin, kudretindedir varlığımız,*

*Senden geldik yine sana dönüyoruz,
Rahmetinle, kereminle bağışla bizi,
Mübarek eyle, menzili devriyemizi.
Bismişah, Hak, Muhammet, ya Ali.*

Duadan sonra vefat edene de 'Ey can bu yolcuğun Hak, Muhammet, Ali yardımcın, gözün, bekçin olsun, sevabın olsun. Hakkın rahmetine kavuşanlara selam olsun. Daima hak'ın adı dilinde zikredenlere' diyip duayı sağa sola selam vererek cenaze erkânını bitiriyoruz. Cenazeyi Fatiha ile götürüyoruz. 'Canlar okuduğumuz duaları, şuan ki yaptığımız hizmeti, erkânda yaptığımız rızalıkları hak katında kabul olması için, Hakk'a yürüyen canımızın ruhu için, Allah rızası için El Fatiha' diyoruz. Erkânda darda durulur selam verdikten sonra eller boşta durur. Fatiha da eller göğüste durur'' (KK.30).

Eskiden cenaze üstüne konulan havluya ya da halbura, yakın zamanda ve günümüzde iki gencin havlu tutmasıyla katılan herkes, dedenin 'hakkı olan hakkını teslim etsin' demesiyle para bırakılır. O paralar toplanır, vefat eden kişinin yakınlarına veya hocaya verilir. Para, cenaze masraflarına harcanır. Artan para durumu iyi olmayanlara dağıtılır.

Cenaze üstüne para bırakmak ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Yıkamadan sonra vefat edenin üstüne havlu atılır herkes o havluya para atar(KK.5).

Mezarcılara, kazanlara ve hocaya vermek için cenaze üzerine para bırakılır(KK.6).

Eskiden herkes cenazenin üzerine para bırakırdı. Şimdi bazıları para bırakıyor bazıları cenazelerine yaptırmıyor(KK.9).

Cenaze üstüne para atılır. imam alır,durumu iyi olmayanlara dağıtırdı. Şimdi imama, muleye verilmiyor(KK. 13).

Cenaze namazı kılıldıktan sonra tabutun üstüne bir havlu konur, onun üzerine para atarlar. Paranın amacı sosyal yardımlaşma gibidir. Maddi destek olarak, aileye üç yemeği için, mezar taşı alsın diye veya katkı olarak hocaya verilir(KK.16).

Vefat edeni yıkayıp, kefenleyip getirirler. Üstüne önce musahipleri sonra herkes para bırakır. Hocaya verilir, hoca durumu iyi olmayanlara dağıtır(KK.18).

Kefenlenip getirildikten sonra para atılır. o para cenaze masrafları karşılansın diye aileye verilir. Artan para olursa durumu iyi olmayanlara ve mezar kazanlara verilir(KK.19).

Yıkayıp, kefenlendikten sonra üzerine halbur indirilir. Halburun içine bir örtü konur ve içine para bırakılır. cenazeye katılan herkes para bırakır. misal bir adam üç veya yedi çocuğuyla gelmiştir. O üç veya yedi çocukta baba ile kendi adlarına para bırakır. Yani herkes bırakmak zorundadır(KK.20).

Cenaze üzerine para bırakılır. para durumu iyi olmayan ailelere dağıtılır. cenaze sahibi ailenin durumu iyi değilse onlara bırakılır(KK.21).

Eskiden de şimdi de cenaze üstüne para bırakılır. para cenaze sahibine verilir(KK.22).

Cenaze üzerine para atılır ve ölen kişiye niyaz olunur. Kaç kişi varsa o kadar kişi para bırakır. Kapı önünde atılır, cem evinde yapılıyorsa cemin önünde atılır(KK.28).

Cenazeye herkes para bırakır(KK.29, KK.31).

Para cenaze sahibine verir. Cenaze sahibi de parayı mezarı kazana, mezar işleri ile uğraşanlara vermek zorundadır. Ayrıca dedeye ve yıkayıcıya hakkını verir (KK.30).

Helallik alındıktan sonra tabut varsa tabutun üstüne, tabut yoksa meyyitin üstüne bir şey konur ve para atılır(KK.32).

Sosyal yardımlaşma olarak görülen cenazeye para bırakma günümüzde de devam etmektedir. Cenazeye katılan herkes bütçesine göre bırakmaktadır. Para bırakıldıktan sonra vefat edene niyaz olunur, yani tabut veya kefen öpülür.

4.3.4. HELALLİK ALINMASI/RIZALIX/HELALÊN GURETENE

Tunceli Aleviliğinde helallik dört defa alınır. İlki yıkarken alınır, ikincisi cenaze erkânındaüçüncüsüyoldayken ve dördüncüsü mezarlıkta alınır. Helalliklerin dördünün yapıldığı, üçünün veya en az ikisinin yapıldığı cenaze törenleri de vardır. Yıkarken alınan helallik, vefat eden şahıs yıkandıktan sonramahrem yerleri kapalı olacak şekilde, kefenlenmeden yakınlarının yıkama alanına gelip, üç defa baştan aşağıya doğru su döküp haklarını helal ettiğini dile getirmesiyle

yapılmaktadır.Cenazeerkânında helallik dede/mile/imamın üç defa erkâna hak helalliğini sormasıyla alınır.

Cenaze erkânında alınan helallik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Dua okurken herkesten üç defa helallik alınır(KK.10, KK.28, KK.29, KK.31).

Helallik toplamda dört kapıyı temsilen dört defa lınır. Bir yıkayınca, iki erkanda, üç telkinde ve dört mezarda alınır(KK.25).

Dede orada rızalık ister. ‘ canlar, Hakk’a yürüyen canımız diyor ki; ‘biz bu dünyadan göçer olduk, kalanlara selam olsun. Bizim için hayır dua edenlere aşk olsun selam olsun. Hünkâr Hacı Bektaşî veli buyuruyor ki; ‘ Hakk’a yürümekten neden korkuyorsunuz, Hakk’a yürümek tıpkı doğum gibidir. Yeter ki üzerinizde kul hakkı bulunmasın ’ yine Kurân-ı azîmi şahta Cenabı Allah şöyle buyurur, der ki; ‘ ben acıyanım koruyanım, severim ama kul hakkı karşısında adil bir hâkimim ’ der. Güzel canlar şuan aramızdan ayrılan, Hakk’a yürüyen canımızın ham diliyle konuşacağım; ‘tenim teneşirde, canım hak yolunda, bu dünyada yani beşeriyette bir ömür sürdük. Yedik, içtik, konduk, göçüyoruz. Emir hak’tan geldi. Bir içim suyun, bir lokmanın, yedi adım yolun, bir tebessümün dahi hakkı vardır’ diyerek bizden bir helallik bir rızalık beklemektedir. Canlar Hakk’a yürüyen candan razı mısınız?’ derim onlarda ‘razıyız’ derler. Sonra ‘Hakk’a yürüyen candan razı mısınız?’kısını iki defa daha yani üç defa sorar üç defa cevap alırım. Ardından ‘dünya ve axiret haklarınızı helal ediyor musunuz?’ diye sorarım. ‘helal ediyor musunuz?’ kısını tekrar eder ve toplamda üç defa sormuş olurum. Ardından dede der ki; ‘ cenabı Allah da sizden razı ve hoşnut olsun. Hakk’a yürüyen canımız da sizden razı olsun ’ der(KK.30).

Helallik alındıktan sonra duaya geçilir. Dua da; ‘ya Hak kerem eyle, durduk divana sığındık senin cümleten rahmetine, merhametine. Senden geldik, yine sana dönüyoruz. Bizlere rahmet kapılarını aç. Sevginle ihsanıyla kuşat. Sen kerem kanisin. Koyma darda ey evlidigar. Bir kapıyı kapansa birini açar HaydarıKerar. Ya Hak sana varacak olan bu canımızın ruhunu şad eyle. Günahlarını affeyle. Suçlarını bağışla, hata ve kusurlarını iyiliğe çevir. Yerini pir nur, devrini daim, menzilini mübarek eyle. Sana uğurladığımızın bu canın geride kalan ailesine, ev halkına gönül dostlarına sabır

ihşan eyle. Hata ve eksiklerimizi sorulacağı günde yüce rahmetini, sevgini, merhametini bizden esirgeme. İlahi ya rabbim bizleri güruhu Naci'den, katarı ehlibeytten ayırma. Dualarımızın kabulü için, Hakk'a yürüyen canımızın ruhu için, geçmişlerimiz ruhu için, bir de Allah rızası için El Fatıha' (KK.30). Günümüzde Fatıha okunmaya başlanmıştır.

Cenaze erkânı sonrası mezarlığa gitmek için cenaze '*Ya Hak, Ya Muhammet, Ya Ali*' denerek ya da '*dede; tekbir verildi cana, canımız düşsün yola, canımız bizden ayrıldı, on iki imamların katarında, Hz. Muhammet Mustafa'nın ve Ana Fatma'nın şefaatinde ayrılmasın. Allah, Muhammet, ya Ali. Buyurun canlar cenazenizi alabilirsiniz'* denir ve sonra cenazeyi alıyoruz (KK.30). Cenazede yola çıkmaktadır.

Yolun yarısında veya mezarlıkta cenaze erkânı durdurulur ve helallik istenir. Yolda alınan helalliğe '*telkin*' denmektedir. "*Tekin, bildirmek demektir*" (KK.2). Tunceli de telkin genel olarak mezarda verilen duaya denmektedir. Ama bazı köy ve mezarlar yolda durup helallik almaya da telkin demektir. Yoldayken yol uzunsa yolun yarısında, yol kısa ise mezarlığa vardıktan sonra yapılır. Telkinde helallik yalnız insanlardan değil, hayvan ve bitkilerden de istenir. "*Cenaze mezarlığa götürülürken ev ile mezarlık arasındaki yol yarılacağı vakit cenaze yere indirilir. Mile/molla telkin verir. Buna zucidayene/telkin etmek denir. Bu sayede ruh öldüğünü, cesetten ayrıldığını ve mezara konulacağını öğrenir. Burada aynı zamanda da doğadan da helallik alınır*"(Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 21). Helallik alındıktan sonra cenaze yerden üç defada alınır yola devam edilir. Günümüzde cenaze yerden alınırken bir kesim salâvatla da almaktadır.

Yolda alınan helallik ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: *Yolda cenaze bir tahtanın üzerine indirilir dua edilir ve doğadan helallik alınır, yola devam edilir*(KK.6).

Telkin erkânı var. Yolda üç defa durulur. Mezarlığa kadar Kelime-i şehadet getirilir, fatıha okunur. Üçüncü durmada doğadan helallik alınır. bazıları yapmıyor(KK.16).

Yolda durup dualar edilir(KK.18).

Yolda telkin istenir. Mesafe uzak olduğu için taşıyanı dinlendirmek, taşımadan dolayı hakları geçenlerden, erkanda bulunamayanlardan, erkanda bulunanlardan ve doğadan helallik istenir. Dua edilir(KK.19).

Yolda durup yol hakkından helallik alınır(KK.20, KK.28).

Yolda durup doğadan helallik istenir(KK.25).

Telkin mezarlıkta yapılıyor. Tüm insanlardan istenir(KK.29).

Yolda yapılmıyor mezarlık bize yakın diye mezarlıkta insanlardan alınır(KK,31).

Mezarlıkta alınan helallik, “Cenaze alındıktan sonra dede ile mezarlığa gidilir. Eskiden yolda durulurdu, şimdi ise mezarlıklarda musalla taşı var. Musalla taşının üstüne cenaze bırakılır orada helallik alınır. Ama bu helallik doğadan alınır. Doğadan rızalık alma duası; ‘ Güneş, ay, yer, gök, cemi cümle doğa, ağaçlar, bitkiler, kuşlar, böcekler, evler, yuvalar, melekler, cümle mahlûklar ezen halk, edep haktır. Bu can ezelden cemalinden geldi, sizinle hal oldu. Ömrünü yalan dünyada tamamladı. Ebediyete hak cemaline dönecek, bu can haldeyken sizinle yedi, içti, cümle can bir can cemal oldu. Bugün hak cemalini ermeye yoluna girdi. Sizden ona ne nasip olmuşsa, şimdi sizden rızalık ister. Hakkınızı helal eder misiniz?’ diye soruyorum. Cemaat de ‘helal ederiz’ der sonra ‘Hakkınızı helal eder misiniz?’ diye toplamda üçe tamamlar sorarım onlarda üç defa cevap verir(KK.30). Mezarlıkta alınan helallik, mezarlığa kadar taşınmasında yorulanlar için yapılan helallik almadır ve genel olarak tüm katılanlardan istenir. Ama yolda telkin verilmemişse mezarlıkta verilmektedir.

Helallik alınması bu dört, tür dışında şehirde yaşayıp mezarlığın köy yerinde olmasından doğan bir helalliktir. Bu helallik almak ise; şehirde tüm ritüeller yapılır, defnetmek için köy yerine götürülür lakin o köyde cenaze erkânına katılamayanlar için bir daha duası verilir ve helallik tekrar alınır. Helallik verilmediği görülmemiştir. Vefat edenin birinin onda hakkı veya borcu varsa aile tarafından rızası alınır ve sorun halledilir.

Hak helal edilmemesi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Hak helal edilir ama borcu varsa aile öder helallik alınır(KK.5).

Hak helal edilmemesi olmaz, yani hiç olmadı. Alevilik kurallarına göre vefat eden gömülmeden kişilerin gönlü alınır. mutlaka helalliği alınır. bunu ailesi, yakınları, kirvesi ve musahipleri yapar(KK.16).

Helal etmiyorum denebilir. Hemen o kişi çağrılır, nedeni sorulur ve aile kendi içinde haleder. Helalliği alınır ve gömülür. Ama hiç rastlanmadı(KK.19).

helallik vermeyen razı edilir. ama hiç görmedim(KK.21).

Hiç helal etmeyi görmedim(KK.25, KK.29, KK.31).

Başta ölüden helallik almak gerek. Çünkü arkasında çok şey bırakır, beraberinde götürmüyor. Vefat eden hakkını helal etmelidir. Helal etmeyen olursa aile hal ediyor ama o kişide cenazeye gelmez(KK.32).

Alevilik inancı rızalık üzerine olduğundan, kişilerden rızalık alınmaktadır. Kişi vefat ettiğinde ailesi yakınları onun yerine rızalık almaktadır. Gönlü razı olmayan erkana katılmaz. Genelde kişi vefat ettiğinde her şey unutulur, rızalık verilir, hak helal edilir.

4.3.5. GÖMÜLME İLE İLGİLİ İNANIŞ VE UYGULAMALAR/MEZELE KERDENE SEROİTİQATI U RİTÜELİ

Tunceli Zaza Alevilerinde gömülme işlemleri vefat edenin bağlı bulunduğu aile, ocak ve köy uygulamalarına bağlı olarak değişkenlik gösterir. Gömmek, defnetmek Tunceli’de ‘sırlamak, sır etmek’ olarak kullanılır. Defnetmenin kıyafetleriyle, tabutla ve kefenle gömmek gibi çeşitleri vardır. Çakmak ve Elaldı(Çakmak ve Elaldı, 2020-16)’ya göre iki çeşit gömme şekli vardır bunlar; Darber; tabut ile gömülmede tercih edilen mezar şeklidir. Bergur ise tabutsuz gömmede tercih edilir.” Eskiden kıyafet ile gömmek veya gor u kefen yani kefenle gömmek mevcuttu. Kıyafetle gömmek; dağ köyleri, merkeze uzak köyler kefen bulamadıklarında iklim ve ekonomik koşullara bağlı kıyafetle gömülür ya da evde bulunan kullanılmamış çarşafarla da gömülürlerdi. Daha sonraları kıyafetle gömmek, yeni alınmış takım elbise ile gömme şekline evrilmiştir. Tabutla gömmek ise eskiden ekonomiye bağlı veya vefat eden kişinin bulaş riskine bağlı hastalığından kaynaklanmaktaydı.

Gömmek/defnetme/sırlamanın türleri ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Tabut ve kefen ile defnedilir(KK.5, KK.9, KK.14, KK.28).

Tabut, kefen veya battaniye ile defnedilir(KK.6).

Eskiden bir şey yoktu sadece kefenlenirdi, tabut yoktu(KK.10).

Vefat edenin vasiyetine bağlıydı, genelde tabut ve kefen vardı(KK.11).

Kefenle defnedilir. Çok seviyorsan ve istersen tabutla götürülür. Bazıları tabutla defneder, bazıları çıkarır öyle defneder(KK.13).

Tabut ve kefen vardır. Bizde 'topraktan geldin, toprağa gideceksin' derler. Ne kadar çabuk toprağa kavuşursa beden o kadar makbuldür(KK.16).

Eskiden tabut yoktu, sadece kefen vardı. şimdilerde tabutla konuluyor, çok günahdır(KK.18).

Tabut ve kefen vardı. ama şimdilerde çok fazla tabutla defnetme var. Nedeni imkan ve şartlardır. Doğa ve iklim şartları uygunsa, tahta ve marangoz varsa ve durumun iyiye tabut yapar, tabutla gömersin. Ama eskiden ölünün tamamı veya yarısı toprağa temaz etmeli inancı vardı(KK.19).

Erken toprak olması için sadece kefen ile defnedilir.Tabutla cenaze gömülmez(KK.20).

Bizim merkezde tabutla gömülür. Ama çevremizde gor u kefenle defnedilir. Gor u kefen tabuttan çıkarılır, o şekilde defnedilir(KK.25).

Tabut keyfidir, genelde kefenle defnedilir(KK.28).

Tabutu durumu iyi olanlar yapardı. Cenazesi güzel olsun diye yapılırdı. genelde kefenle gömülür. Bazen yastık ve yorgan konur(KK.29).

Bizde isteyen tabutla isteyen kefenle defneder. Eskiden de isteyen tabutla, isteyen yorgan, battaniye ile defnederdi(KK.31).

Tabut eskiden de vardı. yorgan ve yastık yeni dikilirdi, tabut yapılır içine konurlardı. Dönem dönem takım elbise ile defnedilirdi(KK.32).

Tabutla veya tabutsuz defnedilmektedir her iki defnetme esnasında dede; 'canlar şimdi canımızı sırlayacağız, biz bu dünyadaki hizmetlerinden razıyız. Hak Muhammet Ali 'Hızır' kendisinden razı olsun, şimdi canımızı sırlayalım, destur Merdanı Şah Ya Ali' der ve sırlarız(KK.30). Duası okunduktan sonra kişi defnedilmektedir. Tabut veya battaniye ile gömülme nedeni; "Çok yaşlı bir amcaya sordum. Tabutla kefen arasında fark ne diye. 'Cigeram dedi ufak çocuklar gelir, onu oraya direkt attığın zaman çocuk 'yılan geldi babamı yedi' diyecek ve psikolojisi bozulur. Ama yorganla falan gömdüğünde yeri rahattır der psikolojik açıdan rahatlar. Masum-u paklar üzülmemesi için yapılır ve o zaman çocuklar etkilenmez'. Bende hak verdim bazen diyorlar ya

tabutla gömülmez, erken çürümez diye ama tabutta ağaç ve zamanla o da çürür. Vefat edeni o nedenle hemen toprağa bırakılmaz. Tabut, sağlık açısından da iyi her hangi bir rahatsızlık bulaşmaz”(KK.32). Tabutla gömülecekse genelde tabuta pencere açılırdı. “Tabutta gözlerin hizasında küçük bir oyuk açılır. Oyuk açılırken tabuttan çıkan parça atılmaz, tabut ile birlikte mezara gömülür”(Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 20). Bu pencere vefat eden kişinin bedeninin bir an önce toprak olması için yapılırdı. Göz hizasında açılan pencereden defnedilenin ilk toprakla teması sağlanırdı. Nadiren pencere açılmadığı da olur. Tabutla gömmek dışında tabut bazen mezar başına kadar taşınır sonra içinden vefat eden kişinin bedeni çıkarılır ve tabutsuz gömülür. Mezar işlemleri sonrasında tabut geri getirilirdi.

Tabutla defnetme ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Eskiden tabut sadece vasiyet üstüne yapılırdı. kapak yapılırdı(KK.5).

Tabuta pencere açılır. Toprağa girdiğinde toprak temas etsin, çabuk çürüsün diye açılır(KK.19, KK.21, KK.25, KK.28).

Tabuta pencere açılmıyor(KK.29).

Durumu iyi olmayanlar güzelce kefenler, battaniye, kilim içine koyar, toprak üstüne gelmesin, boşluklar dolsun diye ağaç ve taş konur. maddi durumu iyiyse tabutla deneder. Kimine göre pencere açılır, kimi de açmaz. Pencere açma; melek gelecek konuşacak diyedir(KK.31).

Son zamanlarda çabuk çürüsün diye tabutun göz hizası kesilir(KK.32).

Beden kefenlensin veya kıyafetle gömülsün fark etmeksizin önceleri yeni dikilmiş yorgan ve yastıkla ya da kullanılmamış battaniye, kilim ile de gömülürdü. “Cenazesini battaniye, yorgan vs. ile gömmek isteyenler, bunlar meyyite sarmak suretiyle mezara koyabilecekleri gibi hiçbir işlem yapmadan da meyyitle birlikte mezara dâhil edebilirler”(Çakmak ve Elaldı,, 2020, s. 22). İsteğe bağlı kadınlarda altta pijama ile erkeklerde tespih ve yüzük ile ve çoğunlukta yün çorapla defnetme vardır. Bunların dışında vefat eden kişinin ölüm anında üzerinde olan kıyafetleri ve sevdiği eşyaları da bir poşete konur veya güzel katlanarak mezara ayaklarının yanına konurdu. “Meyyit söğüt dalı ile gömülür. Bir dal meyyitin başucunakonur ve üzeri ondan sonra kapanır”(Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 21).

Defnederken konulan eşyalar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Vefat edeni çorap giydirerek defnederiz(KK.9, KK.13, KK.19, KK.20, KK.25, KK.28, KK.32).

Battaniye, yorgan, bazen kadınla da elbise konur(KK.9).

Yeni battaniye ile defnedilirdi(KK.10).

Battaniye konduğu oluyor(KK.16).

Hiç kullanılmamış çoraplar getirilir yanına konur(KK.20).

Çorabı kimi giydirir, kimi yanına koyar. Eskiden yorgan yastık konurdu şimdi kimse yapmıyor(KK.21).

Önceden battaniye ile defnedilirdi. Battaniye hiç kullanılmamış olmalıdır. Özel isteğiyle vefat edeni karyola ile defnedilmişti(KK.25).

Kişinin elbiseleri konur, battaniyesine sarılır konur, eskiden altın para, günümüzde bozuk para konulur. Vefat edenle bir şey defnetmek ailenin maddi durumuna da bağlıdır. Dağ köyünde yaşayanlar yeni battaniye alamazdı, ilçe ve şehir merkezinde yaşayanlar yeni battaniye alır, vefat edenle defnederdi. Eskiden yeni bir şey yoktu, yeni olan ne varsa o konulurdu. O zamanlar kilim örülürdü, yeni kilimler konur. yeni bir çuval konurdu. konulacak eşyaların temiz olması şarttı. Temizlik ve saflıkla yapılırdı(KK.19).

Kullanılmamış yorganla defnedilir(KK. 20).

Vefat edenin ailesi zenginse battaniye ve yastıkla defnederdi(KK.29).

Vefat edenle battaniye konur. battaniyeye sarılmasının nedeni hemen çürümesin diyedir. Ayrıca sevdiği eşyaları da yanına bırakılırdı(KK.31).

Vefat edenin kıymetli ve sevdiği eşyası varsa, yüzük tespah gibi onunla defnedilirdi(KK.32).

Vefat eden kişiyle,yeni olan bir eşyanın bırakılması inancı da mevcuttur. Eskiden yeni bir şey bulamayanlar yeni örülmüş çorap, kilim koyardı. Konulan eşyalarda vefat edenin kıyafetleri, battaniyesinde tek şart temiz olmalıdır. Vefat eden genç ve bekar olduğunda kadın veya erkek fark etmeksizin ellerine kına yakılırdı. Kadının başına kendi yazması veya çeyizinde olan yazması bağlanır, erkeklerin eline kına dışında kırmızı elma da bırakılırdı. Ele elma koyarak gömmek erkeklere oranla daha az olmakla, kadınlarda da görülmektedir.

Bekâr kişinin defnedilmesi ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Bekar vefatunda eline kına yakar elma koyar ve gelinlik atardık üstüne. Bazen gelikle defnedilirdi(KK.5).

eskiden bekara, nişanlı olana davul, zunra getirilir, kına yakılır, eline elma konurdu(KK.6).

Vefat eden bekarsa eline kına sürülür(KK.9, KK.10, KK.11, KK.13, KK.14, KK.16, KK.18, KK.19, KK.25, KK.28, KK.29).

Bekara kına yakmak ve eline elma bırakmak murattır. Muradına ermemiş kişilere konur(KK.10, KK.32).

Bekarın eline kına yakılır, elma konur, beyaz eşarpla bağlanırdı. Şimdi kimse yapmıyor, morga götürüp bırakılıyor(KK.11).

Vefat eden bekara kına yakılırdı, davul zurna çalardı(KK.28).

Vefat eden bekar gelinlik ve damatlıkla defnedilirdi(KK.10, KK.18, KK.19).

Bekar erkek vefat edince cenazenin üstüne damatlık konur. defnedilmeden damatlık alınır, yerine beyaz tülbent konur(KK.16).

Bekar kadın vefat edince cenaze üstüne gelinlik konur ve gelinlikle defnedilir.

Hatta bekar vefatında davul ve zurna çaldıran olur(KK.20, KK.28).

vefat edenin ailesinin durumuna bağlı iyiye gelinlik, damatlıkla defnedilir(KK.29).

Elma, muradı temsil ettiği için muratlarını almadan gidenlere uygulanan bir ritüeldir. Elmanın rengi kesinlikle kırmızı olmak zorundadır. Elma ve kına dışında bekârların üzerine gelinlik damatlık atıldığı, hatta kimi aile isteğine göre gelinlik veya damatlıkla gömüldüğünde olur. Gelinlik, damatlık, kına sürme ve elma koyma işlemleri esnasında davul zurna çağrıldığı da olurdu. Günümüzde köy yerlerinde yapılmaktadır. İl ve ilçe merkezlerinde nadiren yapılmaktadır.

Defnederken, vefat edenle konulan eşyalar dışında para da konmaktadır. Konulan para demir olurdu. “ ‘Dilsiz olan toprağın hakkı kalmayın’ diye toprağa para atılır. Para mezarın içine atılmayıp, bizzat meyyitin eline de konabilir” (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 20). Demir para vefat edenin bedenini toprağa vermeden, mezarın içine

bırakılır, ardından beden toprağa konur. Toprağa para bırakma nedeni, toprağın rızasını almaktır. Genelde bu uygulama kişi yaşadığı yerde veya kendisine ait olmayan bir toprakta defnedilecekse yapılmaktadır.

Defnedilirken toprağa para bırakmak ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Toprak bize ait değilse mezar içine para atılır(KK.5, KK.18).

Kendi toprağımız olduğunda topraktan rızalık alınmaz(KK.10).

Vefat eden defnedilirken mezarın içine para atılır(KK6, KK.25, KK.28).

Toprak bizim değil, Allah'ın toprağıdır. Tüm vefat edenlerle toprağın rızasını almak, hakkını vermek için demir para atılır. Eskiden altın atan da vardı(KK.19).

Biz para atmıyoruz ama para atanı çok gördüm(KK.20).

Genelde herkes kendi toprağına defneder, toprağı olmayana köy toplanır, karar verir.Kimse sorun çıkarmaz o yüzden topraktan rızalık alınmaz(KK.31).

Toprağın rızasını almak hakkını vermek için atılan demir para günümüzde toprak kişinin kendisine ait değilse yapılmaktadır. Genellikle köylerde bu uygulama devam etmektedir.

Defnedilirken, mezara yerleştirilirken kişinin yüzü kibleye bakmaktadır. “Tabutla gömmede tabut, tabutsuz gömmede ise meyyit sağ tarafa meyyilli olacak şekilde, yani sol taraf sağ taraftan yüksek olacak şekilde yatırılır. Raa Haq'da insan yatarken önce sağ tarafı üzerine yatar. ‘pısımlay ya Duzgi, ya Xızır, ya Haq/Bismillah! Ya Düzgün, ya Hızır, ya Haq’ der ve ondan sonra rahat ettiği şekilde yatar” (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 21).

Kişi toprağa defnedildikten sonra duası okunmaktadır. Duası; ‘Bismişah Allah Allah, erenler canda, yüzümüz yerde özümüz darda, elimiz bağlı, yüreğimiz dağlı, gözümüz yaşlı, bağırmız ataşlı, Hakk'a yürüyen canımız ana sırda var oldu, bir beden de can oldu. Şimdi toprakta sır oldu. Canlar yedi kat yerde, yedi kat gökte, arşta, kürşte, ehli kalemde, on sekiz bin âlemde, varlığını her nesneye nakış eyleyen hak aşkına, toprağa sırladığımız canımızı ve hazır bulunan cümle canların geçmişleri için gönül birliğiyle, üçler, beşler, yediler, on ikiler, on dörtler, on yediler ve kırkların, alevi yolu ve onun ocakları aşkına, teni toprağa sırladığımız .....canın, geçmişte Hakk'a yürüyen

canlarımızın devirleri daim, menzili nur ola, dil bizde nefes hak erenlerden ola, Nuru Nebi Keremi Ali, Pirimiz Hüncarı Hacı Bektaşî veli, El Fatıha' diyoruz. Sonra cemaat arkasına bakmadan gider ve telkin için dede ve iki kişi kalır(KK.30).

Seçilen yer, vefat edilene ait değilse geçici gömme adı altında defnedilir. Doğanın iklim koşullarından kaynaklı vefat eden kişi geçici olarak bir yere defnedilir. Koşullar düzeldiğinde ise kişi oradan alınır ve defnedilmesi gereken yere getirilir. Geçici gömme dışında üst üste gömme uygulaması da vardır. Üst üste gömme, daha önce vefat etmiş birinin yanına yeni vefat etmiş kişiyi defnetmektir.

Vefat edenin yüzünün bakması ve defnetme türleri ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Defnedilirken vefat edenin yüzü güneşin doğduğu yere bakar(KK.5, KK.19, KK.21, KK.13).

Defnedilirken kişinin yüzü kibleye bakar(KK.2, KK.6, KK.10, KK.18).

Vasiyete bağlı yan yana defn olurdu(KK.10, KK.11).

Eskiden üst üste gömme yoktu son zamanlarda yapılmaya başlandı(KK.5).

Vefat edenin yüzü kibleye döndürülür ve defnedilir. Defnetmeye eskiden kadınlar katılmazdı(KK.16).

Eskiden üst üste defn yapılırmış. Vasiyet üzerine yapılırdı. kişi vasiyet etmiştir 'beni oraya gömün' diye, öldüğünde oaraya gömülür(KK.19).

Vasiyete bağlı yan yana ya da üst üste defn olur. ama taze iki vefat edenle olmaz. Üstüne deefnedilecek beden çürümüş olması gerekir. Benim amcam Hasan, babasının mezarına defnedilmiş. İkisinin adıda Hasan'dı(KK. 32).

Geçici gömme ait olmadığı yerde, kendi torağı olmayan bir yerde ölmüşse, memleketine götüremeyecekse geçici defnedilir. Defnedilirken toprağa ' sana emanet ediyorum, ben onu götüreceğim' der. Toprağa emanet edersen bir sene kalır ama çürümez. Sonra alır memleketine götürürsün defnedersin(KK.16).

Kar, kış olduğunda mezarlığa gidilmez, evinin yakınına gömülür. Sonbahar olduğunda hoca çağrılır, dualarla çıkarılır ve uygun yere defnedilir(KK.19).

Geçici gömmede kişi mezardan alınır, defnedilmesi gereken yere götürülür, kurban kesilir, yemek verilir ve rızalık alınır(KK.31).

Geçici gömme vardır. Kış şartlarında bir yere defnedilmiştir, ailesi isterse baharda onu alır istenilen yere defnedilir. Bazen ilk defnedildiği yer farklı köy

olur, köylüleri rızalık verirse alınır. çünkü bazı köylüler köylerinden alınmasını istemez. 'bizim köyde vefat etmiş, bizim toprağa aittir, bu köyde kalacak' denir. Bazen de kişi bir köye gitmiş orada ölmüş ve köylüler sahip çıkmış defnetmiş. Ailesi onu oradan almak isteyince de köylüler rızalık göstermese alınmaz. Çünkü kimsesiz mezarlara herkes sahip çıkar, kıymet verir. Genelde de kimsesiz mezar dedikleri mezara rızalık gösterilmez, mezar taşınmaz(KK.32).

Yan yana ya da üst üste defnetme eskiden vasiyet üzerine nadir yapılan bir gömme çeşididir. Geçici gömme çeşidi ise eskiden sık yapılan bir gömmedir. Geçici gömme şehrin ulaşım koşullarının iyileştirilmesiyle eskiye oranla sık yapılmamaktadır. Kefen veya tabut ile gömülme dışında eskiden kişiler gömülmemektedir. Bu gömülme şekli ise vefat eden kişinin bedeni yıkanır kefenlenir ve kutsal kabul edilen bir ağacın altına bırakılarak yapılmaktaydı. Bedeni iki kutsal kuşun veya iki kurdun alacağına inanç mevcuttur.

4.3.6. MEZAR KAZMA ŞEKİLLERİ VE UYGULAMALARI/TORÊ MEZEL KİNİTENE URİTÜELİ

Mezarlıklar, yüksek bir tepede ya da düzlükte kurulan köye yakın yerler iken şehir yaşamında mezarlıklar şehrin uzağına yapılır. Mezarlıklarıçersinde kişiler aile bağlarına göre yer belirleyerek mezar tespit edilir. “Mezarlık yerleri yüksekte ve kible/qulva’ı görecekt yerlerde olur. Bunun nedeni de güneşin ilk ve son ışıklarını görmelerini sağlamaktır. Güneş’in bir adı da NurêEli u Mehemedi/Alî ve Muhammed’in Nuru’dur. Ölenler de bu sayede onların nurundan mahrum bırakılmazlar” (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 19). Aileden soydan olanlar genelde aynı mezarlıkta veya mezarlık içerisinde yan yana gömülmektedirler. Eğer mezar yeri ölen kişiye ve ailesine ait bir toprak değilse toprak sahiplerinden rızalık alınır ve vefat eden kişinin bedeni toprağa konmadan toprağarıızalık hakkı konmaktadır. Kadın, erkek ve çocuk ayrımı olmadan herkes aynı mezarlığa gömülür.

Mezarlık ve mezar yeri tespiti ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezarlıklar kibleye bakar(KK.10).

Köyün dışına tepeye mezarlık yapılırdı. yüksek olması Tanrı'ya yakın olma anlamı taşır. Ama genelde tepeye yapma tercihi, tarımsal alan dışında olması ve görünür olan yer olmasıdır. Mezarlıklar kibleye doğru yapılır. (KK.19).

Mezarlıklar güneşin doğdu yere bakacak şekilde kibleye doğru yapılır. genelde köyün dışında yapılır. (KK.21).

Mezar yeri kendi topraklarımızda bellidir. (KK.10).

Kişinin vasiyeti üzerine söylediği yere gömülür. Ama başka köyün alanında ise, başkasına ait ise onlara vasiyet söylenir, rızalık alınır. rızalık almadan gömülmez. (KK. 19).

Köy mezarlığında herkes aile mezarlığı bölgesine gömer. Bunun içinde rızalık almaya gerek yoktur. Yoksul bir aile olduğunda, mezarlıkta da yeri yoksa, gönüllüler ortaya çıkar ve köyün ileri gelenleri yer gösterir. Talep köylülerden ve köyün ileri gelenlerinden gelir(KK.25).

Köy yerlerinde uygun bir yere mezarlık yapılırdı ve o dolunca da başka mezarlığa geçilir. Mezarlıklar kibleye bakar. Herkes vefat eden yakınlarını o mezarlıklara defneder(KK.31).

Kadın, erkek, çocuk herkes aynı mezarlığa defnedilir(KK.6, KK.9, KK.10, KK.11, KK.13, KK.16, KK.18, KK. 19, KK.20, KK.21, KK.25, KK.28, KK.29, KK.31, KK.32).

Mezarlık içersinden, mezar yeri tespit edildikten sonra mezarda kullanılacak eşyaları eskiden aile veya yakınları getirirdi. Günümüzde ise mezarlıklarda belirli bir yerde muhafaza edilen eşyalar kullanılır.

Mezarda kullanılacak eşyalarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kazma kürek kullanılırdı, köy halkı ve akrabalar getirirdi. Genelde eline kazmasını alan gelir(KK.10).

Mezar eşyalarını tüm köy getirirdi. Kazma ve küreği hemen getirirlerdi. Şimdi ise kepçe var(KK.18).

Mezarda kullanılacakları mezarı kazanlar getirir ve ücreti varsa onu da aile karşılardı. Kazma küreği aile getirirdi(KK.19).

Mezar eşyaları her evde bulunurdu(KK.20).

Eşyaları cenaze sahibi getirir(KK.21, KK.29).

Mezarlıkta yer varsa eşyalar ordan alınır ama aile getirmişse eşyalar üç gün mezar üstünde kalır, alınmaz.ama getirilen çimento, kum getirilmişse ve bunlar artmışsa geri getirilmez, onlarda mezarlıkta bırakılır. ihtiyacı olanlar onları kullanır(KK.25).

Aile gömülecek eşyaları getirir. kullanılacak ağaçlar, kazma ve kürek köylüler ve aile ortak temin eder(KK.31).

Kişi vefat ettikten sonra mezarda kullanılacak eşyalar temin edilir ve mezar kazmaya başlanırdı. Mezar kazanlar; eskiden yakın komşu veya köyün ekonomik anlamda ihtiyacı olan kişilerden belirlenirdi. Geçiş döneminde cenaze ritüellerinin bir kısmı mezar kazanlar üzerinden olduğu görülmüştür. İlk günden üçüncü güne kadar verilen yemekler aslında mezar kazanların yorulup gelip yemek yiyeceği düşüncesi ile başlamıştır. Cenaze için gelen köylülerin getirdiği hayvanların kesimi, yağ, bulgur gibi yiyeceklerle de bu yemekler zenginleştirilip, yemekler yapılıp, verilmeye başlanmıştır. Günümüzde bazen belediye tarafından, bazen vefat edenin yakınları, bazen de köyde köylüler veya şehirde tanıdıkların yardımlarıyla mezar kazılmaktadır.

Mezarı kazacaklarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezarı aile veya komşusu kazar(KK.5).

Mezar kazımına neredeyse tüm köy gider. Herkes yardım etmeye çalışır(KK.6).

Mezar kazıyıcısı yoktu, genelde akraba ve arkadaşlar kazar(KK.10).

Mezarı gönüllüler kazardı(KK. 13).

Mezarı genç kişiler gelir kazardı. Rızalığı alınır. genelde kimse karşılığı almaz(KK.16).

Etraftaki güçlü kuvvetli kişiler kazardı(KK.18).

Köyde eli ayağı tutan güçlü kuvvetli kişiler kazardı. Aileden biri kazmamalı çünkü acılı aile kazamazdı(KK.19).

Eskiden kapı komşu kazardı.ilk kazmayı aileden biri vurmazdı. Şimdi kepçe kazıyor(KK.21).

Kazarken ilk kazmayı vuran aileden biri olmaz. İlk kazma yabancı tarafından vurulur(KK.28).

Eskiden maddi durumu iyi olmayan kişiler mezar kazardı(KK.31).

Mezar kazma sırasında kim hazır bulunuyorsa onlar kazardı(KK.32).

Mezar kazma aşamasında ilk kazmayı vuran kişi aile yakını olamaz. Çünkü ilk kazmayı vuran kişi aynı zamanda ilk toprağı atan kişi olmalıdır ve ilk toprağı atmak kişide daha derin bir acı yaratacağı için ilk kazmayı yakınlar vuramaz inancı mevcuttur. “*Mezar kazmaya, besmele çekilerek başlanır*”(KK.2). İlk kazmayı vuran ve kazım işleminde bulunanların kazma kürek hakkı mevcuttur. Buna Zazaca olarak da ‘*hakke hui u zengayi*’denir.

Kazma kürek hakkı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezar kazanlara hak olarak yemek yapılır ve bahşiş verilirdi(KK.5).

Mezarı kazanlara ayrı yemek yapılır ve para verilir(KK.6, KK.28).

Kazma kürek hakkı ailenin durumuna bağlıdır. Durumu iyi olan hayvan keserdi. Normalde bizde ekmek önemli olduğundan, zirfet yapılır. Şimdi lahmacun veriliyor(KK.9).

Mezarı kazanlardan rızalık alınır. Ayrı yemek yapılmaz ama yapılan yemeğin en güzel yeri onlara verilir. Onlara yemek dışında çıralık verilir(KK.10).

Mezar kazanlara yemek ve ekmek yapılır, esasında da yemekler onlar için yapılırdı(KK.11).

Mezarcılara gönülden ne koparsa verilirdi, yeter kirizalığı alınsın(KK.14, KK.29).

Kazma kürek hakkı için mezarı kazanlar eve geldiklerinde yemek verilir(KK.16, KK.21).

Mezar kazılmaya başlandığında biz, bir ekmeği ters bir ekmeği düz indirirdik. Mezarcılar mezardan gelmeden önce ekmekleri düzeltir, yağlardık. Mezardan gelenler onlardan bir ağız alırdı. O zamanlar bize ‘mezardan ses gelir’ denirdi, o yüzden bir lokma alınırdı. Şimdi yok yapılmıyor(KK.18).

Mezar kazanlara yemek verilir, cenaze üstüne atılan paradan pay verilir(KK.19).

Cenaze yemekleri zati onlar için yapılır, diğerleri de yemeğe katılır. Cenazede atılan paradan il onların hakkı çıkarılır. Sonrasında kazıcılık yetenek olayı

olmuştur. Bazı insanlar ihtiyaçtan dolayı kazıcılığı iş edinmişler. Bizim köyde öyle biri var. Herkes bilir onun kazıcılık yaptığını ve ona yaptırılıyor(KK.25).

Mezar kazanlara kazma kürek hakkı vardır. Genelde kazanlar durumu iyi olmayanlar olurdu. Alevilikte ölen kişinin üstüne para atılır. O paradan bir kısım onlara verilir. Para dışında yemek verilir. Hatta eve götürmeleri için de yemek hazırlanır, verilir(KK.31).

Hak için hizmettir o yüzden ailenin durumu iyiye para verir. Ama kimse hak istemez ve almaz. Bizde can herkesin musahibidir. Sadece kazanın gönü hoş edilir, rızası alınır(KK.32).

Kazan kişilere bazen ayrı bir yemek, bazen yapılan yemeğin en güzel, en etli kısmı ile hazırlanan sofraya kurulur. Bunun dışında cenaze erkânı sonrasında toplanan paradan da hakları ödenirdi. Bu parayı genelde kimse almak istemez çünkü bu tür toplu yardım istenen uygulamalara herkes katılmak ister ve rızalığını verir. Para alsın veya almasın o kişilerden rızalık alınır, gönülleri hoş edilir.

Mezar kazma işlemi bazen saatler sürer bazense iki günü alabilirdi. Hava koşullarına bağlı olan bu durum, yoğun kar döneminde toprağın don tutmasındandolayı toprağı kazmak zor olmaktaydı. Don tutan toprağı yumuşatmak için ateş yakılır ardından kazılırdı. Mezar şekli; dikdörtgen veya oda şeklinde olurdu. Dikdörtgen diye tabir edilen standart mezar kazım şeklidir, dikdörtgen şeklinde kazılan mezara vefat eden kişinin bedeni konur. Oda şeklinde yapılan mezar şekli ise yapılan dikdörtgen mezar kazım şeklinin tek tarafının en alt kısmını toprağın altına doğru kazarak yer yapılmasıyla oluşur ve bu yere vefat edenin bedeni konur. Vefat eden kişinin beden yönü her iki şekilde de güneşin doğduğu yere, kibleye doğru olur.

Mezar kazma şekilleri ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezar standart şekilde dikdörtgen kazılır(KK.5, KK.16, KK.18, KK.21).

Mezar oda şeklinde kazılırdı, üstüne ağaç veya taş konurdu. Şimdi, tuğla ile yapıp beton konuyor(KK.9).

Mezar kibleye doğru dikdörtgen şeklinde kazılır, içine bir şey koymadan kişi defnedilirdi. Şimdi ise içine bir şeyler koyuyor, yapıyor sonra defnediliyor(KK.10).

Düz kazılırdı, standart şekilde önceden ağaçlarla kapatılırdı, şimdi beton blok konuyor(KK.14).

Dikdörtgen şeklinde standart kazıyorlar. İçine dört ağaç konur, kenarlara, başa ve ayak tarafına konur. Bu ağaçların ortasına vefat edeni yerleştirirler. Eskiden üstüne meyilli ağaç konurdu, şimdi düz konuluyor(KK.20).

Eskiden briket yoktu, taş ile duvar yapılır, ağaç konur, sakil dediğimiz meşe yaprakları konur, sonra kapatılıcı. Genelde standart dikdörtgen olurdu ama gor kefen olduğunda oda şeklinde yapılır(KK.25).

Kibleye doğru dikdörtgen kazılır. Sol tarafı doldurulur, vefat eden meyilli oraya konurdu. Üstüne de tahta konurdu. Tahtalar da çapraz konur. Şimdi içine duvar örüyorlar, üstüne de beton blok konuyor(KK.28).

Mezar dikdörtgen standart kazılır. Taşlarla örülür ve ağaçla kapatılırdı. Şimdi ise mezar çökmesin diye briketlerle örülüyor ve betonla ziftli kâğıt konur. Yabani hayvan eşelemesin diye eskiden ziftli kâğıt konmaz barut yakılırdı(KK.32).

Mezar kazma işlemi bittikten sonra mezarın içine beden yerleştirilir. Eskiden mezara beden konduktan sonra etrafına ağaç dalları konur, genelde bedeni çevreleyecek şekilde dört ağaç dalı konurdu. Ağaç dallarının üstüne meyilli ağaç dalları eklenir, beden ağaçların içinde kalırdı. Sonraları kazılan mezarın içine etraftan bulunan taşlarla duvar örülür beden içine yerleştirilir ve üzeri ağaç dallarıyla kapanırdı. Günümüzde bu uygulamalar kısmen devam etse de üst kısmı ağaç dalları ile kapatmak yerine beton blok koymak yaygınlaşmıştır.

Mezara beden yerleştikten sonra, toprak atılmaya başlanır. Genelde ilk toprağı atacak kişi kazmayı ilk vuran kişi olmaktadır. Kazmayı ilk vuran kişi bir avuç toprağı bedene atarak toprak atma işlemi başlatılır. “*Mezar kazılırken çıkan toprağın tamamının tekrar mezara geri konmasına özen gösterilir. Yerine dönmeyen toprak, yerinden edildiği için Ulu Divan’da davacı olur*”(Çakmak ve Elaldı,, 2020, s. 22).

Toprak atma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

İlk toprak atan bazen anne veya baba, bazen çocuğu, bazende mezara kazma vuran atar(KK.5, KK.10).

İlk torağı yaşlılarda cenaze sahipleri atar(KK.6).

Toprağı ilk, mezar kazılırken ilk kazmayı vuran atar(KK.16, KK.19, KK.25, KK.31, KK.32).

Toprağı ilk musahip veya kardeşi atar(KK.18).

İlk toprak atıldıktan sonra, toprağı kişinin sevenleri ve köylüleri atmaya başlar. Ama mezar işlemleri esnasında kazma ve kürek elden ele verilmez. Mezar işlemi bittikten sonra mezarı komple sulayacak şekilde su dökülür. Su dökerken kazma ve kürekte su altında tutulur ve kazma kürek akşama kadar, bir gün veya üç gün mezar üstünde bırakılır.

Kazma küreğin kullanılması ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Toprak atma sırasında kazma ve kürek elden ele verilmez, toprağa konur, diğer toprak atacak kişi topraktan alır(KK.5, KK.6, KK.10, KK.14, KK.20, KK.21, KK.29, KK.31, KK.32).

Erkekler kazma ve küreği elden ele vermez, toprağa bırakılır. Kadınlar toprak etmek istediğinde erkekler gibi kürekle atmaz, bir avuç toprak alıp atarlar. Mezar işleri bitince kazma ve kürek mezar üstüne atılır. Üzerlerine su dökülür. Kazma kürek üç gün boyunca mezar üstüne kalırdı(KK.19).

Kazma kürek mezar işlerinde elden ele verilmez. Kazma ve kürek üretim tüketimde en temel araçtır. Yani kutsaldır, yaşam ve ölüm arasında bağıdır(KK.25).

Beden gömüldükten sonra mezar olduğu anlaşılın diye mezarın etrafına küçük taşlar dizilir. Baş kısmına ve ayak kısmına gelecek şekilde iki uzun taş konur. Bu taşlara 'bergor,berning' denir. Başa konan taş genelde ayağa konan taştan daha uzun veya daha büyük olurdu. Eskiden bu taşlar yerine iki uzun ağaç dallarını baş ve ayak kısmına yerleştirir mezarın orta tarafına doğru meyilli konmakta ve ortada iki dalın uçları bağlanırdı. Bir tür çatı görünümünü alan ağaçlar ters 'v' şeklinde dururdu. Yapılan ağaç mezar, üç ağaçla da yapılmaktaydı. Ağaçlar çürüdüğünde ise mezarın etrafı taşlarla çevrilir ve başa ayağa gelecek şekilde iki taş konurdu. Bu taşların dünya ve öteki dünya arasında köprü olduğu inancı vardır. "Mezar taşının asıl görevi, ölen kişi için Haq Dina ve Neq Dina arasında bir köprü kurmaktır. Mezar taşı ölen kişinin

helm/ruhu için bir adrestir. Helm mezar taşı sayesinde yolunu kaybetmez; Haq Dina ile Neq Dina arasında gidip gelirken mezarının etrafında dolanır durur” (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 23).

Mezar kazma sonrası ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: *Mezar işleri bittikten sonra mezara iki taş konur. Biri başa biri de ayağa konur(KK.5, KK.6, KK.9, KK.10, KK.13, KK.16, KK.21, KK.25, KK.28, KK.29, KK.31).*

Eskiden ağaç bırakılırdı, uçları birleştirilir, kefenden kalan yeşil bezle de bağlanır. Yeşil bez konmasının nedeni kerbelada Hz. Hüseyin onunla defnedilmiş, onu temsilen yapılır. Ayrıca cennet simgesidir(KK.16).

Mezara iki taş konur, biri başa biri ayağa konur. Başa konulan taşta ‘ser sar, ayağa da bine ‘ling’ diyoruz. Eğer kar varsa etrafta taş yoksa, ağaç parçası konur(KK.19).

Mezarın üstüne üç ağaç konur, sal şeklinde bağlanır. Üstten ağaçlar birbirine bağlanır. Taş isim yoktu(KK.20).

İki taş konur. ama eskiden ağaç sonra taş konurdu. Çünkü ağaç belli bir süre sonra çürürdü(KK.32).

Geçmişten günümüze ilk mezar oluşumunda, iki taş konmaktadır. Ağaçla yapılan şekilde de çürümeliyle iki taş bırakılmaktaydı. Ayrıca kadınlarda mezar işlemi bittikten sonra taş ile yapılmışsa taşın yanına bir çubuk dikilir başına eşarp veya tülbent bağlanırdı. Taş değil ağaç dalları konmuşsa o dalları eşarp ile bağlanırdı.

Kadın mezarları ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Genç kadın mezarlarında çubuk dikilir ve ucuna eşarp bağlanır(KK.5, KK.19, KK.21).

Kadın mezarına konulan taşta şal veya eşarp bağlarız. Şimdi de yapıyoruz(KK.9).

Kadın mezarına çubuk ucunada eşarp bağlarız(KK.13, KK.18).

Kadın mezarı olduğu anlaşılın diye taşta eşarp bağlarız(KK.16).

Eskiden taş yok, isim yok, bir şey olmadığından kadınların mezarlarına konulan ağaçlar bağlandıktan sonra üstüne kadının öldüğünde başında olan eşarp bağlanır(KK.20).

Mezar kadına ait olduğunda çubuğun ucuna yeşil, kırmızı tonlarında eşarp bağlanır(KK.25).

Kadın mezarında çubuğun ucuna yeşil veya kendi eşarbi bağlanır(KK. 28).

Kadınlara ait mezarlara eşarp, tülbent veya şal bağlama nedeni mezarın içinde kadın olduğunu belli etmektir. Günümüzde şal bağlama devam etmektedir.

4.3.7. TELKİN İNANCI/İTİQATÊ TELKİN

Telkin inancı iki şekilde mevcut; yolda helallik alınmasına ve mezar başında vefat eden kişiye hocanın vefat ettiğini söylemesidir. Yolda verilen telkin helallik alma kısmında işlendiği gibi bazı köy ve mezraların yoldaki helallik almasına telkin demesiyle anlatılmıştır. Yolda verilen telkin herkes tarafından uygulanmasa da mezar başında verilen telkin inancı tüm Tunceli Aleviliğinde mevcuttur.

Mezarda gömme işlemi sonra erdikten sonra vefat edenin yakınları ve cenaze erkânın tümü mezarlığı arkalarına bakmadan terk eder. Arkaya bakmadan gitme; “Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e ‘ben öldüğüm zaman beni bir kişi alacak yıkayacak, deveye koyacak ve götürüp gömecek. Siz de arkanıza bakmadan geri gideceksiniz’ der. İmam Hasan, babasını kim yıkadı ve kaldırdı diye merak eder. Gider dokunur, bakar ki babasıdır. Devedeki Hz. Ali, deveyi tutan Hz. Ali’dir. Telkin orda başlıyor ve gerçekleşiyor. Arkaya bakmadan gidin demek o yüzden var (KK.30). Geriye sadece vefat edenin bir yakını ve imam, dede veya mile kalır. Dede, mile veya imam ölüye öldüğünü ve ahirette olacakları anlatmakta duasını vermektedir. Dua anne adıyla vefat eden kişiyi çağırma ile başlamakta ve bu çağrı üç defa tekrar edilmektedir.

Telkin duası;

“Bismişah, Allah Allah, Ey .....doğma ..... canımız. Dünya hali fanidir. Axiret menzili bakidir. Yüce tanrı'nın hükmü yürüttü. Dünya günlerinin sonunda axiret günlerinin başındasın. Rabbin katında sana rabbin dilini, peygamberini, kitabını, kıbleni, imamını sorarlarsa, yaşamda inandığın gibi korkmadan serbestçe söyle ki, rabbim Allah, dinîm İslam, peygamberim Hz. Muhammet Mustafa, kitabım Kurân, kiblem makamı İbrahim, imamım Hz. Ali’dir. Ehlibeytin bendesiyim, onlara inandım, onlara ikrar verdim. Allah’a hamd

olsun. Onların soyuna salât ve selam olsun. Ben cemali Muhammet Şah İmam Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin'in pir bilerek verdim, candan salâvat. AllahummeSalli ala seyidine Muhammed'in ve ala seyidine Muhammed, la ilahe illallah, Muhammed'en resul Allah Aliyul veliyullah. Reşidukamilullah”(KK.30).

Telkin duası verildikten sonra Çakmak ve Elaldı(Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 22)'ya göre vefat edenin yakınları da, avuçlarına toprak alır öper ve mezarın üstüne atarlar. Bunu üç defa tekrar ederler.

Mezarda verilen telkin ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: *Defin sonrası Kurân okunur. Sonra dilimizle dua okuruz. En son da Fatiha suresi okunur(KK.2).*

Defin sonrası dua etmek için hoca kalır(KK.5, KK.19, KK.20, KK.21, KK.31).

Definden sonra hoca ve hoca tek korkmasın diye vefat edenin yakını kalır. Hoca telkin verir. Anne adıyla çağırır ölüyü ve ona öldüğünü söyler(KK.16).

Mezarlıkta hoca kalıt telkin verir(KK.29).

Mezarın başında en son imam/mile/dede ve vefat edenin yakını kalır(KK.25, KK.28, KK.32).

Hoca vefat edene telkin verdikten sonra mezar başından ayrılmakta ve mezar, üstünde kazma, kürek ve iki taşla bırakılmaktadır. Günümüzde nadir olarak Fatiha süresi okunmaya başlanmıştır.

4.3.8. BARUT YAKMA/BARUT VESNAENE

Telkin verildikten sonra mezarlıkta kimse kalmaz. Mezarlığa,güneş batmadan önce veya akşam iki veya üç kişi gider. Mezarın başında barut, bez parçaları, kibrit veya keçi kılı yakılır. Barut yakma nedeni; barut kokusu yaymak ve bu koku ile aç kalan yabani hayvanların gece olduğunda gelip mezarı eşelemesine engel olmaktadır. Barut yaktıktan sonra mezara barut tekrar serpilmiştir.

Barut yakma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Defnedildiği gün akşam yabani hayvan gelmesin diye mezarda barut yakılır(KK.2, KK.5, KK.9, KK.14).

Gömüldüğü akşam mezarlığa gidilir ve bez yakılır(KK.6).

Defnedildiği gün, hayvanlar eşelemesin diye akşam güneş batımında barut yakılır. Günümüzde kibrit yakılıyor. Eskiden üç gün üst üste yakılırdı, sonraları bir gün oldu. (KK.10).

Eskiden keçi kılı yakılırdı. Barut yakan da vardı(KK.11).

Barut yakma yabani hayvanlar için yakılıyor. Defnedildiği gün mezara, akşam karanlıkta iki üç kişi gider ve yakar(KK.16).

Barut yakma defnedildiği gün akşama doğru mezara gidilir, barut yakılır. Barut yakma yabani hayvanlar için yapılır(KK.18).

Barut yabani hayvanlar için cenaze sonrası yakılır. Barut dışında bez, kibritte yakılır(KK.19).

Mezarı terk ettikten sonra güneş batmadan barut veya kibrit yakılır. Barut kokusu etrafa yayılır. Bu yabani hayvanlar için yaparlar(KK.19).

Eskiden yakılmıyordu sonradan yabani hayvanlar gelmeye başlayınca eşelemesinler diye yakılmaya başlandı(KK.20).

Gömüldüğü gün akşam yakarlar. Sadece o akşam barut yakılır(KK.21).

İlk gün güneş batmadan barut yakılır(KK.25).

Defnedildiği gün, gün batımında hayvanlar eşelemesin diye barut yakılır. Genelde porsuk için yakılır(KK.28).

Barut yakma kurtlar yemesin diye ailesinden birileri tarafından yakılır(KK.29).

Yabani hayvanlar ayı, porsuk için yakılır(KK.31).

Defnedildiği gün barut yakılır ve serpilir(KK.32).

Barut yakma uygulaması genelde barut yakıldığından bu şekilde isimlendirilmektedir. Barut dışında bez, kibrit ve keçi kılı yakılmaktadır. “*Bunun nedeni kurubesik/sansar vb. yabani hayvanların gelip mezarı eşmesini önlemektir*”(Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 24).

4.3.9. ÖLÜ YEMEĞİ/XERÊ MERDU

Ölüm ritüellerinde, vefat edenin ruhu için ilk günden başlayan kırkına kadar süren bir yemek verilir. Bu yemeğin adı ‘ölü yemeği’dir. Zazaca olarak ‘*heyromerdoma, sama merdi ya da semai merdi*’denir. Güneş batmadan bu yemeğin çıkarılması gerekmektedir. Bu yemek günlük evde yapılan yemekten çıkarılır. Ana yemek, pilav, salata, tatlı ve ayran şeklinde o gün evde akşam yenecek yemeklerden birer adet yemek hazırlanır. Yemek doldurulurken dua okunur ve kaplara doldurulur.

Kaplar tepsiye konur ve konuşmadan gönderilecek eve gidilir. Tepsi, eve varınca ya kapının önüne ya da kapı açıldıktan sonra ocağa bırakılır. Yemeği götüreren de alan ev sahibi de konuşmaz. Yemek yendikten sonra kaplar taziye evine getirilir ve ‘*hayrın kabul olsun ölünün canına değsin*’ denir. Kırk gün boyunca aynı kaplarla, kırk farklı eve yemek götürülür. Son gün yemek götürülen evden kaplar geri gelmez. Aynı zamanda bu yemek öldüğü gün değil üçünden başlayarak kırka kadar verildiği de olmaktadır. “Üçüncü gün ruh evi terk eder ve mezara geri döner. Ölen kişinin eşyaları, elbise, ayakkabı v.s. yıkanır ve dağıtılır. Ruh tekrar geri gelmek üzere evi terk ettiğinden, bedensizdir. Bunun için kendisi yiyemez, içemez. Aç kalan ruh huzur bulmaz. Bundan dolayı üçünden kırkına kadar her akşam ölen kişinin hayrına yemek verilir. Bu hayrına ‘*semia merdi/ölu yemeği*’ denir(Gezik, Çakmak, 2010, s. 26).

Ölü yemeği ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Sama merdi kırk gün kırk ayrı kişiye yollanır. yemekler aynı kaplarda gider ve son giden evde kaplar kalırdı. Yemekler elden ele verilmezdi ya kapı önüne ya da ocağa bırakılır(KK.5).

Ölü yemeğini kimi her gün veriyor, kimi kırk lokma ile bir günde verir. Yemek kapları sürekli geri geliyor(KK6).

Kırk gün ölü yemeği yollanır. Bizde aynı kaplarda olması ve elden ele verilmesi önemli değildir(KK.9).

Ruhu aç kalmasın diye kırk gün yemek verilir. Yemekler o gün evde ne pişirilmişse o yemekten verilir. Yemek doldurulurken üç defa ‘yer gök şahitsin .....ölünün ruhuna değsin. Yemek üç defa kaldırılıp indirilir. Yemek kapları ilk evlerden geri geldiğinde getiren üç defa ‘hayrın kabul olsun der. Yemekler aynı kapla verilir ve kaplar son gittiği evde kalır. Yemeği verme durumu olmayan göme yapar kırk parçaya bölüp dağıtılır(KK.10).

Kırka kadar yemek çıkarılır. Kaplar değişebilir ama kırk ayrı eve götürülür. Yemekler tabaklara doldurulup, tepsiye konur, verilecek evin kapısına gidip, kapıya bırakılır. Yemeği veren de alanda konuşmaz ve arkaya bakılmaz(KK.11).

Kırk gün boyunca verilir, yemekler aynı kaplarla gider. Yemekler elden ele verilmez, yere bırakılır. Yemek kapları kırkıncı gün gittiği evde kalır(KK.13).

Kırk gün kırk yemek verilir. Yemekler aynı kaplarda elden ele verilmeden kapı önüne konularak verilir(KK.14).

Ailenin maddi durumuna bağlı, iyi olduğunda verir. Kimse görmeden verilmesi gerekir. Yemeklere kimsesizler için lokma bırakılır. Yemekler aynı kaplarla verilir ve kaplar gittiği son evde kalır(KK.16).

Yemekler kırk gün kırk eve verilir. Yemeklere kimsesizler için de lokma bırakılır. Yemekleri kapıya götürür,  defa yere indirilir kaldırılır, sonra bırakılır. Götürülen kaplar verilen son evde kalır. Durumu iyi olmayan aileler, göme yapar, kırk parçaya böler. Kırk parça göme  yemeğinde dağıtılır(KK.18).

Evden kırk gün yemek çıkarılır. Durumu iyi olmayan aileler iinde kırk parça dağıtılır.Yemek doldurulurken ‘xeyromerdoma o’ veya ‘sama merdi’ deriz. Yemek o gün evde ne pişen yemekten verilir. Verilecek eve elden verilmez, ya kapı önüne ya ocağa bırakılır. Yemek kapları değişmez ve kaplar son giden evde kalır. Yemeğe kimsesizler için lokma bırakılır. Hatta kurdun kuşun payı diye temiz bir taşa da lokma bırakılır.Yemeği verme amacı vefat eden kişi tek vefat etmemiş sorguda bir sürü kuyruk vardır. Sorgulamak için gittiği yerde acıkmasın diye hayrı verilir. O yüzden yemek bazen sorgu sırası uzar diye elli ikiye kadar da verilir. Vefat edenin hayrı, akılı karışmasın dili dnşn sorgusu iyi geçsin diye verilir.Yemek dağıtıldığı müddetçe her Perşembe helva yapılır, mum yakılır. Yağlı ekmek yapıp dağıtılır.Masum-i pakta anne sütü l yemeği yerine geçer. Gmmeden avucuna anne sütü konur(KK.19).

Biz bu yemeğe ‘sama merdo’ deriz. Kırk gün kırk eve dağıtılırdı. Yemek verilecek evin kapısı çalınır, içeri girilir ve ocağın önüne konur, elden ele verilmez. Hiç konuşmadan evden çıkılır. Son ev yemek götürülen kaplar geri getirmez(KK.20). Kırk gün boyunca yemek verilir. Yapılan yemeğe kimsesizler için lokma bırakılır. Yemekler elden ele verilmez, ya kapı eşiğine ya da içeriye konur. Yemek kapları değişmez, aynı kapta gönderilir. Son giden eve yollanan tepsi, kaşık, tabak, bardak ve atal kalır, kaplar geri gelmez(KK.21).

Kırk gün yemek yapılır, dağıtılır. Özel yemek yapılmaz. O gün evde ne yemek yapılmışsa vefat edenin gözü var diye, onun yerine başkasına yollanır. Yollanan yemeğe özellikle kimsesizler için ıla ve lokma bırakılır. Yemekkapları geri gelir. Kapı eşiğine indirilir, elden ele verilmez. Kaplar boşaltılır getirilir, son gittiği evde de kalır. Yemekler doldurulurken dolduran içinden rahmet okur(KK.25).

Kırk gün kırk farklı eve yollanır. Kaplar değişebilir ve yemek kapları geri gelir. Yemek verecek durumu olmayanlar göme yapar, kırk parçaya bölüp ve dağıtılır(KK.28).

Gün batmadan yemek doldurulur, verilecek evin kapısına bırakılır. Verilen ev yemek kaplarını gün batmadan geri getirir. Yemekler ya evin kapısına ya da evin ortasına bırakılır, yemek arkaya bakmadan bırakılır ve konuşulmadan çıkarılır. Yapılan yemeklere soğan, sarımsak konmaz. Her gün aynı kapla kırk gün verilir. Çaydanlığıyla tabağıyla gittiği son evde kalır(KK.31).

Yemek yollanan tepsiye genelde çıla da konur ve nadiren çaydanlıkta konmaktadır. Ekonomik koşullar nedeniyle ‘ölü yemeğini çıkaramayacak aileler, kişi vefat ettiği gün veya üçüncü günü göme yapar, kırk parçaya böler dağıtır, şehir yaşam koşulları veya uzakta yaşam süren aileler vefat edildiği gün kırk yemek yapıp dağıtır. Bunlar dışında ölü yemeği olarak kırk gün içerisinde sadece Perşembe günleri evde yapılan yemeği çıkarmak veya helva kavurup yağlı ekmekle dağıtmakta mevcuttur. Tüm çıkarılacak ölü yemeklerinde kimsesiz vefat edenler için ayrıca lokma bırakılır. Ölü yemeği yeni doğan ölümlerinde çocuğun avucuna anne sütü konarak gömüldüğünde, verilmez. Bebeğin o sütü kırk gün içeceği inancından yemeğe ihtiyaç duymaz, inancı vardır.Günümüzde bu uygulama devam etmekte,nadiren yapmayan ailelerde mevcuttur.

4.3.10. İLK GÜNLER VE MEDAĞ/ROZÊ SIFTÊNİ U MEDAX

İlk gün,vefat edenin gömme işlemi yapılır, barut yakılır, komşular yemek yapar ve vefat eden kişinin ölüm haberi duyurulur. Eskiden ilk günün yemeğini yakın komşular yapar ve bu güne kazmacılar günü denir. Esasında o gün verilen yemek mezar kazanlar içindir. Vefat eden kişinin yakınlarının durumu iyi ise yemeği kendileri verirler. Kadın erkek ayrımı olmayan tüm ritüellerde ilk gün kadınların çok fazla feryat etmesinden dolayı ayırım yapılmaktadır. Herkesin yemeköncesi ve sonrasında, yemeğin ‘vefat edenin ruhuna değsin’ diye temennide bulunur ve dualar okunur. Gelen herkesin katılımı ile yas tutulmaya başlar.

İlk gün ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

İlk gün aile yemek yapar, taziye başlar(KK.5, KK.28).

İlk gün taziye başlar, konu komşu yemek yapar getirir. yemek kazmacılar içindir ama herkes yer. yemeğe başlanmadan yemek duası edilir, vefat eden için dua okunur(KK.10)

İlk gün evde kalınır, aile mezara gitmez. Misafirler ağırlanır, hep beraber ağlanır. Hayır, yemeği yapılır(KK.19).

Ailenin durumu iyi ise gelen halka yemek verir(KK.22).

İlk gün haber verme devam eder, vefat eden yıkanır, cenaze erkâmı yapılır, defin işlemi yapılır ve yas başlar. Gelen misafirlerle ilgilenilir ve yas düzeni başlar(KK.31).

İlk gün mezar işlemleri biter, mezara sadece barut yakma için iki veya üç kişi gider. Defin sonrası aile ilk gün mezara gitmez. İkinci gün ölüm haberini duyan uzakta olan yakınlar ve çevre köylerden gelenlere yemek yapılmakta, misafirlere ağırlanmakta ve taziye kabul edilmektedir. Yemek ve taziye dışında vefat edenin kıyafetleri yatağı ve tüm eşyaları yıkanıp, temizlenmektedir.

İkinci gün ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

İkinci gün taziye için köylerden insanlar gelir. Gelenler için yemek yapılır, yemek verilir. (KK.6).

Taziye kabul edilir(KK.10, KK.18, KK.32).

Taziyeler kabul edilir. Vefat edenin eşyaları toplanır(KK.16).

Vefat edenin eşyaları çıkarılır, yıkanır ve temizlenir. Taziye kabul edilir(KK.25).

Vefat edenin eşyaları tespit edilir, çıkarılır ve güneşe konur (KK.31).

Eşyaları ikinci gün yıkanmadığında güneşte bekletilir ve üçüncü gün yıkanmaktadır. Eşyalar ikinci günde üçüncü günde yıkandığında genelde üçüncü gün veya üç gün geçtikten sonra ihtiyacı olanlara verilir. Verilmeyen eşyalar ya yakılır ya da saklanırdı. Günümüzde nadir olarak ihtiyacı olanlara verilir, genel olarak kıyafetlerin pandemi gibi nedenlerle bir kısmı sandıklara saklanır ya da cem evine bırakılmaktadır.

Kişi vefat ettikten sonra, hayrı için her gün verilen ölü yemeği dışında, kırka kadar belirli günlerde yiyecek dağıtılır. Bu günler genel olarak üçü, yedisi ve on beşidir. Üçüncü gün; vefat eden şahsın yakınların iki veya üç kişi, su ve samanla

mezarlığa gider. Mezar, toprağı su dökülerek ve samanla karıştırarak düzeltilir. Bunu nedeni mezarın, hava koşulları, hayvanların eşelemesi ve toprağın mezarın içine doğru yerleşmesiyle oluşan çöküntüleri düzeltmektir. Bu esnada taziye evi eşyaları verecekleri kişilere ya da cem evine yollarlar ve dua verilir. Eşyalar arasından hatıra olarak, yüzük tespih, baston, gözlük, tülbent ve gömlek alınır, saklanır. Yemek yapılması içindedeki tuza ve bıçağına dua okur. Okunan bıçakla kurban kesilir ve tuz ile yemekler yapılır. Gelen konuklar yanlarında bütçelerine göre genelde yiyecek olarak yağ, çökelek, çay veya kesilmesi için hayvan getirirler. Yemek olarak, et, pilav ve tatlı yapılır. Yemek duasıyla başlanan yemeğı bitiren konuklar aile ile birlikte mezarlığa gider. Mezarlığa giderken yanlarında göme, niyaz, mum ve bütçeye bağılı olarak meyve, lokum gibi yiyecekler götürülür. Bu yiyecekler ailenin yaptığı ve konukların taziye için getirdiklerinden oluşur. Mezarlığa gidilince mezar taşı öpülür, mum yakılır, dualar edilir ve getirilen yiyecekler dağıtılır. Kalan yiyecekler gelenlere paylaşılır.

Üçüncü gün ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Üçüncü gün vefat edenin eşyaları yıkanır dağıtılır. Bir hatıra bırakmak şarttır o yüzden eşyalardan bir şey alıyoruz. Şimdi eşyaları kimse almıyor. Eşyalardan sonra yemek yapılır ona 'Medağ' denir. Yemeğe gelenlerden isteyen yağ, çökelek ve şeker getirirdi. Sabahında mezara samanla tanıdıklar gider mezarı düzeltirdi. Sonra mezarlığa cemaat gider. Eskiden kadınlar mezarlığa gitmezdi, erkekler gider ve gelirdi. Vefat edenin ailesindeki kadınlar sonra giderdi, cemaatle gitmezdi. Mezara gidince mezar taşında çıra yakılır. Sonraları göme yapılıp götürülmeye başlandı. İlk üç gün evin ışıkları kapanmaz(KK.5).

Üçüncü gün Medağ verilir. Medağ da pilav, et, tatlısı ve her çeşit yemekler yapılır. Herkes toplanır yemekler yenir. Elbiseler hazırlanır ve ya o gün ya da üçten sonra bir gün verilir. Eşyalardan hatıra olarak bir elbise veya tülbent alınır. Vefat edenin odasında mum yakılır. Mezara gidilir. Aileden önce biri gider mezarı düzeltir, sonra aile ziyaret edilir. Zati ilk üç gün mezar birileri tarafından kontrol edilir(KK.6).

Vefat edenin eşyaları dağıtılır. Yemek verilir ve mezara gidilir. Mezara gidildiğinde ve üçü perşembeye denk geldiğinde evinde, odasında mum yakılır(KK.9).

Vefatın üçüncü gününde göme ve niyazla mezarlığa gidilir. Sonrasında eşyalarla vedalaşılırdı. Eşyalar yıkanır ve dağıtılır. Hatıra olarak bir eşya alınır. Genelde erkeklerde tespihi hatıra olarak alınır. Yemek verilir. Yemeğe gelenler genelde yiyecek getirir. Gelenlere gidecekleri zaman niyaz ve göme verilerek yollanır. Konuklar giderken Allah rahmet eylesin, yeri cennet olsun' denir. Gün batmadan vefat edenin odasında, yatağının olduğu yerde tüm vefat edenler ve onun için mum yakılır. Mezara gidilince de başucunda mum yakılır(KK.10).

Yemek verilir, eşyalar dağıtılır ve mezara gidip mum yakılır(KK.11).

Üçüncü gün yemek verilir. Yemeğeeskiden üç yemeğine gelirken isteyen bir şeyler getirirdi. Kadın ve erkeklere ayrı yemek verilirdi. İkinci gün yıkanan eşyalar üçüncü gün dağıtılır. Mezara gidilir, mum yakılır(KK.13).

Önce mezar samanla düzeltilir. Yemek verilir ve mezar ziyareti yapılır(KK.14). Vefat edenin kaldığı odada mum yakılır. Eşyaları yıkanır vetemiz kıyafetleri dağıtılır, eskileri yakılır. Yemek verilir ve yemeğe gelenler eskiden yağ, şeker hayvan getirilirdi, şimdi kola, meyve suyu şeker getiriliyor. Mezara da gidilir. Dede ile gidilir, niyaz, göme ve helva yapılır, duası verilir dağıtılır. Mezara gidilmeden önce bir iki kişi gider mezarı düzeltir. Mezarı düzeltmek için saman ve yazsa su götürülür. Mezar önce ıslatılır, samanla toprak düzeltilir(KK.16).

Üçüncü gün yağmur yağıyorsa önce mezar samanla düzeltilir. Sonra mezar ziyareti yapılır. Yemek yapılır ve herkes aynı anda yemeğe oturur. Ailenin durumu iyi değilse herkes destek olur, Medağ ortak yapılır. Yemeğe gelenlerin de durumu iyiyse çay ve şeker getirirdi. Yemekler verildiğinde kazanlar kurulur, kazanlarda vefat edenin eşyaları yıkanır. Yıkanan su kaynar olmazdı, çünkü ruhu elbiselerin içindedir. Temizlenen elbiseler dağıtılır. Eskiden herkes elbiseleri alırdı, şimdi kimse almıyor. Şimdi eşyaları temizleyip cem evine veriliyor. Bazıları çöpe atıyor bu çok günahdır(KK.18).

Üçünde önce mezara iki üç kişi samanla ve hava kuru ise su ile gider. Mezara su dökülür samanla toprak sertleştirilir. Eğer hava çok yağışlıysa mezarın üstüne naylon örtülür. Bazen mezar düzeltmeye hoca veya pir de gelir. Mezar düzeltilirken dua okur. Medağ yemeğinde de dede, pir gelir, tuza ve bıçağa dua okur. Okunan bıçakla kurban kesilir. Okunan tuzla da yemek yapılır. Yemeğin duası okunduktan sonra herkes yemeği yer. Yemeğe gelenler bir şey getirmeden gelirler. Vefat edenin eşyaları da üçünde dağıtılır. Çünkü eşyalar evde kaldıkça

ağırlık verir. Eşyalar temizlenir, kullanılabilir eşyalar ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. En son kaldığı odada mum yakılır(KK.19).

Üçüncü gün bir veya iki kişi mezara su ve samanla gider. Mezar su ve samanla düzeltilir. Düzeltme işlemi mezar toprağı ıslatılır, üstüne saman serpilir ve bastırılır. Toprak sertleştirilir ve düzeltilir. Sonra aile gelir, mezarı hazır halde bulur. Vefat edenin eşyaları da üçüncü gün yıkanır, temizlenir dağıtılır(KK.20). Medağ, mezara gidilir ve üç yemeğı verilir. Yemekler hayvan kesip kavurma yapılarak, pilav, salata ile verilir. Helva yapılır, dağıtılır. Eve ziyarete gelenler gelirlerken bir şey getirmezd. Üçüncü gün vefat edenin eşyaları da yıkanır, paketlenir ve dağıtılır. Eskiden ihtiyacı olanlara verirdik. Şimdi cem evlerine veya huzur evlerine gönderiliyor. Üçünde hayattayken kaldığı odada mum da yakılır(KK21).

Taziyenin üçüncü günü hoca gelir dua okur. Yemek için hayvan kesilir ve yemek verilir(KK.22).

Üçüncü gün önce mezar düzeltilir. Medağ verilir. Medağ da dede tuzun üstüne dua okur, o tuzla yemek yapılır. Medağda gelen misafirler durumlarına göre yanlarında bir şeyler getirir. Genelde getirilenler yiyecek olur. Yiyecekler gelen tüm insanlara dağıtılır. Vefat edenin varsa odası ya da evinde mum yakılır. Çünkü vefat edenin ruhu evde gezinir(KK.25).

Üçüncü gün vefat edenin kıyafetleri, yatağı ve yorganını yıkar, dağıtırız. Şimdi cem evlerine bırakıyoruz. Eşyalardan hatıra olarak, kıyafet, pijama, gözlük, alyans, saat veya baston alınır. Hatıra almanın şartı yok, isteyen alır(KK.28).

Üçüncü gün mezarlığa gidilir ve yemek yapılır. Mezarlığa giderken göme yapılır, orda dağıtılır. Mezardan dönünce yemekler yenir. Yemekler hep etli olurdu. Eşyalar için iki gün beklenirdi sonra dağıtılırdı. Eskiden yokluk vardı, herkes alırdı eşyaları şimdi kimse almıyor(KK.29).

Medağdamezara gidilir, selam verilir, baş ve ayak taşı öpülür. Sonrayemek yapılır ve verilir. Yapılan yemekler pilav, et, zirfet yapılır. Yapılan yemeklere sarımsak soğan konmaz. Yemeğe gelenler taziye evine bir şey getirmezd, şimdi kola getiriliyor. Eskiden de şimdi de taziyeye gelenlere, giderken yufka ekmek içine helva yapıp verilir. Vefat edenin eşyaları üçüncü gün yıkanır temizlenir, ya o gün ya da kırkı dolmadan bir gün dağıtılmalıdır(KK.31).

Medağ, ilk gün çevredeki insanlar yemek yaptığından üçüncü gün verilirdi. Eskiden üçüncü gün Erzincan'danTunceli'nin farklı yerlerinden insanlar geliyordu. O yüzden birinci günde verilebilirdi, üçüncü günde verilebilirdi. Şimdi etrafta çok insan yok aynı gün verildiği oluyor. Eskiden yemeğe gelirken maddi durumlarına göre bir şeyler pişirilir getirilir, yağ, katık, çökelek ve hayvan getirilir. Üçüncü gün mezar samanla düzeltilir sonra aile ve katılmak isteyenlerle mezaragidilir, hem mezarda hem evinde mum yakılır. Vefat edenin ailesinin durumu iyiye göme yapar ve mezarda dağıtılır.Vefat edenin eşyaları vasiyete ve tutulan yasa bağlı olarak ya hatıra saklanır ya da ihtiyacı olanlara verilir(KK.32).

Vefatın üçüncü gününe 'Medağ' denir ve verilen yemeğe de üç yemeği yerine daha çok 'Medağ' denir. Üçüncü gün yemek verildikten sonra ayrılan kişilere yufka ekmek içinde helva verilirdi. Günümüzde yufka ekmek, helva dağıtılmaya devam edilmektedir ve taziyeye getirilen kola, meyve suyu gibi günümüz hazır içecekleri de giden konuklara verilmektedir. Üçüncü gün helva yapmayan aileleryedinci gün yapıp dağıtır. Nadirenhem üçünderhemyedisinde helva dağıtılır. Yedisindehelva dışında, göme yapılarak kırk parçaya bölüp köye dağıtılır ve mezara gidilir. Mezara kişi vefat ettikten sonra üçünde, yedisinde ve on beşinde gidilir. On beşinde yağlı ekmek helvada yapılır.

Yedi ve onbeşinci günü ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Yedinci gün helva kavrulur ve dağıtılır(KK.9, KK.18).

Yedinci gün yemek verilir(KK.19).

Vefattan veya üçünden bir hafta sonra göme yapılır, kırk lokmaya bölünür ve dağıtılır(KK.28).

On beşinde tavanın içinde yağlı ekmek kızartırlar, helva yapılır ve dağıtılır(KK21).

On beşinde mezara gidilir. Eskiden üçü yoktu on beşinde yapılırdı. Şimdi dışarıdan gelenler var diye üçünde yapılıyor(KK.10).

Her on beş günde bir mum yakılır. Genelde elli ikiye ye kadar da mum yakılır(KK.28).

Biz üçünde, on beşinde ve kırkında mezara gidiyoruz(KK.21).

Kırka kadar üçü, yedisi, on beşi ve bazı yerlerde yirmi biri de önemlidir. Bunun önemi üçü ve yedi arasında ruh sorgulanmak için Ulu Divan'a geçer. Yedi ve yirmi bir gün içinde de sorgusu yapılmaktadır. *“Üçüncü günle yedinci gün arasında ruh OliDiwan için mezardan axrete geçer. Yedi ve yirmi birinci gün arasındaki dönemde OliDiwanda mahkeme yapılır. Hekir ve Nekiradlı iki melek ölen kişinin hayatta iken yaptıkları iyiliklerin ve kötülüklerin dökümünü yaparlar ve ruhun tekrar nasıl dünyaya geri döneceğine karar verilir. Bu karardan sonra ruh artık ölen kişiye ait değildir. Bunun için ölen kişinin mezarı bu günler arasında ziyaret edilir ve vedalaşılır.”*(Gezik, Çakmak, 2010, s. 26).

Günümüzde nadirde olsa Medağ taziye için gelen kişilerin yaşam yerlerinin uzaklığından ilk gün de yapılabilir. Gelen yiyecekler geçmişte bütçeye uygun olduğu gibi günümüzde de aynı şekilde devam eder. Geçmişte yağ, çökelek, çay, meyve ve bakliyat getirmek köyden şehre göçle, kola, şekerleme gibi hazır yiyeceklere evirilmiştir. Köy yaşantısında kısmen eskisi gibi yiyecekler getirilmektedir.

4.3.11. YAS VE KIRK/ŞİA GIREDENE U ÇEWRES

Kişi vefat ettikten sonra evde yas başlar. Bu yas içersine aile bireyleri, kirveler, musahipler, komşular tanıdıklar ve köy yerlerinde tüm köy katılır. *“Ölenin arkasından, ev halkı ruhsal bir çöküntü, derin bir keder ve acı içindedir. Bu davranış ve ruhsal durum ‘yas bağlama/yas tutma’ olarak tanımlanır”* (Demirdöğen, 2020, s. 379). Genel olarak TV, radyo açılmaz, üstü örtü ile kapatılır, çamaşır yıkanmaz, erkekler tıraş olmaz, kadınlar siyah eşarp bağlar, kimse süslü parlak giyinmez ve aynalar ters çevrilir. Bu sürece *‘Şiagire dayene/yas tutmak’* denir. Yas tutarken çamaşır yıkamamak, ilk üç günü kapsadığı da olmaktadır. Çünkü üçüncü gün vefat edenin çamaşırları ve eşyaları yıkanıp serildiği için artık köy halkı da çamaşır yıkayıp serebilmekteydi.

Yastayken kırka kadar yapılanlarla ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Vefattan sonra vefat edenin eşyaları yıkanıp serilinceye kadar aile dahil hiç kimse çamaşır yıkamaz ve sermez. Çamaşır dışında kırk gün sakal kesilmez, tv ve radyo açılmaz. cenaze aşure, niyaz ve oruç zamanına denk gelirse aşure ve

niyaz yapılır. düğün zamanına taziye denk gelirse akrabalar bir yıl akraba olmayanlar bir hafta sonra rızalık alıp düğün yaparlar. Eskiden ise düğün taziye tam anlamıyla bittiğinceye dek yapılmazdı(KK.5)

Kırka kadar yastır. Yastayken sakal kesilmez, TV ve radyo açılmaz, çamaşır yıkanmaz. Vefat eden için sürekli ağlandığı olur(KK.6).

Taziye özel günlere denk geldiğinde rızalık gösterilir. Ama on iki imamlara denk geldiğinde yapılan yemekler etli verilmez. Genelde hamurlu yemekler, günlük yemekler verilir(KK.11).

Kırka kadar sakal kesilmez, radyo ve TV açılmaz, düğüne gidilmez. Muharremde oruç tutar, kurban keser, aşure yapar. Gağan ve Howtemale katılır(KK.16).

Yasta acı ilk üç gün gibi kalırsa insan kafayı yer. Acı ilk üç gün çok ateşlidir. Kırka kadar yastır. Yas özel günlere denk gelirse; on iki imamlarda oruç tutar ama aşure, eğlence yapmaz. Düğün denk geldiğinde aileden rızalık alınır(KK.18).

Yastayken TV ve radyo izlenmez, sakal kesilmez(KK.19, KK.29).

Yastayken kırka kadar sakal kesilmez, TV ve radyo açılmaz, çamaşır yıkanmaz(KK.20).

Yası kapı komşu musahip, kirve ve aslında herkestutar. Erkekler sakal tıraşı olmaz, kadınlar siyah eşarp bağlar, aile ve kapı komşu çamaşır yıkamaz, dışarı asmaz. TV de örtülür. Eskiden biri öldüğünde bir ay banyo yapılmıyordu, başlarındaki tülbendiyıkamıyorlardı. Düğün ve taziye aynı zamana denk geldiğinde taziye evinden rızalık alınırdı. Sonra davul zurna eğlence yapar herkes hayırlı ederdi. Herkes rızalıkverirdi(KK.21).

Düğün ve taziye çakıştığında rızalık alınırdı. Çünkü ikide Allah'ın emridir(KK.22).

Ölünün ruhu için bir söylem, çatışmaya girilmez, şiddet olmaz. Etkinliklere katılım olmaz. Erkekler sakal kesmez, kadınlar siyah eşarp bağlar. Cinsel birliktelik olmaz. Radyo, TV izlenmez, üstü kapatılır. Resimlerin de üstü örtülür. Taziye özel günlere denk geldiğinde ölü şanslı kabul edilir. Kutlama devam eder ama etik olmadığından aile ve yakınları katılmaz. Düğün ve taziye denk geldiğinde rızalık almadan düğün yapılmazdı(KK.25).

Vefat ettikten sonra kırk gün sakal kesilmez. Normal giyinilir, banyo yapılmaz, TV ve radyo izlenmez. Kırka kadar aşure yapılmaz. Gağan howtemal kutlanmaz.

Düğün ve taziye aynı ana denk geldiğinde rızalık alınır çünkü ikisi de Allah'ın emridir (KK.28).

Eskiden düğün taziye çakışırsa düğün yapılmazdı. Eğer inançlı biriye bir yıl düğün yapılmazdı (KK.29).

İnancımıza göre vefat edenin bedeni kırk gün sağdır. O yüzden eskiden yasta banyo yapılmazdı. Şimdi tıraş olunmaz, sakal kesilmez. Kadın erkek kardeş sayılır, kırk gün yatmazlar. TV ve radyo açılmaz, aynalar ters çevrilir. Kırk gün boyunca aşırı yemek pişirilmez. Kapı komşu bir şey silkelemez ve yıkamaz. Yasa aşure günü howtemal ve gağan denk gelirse, aile kutlamaz. Düğüne denk gelen taziye de ise kapı komşu kırk gün, akrabalar kırk günden daha fazla bekler sonra rızalık alır düğünü yapardı (KK.31).

Saygıdan dolayı sakal kesilmez(KK.32).

Eskiden banyo yapılmaz, kurban kesilmez ve düğün de yapılmazdı. Günümüzde banyo yapılmakta, sakal kesilmemektedir. Eğlencelere katılım olmasada düğün ve cenaze yakın tarihlere denk geldiğinde aileden rızalık alınır. Düğün önceden belirlenmiş bir tarihte olduğundan iptal edilmemesi için iki olayın da Allah'tan geldiği inancıyla vefat edenin ailesi rızalık vermektedir. Kırka kadar denk gelen muharrem orucu tutulur ama ailenin acısına ve durumuna bağlı aşure yapma, gağan ve howtemale katılım değişmektedir.

Kişi vefat ettiğinde mile veya imam mezarda telkin verdikten sonra Kurân-ı Kerim okur. Kurân okumak kırk gün sürer. Kırkıncı gün, aileyle beraber kırk yemeğinde hatim yapar. Dede ise kırk gün içersinde, üçünde ve kırkında tuza ve bıçağa yemekler için dua okumaktadır. Tuza dua okumayı çok nadir imamlar da yapmaktaydı.

Kırk gün Kurân-ı kerim okuma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kırk gün mile dua okur(KK.5, KK.6, KK.31).

Milekırk gün dua okur, kırkıncı gün duayı tamamlar. Mezara gidilir, mum yakılır(KK.10).

Dede üçünde ve kırkında tuza daduaokur, tuzla yemek yapılır. Mile de kırk gün boyunca Kurân okur(KK.11).

Mile kırk gün Kurân okur. Hatim yapınca para verilir. Eskiden hatim için inek verilirdi(KK.13).

Mile kırk gün Kurân okur, bitirince de para verilir(KK.14).

Aileninimkânı varsa mileye para verir, kırk gün Kurân okutulur. Bu şart değildir, isteyen yapar(KK.16).

Defnedildikten sonra mileye Kurân okuması için para verilir. Mile kırk gün hem Kurân okur hem de tuza dua okur(KK18).

Mileye Kurân okuması için para verilir. Kırk gün Kurân okur. Eskiden her okuduğu gün için bir ipe düğüm atardı. Okuduğunun ispatı içindi(KK.19).

Mile kırk gün Kurân okur. Kırk yemeğinden sonra hatim indirir. Ayrıca kırkında yaptığımız mumlar yandığında erirken, altına akan yağ ile biraz un ocakta kızartılır. Kokusu ölümlere gider. Kırk parça yapılır hamur ölümlerin adı ve sonda da kimsesizler için ateşe atılır(KK.21).

Eskiden kırka kadar okunurdu şimdi üçe kadar okunur. Eskiden okuduğunun, hizmet edildiğinin ispatı için ip vardı(KK.25).

İmam tuzun üstüne kırk gün boyunca Kurân okur, kırkında o tuzla yemek yapılır(KK.28).

Kırk gün boyunca Kurân okumayı mile, imam yapmaktadır. Aile ise kırk gün boyunca mum yakmaktadır. Mum yakmak kırk gün yakılmadığında her perşembe günü yakılmaktadır.

Kırk gün içerisinde mum yakmak ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mum yakmak ya kırk gün boyunca her gün ya da öldüğü gün topluca kırk mum yakılır. Mum ölümler için yakılır, ışıklar için uyusun diye(KK.10).

Mum ziyaretler ve ölümler için yakılır. Vefattan sonra her Perşembe kırka kadar yakılır(KK.18).

Vefattan sonra kırk gün mum yakılır(KK.19).

Vefattan sonra her Perşembe yakılır(KK.21, KK.29).

Kırk gün akşam güneş batmak üzereyken mum yakarız. Mumu öldüğü yerde yakarız(KK.20).

Biz kırk gün ışığı söndürmeyiz, bazıları kırk gün mum yakar(KK.28).

Eskiden kırk gün mum yakılırdı, şimdi her Perşembe yakılıyor. Mum dışarıda uygun bir yere yakılır, dua edilir. Dualar Kurân'dan değil, vefat edenin ahreti için dualar edilir(KK.31).

Ölüm ritüellerinde mum yakmak tüm ölümlerin elinde ışık olacağı inancından yapılır. Eskiden kırk gün yakılırken günümüzde Perşembe günlerine indirgenmiştir. Kırk gün ışık söndürmemek veya mum yakmak köy yerlerinde devam eder, ilçe ve şehirde nadir yapılmaktadır. Genel olarak günümüzde kırka kadar her perşembe mum yakmak yaygındır.

Kırk, Tunceli'de iki şekilde sayılırdı; öldüğü günden başlanarak veya gömüldüğü günden başlanarak kırk yapılır. Budeğişiklik evde bekletilmekten kaynaklanır. Kişi vefat ettiğinde hemen defnedilmez, bazen bir gün bazen üç gün bekletilmektedir. O nedenle vefat ettiği günden veya defnedildiği günden sayılarak kırk tespit edilir. Öldüğü günden başlanan kırk kişi vefat ettiği günden kırk gün sonra yapılırken, gömüldüğü günden itibaren saymak ise vefat eden kişiyi bir günde üç günde evde bekletseler gömdükleri günden kırk gün sonra kırkı çıkarır.

Kırkı hesaplama ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Defnedildikten sonra sayılır(KK.5, KK.10, KK.16, KK.28, KK.31).

Vefat ettiği günden sonra sayılır(KK.19, KK.25).

Kırkı için üç yemeğinde hocaya sorulur, hoca gün verir(KK.31).

Kırk gün hesaplanması bazen imam tarafından yapılır. Üç yemeğine gelen imam kırkın tarihini verir ve verilen tarihte kırk yapılmaktadır. Kırkinci gün kırk çıkarma yapılır. İnsan doğduğunda kırkı çıkarıldığı gibi vefat ettiğinde de kırkı çıkarılır. Kırkinci güne 'çewreşvetene' denmektedir.Ölüm ritüelinde kırk dedenin bıçağa tuza dua okumasıyla başlar, okunan bıçakla kurban kesilir, okunan tuzla yemek yapılır. Yemekler genelde kesilen hayvanların etleri ile yapılan ana yemek, pilav, salata, ayran olur. Ayrıca ekmek pişirilip içine kavurma konur, helva, lokma ve göme dağıtılır.

Kırkinci gün ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kırkında yemek yapılır, herkes yemeğe çağrılır. Vefatın üçü gibi üçünde yapılanlarla aynıdır(KK.5, KK.6).

Kırkıncı gün yemek verilir. yemeğe gelenleryağ, çökelek, keçi getirirler. Yemeğe katılanlara giderken, kalan yemekler ve helva dağıtılır(KK.9).

Kırkıncı gün dede çağrılır, hayvan kesilirveyemek verilir(KK.10).

Kırkıncı gün dede çağrılır ve yemek verilir(KK.11, KK.13, KK.20).

Hoca gelir tuza duasını okur, gelemediğinde de tuza okur gönderir. Tuzla kırk yemeği yapılır(KK14, KK.16).

Milenin kırk gün okuduğu tuzla yemek yapılır(KK.18).

Kırkıta yemek yapılır. Yemek için bir iki tane kurban kesilir. Et tandır şeklinde haşlanır ve kızartılır. Açık ekmek yapılır, pişirilen etler içine konur. Ne kadar çok dağılırsa ölünün ruhu o kadar şad olur(KK.19).

Kırkıta yemek, helva ve niyaz yapılır. Yemek verilir, niyaz helva dağıtılır. Gelenler yanlarında çay ve şeker getirirler(KK.21).

Dua edilmiş tuzla yemek yapılır, helva ve niyaz yapılır. Yufkaya helva konur ve kırk lokma dağıtılır(KK.28).

Kırktan bir hafta önce kesilecek hayvanlar belirlenir, hocanın okuyacağı tuz ve aşçı belirlenir. Tuz hocaya verilir. Hoca dua okur ve o tuzla yemek yapılır. Gelenlere yemek verilir ve dağıtılır. Yemeğin sonunda da hoca Kurân okur(KK.31).

Kırkıta yemek veriliyor. Helva, lokma ve göme yapılır. Yemek illa et olmak zorunda değil, durumu iyi olmayanlar göme yapar dağıtır(KK.32).

Kırkıta yemekler geçmişten günümüze evde yapılır, günümüzde kırk yemeği cem evlerinde de yapılabilir. Kırkıta yemek dışında mezarlığa da gidilmektedir. Mezarlığa giderken mum ve yiyeceklerle gidilir. Mezar taşı öpülür, mum, çıla yakılır ve dua edilir. Mezar ziyareti ailenin ve gelenlerin getirdikleri yiyecekler dağıtılarak sona erer.

Kırkıta mezara gitme ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Kırkıncı gün mezara gidilir, mum yakılır(KK.10, KK.11, KK.13).

Helva ve göme yapılır, mezara gidilir(KK.18).

Kırkta mezara gidilir, ağlanır dua edilir. Mezara dağıtmak için yiyecekler götürülür. Mezara götürülen tüm yiyecekler bir yerde toplanır, poşetlenir ve herkese eşit dağıtılır. Katılan herkes mezara dağıtılacak yiyecekler götürür ve çıkarken de herkes alır.(KK.19).

Kırkinci gün mezara gidilir. Hoca gelir dua okur. Mezara giderken dağıtmak için, göme, ekmek, yağlı niyaz, bisküvi, sebze, meyve ve kuruyemiş getirilir(KK.22).

Kırkta mezara gidilir, komşular ve aile dağıtmak için getirdiklerini pay edilir, kırk komşuya dağıtılır(KK.25).

Zirfet yapılarak mezara gidilir(KK.29).

Mezara giderken üçü gibi mezar taşı öpülür mum yakılır, dua edilir ve getirilenler dağıtılır. Günümüzde mezar ziyaretleri aynı şekilde devam etmektedir.

Tunceli Zaza Alevilerinde kırk, bir vedadır. Ailenin ve sevenlerin vefat edene vedası ve iletişimlerinin kesildiğine inandığı gündür. Çünkü kırk, ruhun bedeni terk ettiğine inanılan gündür. Aile vefat edenle, kırktan sonra rüyalarda iletişim kurar. Aile ve sevenleri kırkından sonra kendi yaşamlarına dönmeye başlar.Ailenin ölümü kabullenışı genel olarak kırk görülmektedir. “*Ailenin yas bağlama/tutma hali kırk yemeğinden sonra fiili olarak sona ermiş sayılır. Kırkinci gündün sonra normal hayata dönülerek acının küllenmesine çalışır*”(Demirdöğen, 2020, s. 379).

Ama kırk dışında ilk gün kabul eden veya mezarda telkin verildikten sonra ruhun bedeni terk ettiğini kabul edilen inançta mevcuttur.

Kırkla ilgili inanç detayları ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Aile normal yaşamına kırkından sonra başlar(KK.5, KK.10, KK.22, KK.25, KK.31, KK.32).

Aile ölümü telkin verildiğinde kabullenir. Ağlama ağlamayı, yas yası getirir. o yüzden ağlama ilk üç gündür. Sonrasında ağlandığında mezarı ve yolu su dolar(KK.16).

Vefat edenin ölümü kırkından sonra kabullenir ve diğer ölümlerle anılmaya başlanır(KK.10, KK.31).

Ailenin vefat edenle bağı kırkından sonra kopar(KK.10, KK.19, KK.25).

Kırk önemlidir. İki kırk vardır biri doğumda biri de ölümdedir(KK.10).

Kırk ruhu yolculamak, uğurlamadır(KK.19).

Kırk final gibidir. Herkes yaşama tekrar koyulmak adına hazırlığını yapar(KK.25).

Kırkta ruh bedeni terk eder. Toplam üç kırk vardır. İlk kırk bebeğin anne karnındaki kırkıncı gün ruhun gelmesi, ikinci bebeğin kırkıncı günü ve üçüncüsü ölümünde ruhun gitmesidir(KK.31).

Kırkta, ruhla veda edildikten bir hafta veya on iki gün sonra mezara tekrar gidilir, göme dağıtılır ve mum yakılır. Kırktan bir hafta sonra gidilen mezar ziyaretine 'heşte seri/ son hafta'denir. Kırktan sonra yapılan mezar ziyareti genelde elli ikiye tamamlama çalışılmaktadır.

Kırk sonrası ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Eskiden elli iki yoktu yeni yeni yapılmaya başlandı(KK.11).

Bizde son hafta var, mezara gidilir. Elli ikiye tamamlanmaya çalışılır(KK.19).

Son hafta ailenin konumuna ve durumuna bağlıdır. Aile yakınları mezara gider(KK.25).

Kırktan on iki gün sonra mezarlığa gidilir. Yemek yapılır dağıtılır(KK.28).

“Genel olarak ölümün kırkıncı gününde yemek yapılarak, gelen davetlilere ikram edilmesi ve yasın fiili olarak sona ermesi olarak kabul edilen ‘Kırk yemeği/Çöures/ÇeuwresVeteni’ birçok bölgede elli ikinci günde yapılmaktadır” (Demirdöğen, 2020, s. 381). Kırktan, son haftadan ve elli ikiden sonra aile ve sevenleri istedikleri zaman mezar ziyareti yapabilmektedirler. Günümüzde nadiren üç, yedi, on beş, kırk, son hafta ve elli iki vefat edenin yakınlarının yaşadığı yerle şekillenmiştir. Kişiler taziye için şehir veya ülke dışından gelmektedir. Tarihler onların gitme zamanına göre değişmektedir. Genel olarak üç ve kırk günü herkes tarafından kabul görmekte ve ritüeller yapılmaktadır.

4.3.12. MEZARA KAZMA VURMA/ZENGEL PI RO DAENE MEZELU

Ölüm ritüellerinde mezara kazma vurma işlemi, vefattan bir yıl sonra, bahara on iki gün kala veya mayıs ayında dede, imamveyamile ile vefat edenin yakınları

mezarlığa giderek yapılmaktadır. “Bu iş genel olarak ilkbaharda, Hotemal’da yapılır. Mart ayından önce mayıs ayından sonra mezara kazma vurulmaz” (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 93). Mezarlığa eli boş gidilmediğinden göme, niyaz lokma ve dağıtılabilecek yiyeceklerle gidilmektedir.

Mezara kazma vurma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir: *‘Bismillahirrahmanirrahim’ der ve mezarın başından ayağına doğru çizgi çilir. mezara giderken de göme ve mum götürülür(KK.2).*

Vefatın senesi dolunca aile ve mile mezara gider üç defa döner mezarda her dönüşünde mezara kazma vurur(KK.5).

Vefatın bir yılı dolduğunda lokma yapıp köyden birileri ile gideriz. Mezara kazma vurulur(KK.6).

Defnedilmenin senesi dolunca mezara kazma vurulur. Aile mezara giderken yemek yapar, lokma hazırlar. Çünkü mezara eli boş gidilmez. Aile, yakınları ve imam lokmayla mezara gider. İmam mezarın etrafında üç defa döner ve mezara üç defa kazma vurur. Mezarın başında imam Kurân okur, mum yakılır ve lokma dağıtılır. mezardan geldikten sonra yemek verilir(KK.9).

Mezar çökmesin ve mezar yapılabilsin diye mezara kazma vurulur. birinci derece yakını ve hoca mezara gider. Hoca mezara üç defa kazma vurur(KK.10).

Baharda mezara gidip kazma vurulur. mezarı beyazlatmak için yapılır(KK.11).

Mezara kazma vurmada, göme ve kazma ile mezara gidilir. İmam kazma ile mezara vurur gibi yapar. sonra göme dağıtılır(KK.13).

Yılı dolduğunda dede gelir. Mezara gidilir, dede dua okur, üç defa mezarın etrafında döner ve her dönüşünde üç defa mezara kazma ile vurur. Mezardan dönünce, yıl dönümünde olduğundan yemek verilir(KK.16).

Mayıs ayında mezarı yapmak için mezara kazma vurulur. mezara kazma vurmada hoca gelir, mezara gidilir. Hoca mezara üç defa vurur, bu mezar kalkar diye. Mezardan dönünce göme yapılır dağıtılır. durumu iyi olan aileler yemek verir(KK.18).

Bir yılı dolduğunda yani dört mevsim geçtikten sonra mezar ziyaret edilir. Mezara aile, yakınları ve mile gider. Mile mezarda dua eder, kazmayı vurur. Kazma vurulduktan sonra artık mezar yenilenebilir ve taşı yapılabilir. Çünkü

cesedin çürüdüğüne inanılır. Mezara kazma vurulduğunda mezar toprağı çökmüşse düzeltilir. Mezardan dönünce yemek verilir(KK.19).

Mayıs ayında hoca ile mezara gidilir. Mezarda Kurân okunur. Üç defa başına ortasına ve ayak dibine kazma vurulur. mezardan gelince yemek verilir, Kurân okunur(KK.20).

İlk bahara yedi gün kalınca kazma vurulur. genelde mayıs ayında yapılır. hoca ve aile mezara gider. Mezarda Kurân okunur dua edilir, mezara kazma vurulur ve getirilen niyaz ve diğer yiyecekler dağıtılır(KK.21).

Mezara kazma vurma için bir yıl geçmesi gerek. Genelde howte malde yapılır. Vefattan bir yıl sonra yeni gün doğarken dede, mile veya akil insanlar gelir, mezara kazma vurur. Sonra okunmuş tuzla yemek yapılır, yemek verilir(KK.25).

Bir sene dolunca mezara kazma vurulur. evden kendini bilen biri mezara gider. Mezarın etrafında üç defa döner, yuvarlak çizer ve sembolik olarak üç defa mezara vurur (KK. 28).

Mezara kazma vurma vefattan bir yıl sonra yapılır. o zamana kadar iki taş olan mezara kazma vurulur(KK.29).

Senesi dolunca yapılır(KK.31).

Vefattan dört mevsim geçince yapılır. ama bazıları senesinde bazıları ilk baharda yapar. mezara kazma vurma da mezarın baş ucundaki taş üç defa kazılır ve çember çizilir.Ailenin durumuna göre yemek verilir(KK.32).

Mezara kazma vurma işlemi genel olarak sabah gün doğarken yapılmaktadır. Mezar başına gelindiğinde dede, mile veya imam dua okur. Ardından kazmayı mezarın dışından, ya baştan başlayarak ayak kısmına ve tekrar başa gelecek şekilde üç defa yuvarlak çizer ve her döngüde sembolik olarak üç defa kazmayı mezara vurur, ya da iki tarafına baştan ayağa üç çizgi çizer ve sembolik olarak üç defa mezarın kenarına kazmayı vurur. Mezarın sembolik olarak vurulacağı yer, baş orta ve ayak olduğu gibi mezarın kenarı ve mezarın başucundaki taşın kenarı olabilmektedir.Ardından dualar edilir getirilen yiyecekler dağıtılır. Mezara kazma vurmanın amacı hayvanlar eşelemesin, doğa koşullarında yeri belli olsun diye beyazlatmanın yapıla bilmesi için ilk adımdır. Mezara kazma vurulduktan sonra mezarı beyazlatma işlemi istenildiği zaman yapılabilir.

4.3.13. MEZAR BEYAZLATMA/MEZEL SIPE KERDENE

Mezara kazma vurduktan sonra mezarı düzeltmek mermer yapmak için mezar beyazlatılmaktadır. Mezara kazma vurduktan sonra ailenin durumuna göre bir tarihte mezar beyazlatma yapılmaktadır. Mezar beyazlatma mezarı çevirmek, yükseltmek, taşını yapmaktır.

Mezar beyazlatma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Eskiden mezarın etrafına taş dizdik sonra mermer geldi. Mezar beyazlatma öyle başladı. Mezara kazma vurulduktan sonra mezara gidilir dualar okunur ve mezar yapımına başlanır. Sonra yemek verilir(KK.5).

Mezar beyazlatmada mezara gidilir, mezar yapımına başlanır, mezardan dönünce yemek verilir(KK.6, KK.28).

Mezara kazma vurduktan sonra istenildiği zaman mezar beyazlatılır. Kazma vurmadan bir yıl sonra veya daha az bir zamanda mezar yükseltilir(KK.9).

Kazma vurduktan sonra ne zaman istenirse mezar yapılır. Mezar yapılmaya başlandığında hayvan kesilir, ekme yapılır ve yemek verilir. Eskiden yazı yoktu, sadece bir taş ile mezar olduğu belli edilirdi. Şimdi mezar taşları özel yapılıyor ve Türkçe yazılıyor(KK.11).

Beyazlatmada mezar yapılır. İmam gelir duasını verir, hayvan kesilir ve yemek verilir(KK.13).

Beyazlatma kazma vurduktan sonra istenildiği zaman yapılabilir. Ama bir sene geçmek zorundadır. Beyazlatmada mezar yapılır sonrasında yemeği verilir(KK.16).

Beyazlatma mezar yapmadır. Mezarın yapılacağı gün duası verilir ve yemek verilir(KK.18).

Kazma vurduktan sonra istediğimiz zaman yapılabilir. Genelde bir yıl sonra baharda yapılır. Mezar yapılırken Kurân'dan ayetler dualar okunur. Sonra yemek verilir(KK.19).

Mezar yapma usulü sonradan geldi. Eskiden insanlarımız mezar yaptırmazdı. Hatta öyle insanımız vardı ki 'benim mezarımın üstüne taş koymayın' derdi. Mezar sadece uzun taşlarla çevresi belli edilir ve bir uzun taşta başucuna dikilirdi. Beyaz mezar yapma 1970'ten sonra geldi(KK.20).

Kazma vurulduktan sonra aile ne zaman isterse o zaman yapılır. Beyazlatmada mezar yapılır, yemek verilir ve Kurân okutulur. Eskiden mezara iki taş konurdu. Bir taş başına bir baş ayağına konurdu. Başındaki taşta da ismi yazılırdı(KK.21). Mezara kazma vurduktan sonra istenildiğinde mezar yapılır. Mezar beyazlatmada yemek ailenin gücüne durumuna bağlıdır. Sonuçta yiyecek bir şey verilir ama durumu iyiye yemek yaptırır ve verir(KK.25).

Kazma vurduktan bir sene sonra mermer yapılır. Mezar beyazlatma da mermer yapmadır(KK.29).

Senesi dolduğu zaman mezar beyazlatılır. Ailenin durumuna bağlı olarak hayvan kesilir, yemek ve göme yapılır(KK.32).

“Aradan bir yıl geçmiş ve mezar dört mevsimi de görmüştür. Ailenin ölen kişiye karşı maddi anlamda son bir sorumluluğu kalmıştır; mezar yapmak. Buna ‘mezeleşpekerdene/mezarı beyazlatmak’ denir”(Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 93). Mezar beyazlatmada dede,mezardadua okur sonra mezar yapma işçileri çalışmaya başlar. Vefat edenin ailesi ve yakınları da hayvan keser, yemek yapar ve konukları ağırlar. Eskiden iki taş ve çevresine dizilen taşlarla belli edilen mezar, sonraları çeşitli modellerle yapılmıştır. Günümüzde mezar yapmada mermer kullanılmaktadır.

4.3.14. MEZAR TAŞI ŞEKİL VE SİMGELERİ/ KEMERA MEZELU U SEMBOLİ

Mezar, vefat edenin son adresidir. Tunceli’de mezar, vefat eden kişinin yeni evi olarak görülmektedir. Eskiden mezar, gömme işlemi ardından sadece iki taş veya iki ağaç dalının başa, ayağa konarak ve orta kısmında bağlanarak yapılırdı. Geçmişte sadece gömme işlemi yapılmamakta, bazı ocak ve aileler vefat eden yakınlarını kutsal bir ağacın yanına bırakmaktaydı. Bedenini iki kutsal kurt veya kuşun alacağı inancı mevcuttur. Gömerek mezar yapmada; ilk gömüldüğünde başına ve ayağına iki taş konur. Bu taşlar mezar olduğu belirgin olması içindir. Bu taşlar mezara kazma vurulduktan sonra mezar beyazlatma da değiştirilir. Mezar beyazlatmada hem taşlar hem mezar yapılır. Mezar yapmak geçmişten günümüze kadar ekonomik koşullara göre şekillenmiştir.

Mezar yapma işlemlerinde kullanılacak malzemelerden çok, gelen mezar taşı sanatçısının el emeğini karşılayabilecek aileler farklı boyutlarda ve şekillerde mezar yaptırmaktadır. Mezar yapılırken, mezarın şekli; eskiden sandık, koçbaşı, koyun, at şeklinde ve düz beyaz taştır. “Geleneksel RaaHaq’i inancının en belirgin mezar taşları

'koçbaşı' mezar taşlarıdır" (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 17). Bu şekiller kişinin bulunduğu ocağa, aileye ve bağlı bulunduğu köye göre değişmektedir. Genelde savaşçılığı simgeleyen ve kurban edilebilen hayvanlar kullanılmaktadır. *"Mezar taşlarının koç şeklinde olması tesadüf değildir. İncamıza göre en makbul kurban koç'tur.Cebrail aracılığı ile batından zahire gelmiştir. Kişi öldükten sonra 'sırat''ınkarşı tarafında kendisini hayatta iken kesilen kurbanlar bekler. Kesilen kurbanlar, kişinin 'sırat''ın karşısına geçmesine yardım eder. Kurban kesilirken, Kurbanın kanı kurban sahiplerinin alınına sürülür. Zira kurban kendi kanı ile gelen kişiyi tanır"*(Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 18). Bunun dışında kişiye özel o kişinin suretine benzer heykel şeklinde mezar taşı da yapılmaktadır. Mezar ve mezar taşı işlemeciliği farklı toplumların etkileşimi ve taş işçiliğinin gelişmesi ile geçmişten günümüze farklı mezar ve mezar taşları getirmiştir.

Mezar ve mezar taşları ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:
Eskiden mezar taşı koç, at başı ya da mezar sandık gibi yapılırdı. şimdi sadece taş yapılıyor(KK.5).

Mezar şekli sandık gibi yapılırdı(KK.6).

Eskiden de şimdi de normal yapılır. sadece mermer ile yapma başladı(KK.9, KK.10).

Mezar şekli, taşı koç ve sanduka olur(KK.11).

Mezarı ve taşını mezara bir taş koyarak yapıyoruz. Üstünü beton yapmıyoruz(KK.13).

Eskiden koyun başı, yumuşak taştan oyma yapılırdı, şimdi mermer yapılıyor. Ama herkes mezarını beyazlatmak istemez. Benim babam mermer istemedi, ' iki taş koyun, yolun kenarına defnedin' dedi. Bizde öyle yaptık, giden gelen dua ediyor. Konan taşlara adını, soyadını ve tarih yazdık. Onun isteği de buydu(KK.14).

Bizim zamanımızda pek mezar yapılmazdı. Yani mezar beyazlatma yoktu. Yeri belli olsun diye taş konurdu(KK.18).

Eskiden bazı bölgelerde kireç taşları vardı. Bu taşlara sal taşı deniyordu. Sal taşları hayvanla veya insanla mezarlığa yakın yere taşınır, bırakılırdı. Sonra usta gelir, taşı ince ince işler, beyaz taş yapılırdı. Taşları şekil olarak koç,

sanduka ve at şeklinde yaparlardı. Benim babam mezar taşı yapardı. Herkese isteğine göre yapardı. Mezar ve taşını yapmak maddiyata bağlıdır(KK.19).

Mezar şekli ve taşı; at ve koç şeklinde olurdu. At cennetten gelen hayvandır. Koç Hz. İbrahim'den gelen kutsal hayvandır. Hayvanlar kutsaldır, bir hayvanın sütü içiliyorsa, o hayvana kötü söz söylenmez(KK.20).

Mezar iki taşla yapılır. Bir taş başına, bir taş ayağına konur. Kadında da erkekte de mezar şekli aynıdır. Ama koçbaşı yapanda vardı(KK.21).

Eskiden mezarlar sadece topraktı. Şimdi mermer yapılıyor(KK.28).

Mezar ve mezar taşı yapmak ekonomik koşullara göre değişim gösterirdi. İnsanlar yeteneklerine göre konumlarına göre taş oymacılığı ile defnedilirdi. Genelde koyun başı olur. En güzel mezarlıklar Pülümür'de kangaldan yukarı çıkıldığında görülür. Orada her çeşit mezar görülebilir. Mezarlıklar birçok uygarlıklara aittir(KK.25).

Mezar taşına kurban edilen hayvanlar konur(KK.32).

Tunceli'ye mermer yapma geleneğinin gelmesiyle mezar beyazlatma başlamıştır. “Yetmişli yıllara kadar koçbaşı mezar taşları çok yaygınken bu tarihlerden sonra koçbaşlı mezar taşlarından ziyade mermer mezarlar kullanılmaya başlandı ve bu gelenek, geçmişten bugüne kalanları saymazsak, sona erdi”(Çakmak ve Eladı, 2020, s. 18). Mezar beyazlatılırken konulan taşlar farklı model ve simgeler barındırmaktadır. Mezar taşı simgeleri kişinin karakterine ve hayatta iken yaptığı işlere, mesleğine göre yapılmaktadır. Eskiden güçlü olan kişilere at, silah, bıçak ve hançer yapılırdı. Bu simgeler dışında yıldız, ağaç, üzüm kuş gibi doğaya ait simgelerde kullanılmaktaydı. “Taşlar farklı boyutlarda yapılırdı ve taşların üzerine, yapan ustanın yeteneği ölçüsünde, çeşitli simgeler oyulurdu bütün mezar taşlarında şu dört unsur mutlaka bulundurulurdu: hava, su, toprak ve ateş. Bu unsurlar kimi zaman direkt oyulurken kimi zaman ise başka bir sembol ile dolaylı yoldan tasvir edilirdi. Yatay 's' ya da yatay üst üste üç tane 's' suyu; yatay üç düz çizgi havayı; ters ve düz üçgenler ya da yan yana dizilmiş kareler toprağı; güneş, ışığı ifade ederdi. Güneş hem ateşi (dolayısıyla da aydınlığı) hem de Hz. Muhammed'i de simgeler. RaaHaqi'de güneş Hz. Muhammed'in, ay Hz. Ali'nin, dolunay ise Hz. Fatma'nın nurunu simgeler” (Çakmak ve Eladı, 2020, s. 17).

Mezar taşı simgeleri ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezar taşına çiçek veya bıçak çizerlerdi(KK.5).

Mezar taşına silah çizilirdi(KK.11).

Ölen kişinin makamına ve durumuna göre simgeler çizilirdi. Şair ruhlu ise kuş, enstrüman yapılırdı. Benim babam taş simgelerine, tüfek, kılıç, Yahudi yıldızı yapardı. Ona Yahudi yıldızını sormuştum. Bana 'Davut yıldızı tüm dinlere ait, hepsini temsil ediyor' demişti(KK.19).

Erkek mezarlarında ölen kişinin resmini belirgin oyulur ve silah yapılırdı(KK.20).

Mezar taşına savaşçıysa silah çizilir(KK.25).

Düz iki taş konur, isim yazılırdı(KK.28).

Mezar taşı simgeleri zamanla ilgilidir. Hançer zamanında hançer, kılıç zamanında kılıç ve tüfek zamanında tüfek çizilirdi. Eğer tüfek çizilmişse tüfek icat edilmiştir. O çağla ilgilidir. Bizde simge yok genelde beyaz taş ve sadece adı yazılıyor(KK.31).

Mezar taşı düz olurdu. Simge olarak bıçak, yıldız ve silah oyulurdu. Mermer yoktu, 1953'te beyaz gri taş vardı. Mezara büyük sal taşı koyuyor. Üstüne de taş yapılıyordu. Bazı bölgelerde taşı, kadınsa kadın heykeli ve çocuksa çocuk heykeli olarak koyuyor. Hozat'ta bizim Nazimiye'de de var. Taşı direkt yaparlar. Sakallı biri ölmüş hemen sakallı adam yapar(KK.32).

Mezara simgeler, kişilerin yaptığı iş, yetenekleri, fiziksel özellikleri ve konumlarına göre çizilmektedir. Günümüzde mezar taşına eski simgeler ve kitap, güvercin kalem çizildiği gibi, vefat edenin fotoğrafını yerleştirmek yaygınlaşmıştır.

Mezar taşlarına yazı olarak; Eskiden sadece taşla belirgin olan mezarlar zamanla sadece tarihler daha sonra isimler, farklı dua, temenniler yazılarak kime ait oldukları belirginleştirilmiştir.

Mezar taşlarında yazılan yazılar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezar taşına Türkçe ve Zazaca yazılar yazılır(KK.5).

Taşlara sadece adı, soyadı ve tarihi yazarlar. Mezar taşı yapanlar Sünni'dir, o yüzden Türkçe yazılır(KK.6).

Eskiden tarihler yazılır, yazılarda Türkçe yazılıyordu(KK.10, KK.21, KK.28).

Eskiden yazı yoktu, mezar belli olsun diye taş konurdu. Şimdi Türkçe yazılır(KK.11).

Fatiha yazılır(KK.16).

Eskiden kimse Zazaca yazma bilmiyordu, tarih yazılırdı(KK.19, KK.20).

Adı ve soyadı yazılırdı. Arapça yazıda vardı(KK.25).

Normal beyaz taş konur Türkçe ismi yazılırdı(KK.16, KK.28, KK.29).

Tunceli’de mezar taşı yazıları eskiden sayılardan oluşurdu. Daha sonra yazı yazılmaya başlanmıştır. Bunun nedeni Zazaca yazmanın pek yaygınlaşmamasındandır. Yazılar dinî dualar Arapça, isimler Türkçe olarak yazılmaya başlanmıştır. Günümüzde Zazaca yazmak yaygınlaşmıştır. Mezar taşı şekli, simgeleri ve yazılarıyla mezarın kime ve nasıl birine ait olduğunu belirtmektedir.

Mezar taşının anlamı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezarın kime ait olduğunu gösterdiği gibi vefat edenin yeni adresidir(KK.10).

Vefat edenin yerini belirtmektir(KK.16).

Bizde mezar taşının kutsaliyeti çoktur. Mezar ziyaretine giderken mezar taşı öpülür. Mezar taşını kişiye ne kadar değer verersen o kadar güzel ve ince yaparsın(KK.19).

Gelecek kuşaklara veri olarak adres yeridir(KK.25).

Mezar taşı kişiyi her yönüyle tanıtan yeni adrestir. Mezar ziyaretlerinde mezar taşına niyaz olunur ve mum yakılır. Vefat eden kişi mezar taşı öpülerek niyaz edilir.

4.3.15. MEZARLIK RİTÜELLERİ/RİTÜELÊ MEZELXANEU

Mezarlıklar, ailelerinin sevdiklerini toprağa emanet ettiği yerlerdir. Mezarlıklar genelde köy yerlerinde köye yakın yüksek bir tepeye ya da düzlüğe, ilçe ve şehir yerleşimlerde belirli bir alana yapılan yerlerdir. Genel olarak her aile yakınlarını aynı alanlara defnetmektedir. Bunun dışında kişi ölmeden vasiyet olarak defnedileceği yeri belirtmekte ve vefatından sonra oraya götürülüp defnedilmektedir. Vasiyet olarak veya kendi mezarlıklarına defnedilmek istenen merhumu, hava koşulları veya o anki oluşan aksaklıklardan istenilen yere defnetmediklerinde geçici olarak bir yere defnederler. Defnedildiğinde toprağa emanet edip gelip geri alacaklarını belirtirler. Oluşan aksaklık ve hava koşulları el verdiği vefat eden kişi olduğu yerden alınır ve defnedilmek istenen yere götürülür. Ebedi istirahat edeceği yere defnedilir. Vasiyet üzeri kendi

toprağı olmayan bir yere defnedilmek istenen kişi için toprak sahiplerinden rızalık alınır ve defin işlemleri yapılır. Bunların dışında kişi yaşadığı yer dışında başka bir köyde vefat ederse köy halkı onu, ailesinden rızalık alarak kendi köylerinde defnederler. Genelde '*Kırkıdan sonra mezar ziyaretleri isteğe bağlı başlar*(KK.10, KK.19, KK.25, KK.31). Mezar ziyaretlerine '*mezele şiyene*' denmektedir.

Geçmişten günümüze kişi vefat ettiğinde, defin işlerini erkekler üstlenir, kadınlar mezarlığa gitmezlerdi. Sonraları kadın erkek birlikte bu uygulamalara katılmaya başlanmıştır. Fakat mezarlık ziyaretleri genel olarak güneş batmadan yapılmaktadır. Kışın erken saatlerde yazın daha geç saatlerde gidilir. İkinci sonrası gitmenin hem vefat edenlere hem yaşayanlara huzursuzluk vereceği inancı vardır.

Mezarlığa gitme vakitleri ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezarlığa öğleden sonra gidilir. Kışın erken, yazın geç gidilir. Güneş batınca gidilmez(KK.6).

Mezarlığa akşam gidilmez, gınahtır. Karanlık olmadan çıkmak gerekir. Güneş batmadan gidilir(KK.9, KK.19, KK.21).

Mezarlığa öğle vakti gidilir(KK.10, KK.20, KK.28).

Güneş batmadan gidilir(KK.11, KK.16, KK.29, KK.32).

Mezara gitme zamanları defin işlemi sonrasında defin günü barut yakmak için sadece bir iki kişinin gitmesi, üçünde üç yemeği verilmeden iki üç kişinin gidip mezarı samanla düzeltmesi ve aynı gün ailesi ve sevenlerin mezar ziyareti yapması ile başlanır. Geçmişte üçü dışında, yedisinde, on beşinde, kırkında, mezar beyazlatmada, ölüm yıl dönümünde, senelik verilen ölü hayrında, bayram ve özel günlerde mezar ziyaretleri yapılmaktadır. Genel olarak ise üçü ve kırkında gitmek yaygındı. Günümüzde bu tarihler dışında doğum günlerinde, babalar ve anneler gününde, evlilik yıl dönümlerinde gidilmektedir.

Mezarlığa gitme zamanları ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Vefat edeni defnettikten sonra, üçünde, yedisinde, on beşinde, kırkında ve kırkıdan bir hafta sonra gidilir. yedisi bütçeye bağlıdır ama genelde helva yapılıp gidilir(KK.5).

Ölüm yıl dönümünde göme, niyaz yapılır mezara gidilir. Ölüm yıl dönümü dışında üçünde, kırkında elli ikisinde ve bayramlarda gideriz(KK.6).

Mezara üçünde ve kırkında gidilir(KK.9, KK.11, KK.29, KK.31).

Mezara üçünde, on beşinde, kırkında, bayramlarda ve her baharda ziyaret edilir(KK.10).

Üçünde ve kırkında, ölüm yıl dönümünde gidilir. Ölüm yıl dönümünde yemek verilir(KK.13).

Mezara üçünde, kırkında, elli ikisinde, bayramlarda ve her yıl dönümünde gidilir(KK.16).

Mezara kırkında ve yılında gidilir. Bütçeye göre göme yemek yapılır(KK.18).

Üçünde on beşinde, kırkında, elli ikisinde ve yılında gidilir(KK.19).

Defnedildiğinde gidilir, üçüne kadar gidilmez, üçünde gidilir. Kırka kadar gidilmez, kırkinci gün gidilir. Senesi dolduğunda gidilir(KK.20).

Eskiden mezara on beş gün sonra gidilirdi. Üç günlüğünü evde verirlerdi. On beş gün sonra da eş, dost, köylü, komşu hepsi toplanır mezara gidilirdi(KK.21).

Üçünde, kırkında, bayramda ve özel günlerde gidilir(KK.25).

Mezara üçünde, kırkında, elli ikisinde ve senesi dolduğunda gidilirdi. Şimdi özel günlerde babalar gününde, bayramda ve ölüm yıl dönümünde de gidiliyordu(KK.28).

Bizde mezar ziyareti 3 defadır. Üçünde, kırkında ve yılında gidilir. Bunlar dışında gağanda, howtemalda, Xéremdu da ve güzde gidilir. Mezara saygıdan ve unutmadığımızı göstermek için gidilir.İlkbaharın on beşi veya yirmi ikisi arasında kar erir ve mezar taşı çıkmaya başlar. Taş çıkınca da göme, pesere, helva sac kavurma, bıçka tava ve ekmek yapılır ve gidilir. Getirilenler mezarlıkta ortak bir yerde toplanır ve dede dua ettikten sonra yiyecekler dağıtılır(KK.32).

Geçmişten günümüze mezar ziyaretleri sıklaşmıştır. Bunun nedeni hava koşullarının daha ılımlı olması, ulaşımın kolaylaşması ve bazı özel günlerin öneminin artmasıdır. Ölüm ritüellerine ait günler ve özel günler dışında aileler istedikleri zaman mezar ziyareti yapabilmekteler.

Mezar ziyaretlerine gideceklerin temizliğine dikkat eder banyo yapılır temiz elbise giyer, kadınlar matemlik yazma, tülbent ile baş örterler. Kıyafetler genelde koyu renk ve pullu olmayanlar tercih edilir. Genel olarak temizlik ön plandadır.

Mezar ziyaretine nasıl gidileceği ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezar ziyaretine banyo yapıldıktan sonra temiz bir şekilde gidilir(KK.6, KK.18, KK.20).

Mezarlığa temiz ve kapalı koyu elbiselerle gidilir(KK.10).

Mezarlığa giderken mutlaka temiz, abdestli olunmalıdır. Gusül abdesti alınır, kadınlar başlarını örter(KK.16).

Kadınlar başlarını örter, gusül abdesti alınır ve temiz gidilir(KK.19).

Ölüm esnasında aile ve yakınları boy abdesti alamıyor ama diğer katılanlar alır. Mezarlık ziyaretlerinde isetemiz olunmalıdır. Mezarlığa giderken abdest alınır, temiz elbise, niyaz ve mumla gidilir(KK.25).

Mezarlığa gitmeden banyo yapılır, sade giyinilir ve baş kapanır(KK28).

Bir insanın ruhu temiz olmalıdır. Kıyafet ve elbise ayrımı yoktur. Mezarlığa gidecek kişinin durumu kötü olabilir, belki tek elbisesi vardır, onla gider.

Kadınlar matemlik yazma takarlar. Sadece temizlik önemlidir(KK.32).

Mezarlığa giderken temiz olma şartı vardır. Gidecek kişi banyo yapar veya abdest almaktadır. Bu temizlik sadece bedensel değildir, önemli olanın kalbin ve için temizliği olarak görülmektedir. Mezarlığa girerken eli boş gidilmez, göme, niyaz, yağlı ekmek, meyve ve çıla ile gidilir. Ayrıca geçmişte su sıkıntılarında kaynaklı yanlarına su alırlardı. Mezar başında mum yakılır, mezara su dökülür ve getirilen yiyecekler dağıtılmaktaydı.

Mezarlığa giderken götürülecekler ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezarlığa giderken göme ve çıra götürülür. Mezar başında mum yakılır(KK.2).

Lokma, göme, bisküvi, şekerleme ve Almanya'dan ne gelirse onu götürürüz(KK.6).

Eskiden kabir ziyareti su ve lokma götürülerek yapılırdı. Mezara su dökülür, lokma dağıtılırdı. Şimdi çiçek götürülüyor(KK.10).

Mezarlığa niyaz ve mum götürüyoruz(KK.16).

Göme, süt ve ekmek götürür, dağıtırız(KK.18).

Genelde niyaz, meyve, kuruyemiş ve bisküvi götürülür(KK.19).

Mezarlığa giderken her zaman niyaz göme yapılır. Niyaz ve gömede kullanılacak tuz atılırken ölülerin ismi söylenir, sonda da kimsesizler söylenir. Göme o şekilde pişirilir(KK.21).

Mum, göme götürülür. Başına da çiçek indirilir(KK.28).

Mezar ziyareti günümüzde, şekerlemeler, gofret, bisküvigibi dağılabilecek yiyecekler eklenerek yapılmaktadır. Bunun yanı sıra çiçekle ziyaretler artmıştır. Mezar ziyaretlerinde mezarlığa girerken bir takım pratikler yapılmaktadır. Bu pratikler, selam vermek, vefat eden kişinin adını söylemek ve mezar taşına niyaz olmaktır. Genelde büyükler baş tarafa konulan taşı, küçükler ise ayak tarafına konan taşta niyaz olmaktadır. Selam vermeden ve vefat edenin ismi söylenmeden mezara girilmesi gerektiği inancı da vardır. Mezar taşına niyaz olduktan sonra mum veya çıla yakılmakta, dualar ve ağıtlar söylenmektedir. Fatiha suresi veya Zazaca dua edilir. Bir kesimde Fatiha suresini de Zazacaduasını da okumaktadır.

Mezarlığa girerken yapılanlar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezarlığa girerken selam veririz, sonra ziyaret edeceğimiz mezarın yanına gider, mezar taşını öper, çıra yakarız(KK.5).

Mezarlığa girerken mezarın başına gideriz, mum yakar, ruhlarına dua ederiz(KK.6).

Mezara gider, başında ağlar, içimizden dua ederiz, ağzımız açılmaz(KK.6).

Besmele ile gireriz, mum yakar ve taşını öperiz. Eskiden her ziyaret ettiğimiz kişi için mum yakılırdı. Sonra 'bir mum yakmak yeterli' dendi(KK.10).

Gideceğimiz ölünün mezarına gider, ilk taşı öper ve çıra yakarız(KK13).

Mezarlığa girince kimsesizlere Fatiha okunur, meyyit ismi söylenir. Sonra tüm ölüler ve mezarına gideceğimiz ölü anılır. Mezarın başına gidilir, taşı öpülür, mum yakılır ve Fatiha okunur(KK.16).

Mezarlığa girince biz Fatiha okumayı bilmiyoruz, Zazaca dua ederiz. Duada 'ya Hızır, ya İmam Hüseyin bizimde geleceğimiz yer burasıdır' der, gireriz(KK.18). Besmele, Fatiha okuruz, 'ruhunuz şad, devriniz daim olsun' deriz. Ardından 'mabixeyr' der, selam veririz. Mezar başına gider, taşı öper, çıra yakar ve dua ederiz. Vefat edenle istediğimizi konuşabiliriz, çünkü konuşursak ruhuna gittiğine inanılır(KK.19).

Biz mezara giderken selam verip, meyyit adı söylenmez, ziyaret edilecek şahsın mezarına gidilir, taşı öpülür ve mum yakılır(KK.20).

Ölüm esnasında mezarlığa ilk köyün ileri gelenleri girer. Normal ziyaretlerde mezarın iki taşı öpülür, çocuklar ayağa konan taşı, büyükler baştaki taşı öperler. Sonra dua edilir(KK.25).

Mezarlığa girerken selam verilir, vefat edenin adı söylenir. Mezara gidilir taşta niyaz verilir mum yakılır(KK.28).

Ölüm esnasında ağlanır ve ağıt yakılır. Normalde mezara gidilir, taşı öpülür, mum yakılır(KK.29).

Mezarlığa girince selam verir, temenni edilir(KK.31).

Mezarlığa girince dua okunur; hardedewreş ita künde, burada yatan benim annem, annem, babam, dedem, komşum, pirim, kirvem, ikrarım, rayberim, musahip ve halam kim burada yatıyorsa, bu kutsal toprak sizi almış kucaklamış sevinsin. Bizim evliyalarımız sana arkadaş yoldaşolsun. Kureyş Baba, Mansur, Gole Buere, Jare, Düzgün baba, Munzur Baba hepsi toraolvoze/ sana arkadaşdır. Komşum, ikrarım yerin güzeldir, iyidir. Bir günde bana nasip olacak. Bende senin yanına geleceğim. Sen rahat uyu. Ma be hardedewreştoradosekbo, Kemere hobalişnabo, vorehoorğanabo. Son de asme be asteruratori kem mekerê. Sodikrojtamerroj tora kem mekere. Wertegul nur de hewneso. En kutsal duamızdır bu tüm kutsal ziyaretleri bize yoldaş ederlerdi. Toraolvazbo evliyalar/evliyalar sana arkadaş olsun' der, gireriz. En güzel yerlerimiz mezarlar. Kimse götürüp atmıyor. Unutmuyor rahat uyu diyor. Mezara gider, dua okur, başını ve ayakucunu öpüyoruz. Öpme nedeni de sevdiğinden bir parça kaybetmişsin onun neresi olsa öpersin. Baş ayakucu fark etmiyor. Başındaki taşta mum yakılır. Göme götürülür. Mezara giden her zaman lokma götürülür. Ziyaret mezarlara da kesinlikle götürülür. Köyde mezarlar başka yerdedir. Ermeniler dönemindekilerde haç var, onlardan önceki kavimlerin de mezarları

var onlarda taş ile çevrilir onlara da yakılır. Kurmanciyabeleka dediğimiz zamanlar 1500-1700'lerde Süryaniler var. Sal olan mezarlarda var, bize ait değil. Biz köydeyken 'Hızır'da bayramda, tüm o mezarlarda mum yakılır. Köyde kaç mezar varsa, bize ait olmayanlara da yakılır(KK.32).

Mezara girerken, Zazaca okunan dualar doğaçlama olmaktadır. Her duada tüm evliyalar ve ölüler anılmaktadır. Girilen mezarlıkta ziyaret edilecek mezar sayısı kadar her mezarın başucuna mum yakıldığı gibi tüm mezarlara bir mum dayakılabilmektedir. Özel günlerde mezarların tümünde mum yakılmaktadır. Mezar ziyareti bittiğinde mezardan ve mezarlıktan ayrılırken tüm vefat edenlere ve kimsesiz defnedilenlere dualar edilir. Mezarla genel olarak sırt dönülmez son mezar kalıncaya dek yüzler mezarlara bakacak şekilde mezarlıktan çıkarılır. Mezarlığı Pirin huzurundaymış gibi terk etmek vefat edenlere duyulan saygıdan kaynaklanmaktadır. Mezarlığın bulunduğu alanın yamaç olması veya bu uygulamanın yaşadıkları köyde veya bölgede yapılmamasından dolayı mezarlara sırt dönülüp de çıkılabilmektedir.

Mezarlıktan çıkma ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Mezar öpüp dua ettikten sonra normal çıkarız(KK.5, KK.6, KK.18, KK.20, KK.20).

Herkese rahmet dileyerek sırt dönülmeden çıkarılır(KK.16, KK.25).

Bismillah der Allasmaladık der, pirin huzurundaymış gibi çıkarılır(KK.19).

Selam verir, temenni edilir vemezara sırt dönülmeden, pirin karşısındaymış gibi çıkarılır(KK.31).

Yüzün mezarlara dönük olur, dua edersin. Son mezara kadar gider ve sonra dönülür(KK.32).

Tunceli'de tüm vefat edenler için her sene yemek verilir. Yemeğe genel olarak Zazacada 'xeremerdu, çiye merdu' denir. Xere merdu yani ölülerin hayrı her sene sonbaharda veya ilkbaharda yapılır. Genel olarak kışa girmeden, eylül ekim ayları tercih edilir. Yemekler bir sene hamurdan yapılır bir sene etten yapılırken, sonraları bu durum ekonomik koşullarla farklı yemekler yaparak zenginleşmiştir. Yemekler herkesi davet edilerek, dede, imam veya mile tarafından dua ile başlar ve dua ile biter. Gelenler ağırlanır, yemekler yenir ve kalan yemekler dağıtılır. Ekonomik olarak

yemek veremeyecek aileler yemek yapıp duası okunarak dağıtılır. Her iki durumda yemekler dağıtılır yemeği veren ailenin evine o yemek girmez. Ayrıca bir yıl Kurân-ı Kerim’de okunmaktadır. “Kendisine bu görev verilen hoca, bir yıl içinde o ölünün ruhu için baştan sona kadar okuyup bitirir. Hoca bu görevini ya her gün birkaç ayet veya birkaç günde bir, belli birkaç sayfa okuyarak yerine getirir. Hatimin bitiminde ölü evinde birkaç kişinin bir araya gelerek yemek yer, hocanın okuyacağı Kur’an’dan bölümler dinlenir”(Demirdöğen, 2020, s. 381).

Senelik verilen hayır yemeği ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Hayır, yemeği her sonbaharda tüm ölüler için verilir(KK.10).

Her sene eylül ayında hayır yemeği verilir(KK.13).

Durumu iyi olanlar mayısta howtemalde kurban kesilir. Herkes toplanır, mezarlığa gidilir. Mezarlıkta dede gelir duasını verir. Duadan sonra etler yufka ekmeğe sarılır, dağıtılır(KK.16).

Ölü hayrı genelde baharda verilir. Martın başında ya da sonbaharda verilir.

Bizde ruh payını alsın diye kışa girmeden yapılır(KK.19).

Bizde her sene verilir, ‘çiye merdo’ deriz. Senede bir defa güz ayında çorbalı et ve yufka ekme yapılır. Her eve et, yufka ekme ve birkaç tane normal ekme dağıtılır. O normal ekme, ölü ölüğünde yola elçi gidiyor ya, o elçisinin hakkı olarak verilir(KK.20).

Sonbahardan sonbahara bir defa tüm ölüler için yemek verilir(KK.21).

Eylül ekimde tüm ölüler için hayır yemeği verilir(KK.25).

Her sene tüm ölüler için hayır yemeği verilir. İlkbaharda yapılır. Kurân okutulur.

Kimi herkesi çağırır yemek yapar dağıtır, kimi de yemek yapar kendi dağıtır(KK.28).

Hayır, yemeğini her sene güz vaktinde veririz. Eylül ekim ayında Sünnilerdeki mevlit gibi yapılır. Normalde bir sene hamur, bir sene et yapılır. Bizde bütçeye göre yapılır. Artan yemek eve girmez, komşuya verilir. Dede, dede yoksa hoca dua okur. Sonda temenni edilir(KK.31).

İlkbaharda martın on beş, yirmi bir ve yirmi ikisinde taş çıkar çıkmaz mezarlığa gidilir. Mezarlığa göme, helva, sac kavurma, bıçka tava ve ekme yapılır

götürülür. Herkes getirdiklerini ortak bir yere bırakır. Dede dua eder, ağlanır ve sonda dede getirilenleri dağıtır(KK.32).

Senelik tüm ölümler için verilen hayır yemeği mezarlıkta verildiğinde ilkbaharda yapılmaz, mezarlık dışında davet şeklinde yapılan yemek sonbaharda verilmektedir. İlkbaharda yapılmasının nedeni karların erimesiyle, mezar taşlarının belirginleşmesinden kaynaklanmaktadır. Sonbaharda ise köy işlerinin ara verildiği dönem olmasındandır. Seyyit Mahmut Yıldız(Cemgil, 2022, s. 35)'a göre sonbahar olunca ekinler biçilir, hasat toplanır. O sene elde edilen hâsıllatta ölü-diri herkesin hakkı vardır. Arzu edenler mezara gider, ölümleri için yemek (çiye merdu dane) verilir.

Vefat edenin üçünde, kırkında, mezar beyazlatmada, ölüm yıldönümünde ve senelik hayırlarda, mezar ziyaretleri yapılmaktadır ve vefat edenin ruhu için yemek verilmektedir. Bu yemeklerde dede tuza bıçağa dua okumakta ve okunan bıçakla kurban kesilmekte, tuzla da yemekler yapılmaktadır. Yemekler katılan herkes tarafından yenmekte ve kalan yemekler dağıtılmaktadır. Mezar ziyaretlerinde, mezarlığa su, mum, çıra/çıla, göme, niyaz, kuruyemiş, meyve ve dağılabilecek yiyeceklerle gidilmektedir. Mezarda dualar okunur, mezar taşı öpülür, mum yakılır ve getirilen yiyecekler dağıtılmaktadır.

4.3.16. ÖLÜM İLE İLGİLİ DİĞER İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR/ MERDENESERO İTİQATÊ BİNİ U RİTÜELİ

Ölüm ritüellerine katılmak hayır olarak kabul edilir. Duyan herkes maddi manevi taziye bulunur. Lakin inanç olarak düşkün kabul edilen kişilerin ritüelleri ve masum-u pak yani günahsız kabul edilen kişilerin uygulamaları değişmektedir. Alevi inançları gereği kişi düşkün kabul edildiğinde yaptığıının bedeli ceza ile ödenmeyecek durumda ise aile ritüelleri yapar ama halk genel olarak katılmaz. Lakin '*günahı Allah ile kendi arasında vefat eden kişi artık bu dünyadan değildir*' inancından dolayı katılım gösterilebilmektedir.

Düşkün kabul edilenler ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Düşkün cenazesine kimse gitmez, ailesi yapar(KK.5).

Biri düşkün ilan edildiğinde, kimse onu sevmez, ceme gelmez, gelse alınmaz.

Öldüğünde de kimse gitmez(KK.6).

Ölüm için yapılan her şey herkese düzenlenir. Öldükten sonra olanlar onun ve Allah'ın arasındadır. Allah onu affeder. Düşkün olanın cenazesi ailesi tarafından yapılır. Kimse katılmaz ve mezarına gitmez(KK.10).

Herkese cenaze ritüeli yapılır(KK.11, KK.31).

Ölen herkese cenaze yapılır. Bazıları tecavüz etmiştir, düşkün kabul edilmiştir, onun ritüeline katılım olmaz. Her şeyi aile yapar(KK.18).

Eskiden ölüm için yapılan her şey masum-i paklara ve düşkünlere düzenlenmez. Düşkünlere direkt gömülür. Yası da tutulmaz. Tecavüz etmiştir, masum bir kadını, çocuğu öldürmüştür, ahlaksızlık yaptığında düşkündür. Hatta birkaç kişi tarafından gömülür, mezar yeri belli edilmez, söylenmez. Mezar ziyareti yapılmazdı. Ama Alevilikte cenazeye saygı da çok önemlidir. Düşkünde olsa ne olursa olsun. Üstümüze düşen görevi yerine getirmeye çalışırız. Saygı, ölen adama olmazdı lakin çocuğu için saygıdan cenaze merasimine katılım olur(KK.19).

Katil biri kötü biri Piri Rayberi geldiği zaman karşılına gelmez. Düşkünse ölene kadar düşkün kalır. Ölünce ölümün günahı yoktur, düşkün değildir. Cenaze töreni yapılır(KK.20).

Herkese cenaze töreni yapılır. Düşkünse cezasını öbür tarafta görür(KK.21).

Ölen insanı yargılamamak gerekir. Herkese ritüeller yapılır(KK.25).

Düşkünlere ritüeller ailesi tarafından yapılır. Kimse gitmez(KK.28).

Düşkün de olsa nitekim ölmüştür. Çevresinden bazıları cenazeye gitmez, hayrını da almazlar. Ama ailesi cenazesini kaldırır, defneder. Düşmanda olsa öleni toprağa teslim etmek zorundasın. Pir 'git birkaç kişiyle defnet' derse, gider yaparım. Rızalık dededen, büyüklerden gelir, defnedilir. Ama çoğu zaman helallik alınmaz(KK.32).

'Masum-u pak/MosimêPak' kişinin günahsız olduğu pak, temiz olduğudur. "Masum-u Pak olanlar cenaze ritüellerinden muaftır" (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 15). Masum-u pak bebekler ve çocuklardır. Bebeklerin kırkı çıkmadan vefat ettiğinde, çocukların altı yaş on dört yaş ya da cinsel birlikteliğin farkında olmadığı yaşlarda vefat edildiğinde 'masum-u pak' kabul edilir. Eskiden masum-u pak için yemek vermek maddi duruma bağlı olarak değişmektedir. Bebek vefatında masum-u pak olduklarından ölüm ritüelleri nadiren düzenlenmediği, duası okunduğu ve anne

sütünün mahşere kadar bebeğe yeteceği inancından üçü yedisi ve kırkı yapılmaz, yapılırsa da yemek verilmemektedir. Günümüzde ise her yaştan insana tüm ritüeller yapılmaktadır.

Masum-u pak ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Masum-u pak bebeklerdir. Onlara sadece kefen yapılır(KK.5).

Masum-u pak beş ve altı yaşa kadar kabul edilir(KK.6).

Günahsız olanlar bebeklerdir, bazen de okula gidinceye kadardır(KK.9, KK.11).

Masum-u pak bebek, çocuk oluyor. Onların yemeği verilmez. Anne sütünü avucuna döküyoruz, onun yemeği o oluyor. Ahrete kadar o sütü içiyor. Sadece Kurân okutuluyor(KK.13).

Çocuk kendini bilene kadardır. Genelde yedi yaştır. Bizim iki çocuğumuz oldu, biri üç gün yaşadı diğeri de o civarlarda yaşadı. Hastalandılar buradanErzincan'a gidene kadar kaybettik. Onlar masum-i paktır(KK.14).

Çocuklar günahsızdır, onlar masum-u paktır. On dört yaşa kadar geçerli olabiliyor(KK.10, KK.16).

Masum-u pak günahsız demektir. On beş yaşına kadar olur(KK.18).

Masum-u pak tertemiz olan kırkı çıkmamış bebektir. Adı koyulana kadardır. Bizde kırkına kadar ismi konulmaz. Adı konulmamışsa ritüel yapılmaz. Mezar taşı konulabilir. Adı bulunduğu ritüeller yapılır. Sonraları yedi yaş öncesi de masum-u pak kabul edilmeye başlandı(KK.19).

Masum-u pak kendini bilmemiş, hiç evlenmemiş ve gerdeğe girmemiş çocuktur. Onlara davul zurna ile ritüel yaparız. Tüm herkese cenaze ritüeli yapılır(KK.20)
Masum ufak çocuktur, yedi yaşına kadardır. Günahsız ölene bir şey yapmıyoruz, cennet kuşudur, cennet ağacına konar(KK.21).

Masum-u pak günahsız demektir. Kırkı çıkmamış bebektir(KK.25).

Masum-u pak günahsız demektir. Bebeklerdir(KK.28, KK.29).

Altı yaşından küçük çocuklara ise helallik rızalık alınmaz erkân yapılır. Cenazesi yıkanmaz masum-u pak'tur (KK.30).

Suç işlememiş, cinsel birliktelik yaşamamış yedi yaşında olan çocuklar masum-u paktır. Hz. Hasan ve Hüseyin masum-i paktır(KK.31).

Masum-u pak genelde çocuklardır, on en fazla on ikiye kadardır. Hatta evlenene kadar masum-u paktır. Çünkü murat almamış, suç işlememiş. Bebeğe olsa hepsine cenaze ritüeli yapılır, hayrı verilir. Anne rahmine düşen daha doğmamış olanlara da verilir(KK.32).

Bebekler ve çocuklar günahsız olarak kabul edilir. Her duada masum-u pak anılmaktadır. Bu durum Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şahadetlerine bağlanmaktadır. Kerbelada şehit edilen çocukların yaşına aynı orantıda olan yaş gruplarına masum-u pak denmektedir. Bebek ve çocuklar dışında toplumun günahsız kabul ettiği iki kesim vardır. Bunlar doğumda vefat etmiş kadınlar ve budalalardır.

Masum-u pakta doğumda vefat eden kadınlar ve budalalar ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Budalalar günahsızdır(KK.6, KK.20, KK.25, KK.28).

Doğumda vefat eden kadınlar için 'bir şey vermeyin, günahdır' derler(KK.9).

Aklını kullanamayanlarda masum-u pak daha geçerlidir(KK.10).

Doğumda kadın hayatını kaybederse 'bebek başını yedi' deriz. Anne günahsızdır(KK.11).

Doğumda vefat eden kadın günahsızdır(KK.14).

Doğumda bebek vefat etse masum-u paktır. Ama anne vefat ederse masum-u paka girmiyor. Budalalar ise masumdur. Onların melekleri onlarla beraberdir(KK16).

Doğumda vefat eden kadında budalalarda masum-u paktır. Ama cenaze ritüelleri onlara düzenlenir (KK.18, KK.32).

Aklı yerinde olmayanlarda masumdur(KK.21).

Masum-u pak'a kısmen doğumda vefat eden anneler ve budalalar da girmektedir. Geçmişte evlilik yaşlarının on iki veya on dört yaş olabilmekteydi. Bu evlilik yaşlarında hamilelik yaşanması ve doğum esnasında yaşanan olumsuzluklar sonucunda anne kaybedilebilmekteydi. Bu durumda anne masum-u pak kabul edilmektedir. Budalalar ise, Tunceli'de çok değerlidir. Budalaları '*melekleri budalalarla birlikte*' inancından dolayı masum-u pak olmaktadırlar. Kırkı çıkmamış bebek masumlarında cenaze ritüelleri düzenlenmez. Ama diğer masum-u

paklarda cenaze ritüelleri yapılmaktadır. Geçmişte nadiren doğumda vefat eden kadınlar için hayır verilmezdi. Budala ölümlerinde ise tüm halk katılım göstermektedir.

Kişi hangi yaşta, cinste ve durumda vefat ederse etsin rüyalarla iletişim kurulduğuna inanılır. Özellikle vefatın kırkıktan sonra görülen rüyalar ölünün iletişim kurduğuna işarettir. Rüya gördükten sonra kişinin hayrı verilmektedir.

Vefat edeni rüyada görmek ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Vefat etmiş yakınlarımızı rüyada gördüğümüzde hayrını veririz(KK.5, KK.6, KK.18, KK.19, KK.28).

Rüyada gördüğümüzde en sevdiği yiyecekleri dağıtırız(KK.10).

Biz ölümler için hayrı sürekli veriyoruz. Rüyada gördüğümüzde de hayrını veririz.

Genelde bütçeye göre dağıtılır(KK.13).

Ölen kişi rüyada görüldüğünde ölü hayır istiyor demektir. Bunu bilen insan hayrını dağıtır(KK.16).

Rüyada ölen yakını gördüğümüzde hayrı dağıtılır. Verilecek hayır nasıl ve neyle görüldüğü belirler(KK.25).

Rüyalarda görüldüğünde hayrı verilir, helva dağıtılır(KK31).

Rüyada vefat edeni gördüğümüzde lokmasını veririz(KK.32).

Vefat eden kişiyi rüya da görmek hayır istediğine yorumlanır. İyi veya kötü görmek fark etmeksizin hayrı verilir. Hayır, olarak göme, niyaz, yağlı ekmek veya bütçeye göre evden bir şey çıkarılır.

Ölüm geçiş dönemlerinde yapılan uygulamaların çoğu vefat edenin ruhunu bedeninin öldüğüne inandırmak içindir. Defnedilen bedeninin toprak olacağı ruhun ise ya farklı bir donla dünyaya geleceğine ya da defnedildikten sonra sorgulanıp mahşere kadar bekleyeceğine inanç vardır. Seyyit Mahmut Yıldız (Cemgil, 2022, s. 15)'a göre "Eğer devr-i daim değil de devr-i don oldunsa o döngü devam eder, taa ki Hakk'la Hak olana kadar. Bir de orda Huri, gülman, cennet- cehennem yok. Çünkü sen sadece bir ışıksın. Orada sadece BİR'sin. bini sundun, bire geldin. İşte vahdet-i vücud, işte bizim Dersim'deki inanç şeklimiz böyledir." Aleviliğin başka donla dünyaya gelme inancında hak'la bir olmak için dört kapıdan geçmeli ve kâmil insan olunmalıdır,

kâmil insan olunmadığı takdirde farklı donla gelmek mümkündür. Eğer kâmil insan olmuşsa kişi, vefat ettiğinde devri daim olur Hakk'a yürür. Eğer kâmil insan olmamışsa devri don olur ve farklı donlarla dünyaya gelir. "Her insan ölünce emeli iy olanlar yani kötülük yapmayan başkasının namusuna canına malına kötü gözle bakmayan kul hakkı yemeyen kimseye kötülük düşünmeyen helal çalışan, helal kazanan ölünce hak divanından sonra onun ruhu can bir ana karnında bir bebeğe girerek dünyaya gelir, bu cennet mükafatıdır. Diğer kötülük yapanlar ise ruhları hayvanlara geçtiği söylenmektedir" (Karababa, 2017, s. 49). Dünyaya farklı donla gelmek ve ahiret inancında da mezarda telkin verildikten sonra veya kırktan sonra ruhun bedeni terk ettiği inancı vardır.

Dünyaya farklı donla gelmek; vefat eden kişinin ruhunun hayatta iken yaptıklarına bağlı olarak hayvan veya insan olarak geri gelmesidir. "*Rae Haq inancında ruhun ölmediğine ve başka bir canlıya geçeceğine inanılır. Burada cennet ve cehennem tasviri yoktur*"(Küçük, 2019, s. 27). Kişi vefat ettikten sonra kırka kadar ailesine hangi donla geldiğini bildirdiği inancı vardır. Bu inançta cennet ve cehennem düşüncesi farklılık göstermektedir.

Dünyaya farklı donla gelmek ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Biri ölmek üzereyken onu oturtur, sorarız bize söyleyeceğin bir şey var mı diye? Ben 15- 20'li yaşlardayken kirvem hastalanmıştı ölüm döşeğindeydi, herkes bilirdi öleceğini o aşamada, soruyorlar ona ne ile döneceksin. O da demiş beni at yapacaksan Paşagilin kapısında at yap, köpek yapacaksan Seyitaligilin kapısında köpek yap. Beni katır yapacaksan Divanegilin kapısında katır yap. Paşa dediği aile atlarına müthiş bakım yapan bir aileydi. Seyitaligil ne yerlerse köpeklerine onu verirlerdi. Divanede haftada bir katırını sabunla yıkardı. Diyor ki; beni öyle ailelerin kapısına gönder ki ben sıkıntı yaşamayayım. Aslında öyle bir ölçü yok domuzdur başka şeydir. Bu biraz sonraki yorumlardır. Onun hükmü yok. Başka varlık olarak o sahip neyse yeryüzün gökyüzünün sahibi Haq dedikleri neyse onun biçeceği role herkes rızalık gösteriyor. İtiraz hakkı yoktur(KK.3).

Eskiden dünyaya farklı donla geleceği inancı yaygındı(KK.10)

Evet, inanyoruz cennet cehennem varsa o da var. Ruh dede telkini verdiği anda bedenden çıkıp gidiyor. Ruh bir tek domuz ve katırda çıkmaz. Ruh onlarla beraber ölür. Eşlerini kıskanmadıkları için ruh çıkmıyor onlardan. Telkinden sonra bir kuzuya veriliyor. Bir hayvana bir kediye veriyor. İnsan olarak da dönebiliyor. Ahrette tekrar dirilme yok(KK.16).

Öldükten sonra ruh dünyaya farklı donla gelir(KK.19).

Cennet cehennem yok kim gitmiş kim gelmiş. Can bedenden çıktıktan sonra kuru bir beden kalır, onu gömerler. Onun ruhu başkasına verilir, ona inanyorum(KK.20).

Neden inanyorum babaannem zamanında deli dolu bir kadın gelip köyleri geziyordu. Ona lokma veriyorlardı. Belki bir hafta on gün bu köyde kalırdı. Tabi ben yetişmedim benden çok önce olmuş, anlatıyorlardı. Adı Köye idi, Köye, arada bayılırdı. İştePerşembe günü bayıldığında herkes gelir parmağından tutardı. Onların günahlarını sevaplarını söylüyor. Tek tek sayıyor. İlerde ne olacağını kaç tane çocuğu olacağını kaç tane çocuğu hayırlı kaç tane çocuğu hayırsız çıkacak, sayardı. Söğütlerin olduğu yerde ev vardı. Çixeseyt diyorlardı. O dönemlerde azgın bir köpekleri vardı. Onlara gelen insanlar gelmeden köpeği alır ya bağlar ya içeri alırlardı insanlar gelebilsin diye. Köye, babaanneme 'gel Şexogilegidek' der. Babaannemde 'Köye orda bir köpek var bizi parçalar' der. Dur çağırayım der o da gel çağırma der. Köye köpeği alır tükürür yüzüne hiddetle köpeğe Allah belanı versin filan yaylada idik sen geldin ben sana yağlı ekmek yaptım. Utanmıyor musun der. Köpek ardından gider kenarda oturur. Onlarda geçer giderler. Dönüp geldikleri zaman da sorar köye o kimdi diyor ki onların dedesi falan kişidir. Onun ruhunu o köpeğe vermişler. Bir insan da çok zalimmiş işte gitmiş bir insanı öldürmüş. Haksız yere öldürmüş onun kardeşi de gelmiş bunu öldürmüş. Gözlerini bir açmış kancık bir köpeğin altında siyah bir köpekkardeşleri de var tabi ki herkes gelir alır bir köpeği götürür. Bunu kimse götürmüyor. 1 yaşına giriyor ne ekmek veriyorlar hangi kapıya gitse bir odun vuruyorlar, köpek acı içersinde bir gün bir bakar ki bir adam geçiyor onun peşine düşüyor. Adam taş vuruyor kendisine ne yapıyor köpek peşinden gidiyor. Bir bakıyor evinde bir karısı var. Kadın diyor bu köpeği nereden getirdin Allah senin belanı versin Allah seni kahretsin nereden getirdin diye feryat eder. Gelir köpeğe de bir sopa vurur. Köpek yine gitmez bir yere. Bir sene boyunca ona

çökelek suyunu verirlermiş. Sallana sallana gidiyordum. Bir gün kurtlar geldi beni parçaladı. Bir gün gözlerimi açtım bir koyunun altındayım. Adam çağırdı kadın bizim koyun mu doğurdu, kadın der he adam der hele bak erkek mi dişi mi. Kadın erkek der adam onu pirimizin kurbanı olarak adadım der. 1 yaşına girer pir gelmez. 2. Yaşına girer ve pir gelir. O zaman koç gider kapısına. Eşiğe gider kafasını koyar. Bütün aile feryat eder. Ya pirim kurban bile biliyor ki senindir. Sana adamışız. Pire kestikten sonra bir gözlerini açar bir kadının kucağındadır(KK.20).

Dünyaya farklı donla gelme inancı var. Kötü ruh için birçok hayvan donunda geldiğinden bahsedilir. Ruhun ölmediğinin anlamı, ruhun rahata ermesi için gerekir(KK.25).

Cennet cehennem inancı yoktur ve biz buna şüphe ile bakmıyoruz. Allah'a inancımız vardır(KK.30).

Realkarne 'Hızır'dır. 'Oli Divan' var o da Allah'ın huzurudur(KK.31).

Farklı donla dünyaya gelen ruh her vefatından sonra Olidiwan/Ulu divanda yargılanacağına ve bu yargılamanın Ahirette olacağına inanç vardır. "Axret/Ahiret, Öteki dünyadaki üç katmandan biridir. Haq Dina/Hak dünyası olarak adlandırılır. Ölenlerin, fani dünyadan son etapta gittiği yer Haq Dina'dır. Aynı zamanda ölenlerin mahkemesinin yapıldığı, Olidiwan'ın kurulduğu yerdir. Ölen birisi için 'Şiyo/şiya Haqi'ya xo/Tanrısının yanına gitti' denir. Raa Haqi inancına göre Haq, insanı topraktan yaratıp ona kendisinden otuz özellik verir. İnsanı topraktan yaratırken, toprak itiraz eder ve hakkının gasp edildiğini söyler. Toprağı haklı bulan Haq: 'To rab i unciaye nêto/Senden oldular yine sana geri dönecekler' diyerek onu razı eder. RaaHaq'da bu geri dönüşü ya da anlaşmaya 'merdene/ölüm' denir. Beden ait olduğu yere dönerken, beden içindeki özellikler de sahibine, Haq'a geri döner. Haq bu özelliklerinin nasıl kullanıldığının hesabını sorar ve yaptırım uygular. Bu yaptırımlar ruhun dünyaya nasıl geri döneceğini belirler"(Gezik, Çakmak, 2010, s. 25). Aynı zamanda yargılanmayacağına kâmil insan oluncaya kadar don değişimi olacağına dair inançta vardır.

Ahiret inancı; kişi vefat ettiğinde mezarda sorgulanacağına o sorgudan sonra ruhun bedenden ayrıldığına ve mahşere kadar bekleyeceğine inançtır. Mahşerde yargılandıktan sonra kişi cennet veya cehenneme gideceğine inanç vardır. Tunceli Zaza

Alevilerinde ahiret'e inanç konusunda farklılıklar mevcuttur. Ahiret inancında cennet ve cehennem iki adet olduğuna dair inanç vardır. Bu inanç Gezik ve Çakmak (Gezik ve Çakmak, 2010, s. 48)'a göre "iki dünya vardır. Ve bu iki dünya gibi iki cennet ve cehennem vardır. Vefat eden kişinin ruhu kırk gün sonra yaptığı eylemlere ve niyatine göre dünyaya geri gelir. Bu geliş ilk cennet ve cehennemdir. Vefat eden kişi kötü niyet ve eylemlerde bulunmuşsa ruhu eziyet için at, eşek, katır, köpek gibi hayvanların donunda eziyet çekmek için geri geldiğine inanılır. Bu geri dönüş mahşere kadar sürer. Mahşer gününde yapılacak yargılamadan sonra ruh son yolcuğuna çıkacak ve ebedi mekanını bulacaktır. Ebedi mekanı da ikinci cennet veya cehennem olmaktadır."

Ahiret inancı ile ilgili olarak bazı kaynak kişilerin görüşü şu şekildedir:

Ahiret'inancımız vardır(KK.6, KK.18).

Ahiretinancımız var. Mahşerde sorgulanacağımıza inancımız var. Cennet ve cehennem var. Cehennem yedi katmandır(KK.10).

Ahrete, cennet ve cehenneme inancımız var ama mezarda sorgulanmayacağız.

Hoca telkin verdikten sonra ruh bedenden çıkar, gider(KK.16).

Cennet cehennem sorgu inancı var. Sorguda var(KK.19).

Vefat eden kişinin farklı donla dünyaya gelmesi veya ahiret inancı dışında, ruhun sadece farklı donlarla sürekli var olduğu mahşerin olmayacağı cennet ve cehennem de olmadığı inancı da vardır. Aynı zamanda "Raa Haq'i inancına göre insan iki ruh taşır: biri ilahi olan 'ruh''tur. Ki buna Kırmancki 'ro' denir. Diğeri ise 'helm''dir. Helm, ro'nun kapsamında olup bireye özgüdür. Ro öldükten sonra tekrar geri gelirken, helm ise ahrette mahşer günü bekler" (Çakmak ve Elaldı, 2020, s. 23). Ölümde sırat köprüsüne inanç da vardır ve inanişaya göre musahip olan ikrarlar bu köprüden beraber geçeceklerdir.

SONUÇ/PËNİYE

Bu çalışmada geçiş dönemleri; doğum, evlenme ve ölüm, Tunceli’de yaşayan Zaza Alevileri baz alınarak saha çalışması yoluyla ılımlı ve katılımsız gözlem, görüşme yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Geçiş dönemleri, geleneklerin, göreneklerin, adetlerin ve ritüellerin geçmişte işleniş şekli ve günümüze gelirken süregelen zamanda uğradığı değişimler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Tunceli Zaza Alevilerinde geçiş dönemleri yeniçağadapte olma süreçlerinde değişime uğradığı ve bir kısım gelenek ve pratiklerin uygulanmadığı gözlenmiş ve tespit edilmiştir. Toplumun kabul gördüğü gelenek, görenek, adet ve ritüellerin yaptırım gücü yüksek olmasına karşın değişime direnememiştir. Değişime maruz kalmasına rağmen, gelenekler geçmişten günümüze sosyal kanunlar olarak yaşamda var olmaya devam etmektedirler.

Geçiş dönemleri ile ilgili sahada yapılan çalışmada pratik ve inançların köy yerlerinde uygulandığı, ilçelerden şehre geçişte giderek azaldığı gözlemlenmiştir. Genel olarak inanç ve pratikler genç nüfusun çok az bildiği, orta yaş grubunun bildiği kısmen uyguladığı ama neden uyguladığını bilmediği, yaşlı nüfusun nedenleriyle bildiği ve uyguladığı tespit edilmiştir. Geçiş dönemi inanç ve pratikler, göçler, eğitim seviyesinin yükselmesi, gelişen teknolojiler ile kitle iletişim araçlarının kullanımından kaynaklı dünyaya bakış açısının değişmesiyle, köy, mahalle kültürünün yerini apartmanların almasıyla bu değişimler oluşmuştur.

Tunceli Zaza Alevilerinde geçiş dönemleri, ilde ve ülke genelinde, ekonomi, teknoloji, eğitim alanındaki gelişmeler ve benimsenen inanç kaynaklı değişimler yaşamıştır. İl içersinde ulaşımın ve iletişimin hızlanması ve çeşitlenmesi, göçlerin köyden kente, il dışına veya ülke dışına olmasından kaynaklı etkileşim artmıştır. Bu etkileşimler geleneklere yansımaktadır. Çalışma hayatlarına göre şekillenen inanç ve pratikler, iş gücünün çeşitlenmesiyle değişe uğramıştır. Tüm bu etkileşim ve değişimler, söz, nişan, düğün tarihi, gelin alma ve sünnet zamanını etkilemiştir. Genelde düğünler insan iş gücüne az ihtiyaç duyulan ve işlerin azaldığı sonbaharda yapılırken günümüzde yılın istenildiği zamanlarında yapılmaya başlanmıştır. Geçmişte kapı önü, harman yeri veya köy meydanında yapılan eğlenceler düğün salonlarının kapalı ve açık yerlerinde yapılmaya başlanmıştır. Bu değişim beraberinde evlenme teklifi, modern söz, nişan, kına gecesi organizasyonları, yabancı müzik, farklı kıyafet ve danslar gibi yenilikleri de beraberinde getirmiştir.

Geçiş dönemlerinden olan doğumda,çocuksuzluğun bir kusur görüldüğü bundan dolayı halk hekimlerine/şifacılar ve ziyaretlere başvurulduğu tespit edilmiştir. Buna rağmen gebe kalınmadığında ilk eşten rızalık alınmakta ve ikinci eş getirilmektedir. Gebe kalındığında ekonomik koşullara bağlı olarak kendi kıyafetlerinden bebeğe kıyafet hazırlığı yapılmakta ve bezlemek için, annenin doğum sonrası üç gün ısınması için kum hazırlığı yapılmaktadır. Doğum tecrübesine sahip kadınlar veya şifacılar tarafından doğum evde gerçekleşmekteydi. Doğum sonrası kırk gün 'Elke' inancından geceleri kadın yalnız bırakılmamakta ama ev içinde ve dışında üstüne düşen sorumluluğu yerine getirmesi beklenmekteydi. Aşerme dönemlerinde, doğum sonrası ziyaretlerde ve ihtiyaçlarını dile getirme konusunda gelinlerin, gelinlik yapma adı altında sesini yüzünü saklamasından dolayı gelin konuşamamaktaydı. Günümüzde çocuksuzluk ve doğum için sağlık kuruluşlarına başvurulmaktadır. Bebek ve anne için doğum çantası ve hatta bebek odası hazırlanmaktadır. Hamilelik, aşerme ve doğum sonrasında kadına ağır iş yaptırılmamakta ve değer verilmektedir. Bebekleri kumla bezlemek, 'Elke'inancı devam etmemektedir. Bunun yanı sıra bebek cinsiyet partileri, doğum sonrası ziyaretler ve kutlamalar eklenmiştir. Eskiye oranla doğan bebeğin cinsiyetinin erkek olma isteği azalmış ve kız bebeklerin önemi artmıştır.

Sünnet; toplu sünnet, düğün içi sünnet ve tek bir bireyin sünnet olmasıyla yapılmaktaydı. Günümüzde sünnet, köy yerlerinde toplu sünnet ve düğün içi sünnet azalmış, tek kişinin sünnet edildiği sünnet düğünü nadir olarak yapılmaktadır. Günümüzde sünnet kirvelik ikrarına bağlı olan uygulamalarla geçmişteki gibi yapılmaktadır. Geçmişte günümüze çocuğa alınan kıyafet eskisi gibi piren değil sünnet kıyafeti olmuştur. Sünnet kesimi sağlık kuruluşlarında yapılması artmış ve uygulamalar ona göre şekillenmiştir. Sünnette ikrara bağlanan kirvelik hastane çıkışı kurulan honçada bağlanmaktadır. Kirvelik ikrarının ağırlığı günümüzde değişen iletişim araçlarından, göçlerden etkilenmiştir.

Geçiş dönemlerinden evlenmede, beşik kertmesi, çok evlilik, yenge evliliği ve berdel evlenme çeşitleri eskiye oranla azalmış olmakta ve birçok kesim tarafından kabul edilmemektedir. Evlenme kararı evlenecek çiftin kararına bağlanmış ve aile sadece destek sağlamaktadır. Evlenme yaşı, kadınların okuma ve kariyer planlarıyla eskiye oranla çok fazla yükselmiştir. Söz ve nişan törenleri tamamıyla değişmiş, söz, nişan çiftlerin kararı ve katılımıyla yapılmaktadır. Düğünler iş gücüne ve iklime göre değil, istenildiği zaman yapılmaktadır. Düğünlere, sünnet ve eğlencelere davet davetçi

tarafından değil, davet kartlarıyla yapılmaktadır. Gelin damada getirilen hediyeler çağa uygun hediyelere evrilmiştir. Eskiden yetiştirilen yiyecek ve hayvanların yerini para ve altın almıştır. Takı merasimi olarak anons ve kayıt yöntemi geliştirilmiştir. Gelin ve damat düğünde geleneksel kıyafetler yerine modern takım elbise, gelinlik, bindallı kıyafetleri giymektedir. Nikâh törenlerine söz ve nişan gibi merasimlere gelin ve damat birlikte katılmakta, son yıllarda başlık parası istenmemektedir. Başlık parası ve anne süt hakkı bir süre birlikte istenmiş olsa da günümüzde anne süt hakkı verilmektedir. Kişinin nikâhı için musahibinin olma şartı inanç olarak devam etmektedir. ‘Musahiplik’de ‘Kirvelik’ gibi yeniçağın getirdiği iletişim araçlarından etkilenmiştir. İş gücünün farklılaşması, yaşam yerlerinin değişmesi ile bu ikrarlar mana olarak özünü korusa da eski ağırlık ve sorumluluklar yerine getirilememektedir. Gelini alma atlarla yapılmamakta araçlarla yapılmaktadır. Geline elma atma geleneği sürmekte ama gelinin eve girmeden sınanması için yapılan uygulamalar sürmemektedir. Gelinle gelen ‘berbi’ yerine ‘nedime’ geçmiş ve gelinin aile tarafı düğüne katılım göstermeye başlamıştır. Düğün sonrası gelinden beklenen gelinlik yapma il ve ilçelerde tamamen kaldırılmış, köy yerlerinde tam anlamıyla sürmemektedir.

Günümüzdeki vefatı daha çok hastane ve evlerde yoğunlaşmıştır. Hastanede vefat eden kişi morga kaldırılarak ilk uygulamalar orada yapılmaktadır. Ardından vefat eden kişi evin içine veya kapıya kadar getirilmekte, vedası burada yapılmaktadır. Ev içindeki vefatlarda eski uygulamalar kısmen devam etse de genellikle ölüm merasimi cem evlerinde yapılmaktadır. Geçmişte ev önünde veya su giderinin olduğu yerde yıkanan ‘meyyitler’ günümüzde cem evlerinin artmasıyla cem evlerinde veya ev içinde yıkanabilmektedir. Kefenleme işlemi eski yöntemlerle yapılmakta, kefen yerine takım elbise kullanma isteğe bağlı olarak nadir bir şekilde yapılmaktadır. Cenaze erkânı geçmişte erkeklerin katıldığı ve rızalık zemininde yapılan Zazaca dualar ve helallikle tamamlanırken günümüzde Arapça ve Türkçe dualar okunmaktadır. Cenaze erkânı/darında cenaze namazı kılınması ailelerin isteğine bağlı yapılmaktadır. Erkânı dede yerine imamlarda yapabilmektedir. Defnetme esnasında kullanılan battaniye, yorgan ve yastık aile tercihinin bırakılmıştır. Mezar ve mezarlık ritüelleri geçmişten günümüze aynı şekilde devam etmekte, barut yakma, mezara kazma vurma ve mezar beyazlatma uygulamaları sürmektedir. Taziyede kırka kadar yapılması ve yapılmaması gerekenlerin tümü özüne uygun sürmektedir. Yemek verme günleri, vefat edenin

yakınlarının yaşam yerlerinin farklı olmasından kaynaklı olarak esnetilmiştir. Mezar taşı şekilleri ve simgeleri yaşayış biçiminin değişmesinden ötürü, vefat edenin mesleğinden ötürü değişimler göstermiştir. Geçmişte taş şekilleri kurban edilebilecek havyaların işlenmesi, taşa işlenen simgeler inanç ve doğa eksenliyen günümüzde farklılıklar göstermiştir. Bu değişimler kişinin okur, şair olmasından kalem defter kitap işlenmesi gibi farklılıklar yaratmıştır.

Tunceli Zaza Alevilerinde geçiş dönemleri teknoloji, kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi, ulaşımın hızlanması, göçler, eğitim ve insanların bakış açılarının değişmesinden etkilenmiştir. Geçmişte yapılan inanç ve pratiklergünümüzde unutulmaya yüz tutmuştur. Kadınların bilinçlenmesi doğum ve evlilik ritüellerinde etkilemiştir. Kadınların okuması, evlendikten sonra birlikte yaşama geleneğini kabul etmemesi, gelinlik adı altında yüzünü, sesini saklaması gerektiği inancı gibi uygulamalar önemli ölçüde ortadan kalkmıştır.

Bu çalışmada Tunceli Zaza Alevilerinde geçiş dönemleri incelenmiş olup, doğum ve evlenmede yapılan gelenek görenekler geçmişten günümüze yaşadığı değişim gözlemlenmiş, inanç bazlı bazı uygulamaların ise bu değişimden daha az etkilendiği tespit edilmiştir. Ölüm törenlerinde ise, ritüellerin etkileşimle değiştiği, dinî inanç kısmının da bu etkileşimden etkilendiği bu törelerin farklı inançlarla harmanlandığı görülmüştür. Ayrıca kişilerin köylerden kente veya başka şehirlere göç ederken gelenek, görenek, adetlerini taşırken geldikleri yere adapteolmalarındankaynaklı bu gelenekler ve uygulamalar değişime uğramıştır. Kimi uygulamalar sürmeye devam ederken bu ritüellerin büyük bir kısmı ise unutulmaya yüz tutmuş veyahut ortadan kalkmıştır. Geçmişten günümüze süregelen zamanda ilden ilçeye ve köylere doğru gidildiğinde geleneklerin özünü koruduğu yapılar nedenlerinin daha iyi bilindiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA/ÇİMEY

YAZILI KAYNAKLAR/ÇİMEYÊ NUŞİYAYİ

Arslan, İlyasZaza Dilinde Fiiller,Akademisyen Kitapevi, Ankara,2019.

Boy, Hüseyin,Hakk'ın Emri Rızası Başköylü Seyyid Hasan Efendi.Yurt Kitap-Yayın.İstanbul,2012.

Cemgil, Kemal B. Alevi Yolu, Erkanı, İnanıcı, Tarihi ve Desim Seyit Mahmut Yıldız, Fam Yayınları, Ankara, 2022.

Çakmak, Hüseyin, & Elaldı, Seyfettin,Cenaze Kaldırma Geleneği, Kalan Yayınları,Ankara,2020.

Çobanoğlu, Özkul, Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş, Akçağ Basım Yayın,Ankara, 2019.

Demirdöğen, Ahmet, Dersim'de Bir Köy Kozluca.Kalan Yayınları,Ankara,2020.

Ekinci, Metin, & Gürçayır Teke, Selcan,Türk Halk Edebiyatı El Kitabı-Derleme Yöntem ve Teknikleri, Grafiker Yayınları,Ankara,2023.

Eroğlu, Erol, “Geçmişten Günümüze Sosyal Normlar”,Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı.50, Kırgızistan, 2015, s. 299-308.

Gezik, Erdal, & Çakmak, Hüseyin,Raa Haqi-Riya Haqi Dersim Aleviliği İnanç Terimler Sözlüğü,Kalan Yayınları,Ankara, 2010.

İslamoğlu, A. Hamdi, & Alınacı, Ümit,Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Beta Yayıncılık,İstanbul, (2013).

Karababa, Haydar,Yol ve Erkan,Can Yayınları,İstanbul,2017.

Kutlu, Haşim, Alevi Kimliği Üzerine Tartışmak,Belge Yayınları İstanbul, 1997.

Küçük, Dursun Ali,Hak Yolunda Hakikate Ermek,Pel Yayınları,İstanbul, 2019).

Munzuroğlu, Doğan,Toplumsal Yapı ve İnanç Bağlamında Dersim Aleviliği,Fam Yayınları, İstanbul, 2012.

Özcan, Mesut,Öyküleriyle Dersim Ağıtları-II, Kalan Yayınları,Ankara, 2008.

Parlayan, Muharrem, Tunceli ve Çevresi Halk İnanışları,Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi,Elazığ, 2012.

Taş, Sibel, Tunceli'de Geçiş Törenleri: Doğum, Evlenme ve Ölüm,Fırat Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,YayınlanmışYüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2019.

SÖZLÜ KAYNAKLAR/ÇIMEYÊ EBE VATÊ

Kaynak Kişi 1: Ağın, Emine, 1929, Yolkonak-Hozat, Ev Hanımı, Okuryazar Değil, Kendi deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 2: Aktaş, Ahmet, 1956, Nazimiye, Emekli, Lise, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 3: Ayrılmaz, Hüseyin, 1957, Söğütlü-Ovacık, Emekli, Lise, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 4: Çapın, Emine, 1931, Kavun-Mazgirt, Ev Hanımı, Okuryazar Değil, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 5: Demirtaş, Elif, 1946, Geriş-Nazimiye, Ev Hanımı, Okuryazar Değil, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 6: Deniz, Medine, 1967, Desimal-Pertek, İlkokul, Annesinden Öğrendikleri ve Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 7: Deniz, Sakine, 1939, Ardıç-Pertek, Ev Hanımı, Okuryazar, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 8: Doğan, Hasan, 1948, Salördek-Pülümür, Tarım-Hayvancılık, İlkokul, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 9: Düztaş, Haskar, 1960, Sap-Nazimiye, Okuryazar Değil, Ev Hanımı, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 10: Emir, Fatma, 1964, Kavun-Merkez, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 11: Emir, Makbule, 1946, Karabağlar-Hozat, Ev Hanımı, Okuryazar Değil, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 12: Eroğlu, Hıdır, 1933, Konaklar-Ovacık, Hayvancılık, Okuryazar Değil, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 13: Eroğlu, Huri, 1941, Konaklar-Ovacık, Okuryazar Değil, Ev Hanımı, Kendi deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 14: Fırat, Musa, 1933, Mezra-Pülümür, İşçi-Emekli, Okuryazar, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 15: Gezer, Zeynep, 1964, Paşacık-Çemişgezek, Ev Hanımı, İlkokul, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 16: Gündüz, Hasan Hüseyin, 1958, Temmuzlar-Çemişgezek, İlkokul, Berber, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 17: Gündüz, Hediye, 1960, Bozi- Çemişgezek, Okuryazar, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 18: Karataş, Türkan, 1953, Tepebaşı-Çemişgezek, Şifacı, Okuryazar, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 19: Özer, İbrahim, 1966, Vartinig-Merkez, Bilgi İşlem Daire Başkanı, Lisans, Annesinden ve Babasından Öğrendiğini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 20: Perkaş, Ali Ekber, 1967, Eğri Kavak-Ovacık, Çiftçi, Okuryazar, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 21: Polat, Dilber, 1946, Çanakçı-Mazgirt, Ev Hanımı, İlkokul, Annesinden Öğrendikleri ve Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 22: Polat, Pakize, 1946, Çanakçı-Mazgirt, İlkokul, Ev Hanımı, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 23: Sarıca, Gülten, 1971, Timurtag-Mazgirt, İlkokul Mezunu, Ev Hanımı, Annesinden Öğrendiğini ve Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 24: Şahin, Mercan, 1948, Mezra-Pülümür, Ev Hanımı, Okuryazar Değil, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 25: Tulga, Kemal, 1964, Gaxmurt-Merkez, Lise, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 26: Tulga, Makbule, 1971, Merkez-Hozat, Öğretmen Emeklisi, Annesinden Öğrendikleri ve Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 27: Uç, Elif, 1945, Kalkar-Merkez, Şifacı/Ebe, Okuryazar Değil, Yengesinden Öğrendiklerini ve Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 28: Uç, Gulal, 1950, Kalkar-Merkez, Ev Hanımı, Okuryazar Değil, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 29: Yıldırım, Cebbar, 1934, Haceri-Merkez, Okuryazar Değil, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 30: Yıldız, Ali Naki, 1977, Elqazi-Ovacık, Dede, Lisans, Pirinden Öğrendiğini ve Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 31: Yıldız, Musa, 1949, Birman-Mazgirt, Dede-Ekonomist, Babasından Öğrendiğini ve Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

Kaynak Kişi 32: Yıldız, Veli, 1956, Kovuklu-Pülümür, Serbest Meslek-Emekli, Kendi Deneyimlerini Aktarmıştır.

EKLER (PART)

EK/PART-1 DOĞUM RİTÜELLERİ SORULARI(PERSE RİTÜELE DIĞASKANU)

1. Ceniye çond serre de pe mendene? Mıleti çond serre vastene?(Kadınların kaç yaşında hamile kalması beklenirdi?)
2. Serva pe mendene çı vırajıyene? Se kerdene? (Hamile kalmak için ne yapılırdı?)
3. Cenike ya ki cüamerd husk bi, se kerdene? (Kadın veya erkek kısırna ne yapılırdı?)
4. Pe mendene ceniye, çutır fam biyene? (Kadının hamile olup olmadığı nasıl anlaşılırdı?)
5. Serva pe mendene çı xazırlığeni diyene? (Hamileliğe nasıl hazırlık yapılırdı?)
6. Cenika dıgani ra çutiri qayıt biyene? (Hamile kadına ailenin bakışı nasıldı?)
7. Cenika dıgani re dorme xo çutir biyene? Werte kami de weşıya xo ramıtene? (Hamile kadın nasıl bir ortamda yaşıyordu?)
  - a. Cenika dıgani ret vejiyene teveri? (Hamile kadın dışarı rahat çıkıyor muydu?)
8. Serva derguse cenika dıgani kori kerdene? (Hamile kadını korumak için bir şey yapılırdı mıydı?)
9. Cenika dıgani se kero ya ki mêkero? (Hamile kadının yapması gereken ve yapmaması gerekenler nelerdir?)
10. Pize çeneka ya ki lazeko, ma u pi re farq kerdene? (Kız erkek çocuk farkı var mıydı?)
11. Serva lazeki çıyo jede vırajıyene? (Erkek çocuk olsun diye bir şey yapılırdı mıydı?)
12. Serva şıkıyena ju, se kerdene? (Birine benzesin diye ne yapılırdı?)
  - a. Eke moa ero gulotna ya ki pize zerre de lewe inam kerdene ke derguse şıkınadey? (Anne yutkunduğunda ya da bebek kıpırdadığında ona benzeyecek inancı var mıydı?)
  - b. Serva leke rıye dıgani se kerdene? (Doğum lekesi çıkmaması için ne yapılırdı?)
  - c. Cenika dıgani wele werdene, eke werdene çınay ra werdene? (Toprak yeme hastalığı/jeofaji var mıydı, neden?)
13. Dıgani de viyari çutır verenora? (Aşerme dönemi nasıldı?)
14. Xaletta derguse kam vırastene, çı ardene? (Bebegin çeyizini kim yapar ve neler yapılırdı?)
15. Beriye ve bargıraniya dıgani çuturi fam biyene? (Doğuracağını nasıl anlardı?)
  - a. Serva derguse kami ardene ser? (Doğum için kimlere haber verilirdi?)
  - b. Eba ya ki pırike yena? (Ebe mi şıfacı mı gelir?)
  - c. Lewe dığaskane de kam biyene? (Doğumda kimler yanında olurdu?)
  - d. Cıle dığaskane çutir bi, çı kerdene ra? (Doğum yatağı nasıldı ve ne serilirdi?)
  - e. Serva bargıraniye çı kerdene xazır? (Doğum esnası için ne tür eşyalar hazırlanırdı?)
  - f. Dıgani re çı dene werdene? (Doğum anneye ne yedirilir ne yedirilmezdi?)

- g. Eke beriye çetiverde ra se biyene? (Doğum esnasında istenmeyen durum olur muydu ve olduğunda ne yapılırdı?)
16. Piye derguse waxte bargiraniye de se kerdene? (Baba o sırada ne yapardı?)
17. Cıle dığaskane çutir bi? (Annenin doğum sonrası yatağı nasıldı?)
18. Cıle derguse çutur bi? (Bebeğin yatağı nasıldı?)
19. Derguse re sıfte se kerdene? (Bebeğe ilk müdahale ne olurdu?)
- a. Derguse kami şütene? (Bebek yıkanır mıydı, kim yıkardı?)
- b. Derguse re eke newebi çı kerdene tıra, çıye tıra kerdene? (Bebeğe bir şey sürülür müydü, ne sürülürdü?)
- c. Derguse re kami çı dene pay? (Bebeğe ne giydirilirdi?)
20. Derguse çı xaşı sıt litene? (Bebeğe anne sütü ne kadar verilir?)
- a. Site moae ra qedir çı dene cı? (Bebeğe anne sütü dışında bir şey verilir miydi?)
21. Dığaskane çı werdene? (Anne doğum sonrası ne yedirilirdi?) (Güçlenmesi için ve sütü olması için)
22. Dığaskane kamci waxt feteliyene? (Anne doğum sonrası ne zaman ayaklanırdı?)
23. Derguse ve dığaskane ra çutur kori kerdene? (Anneyi bebeği korumak için ne yapılırdı?)
24. İtiqati de ‘Elke’ çıka? (‘Elke’ inancı var mı?)
- a. ‘Elke’ çıka? (‘Elke’ nedir, nasıldır?)
- b. Kamci aşiri na durimi ra yane? (Hangi aşiretler bu durumdan muafır?)
- c. Dığaskane hata çı waxt tenya ca neverdane? (Anne ne zamana kadar yalnız bırakılmaz?)
- d. Çıla kene we, çondrojiçıla veseno? (Işıklar kapatılır mı, kaç gün açık kalır?)
25. Derguse ra dime qurva sare birnene? (Doğum sonrası kurban kesimi yapılır mıydı?)
26. Name pa nanaene çıka, kami name nano pa, kamci namey nane pa? (İsim koyma nedir, kim koyar ve genelde hangi isimler konurdu?)
27. Nake derguse çı waxt gıneno waro, naki sekene? (Bebeğin göbek bağı ne zaman düşer bağ ile ne yapılır?)
28. Rovare derguse kam vırazena? (Bebeğin ilk banyosunu kim yapar?)
29. Çewres kami vezeno? (Bebeğin kırkı nasıl çıkarılır?)
30. Pore derguse kami birneno? Ritüeli este çine? (Bebeğin ilk saç kesimi ile ilgili ritüel var mı?)
31. Nenike derguse kami birneno? Ritüeli este çine? (Bebeğin tırnak kesimi ile ilgili ritüel var mı?)
32. Derguse ke pay şı. Ritüeli este çine? (İlk yürüdüğü zaman ile ilgili ritüel var mı?)
33. Dani çıko? Kami dani vırazeno? (Bebeğin diş aşısı nerde nasıl yapılırdı?)
34. Rıye derguse kamci waxt mısne miletı? (Bebeği ne zaman gösterirlerdi?)

35. Kamji waxt sone diğaskane ser? Tey çı bene? (Anneye ziyarete ne zaman gidilir ve ne getirilirdi?)
36. Bine derguse çutır guretene? (Bebeği nasıl bezlenirdi?)
37. Derguse hata çond serri litene? (Bebeğe kaç yaşına kadar süt verilir?)
- a. Derguşi cızık çutır ca verdene? (Sütü nasıl bırakması sağlanırdı?)
38. Derguse re mama dene cı? (Bebeğe mama verilir miydi?)
39. Site moae ke biriyeye se kerdene? (Annenin sütü kesilmişse ne yapılırdı?)
40. Derguse ke sıt nêlit se kerdene? (Bebek süt emmek istemese ne yapılırdı?)
41. Moae sıt esta ya ki çına? (Sütanne var mıydı?)
42. Wae sıt ya ki bırae sıt este ya ki çine? İye ki piya zü cızıki lite zewejine ya ki nêzewejine? (Sütkardeşlik nasıldır? Evlilik olur mu?)
43. Nezer (çımı) esto ya ki çino? (Nazardan korumak için ne yaparsınız?)
44. Domon ke bi newes se kerdene? Domani kamji neweşiye guretene? (Çocuklar bebekler ne tür hastalıklara yakalanırdı bu durumda ne yapılırdı?)
- a. Eke derguse bigirgewiye se kerdene? (Bebek morardığı zaman ne yapılırdı?)
- b. Serva zerk se kerdene? (Sarılık durumunda ne yapılırdı?)
- c. Nikurtik de se kerdene? (Suçiçeğinde ne yapılırdı?)
- d. Sureki de se kerdene? (Kızamık olduğunda ne yapılırdı?)
45. Ebaye namdar kamibi? (Bilinen ebeler kimlerdi?)

EK/PART-2 SÜNNET RİTÜELİ SORULARI(PERSE VEYVE KEWRAENİ/SUNETİ)

1. Kewraeni çıka? Çıra vırazene? (Sünnet nedir? Neden yapılır?)
2. Fıkre kewraeni çıka? (Sünnetin dayandığı düşünce nedir?)
3. Veyve kewraeni çond roji kene? (Sünnet düğünü kaç gün yapılırdı?)
- a. Nıka veyve kewraeni çond roji vırazene? (Sünnet düğünü şimdi kaç gün yapılır?)
4. Veyve kewraeni çond tore kene, vırazene? (Sünnet çeşitleri neler?)
- a. Veyve kewraeni(mexemed)/Veyvou köyraniye çıka? Veyve ve kewraeni çınay re piya vırajino? (Düğün içi sünnet nedir ve neden normal düğün ve sünnet birlikte yapılır? Örneği var mı?)
5. Xazırılıge veyve kewraeni kamci roze sıfte keno? (Sünnet düğününün hazırlığı ne zaman başlar?)
6. Kewraeni de waxte vırenu de se kerdene? (Düğün için önceden neler planlanırdı?)
7. Veye kewraeni de sılayiye çutır bi, veyve ra çı waxtra veri vırajiyene? (Sünnet düğününe davet nasıldı ve düğünden ne kadar süre öncesi yapılırdı?)
- a. Sılayiye çıka, kotira ama? (Davetiyecilik nedir ve nerden öğrenilmiştir?)
- b. Kam sılayiyebare keno? (Davetiyeci kim olurdu?)
- c. Uye ke sılayiye bare keno, tey çı beno, ça beno? (Davetiyeci davet etmek için yanında ne götürürdü, neden?)
- d. Sılayiye kam beno mısayıv ve kewrayi ra? (Davetiye kirve ve musahiplere kim tarafından ve nasıl verilir?)

- e. Serva sılayiyeşi va, mulxite çe çı peyser dano cı? (Davetiyeye gidilen ev davetiyeceye ne verirdi?)
- f. Nejdı ve waxtenika sılayiye kamci zoni de nuşino? (Yakın tarihte ve günümüzde davetiye genelde hangi dil ile yazılır?)
8. Koçek kami ra vane? (Koçek kime denir?)
9. Weyve kewraeni de kamci waxt sone lewe kewrayi? (Sünnette Kirveye ne zaman gidilir?)
- a. Suneti de doman ve Koçek ira çı yemeg (noni) dane kewray? (Sünnette kirveye köçekle ve çocuklarla ne yemek yollanır?)
- b. Veyvekewraeni çondi roj vereno ra? (Sünnet düğünü kaç gün sürer?)
10. Roza zuyine se kene, kam uzaro? (Birinci gün ne yapılır ve kimler katılırdı?)
- a. Roza jüyine kam non pozeno ve çı pozene? (Birinci gün kim yemek yapardı ve ne yemek yapılırdı?)
- b. Roza jüyine xalete cene ? (Birinci gün ne hediye kabul edilir miydi?)
11. Roza diyine sekene? Kami yeno? (İkinci gün ne yapılır ve kimler katılırdı?)
- a. Roza diyine kam non pozeno ve çı vırazene? (İkinci gün kim yemek yapardı ve ne yemek yapılırdı ilk kim otururdu?)
- b. Roza diyine xalete cene? (İkinci gün ne hediye kabul edilir miydi?)
12. Kewra kamji waxti yeno? (Kirve ne zaman gelir?)
- a. Kewrayi ke züminidi sekene? (Kirveler birbirlerini görünce ne yapar?)
- b. Herme rast çıra lewkene? (Sağ omuz neden öpülür?)
- c. Kewra ke naskerdoğbi ya ki nejdibi se kene? Naskerdoğ ya ki nejdı nêbi se kene? (Kirve tanıdıksa aynı köylüyse ne yapılır? Farklı köydense ne yapılır?)
- d. Kewrakoti de maneno? (Kirve nerde kalır?)
- e. None kewra çiko, çutiri vırazene; soyıse kewrayi çiko? (Kirvenin yemeği nasıl olurdu? Sogis- sogiseköyray nedir?)
13. Suneti kamci roze kene? (Sünnet merasimi hangi gün yapılır?)
14. Suneti u veyvekewraeni de roza hireyine se kene? (Sünnet merasiminde (üçüncü gün) ne yapılır?)
- a. Roza hireyine kam çı pozeno, kamci noni kene xazır, sıfte kami nıseno ro? (Üçüncü gün kim yemek yapardı ve ne yemek yapılırdı ilk kim otururdu?)
- b. Roza hireyine veyvera dime sekene? (Üçüncü gün yemekten sonra ne yapılır?)
15. Suneti de çı xazırlığeni diyene? (Sünnet töreninin hazırlıkları nasıl yapılırdı?)
- a. Uğwe kami kerdene germi, uğwe koti ra guretene? (Suyu kim ısıtırdı ve su nerden alınırdı?)
- b. Kam şiyene lewe lazeki kam neşiyene (waxte şutene)? (Sünnet banyoya kimler girer, kimler giremezdi?)
- c. Sunetçi çı xazırlığeni diyene? (Sünnetçi tören için nerde nasıl hazırlanırdı?)
- d. (Waxte sunet) Kam şiyene lazek ser kam neşiyene? (Sünnete kimler girer, kimler giremezdi?)
- e. Waxte suneti lazeki çutiri vındeno? (Sünnet esnasında çocuğun pozisyonu nasıldır?)

- f. Kewra ke lazeki pe gurete, çutiri pe ceno? (Kirve çocuğu tutarken ne yapar?)
- g. Serva pak kerdis çı nane ro? (Dezenfektan olarak ne konurdu?)
- i. Wela Mıxemedi, tosa Mıxemedi ve wela Mihemedi ronayını ra çike? Muhammet Külü, Muhammet tası ve Muhammet aydınlığı nedir?
- ii. Çıra wele keneci? (Neden kül konurdu?)
- iii. Wele ra dime çı vırazene? (Kül sonrası ne işlem yapılırdı?)
- h. Serva sunetçi, seyid, xoce kami yeno? (Sünnetçi olarak ve seyit hoca kim gelirdi?)
- i. Sunetçiye namdar kame? (Tanınan sünnetçiler kimlerdi?)
- j. Waxte suneti de iye ke tewer rae se kene? (Sünnet sırasında dışarıdakiler ne yapardı?)
16. İtiqate kewraeni çutiri yo? (Dinî tören nasıldı?)
- a. Xonça Mıxemed/xonça sunet çıko? (Muhammet honçası/Sünnet honçası nedir, üstüne ne konurdu?)
- b. Kam jede pere erzono sere xonçayı? (Honçaya en fazla kim bahşış atar ve bahşış kimin olurdu?)
- c. Duwaye kewraeni çutiriyo? (Sünnet duası nasıldır?)
- d. Duwayi re dime se kene? (Sünnet duasından sonra ne yapılırdı?)
17. Kınce lazeki çutiriyo, kamicıre kinci ceno? (Çocuğun kıyafeti nasıldı ve kim alırdı?)
18. Balişna kewraeni çutiro, cılı kami guretene, kam kerdene xazır? (Sünnet yatağı nasıldı, yatağı kim alır ve kim hazırlardı?)
19. Sunet ra dime kam lazeki ardene cıle? (Sünnet sonrası çocuğu yatağa kim getirirdi?)
20. Kewray çı waxt xelete dene lazeki, xalete çı biyene? (Kirve çocuğa ne zaman hediyesini verirdi ve genelde hediye ne olurdu?)
21. Suneti ra dime dest şütene çıka? (Sünnet sonrası el yıkama ritüeli nedir?)
- a. Dest şütene de kam yano? (El yıkama ritüeline kim katılır?)
- b. Dest şütene koti kene? (El yıkama ritüeli nerde yapılır?)
22. Veyve ra dime kewra çutiri sono? (Kirvenin gitme ritüeli nedir ne yapılırdı?)
23. Veyve kewraeni de kam çıkeno pay? (Sünnet düğününde kim ne giyerdi?)
24. Veyvekewraeni de xalete esta ya ki çına? (Sünnet düğününde hediye kabul edilir miydi?)
25. Cırme kewraeni kam ceno xo ser? Çı ra? (Sünnet masraflarını kim karşılar, neden?)
26. Sazu kam ano, cınıtkar kame? (Sünnet düğününe çalgıcıyı kim tutardı ve genelde kimler olurdu?)
27. Veyvekewraeni de sazura dime sekene? (Sünnet düğününe eğlence bitimi ne yapılırdı?)

28. Veyve kewraeni de meymane ke duri ra yene çutir kene meyman? (Sünnet düğününe uzaktan gelen konuklar nasıl ağırlandı?)
29. Veyve kewraeni de içki simene? (Sünnet düğününe alkol ikramı olur muydu?)
30. Veyve kewraeni de ceni u cüamerdu ra piya kay kene? (Sünnet düğün eğlencesinde kadın erkek birlikte mi eğlenirdi?)
31. Sunet ra dime yene lazek ser, cı re çı ane? (Sünnet düğününü sonrası kimler ziyarete gelirdi ve ne getirirdi?)
32. Çopole dane sunetçi ro, çaçopole dane pıro? Na torenıka esto ya ki çına? (Sünnetçiye tokat atma geleneği var mıydı ve günümüzde sürüyor mu?)
33. Tarıxe vireni de sekerd nıka sekene? Waxto vireni ra hata waxto nıka werte de ferq esto? (Eski dönem ve günümüz sünneti arasında fark var mı?)

EK/PART-3 KİRVELİK RİTÜELİ SORULARI(RİTÜLE KEWRAEN SERO PERŞİ)

1. Kewra çutiri vinene? (Kirve nasıl seçilir?)
2. Çutiri bene kewra? (Kirve nasıl olunur?)
3. Kam kewra nêbeno? (Kim kirve olamaz?)
4. Kewraeni gınenno waro? (Kirvelik bozulur mu?)
5. Kewraeni de çaponç ya ki hewtaji nêzewejine? (Kirvelikte neden beş veya yedi kuşak evlenemez?)
6. Kewraeni de eke zewejı ke bısebeno? Se kene? (Kirvelikte evlilik durumu olsa ne yaptırım uygulanır?)
  - a. Kamihukimdanocı? Çıpırobırnene? (Kimler yargılama yapar evlilikte? Ne tür cezaları vardır?)
  - b. Nolotme çıka? (Düşkün nedir?)
  - c. Nolotme kerdis çıko? Kami nolotme keno? Cezyiçıke? (Düşkün ocağı nedir? Kimleri yargılar cezaları nelerdir?)
7. Kamji waxt kewra vinene? (Kirve ne zaman seçilir?)
8. Kewra ke di sekene? (Kirve seçildiğinde ne yapılır?)
9. Çe ki kewraeni vast çutir sone çeo ke vazene kewray be? (Aileler birbirine ne zaman gider?)
  - a. Niyaz, loqme çıko? (Niyaz/miyaz lokma nedir?)
  - b. Bızıke tawa çıka? Bızıke tawa kewraeni ra qeyir kotiyena vırastene? (Tava kömbesi/bıçkatawa nedir? Bıçkatawa kirvelik dışında nerde kullanılır?)
  - c. Çıla ke çe de vırazene çıka? (Ev yapımı mum/çıra nedir?)
10. Desudı quruşı çıko? Ça desudı quruşı? (On iki kuruş nedir? Neden on iki kuruş?)

11. Iqrar çiko? Kamji durimi de iqrar dane? (İkrar nedir? Ne durumlarda verilir?)
12. Kewraeni peyser cerino? (Kirvelik ret edilir mi?)
  - a. E ke kewreni peyser ceriya se kene? (Edilirse ne yapılır?)
  - b. Ça peyser cene, çınay re qevul nêkene? (Ret etme nedenleri ne olur?)
13. Çond tore kewraeni esta? (Kaç çeşit kirvelik var?)
  - a. Kewraeniya jüaru çiko, çutiri bene kewra? (Ziyaretle yapılan kirvelik nedir, nasıl yapılır?)
  - b. Kewraeni ya şaxsu çutir beno? Çutiri bene kewra? (Şahıs ile yapılan kirvelik nedir, nasıl yapılır?)
14. Waxtovire de kewraeni guretene ra Werte waxteni kay de iqrar dayene de ferq esto ya ki çino? (Eski kirvelik ikrarı ile günümüzde verilen ikrar arasında fark var mı?)
15. Iqrare kewraeni de çiyoy de çeti esto ya ki çino? (Kirvelik ikrarının olumsuz yanları var mı, nelerdir?)

EK/PART-4 EVLİLİK RİTÜELİ SORULARI(PERSE RİTÜELE VEYVE SERO)

1. Orane wendis çı bi, ceniyye ve cüamerdu werte de ferqi esti bi? (Okuma yazma oranı nasıldı ve kadın, erkek arasında bir fark var mıydı?)
2. Ceniyye ra çutir iniadene? (Kadına bakış açısı nasıldı?)
3. Çond sere de haqa zewejiyaeni amene? (Kaç yaşında evlilik uygun görülürdü, neden?)
4. Waxte zewejiye ke ame ceniyye u cüamerdu re çuturi jüye diyene? (Evlilik yaşına gelen erkek ve kadın için nasıl eş bulunurdu?)
5. Roze Xızır ve zewejiyayis ra çı alaqa este? ('Hızır Orucu' ile evliliğin bağlantısı var mı, nedir?)
6. Çond tore veyve esto? (Evlilik çeşitleri nelerdi?)
  - a. Veyve vinitene esto ya ki çino? (Görücü usulü evlilik var mıydı?)
  - b. Çeneke remnayene esta? (Kız kaçırma var mıydı?)
  - c. Kertme kurnike esta ya ki çina? Çuturi beno? (Beşik kertmesi var mıydı ve nasıl yapılırdı?)
  - d. Ciniya bıray de zewejiyaene esta? ((Leviyat) yenge evliliği var mıydı?)
  - e. Mordemi ya ki xısım de zewejiyene esta? ((Endogami) yakın akraba evliliği var mıydı?)
  - f. Iye ke mordemi nebi xısım/nas zewejine?((Egzogami) akraba olmayanlarla evlilik yapılır mıydı?)
  - g. Dı/ hire zewej esto? (Poligami evlilik var mıydı?)
  - h. Berdeli esta? (Berdel var mıydı?)
  - i. İç güvey esta? Lazeki kamji durum de yeno çe vıstewre xo esto ya ki çino? (İç güvey var mıydı?)

7. Kamci tore veyve jede vırajino? (Evlilik çeşidinin hangisi daha fazla yapılırdı?)
8. Pere sere/Kalın/qolınd esto? (Başlık parası var mıydı?)
- a. Qolınd çınay re vazene? (Başlık parası neden istenir?)
- b. Qolınd ke senikame ya ki nêdana durimde se kene? (Başlık parası az bulunsa ya da verilmese bu durumda ne yapılır?)
- c. Iye ke remayinu qolınd dane, çıxaşi dane? Ferqesto çino? (Kaçarak evlenenler için başlık parası ne kadardır? Farkı var mı?)
9. Haqa sit esta çina? (Anne süt hakkı var mıydı?)
- a. Haqa sit ça vazene, kami ceno? (Ana süt hakkı neden istenir ve kim alır?)
10. Werte haqa sit ve pere sere de ferq çiko? (Ana süt hakkı ve başlık parası arasındaki fark nedir?)
11. Iye ke hona hınami nêbiye çutiri jümini vinene? (Dünür olmaya aday aileler nasıl tanıştırdı?)
- a. Jümin viniteneyaki nas kerdene de kam esto? (Tanışmada kimler bulunurdu?)
- b. Jümini naskerdene de çe çeneke re çı bene? (Tanışmada erkek tarafı kız evine ne götürürdü?)
- c. Moa ya ki pi ke merd lewe de kami sono vastene? (Anne baba vefat etmiş ise yerine kim aile büyüklüğü yapar?)
12. Soz/Qal/kaal ve nisa ra vırajino? (Söz nişan yapılırdı mıydı?)
- a. Roza sozı/qal re çı waxt kam qerar dano? (Söz gününe ne zaman, nasıl ve kim karar verirdi?)
13. Tore soz/qal çutiriyo? (Söz merasimi nasıldır?)
- a. Werte çeu de vastene çutir biyene ve niştane kam kerdene dest? (Aileler arası isteme nasıl olurdu ve yüzüğü kim takardı?)
- b. Eke çe çine bi soz/qal çutır dane? (Aile arası olmayan söz nasıl olurdu?)
- c. Waxte soz/qal de çeneke çı kerdene pay, kinci kam guretene? (Sözde töreninde kız ne giyerdi ve kıyafeti kim alırdı?)
- d. Waxte soz/qal de lazek çı guretene pay, kinci kam guretene? (Sözde töreninde erkek ne giyerdi ve kıyafeti kim alırdı?)
14. Soz/qal ve nisa rapiya ya ki cavı ra jiyene? (Söz nişan bir arada mı ayrı mı yapılıyor?)
15. Nisa kamji roz, çutır beno, kam qerar dene cı? (Nişan gününe ne zaman, nasıl ve kim karar verirdi?)
16. Nisa ra nonaene çutur bi? (Nişan töreni/nişan indirme nasıldır?)

- a. Nisa ke naro kam amane, çı ardene? (Nişan indirmeye kimler katılır ve ne getirilirdi?)
- b. Virende ve nika nisa ro naene ferqesto? Çı ra? (Eski ve yeni nişan indirme arasında ne gibi bir fark var nedeni nedir?)
- c. Nisa de çeneke çı guretene pay, kinci kam guretene? (Nişan töreninde kız ne giyerdi ve kıyafeti kim alırdı?)
- d. Nisa de lazeki çı guretene pay, kinci kam guretene? (Nişan töreninde erkek ne giyerdi ve kıyafeti kim alırdı?)
- e. Niştane kerdene dest? Eke esto kami niştane guretene? (Yüzük takma var mı, varsa yüzükleri kim alır?)
- f. Niştane çutiri kene dest? (Yüzük takma nasıl yapılır?)
- g. Hapenisa esto ya ki çino? Eke esto çutiriyo? (Nişan kurdelesi var mı, varsa ritüeli nasıldır?)
- h. Nisa ke naro duway wanene? Kamji duwayi wanene, kam wendene? (Nişan indirmede dua okunur muydu, hangi dualar okunurdu ve kim okurdu?)
17. Emre Haqi ve xonça ronaene kamji waxt beno? (Nikâh/ dede nikahı ve Honça indirme ne zaman yapılırdı?)
18. Xonça çıka ve kamji durim de nane ro? (Honça nedir ne durumda kurulur?)
- a. Xonça ro naene çıka xonça sero se kene? (Honça indirme nedir ve honçaya ne yapılır?)
- b. Sere honça re çı nane ro? (Honçanın üzerine ne konur?)
- c. Tawa honçe kam keno leteyi? Pir ke çinebi kam keno leteyi? (Honça kömbesini kim nasıl böler? (Dede yoksa kim böler?))
- d. Honça sero ça astık sıkne? Çıra, astıke çınayo? (Honçada kemik kırma nedir, neden yapılır ve ne kemiği ile olur?)
- e. Honça veyve re kami çınay re pere nane ro? (Düğün honçasına kimler hangi nedenlerle para koyar?) (halet/xalet, honça hakkı/haqqe xonçe, başlık parası/qolind, haqe sıt/anne süt hakkı)
- f. Honça sero kami pere ceno pere sekene? (Düğün honçasından parayı kimler alır ve ne yaparlar paraya?)
- g. Honça ra dime sekene? (Honçadan sonra ne yapılır?)
19. Nikahe dewlete çı waxt kene? (Resmî nikâh ne zaman kıyılırdı?)
20. Nikahe dewlete ya ki emre Haqi jedero? Orene xo çıko? (Resmî nikâh ve dinî nikâh oranı nasıldır?)
21. Emre Haqi çınay re muhimo? (Dinî nikâh dede nikahının önemi nedir?)
- a. Emre Haqi çutiriyo ve kami yene? (Dinî nikâh töreni nasıldır ve kimler katılır?)
- b. Veyvike ve zamay ra yene? (Gelin damat törene katılır mı?)
- c. Emre Haqi re dede/pir ya ki imam yene jede kamji yeno? (Dinî nikâhta dede mi, imam mı çağrılır ve en çok hangisi tercih edilirdi?)
- d. Vekile piye çeneke ya ki piye lazek esti bi, çıra? (Nikâhta kız ve erkek babalarının temsilcisi olur muydu nedeni?)

22. Emre Haqi çutiri vırajino? (Nikâh töreni nasıl başlar?)
- Piye çeneke re çond reye çı perskene? (Kız babasına ne kaç defa ne sorulur? Mehr-i muecela nedir?)
  - Piye lazeki re çond reye çı perskene? (Erkek babasına ne kaç defa ne sorulur? Mehr-i müeccele nedir?)
  - Piye çeneke ve lazeki ra çond reye cüavi dane? (Kız ve erkek babası kaç defa ne cevap verir?)
23. Emre Haqi de tore çutir qedino? (Tören nasıl biter?)
- Duwaye peyniye çıko? (Bitiş duası nedir?)
  - Çıwene, çısımene? (Sarwate çıka, senena?)Ne içecek ve yiyecek hazırlanır? (Şerbet nedir nasıldır?)
  - Sarwate kamji waxt sımene? (Nikâh şerbeti ne zaman içilir?)
24. Çond roji veyve kene? (Düğün kaç gün sürerdi?)
25. Veyve kamji asmu de vırajino? (Düğünler genelde yılın hangi döneminde yapılırdı?)
26. Sılayiya veyve çutir bi, veyve ra çıxaşi vero bare biyene? (Düğüne davet nasıldı ve düğünden ne kadar süre öncesi yapılırdı?)
- Sılayiye çıka koti ra mıse? (Davetiyecilik nedir ve nerden öğrenilmiştir?)
  - Sılayiye kam bare keno? (Davetiyeci kim olurdu?)
  - Sılayiye ke barekerd tey çı bene? (Davetiyeci davet etmek için yanında ne götürürdü, neden?)
  - Sılayiya kewra ve mısayiv ra çutir bene? Çıra? (Davetiye kirve ve musahiplere kim tarafından ve nasıl verilirdi?)
  - Sılayiye ke şı çe, o çe peyser çıye dano cı? (Davetiyeye gidilen ev davetiyeciye ne verirdi?)
  - Nejdi de sılayiye çutur dane, kami rozu sero qerar dano, kamji zoni de nusene? (Yakın tarihte ve günümüzde davetiye kim karar verir ve genelde hangi dil ile yazılır?)
27. Ceyze çeneke de çıbeno? (Gelin çeyzinde ne olur?)
- Hete çenekeçı kene ceyz, waxto ra verira hata nıka ferq esto? (Kız tarafı ne çeyiz çıkarmalıdır, eski dönem ve günümüzde bir fark var mı?)
  - Hete lazeki Ceyze çeneke re çıye nane ro? (Erkek tarafı çeyize herhangi bir katkıda bulunur muydu?)
  - Sıte moae ve pere sere ra ceyz vırazino? (Başlık parası ve anne süt hakkının çeyize bir katkısı var mı?)
  - Sandıke ceyz çıko, çınay re vırazene? (Çeyiz sandığı nedir ve neyden yapılır?)
  - Sandıke ceyz re çı kene cı? (Çeyiz sandığına konulması gerekenler nelerdir?)
  - Ceyz mısne esta ? Kamji waxt çutiri mısnera cı, kami yene? (Çeyiz için bir sergi yapılır mıydı, ne zaman yapılırdı ve kimler katılırdı?)

g. Sandıke ceyız re kam çı waxtini seno ro? (Çeyiz sandığına kim, ne zaman ve neden oturur?)

28. Veyveçi, veyvike guretene de sekene? Çıra muhimio? Düğün alayı/ kız alma alayı nedir ve önemi nedir?

a. Kam sono vervaveyvike? (Düğün alayı kimlerden oluşurdu?)

b. Veyveçi çe veyvike re çı ardene? (Düğün alayı kız tarafına ne getirirdi?)

c. Eke ame çe çutir vervacı şiyene, se kerdene? (Düğün alayı kız evine gelince nasıl karşılanır ve ne yapılırdı?)

d. Kusağē miyane esto, eke esta kamji renga, kami giredene? (Bel kuşağı var mıydı, ne renkti ve kim nasıl bağlardı?)

e. Veyvike çutiri helaliye vastene? (Gelinin aileden ve evden helallik alması nasıldır?)

f. Çeneke ke çeyira vejiye çeveri de kami pere vazeno? Kam pere dano cı? (Gelin evden çıkarken kapıda para istenir miydi veriliyorsa kim verirdi?)

g. Veyvike ke guret se kerdene? (Gelin alayı geri dönerken neler yapılır?)

h. Çe veyvikera kam tey şiyene? (Gelin alayı ile gelin evinden kimler gider?)

i. Kami akıl dana veyviye ve berbi çiko? (Geline yaşanacaklar konusunda tecrübe kazandıran kim olurdu ve berbi nedir?)

j. Rae de veyveci sekene? (Gelin alayı yol boyu ne yapar?)

k. Veyvike re ostor serolazekçakerdene vırare? Çıra? Veyvikeçi dene lazeki? (Geline at üstünde erkek çocuk verilir miydi, neden? Gelin çocuğa ne verirdi?)

l. Veyvike ke ostor sero kam yular guretene? (Gelin alayında gelinin atını kim tutar?)

m. Nıka veyveci çutiriyo ve ferqe xo çiko? (Günümüzde gelin alayı nasıldır ve farkı nedir?)

n. Kamile weveyvike de nıseno arave? (Araca kim biner gelinle?)

o. Veyvike ke ništa ostor ya ki arave eke ame var pere vazena? Kam pere dano cı? (Gelin attan araçtan inerken para ister mi? Parayı kim verir?)

29. Veyvike ve zama ra şı çe se kene çuturi verva cı sone? Veyvike ostor sero kami nano ro? (Gelin damat evine varınca ne yapılır ve nasıl karşılanırdı? Geline attan kim indirir?)

a. Veyvike eke ame şımıge kam vervacısono? (Geline kapı eşiğinde kim karşılar?)

b. Uyo ke çeveri de veyvike ver sona se kena, dest de çı esto? (Geline kapıda karşılayan ne yapar, elinde ne olur?)

c. Veyvike çeveri de se kena, çıra kena? (Geline kapının eşiğinde ne yaptırılır ve neden?)

30. Çeyi çutur bi ve oda veyvike kamji hetti de biyene? (Evler nasıldı ve geline oda verecek durum olur mu?)

a. Oda veyvike esta? Oda Werte çei de kotidero? (Gelin odası olur muydu? Oda evin neredesinde olur?)

b. Oda kami kena hazır? (Odayı kim hazırlardı?)

c. Oda veyvike de çı biyene? (Gelin odasında neler olurdu?)

d. Veyve de veyvike koti devindena? (Düğün boyunca gelin nerde durur?)

e. Veyvike Çiye neveyve, ıra neşiyene? (Gelin düğüne katılır mıydı, neden katılmazdı?)

31. Peye perdike/Pé perdkı ıko? Perde sistemi nedir?

a. Peye perdike/Péperdkı-bermal ke estaınayi re vırazına?Perde sistemi varsa perde neyden yapılır?

b. Kamji hete ra perdike oncene? (Evin neresine bermal çekilir?)

c. Peye perdike de kam esto? auzara? (Perde arkasında ne ve kim olur?)

d. a peye perdike Şiya enet ometa? (Perde arkasına girmek neden yasaktı?)

e. Kamji durum de peye perdike ra vejine? (Perdeden çıkmadaki zorunlu haller nelerdi?)

f. Veyvike peye perdike de çutiri vındero, ırariye xo qapana? (Gelin perde arkasında nasıl durmalı? Neden yüzü kapalı olmalıydı?)

g. Peye perdike de zama utır vındeno? (Perde arkasında damat nasıl dururdu?)

32. Kınce veyvike utır bi? (Gelinin kıyafeti nasıldır?)

a. Postale veyvike utır bi? (Gelin ayakkabısı nasıl olur?)

b. Veyvike, kınce veyvu ı xa Őikena pay? (Gelin gelinlik kıyafeti ne kadar süre ile giyer?)

c. uturi sare xo cene, hata koti riye xo cena? AŐıru de çutur bi? (Baş bağlaması nasıldır? Neye göre deđiŐiyordu? Diğer aŐıretlerde nasıldır?)

33. Kınce zama utır bi? (Damadın kıyafeti nasıl olurdu?)

34. Veyvike a qesey nēkerdene? a riye xo guretene? (Gelin suskunluğu/dilsizlik yüzünü saklama nedir?)

a. Veyvike kami de qesey kerdene? (Gelin kimle ve nasıl konuşabilirdi?)

b. Veyvike a beveng vınetene, ıra? (Gelinin suskunluğu ne zaman başlardı, neden?)

c. Riye veyvike ı waxti dıme biyene ra? (Gelinin yüzü ne zaman açılırdı?)

35. Veyve de kam ıkerdene pay? (Düğünde kimler nasıl giyinirdi? (Aile, musahipler ve kirveler))

a. Hete eneke ve hete lazeki de ferqe kınce est bi? (Kız erkek tarafında kıyafet farkı olur mu?)

b. Kami jede kay kerdene? (Eğlenceye katılım ikisinde aynı mı?)

36. Roza juyine kam se kerdene, kami amene? (Birinci gün ne yapılır ve kimler katılırdı?)

a. Roza juyine kam ıpotene ve ınoni vejıyene? (Birinci gün kim yemek yapardı ve ne yemek yapılırdı?)

b. Roza zuyine kam ıxalete guretene? (Birinci gün ne hediye kabul edilir miydi?)

c. Roza zuyine e çeneke de ı vırazıyene? (Birinci gün gelin evinde ne yapılırdı?)

37. Roza dıyine se kerdene, kam amene? (İkinci gün ne yapılır ve kimler katılırdı?)

a. Roza dıyine ı potene ve ınoni vejıyene? (İkinci gün kim yemek yapardı ve ne yemek yapılırdı?)

b. Roza dıyine kam ı xelete guretene? (İkinci gün gelin evinde ne yapılırdı?)

c. Roza dıyine e çeneke de ı vırajıyene? (İkinci gün ne hediye kabul edilir miydi?)

38. Roza hireyine de çı biyene? Kami amene?(Üçüncü gün ne yapılır ve kimler katılırdı?)

a. Roza hireyine de çıpotene ve çı nene ro? (Üçüncü gün kim yemek yapardı ve ne yemek yapılırdı?)

b. Roza hireyine de kam çı xalete guretene? (Üçüncü gün gelin evinde ne yapılırdı?)

c. Roza hireyine de çe çeneke de çı vırastene? (Üçüncü gün ne hediye kabul edilir miydi?)

39. None veyve de ferqe ceniyu u cüamerdu esti bi, kam sıfte sıfre de niştenero? (Düğün yemeklerinde (üç gün boyunca) kadın erkek farkı var mıydı ve ilk kim yemeğe otururdu?)

40. Veyve de sazu kam ardene? Kam amene? (Düğün günlerinde çalgıcıyı kim tutardı ve genelde kimler olurdu?)

41. Veyve de eke qay qediya peyniye de sekerdene? (Düğün günlerinde eğlence bitimi ne yapılırdı?)

42. Iye ke düri ra ame veyve çutir kerdene meyman? (Düğüne uzaktan gelen konuklar nasıl ağırlandı?)

43. Veyve de alkol/içki sımıtene? (Düğün günlerinde alkol ikramı olur muydu?)

44. Veyve de çeneke guretene de ceke estene? (Düğün günlerinde ve kız almada silah sıkılır mıydı?)

45. Veyve de xalete veyvıke kam çıra tıreno? (Düğünde geline gelen hediyeleri çalma âdeti var mıydı?)

46. Iye ke ame veyve cıre çiye halete dene cı? (Düğün eğlenceleri bittikten sonra gelen misafire hediye verilir miydi?)

47. Hene kamji roz mir kerdene? (Kına hangi gün yapılırdı?)

a. Kam hene çerexneno? (Kına çevirme nedir, kim yapar?)

b. Henekami ano, kami mir keno sarte xo esto? (Kınayı kim getirir, kim yoğurur ve şartı var mıydı?)

c. Sere heni de çı nene ro? Eke naro kam guretene? (Kınanın üstüne ne konurdu? Konulanı kim alırdı?)

d. Veyvıke ve zama re kam henekerdene dest ya ki linge? (Damada kına yollama var mıydı?)

e. Zama re hene rusnaene esta? (Gelin ve damada kınayı kim yakardı, şartları nelerdi?)

f. Zama ve veyvıke re kam hene vırastene? Sarte xo çı bi? (Kına yakılırken gelinin elini açmama geleneği var mıydı, bu durumda ne yapılırdı?)

g. Veyve de meymanu re hene bare kerdene? (Düğünden ayrılan misafirlere kına dağıtımı yapılır mıydı?)

48. Kamji roz pere ve zernu ra kerdene ta? (Takı takma merasimi var mıydı, hangi gün yapılırdı?)
- a. Roza jüyine kam kerdene ta? (İlk hangi taraf takardı neden?)
b. Hete lazeki u çeneke çı kerdene ta? (Damat ve gelin tarafı ne takardı?)
c. Meymani çı kerdene ta çıra? (Misafirler genelde ne takardı?)
d. Iye ke kerde ta, ye kamiyo, çıra? (Takılar kime kalırdı?)
49. Roza veyve de mısayıv se keno? Çı masrav keno? (Düğün günlerinde musahibin görevi nedir ve masraflara kim ortak olurdu?)
50. Ça soe erzene?Çıra soe? (Elma atma geleneği nedir ve neden elma?)
- a. Soe etsene kamji roze bena? (Elma atma hangi gün yapılır?)
b. Kam lewe zama dero? (Damadın yanında kimler olur?)
c. Kam soe da pı ro? (Elmayı önce kim atar?)
51. Waxte zama şı çe, olvoz sekena? (Damat eve geçince ne yapılır?)
52. Veyvike ve zama ra çı waxt teyna vındene? (Damat ve gelin ne zaman yalnız bırakılır?)
53. Eke gerdeg nêkewt se kene? (Duwayi, nımaze,sarwatisimino)Gerdeğe girmeden neler yapılır? (Namaz veya dua okunur mu, şerbet içilir mi?)
54. Marı é ve gerdege çıko? Mana/Sewa mari ê çıko? Gerdek gecesi töreni nedir? Bu tören neye dayanır?
55. Waxte gerdegi kesi çe de maneno, kesi manen çı sekan? Gerdek gecesi evde kimse kalır mı, kalanlar ne yapar ve neden?
56. Pakeriye çıko? (Yüz akı nedir?)
- a. Çersafe pakeriye se kene, çıra honde muhimo? (Yüz akı çarşafına ne yapılır ve neden bu kadar önemli?)
b. Eke pakeriye çına se biyene? (Yüz akı olmasa kıza ne yapılırdı?)
57. Sodire gerdegi de ritüli estbi çine bi? (Gerdek gecesinin sabahı bir ritüel yapılır mıydı?)
58. Pakeriye hona dewam keno? (Yüz akı geleneği sürüyor mu?)
59. Çarşafe rusnaene kamji waxt caverda? (Çarşaf gönderme ne zaman bırakıldı?)
60. Eke gerdege nêbi sebiyene? (Başarısız gerdek gecesinde ne yapılırdı?)
- a. Kam biyene qebhati, çeneke ya ki lazek? (Sorun kızda mı erkekte mi aranırdı?)
b. Çutir werte diyene? (Sorun nasıl giderilirdi?)
61. Veyve ra dime çı waxti de doman wastene? (Çiftlerden evlendikten ne kadar zaman sonra çocuk beklenirdi?)
62. Serva domonardene se kerdene? Şiyene kamji jiyaru çı werdene ya ki sımıtene? (Çocuk olması için ne yapılırdı? Hangi ziyaretlere gidilir ve ne yedirilir içirilirdi?)

63. Çı waxt sone çe veyvıka newıye? (Ne zaman yeni evlilere ziyarete gidilir?)
64. Veyvıke çutiri merde xo raveng dene? (Gelin damada nasıl hitap ederdi?)
65. Veyvıke re vısturiye ve vıstewre çutir hareket kerdene? (Geline, kaynananın ve kayınbabanın tutumu nasıldı?)
66. Kağıte (büyü) kerdene çıka? Kam vırazeno? (Büyü nedir ve yapan var mıydı?)
67. Kam nıkah rıznenno, çutiri? (Evlilikten vazgeçme var mıydı nedenleri nelerdi?)
68. Nıkah çutir rıjino? (Boşanma nasıl karşılanırdı?)
  - a. Waxte vıre ve nıka nıkahrıjıyayış çutir verdi ra? (Eski dönem ve günümüze bakıldığında boşanma durumu ne kadar değişti?)
  - b. Waxto vıre de çınay re waxte nıkae de çınay re nıkahrıjino? (Eski dönem ve günümüze bakıldığında boşanma nedenleri nelerdir?)

EK/PART-5 MUSAHIPLİK RİTÜELİ SORULARI(RİTÜLE MISAYIVEN SERO PERŞİ)

1. ‘Mısayıveni’ çıko?Çutir ‘mısayıv’ vinene? (‘Musahiplik’ nedir ve nasıl seçilir?)
2. Sartemısayıven çıko? Eke este, çıko? (Musahipliğin şartları var mıdır varsa nelerdir?)
3. Çondtore mısayıven esta? (Kaç çeşit ‘Musahiplik’ vardır?)
4. Jıyaru de mısayıyençıko? (Ziyaretlerle Musahiplik nedir?)
5. Çutirmısayavenıbeno? Bağe xo çutırıyo? (Musahip Bağının kurulması nasıl gerçekleşir?)
6. Mısayıveni de jedekamjıtorevırazino, çıra?‘Musahiplik İkrarı’nda en çok hangi ritüel tercih ediliyor, neden? (kefene girmek, ayakları örtmek, baş üstüne bir kap su bırakmak, havlu atmak, çarşaf veya yatak sermek)
7. Çıra cem cene? ‘Görgü cemi’ çıko? (Görgü cemi nedir?)
8. Her mısayıv cem ceno? Eke nêgureti çıra nêcene? (Her musahip görgü cemi yapar mı? Neden yapmaz?)
9. Cemi de cüamerdçi kene pa? (Görgü ceminde erkekler ne giyer?)
10. Cemi de ceniçi kene pay? (Görgü ceminde kadınlar ne giyer?)
11. Daremısayıveni de kamiesto? Kami çine? (Musahiplik Darındakimler bulunur, kimler bulunamaz?)
12. Tariq cınıtene çıko? (Tarık/tarik çalmak nedir?)

13. Mısayıvu hem na dina hem ki dina bine de qusir ve kebahatu ra mesule? (Musahipler hem bu dünya da hem diğér dünyada günah ve kabahatlerinden sorumlu mudur?)
14. Çond reye mısayıven cerino? (Musahiplik kaç defa olunur?)
15. Mısayıvenpersercerono ra? (Musahiplik ret edilebilir mi?)
16. Mısayıven rıjino? (Musahiplik' bozular mu?)
17. Kamjıduwayıwanene? (Ne dua okunur?)
18. Mısayıven ra dime mısayıvu zumini re çütire? (Kişiler Musahip olmadan önce ve olduktan sonra birbirlerine davranış biçimleri nasıldır?)
19. Eke mısayıvguretmiletçutir niadano? (Musahip olan kişilere toplumun bakış açısında bir değışiklik olur mu?)
20. Mısayıveniyavırenu ve mısayıvenianıkau de çıferq esto? (Eski ve günümüz Musahipliğı arasında fark var mı?)

EK/PART-6 ÖLÜM RİTÜELLERİ SORULARI(PERSE RİTÜELE MERDENE SERO)

1. Masumo pak çıko? ('Masum-u Pak' Nedir?)
  - a. Çond serre de vane? (Kaç yaşı içerir?)
  - b. Iye ke bargıraniye de merd ya ki aqılsare de çinebivane nêvane? (Doğumda ölenler ve akli melekeleri yerinde olmayanlar için geçerli mi?)
2. Kami re ceneza nêvırajino? (Kime Cenaze ritüeli düzenlenmez?)
  - a. Iye ke xo kıst ceneza vırajino? (İntihar edene cenaze yapılır mı?)
  - b. Kami re samia merdu nêdane? (Kime hayır yemeğı verilmez?)
  - c. Mezele kami nêşiyene? (Kimin mezarına gidilmez?)
  - d. Kami re kemere sare mezele nêvırajino? (Kime mezar taşı yapılmaz?)
  - e. Kami re çıla nêvesnene? (Kime mum yakılmaz?)
3. Eke kot royi ver sebena? Çı ra? (Ruhu teslim sırasında ne yapılır? Neden?)
  - a. Royi çond roze raraveri Haq'ı ser sono? Çıra? (Canın Haq'a teslimi kaç gün önce başlar? Neden?)
  - b. Mordise hiris ça muhimio? (Otuz sayısının özelliğı nedir?)
4. Merdene ra dime meyit çı waxt kene mezele? İstisna esta? (Öldükten sonra ne zaman defnedilir? İstisnası var mı?)
  - a. Eke meyit çe dero se kene? (Evde tutulması gerektiğinde ne yapılır?)
  - b. Çe de meyit koti vındarnene? Kamji asme de se kene? Çıra? (Evde nerede bekletilir? Mevsim farkı var mı? Neden?)
  - c. Çe de meyiti se kene, çütiri vındeno? (Evde iken meyyite ne yapılır? Duruşu nasıl olur?)
  - d. Çe de meyit ke kerd cile sa vane? (Meyyit evde yatağı konduğunda ne denir?)

- e. Çe de sere meyit çı reng çarsafe de cene? (Evde iken üstü ne ile ve ne renkle örtülür?)
- f. Meyit ke çe devındarne sero çı nane ro? (kardi, zere noni, sovun) (Meyyit Evde bekletilirken üzerine bir şey bırakılır mı? (bıçak, ekmek içi, sabun))
- g. Meyit ke çe de vındarne çiye sero dane wendene, çı dane wendene, kam waneno? (Meyyitin evde bekletilirken bir şey okunur mu? Kim okur? Ne okur?)
- h. Eke meyit çe ravet kam beno, çutiri vezene? Çı dane wendene? Misali zonene? (Evden çıkarılırken kim taşır? Nasıl çıkarılır? Ne okunur? Örneğini biliyor musunuz?)
- i. Eke meyit çe de niyo ardi çe se kene? (Evde değilse eve getirilirken ne yapılır?)
- j. Postale meyit sekene? (Ölenin ayakkabısına ne yapılır?)
- k. Vere çevver hit kerden esta, çı ra? (Kapının önünü ıslatma var mı? Neden?)
- l. Ververe meyitte kam esto cı goreve xo esto? Kam veng vezeno, kami cendegi de alaquadar beno? (Ölünün yanındakilerin görevi nedir? Kim öldüğünü duyurur? Kim cenaze ile ilgilenir?)
- m. Meyit sero bervene? (Meyyit üstüne ağlanır mı?) (gözyaşının tene teması)
- n. Meyit çı tore kene hazır? (dızone yapay, gozluqe) (Meyyit ritüellere nasıl hazırlanır? (Takma diş gözlük))
- o. Kınce meyit çutir sero kene? Çıra? (Ölünün kıyafetleri nasıl çıkarılır? Neden?)
- p. Çıra kıncu hete rast rabırnene, qılaynene ra? (Neden kıyafetin sağ tarafından dikişler sökülür?)
- q. Gıre cherkerdene/ Pesir cı ra kerdene çıko? (Yakayı yırtmak nedir?)
- r. Çenike çı waxti gıredino? (Çene ne zaman bağlanır?)
- s. Çım ke ra kerdaiye çutir qapa kene? (Göz açıksa nasıl kapanır?)
5. Meyit şütene de ferqeceni, cüamerd, doman este? (Yıkamada kadın erkek çocuk farkı var mı?)
- a. Hona ke nêşüti meyite se kene? (Yıkamadan önce meyyite herhangi bir ritüel yapılır mı?)
- b. Meyit kami şüno, çond mordemi este? (Yıkamayı kim yapar? Kaç kişi olur?)
- c. Şütene de kamiuzare? Kami zerre nêcene? (Yıkamada kimler hazır bulunur, kimler giremez?)
- d. Çond le kene xazır, çı ra? (Yıkamada kaç kazan hazırlanır, neden?)
- e. Meyit çutiri şüne? Sıfte koti ra sıfte kene?)Yıkama nasıl yapılır? Yıkamada ilk nereler yapılır?)
- f. Eke meyit şüt cenıu, domanu ve cüamerdu de cae qapa kene? (Yıkamada kadın, erkek ve çocukta belirli bölgeler kapanır mı?)
- g. Eke meyit şüt kamji hete ra sıfte kene? Çond reye şüne? Eke şüti kamji duwayi wanene? (Yıkama esnasında hangi taraftan başlanır kaç defa işlem uygulanır?Yapılırken ne okunur?Gulbang örneği var mı?)
- h. ‘Uğwa helaliye’ çıka? Eke uğwa helaliye qediye se kene? (‘Helallik suyu’ nedir?Helallik suyu bitince ne yapılır?)

- i. Çutiri kene jüa? Eke kerd jüa kam çı waneno, misale duwayi esto? (Kurulama nasıl yapılır? Kurulama esnasında kim ne okur, gulbang örneği var mı?)
- j. Eke şüti meyyit koti vındeno, teneşir çıra virazene? (Yıkamada meyyit nerde durur, teneşir neyden yapılır?)
- k. Texte musani çiko? Çınay re virazene? (Gam/ teneşir nedir? Neden yapılır?)
- i. E ke dane pıro sekene? Çıra? (Dövene ne yapılır? Neden?)
6. Şütene de kefe/gorni koti vındeno? (Yıkamada kefen nerde durur?)
- a. Gornu kefe re çı lozımo? (Kefen için ne gerekir?)
- b. Cae ari ra çond qatçı nane ro? (Özel bölgelere kaç kat ve ne koyulur?)
- c. Lıngi giredine? Lıngu de beçika pile giredine? Eve çınay giredine? Çıyo ke gire da kamji rengo? Ça i rengi? (Ayaklar bağlanır mı başparmak bağlanır mı? Ne ile bağlanır? Ne renkle? Neden o renkler?)
- d. Hape lingu ra kene mezele? (Ayak ipleri ile mi gömülürler?)
- e. Eve hapiol çüye bejnu bal cene? I hapura sekene? Renge hapuçıko? (İplerle boy ölçüsü alınır mı neden? O iplere ne yapılır? İplerin rengi ne?)
7. Tore gorn u kefe çiko? Çatur gorn kene? (Kefenleme yöntemleri nelerdir? Kundaklama yöntemi nedir?)
- a. Kamji waxt gornu kefe kene? (Kefenlemeye ne zaman geçilir?)
- b. Kefe çutiri beno? Çond tene beno? (Kefen nasıl olur? Kaç tane olur?)
- c. Sıre gornu kefe çutiriyo? (Kefenleme sırası nasıldır?)
- d. Kefe de işliga meyiti çutiri dane pıra? Çı ra? (Kefen ölü gömleği nasıl giydirilir, neden?)
- e. Kefe de kamji rengi re sıfte kene, peyniye de kamci rengi de qedenene, çı ra? (Kefene önce hangi renkle başlarsınız? En son hangi renk ile bitirilir?)
- f. Kefe de kamji azau re hap giredane? Çırakamji rengi? (Kefen işleminde nerelere ip veya bez bağlanır? Neden? Hangi renkler?)
- g. Deste meyiti çutiriye? Çınay re desto rast kene desto çepi ser? (Ellerin konumu nasıldır? Neden sağ el sol üstüne konur?)
- h. Kefu de riye meyit qapa kene? Çı ra? (Kefen işleminde ölünün yüzü kapanır mı? Neden?)
- i. Çımi çutiri qapa kene? Eke Cenika pori se kene? (Gözler neyle kapanır, kadınsa saçı ile ne yapılır?)
- j. Sare ve linge meyit giredane, çıra, eke mezele de kerdra i hapu re sekene? (Baş ve ayak bağlama var mı, neden bağlanır? Mezarda açıldığında o bağlara ne yapılır?)
- k. Sale giredaene çıka? Çınay re giredane? (Şal bağlama nedir? Neden yapılır?)
- l. Eke tawute de kene mezele meyit çutir nane ro? (Tabutla gömülecekse nasıl konur?)
- m. Eke kefe kerd dıma se kene? (Kefenleme işlemi ardından ne yapılır?)
- n. Kefe ra dime meyit mısnaene ya ki mısnaene esta? (Kefenlendikten sonra açılma ve gösterme ihtimali nedir?)

- o. Eke meyit ſi rae dri kefe çutiri virazene? (Uzun yola gidecek cenazede kefenlemede ſiſlem naſıldır?)
- p. Iye ke ozevehene kene dest ro? (Bekra kına yakılır mı?)
- q. Iye ke ozeveca merdi ya ki ceni de soe kene dest dima kene mezele? ınay re? (Bekar erkeklerin ya da kızların eline elma bırakıp mı gmersiniz? Neden?)
8. Sero meyiti ya ki tawute pere erzene? ı ra? (Cenazeye veya tabut üstüne para atılır mı? Neden?)
- a. Eke pere meyit ser n est cınıza bena? (Para atılmadan cenaze olur mu?)
- b. Meyit sero kamci süre de pere erzene? Çıra? (Cenazeye kimler para atar sıralaması nedir neden?)
9. Cineza hardi sero utir nane ro çutiri cene? ı ra? (Cenaze yerden naſıl alınır ve yere naſıl indirilir? Neden?)
10. Meyit ke ſtene ve kefe kerdene ra vejiye se kene? (Cenaze yıkama ve kefenleme yerinden çıktıktan sonra ne yapılır?)
11. Meyit ke e ravejine se vane? (Cenaze evden çıkarken ne denir?)
12. Meyit ke kewtrae se kene? (Cenaze yola çıkınca ne yapılır?)
- a. Meyit ke rae dero tore xo esto? iye virazene? (Cenaze yolda iken bir ritüel yapılır mı?)
- b. Zucidaene ıka? Kamci waxt beno? (Telkin erkânı ne demek? Telkin ne zaman yapılır?)
- c. Zucidaene çıka, ınay re kene? Kamci duwayi/gulvangi dene wendene? Misali esto? (Telkinin amacı nedir? Telkin naſıl yapılır? Ne tür dualar okunur? rnek var mı?)
- d. Zucidaene de kamira helaliye vazene? (Telkinde kimden helallik alınır?)
13. Cemate cineza kamiye? Kamin cene? (Cenaze erkânı kimden oluſur? Kimler giremez bu erkâna?)
- a. Cemate cinezade ceni, domani ve cüamerdu ra koti vdene? Cae xo kotiyo? (Cenaze erkânında kadın ocuk ve erkeklerin konumu naſıldır? Tüm ritüel boyunca nedir?)
- b. Dare cineza utiriyo? (Cenaze darı(namazı) naſıldır?)
- c. Nmaz de meyit qayıte kowti beno? Cemati qayıte koti bene? (Namazda meyyit nereye bakar? Katılımcılar nereye bakar?)
- d. Mle ya ki dede/pir sftesavano? Helaliye ceno? Helaliye ond reye cene, ond reye vane? (İmam ya da dede ilk ne der? Helallik alınır. Helallik naſıl alınır kaç defa ve ne söylenir?)
- e. Kamji duwayi wanene? (Hangi dualar okunur?)
- f. Meyit utiri dane naskerdene? (l naſıl tanıtılır?)
- g. Ma ‘Gurihe Naciyeyi’ me mana xo çıka? (Biz Gruh-u Naciyeyiz ne demek?)
14. Eke meyiti re helaliye nda sebeno? (Bir cenazeye helallik verilmezse ne yapılır?)
- a. Helaliye nadurim de utir hale beno? (Helallik bu durumda naſıl hal olur?)
- b. Dara ontene çıka? (Dara ekme nedir?)

- c. Cineza çutiri dara ra nane ro? (Cenazeyi dardan indirme nedir?)
- d. Meyiti kami temsil keno? (Meyyiti kim temsil eder?)
- e. Gulvenge dari çika? Ceme Dareraguretene çutiriyo? (Dar gülbengi nedir? Dardan indirme cemi nedir?)
15. Mezele çutir tespit kene? (Mezar tespiti nasıl yapılır?)
- a. Rızalığ/ıqrar cene? Çınay re? (Rızalık alınır mı, neden?)
- b. Ceniye, domanu ve cüamerdu re mezele, şuarıstani ferq keno? (Kadın, erkek ve çocuk mezar ve mezarlık farkı var mı?)
16. Çond tore wedardene esta? (Kaç gömülme şekli vardır?)
- a. Tawute çutiri bena? Tawute de pencere kene ra, çıra kene ra? (Tabut nasıl olur? Tabutta pencere açılır mı neden?)
- b. Gorru kefe de wedardene çutiriyo? (Gor u kefen ile gömme nasıldır?)
- c. Kefe rawardene çutiriyo? (Kefen ile gömme nasıldır?)
- d. Eve puçi dane we? Çı ra? (Çorapla gömülme var mıdır? Neden?)
- e. Eke meyitnê kewti hardi ya ki kerdı hardi pere erzino? (Toprağa gömülmeden ya da gömülürken mezar içine para atılır mı?)
- f. Wele sıfte kam erzeno ser? Çı ra? (İlk toprağı kim atar? Neden?)
- g. Eke weleest ser huyi/kurege ve zengeni ra destura feteline çınay re? (Toprak atma sırasında kazma kürek elden ele verilir mi? Neden?)
- h. Haqa xuyi ve haqa zengeni çıko? Kam vırazeno? Haqa kami esta? Kazma kürek hakkı nedir? Ne yapılır? Kimler bu Hakk'a sahip?
- i. Zengeni ve huyi/kuregeraweşiye de mana hoesta? (Kazma küreğin günlük hayatta önemi nedir?)
- j. Zengeni ve huyi/kuregera mezele sero şüne, çınay re şüne? (Kazma kürek mezar üstünde mi yıkanır? Neden?)
- k. Sıfte ke meyit dardewe kemere seri çutiriyo? Çond tene nane ro? (İlk gömülmede mezar taşı nasıldır? Kaç tane konur?)
- l. Wedardene ra dime kami maneno, se keno? (Definden sonra kim kalır? Ne yapar?)
17. Malzeme mezelekami ano? Dıma kami peyser beno? (Mezarda kullanılan malzemeleri kim getirir? Sonrasında malzemeleri kim alır?)
- a. Mezele kami kıneno? (Mezarı kim kazar?)
- b. Şekle mezele çutiriyo? Kamji boyutu de vırajine? Honde oda mezele esta? (Mezar şekli nasıldır? Boyutları nedir? Oda şeklinde mezar var mı?)
- c. Meyit kami nano mezele ro? (Mezara kimler koyar?)
- d. Meyit çutiri kene mezele? Kamji hete ra fine mezele? Çı ra? (Meyyit mezara nasıl konur? Ne tarafa doğru yatırılır? Neden?)
- e. Eve meyit çı kene mezele? Çı ra? (Meyyitle mezara ne konur? Neden?)
- f. Çeneke ya cinike ke merduşire sero türbent gire dane? Çınay re? (Kız kadın ölümlerinde çubuk ucuna eşarp bağlama var mı neden?)
18. Eke dardewe se kene? (Defin gününden sonra ne yapılır?)
19. Barute vesnene mezele sero? Çınay re? Çı waxti, kami vesneneo? (Barut yakma nedir? Neden yapılır? Ne zaman yapılır? Kim yapar?)
20. Kemere mezele çutiri bena? (Mezar taşı nasıl olur?)

- a. Mezele sero semboli este? (Mezar taşı simgeleri nelerdir?)
- b. Mezele sero kamji zoni de çı nuşino? (Mezar taşlarına hangi dille ne yazılırdı?)
21. Sembole/kemere sare mezele yeno çı mane? (Mezar taşının anlamı nedir?)
- a. Sere mezele ve binemezeleçınay re virazene? (Mezar ve mezar taşı hangi malzemelerle yapılırdı?)
- b. Pe sero wedardene esta, kami dane we? (Üst üste defin var mı? Kimler bunu yapabilir?)
- c. Wedardenede taxır amaneta harde dewreş kerdene çıko? Çuturi virazene? Hata çı waxtvındeno? (Geçici gömme nedir? Nasıl yapılır? Ne zaman kadar bekletilir?)
22. Kamji waxtu de sone mezexane? (Hangi zamanlarda mezarlığa gidilir?)
23. Çı waxti sone mezele ser? (Hangi vakitlerde gidilir?)
- a. Eke şı mezexane sa vane? Çı ra? (Mezarlığa girince ne denir? Neden?)
- b. Eke vejiye mezexane ra savane? Çıra vane? (Mezarlıktan çıkınca ne denir? Neden?)
- c. Çuturi sone mezele ser? (Mezarlığa ne şekilde gidilir?)
- d. Çıtır şune mezexane, savane? (Mezarlığa nasıl girilir, ne denir?)
- e. Eke mezexani ra vejiye sa vane? Rıyehohetemezelesero wo? (Mezarlıktan nasıl çıkılır, ne denir? Yüzü mezara bakar şekilde mi?)
- f. Eke şimezele re çıtey bene? (Mezarlığa ne götürülür mezara?)
24. Roza zuyine se kene? Wedardene dıma? (Defin sonrası ne yapılır? (birinci gün))
- a. Roza jüyine çı noni pojino? Ceniye, domanu ve cümaerdu re çutirdane? Sıfte kami yemeği/noni weno? (İlk gün ne yemek yapılır? Kadın erkek ve çocuk ayrımı var mı? İlk kim yapılan yemeği yer?)
- b. Yemeği/noni de kamji duwayi dene wendene? (Yemekte ne tür dualar okunur?)
25. Roza dıyine se kene? Kamji duwayi dene wendene? (İkinci gün ne yapılır? Hangi dua edilir?)
- a. Roza dıyine çı noni potene? Ceniye, domanu ve cüamerdu re çutir bare kene? Sıftekamiyemeği/noniweno? (İkinci gün ne yemek yapılır? Kadın erkek ve çocuk ayrımı var mı? İlk kim yapılan yemeği yer?)
- b. Yemeği ser kamji duwayi dene wendene? (Yemekte ne tür dualar okunur?)
26. Roza hireyine se kene? (Üçüncü gün ne yapılır?)
27. ‘Medağ’ çıko? ‘Can aşısı’ nedir?
- a. Kami medağ nêweno, çıra nêweno? (Kim can aşısı yemez neden?)
- b. Iye ke yene medağ ser tey çıane? Çıra ane? (Can aşısına gelen misafirler yanlarında ne getirir? Neden getirir?)
- c. Iye ke medağ werd kamci duwayi kene? Wayire cıneza savane? (Can aşısına taziyeye gelenler ne dua eder? Cenaze sahipleri ne der?)
- d. Kıncu çı waxti bare kene?Cınezadıme eşya verdane? (Eşyalar ne zaman dağıtılır. Eşyalardan geriye bir şey bırakılır mı? Ne bırakılır, neden?)
- e. Roza hireyine sone mezele ser çıra, sone? (Üçüncü gün mezara gidilir mi neden?)
- f. Hata roza hireyine ça çıla vesnene? (İlk üç gün meyyitin odasında neden mum yakılır? (Ne zaman yakılır?))

- g. Roza hireyine ki çıla vesna duwayi kene, sa vane? (Üç günlük Mum yakılırken ne dua edilir?)
- h. Kamji roze mezele kene rasti/çip? (Toprağı düzeltme hangi gün yapılır?)
- i. Mezele kam keno rast, çiteybeno? Kami neşikino rast kero? (Toprağı düzeltme işini kim yapar kim yapamaz? Ne verilir?)
28. Merdene de roza hotine ve viştuzura çı ra muhimiye? (Ölüm ritüelinde yedi ve yirmi birin önemi nedir?)
- a. Çıra hot ve viştuzu? (Neden yedi ve yirmi bir?)
- b. Roza hotine se kene? (Yedinci gün ne yapılır?)
- c. Roza hotine ve roza viştuzuyine werte de se kene? Çınay re kene? (Yedinci ve yirmi birinci gün arasında ne yapılır? Amacı nedir?)
- d. Roza viştuzuyine se kene? (Yirmi birinci gün ne yapılır?)
- e. Roza viştuzuyine yena kamji posemiye muhimio? (Yirmi birinci günün hangi perşembeye geldiği önemli mi?)
- f. Roza viştuzuyine mezele de se kene?Yirmi birinci gün mezarda ne yapılır?)
- g. Roza viştuzuyine de iye ke çıye nêkerd sebeno? (Yirmi birinci gün ritüeli yapamayan ne yapar?)
29. Kami persu keno? Name xo çıke? Manae namu çıko? Çı perskene? (Sorguyu kim yapar? İsimleri neler? İsim anlamları nedir? Ne sorarlar?)
30. ‘Şemia/sama merdi’ çıko? ‘Ölü yemeği’ nedir?
- a. Samiya merde maqsade xo çıko? (Ölü yemeğinin amacı nedir?)
- b. Samia merdi ke kerd pırri kamji duwayi dane cı? Çond reye duwayi kene? (Ölü yemeğidoldururken ne dua edilir? Kaç kez edilir?)
- c. Lewe samia merdi çıyo de bini nane ro? Çı ra? (Ölü yemeğinin yanına başka lokma konur mu? Ne için?)
- d. Samia merde de re bekeşi u zeger pay esto? (Ölü yemeğinde zeger ve kimsesizler için pay çıkarılır mı?)
- e. Sıte moae hurendia samia merdi ceno? (Ölü yemeği ne zaman başlar, ne zaman biter?)
- f. Şemia merdi kami re dane/ kawuvurine?(Ölü yemeğinde yemek yapılır?)
- g. Samia merdi de çı pozene? (Ölü yemeği ne pişirilir? (nasıl verilir? Kime verilir? Kaplar değişir mi?))
- h. Samia merdura qeyir çı pozene? Her posemiye? (Şemia merdi dışında her perşembe başka ne pişirilir?)
- i. Eke durime xo çino samia merdi bıde se kene? (Şemia merdi verecek durumu yoksa ne yapar?)
31. Çewres roze se kene? (Kırk gün boyunca ne yapılır?)
- a. Hata ke çewreşi ne qediya çıto meta, çı ra? (Ölünün kırkına kadar ne yapmaz? Neden?)
- b. Mıle çewres roze jü hapi re duwayi dano wendene çıra? Hapi sekene? Çıra wanene? (Mıle kırk gün bir ipe Kurân okur mu? Okunan ipe ne yapılır? Neden ipe okunur?)
- c. Çewres roze çıra çıle fine ra? (Kırk gün neden mum yakılır?)

- d. Çewres vetene merdis ra dime ya ki we dardene dime kene? Çı ra çewres roze? (Kırk çıkarma nedir? Neden 40 gün?)
- e. Roza çewreşine de meyitte kam cutiri vineno? (Kırkıncı gün ölü ile iletişim olu mu? Nasıl olur?)
- f. Çe ve roe meyit çutir bağe xo bırino? (Aile ile ruh arasında bağ ne zaman kopar?)
- g. Oneme/ehemmiyete çewres vetene çıka? (Kırk çıkarmanın önemi nedir?)
- h. None/ yemege çewreşi çutiro? Çı pozene? (Kırk yemeği nasıldır? Yemeğe ne zaman başlanır? Duası var mı?)
- i. Yemega çewresi peyniye de se kene? (Kırk yemeğinin sonunda ne yapılır?)
- j. Yemega çewresi dime se kene? (Kırk yemeğinden sonraki gün ne yapılır?)
- k. Heşte seri çiko?(Son hafta nedir? Ne zamandır?)
32. Çe meyiti çutiri xo cene ra? (Aile ne zaman normal yaşama döner?)
33. Zenge mezelerö dayene çıka? (Mezara kazma vurma nedir?)
34. Mezele sipe kerdene çıka? (Mezar beyazlatma nedir?)
- a. Kami zenge dano mezele ro, kamike no sipe? Qey ve çı waxt sone? (Mezar beyazlatma nasıl yapılır? Mezar beyazlatma kimler katılır?)
- b. Kam amo mezele, zenge kam ano? (Mezar beyazlatma kimler ne getirir? Kazma kime aittir?)
35. Hewte mali çıka? (Howte mal nedir?)
- a. Hewte mal de sone mezele ser?Çutiri, çı waxt, çıra sone? (Howte mal de cenazeye gidilir mi? Nasıl Ne zaman ve neden gidilir?)
36. Mezele hevtmalı de kene sipe ya ki sipe nêkene? (Mezar beyazlatma neden howtemalde yapılır? Neden yapılmaz?)
- a. Hewtemali de çutiri hazırlıgeni vinene ke şere mezele ser? (Howtemalde mezar beyazlatma ritüeline nasıl hazırlanılır?)
- b. Hewtemali de çı pozene? (Hotemalde ne yemek verilir?)
37. Mezele şiyaene kamji waxt kamji roze sifte keno? (Mezeleşiyenemezara gitmek ne zaman başlar?)
38. Serva zerre u xatiriye meyman ke ame kami verva cı sono? (Taziye gelenleri kim karşılar?)
39. Serva zerre u xatiriye çı bene? (Taziye ne ile gidilir ne götürülür?)
40. Serva zerre u xatiriye çond reye sone çe merde? (Taziye ziyareti kaç gün olur? Ne sıklıkla ziyaret edilir?)
41. Eke veyvera merdene koti de se kene? Çutir rızalığ cene? Eke rızalığ nêda sekene? (Düğün taziye çakışmasında ne yapılır? Nasıl rızalık alınır? Kabul görmese rızalığı ne kadar bekler?)
42. Ju dewe de eke dı cineza esta se beno? (Bir köyde iki cenaze olursa ne yapılır?)
- a. Wayire cineza sono ye bini? Kamji roze sono? (Cenaze sahibi başka cenazeye katılır mı? Ne zaman katılır?)

43. Xerivi/bekesu rakoti dane we? Xere dinu kami dano?(Kimsesizler nereye gömülür? Hayırlarını kim verir?)
44. Şia giredene çiko? Çutır şia giredane? Ceniye ve cüamerdura se kene? (Yas tutmak nedir, nasıl tutulur? Kadın ve erkek neler yapar?)
- a. Çondrozişiagiaredino? Ceniye u cüamerdura sekene? (Yas ne kadar tutulur? Neden?)
- b. Kami şia giredano? (Kimler tam anlamıyla aile ile yas tutar?)
- c. Çond reye helaliye cene? (Toplam kaç defa helallik alınır tüm cenaze ritüellerinde?)
- d. Zerre u xatiriye de(taziye) kami qesey keno? (Taziyede konuşmada bir hiyerarşi var mı?)
45. Meymane ke cineza de ame çı sire de nisene ro? Farqe cısn esto? (Cenazede gelen konukların cinsiyet ayrımı var mı? Nasıl oturulur?)
46. Eke roe meyiti ra xetır vast, wayire cineza çı ra bağ vırazeno? (Ruhla vedalaştıktan sonra aile ne ile bağ kurar?)
- a. Nadina de don viyarnayis çiko? (Dünyaya farklı donla gelmek nedir?)
- b. Saé Merdu/ Saxe merdu kamu? Se keno? (Ölülerin şahı kimdir? Ne yapar?)
- c. Zeger kamo? (Zeger kimdir?)
- d. Tiji ke şıye uğwe simino? (Gün batımında su içilir mi?)
- e. Done xeyvane merdu sero amaene çıka? (Ölenin hayvan donunda gelme nedeni nedir?)
47. Çınay re honde adet u tore esto? (Tüm bu ritüellerin hepsinin nedeni ne?)
48. Meyıt çı waxt endi zerre çeyi de beno serdın, endi merdene kawul kene? (Ölüm ne zaman kabullenir, yani ölü diğer ölülerle ne zaman anılmaya başlanır?)
- a. Eke çe meyit merdene kawul kerd, çutiri havere meyiti cene? (Aile kabullenışten sonra ölü ile haberleşmesi nasıl olur?)
49. Eke şıye mezele sifte se kene? (Mezara gidilince ilk ne yapılır?)
50. 'Gağani' çiko? ('Gağan' nedir?)
- a. Gağan de cineza kene, eke kene çutır kene? (Gağan da cenaze merasimi yapılır mı? Nasıl yapılır? Neden yapılmaz?)
- b. 'Roze Duzgi' çiko, çıra cene? ('Duzgi orucu' nedir? Cenaze ve ölülerle ilgisi nedir?)
- c. Mulxıte çe gağande Serva meyit sene ritüeli vırazene? (Ev halkı ölüler için gağanda ne tür ritüel yapar?)
51. 'Xere merdu' çiko? ('Ölü yemeği' nedir?)
52. Eke serre ke qediya çı waxti sone mezele ser? (1 yıl bittikten sonra artık mezar ne sürelerde ziyaret edilir?)
53. Eke tene waxti verde ra merde dıma se vane? Roza ke şıye Haqiye se kene? (Ölüm ritüelleri bittikten ve belirli bir süre geçtikten sonra ölü anıldığında ne denir? Ölüm yıl dönümünde ne yapılır? Neden?)

54. Mahşer çiko? Çıturo? (Mahşer nedir? Nasıldır? Ne yapılır?)
 a. Cenet ve ceneme ra çutiriye? (Cehennem ve cennet nasıldır?)
55. Çınay re her posemiyeçılafinera? (Her Perşembe mum yakma nedeni nedir?)
56. Cem evi de kamji roz çı pozene? Çond teney çe de pozene? (Cem evinde hangi günün yemekleri pişer, hangi yemekler evde pişer?)
57. Cırme cıneza kam dano? (Cenaze için malzeme ücretini kim öder?)
 a. Cıneza da mısayıv se keno? (Cenazede musahibin konumu görevi nedir?)
 b. Cıneza da kewra se keno? (Cenazede kirvenin konumu görevi nedir?)
58. Xatire merduinu dıma se kene? (Ölünün anısına ne yapılır?)
59. Waxto vıre de hem ki waxte nıkae de tore merdene vuriyo? Eke vuriyo çı ra? (Eski dönem ve günümüze bakıldığında ölüm ritüelleri arasında herhangi bir fark var mı? Neden?)

**EK/PART- 7 AĞIT ÖRNEĞİ/LAWUKE-ŞUARE
 LAWUKA MEHMÊD**

Memedê mı nêwesoy qe halê ho çino
 Ez şune bırazaê mı ‘çaê tever nino
 ‘Çaê honde xori mıra mıradiyo
 Naê bune têdinerê amo esq u çêfo
 Minê bêkeşrê onca amo şın u şivano
 Vano: Apo merdene yena cwamwedorê
 Zamanê mino cên’c u ‘cayiliya
 Mı xızmete Mehmedê horê kerda
 Hureynda bıraê ho Mexes sani
 Ezo pepugê diyar u qurvetiyebi
 Golbazar’de bıwani
 Vano: Apo merdene yena cwamerdorê
 Bıraê mın u waê mına mıra têpa mendi
 Tersa mı ke bımiri Golbazar’de ez bımani
 A satebe şa biyenê Goe nêşiyenêbı Nardine
 Berê şime diyarê Bediye
 Çê Mexsut’te yeno berbi u şini
 Goe vana: Buko no ‘çika biye Haq’vê mın u tuya kerde
 Ma mendimevê intizarê juwini
 A setebe şa biyenê to nê denê vesayıya Bediye

Ma amayme na vêsaiya qurvetiye
Derd u efkarê minê bêkêşi onca zediyê
Dırvetunê Memedê mı veng kerdo jumini
Felêk melem kerdo pıra to ewro biya hediye
Xılê maalê Orda mına rinde ‘cayila mına xerive
Topraxa vêsaiya na Golbazari ‘cayilunê mirê biya nasibe
Memedê mı sarê ho wedare kokıma moa to serva to biya pepuge
Way ‘çay ma bedrime nê vêsaiya xervi
‘Çay zerrê mı girino aşır kerdê têpeyi
Ez vireniya go’ç ver şeri horê mıryd bıvini
Wu riyê mara dariyo we yi bêwayiro wari serde

İmiskerdox u Vendox: Hesenê Gaj

Arekerdax: Aliyê Hesenê Gaj

MEHMED’İN AĞIDI

Mehmed’im hastadır, hiç hali yoktur
Ben (ziyaretine) gittim, yeğenim niye dışarı çıkmıyor
Niye öyle derininden bana küsmüştür
Bu ötekilere gelmiş hep aşktır, keyiftir
Ben kimsesize gelmiş yine şin ile şivandır
Diyor: Amca, ölüm yiğitlere gelir
Benim daha gençlik, bilmezlik zamanındır
Ben Memed’imin hizmetini görem
Kardeşimin mekânını güzelce yapam
Ben pepug olam gurbet diyarı Gölpazarı’nda ötem
Diyor: Amca, yiğitlere gelir ölüm
Kardaşlarım kalmışlar benden geriye
Korkam ki ölem, ben Gölbazarı’nda kalam
O saat kara olaydı, Goe gitmeseydi Nardin’e
Gelin gidelim hele Bedi’ni ziyarete
Maksutların evinden geliyor ağlama ile şivan sesi
Goe diyor: Oğul bu neydi, Allah’ın ben ile sana ettiği
Biz kaldık özlemiyle birbirimizin
O saat kara olaydı seni vermezlerdi yanasıca Bedi’ye

Biz geldik bu yanasıca gurbete
Dert ile efkârımız çoğaldı yine
Memed'imın yaraları ses vermiş birbirine
Felek merhem sürmüş, rahatlamış bugün yine
Vay benim nazlım Orde, bilmezim benim, garibanım
Bu yanasıca Gölpazarı'nın toprağı
Olmuş bilmezlerimin nasibi
Memed'im başını kaldır yaşlı anan senin için pepug olmuş
Vay, niye göturdüler bizi bu yanasıca garbe
Niye içim kaynıyor, aşiretleri vermişler peşpeşe
Ben gidenlerin önüne düşem, doyasıca görem gidip de
O şimdi alınmış bizden, kimsesizlerin evinde

Yakan ve Seslendiren: Hesenê Gaj
Derleyen: Ali Tan (Özcan, 2008-93)